V-42804

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE
JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

KRIMINAALÕIGUS

ÜLDOSA

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS"
TARTU 1941

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE
JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

KRIMINAALÕIGUS

ÜLDOSA

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU 1941

EESTI ÕIGUSKESKUSE
RAAMATUKOGU
Inv. nr. 2680 Kriminaalõ.

Tõlgitud teose järgi: Всесоюзный институт юридических наук НКЮ СССР. Уголовное право. Общая часть. Издание второе, переработанное и дополненное. Юридическое издательство НКЮ СССР.
Москва, 1939.

Teose autoriteks on: prof. A. A. Gertsenzon (§ 25—31), dots. N. D. Durmanov (§ 32—40), prof. M. M. Issajev (§ 96—107), prof. V. D. Menšagin (§ 46—47, 51—54), prof. k. t. B. S. Ošerovitš (§ 1—2, 20—23), prof. A. A. Piontkovski (§ 48—50, 55—73), prof. A. N. Trainin (§ 42—45), dots. B. S. Utevski (§ 3—19, 24, 74—95).

Toimetajad: prof. A. A. Gertsenzon, prof. k. t. B. S. Ošerovitš, prof. A. A. Piontkovski.

NSVL Kohtu Rahvakomissariaadi juures oleva õppeasutiste valitsuse poolt lubatud tarvitada õpperaamatuna juriidilistes koolides.

Tõlkija: A. Perandi.

Professor Ilmar Rebase
raamatukogu

i 42502196

Peatoimetaja L. Voore. Vastutav toimetaja H. Kadari. Tehniline toimetaja J. Ots. Korrektor M. Kindlam. Ladumisele antud 4. II 1941. MB4733. Trükki antud 24. V 1941. Laotihedus trpg. 44551. Trükipoognaid 22. Autoripoognaid 23,44. Paberi formaat 67×95. 1/16. Trükiarv 3000. Trükitud „Tartu Kommunisti" trükikojas, Tartu, Ülikooli 21/23. Tellim. nr. 340. Hind 13 rbl.

Уголовное право. Общая часть. На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.

SISSEJUHATUS.

§ 1. Kriminaalõigusteaduse objekt ja süsteem.

I. Kriminaalõigus on õigusnormide kogum, millistega valitsev klass sätib, missugused teod on kuriteolised ja missuguseid karistusi võidakse nende tegude toimepanemise eest määrata.

Tuleb silmas pidada, et igal definitsioonil on teaduses ainult piiratud tähendus. Iga teaduse objekti reaalseks definitsiooniks on objekti olemuse enese arendamine, nagu näitas F. Engels „Anti-Dühring'is".

Iga teaduse ülesanne seisneb kõigepealt tema objekti spetsiifiliste joonte selgitamises.

Kriminaalõigusteaduse objektiks on kuritegude kui valitseva klassi huvide vastu sihitud tegude ja kriminaalkaristuste kui riigiks organiseerunud valitseva klassi klassivõitluse erivormide uurimine.

Nõukogude kriminaalõiguse erinevus kodanlikust seisneb nii sisult kui vormilt selles, et ta on sotsialistlik õigus, mis on loodud töölisklassi diktatuuriga. Peatudes aruandes NSVL Konstitutsiooni projekti kohta kodanlike maade konstitutsioonide küsimusel, ütles seltsimees Stalin: „Nende konstitutsioonide peamiseks aluseks on kapitalismi põhimõtted, tema põhimised alussambad: maa, metsa, vabrikute, tehaste ja teiste tootmisriistade ja -vahendite eraomandus; ühe inimese kurnamine teise poolt ja kurnajate ning kurnatavate olemasolu; rahva töötava enamuse kindlustamatus ühiskonna ühel poolusel ja mittetöötava, kuid kindlustatud vähemuse pillav toredus teisel poolusel jne. jms. Nad toetuvad nendele ja nende sarnastele kapitalismi alussammastele. Nad peegeldavad neid, nad kinnitavad neid seadusandlikus korras [1]."

[1] Stalin, Konstitutsiooni projektist, lk. 18.

Kapitalismi printsiibid on määravaiks printsiipideks ka kodanlikule kriminaalõigusele. Kodanliku kriminaalõiguse ülesandeks on eraomandi, kapitalistliku ekspluatatsiooni ja kogu kodanliku õiguskorra kaitse.

Peatudes NSVL Konstitutsiooni põhiprintsiipide küsimusel, ütles seltsimees Stalin: „NSV Liidu uue Konstitutsiooni projekti peamiseks aluseks on sotsialismi põhimõtted, tema juba kättevõidetud ja teostatud põhimised alussambad: maa, metsade, vabrikute, tehaste ja teiste tootmisriistade ja -vahendite sotsialistlik omandus; kurnamise ja kurnajate klasside likvideerimine; rahva enamuse viletsuse ja vähemuse toreduse likvideerimine; töötaolu likvideerimine; töö kui iga töövõimelise kodaniku kohustus ja aukohus vormeli järgi: „Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma". Õigus tööle, s. o. iga kodaniku õigus garanteeritud töö saamiseks; õigus puhkusele; õigus haridusele jne. jms. Uue Konstitutsiooni projekt toetub nendele ja nende taolistele sotsialismi alussammastele. Ta peegeldab neid, ta kinnitab neid seadusandlikus korras [2]."

Kõik need sotsialismi printsiibid on sotsialistliku kriminaalõiguse määravaiks printsiipideks.

Sotsialistliku kriminaalõiguse ülesanne seisneb sotsialistliku riigi, sotsialistliku isamaa, sotsialistliku omandi, kodanike isiku- ja varaõiguste ja kogu sotsialistliku õiguskorra kaitses neile suunatud kuriteoliste rünnete vastu.

Iseloomustavaks iseärasuseks nõukogude sotsialistlikule õigusele üldiselt ja kriminaalõigusele eriti on tema lõpuni järjekindel demokratism, mis teeb ta erinevaks kodanlikust õigusest. Nõukogude süsteem loob uue demokraatia, mis annab ühiskonna igale liikmele võimaluse saada aktiivseks osavõtjaks riigi valitsemisest. Kodanliku ühiskonna konstitutsioonilised dokumendid, alates Ameerika iseseisvuse deklaratsiooniga 1776. a., Prantsuse revolutsiooni „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooniga" 1789. a. ja lõpetades kaasaegsete nõndanimetatud kodanlik-demokraatlike riikide konstitutsioonidega, lähtusid kodanliku ühiskonna põhiprintsiibist — eraomandi printsiibist. Sellele alusele oli ehitatud ka kogu kodanlik õigus.

Kõik kodanlike konstitutsioonide poolt kuulutatud vabadused jäid juriidilisteks fiktsioonideks, sest kodanlikes riikides ei määra kodanike õigusi ja vabadusi mitte konstitutsioonid, vaid faktiliselt olemasolevad majanduslikud ja poliitilised vahekorrad.

[2] Stalin, Konstitutsiooni projektist, lk. 19.

Töös „Gossudarstvo i revoljutsija" („Riik ja revolutsioon") kirjutab Lenin kodanlikust ja proletaarsest demokraatiast:

„... Kapitalistlikus ühiskonnas on meil kärbitud, vaene, võlts demokraatia, demokraatia ainult rikastele, vähemusele. Proletariaadi diktatuur, ülemineku periood kommunismile, annab esmakordselt demokraatia rahvale, enamusele, koos vähemuse, ekspluataatorite hädavajaliku mahasurumisega. Üksnes kommunism on võimeline andma tõeliselt täieliku demokraatia [3] ..."

Meie kohus ja meie õigus erineb kodanlike maade kohtust ja õigusest rahva aktiivse osavõtuga õigusemõistmise teostamisest.

Nõukogude kriminaalõiguse teiseks printsipiaalseks erinevuseks kodanlikust on ehtne sotsialistlik humanism, mis läbib kogu sotsialistlikku õigusemõistmist. Sotsialistlik humanism väljendub Nõukogude kodaniku isiku õiguste ja huvide täielikus ja tõelises kaitses ning vankumatus ja otsustavas võitluses Nõukogu rahva ja sotsialistliku kodumaa kõigi vaenlastega.

Sotsialismilt kommunismile järk-järgulise ülemineku perioodil on sotsialistliku kriminaalõiguse mõistmiseks otsustava tähtsusega seltsimees Stalini juhtmõtted ÜK(b)P XVIII kongressil.

Oma aruandes ütles seltsimees Stalin: „Nüüd seisneb meie riigi põhimine ülesanne siseriiklikus rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistusorganitesse ja luuresse, siis on nad oma teravikuga pööratud mitte enam siseriiki, vaid temast väljapoole, välisvaenlaste vastu [4]."

Sotsialistliku kriminaalõiguse tähtsaimaks ülesandeks on halastamatu võitlus kõigi nõukogude võimu vaenlastega, kes moodustavad endast kapitalistliku ümbruskonna agentuuri. Võitlus trotskistide-buhharinlaste, kodanlik-rahvuslike ja välismaa luure teiste agentide kuriteolise tegevusega tähendab ühtlasi ka sotsialistliku kodumaa kaitsmist välisvaenlaste vastu.

Oma aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil rõhutab seltsimees Stalin kultuurilis-kasvatusliku töö määratut osa praegusel ajal. Sellel juhtmõttel on otsene suhe sotsialistliku kriminaalõigusega.

Nõukogude riigil on vajalik võidelda mitte ainult rahvavaenlaste rünnetega, trotskistide-buhharinlaste, kodanlik-rahvuslike ja välismaa luure teiste agentidega. Tuleb võidelda ka mahajäänud elementidega, logelejatega, hooletutega, jookslejatega — inimestega, kelles veel elavad väikekodanlikud harjumused ja tavad.

Mitte kõik töölised ja talupojad ei ole muutunud meie ühiskonna eesrindlikeks inimesteks. Sms Molotov märkis oma ette-

[3] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 431.
[4] Stalin, Aruanne XVIII kongressil, lk. 57.

kandes: „Ka tööliste keskel on eesrindlikke ja on mahajäänuid, kõnelemata veel värdjaist. Samuti ka talupoegade seas: on eesrindlikke, on ka mahajäänuid. On muidugi ka halvemat kui lihtsalt mahajäänud. Meie aja eesrindlikud inimesed on aktiivsed ja ennastsalgavad kommunismi ülesehitajad, parimad võitlejad meie riigi kindlustamise eest. Nende meie ühiskonna eesrindlike inimeste järel läheb juba teadlikult tööliste ja talupoegade valdav mass. Kuid ka tööliste keskel, kõnelemata veel teenistujaist, on väga elavad väikekodanlikud harjumused. Veel pole vähe neid, kes on valmis kiskuma endile riigilt võimalikult palju, ja siis mingu kas või maailm hukka. Seepärast on vajalik võitlus riigi huvide eest ja töödistsipliini kõvendamise eest meie ettevõtteis ja asutistes, tuleb võidelda logelejatega, hooletutega ja jookslejatega. Ka talupoegade keskel ei ole veel vähe neid, kel pole tegu mitte üksnes riigi huvidega, vaid ka oma kolhoosi huvidega, kes mõtlevad ainult sellest, et kiskuda endile võimalikult palju nii riigilt kui ka kolhoosilt. Ka siin on vajalikud tõsised abinõud distsipliini kõvendamise ja kasvatuse alal. Ilma selliste abinõudeta, ilma töötava rahva kasvatamise tugevdatud tööta sotsialistliku omandi ja riigi kindlustamise vaimus ei saa mahajäänud inimesi muuta kommunismi teadlikeks ja aktiivseiks ülesehitajaiks [5]."

Need sotsialistliku riigi poliitika põhiülesanded kuritegevusega võitluse alal on kogu sotsialistliku kriminaalõiguse juhtivaiks printsiipideks. Nad määravad nii vastavate tegude kuriteoliseks tunnustamise kui ka kriminaalseaduses osutatava karistuse raskuse.

II. Kriminaalõiguse uurimisel on vajalik kõigepealt peatuda tema spetsiifiliste iseärasuste küsimusel võrreldes teiste õigusaladega.

Kriminaalõiguslike normide spetsiifilisus seisneb selles, et nad sätivad võitlust valitsevale klassile kahjulike tegude vastu kriminaalkaristuse rakendamise teel neid tegusid toimepannute suhtes. Mitte iga nõukogude võimu poolt üksikisikute suhtes rakendatav sund pole ühtlasi käsitatav ka karistusena. Nii teostas Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesil päevil antud dekreet maa kohta mõisnike maade konfiskeerimise. Konfiskatsioon ei evinud siin karistuse iseloomu. Kuid paljudes sotsialistliku revolutsiooni esimesil aastail võitluseks üksikute kuritegudega avaldatud dekreetides esines konfiskeerimine kõrvuti teiste karistusvahenditega.

Vara konfiskeerimise poliitiline ja juriidiline loomus on mõlemal osutatud juhtumil erinev. Esimesel juhtumil oli vara konfiskat-

[5] Molotov, Kolmas viisaastak, lk. 12.

sioon sihitud mõisnike vastu ja oli vajalikuks abinõuks kogu mõisnike klassi majandusliku ja poliitilise jõu likvideerimiseks. Hoopis teise loomuga on vara konfiskeerimine, mida kohaldatakse kohtu poolt ühe või teise isiku vastu nende poolt toimepandud kuritegude eest: sel korral on ta kriminaalõiguslikuks abinõuks, mis on sihitud teatava isiku vastu karistusena toimepandud kuriteo eest.

Abinõud, mida rakendati Nõukogude riigi poolt kulakute vastuhakkude mahasurumiseks kodusõja aastail, ei mahu samuti kriminaalkaristuse mõiste raamidesse. Vastuhakanud kulakute vilja ja vara konfiskeerimine toimus mitte ainult konkreetsetes asjades tehtud kohtuotsuste alusel, vaid tulenes nõukogude võimu üldistest abinõudest võitluses kulaklusega. Karistuse eelduseks aga on *individuaalne süü*. Süü ja kuriteo puudumise korral pole kriminaalkaristuse rakendamisel nõukogude kriminaalõiguses kohta.

Sotsialistliku riigi ükskõik millise organi tegevus erineb oluliselt teiste organite tegevusest, evib oma erilist vormi ja meetodeid. Kohtuorganite tegevuse ülesannetesse kuulub mitte ainult nõukogude riigi, tema õiguskorra, kodanike isiku- ja varaõiguste kaitse, vaid ka kodanike kasvatamine töödistsipliinile, ustavusele kodumaa vastu jms. Lenin ja Stalin näitasid, et nõukogude kohtul on kahesugune ülesanne: karistada ja kasvatada sotsialistlikule distsipliinile. Kuid kasvatuse ülesanne selle teostamisel kohtuorganite poolt erineb oluliselt kasvatuse ülesandest selle teostamisel haridusala organite poolt.

Kriminaalkaristusest tuleb eristada *administratiivseid ja distsiplinaarseid karistusi*. Teravalt joonestatud piiri puudumine oma juriidiliselt loomult erinevate õiguserikkumiste vahel viib selleni, et vahel administratiivsed ja distsiplinaarsed õiguserikkumised võrrutatakse kuritegudega ja, ümberpöördult, kuritegu samastatakse administratiivse või distsiplinaarse õigusrikkumisega.

Seejuures on kriminaalkuritegu ja administratiivne õiguserikkumine, kriminaalkaristus ning administratiivne karistus erinevad oma juriidiliselt loomult. Kuritegu on ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis on sihitud riigi aluste või tema õiguskorra vastu ja on ette nähtud kriminaalkoodeksis või spetsiaalsetes kriminaalseadustes. Administratiivne õiguserikkumine on haldusorganite käskude ja korraldustega sätitud õigusliku korra rikkumine. Karistuste määramine selle õiguserikkumise eest toimub vastavate haldusorganite poolt. Kuriteo subjektiks võib olla ainult füüsiline isik, administratiivse õiguserikkumise subjektiks võib vahel olla ka juriidiline isik.

Distsiplinaarne õiguserikkumine seisneb vastavate seaduste alusel antud sisekorramäärustega sätitud teenistusdistsipliini rikkumises ametiisiku poolt. Distsiplinaarkaristus seisneb administratsiooni poolt teenistusliku alluvuse korras mõjutamisvahendite kohaldamises ametiisiku suhtes, kes distsiplinaarse õiguserikkumise toime pani.

Kuritegu ja karistus erinevad ka *tsiviilsest õiguserikkumisest ja selle tagajärgedest*. Seda võib illustreerida erinevusega varavastaste kuritegude ja tsiviilvastutust tingivate kahjustamiste vahel. Kriminaalkoodeksi varavastaste kuritegude peatükk käsitleb tegusid, mis on sihitud võõra vara omandamisele varguse, avaliku varguse, röövimise, omastamise, väljapressimise, kelmuse jne. teel. Need kuriteod pannakse toime peamiselt omakasu motiividel ja tingivad kriminaalkoodeksis ettenähtud karistuste kohaldamist. Täiesti teise loomuga on tsiviilne õiguserikkumine. Tsiviilõigus tunneb kahte kahjustamise liiki: kahju, mis on põhjustatud kohustuste rikkumisega, ja kahju, mis on põhjustatud kõigi teiste õigusvastaste tegudega. Tsiviilõiguslike suhete alal põhjustatud kahju ei tekitata ühiskonnaohtlike, s. o. kuriteoliste tegudega. Vastutus kahjustamise eest erineb samuti kriminaalsest vastutusest: tsiviilne vastutus ammendub varalise kahju heastamisega, kriminaalne vastutus väljendub kurjategija karistamises.

Materiaalne kriminaalõigus määratleb teod, mida loetakse kuriteolisteks, ja karistused, mida võidakse kohaldada nende toimepanemise eest. *Kriminaalprotsessiõigus* sätib korra, milles tuvastatakse isiku süüdlus ja teostatakse materiaalse kriminaalõiguse nõuded.

Kriminaalseadusandlus erineb *parandusliku töö seadusandlusest*. Kriminaalseadusandluses sätitakse karistuste määr, liik ja iseloom. Parandusliku töö seadusandlus, mille ülesandeks on kurjategija kohandamine ühiselu tingimustega mõjutamise teel parandusliku tööga, esineb kriminaalseadusandluse osana, konkretiseerides kriminaalseadusandluse printsiipe karistuste teostamise alal.

Kriminaalõigus on seotud ka *kohtupsühhiaatriaga*. Süüdivuse ja süüdimatuse küsimus pole mitte ainult kohtupsühhiaatriline, vaid ka juriidiline probleem. Süüdivuse või süüdimatuse küsimuse lahendamisel otsustatakse kõigepealt küsimus karistuse kohaldamise võimalusest antud isiku suhtes. Süüdimatute poolt toimepandud tegusid, olgugi sotsiaal-ohtlikke, ei loeta kuriteolisteks. Kuid süüdivuse või süüdimatuse küsimuse otsustamisel peab

kohus lähtuma kindlalt tuvastatud arstiteaduslikest andmeist. Neid andmeid võib anda ainult kohtupsühhiaatriline ekspertiis.

Kriminaalkohtu korrapäraseks tegevuseks evib suurt tähtsust kriminaalstatistika. Arvestus õigusemõistmise alal on ühtlasi ka kontrolliks kohtupraktika üle. Ainult korrapärase arvestuse abil on võimalik tuvastada, kuidas töötavad uurimis- ja kohtuorganid, kuidas teostatakse nende poolt õigusemõistmist. Ulatuslikult rakendatakse kriminaalstatistikat ka kuritegevuse uurimise alal.

III. Kriminaalõigusteadus kuulub õiguslike nähtuste seaduspärasust uurivate ühiskonnateaduste hulka. Kriminaalõiguse marksistlik-leninistliku teooria meetodiks on dialektiline materialism. Dialektiline materialism on meetodiks, mille abil uurime nõukogude kriminaalõiguse kõiki instituute: „kuritegu", „karistust", „süüd" jms.

Dialektiline materialism õpetab, et me peame uurima kriminaalõigust ja tema instituute seoses ühiskondlike suhete muutustega, aga mitte kui formaal-loogilist või juriidilist mõistet, eraldatult majanduse arengust, ühiskonna majanduslikest suhetest, klassivõitlusest jne. Ainult marksistlik meetod on võimeline avama kriminaalõiguse instituutide tõelist loomust, näitama nende tekkimise, arenemise ja muutumise põhjusi ajaloolise arengu mitmesugustel etappidel, osutama kriminaalõiguse ja kriminaalõiguse instituutide sisu ja vormi iseloomu. Ajalooline materialism uurib ühiskondliku elu mitmesuguseid külgi: majandust, õigust, moraali jms. — nende seoses ja vastastikuses mõjutuses. Seepärast ei tohi vaadelda kriminaalõiguse ajalugu väljaspool ühiskonna arengu ajalugu, väljaspool majanduslike suhete, klassivastuolude, klassivõitluse, riigi jms. arengu ajalugu.

Erinevus nõukogude ja kodanliku kriminaalõigusteaduse vahel seisneb selles, et kodanlikus kriminaalõiguse teoorias käsitellakse kuritegu ja karistust tavaliselt kui abstraktseid õigusnorme, nõukogude kriminaalõiguse teooria aga vaatleb neid kui reaalseid ühiskondlikke suhteid.

Kriminaalõiguse kategooriatele tuleb läheneda ajalooliselt. Marksism seob kriminaalõiguse tekkimise küsimuse riigi ning eraomandi tekkimise ja ühiskonna klassidesse jagunemise küsimusega. Kuriteol ja karistusel on konkreet-ajalooline iseloom. Konkreet-ajalooline lähenemine on vajalik nii kodanliku kui ka nõukogude kriminaalõiguse probleemide uurimisel. Seega selleks, et mõista kuritegude iseärasusi kodanlikus ühiskonnas, tuleb lähtuda viimase konkreet-ajaloolisest seisundist.

Engels, peatudes kuritegude olemuse küsimusel, kirjutas: „Selle raevu esimeseks, jämedaimaks ja viljatuimaks kujuks oli kuritegu. Tööline elas puuduses ning viletsuses ja nägi, et teised inimesed elavad paremini kui tema. Ta ei suutnud mõista, miks just tema, kes ühiskonna jaoks teeb rohkem kui rikas laiskleja, peab elama sellistes tingimustes [6]."

Engels rõhutab siinkohal, et kuritegu ei ole käsitatav klassivõitluse väljendusena, et ta ei ole klassivõitluse vorme. Kuigi kuritegu on üksikisikute protest, on ta sellena viljatu ja stiihiline. Kuritegu on ühiskonna klassivastuolude resultaat, mitte klassivõitluse vorm. Klassivõitluse vahenditu väljendusena esinevad üldreeglina ainult niinimetatud poliitilised kuriteod kodanlikus ühiskonnas.

Ajalooliselt tuleb uurida ka sotsialistlikku kriminaalõigust.

„Proletariaadi diktatuuril," kirjutab seltsimees Stalin, „on oma perioodid, oma eri vormid, mitmesugused töömeetodid [7]." Selle juhise alusel tuleb ka sotsialistlikku kriminaalõigust uurida. Töölisklassi diktatuuri üksikuil etappidel muutusid nii kuritegevuse vormid kui ka sotsialistliku riigi võitlusmeetodid nende vastu. Marksistlik-leninistlik teooria võimaldab ajalooliselt õieti määrata nende ühiskondlikkude suhete tõelist olemust, millede analüüsiga tegeleb krimnaalõigusteadus.

Kriminaalõiguse marksistlik-leninistlik teooria, uurides kuritegu ja karistust ühiskondlike nähtustena, osutab erilist tähelepanu kehtiva sotsialistliku seadusandluse juriidilisele analüüsile.

Rea aastate jooksul jutlustati rahvavaenlaste poolt nõukogude kriminaalõigusele kahjurlikke vaateid. Väideti, et igasugune juriidiline õpetus kriminaalõiguse üksikuist instituutidest on kodanliku juriidilise maailmavaate väljenduseks. Sellest järeldati kahjurlikult, et ei ole üldse vajalik uurida nõukogude kriminaalõiguse instituute. Õpetus kuriteost ja karistusest asendati üldiste aruteludega sotsiaalsest ohtlikkusest ja sotsiaalse kaitse vahenditest.

Nõukogude kriminaalõiguse ülesanne seisneb selles, et üldisel ühiskondlik-ajaloolisel taustal arendada juriidilist õpetust üksikuist kriminaalõiguse instituutidest. Kuriteo ja karistuse juriidilisel õpetusel on eriline tähtsus sotsialistliku kriminaalseaduse õigel rakendamisel, sotsialistliku õigusemõistmise teostamisel, sotsialistliku seaduslikkuse ja ühes sellega ka sotsialistliku riigi kindlustamisel.

Kriminaalõiguse marksistlik-leninistlik teooria peab kuritegude ja karistuste kui ühiskondlike suhete uurimise ja kriminaalõiguse

---

[6] Marx ja Engels, Töölisklassi olukord Inglismaal, Teosed, III k., lk. 496.

[7] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 113.

instituutide juriidilise analüüsi kõrval uurima ka kurjategija isiksust. Kriminaalvastutusele võetud isiku süüdimatusel, alaealisusel ja psühho-füsioloogilistel iseärasustel on suur tähtsus karistuse küsimuse otsustamisel.

IV. Kodanlikus kriminaalõigusteaduses asub iga teadlane, olenevalt oma maailmavaate iseloomust, kriminaalõiguse uurimisele erinevaist lähtekohtadest. Nende seas leidub prantsuse ja inglise XVII—XVIII sajandi materialismi pooldajaid, saksa klassikalise filsoofia, XIX sajandi vulgaarse materialismi, positivismi jne. pooldajaid.

Klassikaline koolkond vaatles kriminaalõigust kui juriidilist teadust ja arvas, et tema uurimise objektiks on kuritegu ja karistus kui juriidilised nähtused. Mõningad klassikalise koolkonna esindajad ei eitanud, et peale kuriteo ja karistuse juriidilise uurimise tuleb kuritegu ja karistust uurida ka sotsioloogilisest ja bioloogilisest vaatekohast. Tunnustades bioloogilise ja sotsioloogilise uurimise tähtsust kriminaalõigusteadusele, olid need kriminaalõiguse klassikalise koolkonna esindajad arvamusel, et juriidiline vaatekoht on täiesti erinev sotsioloogi ja antropoloogi vaatekohast ja et juriidiline uurimine püstitab ja lahendab hoopis teisi küsimusi kui sotsioloogiline ja antropoloogiline. Seepärast ei tohi sotsioloogiline ja antropoloogiline uurimine kuuluda kriminaalõigusteadusesse.

Teisiti lahendasid kriminaalõigusteaduse objekti küsimuse kriminaal-antropoloogilise ja kriminaal-sotsioloogilise koolkonna esindajad.

Antropoloogiline koolkond pidas vajalikuks uurida mitte kuritegu, vaid kurjategijat. See viis kriminaalõigusteaduse kui juriidilise teaduse eitamisele, teadus kuriteost redutseerus kurjategija antropoloogilisele ja bioloogilisele uurimisele.

Sotsioloogilise suuna pooldajad kriminaalõiguses laiendasid tunduvalt kriminaalõigusteaduse ulatust, käsitades sellena ka sotsioloogilisi ja antropoloogilisi uurimusi, kriminaaldogmaatikat ja kriminaalpoliitikat.

Klassikaline koolkond vaatles kuritegu ja karistust eraldatult ühiskondlikest suhteist, väljaspool seost konkreetse tõelikkusega. Selles asjaolus väljendubki nende filosoofiliste vaadete piiratus, mille baasil arenes klassikaline koolkond.

Antropoloogiline ja sotsioloogiline koolkond, püüdes parandada tähendatud suunas klassikalist koolkonda, soovides siduda kriminaalõigusteadust antropoloogiliste, psühholoogiliste ja sotsioloogiliste uurimustega, asusid tegelikult kriminaalõigusteadust

kui juriidilist teadust eitavale seisukohale ja lahustasid kriminaalõigusteaduse sotsioloogias ja antropoloogias.

Klassikaline koolkond lähenes kuriteo ja karistuse mõiste uurimisele ja määratlemisele abstraktselt, käsitades õigusnorme eraldatuna eksisteerivaist majanduslikest ja ühiskondlikest suhteist. See metahistooriline käsitus õigusest on lahutamatult seotud õigust väljaspool klasse vaatleva teooriaga, katsega kujutada kriminaalõigust kogu ühiskonna kaitse vahendina. See on tingitud sellest, nagu näitas Engels, et kodanlikel juristidel kaovad majanduslikud suhted täiesti vaatepiirilt: „Professionaalseil poliitikuil, riigiõiguse teoreetikuil, tsiviilõigusega tegelevail juristidel kaovad majanduslikud vahekorrad täiesti vaatepiirilt. Et saada seaduse sanktsiooni, peavad majanduslikud faktid võtma igal üksikjuhtumil õigussuhte kuju. Endast mõista tuleb seejuures arvestada juba oleleva õiguse kogu süsteemi. Seepärast näibki juriidiline vorm olevat k õ i g e k s, majanduslik sisu aga — m i t t e m i l l e k s k i[8]."

§ 2. Sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa kursuse süsteem.

K r i m i n a a l õ i g u s t e a d u s j a g u n e b k a h t e o s s a — ü l d - j a e r i o s a. Üldosa käsitleb kriminaalõiguse põhiteese ja -printsiipe. Eriosa käsitleb kuritegude üksikuid liike ja nende eest määratavaid karistusi. Kriminaalõigusteaduse üld- ja eriosa tegelevad mõlemad kuriteo ja karistuse uurimisega, kuigi kummalgi neist osadest on oma spetsiifilised ülesanded.

Kriminaalõiguse üldosa käsitleb üldmõisteid ja -printsiipe, mis kehtivad kuritegude ja karistuste kõigi liikide suhtes. Üldosas antakse kuriteo ja karistuse definitsioon, kuriteo üldkoosseisu analüüs, käsitus süüst ja vastutusest, süüdivusest ja süüdimatusest, osavõtust, kuriteolise tegevuse arengu staadiumidest jne. Üldosa käsitleb ka karistuse ülesandeid ja tema üksikuid liike.

Eriosa tegeleb kuritegude konkreetsete liikide ja neile vastavate karistuste uurimisega. Eriosas antakse kuritegude koosseisude süsteem ja käsitellakse kuritegude üksikuid liike (näit. riiklikud kuriteod, isikuvastased kuriteod jne.).

Kriminalistide hulgas puudub arvamuste ühtsus kriminaalõiguse üldosa sisu küsimuses. Mõningad arvavad, et üldosa koosneb ainult kahest jaost: a) õpetus kuriteost ja b) õpetus karistusest. Kuid keeldumine arvata kriminaalõiguse üldosa süsteemi õpetust kriminaalseadusest on täiesti põhjendamatu, sest ilma selleta osutuksid mittehõlmatuiks kriminaalõigusteaduse olulised alad.

[8] M a r x ja E n g e l s, Teosed, XIV k., lk. 673.

Kriminaalõiguse üldosa sisaldab kolm jagu: õpetuse kriminaalseadusest, õpetuse kuriteost ja õpetuse karistusest.

Erijaotusena esineb kriminaalõigusteaduse üldosas kriminaalõiguse ajalugu käsitlev osa. Kriminaalõiguse ajaloo ülesanne seisneb nii kriminaalseadusandluse ajaloo kui ka kriminaalõiguse teooria arengu uurimises.

Ainult ajaloo uurimise alusel võib tuvastada kriminaalõiguslike instituutide tekkimist, arenemist ja muutumist seoses klassivõitluse ajalooga ning kuriteo ja karistuse mõiste muutuvust. Sotsialistliku kriminaalõiguse põhiliste iseärasuste mõistmiseks peab tundma ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguse ajalugu.

Marksistlik-leninistliku kriminaalõiguse teooria omandamiseks on suure tähtsusega kriminaalõigusliku mõtte arengu uurimine. Marksismi klassikud rõhutasid alatiselt vajadust uurida filosoofia ajalugu. Kodanliku kriminaalõiguse teooria areng oli seotud kodanliku filosoofia arenguga. Kodanlike filosoofide vaateil oli kriminaalõigusliku mõtte arengule suur mõju. Beccaria, Feuerbachi jt. kriminaalõiguslikud vaated lähtusid prantsuse materialistide ja saksa klassikalise filosoofia filosoofilistest vaadetest.

Erilist tähtsust evib nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine. Ilma selle ajaloo tundmiseta ei saa kehtivat nõukogude kriminaalõigust õieti mõista ja uurida.

Eriline koht kriminaalõigusteaduses on õpetusel kriminaalseadusest. Kriminaalseadus määratleb, millised teod või tegevusetused on ühiskonnaohtlikud, ja sätib nende toimepanemise eest rakendatava karistuse laadi ning määrad. Seetõttu evib õpetus kriminaalseadusest suurt poliitilist, teoreetilist ja praktilist tähtsust. Kriminaalseadusel on väga suur tähtsus nõukogude riigi kindlustamisel, sotsialistlikul ülesehitamisel, kodanike isiku- ja varaõiguste hoidmisel ja kaitsel ning oluline osa sotsialistliku seaduslikkuse teostamisel.

Kriminaalõigusteadusele on erandliku tähtsusega juriidiline õpetus kuriteost ja karistusest. Kriminaalõigusteadus jääb juriidiliseks teaduseks, kuni ta sisaldab juriidilist õpetust kuriteost ja karistusest, ilma milleta kriminaalõigusteadus asenduks sotsioloogiaga, antropoloogiaga jms.

Kriminaalõigusteadusele on olulise tähtsusega õpetus kuriteo koosseisu põhitunnustest: kuriteo objektist, objektiivsest küljest, subjektist ja subjektiivsest küljest. Kuriteo juriidiline analüüs nende põhitunnuste vaatekohast on tähtis seetõttu, et neist kas või ainsagi puudumise korral puudub ka kuriteo koosseis.

Üheks tähtsaimaks küsimuseks kriminaalõigusteaduses on küsimus kuriteo koosseisu subjektiivsest küljest, s. o. süüdluse vormidest. Süü on kriminaalvastutuse vajalikuks eelduseks. Õpetustel hädaseisundist ja hädakaitsest, kuriteolise tegevuse arengu staadiumidest, osavõtust, süüdivusest, kuriteo-konkurentsist jms. on suur tähtsus kriminaalõigusteadusele, sest nende instituutidega moodustuvad karistuse kohaldatavuse või kohaldamatuse üldtingimused.

Karistuse ülesannete ja konkreetsete liikide uurimine on samuti kriminaalõiguse üldosa kursuse olulisi osi.

Nii peab nõukogude kriminaalõigusteaduse üldosa süsteemi kujundama järgmiselt:

1) kriminaalõiguse ajalugu;
2) õpetus nõukogude kriminaalseadusest;
3) õpetus kuriteost;
4) õpetus karistusest.

ESIMENE OSA.

KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU.

A. Ekspluataatorlike riikide kriminaalõigus.

I peatükk.

ORJAPIDAMISRIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 3. Kriminaalõiguse tekkimine.

Õiguse olemasolu võimatus eelriiklikus ühiskonnas tõestati Marxi ja Engelsi poolt. Kodanlikud kriminalistid katsusid tõestada, et kriminaalõigus oli olemas juba ürgaegses kogukondlikus korras. See osutus neile vajalikuks, et põhistada õiguse ja riigi käsitust igaveste kategooriatena, et tõendada, nagu õigus oleleks ja saaks edaspidigi paratamatult olelema igas ühiskonnas. Engelsi väide, et ürgaegses kogukondlikus korras „ei saa veel kõnelda õigusest juriidilises mõttes", kehtib täiel määral ka kriminaalõiguse suhtes.

Olgugi et veritasu, talion ja kompositsioonid (väljaostud) tekivad ürgaegses kogukondlikus korras, ei ole nad selle korra juures veel juriidilisteks instituutideks ning neil ei ole midagi ühist kriminaalõigusega.

Veritasu kui algelises kogukondlikus korras tekkinud ja sellel eelriiklikul ajastul õiguslikku iseloomu mitteomanud nähtuse ammendava iseloomustuse andis Engels. Veritasu algelises kogukondlikus korras on sugukonnaliikmete abistamise ja kogu sugukonna julgeoleku kaitsmise vorme väliste rünnete vastu teise sugukonna poolt. Algelises kogukondlikus korras on veritasu suunatud ainult väljaspool kannatanu sugukonda või suguharu seisvate

isikute vastu. Teda teostab kogu perekond, sugukond või isegi kogu suguharu.

Ürgaegses kogukondlikus korras tekib nn. talion, mille puhul mingi hüve rikkujale tekitatakse täpselt samasugune hüve rikkumine; nii näiteks kuulub tapja surmamisele, teist inimest käest haavanul raiutakse käsi ära jne. Talioni klassikaline formel kõlas: „silm silma, hammas hamba vastu".

Kompositsioonid (ladinakeelne *compositio* — kokkulepe) seisnesid selles, et kahju tekitanu tasus oma teo eest vahetusühikute teatava hulgaga.

Mõistagi võisid ürgaegses kogukondlikus korras tekkida suguja perekonna piirides sellised konfliktid, mis kutsusid esile vajaduse kaitsta nende eest kogu sugukonda või suguharu. Sellistele konfliktidele reageeris sugukond rahurikkuja pagendamisega oma keskkonnast, lindpriiks kuulutamisega. See ürgaegse kogukondliku korra enesekaitse vorm püsis väga kaua, ulatudes real rahvastel keskaega. Pagendatu ja au kaotanu tõugati tema senisest keskkonnast välja, igaüks võis ta karistamatult surmata, ta hulkus ringi kui metsik hunt, lakates olemast isa ja abikaasa ning leidmata kaitset sugukonna ja lähimate omaste poolt.

Tootmisjõudude arenemine kutsus ürgaegse kogukondliku korra seespool esile sügavaid muutusi sugukonna ja suguharu ühiskondlikes vahekordades ning viis ürgaegse kogukondliku korra lagunemisele. „Riik," ütleb seltsimees Stalin, „tekkis ühiskonna lõhenemisel vaenulikeks klassideks, tekkis selleks, et ohjeldada ekspluateeritavat enamikku ekspluateeriva vähemiku huvides [1]."

Riigi kujunemisega on seotud ka õiguse, eriti kriminaalõiguse tekkimine. Ühiskonna jagunemine klassideks ja valitseva klassi — orjapidajate — tekkimine kutsusid esile vajaduse kasutada riigivõimu olgugi veel algelisi organeid kujunenud klassilise ebavõrduse kindlustamiseks ja säilitamiseks, s. o. esmajoones just tekkivate vastuolude likvideerimiseks orjapidajate kasuks ja eraomandi instituudi kindlustamiseks.

§ 4. Orjapidamisriikide kriminaalõiguse iseärasused.

Orjapidamisühiskonna õiguse klassikalise iseloomustuse andis seltsimees Stalin: „Orjuse juures lubas „seadus" orjapidajail orja surmata [2]." See formel väljendab eredalt ka orjapidamisriigi kriminaalõiguse olemust.

---

[1] Stalin, Aruanne XVIII kongressil, lk. 55.
[2] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 527.

Nagu näitab „ÜK(b)P ajaloo lühikursus", „Orjapidamiskorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid, samuti aga ka tootja, — ori, keda orjapidaja võib müüa, osta, tappa nagu looma, — on orjapidaja omand... Siin pole tootmisprotsessis enam kõigi ühiskonnaliikmete ühist ja vaba tööd, — siin valitseb mittetöötavate orjapidajate poolt ekspluateeritavate orjade sunniviisiline töö. Seepärast ei ole ka tootmisvahendite, samuti ka toodetud produktide ühisomandust. Teda asendab eraomandus. Siin on orjapidaja esimene ja peamine täisväärtuslik omanik.

Rikkad ja vaesed, ekspluateerijad ja ekspluateeritavad, täisõiguslikud ja õigusetud, ning karm klassivõitlus nende vahel — niisugust pilti pakub orjapidamiskord [3]."

Kokkukõlas orjapidamiskorra iseärasustega on selle korra kriminaalõigus avaliku klassilise ebavõrdsuse õigus, mis kogu jõu ja avameelsusega teostab orjuse instituudi kaitset ja orjade vähimategi vastupanukatsete kõige karmima mahasurumise süsteemi.

Orjapidamisriik sanktsioneerib oma arengu algul, tõsi, mõningate kitsendustega, veritasu, talioni ja kompositsioonide süsteemi, s. o. omistab õigusliku loomuse nähtustele, mis ürgaegses kogukondlikus korras sellist iseloomu ei omanud. Rööbiti ürgaegse kogukonna enesekaitse vanade vormide säilimisega hakkavad aga esinema ka uued vormid — riiklikud karistused. Orjapidamisriigi kasvu ja kindlustumise protsess on veritasu, talioni ja kompositsioonide üha suurema väljatõrjumise ja asendamise protsess karistustega selle sõna otseses mõttes, s. o. riigiorganite poolt määratavate ja rakendatavate vahenditega.

Siiski lubatakse — kuigi kitsendustega — orjapidamisriigi seadusandlikes allikais, kõige vanemaist kuni kõige hilisemaini, üksikuil juhtumeil v e r i t a s u. Nii kõneldakse Assüüria seadustes (1450. ja 1150. a. vahel enne meie ajaarvamist): „Kui mees või naine läksid inimese majja ja tapsid seal mehe või naise, siis antakse tapjad välja maja omanikule; kui ta valib nii, siis võivad nad saada tapetud, või, kui ta valib, võib ta saada väljaostu ja võtta nende varanduse."

Veritasu piiramine toimub mitmel kujul: kitsendatakse kättemaksjate ringi või nõuab riik, et tema organid otsustaksid igal üksikjuhtumil, kas veritasu on lubatav. Veritasu piiratakse ka ajaliselt. Nii võib vanade Taani seaduste järgi haavatasaanu teostada kättemaksu kuni esimese rahvakoosolekuni, kus talle võimaldatakse taotella heastamist haavade eest. Edasi järgneb veritasu keeld teatavate asjaolude esinemise korral (näiteks kirikus, kohtus, teel

3 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 130—131.

kohtusse, tapja elukohas jne.), veel hiljem aga kohustatakse kättemaksjat rikkujalt vastu võtma väljaostu (kompositsiooni).

Ka talion säilib kaua orjapidamisriikide seadusandlustes. Üks vanimaid seadusandlusi, mis legaliseeris talioni, on Babüloni seadusandlus. Hammurapi seadustes (1914. a. e. m. a.) öeldakse: „Kui keegi vigastab vabal silma, siis tuleb vigastada temal (enesel) silm. Kui ta murrab vabal luu, siis tuleb vigastada temal luu. Kui keegi lööb välja hamba võrdse seisundiga isikul, siis tuleb tal enesel hammas välja lüüa."

Talioni õigusse tõi orjapidamisriigi seadusandlus teravalt väljendatud klassi-printsiibi, mis väljendus vabade, s. o. orjapidajate tugevdatud kaitses nende vastu sihitud kuritegude eest, selle kõrval aga vabakslastute vähendatud ja orjade tühises kaitses.

Kõige vastuvõetavamaiks omakaitse vahendeiks oli orjapidamisriigile kompositsioonide (väljaostude) süsteem. See võimaldas teostada valitseva klassi tugevdatud kaitset kõrgendatud väljaostu abil selle klassi esindajate huvide rikkumise eest, võimaldas riigil esineda konfliktide puhul „vahendajana" ja kinni pidada osa väljaostu enda kasuks. Väljaostu suuruse määramine toimus algul poolte pöördumise teel vahendajate poole (mittehuvitatud sugukondade vanemad, suguharude pealikud jne.). Tavaliselt tegid pooled vahendajaile nende vaeva eest kingitusi, mis algul kandsid vabatahtlikku iseloomu, hiljem muutusid kohuslikuks. Sel viisil jagunes väljaost kaheks osaks: heastamine kannatanule ja avalik trahv.

Kui riik algul püüab veritasu kompositsioonide abil välja tõrjuda, siis oma edasises arengus ta loobub kompositsioonide süsteemist, sest klassivastuolude kasvuga suureneb riikliku ja avalik-õigusliku vägivalla osa.

§ 5. Üksikute orjapidamisriikide kriminaalõigus.

Orjapidamisriikide krimnaalõigus on leidnud väljendamist reas vanade rahvaste seadustes: Manu seadustes (India), mitmed uurijad asetavad 1200.—200. a. e. m. a., Assüüria seadustes (umbes 1500. a. e. m. a.), Babüloonia kuninga Hammurapi seadustes (1914. a. e. m. a.), hetiitide seadustes (umbes 1750. a. e. m. a.), Iisraeli seadustes (Moosese raamatud — umbes 400. a. e. m. a.), Vana-Kreeka seadustes (Drakoni seadused — 621. a. e. m. a. ja Soloni seadused — 409.—408. a. e. m. a.), Vana-Rooma seadustes (XII tahvli seadused — 450. a. e. m. a.) jt.

Oma kahe klassi — ekspluateerijate-orjapidajate ja ekspluateeritavate-orjade — antagonismiga kaitseb orjapidamisriigi kriminaalõigus orjapidamise süsteemi avaliku klassilise ebavõrdsuse, orjapidajate privileegide, orjade rõhumise ja nende vastupanu mahasurumise teel.

Babüloonia kriminaalõiguse sisu üle võib otsustada kuningas Hammurapi seaduste järgi. Seadused koosnevad 282 sättest, mis on paigutatud ilma kindla süsteemita ja sisaldavad nii kriminaal- kui ka tsiviilõiguslikke norme.

Babüloonia kriminaalõigus tunneb juba kuritegude kõige mitmekesisemaid kategooriaid: isikuvastaseid, varavastaseid, perekonnavastaseid, usuvastaseid jt. kuritegusid. Kui Hammurapi seadustes üldse ei nimetata riiklikke kuritegusid, siis on see seletatav mitte nende puudumisega orjapidamisühiskonnas, vaid sellega, et neile järgnes mitte millegagi piiratud, seaduse raamidesse mittemahtuv julm mahasurumine.

Peaaegu iga kuriteo puhul esineb Babüloonia kriminaalõiguses kaks koosseisu: üks neid juhtumeid hõlmav, kus kannatanuks on vaba inimene, teine — kus kannatanuks on ori. Esimesel juhtumil esinevad karistused äärmiselt karmidena, teisel — pehmenevad järsult.

Orjapidamissüsteemi kaitse Babüloonia kriminaalõiguses ilmneb kõige selgemini ori-omandi vastu sihitud kuritegude koosseisudest, nagu näit. võõra orja vabastamine, pagenud orja varjamine ja mitteväljaandmine, võõra pagenud orja kinnipidamine. Nende kuritegudega on seotud valjud karistused.

Babüloonia kriminaalõiguse karistustesüsteem on äärmiselt mitmekesine. Iseloomustavaks jooneks, mis eristab Babüloonia kriminaalõigust paljude teiste orjapidamisriikide kriminaalõigusest, on veritasu täieline kadumine. Kehtib kompositsioonide süsteem ja kohaldatakse talioni kõige algelisemal kujul (silm silma, luumurdmine luumurdmise, hammas hamba vastu). Järgnevad surmanuhtlus ja vigastavad karistused: põletamine, uputamine, teiba otsa ajamine (mehetapjad), keele äralõikamine, silmade väljapistmine, rinna äralõikamine naistel, käe, kõrva äralõikamine, luude murdmine. Sageli nimetatakse eluaegset orjust, asukohast või majast pagendamist, ameti jäädavat kaotust ja juuste äralõikamist kui häbistavat karistusvahendit.

Orjapidamisriik oli ka Vana-Rooma. Kuid Vana-Rooma kriminaalõigus sisaldas iseärasusi, mis teda teiste orjapidamisriikide kriminaalõigusest teravalt eristasid. Marx ja Engels kirjutasid Vana-Rooma kohta: „Eraomandi arenemisega kujunevad siin esmakordselt need vahekorrad, mida kohtame — ainult

suuremas ulatuses — käesoleva aja eraomandi juures[4]". Engels nimetas rooma (tsiviil-)õigust esimeseks kaubatootjaist koosneva ühiskonna ülemaailmseks õiguseks[5]. Peaaegu kõigi kapitalistlike maade tsiviilõiguse süsteemid arenesid rooma õiguse alusel. Kuigi rooma kriminaalõigus ei omandanud sellist tähtsust kui rooma tsiviilõigus, väärib ta ometi erilist tähelepanu, sest temas ilmneb erakordselt varakult arusaamine kuriteost kui riigi huvide vastu sihitud teost.

Õige, ka rooma õiguses säilivad kaunis kaua, kuigi piiratud ulatuses, sellised omakaitse abinõud nagu kannatanu omakohus kurjategija üle, talion ja väljaost. Pika aja kestel, kuni keisririigi perioodini säilivad nn. kannatanu pönaalsed hagid kurjategija vastu rahalise heastamise taotlemiseks. Kuid vaatamata sellele ilmneb rooma kriminaalõiguses juba tema arengu alguses selge arusaamine kuriteost kui riigi huvide rikkumisest ja kujutlus karistusest kui riigi reageerimisest kuriteole.

Juba oma arengu kõige varajasemal perioodil, veel enne XII tahvli seaduste avaldamist (450 a. e. m. a.), eristab rooma kriminaalõigus kaht kuritegu, mida ta käsitab riigi huvisid rikkuvaina ja karistab raskemate karistustega, nimelt: *perduellio* (sõda riigi vastu, riigireetmine) ja *parricidium* (kodaniku tapmine). *Perduellio* alusel areneb edaspidi riiklike kuritegude, *parricidium*'i alusel üksikisikute vastu sihitud kuritegude süsteem. Veel enne XII tahvli seadusi tunnistatakse avalikeks kuritegudeks süütamine, valetunnistus, kohtuniku äraost, laimuteadete levitamine, kuriteokohal tabatud vargus, öised kogunemised ja nõidus.

Rooma kriminaalõiguse arengu esimesel perioodil, kuningriigi ajastul (kuni 510. a. e. m. a.), pole veel mingit kriminaalkoodeksit. Kriminaalõiguse allikaks on nn. *coercitio*, s. o. kuningale kuuluv piiramatu karistamisõigus. Peale ülalnimetatud üksikute riiklikul algatusel jälitatavate kuritegude *(delicta publica)* käsitati eraisiku vastu sihitud kuritegusid kannatanu eraasjana *(delicta privata)*.

Vabariikliku perioodi (510.—31. a. e. m. a.) alguses antakse plebeide poolt patriitside-magistraatide kuritarvituste vastu teostatud võitluse tulemusena seadustik, mis on tuntud XII t a h v l i nime all. XII tahvlit on pühendatud peamiselt tsiviilõigusele ja -protsessile ja ainult väheses osas kriminaalõigusele.

Kriminaalõiguse tähtsaimaks allikaks jääb sellelgi perioodil *coercitio*, mida teostatakse nüüd mitte kuninga, vaid magistraatide poolt. Kuid see kord muutub *provocatio* ja rahatrahvi piiride

[4] M a r x ja E n g e l s, Saksa ideoloogia, lk. 13.
[5] E n g e l s, Ludwig Feuerbach, lk. 73.

kohta antud seaduste *(Lex Aternio Torpelia)* tagajärjel; magistraadi poolt surmanuhtluse määramisel või rahatrahvi määramisel sätitud piire ületavalt võis süüdimõistetu otsuse peale edasi kaevata rahvakoosolekule, mis seega muutus kriminaalkohtuks. Et aga kohtupidamine arvukal rahvakoosolekul oli väga raskepärane, siis luuakse vabariikliku perioodi teisel poolel alatised kohtukomisjonid *(quaestiones perpetuae)*. Nende komisjonide praktikas ja seda korraldavate ediktide andmise teel kujunevad mitmesugused uued kuritegude koosseisud. Nii tekib kõrvuti eradeliktidega rida uusi kuritegude koosseise, mida jälitatakse avalike kuritegudena. Nende hulka kuuluvad: ametialane väljapressimine, ametialane riisumine ja raiskamine, tahtlik tapmine jne. Riigi reetmine, mida käsitatakse majesteedi teotamisena *(crimen laesae majestatis)*, asendab *perduellio*.

Ka sellel, nagu teistelgi Rooma ajaloo perioodidel, kaitseb rooma kriminaalõigus erakordselt avameelselt kõigi vahenditega, kaasa arvatud ka paljas vägivald, eraomandit ja orjuse süsteemi. Sel perioodil tekib tava, mille kohaselt surmanuhtlusega ähvardatud isik võib seda vältida vabatahtliku pagendusega. Hilisemalt kujuneb sellest instituudist pagendamise karistus koos kodanliku õigusvõime ja kogu vara kaotamisega *(aquae et ignis interdictio)*. See karistus muutub tavaliselt kõigi tõsiseimate kuritegude puhul kohaldatavaks karistuseks.

Järgnevat printsipaadi ja keisririigi perioodi, mis lõppes orjapidajaliku Rooma impeeriumi lagunemisega, iseloomustab kriminaalõiguse suhtes avalike kuritegude ala laienemine ja repressioonide tugevnemine, mida põhjustasid orjade ülestõusud.

Sel perioodil toimub endiste alatiste komisjonide väljatõrjumine keiserlike ametnike (prefektide) kohtu poolt, arenevad kriminaalõiguse üldosa instituudid, eristatakse katset ja lõpetatud kuritegu, süüdluse vorme teineteisest, suureneb koosseisude arv. Erakuritegude *(delicta privata)* hulgast eralduvad avalikud — taskuvargus, murdvargus, kariloomade vargus jne. Kõige raskemad kuriteod, nende hulgas avalikud, eraldatakse eri rühma, sidudes nendega raskeimad karistused.

Rooma õiguses, eriti keisririigi epohhil, kujunes rida riiklike kuritegude koosseise.

Keisririigi epohhil arenesid eriti ja tulid ulatuslikule rakendamisele nn. *crimen laesae majestatis*'t käsitlevad seadused. Rooma keisrite piiramatu despotism kaitses end ähvardavate hädaohtude vastu piiramatu omavoliga *crimen laesae majestatis*'e seaduste rakendamisel. Nende seaduste alusel teostatud massilised, eriti

tuhandete ülestõusnud orjade hukkamised iseloomustavad Rooma keisririigi epohhi.

Klasside ebavõrdsuse printsiibile rajatud karistuste süsteem muutub äärmiselt julmaks: samaste kuritegude eest sätitakse erinevad karistused valitseva ja ekspluateeritava klassi esindajate jaoks; rakendatakse ulatuslikult surmanuhtlust ristilöömise, põletamise ja muul teel; tekivad vabaduskaotuslik karistus, mida teatavail juhtumeil rakendatakse raskeimate töödena kaevandustes, asumisele saatmine, vara konfiskeerimine, ihunuhtlus. Kogu kriminaalõigus omandab julma kättemaksmise ja hirmutamise vaimu.

II peatükk.

FEODAALRIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 6. Feodaalriikide kriminaalõiguse iseärasused.

Feodalismi täielikema ja täpseima iseloomustuse andis Lenin, esitades järgmisi feodalismi iseärasusi: „... esiteks, naturaalmajanduse valitsemine. Pärisorjuseaegne mõis pidi kujutama endast isevarustavat, suletud tervikut, mis oli väga nõrgas seoses muu maailmaga... Teiseks, sellisele majandusele on vajalik, et vahenditu tootja oleks varustatud tootmisvahenditega üldse ja maaga eriti; vähe sellest — et ta oleks kinnistatud maa külge, sest muidu ei ole mõisnikule garanteeritud töökäed... Kolmandaks, sellise majandussüsteemi tingimuseks on talupoja isiklik sõltumus mõisnikust. Kui mõisnikul poleks otsest võimu talupoja isiku üle, siis ta ei saaks sundida töötama enese jaoks inimest, kes on varustatud maaga ja kel on oma majapidamine. On järelikult vajalik „mittemajanduslik sund", nagu ütleb Marx, iseloomustades seda majandusrežiimi... Selle sunni vormid ja astmed võivad olla kõige mitmekesisemad, alates pärisorjuse seisundist ja lõpetades talupoja seisusliku mittetäieõiguslusega. Viimaks, neljandaks, kirjeldatava majandussüsteemi tingimuseks ja järelduseks oli äärmiselt madal ja rutiinne tehnika seisund, sest majapidamine oli väiketalupoegade käes, kes olid rõhutud hädast, alandatud isiklikust sõltumusest ja vaimsest pimedusest [1]."

V—XVIII sajandit hõlmav feodalismi epohh läbis oma arengus kolm põhimist staadiumi: a) varase feodalismi epohhi (V saj. — XI saj. keskp.), b) feodalismi õitsengu epohhi (XI saj. kes-

[1] Lenin, Teosed, III k., lk. 140—141.

kelt kuni XV saj.) ja c) kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi lagunemise epohhi (XVI saj. — XVIII saj.).

Feodaalisandad kui feodalismi valitsev klass — loovad oma kriminaalõiguse, mille ülesandeks on feodaalkorra, feodaalse omandi ja privileegide süsteemi kaitse ning pärisorjusliku ja feodaalselt sõltuva talupoegkonna vastupanu mahasurumine.

§ 7. Varase feodalismi kriminaalõigus.

Varase keskaja epohhi (V saj. — XI saj. keskp.) kui feodaalse ühiskonna arenemise esimest staadiumi iseloomustab tootmisjõudude arengu madal tase ja tööjaotuse puudumine linna ning maa vahel. Sel epohhil käsitööndus ei olnud veel eraldunud põllundusest. Valitseb peaaegu eranditult naturaaltootmine. Iga majand toodab ainult seda, mis vajalik tema enese ja feodaalimõisniku tarvete rahuldamiseks. Vahetatakse ainult tootmise ülejääke. Sel epohhil kujunevad järk-järgult kõigis Lääne-Euroopa mais feodaal-vahekorrad.

Orjapidamiskorra lagunemist ja üleminekut feodaalsele korrale kiirendas roomlaste poolt halvakspanevalt barbariteks kutsutud germaani suguharude tungimine IV saj. Rooma impeeriumi. Barbarid, võites Rooma impeeriumi, võtsid sellelt määratud maavaldused ja moodustasid rea kuningriike.

Meie ajani on säilinud hulk germaani suguharude seadustekogusid, alates VI saj., nn. *leges barbarorum*.

Suurimat huvi pakub vanim *leges barbarorum*'itest — *Lex Salica*, Frangi kuningriigi (Saksamaa, Belgia, osa Prantsusmaast) seaduste kogu, pärit VI saj. algusest. *Lex Salica* peegeldab niivõrd täielikult frankide ühiskondlikku korda, et viimase uurimine osutub võimalikuks selle alusel. Eriti peegeldab ta juba lagunema hakkavate sugukondlike vahekordade veel kaunis ulatuslikku säilimist.

Lex Salica epohhil oli veritasu barbarite suguharude keskel veel laialdaselt levinud ja võimu vahelesegamine kuriteo toimepanija ja kannatanu vahelistesse vahekordadesse oli veel piiratud. Veritasu sügav juurdumine tolleaegses olustikus sundis *Lex Salica* autoreid lubama üksikjuhtumeil selle omakohtu vormi rakendamist.

Välja arvatud tähtsusetud erandid, sätib *Lex Salica* kõigi kuritegude suhtes väljaostu (kompositsioonid). Seejuures seab võim endale ka fiskaalseid ülesandeid, hankides kasu väljaostust: riigi kasuks laekub $^1/_3$ osa väljaostust (*fredus*), $^2/_3$ läheb kannatanu

kasuks (*vergeld*). Klassiline suhtumine väljaostu määra fikseerimisel on läbi viidud suure järjekindlusega. Nii pole orja tapmise eest ette nähtud isegi väljaostu, vaid ainult karistus võõra omandi rikkumise eest ja orja hinna tasumine; poolvaba tapmise eest on ette nähtud ainult pool vaba inimese *vergeld*'ist.

Lex Salica näeb ette üksikuil, tõsi küll, väga harvul juhtumeil ka karistused: surmanuhtluse, kastreerimise (ainult orja), peksu (ainult orja), konfiskeerimise, lindpriiks kuulutamise.

Lex Salica ja varase feodalismi teiste seadusandlike allikate kuritegude süsteemis evivad peamist kohta tapmine, kehavigastamine ja eraomandi rikkumine. Kuningavõimu tugevnedes retsipeeriti rooma *crimen laesae majestatis*. Selle koosseisu mõisteti seejuures nii avaralt, et *crimen laesae majestatis*'ena käsitati mitte ainult kuninga käskude lihtsat täitmatajätmist, vaid ka fiskaalseid, politseilisi jms. kuritegusid.

Lex Salica's ja teistes varase feodalismi aegsetes germaani õigusallikates esinevat kriminaalõigust iseloomustab äärmine algelisus. *Leges barbarorum* ei eristanud tahtlikku ja ettevaatamatut tegu ning sisaldasid katse ja lõpetatud kuriteo ning osavõtu vormide erinevusi ainult kõige algelisemal kujul.

§ 8. Arenenud feodalismi kriminaalõigus.

„Feodaalkorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid on feodaalisanda omand, ja tootja — pärisori — on tema mitte täielikuks omandiks, keda feodaalisand ei või enam tappa, kuid keda ta võib müüa ja osta.

Kõrvuti feodaalse omandusega on olemas talupoja ja käsitöölise tootmisriistade ... individuaalne ... omandus [2]."

„Eraomandus jätkab siin oma arengut. Ekspluateerimine on peagu sama julm kui orjaajalgi, — ta on vaid veidi pehmendatud. Feodaalkorra peajooneks on klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel [2]."

Feodalismi kriminaalõigus, erinevalt orjapidamiskorra kriminaalõigusest, on suunatud feodaalse omandi kaitsmisele ja pärisorjade-talupoegade vastupanu mahasurumisele. Kuid feodaalne kohtuvõim arvestab üldse vähe seadust. Omavoli ja õigusetus on feodalismi iseloomustavaks jooneks, ja tema õigus on Marxi sõnade järgi „rusikaõigus". Engels andis selle rusikaõiguse kujuka

[2] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 131.

iseloomustuse: „Väga mittetähtsusetuks ja alatiseks kauplemisesemeks oli vürstide käes ka õigusemõistmine ... Õigusemõistmisest keelduti või oli kohus müüdav. Kui rüütel ei saanud talupojalt mingil muul viisil raha, siis heitis tema lihtsalt vanglasse ja nõudis talt väljaostu ... Ta võis talupoja igal momendil vangitorni heita, kus viimast ootasid niisama paratamatult piinamised, nagu nüüd ootab vahistatut kohtu-uurija. Ta peksis tema surnuks, ja, kui tahtis, võis käskida tal pea maha raiuda [3]."

Feodalistliku kriminaalõiguse arengus ja eriti selle perioodi karistuste karmuse suurenemises etendas suurt osa kirik, kes oli üks suurimaid feodaale. „Ainus," kirjutas Engels, „mis keskaeg hukkunud vanalt maailmalt üle võttis, olid ristiusk ja mõningad, kogu oma endise tsivilisatsiooni kaotanud poolvaremeis linnad ... Pappide käes muutusid poliitika ja õigusteadus, nagu kõik teisedki teadused, lihtsaiks usuteaduse harudeks ja nende aluseks seati samad printsiibid, mis valitsesid viimases [4]." Kirik, esinedes karistuste kergendamise silmakirjalik-kristlike loosungitega, viis tegelikult karistuste uskumatule karmistamisele ja kuritegude selliste koosseisude loomisele, mis tingisid massilisi põletamisi, poomisi ja piinamisi. Kiriku poliitika oli sisult sügavalt reaktsiooniline, suunatud töötajate pärisorjastamisele, ekspluataatorite võimu tugevdamisele ja rahva seas usuliste eelarvamuste, ebausu ja harimatuse säilitamisele.

Eriti kehtib see katoliku kiriku suhtes, kes, väites inimese ja saadana vahelise liidu võimalikkust, saavutas seda, et üldiselt võeti seadustesse karistused suhtlemise eest saadanaga, jumalasalgamise, nõiduse, ketserluse ja mürkide valmistamise eest. Massilised protsessid inkvisitsioonikohtuis ja nn. „nõidade" põletamised võtsid sellise ulatuse, et nad ohvrite arvult ületasid sõjad ja epideemiad. Kiriku mõjul võeti seadusandlusse kõige karmimad karistused kuritegude eest abielu pühaduse vastu. Kiriku nõudel kohaldati kirikuvarguse eest kõige piinarikkamaid surmanuhtluse vorme.

Saksa XIV—XVI saj. kriminaalõiguse allikad peegeldasid kõiki arenenud feodaalse ühiskonna iseärasusi: pärisorjuse õigust, seisuslikku kihitumist, privileegide süsteemi, majanduslikku ja poliitilist ebavõrdsust ja feodaalide kui valitseva klassi tugevdatud kaitset. Selliseiks allikaiks on nn. Saksi peegel (*Sachsenspiegel*), koostatud 1198. ja 1235. a. vahel, mis omandas seadusega võrdse tähtsuse ja käsitles tsiviil-, kriminaal-, protsessi- ja riigiõigust. Švaabi peegel

---

[3] Engels, Talurahva sõda Saksamaal, lk. 22, 23, 29.
[4] Marx ja Engels, Teosed, VIII k., lk 128.

(samasugune kogu, koostatud XIII saj. teisel poolel) ja mõned teised. Avalik seisuslik ebavõrdsus — feodaalide privileegid ja pärisorjade õigusetus — avaldus kõige eredamalt kriminaalõiguse allikate karistustesüsteemis.

Pärisorjade kriminaalõiguslik kaitse oli siin võrratult madalam teiste klasside ja seisuste kaitsest; viimaste keskel valitses omakorda terav õiguste ebavõrdsus, vastav varanduslikule ebavõrdsusele. Kõige iseloomustavamad on ses suhtes kannatanule maksetava *vergeld*'i määrad. Nii said suurte mõisade valdajad (parunid) ja keskmiste mõisade valdajad (aadlikud) tapmise eest *vergeld*'i 18 naela, rüütliteenistuseks mittevõimelised vabad põllupidajad — 10 naela, lassid — vabad, kuid võõrast maad harivad, mille külge nad olid sunnimaistatud —, 9 naela. Mis puutub pärisorjuslikesse talupoegadesse, siis nende tapmise eest polnud ette nähtud mingit väljaostu.

Feodaalõiguse karistustesüsteem peegeldas peale klassiliste veel religioos-rahvuslikke erinevusi. Eriti raskelt tabas seejuures feodaalne kriminaalõigus juute. Saksi peegel nägi ette neli karistuste liiki: poomine, pea maharaiumine, põletamine ja rattale tõmbamine — peamiselt talupoegade poolt toimepandud kuritegude eest. Peamiselt nende suhtes kohaldati ka vigastavaid karistusi — parema käe maharaiumist ja keele äralõikamist, samuti tüki naha ärarebimist koos juustega ja vitstega peksmist.

Teatavail tingimustel võis enamikku karistusi kohtu loal asendada väljaostuga. Väljaostu kõrged määrad kindlustasid kõrgemate seisuste karistamatuse ja olid kättesaamatud ekspluateeritavale massile.

Saksi ja Švaabi peegel ja teised selle ajastu õigusallikad sisaldasid juba rea riiklikke kuritegusid. Nende seas oli esikohal „süütegu majesteedi vastu", mis seisnes relva tõstmises suverääni või tema teenri vastu (karistuseks oli Švaabi peegli järgi elusalt maasse kaevamine, teiste seaduste järgi poomine). Nn. „maarahu rikkumist" karistati Saksi ja Švaabi peegli järgi pea maharaiumisega. Sõnakuulmatust ja häbematut käitumist kohtus karistati poomisega.

Feodaalset omandit kaitsti vargust ja röövimist käsitlevate karmide seadustega. Nn. väikest vargust (kuni kolme šillingini) karistati tüki naha ärarebimisega koos juustega ja au ning õiguste äravõtmisega. Kolmest šillingist suurema summa vargust ja igasugust öist vargust käsitati Saksi peeglis suure vargusena ning karistati poomisega. Varga varjamist karistati Švaabi ja Saksi peegli järgi samuti kui vargust.

§ 9. Kapitali esialgse kuhjumise ja feodaalse korra lagunemise perioodi kriminaalõigus.

Kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi lagunemise epohhile (XVI—XVIII saj.) on iseloomustav kapitalistliku manufaktuuri tekkimine ja arenemine feodaalse ühiskonna sisimas. Kasvab talupoegade maata jäämine ja väikekäsitööliste laostumine — vahenditu tootjat eraldatakse tootmisabinõudest. Algab asumaade riisumine ning tugevneb pärismaalaste ekspluateerimine uuesti avastatud mais. Kaubandus areneb kiiresti ja saavutab ülemaailmse iseloomu. Kaubanduse liigkasuvõtlik kapital kontsentreerub ja tungib tööstusse. Lääne-Euroopa rahvaste poliitiline ühtsus leiab väljenduse feodaal-absolutistlikus rahvuslikus monarhias. Teravneb klassivõitlus valitseva feodaalide klassi ja linna ning maa antifeodaalsete elementide vahel. See teravnemine viib reas riikides kodanlike revolutsioonideni, mille põhikandejõuks on pärisorjuslik ja feodaalselt sõltuv talupoegkond.

Vastavalt selle perioodi iseärasustele on tema kriminaalõiguse eesmärgiks armutu võitlus järjest kasvava maaelanikkonna vastupanuga, mis oli suunatud vägivaldse maatajätmise ja palgatöö distsipliinile sundimise vastu.

Talupoegade revolutsioonilised väljaastumised kutsusid esile armutu omakohtu ülestõusnute suhtes. Engels kirjutas: „... linnaelanikud ja vürstid, aadlikud ja papid, Luther[5] ja paavst liitusid „talupoegade verejanuliste röövlisalkade" vastu. „Neid tuleb p e k s t a, k ä g i s t a d a j a r a i u d a, s a l a j a j a a v a l i k u l t, nagu tapetakse m a r u koera," — hüüab Luther. — Seepärast, härrased, päästke endid, raiuge, pekske, litsuge neid, kes kuidas saab, ja kui keegi saab seejuures surma, siis on õndsus tema päralt, sest õndsamat surma ei või olla[6]."

Feodalismi lagunemise perioodil, kui puhkevad nn. ususõjad ja mitmesugused ketserlused võtavad massilise iseloomu, muutub valitseva kiriku mõju kriminaalõigusele eriti tugevaks. Võitluses ametliku kiriku vastu ülestõusnutega ja ketserlusega liitus kirik eriti tihedalt ilmaliku võimuga, sest nii ususõjad kui ka lahkusud olid klassivõitluse vorme ekspluateerivate klasside vastu.

Carolina (*Constitutio criminalis Carolina*) — kriminaalprotsessi koodeks, mis sisaldas kriminaalõiguslikke norme — anti 1532. a.,

---

[5] L ú t h e r (1483—1546) — uue ristiusu-kiriku asutaja, mida tema nime järgi hüütakse luteri ehk protestantlikuks kirikuks.

[6] M a r x ja E n g e l s, Teosed, VIII k., lk. 135.

s. o. varsti pärast 1525. a. talurahva ülestõusu, Saksa keisri Karl V poolt ja sai viimase järgi oma nimetuse.

Carolina peegeldas täielikult ülestõusnud talupoegade masside armutut mahasurumist. Carolina kujuka iseloomustuse annab Engels: „Carolina neist õpetlikest peatükkidest, mis kõnelevad „kõrvade äralõikamisest", „nina äralõikamisest", „silmade väljapistmisest", „sõrmede ja käte maharaiumisest", „põletamisest", „tuliste tangidega piinamisest", „rattaletõmbamisest", „neljakskiskumisest", ei leidu ühtegi, mida armuline härra ja kaitsja poleks suvaliselt rakendanud oma talupoegade suhtes. Ja kes oleks võinud osutada talupojale kaitset? Kohtutes istusid parunid, papid, patriitsid ja juristid, kes teadsid väga hästi, mis eest nad raha saavad. Sest impeeriumi kõik ametlikud seisused elasid talupoegade ekspluateerimise arvel [7]."

Vähimagi kallaletungi katse eest keisrile seab Carolina sisse julma repressiooni. Selle eesmärgiga laenab ta rooma õigusest *crimen laesae majestatis*'e, s. o. majesteedi teotamise, ja sätib karistamise „au, elu ja varandusega" mitte ainult vandenõu eest keisri vastu, vaid ka tema „teotamise" eest. Pea maharaiumine või vitsanuhtlus ja pagendamine — ülestõusule õhutamise eest. Võllas, uputamine, kõrvade äralõikamine, vangla ja vitsakaristus määratakse Carolina poolt varavastaste kuritegude toimepanijaile.

Karistuste hulgas nimetab Carolina põletamist, pea maharaiumist, rattaletõmbamist, neljakskiskumist, poomist, uputamist, elusalt maasse kaevamist, keha rebimist tuliste tangidega jne. Carolina jutustab rahulikult, kuidas tuleb kõrvu või keelt ära lõigata, sõrmi raiuda või süüdimõistetut avalikult põletada.

Kui Carolina eriti eredalt iseloomustab armutu mahasurumise ülesandeid just ülestõusnud talupoegade suhtes, siis Inglismaa ja teiste maade „verise seadusandluse" ülesandeks on nende ekspropriteeritute armutu mahasurumine, kes ei alistu palgatöö distsipliinile.

Endistelt tootjatelt tootmisabinõude ekspropriteerimise protsessi saatis julmimate vägivallavahendite rakendamine. Selle protsessi aluseks oli talupoja maatajäämine. Nagu näitab Marx, toimus see protsess Inglismaal oma klassikalisel kujul. Marx näitab, kuidas oma tavalisest eluroopast väljakistud inimesed, sattudes uude olustikku ja mitte osates kohaneda uue distsipliiniga, muutusid olukordade survel massiliselt kerjusteks, röövliteks ja hulgusteks.

[7] Marx ja Engels, Teosed, VIII k., lk. 126.

Nende ekspropriieritute vastu antakse XV saj. lõpul ja kogu XVI saj. kestel seadusi, milliseid Marx nimetab „veriseks seadusandluseks".

1530. a. seadus ähvardas töövõimelisi hulkureid piitsa ja vangistusega. Seda seadust tugevdati teisega, mille kohaselt hulkurluse retsidiivile järgneb teiskordne karistus piitsaga ja poole kõrva äralõikamine. Järgnev retsidiiv, s. o. kolmas süüdistus hulkurluses, oli karistatav surmanuhtlusega. 1547. a. seadus nägi ette iga tööst põikleja orjaks andmise sellele, kes kaebas tema kui tööta logeleja peale. 1572. a. seaduse järgi karistati piitsaga ja häbimärgi põletamisega vasemale kõrvale üle 14 a. vanu kerjuseid, kel polnud armuanni korjamise õigust ja keda keegi ei nõustunud oma teenistusse võtma. Retsidiiv tõi surmanuhtluse üle 18 a. vanadele kerjustele, kui keegi ei võtnud neid teenistusse. Kolmandale retsidiivile järgnes tingimusteta hukkamine.

Ajastul, kus kapitalismi arenemine nõudis suurte töölismasside tootmisse rakendamist, oli tööst kõrvalehoidumine kodanluse huvide seisukohalt nii raskeks kuriteoks, et süüdlasi selles samastati riiklike kurjategijatega.

James I andis seaduse, mis kuulutas hulkuriteks kõik tööta logelejad ja armuandi palujad. Kohtunik võis selle seaduse toime alla sattunuile mõista avaliku karistuse piitsaga ja vangistamise — esimene kord kuueks kuuks, teiskordselt kaheks aastaks. Parandamatuid ja hädaohtlikke hulkureid häbimärgistati, neile põletati õlale K-täht ja saadeti sundtöödele. Teiskordselt kerjamiselt tabatud hukati.

Madalmaadel anti analoogiline seadus 1587. a., Hollandis 1614. a.

Samasuguseid seadusi anti ka Prantsusmaal veidi aega enne 1789. a. revolutsiooni. Oma valitsemise algul kirjutas Louis XVI oma käskkirjaga (*ordonnance*) 13. juulist 1777. a. ette saata galeeridele kõik terved isikud 16 kuni 60 aasta vanuses, kel puuduvad elatumisvõimalused ja kindel elukutse.

Ühtlasi saab uue sisu vabaduskaotust määravate otsuste täitmine. Selles peegeldub uus, tekkivate ja arenevate kapitalistlike vahekordadega kaasnev suhtumine tööjõusse. Süüdimõistetu sundtööd hakatakse vaatlema kriminaalõigusliku ekspluatatsiooni allikana. Galeerid (sõudjate-süüdimõistetute jõul liikumapandavad laevad), sunnitöö, kindlus- ja sadamatööd, kriminaalorjus on süüdimõistetute töö ärakasutamise mitmesuguseid vorme. Süüdimõistetute füüsiline hävitamine asendub nende kriminaalõigusliku ekspluatatsiooniga.

KODANLIKE RIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 10. Kapitalismi võidu ja kindlustumise perioodi kriminaalõigus.

I. Feodaal-pärisorjuse kord häiris kapitalismi arengut ja viis ikka enam teravnevaile klassi-vastuoludele. Küpses kodanlik revolutsioon, mille ees seisis „... ainult üks ülesanne — ära pühkida, kõrvale heita, hävitada kõik eelmise ühiskonna kammitsad“ [1].

Feodalismi varemeil tekkinud kodanlik ühiskond ei hävitanud klassi-vastuolusid, ta ainult muutis neid. Võimule tulid uued klassid ja seaduspärastati uued ekspluateerimise vormid. „Pärisorjuslike talupoegade revolutsioon,“ ütleb seltsimees Stalin, „likvideeris feodaalid ja muutis ära ekspluateerimise pärisorjusliku vormi. Kuid ta seadis nende asemele kapitalistid ja mõisnikud, töötavate kapitalistliku ja mõisalise ekspluateerimise vormi [2].“

„Õiguste deklaratsioon“ sisaldas võimule tulnud kodanluse üldiste programmiliste loosungite kõrval, mis said kogu kodanliku õiguse aluseks, vahenditult ka kriminaalõiguslikke sätteid. Nii asetas deklaratsioon inimese loomulike ja võõrandamatute õiguste seas ühele esikohtadest omandiõiguse (art. 2). Deklaratsioon määras, et kõik kodanikud on õiguse ees võrdsed (art. 6), et „kõik, mis pole seadusega keelatud, on lubatud“ (art. 5), et „kedagi ei või karistada muidu kui seaduse alusel, mis on antud ja üllitatud enne teo toimepanemist ja on rakendatud määratud korras“ (art. 8), et „omandiõigus on puutumatu ja püha“ (art. 17).

Kriminaalõiguse alal väljendusid need ideed esmakordselt 1791. a. kriminaalkoodeksis. Selle koodeksi kohta võib öelda, et see kehtestas „... uue, kodanlik-revolutsioonilise seaduslikkuse“ [3] ja et selles juba võidutsev eraomand sai järjekindla ja range kaitse. See koodeks peegeldas juba Prantsuse revolutsiooni põhimisi saavutusi. Legaalsuse (seaduslikkuse) printsiip, kõigi isikute formaalse võrdsuse printsiip seaduse ees, printsiibi *nullum crimen sine lege* („pole kuritegu ilma seaduseta“) faktiline teostamine, karistuse proportsionaalsus kuriteo raskusega, vigastavaist ja tähtajata karistustest loobumine, eraomandi kaitse järjekindel läbiviimine — kõik see oli „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni“ reprodutseerimine kriminaalõiguse alal.

---

[1] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 315.
[2] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 527.
[3] Seals., lk. 609.

Koodeks koosnes kahest osast: esimene osa, välja arvatud ainult üks jagu (aegumisest), käsitles karistusi, teine, samuti välja arvatud üks jagu (osavõtust) — kuritegusid. 1791. a. koodeksi eriosa liigitas kõik kuriteod avaliku korra vastasteks *(contre les choses publiques)* ja eraisikute-vastasteks kuritegudeks.

1791. a. kriminaalkoodeks — see on koodeks, milles võidutsev eraomand saavutas järjekindla range kaitse ja mis esines kodanliku kriminaalõiguse süsteemi klassikalise eeskujuna.

1791. a. koodeks sisaldas juba kodanlike kriminaalkoodeksite põhilisi iseärasusi. Tema struktuur, eriosa artiklite ehitus, karistuse kuriteo raskusele vastavuse printsiibi läbiviimine, idee kõikide vormilisest võrdsusest seaduse ees, eraomandi tugevdatud kaitse — kõik see oli „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" printsiipide reprodutseerimiseks kriminaalõiguse alal.

Prantsuse kodanlus annab pärast 1789. a. revolustiooni, kartes viimase süvenemist, rea tööliste vastu sihitud ja revolutsiooni kasvamist tõkestavaid seadusi. 1791. a. 14. juuni seadus, mis keelas samaelukutseliste isikute koosolekud ja liidud (nn. *Le Chapelier* seadus), määras trahvi ja aktiivkodaniku õiguste üheaastase kaotuse selle seadusega kehtestatud ühinemiste keelu rikkumise eest. Selle seaduse andmist, mis töölistelt võttis revolutsiooniga saavutatud õiguse liitudeks, koosolekuteks ja streikideks, nimetas Marx riigipöördeks [4]. 1791. a. 18. juuli seadus mässude vastu kajastas prantsuse kodanluse kasvavat hirmu rahvamasside revolutsioonilise tõusu kasvamise ees. Seadus käsitas mässajaina ja ühiskondliku rahu rikkujaina kõiki isikuid, kes olid süüdi tapmistele, riisumistele ja süütamistele või seadustele mittealistumisele kihutamises üleskutsetega või müürilehtedega, trükitoodete trükkimisega või levitamisega, kõnede pidamisega avalikes kohtades või koosolekuil. Selle seaduse kohaselt karistati igaühte, kes rahvakogunemisel kutsus üles tapmisele, kolmeaastase sunnitööga, kui tapmist ei järgnenud; järgnes aga tapmine, siis loeti teda tapmisest osavõtjaks. Igasugused hüüded jõukate kihtide esindajaist koosneva rahvuskaardi vastu või tegevuses olevate väeüksuste vastu sihiga sundida neid relvi maha panema kuulutati „mässulisteks hüüeteks" ja karistati kaheaastase vangistamisega.

Kuid Prantsuse revolutsiooni arengukäik tõmbas revolutsiooni vastu sihitud seadusandlusele varsti piiri. Pärast 1792. a. 10. augusti ülestõusu, mis oli eelastmeks 1793. a. 31. mai — 2. juuni sündmustele, mis andsid võimu rahvamasside kätte, antakse järgmised seadused: 4. detsembril 1792. a. — selle kohta, et surmanuhtlusega

[4] Marx ja Engels, Teosed, XVII k., lk. 811.

karistatakse igaühte, kes teeb ettepaneku või katse seada Prantsusmaal sisse monarhia või mõni teine rahva võimu vastu sihitud valitsus; 6. detsembril 1792. a. — surmanuhtluse kohaldamise kohta vilja eksportööride suhtes; 16. detsembril 1792. a. — selle kohta, et surmanuhtlusega karistatakse igaühte, kes teeb ettepaneku või katse murda revolutsiooni ühtsust; 17. märtsil 1793. a. — selle kohta, et surmanuhtlusega karistatakse noorsõdurite armeesse värbamise takistajaid; 19. märtsil 1793. a. — seadus, millega kuulutati väljaspool seadust olevaiks kõik noorsõdurite armeesse värbamise ajal toimepandud kontrrevolutsioonilistest rahutustest ja mässudest osavõtjad; 27. märtsil 1793. a. — aristokraatide ja revolutsiooni vaenlaste väljaspool seadust olevaiks kuulutamise kohta.

31. maist — 2. juunini 1793. a. teostus Pariisi ülestõusnud masside revolutsioon kontrrevolutsiooniliste žirondistide vastu, kes takistasid revolutsiooni edasist arengut ja süvenemist. Algas revolutsiooniliste jakobiinide valitsus, Konvendi poolt teostatava revolutsioonilise terrori epohh. Selle epohhi seadusandlus polnud „midagi muud kui plebeiline arveteõiendamise viis kodanluse vaenlastega, absolutismiga, feodalismiga ja väikekodanlusega“ [5].

17. septembril 1793. a. antud Konvendi dekreet kahtlasist isikuist määras vahistamisele kõik kahtlased isikud, kes asusid vabariigi territooriumil ja kasutasid veel vabadust. Seejuures kuulutati kahtlasteks: 1) need, kes oma käitumisega või sidemetega, kõnedega või töödega avaldasid endid türannia ja feodalismi pooldajaina ja vabaduse vaenlastena; 2) need, kes ei suutnud tõestada oma elatumisallikat ja kodanikukohuste täitmise fakti; 3) need, kellele oli keeldutud andmast usaldatavuse tunnistust; 4) Rahvuskonvendi või tema komissaride poolt ametist vallandatud või tagandatud ja ametis mitte taastatud riigiteenistujad, ja viimastest nimelt need, kes seaduse alusel olid tagandatud või oleks tulnud tagandada; 5) need endisist aadlikest, kes olid emigrantide mehed, abikaasad, isad, emad, pojad, tütred, õed, vennad, samuti emigrantide endised teenijad, kui nad ei osutanud tõelist poolehoidu vabariigile; 6) need, kes emigreerusid ajavahemikul 1. juulist 1789. a. kuni 8. aprilli 1792. a. seaduse üldamiseni, olgugi et nad pöördusid Prantsusmaale tagasi selles seaduses määratud tähtajaks või veel enne selle tähtaja möödumist.

Konvendi dekreet 10. juunist 1794. a. revolutsioonilise tribunaali reorganiseerimisest määras, et rahvavaenlasteks loetakse isikud, kes jõu või kavalusega ründavad ühiskondlikku vabadust, kuid samuti need, kes kutsuvad üles kuningavõimu taastamisele,

[5] Tsiteeritud Lenini järgi, Teosed, VIII k., lk. 64.

kes katsuvad alandada või laiali saata Rahvuskonventi ja revolutsioonilist vabariiklikku valitsust, mille keskusena esineb Konvent; isikud, kes, komandeerides kindlustusi või armeesid, reedavad vabariiki või, täites mõnd teist sõjalist ametit, katsuvad tekitada puudusi armee varustamises ja teenimises; isikud, kes katsuvad raskendada toiduainete toimetamist Pariisi või vabariigis nälga esile kutsuda; isikud, kes soodustavad Prantsusmaa vaenlaste kavatsusi, abistades vandeseltslaste ja aristokraatide varjamist ning karistusest kõrvalehoidumist, või taga kiusates patrioote ja laimates neid, või tekitades kahju rahva esindajaile, või moonutades revolutsioonilisi printsiipe jne., samuti ka valitsuse poolt rakendatavaid vahendeid võltside ja äraandlike tegudega. Revolutsioonilisele tribunaalile alluvais asjus oli rahvavaenlastele ainsaks karistuseks surmanuhtlus.

Selline oli Prantsuse revolutsiooni terrori süsteem — „... tõelise, üldrahvaliku, maad tõeliselt uuendava terrori, millega tegi end kuulsaks Suur Prantsuse Revolutsioon“ [6].

II. Prantsuse 1810. a. kriminaalseadustik on võimule juba tulnud ja oma valitsemist kindlustanud kodanluse koodeks. 1810. a. koodeksist kirjutas Engels, et see „... oli lõpmatult kõrgem kõigist olemasolevaist koodekseist...“ [7].

1810. a. koodeks andis klassikalise väljenduse ideedele, mis moodustasid kodanluse kriminaalõigusliku programmi aluse. Selles koodeksis on läbi viidud: 1) legaalsuse (seaduslikkuse) printsiip, mis väljendub *nullum crimen sine lege* põhimõtte aktsepteerimises, valjema seaduse tagasiulatuva jõu keelus, üldosa instituutide arendamises, kuriteo koosseisude täpses fikseerimises jne., 2) printsiip kõigi kodanike formaalsest võrdsusest seaduse ees, milline printsiip mitte ainult ei jätnud kõrvaldamata, vaid koguni sanktsioneeris faktilise majandusliku ja poliitilise ebavõrdsuse, 3) kuritegude raskusega proportsionaalsete karistuste määramine, 4) ihunuhtlusest loobumine ja vabaduskaotuse tunnistamine keskseks lüliks karistuste süsteemis, 5) eraomandi tugevdatud kaitse, 6) detailselt kujundatud poliitiliste kuritegude süsteem, mis tagas kodanlikule ühiskonnale kapitalistliku korra vaenlaste mahasurumise võimaluse, jne.

Vastavalt kodanlik-demokraatlikule „võrdsusele“ ei sättinud 1810. a. koodeks mingeid vormilisi privileege ühtedele ning kitsendusi teistele klassidele, kuid tegelikult langesid seadustiku tähtsaimad jaod — poliitilistest kuritegudest ja omandivastastest

[6] Lenin, Teosed, XII k., lk. 151.
[7] Marx ja Engels, Teosed, V k., lk. 8.

kuritegudest — kogu raskusega töötava rahva, ekspluateeritavate ja rõhutavate masside peale.

1810. a. kriminaalkoodeks, taastades formaalselt „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" art. 6, mis määras, et „seadus, olgu tema sihiks kaitsmine või karistamine, peab olema kõigile võrdne", tegelikult sanktsioneeris kapitalismile omase töötavate masside faktilise õigusetuse. Sellega seletub, et koodeks rahuldab tänaseni prantsuse kodanluse tarbeid, tõsi küll, mõningate muudatuste ja täiendustega.

Formaalse vabaduse printsiip, mis oli väljendatud deklaratsiooni sõnades: „kõik, mis pole seadusega keelatud, on lubatud" ning kriminaalõiguses rakendatud formelina *nullum crimen sine lege*, oli võimule sammuva kodanluse üks tähtsamaid loosungeid. Kuni kodanluse võimuletulekuni kindlustas see printsiip kodanlust feodaalkohtute omavoli vastu, pärast võimulepääsemist aga oli see talle ohutu, niivõrd kui võim oli juba tema käes. Seda printsiipi väljendas 1810. a. koodeksi art. 1, mille kohaselt raske kuriteona, kuriteona või üleastumisena esineb see, mida seadus karistab.

Deklaratsiooni teine põhimõte — kedagi ei või karistada teisiti, kui enne kuriteo sooritamist antud ja üllatud ning seaduslikult rakendatud seaduse alusel — on täiel määral väljendatud koodeksi art. 4-s. Mis puutub deklaratsiooni loosungisse — „omand on rikkumatu ja püha õigus", siis on mitte üksnes koodeksi omandivastaste kuritegude erijaod, vaid ka kogu koodeks läbi imbunud järjekindlalt lõpuni viidud eraomandi kaitsest.

1810. a. kriminaalkoodeks jaguneb nelja ossa. Kaks esimest osa koos neile eelnevate „eeljuhenditega" moodustavad selle, mida tavatsetakse nimetada üldosaks. Kolmas osa moodustab selle, mida nimetame eriosaks. Selle osa jagunemine jaotusteks „Rasked kuriteod ja kuriteod avaliku korra vastu" ja „Rasked kuriteod ja kuriteod eraisikute vastu" on kõrgeimal määral iseloomulik kodanlikule kriminaalõigusele, mis teravalt seab vastamisi avalikke ja erahuve, avalikku ja eraõigust.

1810. a. kriminaalkoodeks sisaldab karistuste arenenud süsteemi, mis on põhimõtteliselt erinev feodaalse kriminaalõiguse karistuste süsteemist ning iseloomulik kapitalistliku korra kriminaalõigusele. Feodalismis esinesid põhikaristustena hukkamine ja vigastavad karistused. Kuid kodanlus, olles huvitatud tööjõu säilitamisest, seab sisse karistused, mille kandmise järel süüdimõistetu „... alistuvalt nagu lammas töötab kapitalistide kasuks vabrikute seinte vahel, mõisades, kaevandustes, raudteedel, veeteedel jne., abistab neid kasumi ammutamisel ja, näljase kõhuga läbides kar-

tulipõllu, ei julge sealt võtta ühtainustki mugulat“ [8]. Kodanlusele on kõige kohasemaks karistusviisiks vabaduskaotus selle mitmesugustes vormides, mis ei kõrvalda muidugi ka surmanuhtluse ulatuslikku kohaldamist, eriti nn. poliitiliste kurjategijate suhtes.

1810. a. kriminaalkoodeksi järgi jagunesid karistused kriminaalkaristusteks, paranduslikeks ja politseilisteks karistusteks. Kriminaalkaristused jagunesid omakorda piinavaiks, mis olid seoses süüdimõistetu häbistamisega, ja ainult häbistavaiks karistusteks. Esimeste hulka kuulusid surmanuhtlus, eluaegne sunnitöö, asumisele saatmine, tähtajaline sunnitöö ja vangistus. Nende karistustega võis liituda häbimärgistamine ja kogu vara konfiskeerimine. Surmanuhtlus nähti ette nii kriminaalkurjategijate kui ka poliitiliste kurjategijate suhtes. Isatapmise eest määratud surmanuhtluse teostamisele eelnes parema käe käelaba äraraiumine tapalaval. Häbistavate karistustena käsitas 1810. a. koodeks häbiposti asetamist (kaotatud 1832. a. alates), asumisele saatmist ja kodanikuõiguste kaotust. Paranduslike karistustena — vangistust, kodaniku- või perekonnaõiguste tähtajalist kaotust ja trahvi. Eluaegsele sunnitööle või asumisele saatmisele mõistmisega kaasnes nn. kodanlik surm (kaotatud 1854. a. alates), s. o. kõigi kodanikuõiguste kaotus.

1810. a. koodeksi nimetamine kodanluse klassikaliseks koodeksiks on end õigustanud koodeksi enam kui saja-aastase olelu kestel, ja 1810. a. kriminaalkoodeksi sätted reprodutseeriti suuremal või vähemal määral, mõnikord laenati aga ka täielikult enamiku teiste riikide kriminaalseadusandluste poolt, kus kodanlus oli võimule tulnud.

§ 11. Kapitalismi languse alguse ja „vaba“ kapitalismi imperialismiks ümberkujunemise perioodi kriminaalõigus.

I. Periood Prantsuse-Preisi sõjast ja Pariisi Kommuunist kuni Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduni oli „...kapitalismi algava languse, Pariisi Kommuuni poolt kapitalismile esimese löögi andmise, vana „vaba“ kapitalismi imperialismiks ümberkujunemise ja NSV Liidus inimkonna ajaloos uue ajastu avanud Oktoobrirevolutsiooni jõududega kapitalismi kukutamise“ [9] periood.

Sel perioodil läheb proletariaat üle vastupanu organiseeritud vormidele. Hiigelsammudega küpseb proletariaadi eneseteadvus, võimsalt kasvab revolutsiooniline liikumine ja proletariaadi klassivõitlus võtab ikka enam organiseeritud vormi.

Revolutsioonilise liikumise kasvamisega ühelt poolt ja seoses

[8] Marx ja Engels, Teosed, V k., lk. 179.
[9] Stalin, Kirov, Ždanov, lk. 26.

masside vaesumisega ning kapitalismi reservarmee kasvamisega esineva üldkriminaalkuritegude, eriti retsidiivi suurenemisega teiselt poolt kaasnes valitseva kodanluse poolt nende nähtuste vastu teostatava võitluse järsk tugevnemine.

Proletariaadi vastupanu kasvamisega võitleb kodanlus kahe meetodiga: „... kodanlus töötab kõigis mais paratamatult välja kaks valitsemise süsteemi, kaks meetodit oma huvide eest võitlemiseks ja oma valitsemise kaitsmiseks, kusjuures need kaks meetodit kord asendavad teineteist, kord põimuvad kokku mitmesugustes kombinatsioonides. See on esiteks vägivalla meetod, töölisliikumisele igasugustest järeleandmistest keeldumise meetod, kõigi vanade ja iganenud asutiste toetamise meetod, reformide lepitamatu eitamise meetod... Teine meetod on „liberalismi", poliitiliste õiguste arendamise, reformide, järeleandmiste jne. sihis sammumise meetod. Kodanlus läheb ühelt meetodilt teisele mitte üksikute isikute pahatahtliku arvestuse ja mitte juhuslikkuse tõttu, vaid tema enese seisundi põhiliste vastuolude jõul" [10].

Kriminaalõiguse alal väljendus see kodanluse kahesugune taktika antud perioodil ühelt poolt repressiooni kõvenemises, ja nimelt erakordses seadusandluses (näiteks Saksa erakordne seadus sotsialistide vastu), retsidiivide vastaste karmide seaduste andmises (Prantsuse seadus retsidivistide asumisele saatmisest Guayanasse), teiselt poolt aga „liberaalsete" seaduste andmises (seadused tingimisi süüdimõistmise ja enne tähtaega vabastamise kohta Prantsusmaal, Belgias, USA-s ja teistes riikides).

Kapitalismi languse ja „vaba" kapitalismi imperialismiks ümberkujunemise perioodi kriminaalõigusele on iseloomulik vähegi silmapaistvate seadusandlike aktide puudumine ja kodanluse kahesugust taktikat märkivate üksikseaduste andmise poliitika. Vaadeldaval perioodil avaldatud kriminaalkoodeksitest võib mainida ainult Bulgaaria (1895. a.), Ungari (1878. a.), Saksamaa (1871. a.), Hollandi (1881. a.), Itaalia (1889. a.), Norra (1902. a.), Portugali (1886. a.), USA föderatiiv-seadustik (1904. a.), Türgimaa (1870. a.) ja Jaapani (1907. a.) koodeksit. Ükski neist koodekseist ei erine ei originaalsuse ega aluseks seatud ideede uudsuse poolest.

II. Prantsusmaa kriminaalõigus. Prantsusmaa 1810. a. kriminaalkoodeks, säilitades tänapäevani oma kehtivuse, on allunud mitmesugustele muudatustele, mis suure painduvusega peegeldavad kodanluse taktikat proletariaadi suhtes. Uute seaduste (novellide) iseloom vastab selle taktika muutumistele kord liberalismi, proletariaadile järeleandmise, kord reaktsiooni suunas.

10 Lenin, Teosed, XV k., lk. 7—8.

1810. a. koodeksi muutmised reaktsiooni suunas algasid 10. aprillil 1831. a. seaduse andmisega platsidele, teedele ja tänavatele kogunemise keelust ning vägivalla rakendamisest pärast hoiatust mitte laialiläinute suhtes. 1848. a. 7. juuni seadus sättis rasked karistused (vangistus kuni 10 a.) relvastatud kogunemise eest. 1832. a. 28. aprilli reformiga kaotati häbimärgistamine, sätiti süüd vähendavate asjaolude süsteem jne. 1848. a. järgnes novell, mida nimetati surmanuhtluse kaotamiseks poliitiliste kuritegude eest. See novell ei takistanud surmanuhtluse jätmist 13, nende seas ka sugugi mitte kriminaalse kuriteo eest, nagu teenistujate löömine ametikohuste täitmise ajal, hoonete, teede, laevade jm. purustamine lõhkeainete abil.

Siiski ilmnes kodanluse reaktsiooniline taktika Prantsusmaal ja teistes kodanlikes maades muutumatult tugevamal kujul kui liberalistlik taktika, seisnedes eriti repressiooni kõvendamises nii kriminaal- kui ka poliitiliste kuritegude eest.

Repressioonide suurima kõvenemise kriminaalkuritegude eest tõi 1885. a. 27. mai seadus, mis määras retsidivistidele nn. relegatsiooni asumaadesse või asumisele saatmise. Relegatsioon määratakse eluaegselt. Ta teostatakse Guayana saarel, mille kliima ja režiim viib asumiselesaadetute väljasuremisele.

1894. a. 28. juuli seadus anarhistide sepitsuste tõkendamise kohta võimaldas mõningate tegude suhtes, mis 1810. a. koodeksi kohaselt polnud isegi rasked kuriteod, vaid kuriteod, kohaldada karme repressioone kuni relegatsioonini. Selleks on küllalt tunnistada need teod anarhistliku propaganda eesmärgil toimepanduks. Need kuriteod seisnevad trükiseaduse rikkumises või varguse, tapmise ning teiste kuritegude toimepanemisele õhutamises. Termini „anarhismi propaganda" ebamäärasus ja „kuritegudele õhutamise" mõiste venivus võimaldavad anarhistide kohta käivat seadust kohaldada mitte niivõrd anarhistide kui revolutsioonilise proletariaadi esindajate kohta.

Kodanluse liberaalne taktika väljendus eriti selles, et 1883. a. kehtestati enne tähtaega vabastamine ja 1891. a. tingimisi süüdimõistmine.

III. Inglise-ameerika õigus. Umbes sada aastat tagasi andis Engels inglise kriminaalõiguse kohta järgmise iseloomustuse: „Inglise seadus on kas tavaõigus *(common law)*, s. o. kirjutamata õigus, nagu ta oleles selle ajani, millisest hakati koguma statuute, ja nagu teda hiljem koguti juriidiliste autoriteetide poolt (muidugi oli see õigus oma peamistes artiklites ebamäärane ja kahtlane), või statutaarne õigus *(sta-*

tute law), koosnev viiesaja aasta jooksul kogutud üksikute parlamendiaktide lõputust reast, mis on vastastikku vasturääkivad ja asendavad „õigusliku olukorra" täiesti õigusetu olukorraga... kehvikule, paariale, proletariaadile langeb kogu seaduse raskus, ja kellelgi pole sellega tegugi... rikaste soosimine on väljendatud seaduses samuti mittekahemõtteliselt... Seaduse rakendamine on ses suhtes veel ebainimlikum seadusest enesest: „*law grinds the poor, and rich men rule the law*" (seadus rõhub kehvikut ja rikkad valitsevad seadust) ja „*there is one law for the poor and another for the rich*" (üks seadus on kehviku, teine rikka jaoks) — need on täiesti õiged ütlused, mis on ammu muutunud vanasõnadeks [11]."

Sellest ajast on inglise kriminaalõigust palju muudetud. Kuid vaatamata tema mitmesugustele reformidele annab terve rida tänapäevani säilinud instituute kodanlikelegi uurijaile alust konstateerida feodalismi epohhi kriminaalõiguse jäänuste säilimist.

Inglise kriminaalõiguse allikaiks on tava- ehk üldõigus ja statutaarne õigus. Kõneldes tavaõigusest tuleb osutada suurele tähtsusele, mis kuulub nn. kohtu pretsedentidele, mis kindlustavad ja arendavad tavaõiguse printsiipe.

Inglise kriminaalõigus pole veel tänapäevani täielikult kodifitseeritud.

Kuriteod jagatakse inglise kriminaalõiguse järgi kolme gruppi: 1) „*treason*" ehk reetmine, kuid mis hõlmab ka reetmise mõistesse mittemahtuvaid riiklikke kuritegusid, 2) „*felony*" — erilise tähtsusega kuriteod ehk kuriteod, mis varem tavaõiguse järgi tõid kaasa vara konfiskeerimise, ja 3) „*misdemeanor*" — „*treason*'it" või „*felony*'t" mittemoodustavad kuriteod.

Inglise kriminaalõigus tunneb viit karistuse liiki: 1) surmanuhtlus, 2) sunnitöö, 3) vangistus, 4) peksukaristus ja 5) trahv.

Sunnitöö kannab Inglismaal „kriminaalorjuse" (*penal servitude*) nimetust ja määratakse tähtajaliselt või tähtajata. Kuritegude arv, mille eest seadus näeb ette sunnitöö, on äärmiselt suur.

Vangistus määratakse kas koos raske tööga või ilma selleta. Põhimõtteliselt võib vangistust määrata ükskõik milliseks tähtajaks, kuid praktikas ei määrata teda üle kaheaastase tähtaja.

1907. a. seadus kehtestas nn. preventiivse vangistuse retsidivistidele. Selle seaduse kohaselt mõistetakse mitte alla kolme korda süüdimõistetud ja kuriteoliselt elutsevaks tunnistatud süüdistatavad alates 16 a. vanusest kinnipidamisele (pärast kohtu poolt mää-

[11] Marx ja Engels, Teosed, II k., lk. 387—388.

ratud põhikaristuse kandmist) tähtajaga viiest kuni kümne aastani erilises vanglatüübilises asutises.

Ihunuhtlust üheksasabalise „kassiga" või kasest kepikestega kohaldatakse täiskasvanud meeste suhtes, kes on tunnistatud „parandamatuiks lurjusteks", kes on süüdi mõistetud kuninga vastu sihitud kuritegudes, raskendavate asjaoludega röövimises, kupeldamises, sutenöörsuses ja teistes kuritegudes. Alaealisi kuni 16 a. karistatakse vitsadega.

Trahvi kohaldatakse arvukate kuritegude suhtes. Tänapäevani toob trahvi mittemaksmine asendamise vangistusega.

Inglise kriminaalõigus tunneb tingimisi süüdimõistmist ja tingimisi enne tähtaega vabastamist, mida aga kohaldatakse äärmiselt harva.

Inglise kriminaalõigusega on suguluses ameerika kriminaalõigus. Üksikute Ameerika osariikide konstitutsioonides osutataksegi sellele, et nende osariikide kriminaalõiguse allikaks on Inglismaa üldõigus.

Vastavalt USA riigikorra föderatiivsele iseloomule on USA kriminaalõigus põhiliselt üksikute osariikide kriminaalõigus, millega kõrvuti võib, vastavalt USA konstitutsioonile, üksikuid kuritegusid reguleerida föderatsiooni seadusandluse poolt.

See asjaolu, et USA kriminaalõigus tugeneb oma alustes Inglismaa üldõigusele, ei kõrvalda sugugi, eriti viimasel ajal, rea ainult USA kriminaalõigusele spetsiifiliste kriminaalseaduste andmist.

Kriminaalkuritegevuse täiesti eriline kasvamine USA-s sunnib USA valitsevaid klasse repressioonide erakordsele kõvendamisele. Sellise repressioonide kõvendamise kõige iseloomustavamaks näidiseks on nn. *Bomes*'i seadused, antud 1927.—1930. a. New Yorgis. Nende seaduste kohaselt mõistetakse isik, kes on neljandat korda süüdi mõistetud nn. raskes kuriteos (vargus jt.), sõltumatult kuriteo iseloomust (varguse puhul — sõltumatult varastatud eseme summalisest väärtusest), eluaegsele vangistamisele, mida kohus ei ole õigustatud asendama tähtajalise vabaduskaotusega. Vastavalt seadusele „korduvast kurjategijast" mõistetakse teiskordselt mingisuguse raskema kuriteo toime pannud isik vabaduskaotusele mitte lühemaks tähtajaks kui selle kuriteo eest seaduses määratud karistuse maksimum, ja kuni kahekordse selle maksimumini. Üksikute kuritegude eest on karistuste tähtaegu järsult tõstetud.

Revolutsioonilise liikumise vastu võitlemise eesmärgil antakse USA-s üksikud seadused, mis oma tõelised eesmärgid peidavad mitmesuguste üldnimetuste alla. Sacco ja Vanzetti protsessid, Mooney kohtuasi jt. näitavad, et USA valitsevad klassid kasutavad võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu igasuguseid vahendeid

kuni kriminaalkuritegevusega võitluseks määratud seaduste rakendamiseni.

Neegrite faktiline ja osalt ka juriidiline mitteüheõiguslus USA-s väljendub kriminaalseaduste halastamatus ja sageli õigusvastases rakendamises (näit. neegrite-noormeeste asi Scottsborost) ja neegrite lintšimise täielikus karistamatuses. Progressiivsete tegelaste poolt korduvalt tehtud esitised anda eriseadus lintšimise karistamise kohta on eranditult lõppenud läbikukkumisega.

IV. Kriminaalseadusandlus asumaades. Imperialismile iseloomustavaks on „...käputäie „eesrindlike" maade poolt teostatav maa elanikkonna hiigelenamuse koloniaalse rõhumise ja rahandusliku lämmatamise..." [12] süsteem. Koloniaalrahvaste rõhumise, nende piiritu ekspluateerimise garanteerimise ja rõhutud rahvuste rahvusliku vabadusliikumise mahasurumise vahendite hulgas on silmapaistev koht ka kriminaalõigusel.

Asumaade kriminaalõiguse uurimisel pakub suurimat huvi India kui klassikaline koloniaalmaa. Eurooplaste ja pärismaalaste rahvuslik ebavõrdsus, kolonisaatorite karistamatuse garanteerimine, nõndanimetatud „õiguslike garantiide" likvideerimine ja repressioonide äärmine kõvendamine pärismaalaste suhtes — kõik need on koloniaalse ekspluateerimissüsteemi kindlustamiseks ja rõhutud rahvamasside revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks määratud Briti India kriminaalseadusandluse ülesanded.

Briti India kriminaalseadusandluse moodustavad 1860. a. kriminaalkoodeks ja paljud kodifitseerimata kohalikud kriminaalseadused. Ehkki 1860. a. kriminaalkoodeks kehtib hindude kui Briti alamate ja eurooplastest Briti kodanike kuritegude suhtes, luuakse eurooplaste kohtuallumust käsitlevate eriseadustega siiski terav ebavõrdsus hindude ja eurooplaste kriminaalvastutuses. Nende seaduste kohaselt võivad inglaste üle kohut mõista ainult inglastest kohtunikud. Seetõttu muutub kohus inglaste üle komöödiaks, ükskõik kui raske kuriteo nad on toime pannud.

Et garanteerida Inglise võimudele Indias karistamatus töötavate hindude suhtes toimepandud omavoli ja irvitamise eest, keelab 1860. a. kriminaalkoodeks hädakaitse kasutamise ametiisikute tegevuse vastu ka neil juhtumeil, kui nende teod ei ole „rangelt seaduslikud".

Kriminaalkoodeksi karistuste süsteemi kuuluvad surmanuhtlus, asumisele saatmine, kriminaalorjus, vangistus, vara konfiskeerimine ja trahv. 1864. a. seadus kehtestas ihunuhtluse kohaldamise, mille kohaldamise ala laiendati järgnevate seadustega.

[12] Lenin, Teosed, XIX k., lk. 74.

India kohtud kohaldavad surmanuhtlust määratus ulatuses. Surmanuhtlusega võib konkureerida asumisele saatmine (eluaegne ja tähtajaline), mida kantakse Andamaanide saartel ja mis viib asumisele saadetute hukkumisele. Vangistus jaguneb lihtsaks ja karmiks; viimane on seotud raskete töödega. Trahv muutub pärismaalastest töötavale rahvale faktiliselt kogu vara konfiskeerimiseks.

Eriti laialdaselt kohaldab Briti India kriminaalõigus ihunuhtlust. 1909. a. eriseadus näeb ette suure arvu kuritegusid, mille suhtes kohus võib kohaldada ihunuhtlust kas teiste, kriminaalkoodeksis sätitud karistuste asendusena või täiendusena. India protsessiseadused näevad ette ihunuhtluse mittekohaldatavust inglaste suhtes.

Vaatamata sellele, et 1860. a. kriminaalkoodeks ja tema arendamiseks avaldatud seadused annavad inglise imperialismile laialdased võimalused India tööliste ja talupoegade revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, jätkavad eriseadused koloniaalse surve meetodite veel suuremat laiendamist ja repressiooni kõvendamist Briti India rõhutud masside suhtes.

Põhiliselt samad jooned iseloomustavad ka prantsuse imperialismi asumaade karistuspoliitikat, ainult selle vahega, et prantsuse imperialistid ei maskeeri pärismaalaste ja prantsuse kodanike tegelikku mitteüheõiguslust. Samaaegselt kui prantsuse kodanike suhtes Alžeerias on kehtiv sama kriminaalõigus, mis Prantsusmaal, rakendatakse pärismaalaste suhtes mahasurumise erimeetodeid. Nii on Alžeeria kindralkuberneril õigus ilma kohtuta suvaliselt interneerida iga pärismaalast, kelle ta tunnistab „kahtlaseks". Edasi võib ta ilma kohtuta pärismaalasi individuaalselt ja kollektiivselt vastutusele võtta ja trahvida kollektiivselt pärismaalaste suguharusid ja kogukondi. Alžeeria nn. tsiviil-territooriumil (suurem osa Alžeeriast) on pärismaalaste interneerimise õigus asendatud 1914. a. seadusega kaheks aastaks asumisele saatmise õigusega. Asumisele saatmist rakendatakse peamiselt Alžeeria kommunistliku partei liikmete suhtes. Tsiviil-territooriumil kohaldatakse pärismaalaste suhtes Prantsuse kriminaalkoodeksit rea muudatustega (näiteks kergendavate asjaolude mittearvestamine, erilised karmid karistused jne.) ja eriseadustikku pärismaalaste jaoks. Viimane sisaldab rea kuritegusid, mille eest kriminaalvastutusele võetakse ainult pärismaalased.

Prantsuse asumais M u s t a s A a f r i k a s kohaldatakse 22. aprilli 1924. a. dekreedi alusel järgmisi karistusi: surmanuhtlust, eluaegset vangistust, vangistust tähtajaga kuni 20 aastat, teatavas kohas elamise keeldu tähtajaga kuni 20 aastat ja trahvi kuni 5000 franki.

Belgia Kongo kriminaalõigusele on iseloomustav nn. „kriminaalorjuse", pärismaalaste jaoks ettenähtud karistuse laialdane kohaldamine. Pärismaalased kannavad seda karistust erilistes „värviliste" jaoks määratud vanglates, kus neid peetakse ahelates ja pannakse raudu isegi välistööde täitmisel.

§ 12. Pärastsõjaaegse kapitalismi perioodi kriminaalseadusandlus.

Euroopa imperialistliku sõja ajal ja ka pärast seda antakse kapitalistlikes mais terve rida kriminaalkoodekseid. Uued kriminaalkoodeksid ilmuvad Argentiinas (1921. a.), Taanis (1930. a.), Hiinas (1928.—1935. a.), Türgimaal (1926. a.), Itaalias (1930. a.), Šveitsis (1938. a.) ja teistes maades.

Riikides, kus ei asutud uute kriminaalkoodeksite andmisele, avaldatakse arvukalt üksikseadusi, mis põhiliselt jälgivad terroristlikke ülesandeid ja on sihitud proletariaadi vastu.

Inglismaal ilmuvad: 1926. a. 19. novembri seadus ühiskondliku julgeoleku kohta (erakorraliste volituste kohta), 1927. a. 29. juuli seadus „poliitiliste streikide ja kaastundestreikide" keelu kohta, 1927. a. 11. augusti seadus riigi ja ühiskondliku korra kaitse vahendite arendamisest ja täiendamisest, 1934. a. 2. septembri seadus mittealistumisele kihutamise kohta (sõjaväes revolutsioonilise propaganda keeld) jt.

Prantsusmaal antakse: 1936. a. 27. aprilli seadus piiramisseisukorra kohta, 1918. a. 14. novembri seadus karistustest ja eksimustest välise julgeoleku vastu, 1934. a. 26. jaanuari seadus karistustest riigi välist julgeolekut õõnestava spionaaži ja kuriteolise tegevuse eest, 1935. a. 30. oktoobri seadus 1881. a. trükiseaduse muutmise kohta, 1936. a. 10. jaanuari seadus võitlusest keelatud relvade kandmise vastu.

Perioodil 1917.—1930. a. antakse USA mitmesugustes osariikides terve seeria nn. Bomes'i seadusi, mis kehtestasid uskumatult julma repressiooni varguse ja teiste kuritegude eest, 1933. a. — föderatsiooniseadus riikliku saladuse kohta.

1938. a. lõppes Šveitsis üle 40 aasta kestnud töö üleliidulise kriminaalkoodeksi koostamisel, mis 1942. a. alates peab asendama Šveitsi üksikutes kantonites kehtinud kriminaalkoodeksid.

Uus kriminaalkoodeks kinnitati Itaalias 1930. a. ja jõustus 1931. a.

Saksamaal pole seni antud uut kriminaalkoodeksit ja kehtib 1871. a. koodeks terve rea muudatuste ja täiendustega. Viimaseil aastail on antud rida uusi kriminaalseadusi, mis muudavad selle koodeksi üksikuid sätteid.

ENNEREVOLUTSIOONIAEGSE VENEMAA KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU.

§ 13. Venemaa vanimad õigusallikad.

I. Venemaa kõige vanemad, kriminaalõiguslikke norme sisaldavad õigusallikad kuuluvad Kiievi riigi tekkimise perioodi. Seda perioodi iseloomustab üleminek suguharulisest jaotusest territoriaalsele.

Kõige varasemad allikad selle perioodi kriminaalõiguse uurimiseks on vene vürstide ja naaberriikide vahel sõlmitud lepingud. Need lepingud fikseerisid olulisel määral juba olemasolevaid tavaõiguse norme. Erilist huvi pakuvad vene vürstide Olegi, Igori ja Svjatoslavi nelja lepingu säilinud tekstid, mis kuuluvad 907., 912., 945. ja 971. a. Need lepingud pakuvad huvi allikaina, mille järgi võib tundma õppida selle perioodi vene kriminaalõigust. Peale selle sisaldavad need lepingud rikkalikku materjali riikliku ja ühiskondliku olustiku uurimiseks.

II. „Russkaja pravda" — Kiievi riigi seaduste kogu, mis sisaldas norme orjapidajate, maavaldajate ja kaupmeeste õiguste kaitseks — on Kiievi riigis feodalismi kujunemise ja arenemise perioodil tekkinud õigusallikas. On mitu meie ajani ulatunud „Russkaja pravda" redaktsiooni. Nn. „lühike redaktsioon" sisaldab: 1) tavaõiguse, mis kujunes Kiievi Venes IX—X saj., 2) vürst Jaroslavi määrused ja kohtuotsused (XI saj. 30.—40-ndad aastad), 3) Jaroslavitšite määrused (1054.—1073. a.), 4) järgnevad vürstide määrused ja otsused.

Väited „Russkaja pravda" välismaiste allikate kohta on täiesti ebaõiged. Ebaõiged on ka katsed eitada tõsiasja, et „Russkaja pravda" oli ofitsiaalne koodeks.

„Russkaja pravda" peegeldas oma epohhi iseärasusi: põllundus ja karjandus majanduse valitsevate vormidena, riigi tükeldatus, rahvuslike sidemete nõrk areng, ühiskonna jagunemine suurpõllupidajate, kaupmeeste ja orjade klassiks mitmesuguste sotsiaalsete vahekihtidega valitseva klassi raames. Suuri maavaldusi omava kiriku mõju oli tol epohhil väga tugev ja avaldus ka kriminaalseadustes. Samuti ei võinud ka sugukondliku korra jäänused mõjutamata jätta tolle epohhi kriminaalõigust.

„Russkaja pravda" tunneb esialgses redaktsioonis veritasu, kuid see esineb juba riigi poolt piiratud veritasuna. „Russkaja

pravda" piirab tapmise eest veritasu-õiguslike isikute ringi lähimate sugulastega ja määrab veritasust keeldumise korral heastamise.

Mõnedel „Russkaja pravda's" konkreetselt sätitud juhtudel võis kannatanu otsekohe teopaigal teostada veritasu solvaja suhtes (haavamine, peksmine, vurrude või habeme väljakiskumine ja teised isikuvastased kuriteod). Veritasust keeldumise korral maksab solvaja kannatanu kasuks seaduses ettenähtud trahvi. Teatud juhtumeil (näiteks kurjategija põgenemisel) maksab väljaostu kogukond, kelle liikmeks kurjategija on.

Edaspidi keelatakse veritasu üldse. Samuti tasub väljaostu edaspidi tapja ise, ilma igasuguse kogukonna osavõtuta. Püsib kannatanu õigus tappa kuriteo kohal tabatud öist varast.

Veritasu väljatõrjumist soodustab rahaliste väljaostude süsteem. „Russkaja pravda" seadustab selle süsteemi, viib ta kindlatesse raamidesse ja näeb üksikute kuritegude eest ette kindlad väljaostu määrad. Aja jooksul eristuvad *golovštšina* (väljaost vaba isiku tapmise eest, mis läheb tapetu sugulastele), *urok* (kuriteoga tekitatud kahjude eraviisiline heastamine), *prodaža* (avalik trahv isiku- ja varavastaste kuritegude eest) ja *vira* (avalik trahv tapmise eest). Nii jaguneb väljaost ka vanas vene õiguses kaheks osaks: eraheastamine ja avalik trahv.

Aja jooksul omandab vürsti kasuks minev väljaostu osa üha suurema tähtsuse ja muutub riiklikuks karistuseks, mis asendab endist kannatanu erarahuldamist.

Rahaliste väljaostude süsteem, mis aitas välja tõrjuda veritasu ja oli vürstide sissetulekute täiendamise silmapaistvaks allikaks, arenes edasi ka pärast „Russkaja pravda't". Kuid edaspidi toimub riigi avalikõiguslike funktsioonide kasvamise tõttu järkjärguline rahaliste väljaostude süsteemist loobumine.

Ühiskonna jagunemine vabadeks ja orjadeks ilmnes väga selgesti ka „Russkaja pravda's". Nii ei tulnud orja tapmise eest vira't maksta. Tapja maksis sel korral ainult heastamise tapetu valdaja kasuks. Mittevaba võrrutati asja või loomaga. See nähtub ka asjaolust, et heastamine tapetud orja eest oli seda kõrgem, mida hinnalisem oli ori majanduslikust seisukohast. Lihtsa orja tapmise eest maksti ainult 5 grivenit, kuid vürsti külavanema tapmise eest — 12 grivenit. Naisorja eest maksti 1 griven rohkem kui meesorja eest (analoogiliselt sellega, et viljakandvat emalooma hinnatakse kallimalt kui isalooma). Võõra orja tapmise eest maksti peale heastamise valdajale ka avalikku trahvi vürstile. Siin avaldub samuti analoogia asjaga, mille varguse eest „Russkaja pravda" nägi ette avaliku trahvi.

Seisuslik-klassiline jagunemine „Russkaja pravda" epohhil Vana-Venes väljendus tapmise eest ettenähtud vira mitmesugustes määrades. Nii oli vürsti mehe tapmise eest ette nähtud kahekordne vira: *ljudin* (vaba inimene) maksis vürsti mehe tapmise eest kaks korda rohkem kui vürsti mees ljudin'i tapmise eest. Kuid sõltumatult sellest tähendas vira kõrge määr ebavõrdse seisundi loomist varakaile ja varatuile: vaesele oli 40 või 80 griveni maksmine üle jõu käiv, bojaarile aga tähendas selline vira faktilist karistamatust.

Isegi varguse puhul sõltus trahvi määr varastatud asja valdaja seisundist: trahv vürsti hobuse varguse eest oli 3 grivenit, *smerd*'i (lihtinimese) hobuse varguse eest — 2 grivenit; trahv orja tapmise eest oli 5 grivenit, kuid orja äraviimise eest — 12 grivenit, s. o. orja tapmine loeti kergemaks kuriteoks kui orja valdaja teotamine orja äraviimisega.

III. Pärast „Russkaja pravda't" arenes kriminaalõigus kuni XV saj. nn. *gramota*'te, s. o. üksikute seadusandlike aktide andmise teel, mis olid omamoodi eriseadused, määratud mitte kogu riigi, vaid üksikute maakohtade jaoks. Need gramota'd jagunesid mitmesse liiki: *ustavnaja*'d (*nakaz*'i iseloomuga), *sudnaja*'d (sättisid tsiviil- ja kriminaalasjade menetlust kohtus), *gubnaja*'d (üksikuile kogukondadele teatud asjus kohtumõistmise ja karistamise õigust andvad) jt.

Sudnaja gramota'te hulgast pälvib erilist tähelepanu Pihkva oma (vetšeline gramota, s. o. kinnitatud Pihkva *vetše* poolt), mis esines kohaliku õiguse kodifikatsioonina. P i h k v a sudnaja gramota on pärit XIV saj. lõpust — XV saj. keskpaigani, s. o. ajast, mil Moskva riik muutus ühtsaks Vene rahvusriigiks, ja „Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talupojamasside suurema rõhumise bojaaride poolt" ning „tugevnes talupoegade kinnistumine isandate maa külge" [1].

Pihkva gramota on sisult rikkamaid vana-vene õigusallikaid. Pihkva gramota on sisult peamiselt protsessuaalne, kuid on rikas ka materiaalõiguse, seejuures ka kriminaalõiguse normide poolest. Ta sisaldab kuritegusid riigi vastu (art. 7) ja valitsemise korra vastu (art. 58), ametialaseid kuritegusid (art. 4, 48), kuritegusid elu vastu (art. 26, 96—98), kehapuutumatuse vastu (art. 20, 23, 27, 80, 105, 120), au vastu (art. 111, 117) ja vara vastu (art. 1, 8, 17, 27, 34, 35, 46, 52 jt.). Varavastaste kuritegude koosseisude arv on eriti suur.

Raske, surmaga karistatava riikliku kuriteona käsitab Pihkva gramota teadete salajast edasiandmist vaenlasele.

---

[1] Šestakov, lk. 34, 36.

Eraomandi tugevdatud kaitse ilmneb surmanuhtluse määramises mõningate varguse liikide eest, muudes varguse liikides kolmanda varguse eest ja süütamise eest.

Kõrvuti surmanuhtlusega esineb Pihkva gramota's karistusena „peaga väljaandmine" (see abinõu tähendab nähtavasti kurjategija andmist kahjukannataja võimusesse teatud summa väljateenimiseks) ja rahalisi karistusi — vira ja prodaža.

Ustavnaja gramota'test pakub kriminaalõiguse ajaloole huvi Dvinski gramota, mis kuulub 1397. aastasse. Dvinski ustavnaja gramota on antud Moskva suurvürsti Vassili Dmitrijevitši, Moskva riigile allunud Dvinski oblasti asehalduri poolt.

Pihkva sudnaja gramota'ga üldiselt samasse formatsiooni kuuluva dokumendina ei ole Dvinski ustavnaja gramota'l loomulikult sellest erilisi sisulisi erinevusi. Tuleb ainult tähendada, et Dvinski gramota järgi ei too orja tapmine mingisuguseid kriminaalõiguslikke tagajärgi, s. o. et ori loetakse XIV saj. lõpul ikka veel asjaks. Bojaari häbistamise ehk solvamise eest määratakse rahuldamine bojaari tähtsuse kohaselt, kolmas vargus on karistatav poomisega, varas kuulub häbimärgistamisele (see on nähtavasti esimene osutamine häbimärgistamisele). Eraomandi kaitsele annab Dvinski gramota nii olulise tähtsuse, et jälitab „omakohtu" eest seda, kes, olles kinni püüdnud varga, laseb selle lahti ega too asehalduri juurde.

Novgorodi sudnaja gramota, antud XV saj. keskel, omab peamiselt protsessuaalset tähtsust. Sama iseloomu omavad Moskva gubnaja zapis 1486. a. ja Belozerski ustavnaja gramota.

§ 14. Rahvusliku Suur-Vene riigi kujunemise ja kindlustumise perioodi õigusallikad.

I. Ehkki gramota'd (Pihkva, Dvinski jt.) moodustasid õiguse kodifikatsiooni, siis oli see kohaliku õiguse, aga mitte kogu Vana-Vene õiguse kodifikatsioon. See on ka arusaadav, sest nad kuuluvad Vene rahvusliku riigi loomisele eelnevasse epohhi. Alles rahvusliku Suur-Vene riigi kujunemise ja kindlustumisega luuakse alused kõigi vene maade territooriumidel kehtivate õiguskogude andmiseks.

Esimeseks selliseks koguks oli Joann III Sudebnik. Tsaar Joann III (1462—1505) nimetas ennast juba „kogu Vene valitsejaks". Tema valitsemise ajastut iseloomustavad kõrvuti Moskva tsaari võimu tugevnemisega talurahva laiade masside kurnamise tugevnemine, teoorjuse süsteemi kindlustumine ja talupoegade

kinnistumine maa külge. Joann III ajal anti seadus, mille kohaselt talupojad võisid ühe mõisniku juurest teise juurde minna ainult üks kord aastas — jüripäeval.

Joann III Sudebnik anti 1497. a., tema esimene pool sisaldab kohtupidamise reegleid, teine — uusi tsiviilõigusliku iseloomuga seadlusi, milliseid ei olnud „Russkaja pravda's".

Joann Julm (1533—1589), kes Vene riiki veelgi rohkem laiendas, oli esimene tsaar, kes kuulutas enese isevalitsejaks. Tema ajal muutus rahvuslik Vene riik mitmerahvuseliseks ja tugevnes veel enam talupoegade maa külge kinnistamise protsess: talupoegadel keelati oma valdajate juurest lahkumine ka jüripäeval.

Tsaar Joann Julma Sudebnik, antud 1550. a., oli endise Sudebniku parandus, vastavalt uutele tarvidustele. Ta jagunes samuti kahte, Joann III Sudebnikuga iseloomult analoogilisse ossa, mistõttu mõlemaid sudebnikuid võib vaadelda üheaegselt.

Sudebnikud tähistavad edusammu kuritegude koosseisude määramises ja diferentseerimises.

Riiklike kuritegude alal mainib Joann III Sudebnik *kramola*'t, s. o. reetmist (karistuseks on surmanuhtlus), Joann IV Sudebnik peale selle aga veel linna loovutamist vaenlasele (sama karistus).

Teenistuslike kuritegude hulka kuuluvad kõigepealt liigkasuvõtmine (Joann III Sudebnik keelab esmakordselt „*possul*'id", s. o. võistjate maksud kohtunikule) ja tahtlik ebaõigusmõistmine. Joann IV Sudebnik sätib juba täpselt sellised koosseisud, nagu õigusemõistmisest keeldumine (karistus — *opala*), kurjategijale kohtust kõrvalehoidumise abinõude muretsemine (*ponarovka*), kohtu aeglus jt.

Valitsemiskorra-vastaste kuritegude hulka kuuluvad valekaebus (juhtumil, kui valekaebaja tunnistatakse „tuntud kurjaks inimeseks", karistatakse teda surmanuhtlusega), valetunnistus (karistuseks karistamine turuplatsil piitsaga [2], kohtuaktide võltsimine (Ivan IV Sudebniku järgi).

Sudebnikutes leiab edasist arendamist varavastaste kuritegude süsteem. Siin kohtame vargust (*tatba*), mis jaguneb varguseks *corpus delicti*'ga (karistus — surmanuhtlus) ja ilma *corpus delicti*'ta (karistus: esimene kord — peksmine piitsaga, teine kord — surmanuhtlus). Varguse kvalifitseeritud liikide hulka kuulub vargus kirikust ja orjade vargus [3]. Need mõlemad varguseliigid on karistatavad surmanuhtlusega. Röövimist karistatakse kurjategija „tuntud kurjaks inimeseks" tunnistamise korral surmanuhtlusega. Kuriteo raskuselt võrrutatakse süütamine reetmisega ja

[2] Torgovaja kazn.
[3] Golovnaja tatba.

karistatakse „elu võtmisega“ [4]. Joann IV Sudebnikus kirjeldatakse riisumise [5] koosseisu võõra asja vägivaldse äravõtmisena. Samas Sudebnikus määratellakse esmakordselt kelmuse mõistet, kusjuures kelmust karistatakse kui vargust. Nn. „*predmet*'i“ all, mida mainitakse juba Joann III Sudebnikus, mõistetakse *corpus delicti*, s. o. vargusega saadud asjade salaja jätmist teisele isikule, sihiga süüdistada teadvalt süütut (karistus — „elu võtmine“).

Mõlema sudebniku iseloomustavaks jooneks on see, et vaatamata endise trahvide süsteemi püsimisele on see iseloomult muutunud, nimelt esineb prodaža nüüd mitte enam iseseisva karistusvahendina, vaid lisandina puhtriiklikele karistustele. Muutub ka prodaža iseloom — ta sarnaneb rohkem kohtulõivuga kui karistusega.

Sudebnikuis esineb järgmine karistuste süsteem: 1) surmanuhtlus, 2) ihunuhtlus, 3) vabaduskaotus (jääv ja tähtajaline), 4) ebasoosing [6], 5) varanduslikud karistused (prodaža).

Surmanuhtluse kohaldamine on sudebnikute järgi avardunud. Surmanuhtlusega on karistatavad kõigepealt „tuntud kurjad inimesed“, s. o. inimesed, kelle käitumine on nende kogukonna poolt paheliseks tunnistatud, kui nad on sooritanud varguse, röövimise, valekaebuse, süütamise või muu raskuselt võrdse kuriteo. Peale „tuntud kurjade inimeste“ kuuluvad hukkamisele: oma isanda tapja, mässaja, reetja, kirikuvaras ja inimeste riisumisega tegelejad. Lõppeks karistatakse surmanuhtlusega varast, kes kolmandat korda on varguses süüdi mõistetud.

Ihunuhtlus esineb sudebnikuis kahel kujul: 1) torgovaja kazn, s. o. kurjategija karistamine turuplatsil piitsaga, mis määratakse peamiselt esmakordse varguse eest, ja 2) peksmine keppidega, mis määratakse tähtsuseta eksimuste eest.

Vabaduskaotust kohaldatakse karistusena väga harva. Vangistamist rakendatakse reeglipäraselt ainult tõkendina kuni kohtumenetluseni.

Ebasoosing tähendab iga liiki karistusi (peale hukkamise), mis määrati suvaliselt tsaari või vürsti poolt.

Klassi-seisuslik printsiip säilib sudebnikutes ka karistuste sättimisel.

1550. a. Sudebnik nägi ette, et talle lisandatakse pärast tema väljaandmist „uusi asju“, mis lahendatud „valitseja ukaasi ja kõigi bojaaride otsusega“. Need Sudebniku täiendavad ukaasid kanti raamatuisse nende prikaz'ide (ametiasutiste) poolt, kelle kompe-

[4] Lišenije života.
[5] Riisumine siin avaliku varguse tähenduses. Vast. toim.
[6] Opala.

tentsi mingi ukaas spetsiaalselt kuulus. Nii koostati rohked (prikaz'ide arvu järgi) ukaaside raamatud. Kriminaalõiguse ajaloo suhtes pakub huvi üks sellistest raamatuist — „Ustavnaja kniga razboinogo prikaza", mis tegelikult on a. 1555 kuni a. 1631 antud kriminaalseaduste kogu. Razboinõi prikaz pidi tegelema röövimiste ja varguste jälitamisega, kuid faktiliselt oli asjade ulatus, seega ka „Kniga razboinogo prikaza" küsimuste ulatus laiem, sest ta hõlmas kõik „*lihhije dela*" [7] kuni „tapmiseni" [8], „süütamiseni" jne., niivõrd kui need olid seotud röövimisega.

II. Tsaar Aleksei Mihhailovitši Sobornoje Uloženije (1649. a.) oli tähtis edusamm võrreldes eelmiste seadusandlike kogudega. See oli feodaal-pärisorjusliku riigi seadusandlik dokument. Uloženije eelnõu koostavale komisjonile oli seatud ülesandeks 1) välja kirjutada pühade apostlite ja pühade isade käskudest ning Kreeka tsaaride linnaseadustest riigi- ja maaasjadeks sobivad artiklid, 2) koguda eelnenud valitsejate ukaasid ja bojaaride otsused kõigi asjade kohta ning võrrelda neid vanade sudebnikutega ja 3) koostada uued artiklid kõigi küsimuste kohta, millele sudebnikutes, vanades ukaasides ja bojaaride otsustes ei leiduks vastust. Uloženije projekt kinnitati selleks eriti kokkukutsutud, kohalikest esindajaist koosneva *zemski sobor*'i [9] poolt.

Uloženije's on kuriteol valitseja tahte rikkumise ja „jumala hirmu" unustamise rõhutatud iseloom, karistused aga on Uloženije järgi karmid mahasurumise vahendid, mida teostatakse isevalitseja tsaari nimel ja mis seavad oma ülesandeks mitte kannatanu erahuvide rahuldamise, vaid hirmutamise.

1649. a. Uloženije sanktsioneeris talupoegade pärisorjastamise, säilitades sellega kõrvuti täielike *holop*'ide, s. o. orjade instituudi.

Süsteemi seisukohalt oli 1649. a. Uloženije samm edasi. Uloženije jagunes peatükkideks, iga peatükk artikliteks.

Üksikud juriidilised instituudid olid Uloženije's võrdlemisi arendatud. Nii tunneb Uloženije füüsilisi ja intellektuaalseid süüdlasi, pea- ja teisejärgulisi süüdlasi, eristab kaasaaitajaid ja mitteteatajaid, mittetakistajaid ja varjajaid, eristab, kuigi mitte küllalt täpselt, tahtlikke, ettevaatamatuid ja juhuslikke tegusid, tunneb puhast tahtlust, kuriteo sooritamise katset, süüd raskendavaid ja kergendavaid asjaolusid, aga ka hädakaitset ja hädaseisundit.

Peatudes üksikutel kuritegude liikidel, tuleb märkida, et Uloženije asetab esikohale kuriteod usu vastu. Selles väljendub kindel seos tsaarivõimu ja kiriku vahel.

[7] Kurjad asjad.
[8] Dušegubstvo.
[9] Maakogu.

Riiklikud kuriteod on Uloženije's enam arenenud kui eelnevais õigusallikais. Selliste kuritegude hulgas seisavad esikohal kuriteod valitseja isiku vastu, teise liigi moodustavad vandenõu ning mäss ja kolmanda — reetmine, s. o. riigi territooriumi osa üleandmine vaenlasele, suhtlemine vaenlasega selle abistamise eesmärgil ja põgenemine vaenlase maale või sõjaväkke. Kõigi nende kuritegude eest esineb karistusena surmanuhtlus. Surmaga karistatakse ka kurjategija sugulasi, kes olid teadlikud, kuid ei teatanud kuriteost.

Uloženije's on suurendatud valitsemiskorra- ja kohtuvastaste kuritegude koosseisude arvu (kaasa arvatud kuriteod üldise heakorra vastu), arendatum on ka ametialaste ja isikuvastaste kuritegude süsteem. Uloženije arvestas täielikult „Ustavnaja kniga razboinogo prikaza" materjali ja arendas äärmise hoolsusega varavastaste kuritegude süsteemi. Lõppeks sätib Uloženije küllalt detailselt kuritegusid perekonna ja kõlbluse vastu.

Karistuse ülesandeks Uloženije järgi on kõigepealt hirmutamine. Kättemaksu ideed mõistetakse Uloženije's veel primitiivsel talioni kujul (valerahategijale sulatatud metalli kurku valamine, tapjalt elu võtmine samal viisil, millisel ta tappis oma ohvri, jms.).

Karistuste hirmutav iseloom ilmneb mitte üksnes formelis, „et vaadates sellele poleks teistel himu samuti teha", mitte üksnes karistuste avalikkuses, vaid ka karistuste täitmise julmusele ja halastamatusele süstemaatilises osutamises üksikute artiklite sanktsioonides („nakazati neštšadno" [10], „utšiniti žestokoje nakazanije" [11], karistada „bez miloserdija" [12], „bezo vsjakie milosti" [13] jms.).

Uloženije tunneb määratud sanktsioonide kõrval ka absoluutselt määramatuid: „vanglasse heita, kui kauaks valitseja käsib", „teostada tema kallal karm karistus, mida valitseja käsib", jms.

Surmanuhtlus esineb Uloženije's 60 juhtumil. Hukkamise vormid olid mitmesugused: pea maharaiumine, põletamine, poomine, elusalt maasse kaevamine, uputamine ja sulatatud metalli kurku valamine. Need karistused tabavad kõigepealt mässajaid, tahtlikult valitseja elu vastu kurja kavatsejaid ja jumalateotajaid. Elusalt maasse kaevamine on ette nähtud oma mehe tapnud naise suhtes, sulatatud metalli kurku valamine — rahameistritele võltsingute eest rahavalamisel.

Ihunuhtlused jagunevad Uloženije järgi vigastavaiks ja üksnes valu sünnitavaiks. Uloženije ei anna ihunuhtluse vormide ammen-

[10] Karistada halastamatult.
[11] Teostada julm karistamine.
[12] Ilma halastuseta.
[13] Ilma igasuguse armuta.

davat loetelu ja tunneb selliseid formulatsioone: „kui keegi raiub ära jala või käe, või nina või kõrva, või lõikab ära huuled, või pistab välja silma, siis tuleb talle sellise mõnituse eest samuti teha". Kuid rea kuritegude eest sätib Uloženije ka konkreetsed ihunuhtluse vormid. Nii oli käe äraraiumine sätitud järgmiste kuritegude eest: a) relva väljavõtmine valitseja juures, b) kellelegi haavade löömine valitseja õukonnas, c) kolmas vargus valitseja õukonnas, d) sõjaväelase poolt hobusevarastamine teenistuse ajal jne. Neljandat korda tubaka hoidmises ja müümises tabatuil rebiti ninasõõrmed ja lõigati nina ära. Märgistamisena lõigati kurjategijail kõrvad ära: vargal esimesel korral vasem kõrv, teisel korral — parem.

Ulatuslikult lubab Uloženije ka piitsaga peksmist, kusjuures ta näeb ette „halastamatut" ja „karmi" peksmist, mis sageli lõppes karistatava surmaga. Peksu keppidega (sõrmejämedused kepid) käsitati kergema karistusena. „*Pravež*" seisnes selles, et kurjategija viidi, hoolimata aastaajast, palja jalu tänavale ja peksti teda kohtu-prikaz'i ukse ees kepiga paljastele jalgadele niikaua, kuni kohtunikud ei olnud koju sõitnud.

Asumisele saatmist kohaldati Uloženije järgi saatmisena kaugel asetsevaisse linnadesse, Ukrainasse ja Siberisse. Ta taotles koloniseerimise eesmärke. Kurjategijad saadeti asumisele koos naiste ja lastega ning asumispaigas pidid nad töötama.

Rahalisi karistusi kohaldati eraisikule kahju tekitamisel kahjude heastamisena ja teotamise eest.

Mõningail juhtumeil (reetmine, röövimine jt.) kohaldati vara konfiskeerimist.

Aukaotuslikeks karistusiks olid noomitused (süüdlasele teatamine, et ta tegi „*negorazdo*" [14], ebasoosing (tsaari viha, süüdlase eemaldamine õukonnast valitseja silmist) ja „*võdatša golovoi*" [15] (süüdlase autunnet haavav toiming).

Uloženije mitte üksnes säilitab repressioonide klassilis-seisuslikku iseloomu, vaid tugevdab seda igakülgselt. Ta säilitab ja arendab printsiipi, mille kohaselt karistus on seda kõrgem, mida kõrgemal on kannatanu ühiskondlikult seisundilt ja mida madalamal on kurjategija. Ühe ja sama kuriteo eest on bojaar, *okolnitši* [16] ja duma inimene [17] karistatav ainult au kaotusega, teistest seisustest inimesed aga peksuga turuplatsil. Uloženije's öeldakse: „valit-

[14] Halvasti.
[15] Peaga väljaandmine.
[16] Bojaar ja okolnitši — feodaalide ladvikkihid. Vast. toim.
[17] Duma inimesed — kõrgem aste tsaari õukondlastest, millesse kuulusid eelkõige bojaarid ja okolnitši. Vast. toim.

sejale jumalateenistuse ajal palve esitajaid piitsaga peksta, aga kes ausam, panna nädalaks vanglasse". Seadusvastase akti koostanud *djak*'i [18] karistatakse peksuga turuplatsil, *podjatši* [19] aga sama kuriteo eest käe äraraiumisega. Ühe ja sama kuriteo eest karistatakse teenistusastmelt madalamal olijat karmima karistusega kui teenistusastmelt kõrgemal olijat, kuigi esimene kui alluv oli täiesti sõltuv oma ülemusest. Eriti selgelt ilmnes klassilise ebavõrdsuse süsteem teotamise eest määratud karistuses. Uloženije hindas siin rahas kõige detailsemalt mitmekesiseimaisse ühiskondlikesse seisundeisse kuuluvate inimeste au. Näiteks said nimekad inimesed Stroganovid teotamise eest 100 rubla kahjutasu, *gosti-kuptsõ* [20] — 50 rubla, *gostinaja sotnja* suure *statja* inimene — 20 rubla, keskstatja — 15 rubla, *sukonnaja sotnja* suure statja — 15 rubla, keskstatja — 10 rubla, väike-statja ja kroonu eeslinnade inimesed — 5 rubla, valitseja sotnja ja eeslinna inimesed ning linnaraknikud (*possadskije tjaglõje*) — 7 rubla, kesk-statja — 6 rubla, väikestatja — 5 rubla, valitseja valdade ja lossikülade talupojad — 1 rubla.

Pärast 1649. a. Uloženije kehtestamist jätkus Uloženije't täiendavate ukaaside andmine. Need ukaasid kannavad vene õiguse ajaloos „n o v o u k a z n õ j e s t a t j i" nimetust. Novoukaznõje statji on otsused üksikute konkreetsete küsimuste puhul, kuid rööbiti nendega anti valitseja nimel ka terved ustaavid ja juhendid. Vene kriminaalõiguse ajaloo seisukohalt on tähtsad juhend „O gorodskom blagotšinii" (Linna heakorrast) 1649. a. ja „Novoukaznõje statji o tatebnõh, razboinõh i ubiistvennõh delah" [21] 1649. a. Eriliselt tähtis on viimane allikas, mille 128 artiklis jätkatakse 1649. a. Uloženije kriminaalõigusele pühendatud sätete arendamist.

§ 15. Peeter I kriminaalseadusandlus.

Peeter I (1682.—1725. a.) osa kohta Vene ajaloos andis seltsimees Stalin klassikalise formuleeringu jutlemisel saksa kirjaniku Emil Ludwig'iga. Seltsimees Stalin ütles: „. . . . Peeter Suur tegi palju mõisnike klassi tõstmiseks ja kasvava kaupmeeste klassi arendamiseks. Peeter tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste rahvusliku riigi loomiseks ja kindlustamiseks. Tuleb ka öelda, et mõisnike klassi tõstmine, kasvavale kaupmeeste klassile kaasaaita-

[18] Prikazi sekretär. Vast. toim.
[19] Prikazi kirjutaja. Vast. toim.
[20] Kõrgem kaupmeeskond. Vast. toim.
[21] Novoukaznõje statji varguste, röövimiste ja tapmiste asjade kohta.

mine ja nende klasside rahvusliku riigi kindlustamine toimus pärisorjusliku talupoegkonna arvel, kellelt võeti kolm nahka [22]."

Luues ja kindlustades „mõisnike ja kaupmeeste impeeriumi" [23], tehes väga palju rahvusriigi kindlustamiseks, reformeerides riigi valitsemist, majandust ja hariduse andmist, ei nõrgendanud Peeter loomulikult vähimalgi määral pärisorjade rõhumist ja tsaari omavoli. Halastamatu julmusega maha surudes rahva ülestõusud, seadis Peeter ka kriminaalseadusandluse sääraste ülesannete teenistusse. Lenini poolt Peetri kohta antud iseloomustus kehtib täiel määral ka Peetri kriminaalseadusandluse suhtes: Peeter „. . . kiirendas läänluse ülevõtmist barbaarse Vana-Vene poolt, peatumata barbaarsuse vastu sihitud barbaarsete võitlusvahendite ees" [24]. Barbaarsete vahenditega võitles Peeter mitte üksnes barbaarsuse vastu, vaid ka rõhutud rahvamasside kasvava vastupanuga.

Peetri katsetel anda tsaar Aleksei Mihhailovitši Uloženije asemele uus seadustik ei olnud tulemusi. Seepärast asus Peeter üksikute seaduste ja reglementide andmise teele. Nii andis ta rea ukaase varaste ja röövlite kinnipüüdmise ja väljajuurimise kohta, selle kohta, kuidas kohelda neid, kes vaesuse tõttu ei suutnud maksta teotamise eest, välissaadikute teotamise kohta, kohtunike teotamisest valekahtlustamisega jt.

30. märtsil 1716. a. andis Peeter Sõjaväe ustaavi [25]. See ustaav, mis oli määratud, nagu nähtub tema nimetusest, kriminaalseaduseks sõjaväelastele, tehti Peetri poolt mõni päev pärast selle andmist (10. aprillil 1716. a.) kohuslikuks ka üldkohtutele.

Vastutuse määramisel üksikute kuritegude eest jätkab Sõjaväe ustaav üldosa instituutide arendamist. Nii sisaldab ta rea asjaolusid, mis mõjutavad karistatavust (afektiseisund, „teenistuslik agarus", alaealisus, vaimuhäire, kogenematus teenistuses), samuti sätteid, mis käsitlevad hädakaitset, hädaseisundit, katset ja osavõttu.

Sõjaväe ustaav säilitab usuvastased kuriteod, suurendades veel enam koosseisude arvu. Edasise arendamise osaliseks said ustaavis kuriteod riigi vastu. Äärmiselt avaralt mõistetud majesteedi teotamist karistatakse Sõjaväe ustaavi järgi surmanuhtlusega neljakskiskumise või pea maharaiumise teel. Reetmiseks loetakse: salajane kirjavahetus või salajased läbirääkimised vaenlasega, vaenlasele parooli või loosungi teatavakstegemine, teadete avaldamine sõjaväeliste asjade ja kindluste seisundi kohta, vaenlase manifes-

[22] „Bolševik", 1932. a., nr. 8, lk. 33.
[23] Šestakov, lk. 60.
[24] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 517.
[25] Voinski ustav.

tide levitamine jt. Laieneb rahutuste ehk mässu mõiste, millena ustaav käsitab ka „ebakohaseid kokkutulekuid", olgugi ilma kuriteoliste sihtideta, vaid kollektiivse palve andmiseks, nõupidamiseks jms. Ustaavis leidsid arendamist ka valitsemiskorra-vastased kuriteod jt.

Üksikuist ustaavi toodud muudatusist ja uuendusist tuleb märkida enesetapmise ja kahevõitlusel tapmise käsitamist tapmisena, laimamise eristamist suuliseks ja kirjalikuks (paskvill), varguse eristamist liikideks sõltuvalt riisutud summast (varguse eest väärtusega üle 20 rubla — poomine), kuid samuti sõltuvalt ka tema toimepaneku asjaoludest.

Surmanuhtlus oli ette nähtud määratu hulgal juhtudel (umbes 200). Surmanuhtlus oli liht- ja kvalifitseeritud. Lihthukkamine seisnes pea maharaiumises või poomises. 7 juhtumil 33-st kohaldati poomist kollektiivselt („puua iga kümnes sõduritest"). Hukkamise kvalifitseeritud liikideks olid: neljakskiskumine, s. o. enne käte ja jalgade, seejärel pea maharaiumine, millega kaasnes vahel keha rebimine tangidega, maasse kaevamine koos kätega kuni õlgadeni, ilma toiduta ja joogita jätmisega kuni surma saabumiseni, metalli kurku valamine, rattale tõmbamine, s. o. keha liigeste purustamine rattaga, põletamine, sageli kõrvetamisena aeglasel tulel, ribisid-pidi konksu otsa riputamine.

Vigastavad ihunuhtlused seisnesid keele äralõikamises, keele põletamises punaseks aetud rauaga, käe ja sõrmede liigeste äralõikamises, naela või noaga käe võlla külge kinnitamises üheks tunniks, nina ja kõrvade äralõikamises, ninasõõrmete katkirebimises ja häbimärgistamises. Valusünnitavad ihunuhtlused seisnesid läbi lipu laskmises (pikkade painduvate keppidega peksmises kurjategija viimisel läbi rivi), vitsadega, *linka*'dega (sõlmes köie tükkidega) peksmises jt.

Sunnitööle saatmine seisnes peamiselt sunnitööle või galeeridele, s. o. aerude abil edasiliikuvatele laevadele saatmises. Galeeridel töötasid sunnitöölised aheldatult.

Vangistus jagunes lihtsaks ja karmiks, kuid samuti arestiks *profos*'i (timuka) juures.

Aukaotus väljendus häbistavais karistusis, kuid ka nõndanimetatud šelmimises (poliitiline surm).

Varanduslikud karistused olid kolme liiki: mahaarvamine palgast, trahv riigikassa kasuks ja vara konfiskeerimine.

1720. a. avaldati Mere ustaav, mis samuti sisaldas rohkearvuliselt sätteid kriminaalõiguse alalt.

§ 16. Katariina „Nakaz". Katariina II seadusandlus.

Pärast Peeter I surma, kes tegi palju mõisnike ja kaupmeeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks, algab aadli õiguste erakordse laiendamise periood, millega kaasneb pärisorjuse-talupoegkonna ekspluateerimise tugevnemine. Talupoegade hirmus olukord viis ülestõusudeni, milledest tähtsaimaks oli Katariina II poolt kogu halastamatusega mahasurutud talupoegade sõda Pugatševi juhtimisel. Rööbiti talupoegade ülestõusude julmade ja veriste mahasurumistega jätkas Katariina uute maade anastamist ja vallutatud maadel elavate rahvaste orjastamist.

1789. a. kodanlik revolutsioon Prantsusmaal tegi Katariinale hirmu ja ta seadis oma peaülesandeks võitluse selle revolutsiooniga. Kuulutades ennast silmakirjalikult prantsuse valgustusaja esindajate ideede pooldajaks, ajas Katariina samal ajal tegelikult mõisnike võimu kõigekülgse kindlustamise ja talupoegade kõige karmima mahasurumise poliitikat. Katariina teostas kõige reaktsioonilisemat poliitikat, surudes maha revolutsiooniliste ideede vähimad avaldused.

Katariina otsustas läbi viia uue seadustiku koostamise, mis ebaõnnestus tema eelkäijail, vaatamata arvukaile seadusandlikele komisjonidele, kes tulemusteta olid katsunud luua uut seadustikku. Ta kutsus 1767. a. kokku seadusandliku komisjoni, kuhu kuulus 564 saadikut kohtadelt (saadikuid pärisorjade poolt ei olnud) ja kellele juhendina esitati Katariina poolt koostatud „N a k a z". „Nakaz'i" iseloomustavaks iseärasuseks oli isevalitsuse, seisuslike privileegide, aadelkonna ja pärisorjusekorra kaitse ühendamine mitmesuguste Montesquieu ja Beccaria töödest laenatud ideedega, mis siiski olid esitatud kahjutuks tehtud ja isevalitsuse huvidega kohandatud kujul. Need laenud Montesquieu'lt ja Beccaria'lt kujutasid enestest mitte rohkemat kui Katariina reaktsioonilisi vaateid ja poliitikat maskeerivat sõnalist liberalismi. Praktikas rakendati Katariina ajal massiliselt hukkamisi, piinamisi ja ihunuhtlust.

Katariina ajal avaldati „Žalovannaja gramota dvorjanstvu" [26] (1785. a.), milles küünilisel ja hoolimatul kujul kõrvaldati aadelkond alluvusest üldseadustele, seejuures ka tähtsamatele kriminaalseadustele, mis vabastas aadlikud ihunuhtlusest, keelas aadlikust kurjategijal pea paljaksajamise, tema aheldamise jne. „Žalovannaja gramota na prava i võgodõ gorodam Rossiiskoi imperii" [27] (1785. a.) vabastas kahe esimese gilde kaupmehed ja „nimekad kodanikud" ihunuhtlusest.

[26] Annetusürik aadelkonnale.
[27] Annetusürik õiguste ja eeliste kohta Vene impeeriumi linnadele.

Katariina II valitsemisaegse kriminaalõiguse iseloomustamiseks märgitagu, et mõisnikele anti õigus saata talupoegi sunnitööle ilma kohtuta (1765. a.) ja saata neid Siberisse sundasumisele (1766. a.), seati sisse karmid karistused mõisnike peale kaebuste esitamise eest (1781. a.), asutati parandusmajad (1775. a.) ja töömajad (1781. a.) jne. 1782. a. avaldati „Ustav blagotšinija“ [28], mis sisaldas rea sätteid materiaalse kriminaalõiguse alalt; ta oli politseilis-sandarmliku valitsuse organiseerimise aluseks tsaari-Venemaal.

§ 17. 1832. a. Svod zakonov [29] ja 1845. ja 1885. a. Uloženije o nakazanijah [30].

Aleksander I ajal katsetati ebaõnnestunult koostada uut kriminaalseadustikku. Aleksander tegi eelnõu koostamise ülesandeks Halle ülikooli (Saksamaal) professorile Jacob'ile. Seda eelnõu muudeti tunduvalt Riiginõukogu poolt. Ometi jäi ta kinnitamata kui ilmselt kõlbmatu. Nikolai I ajal asuti Vene impeeriumi Svod zakonov'i koostamisele. Selle töö juhtimine usaldati tuntud riigitegelasele Speranskile. Seaduste koostajate ülesanne seisnes mitte seadustiku koostamises, vaid mitmesugustel õigusaladel kehtivate seaduste süstematiseerimises. Seaduste Kogu XV köide sisaldas kuritegusid ja karistusi ning kriminaalkohtupidamist käsitlevaid seadusi. Siin esineb esmakordselt üldosa. Seaduste Kogu kinnitati 1832. a.

Speranski initsiatiivil alati ja viidi lõpule (juba pärast tema surma) töö kriminaalseadustiku koostamise alal. 15. augustil 1845. a. kinnitati Uloženije o nakazanijah ugolovnõh i ispravitelnõh [31], mis asendas Seaduste Kogu XV köite esimest osa.

Vaatamata oma puudustele (paragraafide rohkus, kasuistlikkus, ühtlaste juriidiliste põhiprintsiipide puudumine), esines 1845. a. seadustik juriidilise tehnika seisukohalt tunduva edusammuna, võrreldes mitte ainult 1649. a. Uloženije'ga, vaid ka Seaduste Kogu XV köitega. Ta erines neist materjali täiuslikuma süstematiseerimise, koosseisude suurema läbitöötatavuse ja karistuste süsteemi („redeli“) esmakordse sisseseadmise poolest.

Oma sisult ei võinud 1845. a. Uloženije jätta peegeldamata tema loomise epohhi iseärasusi. Pärisorjuse kaitse, võitlus revolutsioonilise liikumise vastu (eriti pärast dekabristide ülestõusu 1825. a.)

[28] Heakorra ustaav.
[29] Seaduste Kogu.
[30] Karistuste seadustik, tuntud Nuhtlusseadustiku nime all. Vast. toim.
[31] Kriminaal- ja paranduslike karistuste seadustik, nn. Nuhtlusseadustik. Vast. toim.

ja selleks erilise politsei-žandarmeeria loomine, Nikolai I poolt seatud karm kepidistsipliin, pärisorjade ekspluateerimise kõvendamine, mõisnike omavoli vastu ülestõusnud rahulolematute talupoegade halastamatu mahasurumine, — kõik need epohhi iseärasused leidsid peegeldust ka 1845. a. Uloženije's.

1845. a. Uloženije feodaal-pärisorjuslikku iseloomu väljendab kõige siiramalt § 288, mis vaatleb mõisnikke kui „võimu" ja ülestõusu mõisnike vastu käsitab „ülestõusuna valitsuse poolt seatud võimude vastu".

Pärisorjuse kaotamine 1861. a. ja kapitalismi kasv tsaari-Venemaal kutsusid esile vajaduse seadusandluse, seal hulgas ka kriminaalseadusandluse muutmiseks.

„Tsaari-Venemaa astus kapitalistliku arengu teele hiljem kui teised maad. Kuni möödunud sajandi 60-ndate aastateni oli Venemaal vabrikuid ja tehaseid väga vähe. Ülekaalus oli pärisorjusel põhjenev aadlike-mõisnike majandus. Pärisorjuse ajal ei saanud tööstus täiel määral areneda. Pärisorjuseaegse sunniviisilise töö viljakus põllumajanduses oli madal. Kogu majanduslik areng nõudis pärisorjuse hävitamist. Krimmi sõja kaotuse tagajärjel nõrgestatud ja mõisnike vastu sihitud talupoegade „mässudega" ärahirmutatud tsaarivalitsus oli sunnitud 1861. aastal pärisorjuse kaotama [32]."

„Pärast pärisorjuse kaotamist hakkas tööstuskapitalism Venemaal kaunis kiiresti arenema, hoolimata pärisorjuse jäänustest, mis seda arengut ikka veel takistasid [33]." 80-ndate aastate keskel astusid töölised juba organiseeritud võitluse teele. Samal ajal talupojad, mitte välja kannatades karmi rõhumist ja feodaalide ekspluateerimist, „...võitlesid, nagu oskasid ja nagu võisid" [34].

Pärisorjuse kaotamine ja kapitalistlike suhete arenemine Venemaal olid sobimatud mahajäänud feodaalse kohtusüsteemiga. Tsaarivalitsus oli sunnitud selgi alal reformi teostama. 1864. a. antud Sudebnõje ustavõ [35] seadsid kohtusüsteemi protsessi avalikkuse, suulisuse ja võistluse kodanlik-demokraatlikele printsiipidele. Kuid varsti pärast 1864. a. reformi algasid selle piiramised kodanlik-demokraatlikest printsiipidest järjest suureneva loobumise suunas. „...„Järelreformi" epohhi reaktsiooniline iseloom", kirjutas Lenin, „avaldub juba teisel päeval pärast 1864. aasta seaduse jõustumist, mis ümber kujundas meie „kohtuala" [36]." See „järelreformi" epohhi reaktsiooniline iseloom ilmneb juba 1885. a.

---

[32] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 5.
[33] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 7.
[34] Lenin, Teosed, V. k., lk. 311.
[35] Kohtuseadustikud.
[36] Lenin, Teosed, IV k., lk. 84.

Uloženije o nakazanijah juures, mis kujutab endast vähesel määral muudetud 1845. a. Uloženije't.

Kokkukõlas sellega, et Venemaal „... mõisnik jagas võimu kapitalistiga (mis sugugi ei ole samatähenduslik võimu täieliku loovutamisega kapitalistidele)“ [37], täitis Uloženije põhiliselt feodaalkorra ülesandeid. Kuid rööbiti mõisnike huvide tugevdatud kaitsega sisaldab Uloženije, eriti järgnevates muudatustes ja täiendustes, rea kriminaalõiguslikke sätteid, mis kaitsevad Venemaa kasvava kapitalismi huve. Siia kuuluvad jaod nagu „O narušenii ustavov fabritšnoi i zavodskoi promõšlennosti“ [38] (§ 1346—1404), „O narušenii postanovleni o torgovõh obštšestvah, tovaristšestvah i kompanijah“ [39] (§ 1194—1202), „O narušenii ustavov o birže“ [40] (§ 1275—1279) jt.

Uloženije klassi-olemus esineb täie avameelsusega jaos „O statškah rabotših i o pritesnenii sih poslednih zavodtšikami“ [41] (§ 1358[1]—1359[10]). Rööbiti karmide türmikaristustega ja kindlustusvangistusega kuni neljaaastase tähtajaga töölistele ja streigiõhutajaile määravad „tööliste rõhumist“ käsitlevad paragraafid ainult trahvi ja ühel juhtumil aresti kuni kolme kuuni. „Kui antakse,“ kirjutas Lenin, „seadus näiteks selle kohta, et töölised pole õigustatud vabrikust enne tähtaega lahkuma, siis määratakse kohe ka karistus lahkumise eest ja isegi selline metsik karistus kui arest. Streigi eest näiteks ähvardab seadus töölisi arestiga või isegi türmiga, vabrikanti aga määruste täitmatajätmise eest, mis streigi välja kutsus, ainult trahviga [42].“

Klassilise ebavõrdsuse süsteem säilis 1885. a. Uloženije's kuni tsaarirežiimi langemiseni. Oma kehtivuse säilitas lisa 1 § 30 juurde „O litsah, izjatõh ot nakazani telesnõh“ [43]. Seesuguste isikute loetelu algas järgmiselt: „1) põlisaadlikud; 2) isiklikud aadlikud; 3) välismaa aadlikud; 4) õigeusu kiriku vaimulikud, köstrid ja kirikuteenrid; 5) õigeusu mungad... 10) põlisaukodanikud... 12) mõlema gildi kaupmehed ...“ jne. Suurest hulgast analoogilistest näidetest toome Uloženije § 57, mille kohaselt „Aadlikud ja ametnikud, kellele on määratud karistuseks lühiajaline arest, võivad kohtu või ülemuse äranägemisel kanda seda aresti kas türmis

---

[37] Koguteos, lk. 34.
[38] Vabriku- ja tehasetööstuse ustaavide rikkumisest.
[39] Kaubanduslike ühingute, seltsingute ja kompaniide kohta käivate määruste rikkumisest.
[40] Börsi-ustaavide rikkumisest.
[41] Tööliste streikidest ja viimaste rõhumisest tehaste pidajate poolt.
[42] Lenin, Teosed, II k., lk. 150.
[43] Ihunuhtlusest erandatud isikutest.

või sõjaväe peavahis, või oma elukohas, või aga selle ametkonna majas, kelle juurde nad ametis olles kuulusid."

Üheaegselt 1885. a. Uloženije'ga kehtisid Venemaal: Ustav o nakazanijah, nalagajemõh mirovõmi sudjami[44] (1863. a., hilisemad redaktsioonid 1883.—1885. a.), mis käsitles vähetähtsaid eksimusi, millede eest ettenähtud karistused ei ületanud ühte aastat kuut kuud türmi. Vremennõje pravila o volostnom sude[45] 1889. a., mis säilitas talupoegade suhtes kohaldatava karistusena vitstega peksmise, Voinski ustav o nakazanijah[46] (1875. a.) ja Vojenno-morskoi ustav o nakazanijah[47] (1886. a.), mis formaalselt olid määratud ainult sõjaväeteenistuses olevate isikute jaoks, mida aga poliitilisi kuritegusid sõjakohtuile ja sõja-väljakohtuile allutavate erakorraliste seaduste alusel rakendati faktiliselt ka muude isikute suhtes.

§ 18. 1903. a. Ugolovnoje uloženije[48].

Rööbiti piiramatu kohtuta mahasurumistega, rüüstamistega, tapmistega, massiliste ilma kohtuta hukkamistega ja karistusekspeditsioonidega kasutas tsaarivalitsus võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu ulatuslikult ka erandlikku seadusandlust. 1881. a. määrustik kõvendatud kaitsest[49] sai, nagu kirjutas Lenin, „...üheks kõige püsivamaks, põhilisemaks Vene impeeriumi seaduseks"[50].

Kõvendatud kaitse määrustiku alusel anti nn. poliitiliste kuritegude asjad, ükskõik kelle poolt nad olid toime pandud, üle sõjakohtutele, kes nende kuritegude eest kohaldasid ulatuslikult surmanuhtlust. Isegi nendes kohtades, kus kaitseseisukord polnud välja kuulutatud, anti poliitiliste kuritegude asjad üle sõjakohtutele. 1906. a. seadustati nn. sõja-väljakohtud, kes arutasid asju 48-tunnise tähtaja jooksul ja kelle otsuste peale polnud mingit edasikaebust. Nende kohtute tegevuskond ei olnud vastavates seadustes sätitud ja oli faktiliselt äärmiselt lai. Nende kohtute esimese kuue kuu tegevuse kestel mõistsid nad surmanuhtluse 950 inimesele.

Pärast 1905. a. revolutsiooni „Tsaari timukad ja vangivahid

---

[44] Rahukohtunike poolt kohaldatavate karistuste seadustik, tuntud Rahukohtu trahviseadustiku nime all. Vast. toim.
[45] Ajutised vallakohtu juhendid.
[46] Sõjaväe karistusseadustik.
[47] Sõja-mereväe karistusseadustik.
[48] Kriminaalseadustik, nn. Uus Nuhtlusseadustik. Vast. toim.
[49] Položenije ob ussilennoi ohrane.
[50] Lenin, Teosed, VII k., lk. 153.

algasid oma verist tööd. Karistussalgad võimutsesid Poolas, Lätis, Eestis, Taga-Kaukaasias ja Siberis" [51].

Eriti kõvenes tsaarivalitsuse verine tegevus Stolõpini reaktsiooni epohhil (1908.—1912. a.). Sel ajajärgul „. . .asus tsaarivalitsus intensiivselt rüüstama proletariaadi poliitilisi ja majanduslikke organisatsioone. Sunnitöövanglad, kindlused ja väljasaatmiskohad olid revolutsionääre tulvil täis. Revolutsionääre peksti vanglates metsikult, neid piinati ja vaevati. Mustsajaline terror möllas ohjeldamatult. Tsaari minister Stolõpin kattis maa kaakidega. Hukati mitu tuhat revolutsionääri" [52].

Eriti tuleb märkida tsarismi reaktsioonilist kriminaalpoliitikat rõhutud rahvuste suhtes. „Tsaari-Venemaa oli rahvaste vangla. Tsaari-Venemaa rohkearvulised mittevene rahvused olid sootuks õigusteta, alalõpmata olid nad igasuguste alanduste ja teotuste esemeks. Tsaarivalitsus õpetas vene elanikke vaatama rahvuslike oblastite pärisrahvustele kui alamale rassile, hüüdis neid ametlikult „muulasteks", kasvatas põlgust ja vihavaenu nende vastu. Tsaarivalitsus õhutas teadlikult rahvuslikku vaenu, ässitas üht rahvast teise kallale, organiseeris juutide rüüstamisi ja Taga-Kaukaasias tatarlaste ning armeenlaste tapatalguid . . . Tsarism oli mittevene rahvaste timukas ja piinaja [53]."

1885. a. Uloženije o nakažanijah § 168 nägi varjamatult ette erandid üldisest kriminaalseadusandlusest „Varssavi kohturingkonna kubermangude suhtes, samuti ka mõningate Siberis, Arhangelski, Astrahani, Orenburgi ja Stavropoli kubermangudes ja Taga-Kaukaasia krais elavate muulaste suhtes". 1885. a. Uloženije o nakažanijah sisaldas rea kuritegude spetsiaalkoosseise juutide suhtes (§ 530 — juudi poolt sõjaväeteenistuses oleva juudi varjamise kohta, § 1053 — juudi laste erakasvatuse järelevalve juhendite täitmatajätmise kohta, § 1171 — juutide poolt väljaspool nende alatiseks elukohaks määratud joont mingi kauplemisega, peale neile lubatu, tegelemise kohta, jne.). Kuritegude spetsiaalkoosseise sisaldas 1885. a. Uloženije ka armeenia-gregoriaanlike ja armeenia-katoliiklike vaimulike, muhameedlaste, Balti krai elanike, üldse „mittekristlaste" suhtes jne.

Kogu intensiivsusega teostati õigusetuse poliitikat rõhutud rahvaste suhtes tsaariaegse Venemaa kohtuis. Eriti oli selle poliitika vahendiks rahvuslikes ääremaades vandekohtute sisseseadmise keeld ja asjade otsustamine kohalike seaduste ja tavade alusel, mis omasid usulis-feodaalset iseloomu.

---

[51] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 88.
[52] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 103.
[53] Sealsamas, lk. 6, 7.

Isegi muudetud ja täiendatud kujul ei suutnud vana 1885. a. kriminaalseadustik enam rahuldada sõjalis-feodaalse imperialismi vajadusi tema võitluses revolutsioonilise liikumise järjest võimsamate ja uuemate vormidega.

Vahendiks mõisnikulis-kodanlikule valitsusele läheneva revolutsiooniga võitluse teostamiseks veel terroristlikumate abinõudega ja vene kapitalismi tarvete rahuldamiseks oli määratud 1903. a. Ugolovnoje uloženije. See seadustik ei jõustunud kogu ulatuses. Juriidilise tehnika vaatekohast oli ta, võrreldes eelmiste kriminaalseadustikega, täiuslikum akt. Temas peegeldus kaasaegsete Euroopa kriminaalkoodeksite ja kriminaalõiguse kodanliku teooria mõjusid. Tema kriminaalõiguslike instituutide formuleerimine seisis selleaegse kriminaalõiguse teooria tasemel.

Võitluses järjest kasvava revolutsioonilise liikumisega kehtestas tsaarivalitsus üksikud Uloženije peatükid ja paragraafid, mis sättisid uusi kuritegude koosseise või raskendasid karistusi. 7. aprillil 1904. a. kehtestati peaaegu kõik paragraafid, mis käsitlesid poliitilisi kuritegusid. 14. märtsil 1906. a. kehtestati usuvastaseid kuritegusid käsitlevad paragraafid. Edasi kehtestati Uloženije paragraafid salakaubaveo, mõningad paragraafid isikuvastaste kuritegude ja paragraafid autoriõiguse ning leiutamise eesõiguse rikkumise kohta. 5. juunil 1912. a. kehtestati uus seadus spionaaži kohta. Kehtestati ka Uloženije üldosa, kuid ainult nende kuritegude suhtes, mis olid ette nähtud tema kehtestatud paragraafides.

Julm mahasurumine, mida teostati revolutsiooniliste tegelaste suhtes Ugolovnoje uloženije kehtestatud paragraafide alusel, tõi nendele paragraafidele kurva kuulsuse.

1903. a. Ugolovnoje uloženije vastas niivõrd täielikult kapitalistide huvidele ja andis niivõrd laialdased võimalused revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, et ta kehtestati pärast revolutsiooni kriminaalkoodeksina Eestis, Lätis, Leedus ja endise Poola territooriumil.

§ 19. Ajutise Valitsuse kriminaalseadusandlus.

Ajutise Valitsuse kriminaalpoliitika tulenes tema kontrrevolutsioonilisest poliitikast üldse. „Praegune valitsus," kirjutas Lenin 1. septembril 1917. a., „teostab järk-järgult, kuid järjekindlalt just seda poliitikat, mida kadettide partei süstemaatiliselt jutlustas ja ette valmistas 1917. aasta märtsist saadik. Imperialistliku sõja uuendamine ja venitamine, rahust „lobisemise" lõpetamine, ministritele õiguse andmine sulgeda ajalehti, siis kongressid, siis teostada arestimisi ja väljasaatmisi, surmanuhtluse taastamine, mahalaskmised

rindel, töölistelt ja revolutsioonilistelt polkudelt relvade äravõtmine, pealinna üleujutamine kontrrevolutsiooniliste vägedega, talupoegade arestimiste ja jälitamiste algus omavoliliste „võtmiste" eest, vabrikute sulgemine ja lokaudid, — see on kaugeltki mitte veel täielik nimekiri vahenditest, mis selgest selgemalt joonistavad bonapartismi kodanliku kontrrevolutsiooni pildi [54]." Siinjuures, nagu näitas Lenin, „es-er'id ja menševikud nagu kodanluse orjad, kes isanda poolt aheldatud, nõustusid kõigega: nii reaktsiooniliste vägede toomisega Piiterisse, surmanuhtluse taastamisega, töölistelt ja revolutsioonilistelt vägedelt relvade äravõtmisega kui ka ilma kohtuta arestimistega, jälitamistega, ajalehtede sulgemisega" [55].

Varjates end „...pooljäreleandmistega ja lubadustega..." [56], teostas Ajutine Valitsus sama kontrrevolutsioonilist poliitikat ka kriminaalõiguses.

Ajutise Valitsuse kriminaalõigus oma olemuselt ei erinenud revolutsioonini kehtinud tsaari kriminaalõigusest, seda enam, et Ajutine Valitsus säilitas kogu tsaari kriminaalseadusandluse.

Süüdlasi vägivaldses ründes „Venemaal oleleva riigikorra muutmiseks" või „kõrgemate võimuorganite kõrvaldamiseks riigis" ähvardas endiselt sunnitöö. Veel enam, Ajutise Valitsuse üheks esimeseks sammuks oli seaduse andmine karistuse raskendamisest valitsusorganite, semstvote ja ühiskondlike asutiste seaduslike korralduste ja määruste mittetäitmise eest (arest kuni 6 kuuni). 9. märtsil annab Ajutine Valitsus määruse kõigi agraarrahutustest osavõtjate kriminaalvastutusele võtmise kohta, 12. märtsil teeb ta järeleandmise, kaotades surmanuhtluse, kuid 21. juulil taastab selle rindel, 17. märtsil kaotab karistusvangide suhtes vitste, vangiraudade ja rahustamissärkide rakendamise, kuid jätab puutumata tsaari sunnitöö. 6. juulil 1917. a. anti Ajutise Valitsuse poolt seadus „Kuriteo toimepanemisele avalikult üleskutsumise karistamisest", mis ähvardas süüdlasi parandusmaja või kindlustusvanglaga tähtajaga kuni kolm aastat. Sama seadus võrrutas riigireetmisega sõjaväelaste üleskutsumise seaduste, kuid ka sõjaväevõimude korralduste mittetäitmisele.

Kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse poliitikat iseloomustas seltsimees Stalin järgmiselt: „Läbiotsimised ja purustamised, arestid ja peksmised, piinamised ja tapmised, ajalehtede ja organisatsioonide sulgemine, töölistelt relvade äravõtmine ja polkude laialisaatmine, Soome seimi laialisaatmine, vabaduste kitsendamine ja surmanuhtluse taastamine, rüüstajate ja vastuluureagentide prassi-

[54] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 84—85.
[55] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 76.
[56] Lenin, Teosed, XX k., lk. 36.

mine, vale ja räpane laim, kõik see es-er'ide ja menševike vaikival nõusolekul, — sellised on kontrrevolutsiooni esimesed sammud [57]."

Seltsimees Stalin märkis korduvalt Ajutise Valitsuse kriminaalõiguse kontrrevolutsioonilist iseloomu ja näitas selgesti tema sunnitöö iseloomu: Ajutise Valitsuse „... sunnitöölik seadusandlik looming" [58], „...uued oletused sunnitööga ähvardava § 129-a kohta" [59], „...sunnitöö seadus nende vastu, kes „ründab" või isegi ainult katsetab „valitsust kukutada"..." [60].

V peatükk.

KRIMINAALÕIGUSLIKE ÕPETUSTE AJALUGU.

§ 20. Klassikaline koolkond.

1. Marksism-leninism omistab suurt tähtsust teoreetilise ja filosoofilise mõtte arenguloo uurimisele. Eessõnas oma teosele „Sotsialismi arengu kohta utoopiast teaduseks" kirjutas Engels: „...Meie, saksa sotsialistid, oleme uhked, et meie põlvnemine tuleneb mitte ainult Saint-Simon'ist, Fourier'st ja Owen'ist, vaid ka Kant'ist, Fichte'st ja Hegel'ist [1]."

Oma töös „Karl Marx" kirjutas Lenin, et Marx „...oli jätkajaks ja geniaalseks lõpuleviijaks XIX sajandi kolmele ideelisele peavoolule, mis kuulusid inimkonna kolmele kõige eesmisemale maale: saksa klassikalisele filosoofiale, inglise klassikalisele poliitilisele ökonoomiale ja prantsuse sotsialismile..." [2].

Marksism mitte lihtsalt ei omandanud inimkonna ajaloo eesmise mõtte korüfeede vaimset pärandit, vaid töötas selle dialektilise materialismi meetodi abil kõige põhjalikumalt ümber, vastavalt proletariaadi kui kaasaegse ühiskonna eesmise klassi ja ühiskonna kommunistlikel alustel ümberehitamise ülesannete nõuetele.

See, mida marksismi klassikud ütlevad eesmiste filosoofide ja kodanliku teaduse korüfeede teoreetilise ja filosoofilise mõtte uurimise tähtsusest, kehtib täiel määral ka eesmiste, progressiivsete filosoofide kriminaalõiguslike vaadete uurimise kohta.

Kriminaalõigusliku mõtte arengu ajalugu algab kõige vanematest aegadest. Vana-kreeka, rooma jm. filosoofide juures võib

---

[57] Lenin ja Stalin, lk. 234.
[58] Lenin ja Stalin, lk. 173.
[59] Sealsamas, lk. 182.
[60] Sealsamas, lk. 362.
1 Marx ja Engels, Teosed, XV k., lk. 625.
2 Lenin, Teosed, XVIII k., lk. 8.

selles suunas leida palju väärtuslikke mõtteid, kuid need olid sotsiaalsete ideede käsitlemisel riivamisi esildatud mõtted. Hoopis muud näeme juba alates XVI, XVII ja XVIII sajandist, mil kuriteo ja karistuse probleem hakkab omandama tähtsat kohta eesmiste filosoofide sotsiaalsetes ideedes ja kriminaalõiguslikud ideed esinevad lõpuleviidud doktriinide kujul.

II. Kodanlikus kriminaalõiguse teoorias on mitmesuguseid suundi (koolkondi), mis on tekkinud kapitalistliku ühiskonna arengu erisugustel etappidel ja vastavalt sellele erinevad üksteisest oma poliitilistelt, metodoloogilistelt ja teoreetilistelt alustelt ning eesmärkidelt. Igaüks neist koolkondadest peegeldas kodanluse nõudeid ja huvisid tema arengu erisugustel etappidel.

Kriminaalõiguse põhimisteks koolkondadeks on klassikaline, antropoloogiline ja sotsioloogiline. Igaüks neist koolkondadest, peegeldades oma tekkimisel ühe või teise perioodi kodanluse huvisid, tegi vastavalt kodanluse huvide muutumisele läbi rea muudatusi. Seepärast, kõneldes ühest või teisest koolkonnast, tuleb silmas pidada, millisest arenguetapist on kõnet. Nii näiteks klassikalise koolkonna õpetus, esinedes oma tekkimisel võimule sammuva XVII—XVIII sajandi revolutsioonilise kodanluse huvide väljendajana (Bacon, Montesquieu, Beccaria jt.), peegeldab hiljem — XVIII saj. lõpul ja XIX saj. alguses — mõnes maas võimu juba saavutanud kodanluse, teistes, mahajäänumates, võimule alles sammuva kodanluse huvisid (eriti Saksamaal Kant, Hegel, Feuerbach jt.).

XVIII saj. valgustajad-filosoofid ja materialistid astusid välja keskaja ebainimlike ja barbaarsete seaduste vastu.

„Suured inimesed, kes valgustasid prantslaste päid läheneva revolutsiooni jaoks, esinesid ise äärmiselt revolutsiooniliselt. Ühtegi välist autoriteeti, millist laadi see olïgi, nad ei tunnustanud. Religioon, vaated loodusele, ühiskonnale, riigile, kõik alistati halastamatule kriitikale, kõik pidi oma eksistentsi õigustama mõistuse kohtu ees või eksistentsist loobuma. Mõistust kui ainsat mõõdupuud kohaldati kõige suhtes. See oli aeg, mil, nagu ütles Hegel, „maailm oli seatud pea peale", esiteks ses mõttes, et inimese pea ja tema mõtlemisega leiutatud teoreetilised teesid esitasid pretensiooni kehtida kõigi inimeste tegude ja ühiskondlike suhete alusena, siis hiljemini ka ses laiemas mõttes, et nende teesidega vastuolus olev tõelikkus faktiliselt ülalt kuni alla ümber pöörati. Kõik senised ühiskondlikud ja riiklikud vormid, kõik traditsioonilised kujutlused heideti kui ebamõistuslikud kolikambrisse; maailm oli seni end ainult eelarvamustest juhtida lasknud; kõik möödunu vääris ainult kaastunnet ning põlgust. Alles nüüd tõusis päike

(saabus mõistuse riik); nüüdsest peale pidi igavese tõe, igavese õigluse, looduses endas põhineva võrdsuse ja võõrandamatute inimõiguste läbi kõrvaldatama ebausk, ülekohus, privileegid ja rõhumine [3]."

See Engelsi poolt öeldu annab meile võtme mitte üksnes XVIII saj. materialistide maailmavaate, vaid ka kriminaalõiguse klassikalise koolkonna teoreetiliste ja poliitiliste vaadete mõistmiseks, nii nagu nad olid formuleeritud võimu taotleva kodanluse ideoloogide poolt. Engels näitab, et kõik feodaalse ühiskonna käsitused loodusest, ühiskonnast ja riigist said kõige valjema kriitika osaliseks ja pidid kaduma, kuivõrd nad olid vastuolus loomuliku mõistusega. Seda saatust tuli jagada ka kriminaalseadustel. Engels avab meile ka loomuliku mõistuse, mis tolleks ajaks oli kujunenud ainsaks kriteeriumiks ja mille seisukohalt vaadeldakse vana feodaalse ühiskonna kogu ideoloogiat ja kõiki ideoloogilisi instituute, poliitilise mõtte.

„... Mõistuse riik polnud midagi muud kui idealiseeritud kodanluse riik, ... igavene õiglus teostus kodanliku justiitsi kujul, ... võrdsus piirdus kodanike võrdsusega seaduse ees, olulisimaks inimõigustest aga kuulutati kodanlik omandiõigus. Mõistuse riik, Rousseau „ühiskondlik leping", osutus ja võis praktikas osutuda ainult kodanlikuks demokraatlikuks vabariigiks [4]."

Kodanluse loomulik mõistus poliitiliste suhete alal polnud midagi muud kui formaalse kodanliku demokraatia väljendus.

III. Tavaliselt algab kriminaalõiguse klassikalise koolkonna vaatlus Beccaria õpetusega kriminaalõigusest. Kuid Beccaria traktaadis „Kuritegudest ja karistustest" esitatud ideed avaldati esmakordselt mitte tema poolt, vaid palju varem inglise ja prantsuse materialistide töödes.

Nõue, et kodanikud olgu seaduse ees võrdsed, et seadus olgu ühtlane riigi kõigi kodanike suhtes, et kriminaalseadused olgu selged ja järjekindlad, formuleeriti XVI saj. lõpul tuntud inglise riigitegelase ja materialisti Baconi (1561—1626) poolt.

Baconi filosoofia oli väljenduseks sügavatele sotsiaalsetele muudatustele, mis toimusid feodaalse ja kodanliku epohhi piiril. Bacon esines mitte üksnes kui teaduse ja filosoofia reformaator, vaid ka kui sotsiaalne reformaator, tõusva kodanluse esindaja. Selles osas esines ta vana kriminaalseadusandluse ja õigusemõistmise vastu.

---

3 Engels, Anti-Dühring, 1939, lk. 1, 2.
4 Engels, Anti-Dühring, lk. 16.

Beccaria kriminaalõiguslike vaadete arenemisele avaldas mõju tuntud inglise sensualist L o c k e (1632—1704), üks sensualistliku tunnetusteooria loojaid. Kogu tema õpetus oli suunatud Descartes'i ideede ja mõistete kaasasündivuse teooria vastu. Locke'i uurimuste põhimiseks ülesandeks on tõestada, et inimese hinges ei ole sünnipäraseid ideid ja mõisteid. Meie tunnetuse ja mõistete allikaks on meie aistingud.

Kui Beccaria filosoofilistele vaadetele avaldasid teatavat mõju Bacon ja Locke, siis tema poliitilisi ja kriminaalõiguslikke vaateid mõjutas Montesquieu.

M o n t e s q u i e u (1689—1755) oli filosoofilistelt vaadetelt deist, poliitilistelt vaadetelt piiratud monarhia ja võimude lahususe pooldaja. Kõik see ei võinud tema kriminaalõiguslike vaadete arenemises peegeldumata jääda. Hoolimata sellest, et Montesquieu esitas idee kriminaal-õigusemõistmise ümberkujundamisest aralt ja mõõdukalt, oli see siiski XVII—XVIII sajandi tõusva kodanluse progressiivseid ja demokraatlikke ideid.

Montesquieu tööd „Pärsia kirjad" ja „Seaduste vaimust" avaldasid XVIII—XIX sajandi kodanluse kriminaalõiguslike vaadete arengule suurt mõju. Montesquieu oli lepitamatult vastu kriminaalõigusemõistmise mõjutamisele kiriku poolt. Esildades idee kodanike võrdsusest seaduste ees ja näidates karmide karistusvahendite kasutust ning kahju, põhjendas ta piinamise kui mittevajaliku, tõe avastamisele mitteviiva julmuse kaotamise vajadust jne.

Nagu kõik XVIII saj. valgustusaja filosoofid, nii andis ka Montesquieu suure tähtsuse seadusele. Tema arvamuse järgi sõltuvad kodanike vabadus ja kohused ülimal määral kriminaalseaduste iseloomust ja kvaliteedist. Ta arvas, et inimesed peavad õigusemõistmise parandamise eest hoolitsema rohkem kui millegi muu eest.

Montesquieu arvates ei tohi seadusi anda jäädavaks. Ta nõudis, et seadusandja arvestaks iga rahva vaimu ja et iga rahva seadused vastaksid tema maa loodusele, kliimale, maa hulgale, pinnase kvaliteedile, elanikkonna eluviisile, kommetele ja tavadele jne. Seepärast võivad seadused, mis on ühele rahvale vastuvõetavad, teisele kõlbmatud olla.

Montesquieu arvas, et kohtunik mitte üksnes ei tohi esineda seadusandja osas, vaid tal ei ole ka õigust juhinduda seaduse vaimust, ei ole õigust taanduda seadusetähest.

Seadusandja peab tegutsema ettevaatlikult ja ettenägelikult ning kasutama kriminaalvahendite määramist ainult hädatarvilikel juhtudel. Iga vajalikkuse piire ületav karistus on vastand rahva mõtteviisile. Montesquieu oli humaansete karistusvahendite pool-

daja. Ta väitis, et karistuse liigne karmus ainult süvendab rahvas julmi kombeid, see olevat aga parandamatu pahe.

Montesquieu järgi on vajalik täpne vastavus kuriteo ja karistuse vahel. Ta astus välja kurjategija vaevamise ja piinamise vastu. Karistustest usuvastaste kuritegude eest Montesquieu täiesti ei loobunud, kuid katsus igati kitsendada nende kuritegude ringi.

Rööbiti progressiivsete demokraatlike ideedega leiame Montesquieu'l ka mõningate keskaegsete igandite õigustamist. Nii pooldas ta ketserite karistamist, kuid lisas juurde, et karistamise küsimuses tuleb olla väga ettevaatlik.

Kõigest hoolimata oli Montesquieu õpetus suunatud vana despootliku karistuspoliitika vastu ja väljendas juba reas põhiküsimustes võimu juurde mineva XVII—XVIII sajandi kodanluse nõudeid.

IV. Cesare Beccaria (1738—1794), XVIII saj. kodanluse ideoloog, formuleeris oma raamatus „Kuriteost ja karistusest" (1764) kodanliku kriminaal-õigusemõistmise põhiprintsiibid ning rajas aluse uuele suunale kriminaalõiguse alal — kriminaalõiguse klassikalisele koolkonnale.

Oma filosoofilistelt vaadetelt läheneb Beccaria inglise ja prantsuse materialismile. Ta oli ka loodusõiguse õpetuse, eriti Rousseau ühiskondliku lepingu teooria tugeva mõju all. Liitudes prantsuse materialistidest kõige radikaalsema, Helvétius'e vaadetega, läks Beccaria oma arengus kaugemale Montesquieu'st.

Beccaria poolt esildatud nõudmised olid uue, tõusva klassi revolutsioonilised nõudmised. Nad olid suunatud feodaalsete suhete ja feodaalse ühiskonna vana kohtu- ja karistuspoliitika vastu.

Olles XVII—XVIII sajandi materialistide pooldaja, jagas Beccaria ka nende vigu. XVIII saj. materialistid olid, nagu näitas Engels, materialistid „alt" ja idealistid „ülalt". Teoses „Ludwig Feuerbach" ütleb Engels, et XVIII saj. materialism oli peamiselt mehaaniline. Selle materialismi spetsiifiline iseärasus seisnes tema võimetuses vaadelda maailma kui pidevas arengus olevat protsessi.

Beccaria ja XVII ning XVIII sajandi valgustusfilosoofid lähtusid teesist, et õigus on ühiskondliku lepingu produkt, ja arvasid, et seadusandjal ning seadusandlusel on ainukoht ühiskondlike suhete määramisel ning ümberkujundamisel. Nende arvates sõltub kõik seadusandjast. Mitte mõistes seda, et seadusandlus ise on ühiskondlike suhete produkt, arvasid valgustusfilosoofid, et ühiskondlikud suhted on seadusandluse resultaadiks.

XVII—XVIII sajandi valgustusfilosoofide ja materialistide jämedaim viga ühiskondliku elu vaatlemisel, viga, mis viis idea-

lismini, oli see, et nad vaatlesid mitmesuguseid instituute mitte nende ajaloolise sõltuvuse, vaid inimsoo „eksimuste" ajaloo seisukohalt. Beccaria idealism väljendus tema arvamuses, et head, selged seadused kujunevad kuritegude hävitamise vahendiks. Kuritegevuse ärahoiu küsimused esinevad Beccarial seoses hariduse ja kasvatuse küsimustega.

Beccaria poolt esitatud nõuete hulgas esines nõue, et kõik kodanikud oleksid kohtu ees võrdsed, et kuriteo ja karistuse vahel oleks vastavus, samuti see, et kehtestataks printsiip „pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses".

Võrdsuse idee on klassiühiskonna arenemisega tekkiv poliitiline idee, mis esineb alati rõhutud klasside poliitilise nõudena.

Vastavuse nõue kuriteo ja karistuse vahel, nõue kõigi vormilisest võrdsusest seaduse ja kohtu ees, printsiip „pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses" on kodanlik-demokraatlikud nõuded, mis on sihitud feodaalse justiitsi omavoli vastu ja kodanluse kui uue tõusva klassi majanduslike, poliitiliste ja isikuõiguste kaitsele.

Beccaria arvas, et kui inimene on välise miljöö produkt, kui tema pahed ja voorused pole sünnipärased, vaid omandatud, siis tuleb ühiskond nii ehitada, et inimene ammutaks sealt ainult voorust, ja seega muutub inimese käitumise probleem ka poliitika probleemiks.

Beccaria ja prantsuse materialistide arvates võis ainult hea seadus luua tingimusi ühiskonna kodanike õnneks ja hüvanguks. Seal, kus seadusandlus on hea, on ka kombed head, ja vastupidi, seal, kus seadusandlus on halb, seal on ka kombed halvad. Riigi ülesanne seisneb selles, et reguleerida inimeste tegusid ühiskonna hüvangu suunas. Kui riik tahab kasulik olla, siis ta peab oma printsiibid rajama loodusseadustele ja kogu oma tegevuse suunama vastavalt ühiskonna huvidele.

Beccaria taotles kriminaalõiguse vabastamist religioosse moraali mõju alt ja religioosse vooruse eraldamist inimlikust või nõndanimetatud poliitilisest. Ta tõmbas selge piiri inimliku ja riikliku, jumaliku ja loomuliku õigluse vahel, kuid teisest küljest sidus kriminaalõiguse moraaliga, lähtudes inimlikest voorustest, inimese ja ühiskonna huvidest.

Kriminaalõiguse seos moraaliga andis Beccariale võimaluse asuda eitavale seisukohale karmide karistuste suhtes ja ehitada uus kriminaalõiguse süsteem, lähtudes mitte üksnes ühiskondliku lepingu printsiipidest, vaid ka teesist, et kuritegu ei ole tema toimepanija kurjast tahtest tingitud pahe, vaid on ühiskondliku kesk-

konna produkt. See asjaolu andis Beccariale aluse süüd kuriteo sooritanud isikult üle kanda ühiskonnale.

Beccaria asus seisukohal, et kuritegu tuleneb ühiskonna struktuuri tingimustest. Kui inimene sooritab kuriteo neist tingimustest esilekutsutud ajede mõjul, siis ei pälvi ta karistust, kuid kuritegu ei või siiski karistamata jääda, sest ühiskond ei või lubada seaduste rikkumist oma liikmete poolt.

Lähtudes kuritegevuse põhjuste materialistlikust määratlemisest, andis Beccaria ka kuriteo materialistliku definitsiooni. Peatudes varguse küsimusel, ütles Beccaria, et seda liiki kuriteod pannakse enamikus toime vaeste, õnnetute ja meeltheitnud inimeste poolt, kellele omandiõigus on jätnud ainult näljase olelu võimaluse. Seepärast ta arvas, et varguse eest ei tule määrata rahatrahvi, sest selle kuriteo materiaalsed tagajärjed kurjategija suhtes saavad omakorda uute kuritegude toimepanemise põhjuseks.

Beccaria, nagu XVII—XVIII sajandi materialistidki, arvas, et iga tahteakt üksikult võetuna on tingitud tervest põhjuste ketist ja on paljude, kogu inimelu vältel esinevate asjaolude resultaat. Inimene ei toimi vabalt, vaid kõik tema teod on esile kutsutud mingeist motiividest.

Beccaria, lähtudes õigluse printsiibist, nõudis, et karistused olgu humaansed. Kõlbluse printsiipe kasutas Beccaria ka siis, kui ta väitis, et üksnes seadused võivad karistust sättida. Ta ütles, et seadusega määratud piire ületavad karistused on ebaõiglased. Ainult seadusandja, kes juhindub ühiskondliku hüvangu kaalutlusist, võib sättida karistust ja selle kohaldamise viisi. Nii tähtsate küsimuste otsustamisel võib aga kohtunik mõnikord juhinduda isiklikest kaalutlusist. Et kõrvaldada otsuste tegemisel isiklikku momenti, peavad kohtu funktsioonid olema piiratud kuriteo fakti tuvastamisega ja karistuse kohaldamisega seaduse järgi. Beccaria nõudis ka, et asjade arutamine kohtus toimuks avalikult. Asja avalikul arutamisel on kohus alati ühiskondliku arvamuse mõju all, mis ohjeldab inimese kirgi ja suunab kohtu õigluse teele.

Beccaria astus välja kohtualuse religioosse puhastava vande ja piinamise vastu. Ta arvas, et selline vanne on vastuolus inimese loomuliku olemusega ja sunnib teda silmakirjatsema. Beccaria väitis, et on ebaõiglane vaadelda inimest enne kohtuotsust kurjategijana, nagu see leiab aset piinamiste kasutamise korral.

Karistuse viivitamatus on Beccaria arvates õigluse väljenduseks, sest ta vabastab süüdlase asjatuist ning karmidest piinadest. Kuriteo ja karistuse ebaproportsionaalsus avaldab negatiivset mõju inimese kõlbelistele tunnetele, sest kui raskeid karistusi

kohaldatakse nii kergete kui ka raskete kuritegude eest, siis hakkavad inimesed toime panema viimaseid.

Peamiseks Beccaria kriminaalõiguslikus doktriinis oli printsiip eranditult kõigi võrdsusest seaduse ees, mille tõttu ka karistused pidid olema kõikidele ühtlased. Beccaria pidas lubamatuks, et rikastel oleks võimalus endid nende poolt nõrkade ja vaeste suhtes toimepandud kuritegudest vabaks osta, sest see loob ühiskonna liikmete ebavõrdsuse seaduse ees.

Beccaria seadis endale eesmärgiks hävitada vanad kriminaalseadused. Ta ei asunud eitaval seisukohal ühe või teise seaduse või instituudi suhtes, ta ei läinud kompromissile vanade kohtuasutistega ja seadustega, vaid nõudis kogu vana kohtusüsteemi hävitamist, seletades, et kõik olelevad kriminaalseadused on mõistusega ja inimeste ühiselu huvidega vastuolus.

Beccaria ajal olelesid veel karmid inkvisitsioonikaristused. Iga kahtlustus ketserluses, lugupidamatuses kiriku vastu, pühaduse teotamises jms. tõi kaasa hirmsad karistused põletamise jne. näol. Valgustusajastu filosoofid ja materialistid, nende hulgas ka Beccaria, kasutasid kõiki vahendeid selleks, et vabastada kriminaalõigust religioosseist algeist.

Karistuse küsimuses seisneb Beccaria põhiidee selles, et karistus tuleneb ühiskondliku lepingu vajalikkusest ja tema ülesandeks on ühiskondliku korra hoidmine ning ühiskonna liikmete isiku- ja varaõiguste kaitsmine, sest ühiskonna liikmed loovutasid osa oma vabadusist riigi kasuks ainult sel tingimusel, et riik kaitseks nende vabaduse ülejäänud osa.

Beccaria leidis, et karistus on vajalik praktilistel kaalutlustel, sest teiste vahenditega pole võimalik kuritegudele minevate inimeste kirgi ohjeldada. Küsimus on ainult selles, millised peavad karistused olema, et nad ühiskonna, tema õiguskorra kaitsmisel ja kuritegevuse ärahoidmisel saavutaksid tulemuste maksimumi.

Beccaria esines kättemaksuteooria ägeda vastasena, sest karistuse eesmärgiks peab olema kuritegude ärahoidmine, ühiskonna kahjustamise iga võimaluse tõkestamine ja teiste tagasihoidmine kuritegude toimepanemisest.

Ta arvas, et surmanuhtlus mõjub negatiivselt inimeste kõlbelistele impulssidele ja tunnetele; karistuste karmus on vastuolus ka õigluse ja ühiskondliku lepinguga. Beccaria lubas surmanuhtluse kohaldamist ainult siis, kui seda nõuab „üldist vabadust" kaitsva riigi julgeolek ja kui see on kuritegude ärahoiu ainsaks abinõuks.

V. Venemaa, nagu teisedki Euroopa maad, oli tõmmatud XVII—XVIII sajandi üldfilosoofilise ja kriminaalõigusliku mõtte arengu üldprotsessi. Inglismaal, Prantsusmaal ja Saksamaal pole

peaaegu ühtegi filosoofilise või teoreetilise iseloomuga voolu, mis ühel või teisel määral poleks peegeldunud vene tõelikkuses. XVII—XVIII sajandi valgustusajastu filosoofide ja materialistide ideed, eriti Montesquieu, Rousseau, Helvétiuse, Beccaria jt. vaated, leiavad XVIII sajandi lõpul Venemaal peegeldust mitmesuguste autorite töödes. Niiviisi areneb Venemaal rööbiti üldfilosoofilisega ka kriminaalõiguslik mõte. Uue tekkiva kodanluse kõige väljapaistvamate esindajate — Ušakovi, Radištševi jt. töödes peegelduvad selgesti valgustusajastu filosoofide ja materialistide ideed kriminaalõiguse alal.

Teiste noorte inimeste hulgas saadeti Ušakov ja Radištšev 1767. a. Saksamaale õigusteadust õppima. Välismaal tutvusid nad Helvétiuse, Rousseau, Beccaria jt. teostega.

Oma kriminaalõiguslikud vaated esitas Radištšev teostes „Putešestvije iz Peterburga v Moskvu" („Reis Peterburist Moskvasse"), „Žitije Fedora Vassiljevitša Ušakova" („Fedor Vassiljevitš Ušakovi elu"), tema poolt Senatisse esitatud „Ossobõje mnenija" („Eriarvamused"), „O tsenah na ljudei ubijennõh" („Tapetud inimeste hindadest") ja „Ob otvode sudei" („Kohtunike taandamisest") jne. Nendes töödes puudutab Radištšev kriminaalõiguse kõiki põhiküsimusi.

Nende küsimuste lahendamisel lähtus ta XVIII sajandi valgustusajastu esindajate ja materialistide teoreetilisist eeldusist.

Erinevalt teistest valgustusajastu esindajatest asus Radištšev kriminaalseadusandluse ja -õiguse ajaloolisuse vaatekohal. Kõneldes XVIII saj. alguse kriminaalseadusandlusest, toonitab Radištšev seda, et 1649. a. Uloženije ei vasta enam uue aja tarvetele.

Feodaalvõimu administratiivse ja kohtuliku omavoli ohjeldamise eesmärgil esildas Radištšev, nagu Montesquieu ja Beccariagi, seaduste järgimise nõude. Ei käsk ega tava või olla seadusega vastuolus ja kellelgi ei ole õigust seadust rikkuda isegi siis, kui selleks on olemas kõrgema võimu käsk.

Radištšev esildab kuriteo ja karistuse proportsionaalsuse idee.

Suurt tähtsust omistas Radištšev kuriteo subjektiivse külje küsimusele. „Kui tapmine ei ole tahtlik, siis ei või selle eest olla karistust [5]."

Suurt tähelepanu osutas Radištšev oma töödes isiku kaitse küsimusele. Eriti arvas ta, et hädakaitse on üks isiku loomulikke õigusi.

Radištšev arvas, et karistusvahendid peavad olema humaansed, ja nõudis ihunuhtlustest ning piinamistest loobumist. Kodanikud

---

[5] Radištšev, II k., lk. 431.

peavad olema seaduse ees võrdsed. Radištšev esildas vandekohtu ja protsessi avalikkuse idee.

VI. Kriminalistidele on suure tähtsusega mitte üksnes XVII—XVIII sajandi valgustusajastu esindajate ja materialistide, vaid ka K a n t'i (1724—1804) ja Hegeli kriminaalõiguslike vaadete uurimine, sest nii esimeste kui ka teiste vaated olid kriminaalõiguse klassikalise koolkonna vaated.

Klassikaline koolkond väljendas XVIII—XIX saj. kodanluse kriminaalõiguslikke vaateid. Oma arengus tegi see koolkond läbi suure evolutsiooni. Selle koolkonna esialgsete vaadete vahel, nagu need olid formuleeritud prantsuse valgustusajastu esindajate, materialistide ja Beccaria poolt, ja Kant'i, Hegeli jt. vaadete vahel on suured erinevused. Esimesel juhul olid klassikalise koolkonna vaated tõusva klassi — Prantsuse 1789. a. revolutsioonile eelneva epohhi kodanluse vaated; teisel juhul väljendasid nad majanduslikult arenemata Saksamaa kindlustamatu kodanluse vaateid. Erisused klassikalise koolkonna õpetuses on kodanluse seisundi peegelduseks tema majandusliku ja poliitilise arengu mitmesugustel etappidel. Vastavalt sellele formuleeris klassikaline koolkond oma poliitilised nõuded, vastavalt sellele kujundas ta ka oma kriminaalõigusliku õpetuse.

XVIII saj. olid kriminaalõiguse klassikalise koolkonna aluseks prantsuse materialistide õpetus ja Locke'i sensualism, XIX saj. klassikalise koolkonna õpetuse aluseks oli saksa idealism, Kant'i ja Hegeli õpetus. Rääkides kriminaalõiguse klassikalisest koolkonnast, tuleb silmas pidada seda sügavat erinevust.

Teadusliku kommunismi rajajad näitasid, et XIX saj. kodanluse armastatum vaade oli K a n t'i f i l o s o o f i a. Selle filosoofia iseloomustavaks iseärasuseks on dualism. Ühest küljest avaldas Kant'i filosoofilisele süsteemile suurt mõju prantsuse materialism; teisest küljest on Kant'i filosoofia mahajäänud maa kodanluse arengu iseärasuste peegeldus. Selle kodanluse mahajäävus ei võinud peegeldumata jääda Kant'i õpetuses. Töös „Saksa ideoloogia" näitab Marx, et Saksamaa seisund XVIII saj. lõpul peegeldub tervikuna Kant'i teoses „Praktilise mõistuse kriitika".

„Iseloomuliku vormi, millise Saksamaal võttis tõelistele klassihuvidele rajatud prantsuse liberalism, leiame Kant'il. Ei tema ega saksa bürgerid, kelle huvide ilustava väljendajana ta esines, ei märganud, et kodanluse nende teoreetiliste mõtete aluseks olid materiaalsed huvid ja materiaalsetest tootmissuhetest tingitud ning määratud t a h e ; seepärast ta eraldas selle teoreetilise väljenduse viimasega väljendatavatest huvidest, muutis prantsuse kodanluse materiaalselt motiveeritud tahte määrangud „v a b a t a h t e"

puhtaks enesemääramiseks... ja tegi sellest sel viisil puht-ideoloogilised moraalsed postulaadid ja loogilised määrangud [6]."

Kant'i filosoofia aluseks oli õpetus transtsendentaalsest idealismist. Kant arvas, et meie aistiline kogemus näitab meile maailma mitte sellisena, nagu ta on tõeliselt, vaid sellisena, millisena ta näib tänu meie tunnetuslike võimete omapärasusele. Meie tunnetame mitte „asja iseeneses", vaid „ilmumit". Objektiivne materiaalne maailm — meie meeleliste tajude ainus allikas — on Kant'i vaatekohalt meie tunnetusele kättesaamatu „asi iseeneses". Meie mõistusele enne igasugust kogemust omase ruumi ja aja kujutluse, põhjusliku seose mõiste ja rea teiste mõistuse kategooriate abil tunnetame kogemuses „ilmumit". Ilmumite-vahelise seose üldine seaduspärasus tunnetatakse meie poolt mitte kogemusest, vaid tuuakse meie mõistuse poolt igasse kogemusse.

Kant'i filosoofia põhimist joont nägi Lenin materialismi ja idealismi vastuolus: „Kui Kant oletab, et meie kujutlustele vastab midagi väljaspool meid, mingisugune asi iseeneses, — siis on Kant siin materialist. Kui Kant kuulutab selle asja iseeneses tunnetamatuks, transtsendentaalseks, sealpool olevaks, — esineb Kant idealistina [7]."

Teadusliku tunnetuse esemeks on ainult see, mis on meile kogemusega antud. See on Kant'il teoreetilise mõistuse ala. Rööbiti sellega väitis Kant väljaspool meie kogemuse piire asuva, sealpoolse maailma olelut, maailma, mida ei saa teaduslikult tunnetada, kuid mida võib mõelda ja mille olelusse võib uskuda. Sellesse maailma asetab Kant ka tahtevabaduse, mille olelut ei saa teaduslikult tõestada, kuid mida sellele vaatamata tuleb võtta postulaadina inimese kogu praktilise käitumise hindamisel. Seejuures vaadeldakse inimese tegusid mitte nende põhjusliku sõltuvuse, vaid inimese tahte vaba määramise vaatekohalt. See on Kant'il praktilise mõistuse ala. Praktiline mõistus kõneleb inimese kui mõistusega, vaba tahtega varustatud olevuse olemapidavast käitumisest. Inimese olemapidava käitumise juhiseid nimetab Kant imperatiiviideks. Mõistuse tingimusteta ja absoluutset käsku inimese olemapidava käitumise kohta nimetab Kant kategooriliseks imperatiiviks. Kategooriline imperatiiv nõuab, et inimene oma käitumises tegutseks alati vastavalt normile, millest juhindudes ta võiks samal ajal soovida, et see saaks üldiseks seaduseks kõikide mõistusega olevuste tahtele. Praktilise mõistuse valdkonda asetab Kant kogu kõlbluse ja õiguse ala ning eriti ka kriminaalõiguse.

---

6 Marx ja Engels, Teosed, IV k., lk. 175—176.
7 Lenin, Teosed, XIII k., lk. 162.

Kant'i kriminaalõigusliku teooria aluseks on idealistlik kujutlus tahtevabadusest kui tahtest, mis on täielikult sõltumatu kõigist meelelise maailma mõjutustest.

K u r i t e g u määratleb Kant kui seaduste avalikku rikkumist, millest tuleneb inimese kõlbmatus olla riigi kodanik. Sellised kuriteod, nagu röövimine, vargus, vekslivõltsimine, valeraha valmistamine, asetab Kant avalikkude kuritegude hulka, sest need ohustavad üldist hüve, mitte aga üksikuid isikuid. Peale avalike kuritegude olelevad tema arvates veel era-kuriteod. Era-kuritegude hulka asetab Kant kauplemiseks usaldatud raha ja kaupade omastamise, teise inimese silmade all toimuva pettuse ostu-müügi juures jms. Need kuriteod alluvad mitte kriminaal-, vaid tsiviilkohtutele.

K a r i s t u s e kohaldamiseks, ütleb Kant, on vajalik, et kohus otsustaks küsimuse, kas võib toimepandud tegu subjektile süüks arvata või mitte. Kant eristas k a h t e s ü ü k s a r v a m i s e l i i k i: moraalset ja õiguslikku. Kui seadust rikkuvad teod toovad endaga kaasa teatud õiguslikke tagajärgi, siis on olemas õiguslik süüksarvamine; kui aga ainult laituse, siis on olemas moraalne süüksarvamine. Küsimuse õiguslikust süüksarvamisest otsustab kohus. Seega seisneb Kant'i arvates erinevus õigusliku ja moraalse süüksarvamise vahel ainult toimepandud tegude tagajärgede erinevuses. Kuid mõlemal juhul on süüksarvamise aluseks seadust rikkunute vaba tahe. Vastasel korral, ütleb Kant, kui inimene pani teatud teod toime loomalike instinktide mõjul, siis ei saa neid käsitada vaba olevuse tegudena ja järelikult ei saa neid süüks arvata. Karistus on süüdluse õiguslikuks tagajärjeks ja peab avalduma riigivõimu poolt kurjategijale kannatuste põhjustamises tema poolt toimepandud kuriteo eest.

Karistuse kohaldamine kurjategija suhtes on õigluse akti teostamine. Riigi kohustus seisneb selles, et kokkukõlastada ühiskonnas igaühe vabadust kõikide vabadustega. Kriminaalseadus on kategoorilise imperatiivi nõue; seepärast on tema rikkumine kuritegu, millele kategoorilise imperatiivi nõudel peab järgnema karistus. Karistuse teostamine on kõrgema kõlbelise seaduse nõude teostamine, ilma milleta ei saa olelda riik kui õiguslik ühendus. Seepärast pole karistuse põhistamisel vaja lähtuda mingisugustest praktilistest eesmärkidest ja samuti mitte taotella spetsiaalse ja üldise preventsiooni eesmärki. Kategooriline imperatiiv ei luba, et inimest kui mõistusega, vaba tahtega varustatud olevust käsitataks vahendina mingisuguste eesmärkide saavutamiseks. Ta võib olla eesmärgiks ainult eneses endas. Karistuse teostamisel praktilisi eesmärke taotella tähendab inimese viimist asja või looma tasemele. Seepärast on karistus kategoorilise imperatiivi nõuete, õigluse

nõuete teostamine. Rööbiti sellega kaitseb ta kurjategija isiku kui mõistusega olevuse õigusi.

Lähtudes kategoorilisest imperatiivist on lubamatu ka mingisuguste praktiliste kaalutlustega põhistada kurjategija karistusest vabastamist. Õigluse teostamine on inimeste ühiselu kõrgem väärtus, seepärast on vaja leida mingisugune väline alus, mille põhjal võib kurjategijat karistusest vabastada.

Karistus on Kant'i arvates kättemaksva õigluse akt. Kättemaksva õigluse printsiip peab väljenduma karistuste ja kuritegude võrdsuse printsiibis, võrdsega võrdse eest tasumises, „silm silma, hammas hamba vastu", s. o. talioni printsiibis. Kurjategija peab kaotama selle hüve, mille ta oma kuriteoga teiselt võttis. Näiteks varas peab varguse eest kaotama oma vara õigusliku kaitse. Olles kaotanud kogu vara, kaotab ta ka vahendid oleluks. Seepärast peab riik, andes kurjategijale vahendid oleluks, kasutama teda riigile vajalike tööde tegemiseks. Järelikult nõuab õigluse printsiip, et varguse eest määrataks sunnitöö, vägistamise eest peab kurjategija kastreeritama, tapmise eest väärib kurjategija surmanuhtlust. Tapja surmanuhtlus on kategoorilise imperatiivi nõue, inimese mõistuse absoluutne käsk. Kui ühiskond kõikide oma liikmete nõusolekul otsustaks laiali minna, siis peaks eelnevalt hukatama viimne türmis olev tapja, et sellega teostada õiglast kättemaksu ja et verine võlg ei jääks lamama selle karistuse täitmata jätnud rahvale. Vastasel korral tuleks rahvast vaadelda kui osalist õigluse rikkumises.

Kant oli surmanuhtluse absoluutne kaitsja mitte ainult tapmise, vaid ka riiklike kuritegude eest. Surmanuhtlus on viimasel juhul kokkukõlas kättemaksva õigluse printsiibiga, s. o. selle kuriteo objektiivse tähtsusega. Kant asus seisukohal, et sel juhul tuleb surmanuhtlusega karistada mitte üksnes täitjaid, vaid ka osalisi.

VII. Anselm F e u e r b a c h (1775—1833) — tuntud saksa kriminalist. Tema XVIII ja XIX saj. piiril ilmunud töödel oli suur tähtsus kodanliku kriminaalõigusteaduse arengu suhtes.

Olgugi et A. Feuerbach pidas ennast Kant'i filosoofia pooldajaks, asetas ta õiguse siiski mitte praktilise, vaid teoreetilise mõistuse valdkonda. Seepärast tuli tema arvates õigust üldse ja kriminaalõigust eriti vaadelda kausaalsusseaduse vaatekohalt. Tahtevabaduse printsiibil pole A. Feuerbachi kriminaalõiguslikus teoorias paika.

Feuerbach lähtus teesist, et kodanlik ühiskond luuakse üksikute isikute tahte ja jõudude ühendamise teel kõikide vastastikuse vabaduse kindlustamise eesmärgil. Kodanlik ühiskond, mis on organiseeritud kõikide allutamise teel konstitutsioonis väljendatud üld-

tahtele, moodustab riigi. Riigi eesmärgiks on õigusliku seisundi, s. o. inimeste seadus- ja õiguspärase ühisolelu loomine. Tema ülesandeks on kindlustada kõigi vabadust ja iga kodaniku vabadust eraldi.

Õiguse rikkumine on vastuolus riigi eesmärgiga, seepärast on vajalik, et riigis üldse ei esineks õiguserikkumisi. Riik on õigustatud ja kohustatud rakendama vahendeid, mis teeksid õiguserikkumiste esinemise võimatuks. Paratamatult peavad need vahendid olema sundvahendid. Füüsiline sund ei ole õiguserikkumiste ärahoidmiseks küllaldane. Selleks on vajalik psüühiline sund.

Kõikide rikkumiste allikas, ütles Feuerbach, on meelelisus. Inimene tegutseb teatavatel motiividel, mis seisnevad lõbutundega seoses olevais kujutlusis. Inimene alistub pimesi meelelistele ajedele. Mida tugevam on kuriteole viiv aje, seda suurem on ka tulevaste kuritegude hädaoht.

Kuritegude ärahoidmiseks on vajalik, et igaüks teaks, et tema teole järgneb paratamatult pahe, mis on suurem teost loobumisega põhjustatavast rahulolematusest. Selleks on vajalik, et seadus määraks, milline karistus kuriteo toimepanemisele paratamatult järgneb. Igaühel peab olema kujutlus teatud seosest põhjuse ja tagajärje vahel.

Feuerbach tõmbas terava piiri õiguse ja kõlbluse vahel. Ta eraldas juriidilise süüksarvamise kõlbelisest. Inimene, nagu teda vaadeldakse kohtuniku poolt, on kausaalsusseadusele alluv olevus. Inimese tahe pole vaba, vaid on kausaalselt tingitud. Kui inimene tegutseks vabalt, väljaspool sõltumust igasugusest põhjusest, siis omandaks karistus kättemaksu iseloomu ega alluks otstarbekohasuse seadustele; tõeliselt seisneb aga karistuse olemus just tema otstarbekohasuses.

Feuerbachi kriminaalõiguslikus õpetuses tuleneb k u r i t e o mõiste vahenditult ühiskondliku lepingu õpetusest. Ühiskondliku lepinguga kinnitatud ja kriminaalseadustega kindlustatud kodanikuvabaduste rikkumine on kuritegu, s. o. õiguserikkumine. Feuerbach määratles kuriteo iseloomu sõltuvalt ründamise objektist.

Feuerbachi arvates jälgib karistus kahte põhieesmärki. Eesmärk, mida jälgib seaduses sisalduv karistuseähvardus, on kõigi võimalike õiguserikkujate hirmutamine selleks, et nad hoiduksid õiguserikkumisist. Karistuse kohaldamise eesmärgiks on seaduses sisalduva ähvarduse tõsiduse kinnitamine, sest ilma karistuse kohaldamiseta oleks ähvardus sisutu. Vajadus kindlustada kõikide õigusi moodustab aluse riigi kohustusele kasutada karistuseähvardust. Karistuse kohaldamise õiguslikuks aluseks on seaduse eelnev ähvardus.

Kohaldatav karistus peab põhinema seadusel. „Ilma seaduseta pole karistust, ilma kuriteota pole karistust." Kuritegu, mille suhtes esineb seaduses ähvardus teatava karistusega, on selle karistuse teostamise aluseks. Mitte ükski kuritegu ei või jääda ilma seadusliku karistuseta. Kriteeriumiks karistuse määramisel on kuriteo nii objektiivne kui ka subjektiivne külg. Objektiivses suhtes määrab karistuse raskuse kuriteoga rikutud õiguse tähtsuse aste ja subjektiivses suhtes — meeleliste ajede hädaohtlikkuse aste.

VIII. Saksa suurim filosoof XIX saj. oli H e g e l (1770—1831). Hegeli filosoofia iseloomulik iseärasus seisneb tema meetodis — idealistlikus dialektikas. Hegeli filosoofia asub objektiivse idealismi vaatekohal. Hegeli filosoofilise süsteemi ja loogika aluseks on absoluutse vaimu dialektiline arenemine.

Hegeli filosoofia põhiline vastuoksus seisneb vastuolus tema meetodi ja süsteemi vahel, s. o. vastuolus objektiivse idealismi ja dialektilise meetodi vahel. Meetod nõuab tõelikkuse konkreetset analüüsi, looduse, ühiskonna, õiguse, riigi, moraali jms. arengu ajaloolise protsessi analüüsi, samal ajal kui tema filosoofiline süsteem asetab need varem kindlaksmääratud loogilisse süsteemi. Kõik see viib meelevaldsusele süsteemi ehitamisel ja konstruktsioonis, müstikale jne. „Õiguse filosoofias" esines Hegel kodanliku riigi, omandi kodanliku süsteemi ja isiksuse veendunud kaitsjana. Hegel soostus kompromissile Saksamaal oleva korraga, aadelkonnaga ja püüdis õigustada preisi monarhiat.

Hoolimata Hegeli teose „Õiguse filosoofia" reaktsioonilistest järeldustest omab tema õpetus määratut tähtsust õiguse ja riigi kodanliku õpetuse arengus. Hoolimata abstraktsusest moodustab Hegeli filosoofia kõrgema astme XIX saj. esimese poole kodanliku õigusmõtte arengus. Hegeli „Õiguse filosoofiat" läbib objektiivne idealism kõigi käsiteldavate küsimuste ulatuses. Õigus on tema kontseptsioonis vaba tahte tõeline olelu. Moraali, kuriteo, karistuse, süü jt. küsimusi vaatleb ta objektiivse idealismi ja idealistliku dialektika seisukohalt.

Hegeli kriminaalõigusliku õpetuse põhimomendiks on k a r i s t u s e p r o b l e e m. Hegeli vaatekohalt on karistus mitte üksnes rikutud õiguse ennistamise vahendiks riigile, vaid ühtlasi ka kurjategija õigus. Peatudes karistuse kohaldamise küsimusel kirjutab Hegel: „Sellest, et meie käsitame karistust sisaldavana eneses kurjategija õigust, ilmneb, et meie austame kurjategijat kui mõistusega olevust. Seda au talle ei osutataks, kui me tema kuriteost enesest ei võtaks karistuse mõistet ja määra, ja sama vähe osutame talle seda au, kui me käsitame teda kahjuliku loomana, keda on

tarvis kahjutuks teha, või kui me karistame teda hirmutamise ja parandamise eesmärgil [8]."

Neis sõnades on esitatud Hegeli kriminaalõigusliku õpetuse põhiprintsiibid. Hegeli järgi on karistuse kohaldamine tingitud õiguserikkuja enese õiguse ja vabaduse nõudest.

Inimese tegu, mis on sihitud mitte era-õiguse vastu, vaid selle õiguse kasutamist sättiva või kaitsva seaduse vastu, on *kuritegu*. Seadus nõuab enda suhtes lugupidamist, ja õigus oleleb ainult sel tingimusel. Järelikult tuleb õiguse eitamist omakorda eitada. See toimub karistuse abil.

Karistus, tulenedes kurjategija õigusest, ei vaja kõlbelist põhistust. Karistus pole põhistatav ühiskonna kaitse ega ka kuriteo ärahoiu printsiibiga. Kui kuriteo ärahoiu teooria osutub ühiskonna nõuete seisukohalt õigeks, siis ei arvesta see teooria sugugi kurjategija õigusi. Kõlbmatu on ka kurjategija parandamise teooria, sest oma pedagoogilise iseloomu tõttu on ta kohaldatav laste suhtes, ei ole aga kasutatav täiskasvanute karistamise alusena. Karistuse põhistus kurjategija parandamisega tähendaks inimese võrdsustamist loomaga. Tõeline karistus on see, mis lähtub õiguse olemusest enesest, õigusest, mis annab igale tema oma. Seda tunnustatakse kõigi maailma seadusandluste poolt, mis taotlevad mitte materiaalseid, vaid ideelisi eesmärke. Kuritegu on pahe, sest ta on õiguse eitamine. Karistus on selle eitamise eitamine, järelikult mitte pahe, vaid õiguse taastamine. Seadust eitav tahe eitatakse omakorda karistuse läbi. Kättemaksu-teooria on õigusemõistmise ainus alus, sest sel teel taastatakse rikutud õiguse hegemoonia, respekteerides ühtlasi kuriteo toimepannud isikut.

Hegel asus Kant'i materiaalse talioni teooria suhtes eitaval seisukohal. Ta arvas, et see teooria oli vastuvõetav arengu alamatel astmetel, kui ideaalne alge polnud veel materiaalsest eristunud. Iga kuriteo suhtes esineb põhiküsimusena see, kas ta on toime pandud tahtlikult või tahtluseta. Ainult see tahe eitab seadust, mis ise on endale selle eesmärgiks seadnud, ja seepärast on inimesel õigus nõuda, et temale omistataks ainult need teod, mis ta on toime pannud. See on iga mõistusega inimese õigus.

IX. Hoolimata sellest, et klassikalise koolkonna raamides tema peaaegu kahesaja-aastase olelu kestel esineb rida üksteisest erinevaid filosoofilisi lähtesuundi ja mitmesuguseid teoreetilisi kontseptsioone kriminaalõiguse põhiküsimustes, on siiski ühiseid teda

---

[8] Hegel, Õiguse filosoofia, Teosed, VII k., lk. 118, 1934. a.

iseloomustavaid jooni ja printsiipe. Nii on klassikalisele koolkonnale iseloomustavaks tema esindajate juriidiline maailmavaade. Oma artiklis juriidilisest sotsialismist kirjutab Engels, et kodanlus kujundas uue, nn. juriidilise maailmavaate, mis sai kodanluse klassikaliseks maailmavaateks. „Juriidiline maailmavaade," ütleb Engels, „oli teoloogilise maailmavaate ilmlikuks tegemine *(Verweltlichung)*. Dogma, jumaliku õiguse asendas inimlik õigus, kiriku asendas riik. Varemini võeti majanduslikke ja ühiskondlikke suhteid kiriku ja dogma poolt looduina seetõttu, et neid sanktsioneeris kirik; nüüd esitati neid õigusel põhinevatena ja riigi poolt looduina [9]."

Engels näitab, et tolle perioodi kodanlus arvas riigi poolt sätitud õigusnorme oma tekkimise võlgnevat mitte majanduslikele suhteile, vaid riigi vormilistele aktidele.

Kuriteo ja karistuse põhiküsimuste lahendamisel kanti see formaal-juriidiline arusaam filosoofide ja kriminalistide poolt kriminaalõiguse alale.

Kriminalistid-klassikud vaatlesid kuritegu vastavatest kriminaalseadustest tingitud juriidilise nähtusena ja karistust — kuriteo juriidilise, jällegi kriminaalseaduse poolt ettenähtud tagajärjena.

Klassikaline koolkond lähenes kuriteo ja karistuse uurimisele ja mõiste määratlemisele abstraktselt, formaalselt, käsitades norme eraldatuina olelevaist majanduslikest ja ühiskondlikest suhteist. Kriminalistid-klassikud katsusid õigust esitada metahistoorilise nähtusena, igavesti olelevate ideede summana. See mitteajalooline õpetus õigusest on lahutamatult seotud õigust väljaspool klasse vaatleva teooriaga, katsega kujutada kriminaalõigust kogu ühiskonna kaitsevahendina.

Kriminalistid-klassikud formuleerisid klassikalise koolkonna põhiprintsiibi: *nullum crimen, nulla poena sine lege.* Kõrvuti sellega esildati teine klassikalisele koolkonnale iseloomulik formaalse kodanliku demokraatia printsiip — printsiip kõikide võrdsusest seaduse ees. Need formaalsed põhiprintsiibid omasid määratut revolutsioonilist ja progressiivset tähtsust võimule sammuva kodanluse võitluses feodalismiga ja absolutismiga ning keskaegse kriminaalõigusega.

Hoolimata sellest, et pärast kodanluse võimuletulekut need printsiibid vormiliselt säilivad, muutuvad nad sisult majandusliku ja poliitilise ebavõrdsuse kindlustamise ja töötavate masside kurnamise vahendiks.

---

[9] Marx ja Engels, Teosed, XVI k., I j., lk. 296.

§ 21. Antropoloogiline koolkond.

I. Kriminaalõiguse klassikaline koolkond asendus antropoloogilise koolkonnaga. Seda asendumist tuleb mõista suhteliselt, nagu tuleb suhteliselt mõista ka antropoloogilise koolkonna asendumist sotsioloogilisega. Kodanlikus kriminaalõiguses peegelduvad veel käesoleva ajani klassikalise, antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna printsiibid.

Kriminaalõiguse antropoloogilise koolkonna tekkimine oli tingitud ühelt poolt kodanluse pöördumisest reaktsiooni poole, teiselt poolt kuritegevuse suurenemisest. Pööre reaktsiooni poole tõi kaasa loobumise formaalse kodanliku demokraatia printsiipidest, seejuures ka põhimõttest „pole kuritegu ega karistust ilma vastava osutuseta seaduses".

II. Koolkonna rajajaks on Lombroso (1836—1909). Tema esimene töö kuriteolisest inimesest ilmus 1871. a.

Lombroso lähtus teesist, et kurjategija on eri liik inimesest, kes omab spetsiifiliste bioloogiliste joonte ilmselt väljendatud kogumit. Siit tegi Lombroso järelduse kuriteo loomulikust paratamatusest ja formuleeris mõtte, et kuritegu on niisama loomulikult-paratamatu kui sündimine, surm, eostumine, vaimuhaigused.

Põhiteos, milles Lombroso esitas oma kriminaal-antropoloogilise õpetuse, on „L'uomo delinquente" („Kuriteoline inimene"). Selle töö esimeses osas vaadeldakse alamate organismide — taimede ja loomade kuritegusid. Siirdudes anomaaliate käsitlemisele kurjategijate juures, väitis Lombroso, et kurjategijate kolpade võrdlemisel mittekurjategijate kolpadega on leitud, et kurjategijatel on ülekaalus väikesed kolbad. Lombroso kinnitas, et kurjategija kolp läheneb kaalult vaimuhaige kolbale. Oma füüsiliselt laadilt meenutab kurjategija metsinimest. Kurjategija kolbal leiduvad tunnused lähenevad eelajaloolise inimese kolba tunnustele. Kurjategija peaaju ehitus meenutab sageli alamate loomade peaaju kuju. Oma kasvult on kurjategijad tunduvalt pikemad keskmisest normaalsest inimesest. Röövlid, tapjad, süütajad omavad enamikus tugevat kehaehitust. Vargad ja kurjategijad sugulise väärikuse vastu annavad suure hulga nõrga kehaehitusega juhtumeid. Süüdlased võltsimises ja süütamises on teistest kurjategijatest sagedamini küürus kehahoiakuga. Kurjategijad kuritegude eri liikide alalt omavad eri füsiognoomiat. Varaste juures võib tähele panna näo ja käte liikuvust, ekslevaid silmi, kurjategijate juures sugulise väärikuse vastu aga läikivaid silmi, hellitatud näojooni jne.

Lombroso osutas kurjategijate kõlbelisele tundetusele, ülemäärasele auahnusele, kättemaksuhimule, julmusele, kirele viina ja mängu, maiustuste, tantsu, vaatemängude jne. vastu.

Lombroso arvates ühtivad retsidivistide psühho-füsioloogilised tunnused sünnipärase kurjategija tunnustega. Õpetuses kuriteost osutab Lombroso palju tähelepanu ilmastikulistele tingimustele ja rassilistele tunnustele. Näiteks väidab Lombroso, et kurjategijat mõjutavad kliima, aastaajad, temperatuur, geograafilised tingimused jne.

Samuti väitis Lombroso, et kurjategijad on erilist alamat rassi inimesed ja et nad ei ole parandatavad.

Lombroso samastas sünnipärast kurjategijat moraalselt hullumeelsega. Moraalselt hullumeelsete füsiognoomias esinevad kõik kuriteolise inimese tunnused.

Algul võeti antropoloogiline koolkond vastu suure huviga ja oli teatava osa kriminalistide, psühhiaatrite, arstide ja bioloogide hulgas populaarne, kuid hiljem sai ta kodanlike õpetlaste eneste terava kriitika osaliseks. Psühhiaatrite, bioloogide ja arstide poolt toimetatud kurjategijate uurimised näitasid, et tõeliselt pole olemas ühtegi antropoloogilist tunnust, mille varal võiks kurjategijat eristada mittekurjategijast.

Teooria „sünnipärasest kurjategijast", kurjategija käsitus atavismi produktina, tema võrdlemine metsinimesega asetavad endile ülesanded, mis kaugelt ületavad kriminaalõiguse piirid. Antropoloogilise koolkonna ülesandeks oli kuritegevuse halastamatu mahasurumise õigustamine. Vaadeldes antropoloogilise koolkonna õpetust võib jälgida evolutsiooni, mida kodanluse teoreetiline mõte läbis kodanliku teaduse õitsengust kuni tema languseni.

III. Antropoloogilise koolkonna silmapaistvaim esindaja E. Ferri (1856—1929) püüdis antropoloogide õpetust ühendada kuritegevuse sotsiaalsete faktorite teooriaga.

Iga kuritegu on Ferri käsituse järgi individuaalsete, füüsiliste ja sotsiaalsete faktorite koostoimimise resultaat. Nii näiteks arvas Ferri, et kuritegevuse sotsiaalsed põhjused mõjutavad eelkõige vargusi ja vähemal määral tapmisi ning vägistamisi; tapmine ja vägistamine olevat pigemini kurjategija isiklike omaduste produktid.

Ferri arendas kriminaalvastutuse ning karistuse teooria, mis põhistas imperialismi-epohhi kodanliku riigi vajadusi repressioonide kõvendamiseks. Sisuliselt loobus Ferri kriminaalõiguse alal kõigist kodanliku demokraatia printsiipidest.

IV. Kriminaalõiguse antropoloogiline koolkond asus seisukohal, et kriminaalõigus peab muutuma positiivseks teaduseks,

loodusteaduse haruks ja oma probleemid täielikult lahendama täpsete teaduste meetoditega. Lombroso seisis vulgaar-materialistlikel positsioonidel. Kriminaalõiguse antropoloogilise koolkonna kogu kontseptsioon oli reaktsiooniline.

Engelsi väide, et XVIII saj. mehaaniline materialism oli „alt" materialism ja „ülalt" idealism, kehtib veel suuremal määral vulgaarse materialismi suhtes.

Ühiskondlike suhete biologiseerimine on vulgaarse materialismi kõigi teoreetiliste konstruktsioonide lähtepunktiks, samuti lähtepunktiks ühiskondlike suhete määratlemisel.

Oma õpetuse põhistamisel lähtus antropoloogiline koolkond vulgaarse materialismi seisukohtadest, asudes järgnevalt ühiskondlike nähtuste selgitamisel idealismi positsioonidele. Antropoloogilise koolkonna õpetus tekkis pärast Pariisi Kommuuni, seega epohhil, mil kodanlus asus reaktsiooni teele, klassivastuolud teravnesid ja kuritegevus kasvas. Nagu vulgaarsed materialistid pidid teoreetiliselt õigustama ja põhistama kapitalismi, nii pidi kriminaalõiguse antropoloogiline koolkond teoreetiliselt õigustama ja põhistama kodanluse reaktsioonilist poliitikat võitluses töölisliikumisega ja kuritegevusega. Tema õpetus on teoreetiliseks baasiks, mille alusel tänapäev luuakse mitmesuguseid kõige reaktsioonilisemaid teooriaid, mis on sihitud revolutsioonilise liikumise vastu. Nõukogude kriminaalõigusteadus peab selle õpetusega lepitamatut võitlust pidama.

Kriminaalõiguse antropoloogilisel koolkonnal ei ole midagi ühist teadusega üldse ja kriminaalõigusteadusega eriti. Kõik antropoloogilise koolkonna põhiteesid — teooria sünnipärasest kurjategijast, kõlbelisest hullumeelsusest, süü ja kõlbelise vastutuse eitamine — viisid sisult kriminaalõigusteaduse kui õigusteaduse eitamisele. Teisest küljest oli antropoloogilise koolkonna kõigi põhiteeside ülesandeks teoreetiliselt põhistada ja läbi viia kohtuta surve järsku kõvendamist isikute suhtes, kes ühel või teisel kujul olid kodanlikule ühiskonnale ohtlikud.

§ 22. Sotsioloogiline koolkond.

I. Antropoloogiline koolkond tekkis ja kujunes kapitalistliku süsteemi kõdunemise ja kuritegevuse kasvamise tingimustes. Muidugi ei võinud ta olla millekski muuks kui reaktsiooni saabumise väljenduseks kriminaalõiguse alal. Kriminaalõiguse antropoloogiline koolkond oli omal ajal kodanlusele vajalik selleks, et põhistada võitlust kuritegevusega, et kummutada kodanluse arvates uute tingimustega mittekohandatud klassikalise koolkonna õpetusi.

Kuid ka antropoloogiline koolkond osutus kodanlusele vastuvõtmatuks, põhjusel, et ta küllaldaselt ei maskeerinud kodanluse tõelisi ülesandeid ja meetodeid võitluses kuritegevusega.

Sotsioloogiline koolkond katsus õppida antropoloogilise koolkonna läbikukkumisest ja esines võitluses kuritegevusega enam varjatud kujul. Erinevalt antropoloogilise koolkonna jämedatest avameelsetest katsetest anda reaktsioonile kriminaalõiguses ideoloogiline vorm, katsus sotsioloogiline koolkond oma teoreetilist programmi kohandada kodanluse uute nõudmistega. Sotsioloogiline koolkond maskeeris osavalt oma reaktsioonilist olemust sotsiaalsete „reformide" nõudmisega, mis oleksid pidanud kaasa aitama võitlusele kuritegevusega kodanlikus ühiskonnas ja ühes sellega kapitalistliku korra kindlustamisele.

Sotsioloogilise koolkonna iseloomustavaks iseärasuseks on eklektitsism, printsiibilagedus kõigis teoreetilistes väidetes. Ta püüdis oma teooriasse lülitada mitte üksnes antropoloogilise, vaid ka klassikalise koolkonna elemente. Õpetuses kuritegevusest lähtus sotsioloogiline koolkond sotsiaalsetest suhetest, kuid, tunnustades kuriteo sotsiaalseks nähtuseks, püüdis ta tõendada, et kuritegevuse faktorid ei ammendu ühiskondlike suhetega, vaid sisaldavad endis ka antropoloogilise koolkonna poolt esitatud „bioloogilisi" faktoreid.

Tänu sotsioloogilise koolkonna poolt rakendatavale uurimise „meetodile", mis põhines faktorite teoorial, kuriteo klassiline loomus mitte üksnes ei ilmnenud, vaid vastupidi tuhmenes igakülgselt.

Karistusõpetuses püüdis sotsioloogiline koolkond ühendada klassikalise koolkonna poolt arendatud karistuse kui kättemaksu teooriat Lombroso ja tema järglaste poolt esildatud sotsiaalse kaitse teooriaga.

Sotsioloogilise koolkonna printsiibilagedus ja eklektitsism viisid selleni, et ta kapituleerus kord klassikalise, kord antropoloogilise koolkonna ees.

II. Sotsioloogilisel suunal on mitmesuguse varjundiga esindajaid. Selle suuna peaesindaja oli L i s z t (1851—1919), kes aastakümnete kestel esines sotsioloogilise koolkonna juhi ja ideoloogina. Liszti õpetus ja vaated on sotsioloogilisele koolkonnale kõige iseloomustavamad.

Sotsioloogiline koolkond ja tema juht Liszt suhtusid ükskõikselt filosoofilise maailmavaate küsimustesse. Liszt arvas, et filosoofia ja kriminaalõigusteadus pole mingisuguses seoses. Liszti järgi ei vaja kriminaalõigus oma põhistamiseks kausaalsuse toimest erandatud tahtevabaduse aktsepteerimist. Küllalt on tunnustada

vaid seda, mida aga õieti keegi tõsiselt ei eitagi, — et iga inimese tegu on määratud kujutlustest, on determineeritud, motiveeritud.

Liszti poolt kriminaalõiguse suhtes filosoofia tähenduse eitamine oli omapärase filosoofia jutlustamine. Sotsioloogiline kontseptsioon üldiselt ja tema faktorite teooria eriti pole midagi muud kui positivistliku filosoofia jutlustus.

Faktorite teooria baseerub asjaolul, et ta käsitleb ajaloolist protsessi „sünteetiliselt" vaatekohalt. Ta katsub ühendada nii materialistlikku kui ka idealistlikku ajalookäsitust. Faktorite teooria olemus seisneb selles, et ta käsitab materiaalseid tingimusi ja inimese vaimset tegevust omaette võetult, ainult faktoritena, mis vaid koostoimimisel loovad ajaloolise ühiskondliku protsessi. Sotsioloogide arvates on kogu inimtegevust võimatu redutseerida ühele elemendile.

Liszt ütles oma ettekandes „Kuritegu kui sotsiaal-patoloogiline nähtus", et kuritegu võib vaadelda kahelt vaatekohalt: tehnilis-juriidiliselt ja loodusteaduslikult.

Kuriteo tehnilis-juriidilise käsitluse ülesandeks on kohaldada antud kuriteo koosseisule antud õigussätet. See ülesanne jaguneb omakorda kolmeks: esimene — tuvastada kuriteo koosseisu esinemine, teine — leida ja tõlgitseda antud juhtumi suhtes kohaldatav õiguslik säte; kolmas — kohaldada õiguslik säte antud kuriteo koosseisule.

Loodusteadusliku käsitluse ülesandeks on uurida kuriteo põhjusi. Sellist kuriteo uurimist tuleb teostada kahel teel: bioloogilisel ja sotsioloogilisel. Bioloogiliselt vaatekohalt on kuritegu Liszti arvates nähtus üksiku inimese elus, mida tuleb seletada tema individuaalsete omadustega. Bioloogiline kuriteo uurimine on oma olult füsioloogilis-anatoomiline ehk antropoloogiline uurimine. Kuriteo antropoloogilisele ehk bioloogilisele uurimisele tuleb vastu seada loodusteadusliku küsimuse asetuse teise liigina kuriteo uurimine sotsioloogiliselt vaatekohalt. Sellelt seisukohalt tuleb kuritegu vaadelda kui nähtust ühiskondlikus elus ja seletada teda ühiskondlike tingimustega.

Seos mõlemate vaadete vahel, ütleb Liszt, viib järeldusele, et iga kuritegu on inimese individuaalsete omaduste ja kurjategijat kuriteo toimepaneku momendil ümbritsevate ühiskondlike tingimuste produkt. Seega on kuritegu ühe individuaalse faktori ja lõpmatu hulga ühiskondlike faktorite produkt. See tees on Liszti sõnade järgi tema kriminaalpoliitiliste veendumuste nurgakiviks.

Kriminaalpoliitika, mis on ehitatud kuritegevusega võitlemise kindlate reeglite alusele, peab tulemuste saavutamiseks mõjutama kuritegevuse põhjusi. Kuritegevuse ühiskondlikel faktoreil on suu-

rem tähtsus kui individuaalseil. Seepärast peab kriminaalpoliitika kõigepealt oma tähelepanu pöörama sellele asjaolule ja nende otsustavat tähtsust omavate ühiskondlike tingimuste ümberkujundamise teel looma soovitava soodsama seisundi.

Liszt kirjutas, et ta rea aastate kestel pooldas kuritegevuse faktorite kolmikjaotust antropoloogilisteks, füüsilisteks ja sotsiaalseteks faktoriteks. Hiljem põhjendab Liszt kuritegevuse faktorite kolmikjaotuse asendamise vajadust kaksikjaotusega: bioloogilisteks ja sotsiaalseteks faktoriteks. Kuritegevuse sotsiaalsete faktorite hulka asetas Liszt majandusliku olukorra, alkoholismi, halvad korteriolud, prostitutsiooni, religioosse, poliitilise ja sotsiaalse võitluse jne.

III. Käsitelles kuritegevuse ühiskondlikke, eriti majanduslikke põhjusi, arvestab sotsioloogiline koolkond mitte antud klassiühiskonna majanduslikku struktuuri, tema klassivastuolusid, vaid ühiskondliku elu üksikuid nähtusi, eraldatult selle ühiskonna kogu majanduslikust ja sotsiaalpoliitilisest struktuurist.

Kuritegevuse faktorite teooria pooldajad kodanlikud kriminalistid uurisid kliima, temperatuuri, aastaaegade, rassi, rahvuse, usu, kõlbluse, hariduse, soo, vanuse, mitmesuguste sotsiaalsete põhjuste jne. mõju kuritegevusele. Nendele uurimustele on iseloomustav kuritegevuse klassiliste juurte igaviisiline maskeerimine, selle asjaolu täielik ignoreerimine, et kuritegevuse peapõhjuseks on kapitalistlik kord. Kui kriminalistid-sotsioloogid kõnelevad vaesusest, kehvusest, halbadest materiaalsetest elamistingimustest kui kuritegevuse põhjustest, siis ei asu nad nende väidetega mingil määral tõelise teadusliku analüüsi seisukohale, sest kapitalistliku korra eksisteerimine kui kuritegevuse peapõhjus jääb täiesti avamatuks. Seepärast on sotsioloogiline koolkond jõuetu näitama kuritegevuse tõelisi põhjusi.

Sotsioloogilise koolkonna arvates on kuritegu mitte vaba tahte produkt, vaid sotsiaalse olukorra, milles kasvas ja elab kurjategija, paratamatu resultaat, mistõttu ei või olla juttugi karistusest kui kättemaksust. Vastutuse, süüdivuse ja süü mõisted tuleb kriminaalõigusest kõrvaldada ja asendada ideedega kurjategija ohtlikkusest ja ühiskonna kindlustamisest. Kurjategija, pannes toime kuriteo, näitab ennast ühiskonnale ohtliku isikuna ja seepärast peab ühiskond püüdma ohtu kõrvaldada karistuste abil. Karistusele kui kättemaksule seab sotsioloogiline koolkond vastu karistuse kui sotsiaalse kindlustamise ja kaitse vahendi. Nii on sotsioloogilise koolkonna kohaselt karistuse objektiks mitte kuritegu, vaid kurjategija. Liszt arvas, et karistuse määramisel peab seadus-

andja suuremat tähtsust omistama kurjategija sisemisele seisundile kui kuriteo välisele tagajärjele.

Sotsioloogiline koolkond, lähtudes ohtliku seisundi teooriast, loobus karistuse kohaldamise õiguslikest garantiidest ja andis võimaluse kriminaalrepressioonide kõige ulatuslikumaks kõvendamiseks.

Karistuse küsimuses ilmneb üldse sotsioloogilise koolkonna ja eriti Liszti järjekindlusetus ning eklektitsism. Liszt püüdis karistuse põhistamisel klassikalise koolkonna printsiipe sotsioloogilise koolkonna printsiipidega ühendada.

Teaduslik lahkheli klassikalise ja sotsioloogilise koolkonna vahel ei takistanud mõlemate suundade esindajaid Saksamaa kriminaalseadustiku eelnõu väljatöötamisel ühinemast. Klassikud nõustusid ohutusvahendite sisseseadmisega karistuse-kättemaksu säilitamise juures.

Ohtliku seisundi teooria ja õiguslike garantiide eitamisega seotud ettepanek sotsiaalse kaitse vahendite sisseseadmise kohta ning bioloogilisele faktorile sotsiaalsest mitte väiksema tähtsuse omistamine põhistasid ideoloogiliselt kodanlusele võimaluse võidelda kuritegevusega mitte ainult kohtulike, vaid ka kohtuta rakendatavate meetoditega. Hilisemalt võimaldas sotsioloogilise koolkonna reaktsiooniline loomus kodanlusele kasutada selle koolkonna teooriat keskaegsete survemeetodite rakendamiseks mitte ainult kriminaalkurjategijate, vaid ka oma poliitiliste vastaste suhtes.

IV. Liszt oli sotsioloogilise koolkonna ideede kõige kujukam esindaja. Aastakümnete kestel propageeris ta lakkamatult neid ideid, organiseerides 1889. a. koos belglase P r i n s'iga ja hollandi kriminalisti v a n H a m e l'iga R a h v u s v a h e l i s e K r i m i n a l i s t i d e L i i d u.

Liidu programm peegeldas täielikult sotsioloogilise koolkonna eklektitsismi. Tema ülesanded olid formuleeritud järgmiselt: „Rahvusvaheline Kriminalistide Liit kaitseb seisukohta, et nii kuritegu kui ka tema vastu võitlemise vahendeid tuleb käsitella mitte ainult juriidiliselt, vaid ka antropoloogiliselt ja sotsioloogiliselt vaatekohalt."

Oma tegevusea kestel (1889.—1914. a.) korraldas Liit kaksteist kongressi. Üheks kesksemaks küsimuseks, mida real kongressidel arutati, oli küsimus ohtlikust seisundist ja ohutusvahenditest.

Liidu tegevuse kestel olid reas Euroopa mais organiseeritud Liidu rahvuslikud grupid, milledest kõige aktiivsem oli saksa grupp. Kolmeteistkümnes rahvusvaheline kongress pidi aset leidma 1915. aastal Roomas, kuid esimese imperialistliku maailmasõja algamisega lagunes Liit faktiliselt.

V. Kriminaalõiguse antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna hinnanguks on vaja silmas pidada kodanluse vaimset seisundit pärast 1848. a. revolutsiooni.

Engels märkis, et pärast 1848. a. algab kodanliku teoreetilise mõtte loojang. Saksa klassikalise filosoofia asendavad mitmesugused vulgaarse materialismi, positivismi jne. teooriad. Nende teoreetiliste vaadete baasil tekivad kriminaalõiguse antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna kriminaalõiguslikud kontseptsioonid. Kodanliku teoreetilise mõtte mahajäävus ja armetus pärast 1848. a. ei võinud peegeldumata jääda ka kriminaalõigusliku mõtte arengus.

Kriminaalõiguse antropoloogiline ja sotsioloogiline koolkond olid algava reaktsiooni väljendajaiks.

Kodanluse reaktsiooniline poliitika kriminaalõiguse alal väljendus selles, et kriminaalõiguse aluse pidid moodustama „ohtliku seisundi" ja „sotsiaalse kaitse vahendite" teooria. Faktiliselt viis see teooria kriminaalõiguse instituutidest loobumisele, õiguslike garantiide piiramisele ja endastmõistetavalt repressioonide kõvendamisele. Teisest küljest esildas sotsioloogiline koolkond tingimisi enne tähtaega vabastamise, kinnipidamise progressiivse süsteemi, reformatooriumide jne. liberaalse programmi, mis esines ei millegi muuna kui sotsioloogilise koolkonna reaktsioonilise sisu maskeerimisena.

§ 23. Kriminaalõiguse kodanlikud teooriad pärastsõjaaegse kapitalismi perioodil.

Saksamaa lüüasaamisega lõppenud esimene imperialistlik maailmasõda andis uut jõudu klassikalise suuna esindajatele saksa kriminalistide hulgas. Selle perioodi klassikalist suunda nimetatakse neoklassikaliseks. Neoklassikud peegeldasid proletaarse revolutsiooniga NSV Liidus ja töölisklassi revolutsioonilise liikumisega Saksamaal, Ungaris, Itaalias ja teistes riikides heidutatud kodanluse ideoloogiat. „Õiguse", „seaduslikkuse", kohtuniku „vallandamatuse" ja „sõltumatuse" austamise nõuded peegeldasid kodanluse püüdu säilitada ja kinni hoida oma diktatuuri esimesil aastail pärast esimest imperialistlikku maailmasõda, et aja jooksul üle minna pealetungile ja proletariaadilt tagasi võita kõik tema poliitilised ja sotsiaalsed vallutused. Kõige raskemas olukorras oli Saksamaa kodanlus. Pole imestada, et just saksa kriminalistide hulgast esile kerkisid neoklassitsismi kõige silmapaistvamad esindajad. 1925. a. asutasid nad Saksa Kriminaalõiguse Ühingu.

Neoklassikud asusid teravalt väljendatud idealistlikel positsioonidel. Oma teoses „Grundlagen des Strafrechts" — „Kriminaalõiguse alused" (1921) kirjutas Sauer, et vaba tahte eitamine ja kallak materialismi on saksa rahva languse näitajaks ja tema esimeses imperialistlikus maailmasõjas lüüasaamise sügavaimaks põhjuseks.

„Seaduse", „õiguse" ja „seaduslikkuse" austamise jutlustus muundus „autoritaarse" kriminaalõiguse ja tugeva „autoritaarse" riigivõimu loomise, s. o. kodanliku diktatuuri kõvendamise nõudeks.

Eriti teravalt püstitati „autoritaarse" kriminaalõiguse nõue saksa kriminalistide pärastsõjaaegse põlvkonna poolt.

Neoklassikute iseloomustavaks erinevuseks XIX saj. lõpu ja XX saj. alguse klassikutest on see, et neoklassikud taotlesid kriminaalõiguses tunduvamat formaalse kodanliku demokraatia elementide kitsendamist. Pärastsõjaaegse perioodi neoklassikud pöörasid erilist tähelepanu tahtevabaduse, süü ja kättemaksu ulatuslikule filosoofilisele põhistamisele ja nõudsid võitluseks kuritegudega otsustavamaid vahendeid, andes neile ettepanekuile kriminaalõiguse autoritaarse teooria kuju.

Antropoloogilise koolkonna ideed, mis ennesõjaaegsel Saksamaal ei saanud suure vastukaja osaliseks, leidsid pärast esimest imperialistlikku maailmasõda just sellel maal soodsa pinna.

Need ideed esinesid ilustamatul, esialgsel kujul. Nende juurdumine toimus „kurjategija isiksuse igakülgse uurimise" vajalikkuse loosungi all, tema mõjutamise ratsionaalsemate meetodite otsimise ja vanglaasjanduse teaduslikele alustele seadmise näilistel eesmärkidel. Igasuguste „kriminaal-bioloogiliste uurimiskeskuste" organiseerimine leidis täit toetust saksa kriminalistide-sotsioloogide poolt. Esimene sellistest keskustest avati 20-ndate aastate alguses Baieris, sunnitöövanglas Straubingis. Vangide uurimine omas algusest peale bioloogilist iseloomu.

Neolombrosiaanlike ideede tungimisele kriminaalõiguse alale aitasid palju kaasa saksa ja austria psühhiaatrid.

Oma põhitöös „Kehaehitus ja iseloom" püüdis Kretschmer tuvastada seost inimese füüsilise struktuuri ja tema psüühiliste iseärasuste vahel. Kretschmer oli psühhiaater, kuid järeldused teatava psühho-füüsilise struktuuriga isikute „kalduvusest" kuritegude toimepanemiseks tehti väga kiiresti ka kriminaalõiguse alal.

Kohtupsühhiaater Birnbaum propageeris kuritegevuse ja psühhopaatia vahelist seost. Austria psühhiaatri Freud'i poolt väljendatud ideed alateadlikest kiindumustest ja inimese psüühikas sügavalt asetsevate ürginimese psüühiliste kihituste olemasolust,

millised on kaetud ainult õhukese, tsivilisatsiooni poolt külgepoogitud harjumuste korraga, tähendasid sisuliselt tagasipöördumist Lombroso õpetuse juurde kuritegevusest kui atavismi avaldusest, ainult enam „teaduslikul" kujul.

Kõrvuti neoklassikutega ja bioloogilise suuna pooldajatega kuulus sõjale järgneval ajal jätkuvalt tähelepandav osa sotsioloogilise koolkonna esindajaile — Liszti õpilastele.

Esimese imperialistliku maailmasõja alguses lagunenud Rahvusvaheline Kriminalistide Liit ei elustunud ka pärast sõja lõppemist. Rahvusvahelise kodanliku koostöö organiseerimisel kriminaalõiguse küsimuste läbitöötamise alal katsus Prantsusmaa ära kasutada oma seisundit. Prantsuse kriminalistidel õnnestus 1924. a. luua uus rahvusvaheline ühing. Sellesse koondusid võitnud maade ja pärast esimest imperialistlikku maailmasõda tekkinud uute riikide esindajad. Ka Saksamaal leidis aset rida katseid ennistada endine Rahvusvaheline Kriminalistide Liit.

B. Sotsialistlik kriminaalõigus.

VI peatükk.

PARIISI KOMMUUNI KRIMINAALÕIGUS 1871. A.

§ 24. Pariisi Kommuuni kriminaalõiguse põhijooned.

Lenin ja Stalin on mitmel korral kõnelnud Pariisi Kommuunist kui XIX saj. suurima proletaarse liikumise suurimast eeskujust, kui riigi uuest tüübist, kui selle poliitilise vormi „eost", mille arendusena ja lõpuleviimisena esineb nõukogude võim.

Engels, kõneldes hirmust, mille sotsiaaldemokraatlike filistrite juures esile kutsusid sõnad „proletariaadi diktatuur", küsis: „Kas tahate teada, armulised härrad, kuidas see diktatuur välja näeb? Vaadake Pariisi Kommuuni. See oli proletariaadi diktatuur [1]."

Marx, Engels, Lenin ja Stalin näevad Pariisi Kommuuni ajaloolist tähtsust selles, et ta näitas suurima selgusega, et töölisklass ei saa lihtsalt vallutada valmis riigimasinat ja seda oma eesmärkideks tegevusse rakendada. „Marxi mõte," kirjutas Lenin, „seisneb selles, et töölisklass peab *purustama*, *lammutama* „valmis riigimasina" ja mitte piirduma tema lihtsa vallutamisega [2]."

[1] Engels, Eessõna Marxi raamatule „Kodusõda Prantsusmaal", lk. 15.
[2] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 394.

„Kommuun ja Tööliste, Soldatite, Talupoegade jne. Saadikute Nõukogud purustavad ja kõrvaldavad selle masina.

Parlamentaarne kodanlik vabariik kitsendab ja lämmatab massside iseseisva poliitilise elu, nende vahetu osavõtu kogu riikliku elu demokraatlikust ehitustööst alt kuni üles. Vastupidiselt — Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud.

Viimased taastavad riigi selle tüübi, mis oli välja töötatud Pariisi Kommuuni poolt ja mida Marx nimetas avastatud, „viimaks, poliitiliseks vormiks, milles võib toimuda töötava rahva majanduslik vabanemine" [3].

Pariisi Kommuun purustas, lammutas koos kogu kodanliku riigimasinaga vana kohtu, mis teenis rõhujate ja ekspluataatorite huvisid.

Võitluses kriminaalkuritegevusega saavutas Pariisi Kommuun väga lühikese aja jooksul erakordseid tulemusi. „Nagu mingi imega," kirjutas Marx, „kujundas Kommuun Pariisi ümber. Teise impeeriumi liiderlik Pariis kadus jäljetult. Prantsusmaa pealinn lakkas olemast briti suurmaaomanike, iiri absenteistide, ameerika eks-orjapidajate ja tõusikute, vene eks-feodaalide ja valahhi bojaaride kogunemispunktiks. Surnukuuris pole ühtegi laipa, pole öisi sissemurdmisi, peaaegu mitte ühtegi vargust; veebruarist 1848. a. muutusid Pariisi tänavad jälle kord tõeliselt ohutuks, ja seda ilma igasuguse politseita. „Meie ei kuule enam," kõneles üks Kommuuni liikmetest, „ei tapmistest, ei röövimistest, ei vägivallast isiku vastu; võib arvata, et politsei viis enesega Versailles'sse kõik oma konservatiivsed sõbrad [4]."

Lõpmatu raskemaks ülesandeks oli Pariisi kodanluse vastupanu mahasurumine, kes oli tihedate niitidega seotud Versailles' mõrvaritega, metsikult vihkas Kommuuni ja juba tol ajal kasutas kõiki vastikuimaid võitlusvõtteid töölisvalitsuse vastu. Sabotaaž, kahjurlus, spionaaž, diversioon — Pariisi Kommuuni klassivaenlased rakendasid kõiki neid alatuimaid meetodeid.

Engels, kõneldes relvastatud rahva autoriteedist, kellele toetus Pariisi Kommuun, seadis küsimuse: „Kas meie, vastupidiselt, pole mitte õigustatud laitma Pariisi Kommuuni seepärast, et ta seda autoriteeti kasutas liiga vähe." Näidates kahele veale, mis hukutasid Kommuuni „hiilgava võidu vilja", pidas Lenin üheks neist „... proletariaadi liigset suuremeelsust: oma vaenlasi oli tarvis hävitada, aga tema katsus neid moraalselt mõjutada..." [5]. Kuid siiski sisaldab Kommuuni kriminaalseadusandlus palju tähelepanuväärivaid

3 Lenin, Teosed, XX k., lk. 120.
4 Marx, Kodusõda Prantsusmaal, lk. 64—65.
5 Lenin, Teosed, XII k., lk. 163.

akte, mis lühima aja jooksul loodi Kommuuni poolt ilma igasuguse aparaadita, ilma eelneva kogemuseta, ainuüksi tänu „ärganud masside geniaalsele vaistule" (Lenin).

Kommuunist jäi järele rida selliseid tähelepanuväärseid seadusi, nagu pantvangide seadus või seadus repressioonidest Versailles' valitsuse ja timukas Thiers'i suhtes.

5. aprillil seoses saadud teadetega Kommuuni kindrali Duval'i mahalaskmisest versailles'laste poolt võttis Kommuun vastu järgmise dekreedi:

„Art. 1. Iga isik, keda süüdistatakse kaasluses Versailles' valitsusega, antakse otsekohe kohtu alla ja pannakse türmi.

Art. 2. 24 tunni jooksul luuakse vandekohus temale üleantavate kuriteoasjade arutamiseks.

Art. 3. Kohus teeb otsuse 48 tunni jooksul.

Art. 4. Kõik kohtu määrusega vahistatud süüdistatavad on Pariisi rahva pantvangid.

Art. 5. Iga sõjavangi või Pariisi Kommuuni seadusliku valitsuse pooldaja hukkamisele järgneb viivitamatult kolmekordse arvu pantvangide hukkamine, artikkel neljanda alusel vahistatuist, kes märgistatakse loosi teel.

Art. 6. Iga sõjavang antakse vandekohtu alla, kes otsustab, kas ta otsekohe vabaks lasta või pantvangina kinni pidada [6]."

Seoses teadete saamisega alatust lõksust, mis valmistati versailles'laste poolt rahvuskaardiväelastele lahingus N e u i l l y juures, võttis Kommuun ühel häälel vastu järgmise dekreedi:

„Art. 1. Hr. hr. Thiers, Favre, Picard, Dufaure, Simon ja Pothuau antakse kohtu alla.

Art. 2. Nende vara konfiskeeritakse ja jääb sekvestri alla, kuni nad ilmuvad rahvakohtu ette [7]."

15. aprillil laiendas Pariisi Kommuun repressioone Versailles' valitsuse suhtes ja võttis vastu emigrantide ja desertööride vastu sihitud dekreedi:

„Art. 1. Arestitakse kõik vallas- ja kinnisvara ning iga liiki väärtasjad, mis kuuluvad Versailles' Kogu liikmetele kui ka 4. septembri Impeeriumi kaasosalistele (valitsuse liikmetele) ja võimule, mille esindajaks on härra Thiers.

Art. 2. Konfiskeeritud väärtesemete kassasse toomise järelevalveks ja konfiskeeritud kinnisvara müümiseks, pärast selle hindamist, määratakse komisjon kodanikest, kes ei ole Kommuuni liikmed.

---

[6] Pariisi Kommuuni protokollid, lk. 55 jj.
[7] Sealsamas, lk. 44.

Art. 3. Pariisi elanikke, kes emigreerusid oma kodanikukohuse täitmisest kõrvalehoidumise eesmärgil, trahvitakse neilt võetavate maksude kümnekordses suuruses.

Art. 4. Rahvuskaardiväelastelt-desertööridelt võetakse relvad, nad kaotavad kõik kodanlikud ja poliitilised õigused ja peale selle trahvitakse neid ulatuses, mis määratakse sõjakohtu poolt, kel on õigus rakendada ka teisi sissenõudmisi. Nende trahvide sissenõudmine pannakse varade konfiskeerimise komisjonile [8]."

Pariisi Kommuuni võitlus ametnike sabotaažiga toimus algul pehmete vahenditega, eriti kui arvestada, et sabotaaž lähtus kõrgemast ja keskmisest ametnikkonnast. 26. märtsil tehti teatavaks, et ametnikud, kes määratud ajaks oma kohuste täitmisele ei ilmu, vallandatakse.

Kuid repressioonide pehmus ametnike-sabotaažnike ja desertööride suhtes vahetus, kuigi liiga hilja, kindlate repressioonivahenditega. Üksikute ametkondade juhid hakkasid vahistama ametnikke, kes salaja saboteerisid tööd või kahjurlikult seda nurja ajasid. Mis puutub aga ametnikesse-raiskajaisse, siis avaldati 19. mail dekreet kõikide väljapressimistes, raiskamistes ja riisumistes süüdlaste sõjakohtu alla andmise kohta, kusjuures ainsaks karistuseks dekreedi järgi oli surmanuhtlus.

Üldse andsid 16. aprillil sisseseatud sõjakohtud võimaluse kiireks ja revolutsiooniliselt kindlaks repressiooniks. Kohtupidamist sõjakohtuis ja nende poolt kohaldatavaid karistusi sättiva määruse II jaos, „rasketest kuritegudest, kuritegudest ja karistustest", loeme järgmist:

„Art. 23. Sõjakohtute poolt määratavad karistused on: surmanuhtlus, sunnitöö, kinnipidamine kindluses, sunnitöövangla, kodanikuõiguste kaotus, sõjaväeliste auastmete kaotus, teenistusest vallandamine, vangimaja, trahv.

Art. 24. Iga sõjakohtu poolt surmanuhtlusega karistatu kuulub mahalaskmisele [9]."

Sõjakohtule allusid mitte ainult sõjaväeteenistujate, vaid ka rea teiste isikute asjad, ja nimelt: „jultunud ajakirjanike, kes iga päev rüvetavad Kommuuni, kapitalistide, kes annetavad inimeste värbamiseks Versailles' armeesse, lõpuks kõikide, kes printsipiaalselt eitavad Pariisis seatud võimu või teevad ettepaneku vaherahuks või kompromissiks Versailles'ga."

15. mail avaldati Ühiskondliku Päästekomitee poolt korraldus, mille ülesandeks oli nende äraandjate ja reeturite püüdmine ja tabamine.

---

[8] Pariisi Kommuuni protokollid, lk. 377.
[9] Sealsamas, lk. 103 jj.

„Art. 1. Igal kodanikul peab kaasas olema isikutunnistus, milles on märgitud tema nimi, perekonnanimi, amet, vanus, elukoht, leegioni ja roodu number, milles ta teenib, kui ka tema tundemärgid.

Art. 2. Iga kodanik, kellel ei ole seesugust tunnistust, peetakse kinni ja jäetakse aresti alla niikauaks, kuni ta seaduslikul teel oma isikut tõendab."

Need Pariisi Kommuuni tähtsaimad vahendid kriminaalõiguse alal ei ammenda tema ideede ja tegevuse kogu rikkust võitluses rahvavaenlastega, reeturitega, äraandjatega, spioonidega, kahjuritega ja diversantidega, kes oma metsikus vihas rahva, töölisklassi ja Kommuuni vastu olid valmis igasugusele alatusele, kui ainult saaks viia Kommuuni langemisele.

VII peatükk.

NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU KRIMINAALÕIGUSE ARENGU PÕHIETAPID.

§ 25. Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu ajaloo periodiseerimine.

I. Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine peab tugenema tema teaduslikult põhistatud periodiseerimisele, mis vahetult on seotud sotsialistliku riigi arengu üldajalooga.

Partei XVIII kongressil seltsimees Stalin arendas ja tõstis kõrgeimale astmele marksismi-leninismi õpetuse sotsialistlikust riigist. Seltsimees Stalini õpetusel sotsialistliku riigi arengu kahest faasist on otsustav tähtsus ka sotsialistliku kriminaalõiguse arengu mõistmiseks. Suure Oktoobrirevolutsiooni ajast on sotsialistlik riik läbinud oma arengus kaks faasi.

„Esimene faas — see on periood Oktoobrirevolutsioonist kuni ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni. Selle perioodi põhimine ülesanne seisnes kukutatud klasside vastupanu mahasurumises, maa kaitse organiseerimises interventide kallaletungi vastu, tööstuse ja põllunduse taasehitamises, tingimuste ettevalmistamises kapitalistlike elementide likvideerimiseks. Vastavalt sellele teostas meie riik sel perioodil kahte põhifunktsiooni. Esimene funktsioon oli kukutatud klasside mahasurumine siseriigis. Sellega meenutas meie riik väliselt eelnevaid riike, kelle funktsioon seisnes mittealistuvate mahasurumises, siiski selle põhimõttelise vahega, et meie riik surus töötava enamiku huvide nimel maha ekspluateeriva vähe-

miku, kuna eelnevad riigid surusid ekspluateeriva vähemiku huvide nimel maha ekspluateeritava enamiku. Teine funktsioon oli maa kaitse välise kallaletungi vastu. Sellega meenutab ta väliselt samuti eelnevaid riike, kes samuti tegelesid oma maade relvastatud kaitsmisega, siiski selle põhimõttelise vahega, et meie riik kaitses välise kallaletungi vastu töötava enamiku võidusaavutusi, kuna eelnevad riigid sellistel juhtudel kaitsesid ekspluateeriva vähemiku rikkust ja privileege. Oli veel kolmas funktsioon — see on meie riigiorganite majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik töö, mille sihiks oli uue, sotsialistliku majanduse algete arendamine ja inimeste ümberkasvatamine sotsialismi vaimus. Kuid see uus funktsioon ei saanud sel perioodil tõsise arendamise osaliseks.

Teine faas on periood linna ja maa kapitalistlike elementide likvideerimisest kuni sotsialistliku majandussüsteemi täieliku võiduni ja uue Konstitutsiooni vastuvõtmiseni. Selle perioodi põhiülesanne on sotsialistliku majanduse organiseerimine kogu maal ja kapitalistlike elementide viimsete jäänuste likvideerimine, kultuurirevolutsiooni organiseerimine ja täiesti moodsa armee organiseerimine maa kaitseks. Vastavalt sellele muutusid ka meie sotsialistliku riigi funktsioonid. Kadus ja hääbus sõjalise mahasurumise funktsioon siseriigis, sest ekspluateerimine on hävitatud, ekspluataatoreid enam ei ole ja pole kedagi maha suruda. Mahasurumise funktsiooni asemele tekkis riigil sotsialistliku omandi kaitse funktsioon rahva vara varastajate ja riisujate vastu. Täielikult säilis maa sõjalise kaitse funktsioon väliskallaletungide vastu, tähendab, säilis ka Punaarmee, Mere-sõjalaevastik, samuti kui karistusorganid ja luure, mis on vajalikud välismaa luure poolt meie maale saadetud spioonide, tapjate, kahjurite kinnipüüdmiseks ning karistamiseks. Säilis ja sai täieliku väljaarenemise riigi organite majanduslik-organisatoorse ja kultuurilis-kasvatusliku töö funktsioon. Nüüd seisneb meie riigi põhiülesanne siseriigis rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistusorganitesse ja luuresse, siis on nende teravik pööratud mitte enam siseriiki, vaid temast väljapoole, välisvaenlaste vastu [1]."

Nendest seltsimees Stalini juhtmõtteist näeme, et nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ülesanded muutuvad vastavalt sellele, millises arengufaasis on meie sotsialistlik riik.

Asudes sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimisele, lähtume seltsimees Stalini juhtmõtteist meie maa ajaloo periodiseerimise kohta.

---

1 Stalin, Aruanne XVIII kongr., lk. 56 ja 57.

Oma märkustes ÜK(b)P ajaloo kursuse koostajaile andis seltsimees Stalin partei ajaloo periodiseerimise seoses meie riigi ajalooga. Vastavalt seltsimees Stalini poolt antud meie maa ajaloo periodiseerimisele, mis on aluseks võetud ÜK(b)P ajaloo lühikursuses, jagame nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu ajaloo järgmisse kuude perioodi:

1. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood (1917.—1918. a.).

2. Välismaise interventsiooni ja kodusõja periood (1918.—1920. a.).

3. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood (1921.—1925. a.).

4. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood (1926.—1929. a.).

5. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood (1930.—1934. a.).

6. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood (1935.—1937. a.).

II. Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu ajalugu iseloomustavad neil perioodidel järgmised põhijooned:

1) Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood: vana kodanlik-mõisnikulise kriminaalõiguse lammutamine ja hävitamine; revolutsiooniliste rahvamasside laialdane õiguslooming; dekreetide andmine, mis sisaldavad üldsätteid võitluse kohta nõukogude võimu vastu sihitud rünnete ohtlikemate liikidega;

2) välismaise interventsiooni ja kodusõja periood: võitluseks kuritegude üksikute liikidega määratud dekreetide-instruktsioonide andmine; revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamine; nõukogude seaduste täpse täitmise nõudmine;

3) rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood: veel suurema revolutsioonilise seaduslikkuse nõudmine ja teostamine; nõukogude vabariikide kriminaalkoodeksite andmine, mis süstematiseerisid eelnevate aastate kriminaalseadusandluse ja andsid kuritegude täpsed koosseisud ning konkreetsed sanktsioonid; aluste loomine üleliidulisele kriminaalseadusandlusele, peamiselt üldosa küsimustes;

4) maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood: üleliidulise kriminaalseadusandluse loomine kõige ohtlikumate kuritegude liikide ulatuses, liiduvabariikide kriminaalkoodeksite kokkukõlastamine üleliidulise kriminaalseadusandlusega; maa sotsialistliku industria-

liseerimise eest toimunud võitluse perioodi iseärasustest tingitud muudatuste ja täienduste teostamine kriminaalseadusandluses;

5) põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood: revolutsioonilise seaduslikkuse edasine kindlustamine; sotsialistliku omandi kaitse kui revolutsioonilise seaduslikkuse põhiülesanne; rea tähtsaimate, võitluseks kõige ohtlikumate kuritegude liikidega määratud normide loomine liidu kriminaalseadusandluse alal, mille tulemusena põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi lõpul üleliidulisele reglementeerimisele allusid mitte üksnes kriminaalseadusandluse üldosa, vaid ka tema eriosa põhimised normid;

6) sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja NSVL Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood: sotsialistliku kriminaalõiguse aluste kinnistamine Stalini Konstitutsioonis, sotsialistliku seaduse autoriteedi uus edasine tõus, tema stabiliseerimine, üleliidulise tähendusega tähtsaimate kriminaalseaduste andmine, mis aitasid kõvendada nõukogude karistusorganeid ja nõukogu luuret halastamatuks võitluseks trotskistlik-buhharinlike bandiitidega, spioonidega, diversantidega ja kahjuritega, kes meie tagalasse saadetakse välismaiste luurete poolt; üleliidulise kriminaalkoodeksi andmise kinnistamine Stalini Konstitutsioonis.

§ 26. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood.

I. Iseloomustades Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi, märgib ÜK(b)P ajaloo lühikursus:

„Et Nõukogude võimu kindlustada, selleks oli vaja vana kodanlik riigiaparaat purustada, lammutada ja selle asemele luua uus Nõukogude riigiaparaat. Edasi oli tarvis purustada seisusliku korra jäänused ja rahvusliku surve režiim, kaotada kiriku eesõigused, likvideerida kontrrevolutsiooniline ajakirjandus ja igasugused kontrrevolutsioonilised, legaalsed ja illegaalsed organisatsioonid ja laiali saata kodanlik Asutav Kogu. Lõpuks oli pärast maa natsionaliseerimist vaja natsionaliseerida ka kogu suurtööstus ja seejärel — sõjaseisukorrast välja pääseda, teha lõpp sõjale, mis kõige enam segas Nõukogude võimu kindlustamist.

Kõik need abinõud viidi läbi mõne kuuga, alates 1917. aasta lõpust kuni 1918. aasta keskpaigani [2].“

Teostades neid maailma-ajaloolisi ülesandeid, leidis nõukogude võim vanalt kodanlikult maailmalt meeleheitlikku vastupanu. Oma

2 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 223—224.

loomalikus vihavaenus töötavate masside ja nõukogude vastu teevad kapitalistid ja mõisnikud juba esimesil päevil pärast Oktoobri võitu katseid kukutada nõukogude võimu, pärast ebaõnnestumist aga siirduvad teistele meetoditele võitluses nõukogude võimuga. Kontrrevolutsiooniline sabotaaž, vandenõud, vastuhakud, terroristlikud ja diversioonilised aktid, spionaaži organiseerimine kodanlike välisriikide kasuks — need on selle vastupanu avaldumisvormid. Teisest küljest esinevad nõukogudele osutatava vastupanu vormidena riisumised ja spekulatsioonid, bandiitlikud kallaletungid jms. kuriteod, mis organiseeritakse ja pannakse toime vana ühiskonna lagunemise elementide poolt.

Et kukutada nõukogude võimu, võitlesid kõik kontrrevolutsioonilised jõud nõukogude võimu poliitika vastu, kes teostas rahva tahet imperialistliku sõja lõpetamiseks.

„Kõik kontrrevolutsionäärid, alates vähemlastest ja sotsialistidest-revolutsionääridest ja lõpetades kõige ägedamate valgekaartlastega, tegid pöörast agitatsiooni rahu allakirjutamise vastu. Nende siht oli selge: nad tahtsid rahuläbirääkimisi nurja ajada, sakslaste pealetungi provotseerida, alles nõrga Nõukogude võimu olemasolu kaalule panna ja ohustada tööliste ja talupoegade võidusaavutusi [3]."

Koletislikud olid roimad, mis selles võitluses Nõukogude võimuga sooritati Trotski, Buhharini ja nende kaaslaste poolt. „...Nagu hiljutine nõukogudevastase „parempoolsete ja trotskistide bloki" kohtuprotsess (1938. aasta algul) kindlaks tegi, olid Buhharin ja tema poolt juhitav „pahempoolsete kommunistide" rühm koos Trotski ja „pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääridega salavandenõus Nõukogude valitsuse vastu. Ilmnes, et Buhharin, Trotski ja nende vandenõu-kaaslased seadsid endale eesmärgiks ajada nurja Bresti rahuleping, areteerida V. I. Lenin, J. V. Stalin, J. M. Sverdlov, nad tappa ja moodustada buhhaarinlastest, trotskistidest ja „pahempoolsetest" sotsialistidest-revolutsionääridest uus valitsus [4]."

Pärast rahu sõlmimist asus Nõukogude võim sotsialistlikule ehitustööle. Rahvamajanduse juhtivate positsioonide koondamine proletariaadi kätte, üldrahvalise arvestuse ja kontrolli organiseerimine, võitlus töödistsipliini eest, võitlus vilja eest, võitlus väikekodanliku anarhilisuse stiihiaga — need ülesanded kerkisid Nõukogude võimu ees.

---

3 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 225.
4 Sealsamas, lk. 227, 228.

II. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi sotsialistlik kriminaalseadusandlus pidi peegeldama seda perioodi iseloomustavaid iseärasusi ja andma nõukogude ja laiade rahvamasside kätte õige, teritatud relva võitluses sotsialismi kõikide vaenlastega.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon hävitas vana kodanlik-mõisnikulise riigi kogu tema riikliku masinaga, kohtuga, vana kodanlik-mõisnikulise õigusega. Ta lõi uue sotsialistliku riigi, uue riikliku aparaadi, nõukogude kohtu ja uue, sotsialistliku õiguse, esimese maailmas. „Uus võim loob uue seaduslikkuse, uue korra, mis on revolutsiooniline kord[5]."

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodil esines sotsialistlik seadus, väljendades tööliskiassi tahet, eelkõige ka propaganda vormina. Sel puhul ütles Lenin ettekandes ÜK(b)P XI kongressil 1922. a.:

„Meil oli ajajärk, mil dekreedid teenisid propaganda vormina. Meie üle naerdi, öeldi, et bolševikud ei saa aru, et nende dekreete ei täideta; kogu valgekaartlik ajakirjandus on selle arvel täis pilget, kuid see ajajärk oli seaduslik, kui bolševikud võtsid võimu ja ütlesid reamehele-talupojale, reamehele-töölisele: vaat kuidas me tahaksime, et riiki valitsetaks, siin on dekreet, katsuge. Lihttöölisele ja -talupojale andsime oma kujutlused poliitikast otsekohe dekreetide kujul. Tulemuseks oli selle määratu usalduse võitmine, mis meil oli ja on rahvamassides. See oli aeg, oli faas, mis oli vajalik revolutsiooni alguses, ilma selleta me poleks asunud revolutsiooni-laine etteotsa, vaid oleksime vantsinud selle sabas. Ilma selleta meil poleks olnud kõigi tööliste ja talupoegade usaldust, kes tahtsid ehitada elu uutele alustele[6]."

Kuid juba Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodil avaldas Nõukogude Valitsus rea dekreete, mille eesmärgiks oli — anda massidele instruktsioone konkreetseks praktiliseks tööks. Seadus esines sel perioodil veel üld-direktiivina, üldinstruktsioonina, mida pidi detailiseerima, konkretiseerima ja praktilise sisuga täitma revolutsiooniliste rahvamasside laialdane õigusloome.

Selle kohta kirjutas Lenin 1919. a. alguses:

„Meie dekreet on üleskutse, kuid mitte üleskutse endises vaimus: „Töölised, tõuske, kukutage kodanlus!" Ei, see on üleskutse massidele, nende üleskutsumine praktilisele tööle. Dekr

[5] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 611.
[6] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 255—256.

reedid, need on instruktsioonid, mis kutsuvad massilisele praktilisele tööle[7].

Nende Lenini sõnade valguses selgub kohtudekreedi nr. 1 erandlikult suur osa. Andes vaid üldisi juhendeid, märkides nõukogude kohtute tegevuse põhimisi organisatsioonilisi tähiseid, võimaldas kohtudekreet nr. 1 kõige avaramat tegevusvälja laialdastele rahvamassidele.

„Kohalikud kohtud otsustavad asju Venemaa Vabariigi nimel ja juhinduvad oma otsustes kukutatud valitsuste seadustest, vaid niivõrd, kuivõrd need ei ole revolutsiooniga muudetud ega ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistusega ja revolutsioonilise õigustundega.

Märkus. Äramuudetuks tunnistatakse kõik seadused, mis on vastuolus Tööliste, Soldatite, Talupoegade Saadikute Nõukogude KTK ja Tööliste ja Talupoegade Valitsuse dekreetidega, aga ka VSDT Partei ja S.-R. Partei miinimumprogrammidega[8]."

Lenin kirjutas: „... revolutsioonilised massid astusid pärast 7. novembrit (25. oktoobrit) õigele teele ja tõendasid revolutsiooni elulisust, hakates sisse seadma oma, tööliste ja talupoegade kohtuid veel enne igasuguseid dekreete kodanlik-bürokraatliku kohtuaparaadi laialisaatmise kohta[9]."

Lenini toodud sõnadest selgub meile dekreetide määratu tähtsus, mis organiseerisid, suunasid laialdaste rahvamasside revolutsioonilist õigusloomingut, hävitasid vana kodanliku õiguse ja kohtu ja lõid nõukogude sotsialistliku õiguse.

Nende dekreetide hulka tuleb arvata ülemalnimetatud kohtudekreet nr. 1, mis likvideeris vana kohtute süsteemi, vana kodanliku kriminaalõiguse ja lõi uue, nõukogude kohtute — kohalike kohtute ja revolutsiooniliste tribunaalide süsteemi, mis loodi „võitluseks kontrrevolutsiooniliste jõududega, et rakendada vahendeid revolutsiooni ja tema võidusaavutiste kaitsmiseks nende eest, samuti ka asjade otsustamiseks võitluses marodeerimisega ja riisumisega, sabotaažiga ja kaupmeeste, töösturite, ametnike ning muude isikute teiste kuritarvitustega" (art. 8).

Kohtudekreet nr. 1 võimaldas kohtutele rakendada vanu seadusi, kuivõrd need ei olnud revolutsiooniga muudetud ega olnud vastuolus nõukogude dekreetidega, partei programmiga ja revolutsioonilise südametunnistusega ning revolutsioonilise õigustundega. Seega oli vanade seaduste rakendamise sfäär äärmiselt piiratud.

---

7 Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 166.
8 VSKK 1917. a., nr. 4.
9 Lenin, Teosed, XXII k., lk. 460.

Ka kohtudekreedis nr. 2, mis anti märtsis 1918. a., esineb juhend vanade seaduste kasutamise võimaluse kohta nõukogude kohtute otsustes. Kuid juba mõne kuu pärast, juulis 1918. a., öeldakse kohtudekreedis nr. 3 (VSKK 1918. a., nr. 52), et rahvakohus võib määrata karistusena vabaduskaotuse kuni viie aastani, juhindudes üksnes „Tööliste ja Talupoegade Valitsuse dekreetidest ja sotsialistlikust südametunnistusest" (art. 3).

Nõukogude seaduse osa ja tähtsus muutub Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi lõpuks. Vaadeldava perioodi lõpuks töötas Nõukogude võim välja seadused, mis moodustasid sotsialistliku revolutsioonilise õiguskorra aluse. VI Ülevenemaalise Nõukogude erakorralise kongressi määrus „Seaduste täpsest täitmisest" (VSKK 1918. a., nr. 90) on sotsialistliku õiguse arengus suurim ajalooline daatum ja tähis. Ses määruses märgiti kõigepealt, et „revolutsioonilise võitluse aasta jooksul töötas Venemaa töölisklass välja Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi seaduste alused, millede täpne täitmine on vajalik tööliste ja talupoegade võimu edasiseks arendamiseks ja kindlustamiseks Venemaal".

Kongress määras: „Kutsuda üles Vabariigi kõiki kodanikke, Nõukogude võimu kõiki organeid ja ametiisikuid Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi seaduste, keskvõimu poolt antud ja antavate määruste, määrustike ja korralduste kõige rangemale täitmisele."

III. Hävitades vana kodanliku õiguse, kohtu, vanglad jne., pidi selle perioodi sotsialistlik kriminaalseadusandlus kõigepealt märgistama proletariaadi diktatuuri kaitsmiseks kutsutud uue õiguse põhimõttelised alused ja uue kohtu organisatsioonilis-juriidilised vormid.

Edasi oli vajalik aidata laiadel rahvamassidel luua uut, nõukogude kriminaalõigust, teostada vahetut võitlust kontrrevolutsionääridega, riisujatega, spekulantidega, bandiitidega ja huligaanidega; oli vaja anda seadusi, mis märgistaksid nende kurjategijatega võitluse ülesanded ja vahendid. Lõpuks, teostades maa, tööstuse ja pankade natsionaliseerimist, rakendades tervet rida abinõusid majanduslikul alal, oli vajalik kindlustada nende teostamist mitte ainult veenmis-, vaid ka sundimisvahenditega; oli vaja anda seadusi ja üksikuid norme, mis tingiksid karistatavuse Nõukogude võimu poolt rakendatavate abinõude täitmatajätmise või saboteerimise eest.

IV. Artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgses visandis, mis kirjutatud 28. märtsil 1918. a., ütleb Lenin:

„Kapitalistlikus ühiskonnas oli kohus peamiselt rõhumise aparaadiks, kodanliku ekspluateerimise aparaadiks. Seetõttu oli proletaarse revolutsiooni tingimatuks kohuseks kohtuasutisi mitte reformeerida (selle ülesandega piirdusid kadetid ja nendega kaasahõiskavad menševikud ja parempoolsed sotsiaal-revolutsionäärid), vaid täiesti hävitada, kuni alusteni ära pühkida kogu vana kohus ja tema aparaat. Selle vajaliku ülesande täitis Oktoobrirevolutsioon, ja täitis edukalt. Vana kohtu asemele asus ta looma uut rahva kohut, õigemini nõukogude kohut, mis on ehitatud töötava rahva ja ekspluateeritavate klasside — ja ainult nende klasside — riigivalitsemisest osavõtu printsiibil [10].“

Olles arendanud vanade kodanlik-mõisnikuliste kohtute hävitamise ja uute, rahvalike nõukogude kohtute loomise aluseks asetatud printsiipe, formuleerib Lenin nende kohtute ülesanded:

„Uus kohus on kõigepealt vajalik võitluseks ekspluataatorite vastu, kes katsuvad taastada oma valitsemist, või hoida oma privileege, või salaja läbi tassida, pettusega kätte saada nende privileegide ühte või teist osakest. Kuid peale selle langeb kohtutele, kui nad on tõeliselt nõukogude asutiste printsiibil organiseeritud, teine, veelgi tähtsam ülesanne. See on ülesanne kindlustada töötava rahva distsipliini ja enesedistsipliini kõige valjemat teostamist [11].“

Neid mõtteid, mis esinevad sotsialistliku kriminaalõiguse teooria alusena, arendas Lenin oma artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded“ lõplikus variandis.

Kohtudekreedi nr. 1 pöördumine revolutsioonilise südametunnistuse ja revolutsioonilise õigustunde poole esines üleskutsena revolutsiooni teostavatele laiadele massidele luua võitluse protsessis revolutsiooni vaenlastega ja väikekodanliku stiihiaga uus, revolutsiooniline õigus.

Samal perioodil anti peale kohtudekreedi nr. 1 veel kohtudekreedid nr. 2 ja 3, rida dekreete revolutsiooniliste tribunaalide ja sõjakohtute kohta (polgu-, salga-, rühma- jne.). Nende dekreetidega loodi uued kohtud, sätiti kohtuallumus, asjade läbivaatamise kord jne. Juurdluse, arestimise, läbiotsimiste ja kinnipeetavate vahi all pidamise korraldamise eesmärgil anti dekreete, tsirkulaare ja instruktsioone, mis sättisid uurimis- ja vanglaorganite tegevuskorra.

Edasi, Kohtu Rahvakomissariaadi instruktsioonidega ja tsirkulaaridega loodi komisjonid alaealiste õiguserikkujate jaoks, töötati

---

[10] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.
[11] Sealsamas.

läbi vabaduskaotuse kui karistuse aluseks asetatud printsiibid, sätiti vaimuhaigete uurlemise kord.

Sel kombel oli Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi lõpuks mitte üksnes hävitatud vana kohtusüsteem, vaid põhiosas loodud ka uus kohtusüsteem, kusjuures seadusandluses väga detailselt olid sätitud selle süsteemi põhilülid: kohalikud (rahva-) kohtud, revolutsioonilised tribunaalid, sõjakohtud, komisjonid alaealiste jaoks. Olid läbi töötatud kriminaal-protsessuaalsed normid ja lõpuks olid loodud uued vanglaasutised.

Kõrvuti uute kohtutega oli võitluseks kontrrevolutsiooniliste ja teiste uuele võimule kõige ohtlikumate kuritegudega vajalik erilise karistusorgani loomine.

Kõneldes võitluse ülesandeist kontrrevolutsionääridega ja sabotaažnikega, kirjutas Lenin: „Kodanlus, mõisnikud ja kõik rikkad klassid teevad meeleheitlikke jõupingutusi selleks, et õõnestada revolutsiooni, mis peab kindlustama tööliste, töötajate ja ekspluateeritavate masside huvisid.

Kodanlus läheb õelamaile kuritegudele, ostes ära ühiskonna jätiseid ja allakäinud elemente, liites neid pogrommide eesmärkidel. Kodanluse pooldajad, eriti kõrgemate teenistujate, pangaametnike jms. seast, saboteerivad tööd, organiseerivad streike, et õõnestada valitsust tema sotsialistlike ümberkujunduste teostamisele suunatud vahendites. Asi läheb isegi toitlustustöö sabotaažini, mis ähvardab miljoneid inimesi näljaga.

Võitluseks kontrrevolutsionääridega ja sabotaažnikega on vaja erakordseid vahendeid [12]."

20. detsembril 1917. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse VTšK loomise kohta. Selles määruses märgiti eriti järgmist:

„Nimetada komisjon Ülevenemaaliseks Erakorraliseks Komisjoniks Rahvakomissaride Nõukogu juures võitluseks kontrrevolutsiooniga ja sabotaažiga ning see kinnitada.

Komisjoni ülesanded:

1) Jälitada ja likvideerida kõik kontrrevolutsioonilised ja sabotaažlikud katsed ja teod kogu Venemaal, ükskõik kelle poolt nad sooritataks.

2) Kõigi sabotaažnike ja kontrrevolutsionääride revolutsioonilise tribunaali kohtu alla andmine ja nendega võitlemise vahendite väljatöötamine."

Üheaegselt dekreetide andmisega, mis kaotasid vana õiguse ja vana kohtu, kuulutasid välja uue õiguse ja rajasid uued nõu-

---

12 Lenin, Teosed, XXII k., lk. 126.

kogude kohtud, annab Nõukogude valitsus, tulles vastu laiade rahvahulkade uut revolutsioonilist õigust loovale revolutsioonilisele initsiatiivile, rea dekreete, mis on sihitud kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste vahetule mahasurumisele, halastamatule võitlusele kontrrevolutsiooniga, võitlusele kriminaalkuritegudega ja kuriteoliste elementidega.

„Nõukogude võimu järjekordsetes ülesannetes" kirjutas Lenin 1918. a.:

„Diktatuur on raudne võim, revolutsiooniliselt julge ja kiire, halastamatu nii ekspluataatorite kui ka huligaanide mahasurumises [13]."

Seepärast peab nõukogude võim kiirelt, julgelt ja halastamatult maha suruma vastupanu, mida talle osutavad kodanlus ja vana ühiskonna igasugused lagunemise elemendid: „... lagunemise elemendid ei saa „näidata ennast" teisiti kui kuritegude, huligaansuse, altkäemaksu, spekulatsioonide, igasuguste nurjatuste suurendamisega" [14].

Juba nõukogude võimu esimestes dekreetides suunab sotsialistlik kriminaalõigus oma teraviku võitlusele kõige raskemate rünnetega nõukogude korra vastu, pöörates tähelepanu võitlusele ka teiste kuritegudega.

Vaadeldava perioodi lõpuks olid formuleeritud mitte üksnes kriminaalõiguse marksistlik-leninistliku õpetuse põhimised printsiibid, vaid oli arendatud kriminaalseadusandlust, mis reas dekreetides ja määrustes konkretiseeris neid printsiipe rahva poole pöördumiste kujul, üldiste määrustega võitlusest kontrrevolutsiooniga, dekreetidega ja instruktsioonidega nõukogude kohtute ja tribunaalide organisatsioonist, lõpuks täpsete juriidiliste normidega, mis sättisid kuritegude koosseise ja real juhtumeil konkreetseid kriminaalkaristusi.

§ 27. Välismaise interventsiooni ja kodusõja periood.

„... Juba 1918. a. esimeseks pooleks arenes kaks kindlakskujunenud jõudu, kes olid valmis asuma Nõukogude võimu kukutamisele, nimelt — Entente'i imperialistid ja kontrrevolutsioon Venemaal [15]."

Nõukogude võimu ees seisid erakordsed raskused. Majanduslik laostumine, nälg, sisemine kontrrevolutsioon — kõik see äär-

---

13 Lenin, Teosed, XXII k., lk. 459.
14 Sealsamas.
15 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 236.

miselt komplitseeris välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodi astuva Nõukogude riigi seisukorda.

Teostades halastamatut võitlust sisemise kontrrevolutsiooniga, mobiliseeris riik bolševike partei juhtimisel kõik nõukogude rahva jõud välismaise interventsiooni purustamiseks.

„Partei kuulutas maa sõjaleeriks ja korraldas tema majandusliku ja kultuurpoliitilise elu sõjapidamise kohaselt. Nõukogude valitsus kuulutas, et „sotsialistlik isamaa on hädaohus", ja kutsus rahvast vastulöögile.

Lenin esitas loosungi — „kõik rinde heaks", ja sajad tuhanded töölisi ja talupoegi astusid vabatahtlikult Punaarmeese, läksid rindele. Ligi pool partei ja kommunistliku noorsooühingu liikmeist siirdus rindele. Partei kutsus rahvast üles i s a m a a s õ j a k s välismaa interventide sõjavägede pealetungi ja revolutsiooni poolt kukutatud ekspluataatorlike klasside mässude vastu [16]."

Kõrvuti võitlusega välismaise interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu tegi nõukogude võim suurt tööd rahvamajanduse organiseerimise alal.

„Sisesuhete vaatekohalt," ütleb seltsimees Stalin, „tuleb seda perioodi iseloomustada kui ülesehitamise perioodi, kui perioodi, mil kodanliku riigi vanade aparaatide purustamine oli põhimises osas lõppenud ja mil algas uus ülesehitamise ajajärk, kus seatakse korda peremeestelt äravõetud vabrikud ja tehased, ehitatakse tõeliselt töölis-kontrolli, ja järgnevalt proletariaat läheb kontrollilt üle otsesele valitsemisele, kus hävitatud toitlusaparaadi asemele ehitatakse uus, hävitatud raudteeaparaadi asemele ehitatakse keskuses ja kohtadel uued organid, vana armee asemele — uus. Tuleb tunnistada, et ülesehitamine sel perioodil üldiselt lonkab, sest ülesehitamise põhienergia — üheksa kümnendikku sellest energiast — läheb Punaarmee loomisele, sest Entente'i jõududega elu ja surma peale võitluses on tegu Nõukogude Venemaa olelu enesega, ja olelut võis sel perioodil kaitsta ainult võimsa Punaarmee jõududega. Ja tuleb öelda, et meie pingutused ei olnud asjatud, sest Judenitši ja Koltšaki võitnud Punaarmee näitas juba sel perioodil kogu oma võimsust [17]."

Pärast võitu Denikini üle nõukogude võim, „...ette nähes sõja lõppu, seadis eesmärgiks sõja otstarbeiks kohandatud riiklikud aparaadid ümber asetada uutele roobastele, majandusliku ülesehitamise roobastele" [18]. Kuid riigiaparaadi ümberehitamise katkestas uue sõja puhkemine: sõda Poolaga ja Wrangelliga.

---

[16] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 238—239.
[17] „Lenin ja Stalin", II k., lk. 328.
[18] Sealsamas, lk. 329.

Interventide ja valgekaartlaste lõplik purustamine lõpetas kodusõja perioodi.

Kodusõja perioodil teravneb järsult kodanliku ja väikekodanliku stiihia vastupanu, paljunevad kontrrevolutsioonilised vandenõud, vastuhakud, mässud, diversioonilised ja terroristlikud aktid, kontrrevolutsiooniline agitatsioon, bandiitide salgad. Majanduslikku laostumist ja nälga kasutavad petised, spekulandid, röövlid ja marodöörid.

„Revolutsiooni poolt hävitatud sotsialistide-revolutsionääride, vähemlaste, anarhistide ja natsionalistide parteid toetavad interventsiooni ajajärgul valgekaartlikke kindraleid ja intervente, korraldavad kontrrevolutsioonilisi vandenõusid Nõukogude Vabariigi vastu, organiseerivad terrorit nõukogude tegelaste vastu. Need parteid, kel enne Oktoobrirevolutsiooni oli mõnel määral mõju töölisklassis, paljastavad endid kodusõja ajal rahva silmis täielikult kontrrevolutsiooniliste parteidena[19]."

Oma pöörases võitluses revolutsiooniga kasutavad klassivaenlased kõige alatumaid meetodeid, peatumata partei ning nõukogude võimu juhtide tapmise ees. Valgekaartlased, menševikud, sotsialistid-revolutsionäärid ja „pahempoolsed kommunistid" eesotsas Buhhariniga organiseerisid reetlikke tapmisi, minnes valitsuse vahistamise ja Lenini, Sverdlovi ning Stalini tapmise katseni. 20. juunil 1918. a. tapeti Volodarski, 30. augustil — Uritski, samal 30. augustil teostas sotsialist-revolutsionäär Kaplan kallaletungi V. I. Lenini elule.

Kõneldes revolutsiooni vaenlaste vastupanust, tähendas Lenin, et „ilma surmanuhtluseta e k s p l u a t a a t o r i t e (s. o. mõisnike ja kapitalistide) suhtes tuleb toime vaevalt ükskõik milline revolutsiooniline valitsus"[20].

Vastuseks terrori ilmnemisele revolutsiooni vaenlaste poolt oli Nõukogude valitsus sunnitud septembris 1918. a. andma dekreedi punase terrori kohta (VSKK 1918. a., nr. 65), milles öeldakse, „et antud situatsiooni puhul on tagala kindlustamine terrori abil otseseks hädatarvilikkuseks...; et Nõukogude Vabariiki on vajalik kindlustada klassivaenlaste vastu nende isoleerimise teel kontsentratsioonilaagreisse; et mahalaskmisele kuuluvad kõik isikud, kes on seotud valgekaartlike organisatsioonidega, vandenõudega ja mässudega; et on vaja avaldada kõigi mahalastute nimed kui ka põhjused, millistel seda vahendit nende suhtes kohaldati".

II. Augustis 1919. a. „Kirjas töölistele ja talupoegadele võidu puhul Koltšaki üle" kirjutas Lenin:

[19] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 258.
[20] L e n i n, Teosed, XXI k., lk. 173, märkus.

„Kõigi jõududega on vaja jälitada ja kinni püüda neid röövleid, endid varjavaid mõisnikke ja kapitaliste, paljastada neid kõigi nende katete all ja karistada halastamatult, sest need on töötava rahva kõige kurjemad vaenlased, osavad, teadjad, kogenud, vandenõuks kannatlikult soodsat momenti ootavad; need on sabotaažnikud, kes ei peatu ühegi kuriteo ees, et tekitada kahju Nõukogude võimule. Nende töötava rahva vaenlaste, mõisnike, kapitalistide, sabotaažnike, valgete vastu tuleb olla halastamatu[21]."

Kritiseerides nõukogude kohtute tegevust, kirjutas Lenin: „Kuid meie revolutsioonilised ja rahvakohtud on ülemäära, uskumatult nõrgad. Tundub, et pole veel lõplikult murtud mõisnike ja kodanluse ikkest päritud rahva vaade kohtule kui millelegi kroonulik-võõrale. Pole küllaldast arusaamist sellest, et kohus on just viimase kui ühe kehviku riigivalitsemisele kaasatõmbamise organ (sest kohtutegevus on üks riigivalitsemise funktsioonidest), et kohus on proletariaadi ja kehvima talurahva võimu organ, — et kohus on distsipliinile kasvatamise vahend[22]."

Andes revolutsiooniliste tribunaalide ja kohtute tegevusele nii terava kriitika, rõhutab Lenin, et süüdlasi kuritegudes sotsialistliku riigi ja töötava rahva vastu „...peab oskama leida, kohtu alla anda ja karistada halastamatult"[23].

Kodusõja karmid tingimused nõudsid, et nõukogude võim ei avaldaks enam seda pehmust oma vaenlaste suhtes, mille lubamatusest omal ajal kõnelesid nii Lenin kui Stalin. „... Selline pehmus," ütleb seltsimees Stalin, „ainult õõnestab nõukogude võimu kindlust. Meie tegime vea, ilmutades sellist pehmust tööliisklassi vaenlaste suhtes. Kui meie oleksime ka edasi korranud seda viga, siis me oleksime toime pannud kuriteo tööliisklassi suhtes, me oleksime reetnud tema huvid[24]."

Sotsialismi vaenlaste vastupanuga kõige otsustavama võitluse vajadus aktsepteeriti kohtupraktika poolt kaugeltki mitte kohe.

Õigusloomingarenes vaadeldaval perioodil mitte üksnes võitluse organiseerimise suunas otsese kontrrevolutsiooniga, vaid ka võitluse suunas teiste, kõige raskemate kuritegudega. Nõukogude võim omistab suurt tähelepanu ka kuritegudele, mis rikuvad sotsialistlikku õiguskorda ja takistavad tähtsamate poliitiliste ja majanduslike vahendite teostamist tööstuse natsionaliseerimisel, jaotamiste läbiviimisel, sõjaväeteenistusse kutsumisel, töö-, finants- ja

---

[21] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 434.
[22] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 460.
[23] Sealsamas.
[24] Stalin, Kõnelus E. Ludwigiga. „Lenin ja Stalin", III k., lk. 525.

maaseadusandluse alal, võitluses mitmesuguste ametialaste, majanduslike ja isikuvastaste kuritegudega.

Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse printsiipide arengu suhtes omab erilist tähtsust märtsis 1919. a. vastuvõetud ÜK(b)P programm, mis formuleeris sotsialistliku kriminaalõiguse ülesanded ja märkis tema arenguteed.

ÜK(b)P programm rõhutas eelkõige sotsialismi vaenlaste vastupanu halastamatu mahasurumise ülesandeid.

„Üldpoliitilisel alal" osutab partei programm eriti sellele, et „Nõukogude riik oma olemuselt eneselt on suunatud ekspluataatorite vastupanu mahasurumisele".

Põllumajandust käsitlevas jaos kõneleb programm otsustavast võitlusest kulakluse ekspluataatorlike üritustega, külakodanlusega ja nende vastupanu mahasurumisest.

Programm käsitleb ka otsustavat võitlust bürokratismiga, kogu kapitalismi pärandiga, mis avaldab oma mõju laiadele töötava rahva massidele.

Erilist tähelepanu omistab programm võitlusele väikekodanluse anarhilisuse stiihiaga.

Märkides, et „Ainult tänu riigi nõukogulikule organisatsioonile võis proletariaadi revolutsioon korraga puruks lüüa ja kuni alusteni hävitada vana, kodanliku, ametnikulise ja kohtuliku riigi aparaadi", formuleerib partei programm kohut käsitlevas jaos nõukogude kriminaalõiguse põhiprintsiibid.

Partei programm märgib, et, „kaotades kukutatud valitsuste seadused, tegi Nõukogude võim Nõukogude poolt valitavaile kohtunikele ülesandeks teostada proletariaadi tahet, rakendades tema dekreete, nende puudumise või ebatäielikkuse korral aga juhinduda sotsialistlikust õigusteadvusest."

Osutades nõukogude kohtusüsteemi printsipiaalseile aluseile, konstateerib partei programm, et karistuse alal on toimunud tema iseloomu põhjalik muutus, et kohtud kohaldavad laialdaselt tingimisi süüdimõistmist, rakendavad uut karistusvahendit ühiskondliku laituse näol, asendavad vabaduskaotuse sunduslike töödega vabaduse säilitamisel, asendavad türmid kasvatuslike asutistega ja võimaldavad arendada seltsimehelike kohtute tegevust.

Partei programm, „kaitstes kohtu edasist arengut sama teed mööda", näitab sellega nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arenemise edasisi teid.

Niimoodi väljendus programmis Lenini-Stalini õpetus nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ülesannetest.

III. Välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodil sisaldab sotsialistlik kriminaalõigus sisuliselt juba kõik üldosa põhimised normid. Tõsi, need normid pole veel kodifitseeritud, vaid sisalduvad mitmesugustes, võitluseks üksikute kuriteoliikidega määratud dekreetides. Kuid see ei vähenda vähimalgi määral nende sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa normide tähtsust. Süü, katse, osavõtu, süüdimatuse jne. mõisted — kõik need tähtsaimad üldosa instituudid saavad vaadeldaval perioodil küllalt täieliku seadusandliku väljenduse.

12. detsembril 1919. a. avaldatud „VNFSV kriminaalõiguse juhtivad põhimõtted“ [25] olid proletariaadi diktatuuri kahe esimese aasta seadusandluse ja kohtute ning tribunaalide praktika omamoodi, kuigi mitte täielikuks kokkuvõtteks ja ühes sellega instruktsiooniks kohtutele nende töö edasisel arendamisel.

„Juhtivais põhimõtteis“ olid esmakordselt formuleeritud kriminaalõiguse üldosa põhimised juriidilised normid.

S i s s e j u h a t u s moodustab sotsialistliku revolutsiooni kogemuste üldistamise taotluse, kodanliku riigi kogu tema lisanditega lammutamise ja kodanliku õiguse hävitamise protsessi demonstreerimise. „Juhtivad põhimõtted“ viivad läbi mõtte, et kodanlikku õigust ei ole võimalik „kohandada“ sotsialistliku riigi huvidega. Edasi vaatleb sissejuhatus sotsialistliku õiguse tekkimise ja arenemise ajaloolist teed.

Sissejuhatus käsitleb sotsialistliku kriminaalõiguse iseloomustavaid erisusi proletaarse diktatuuri kahel esimesel aastal. Sissejuhatuse viimane osa käsitleb kriminaalõiguse üldülesandeid ja määrab kindlaks „Juhtivate põhimõtete“ tähenduse.

Teostades kuritegevusega võitlemise meetodite tsentraliseerimise ja ühendamise vajaduse mõtte, omistasid „Juhtivad põhimõtted“ suurima tähtsuse kuritegevusega võitlemise vahendite ühtlustamisele. Kuid püüdes anda sotsialistliku riigi poolt võitluses kuritegevusega rakendatavate vahendite süsteemi, keskendusid „Juhtivad põhimõtted“ ainult sotsialismi vaenlaste vastupanu mahasurumise ülesandele. Seega osutus sotsialistliku kriminaalõiguse ülesannete esitamine ühekülgseks ja ebatäielikuks. Lenini poolt formuleeritud karistuse ülesannetest oli „Juhtivates põhimõtetes“ mööda mindud ning küsimused sunduslikust kasvatamisest distsipliinile, võitlusest väikekodanliku anarhilisuse stiihiaga langesid „Juhtivaist põhimõtteist“ välja. Selle tulemusena moonutusid nõukogude kriminaalõiguse ülesanded.

---

[25] Rukovodjaštšije natšala po ugolovnomu pravu RSFSR.

Veel rohkem, sissejuhatuse selles kahtlemata ebaõnnestunud osas on veel teine poliitiliselt ebaõige, marksismi-leninismi vaadetega suhtumisele talupoegkonda vastuolus olev formulatsioon kukutatud kodanlike ja v a h e p e a l s e t e klasside vastupanu murdmisest. See formulatsioon on seda jämedamalt vigane ja lubamatu, et partei VIII kongressil 23. märtsil 1919. a., s. o. 9 kuud enne „Juhtivate põhimõtete" avaldamist, peatus Lenin spetsiaalselt sel küsimusel.

„Juhtivad põhimõtted" läksid mööda Lenini ja partei kõige tähtsamaist juhtmõtteist, nagu ka Lenini ja partei programmi juhtmõttest, et k o h u s o n d i s t s i p l i i n i k a s v a t a m i s e v a h e n d, et kohtul lasub peale ekspluataatorite vastupanu mahasurumise ülesande veel teine, veel tähtsam ülesanne — kindlustada töötava rahva distsipliini ja enesedistsipliini kõige valjem läbiviimine.

„Juhtivate põhimõtete" I j a g u sisaldab nõukogude kriminaalõiguse määrangu. Kriminaalõigusena käsitatakse „õigusnorme ja teisi õiguslikke vahendeid, mille abil antud klassiühiskonna ühiskondlike suhete süsteemi kaitstakse õiguserikkumiste (kuriteod) vastu repressioonidega (karistused)".

See kriminaalõiguse sisu määrang moodustab katse ületada kriminaalõiguse sisu traditsioonilist normatiivset määratlemist. „Juhtivad põhimõtted" rõhutavad kriminaalõiguse kui üksnes klassiühiskonnale omase nähtuse ajalooliselt piiratud osa ja avavad kriminaalõiguse klassiolemuse. Näidates nõukogude kriminaalõiguse klassilise sisu ja eesmärgi, sisaldavad „Juhtivad põhimõtted" formulatsioone ja sätteid, mis teatavas osas aktsepteeriti liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

Peab ütlema, et järgnevaist seadusandlikest aktidest erinevad „Juhtivad põhimõtted" positiivselt sellega, et nad tarvitavad mõistet „karistus", aga mitte „sotsiaalse kaitse vahendid".

„Juhtivate põhimõtete" III j a g u kannab pealkirja „Kuriteost ja karistusest". Selles leiame põhinorme kuriteo mõistest, norme, mis sätivad kuriteo koosseisu mõningaid tunnuseid, norme asjaoludest, mis kõrvaldavad kriminaalvastutuse, norme, mis formuleerivad karistuse eesmärke ja ülesandeid, ja norme, mis sätivad karistuse kohaldamise tingimusi ning korda.

Suuremat osa neist normidest arendati edasi järgnevais seadusandlikes aktides ja säilitati kehtivates kriminaalkoodeksites. Kuid „Juhtivate põhimõtete" selles jaos leiame ka mõningaid spetsiifilisi jooni, mis on tingitud epohhist, mil see dokument loodi.

„Juhtivate põhimõtete" § 5 ja 6 annavad kuriteo määrangu ja põhistuse kuritegudega võitlemise vajalikkusele. Kuritegu määratellakse §-s 5 kui „kriminaalõigusega kaitstava ühiskondlike suhete

korra rikkumist". See määratelu hõlmab kuriteo mõiste olulisi momente — tema ohtlikkust ja tema õigusvastasust. § 6 arendab seda mõtet veel selgemalt. Kuritegu on, öeldakse selles paragraafis, „tegu või tegevusetus, mis on ohtlik antud ühiskondlike suhete süsteemile". Tõsi, „Juhtivad põhimõtted" ei näita küllalt selgelt kuriteo klassilist sisu, mida muide ei tee ka järgnev seadusandlus, kuid iseloomustavaks neile on siiski püüd anda kuriteo materiaalset, formaalse õigusvastasusega kombineeritud määrangut.

„Juhtivate põhimõtete" iseärasuseks on see, et iseloomustades kuriteo koosseisu tunnuseid, nad peatuvad kuriteo objektil; edasi, kõneldes teost, iseloomustavad nad teda objektiivsest küljest ja teataval määral annavad ka teo iseloomustuse tema sisemisest küljest. „Juhtivad põhimõtted" osutavad tähelepanu süüdivuse küsimusele, samuti vaatlevad ka kuriteo subjekti küsimust.

Kuriteo teostamise staadiumide küsimusele on pühendatud „Juhtivate põhimõtete" IV j a g u, milles eristatakse lõpuleviidud kuritegu, katset ja ettevalmistust.

Osavõtu õpetust käsitellakse V j a o s. § 21 esitab „Juhtivate põhimõtete" üldkäsituse osavõtust: „Tegude eest, mis pannakse toime ühiselt isikute grupi poolt (salgaga, jõuguga, hulgaga), karistatakse nii täidesaatjaid kui ka kihutajaid ja kaasaaitajaid. Karistusmäära tingib mitte kuriteost osavõtu aste, vaid kurjategija ja tema poolt toimepandud teo ohtlikkuse aste."

„Juhtivad põhimõtted" tunnevad kriminaalvastutust kõrvaldavaid asjaolusid, viies seesuguste hulka üksnes hädakaitse.

Õpetus k a r i s t u s e s t ja selle kohaldamisest on „Juhtivates põhimõtetes" üksikasjalisemalt läbi töötatud kui õpetus kuriteost. Põhistus vajadusele teostada karistust proletaarse riigi poolt on antud §-s 6: „Kuritegu kui tegu või tegevusetus, mis on ohtlik antud ühiskondlike suhete süsteemile, kutsub esile riigivõimu võitluse vajaduse seesuguseid tegusid toimepanevate või seesugust tegevusetust lubavate isikutega (kurjategijatega)".

Andes sellise üldise, suurel määral abstraktse põhistuse „karistamise õigusele", sidumata seda klassivõitluse konkreetsete vormidega sotsialistlikus riigis ja sidumata seda olemuselt õpetusega proletariaadi diktatuurist, määratlevad „Juhtivad põhimõtted" §-s 7 karistuse sisu, kusjuures see määrang kannatab samuti abstraktsuse all. Selles paragraafis, nagu ka järgmistes, pidasid „Juhtivad põhimõtted" silmas karistuse utilitaarset osa ja püüdsid paljastada traditsioonilist klassikalist karistuse kui kättemaksu doktriini.

„Juhtivate põhimõtete" § 7 kõlab: „Karistus — see on neid sundusliku mõjutuse vahendeid, mille abil võim kindlustab antud

ühiskondlike suhete korda viimase rikkujate (kurjategijate) vastu." See karistuse üldmäärang konkretiseeritakse järgnevas kolmes paragraafis.

„Juhtivate põhimõtete" § 10 annab karistuse ülesannete teostamise meetodite täiendava iseloomustuse: „Karistuse valikul tuleb silmas pidada, et kuritegu kutsutakse klassiühiskonnas esile ühiskondlike suhete kujundusest, milles kurjategija elab. Seepärast pole karistus tasu „süü" eest, pole süü lunastamine. Esinedes kaitse vahendina peab karistus olema otstarbekohane ja samal ajal täiesti ilma piinamise tunnusteta ning ei pea tekitama kurjategijale kasutuid ja liigseid kannatusi."

„Juhtivate põhimõtete" katset avada kuriteo sisu kui klassiühiskonna ühiskondlike suhete kujunduse tulemust ei saa rahuldavaks tunnistada, sest kuriteo sotsiaalse sõltuvuse tunnustamine ei näita veel tema klassiolemust. Siiski on „Juhtivate põhimõtete" §-l 10, vaatamata kogu tema ebatäiuslikkusele, suur põhimõtteline tähtsus §-na, mis selgitab nõukogude kriminaalõiguse printsipiaalset erinevust kodanlikust õpetusest karistusest kui tasust, mis tekitab kurjategijale kannatusi ja seab oma eesmärgiks nende tekitamise ja piinamise. „Juhtivate põhimõtete" suureks defektiks on see, et pole kasutatud Lenini õpetust mahasurumise ja kasvatamise kui karistuse ülesannete ühendamisest, karistuse osast sotsialistlikus riigis, lõpuks veenmise ja sundimise vahekorrast. See puudus tuleb tunnistada seda olulisemaks, et „Juhtivate põhimõtete" loomise ajaks olid kõik vajalikud juhtmõtted sel alal Lenini poolt juba antud. Pole imestada, et järgnev kriminaalseadusandlus, võttes omaks „Juhtivate põhimõtete" positiivsed küljed karistuse küsimuses, heitis nende ühekülgsuse karistuse ülesannete määratlemisel kõrvale, kuigi veel mitte küllaldaselt arendades Lenini juhiseid selles küsimuses.

„Juhtivad põhimõtted" annavad tunduva ruumi karistuse liikide ja kohaldamise printsiipide küsimusele.

„Juhtivate põhimõtete" § 25 annab oma esimeses lõikes põhistuse vajadusele kohaldada praktikas mitmesuguseid karistusi: „Kokkukõlas ülesandega kaitsta ühiskondlikku korda ühelt poolt ja vajadusega ülimal määral vähendada kurjategija isiklikke kannatusi teiselt poolt, peab karistus mitmekesistuma, olenevalt iga üksikjuhtumi iseärasustest ja kurjategija isiksusest."

„Juhtivad põhimõtted" toovad karistuse „näitlikke liike", andes 15 liiki. Nende hulgas leiame karistusi, mis on vahetult loodud kohtute ja tribunaalide praktikaga neil aastail. Suuremalt osalt on loetelus toodud karistused hiljem kriminaalkoodeksitesse võetud. Loetelu on koostatud „karistuste redelina" kõige kergemast karis-

tusest kuni kõige raskemani: a) manitsus, b) ühiskondliku laituse avaldus, v) sundimine tegevusele, mis ei sisalda endas füüsilist kaotust (näiteks töötada läbi teatav õppekursus), g) boikoti all olevaks kuulutamine, d) ühendusest väljaheitmine teatavaks ajaks või jäädavalt, e) tekitatud kahju ennistamine, võimatuse korral aga heastamine, ž) ametist vallandamine, z) keeld olla ühes või teises ametis, teha ühte või teist tööd, i) kogu või osa vara konfiskeerimine, k) poliitiliste õiguste kaotus, l) revolutsiooni või rahva vaenlaseks kuulutamine, m) sunduslikud tööd ilma kinnipidamisasutistesse paigutamiseta, n) vabaduskaotus teatavaks ajaks või tähtajata, kuni teatud sündmuse saabumiseni, o) väljaspool seadust olevaks kuulutamine, p) mahalaskmine, r) ülalnimetatud karistusliikide ühendused.

Suur avarus karistuste valikul, mis teostati kohtute ja tribunaalide praktikas aastail 1918—1919, leidis vahetut väljendust ka „Juhtivates põhimõtetes". Peale paragraafis 25 antud näitliku loetelu omistavad nad VII j a o s erilist tähelepanu tingimisi süüdimõistmisele.

„Juhtivad põhimõtted" andsid mitte üksnes karistuse liikide loetelu, vaid peatusid võrdlemisi üksikasjaliselt ka konkreetsetes asjades karistuse määramise tingimuste küsimusel.

IV. Nõukogude võimu kriminaaldispositsioone ja karistussanktsioone sisaldavate dekreetide ja määruste uurimine näitab, et juba kodusõja perioodi lõpul olid põhijoontes formuleeritud kriminaalõiguse üldosa ja olulisel määral ka eriosa instituudid.

Sotsialistliku kriminaalseadusandluse normid tekkisid mitte kodanliku õiguse retseptsiooni korras. Nad tekkisid sotsialistliku riigi ülesehitamise protsessis, võitluse protsessis kapitalistliku maailmaga; nende loojaks oli proletariaadi diktatuur.

Lenini mõtted nõukogude seaduse osast ja tähtsusest sotsialistlikus ülesehitamises tema mitmesugustel etappidel ei jäta vähimatki kahtlust selles, et Lenin juba kodusõja aastail asus seisukohal, et sotsialistlik seadus peab andma kuriteo täpse koosseisu ja konkreetsed karistussanktsioonid. Lenini pärandi uurimine näitab selgesti, kui hoolsalt viimistles Lenin kriminaalseaduste projekte, kui täpselt ta sättis karistusmäärasid iga neis seadustes ettenähtud kuriteo suhtes.

Suurimaks veaks oleks näha sotsialistliku kriminaalseadusandluse iseärasusi perioodil enne tema kodifitseerimist selles, nagu oleks ta printsipiaalselt olnud seadusandlus „ilma kuriteo koosseisudeta", „ilma doseerimiseta". Juba esimesed nõukogude võimu dekreedid, nagu ülemal öeldud, sisaldavad real juhtumeil täpseid kuriteo koosseise ja täpseid sanktsioone. Isegi täies võitlushoos

revolutsiooni vaenlastega ei lakanud nõukogude riik ellu viimast ja kindlustamast revolutsioonilise seaduslikkuse põhimõtteid.

Lenin kirjutas 27. augustil 1919. a.: „Vähimgi ebaseaduslikkus, vähimgi nõukogude korra rikkumine on juba a u k, mida viivitamatult ära kasutavad töötava rahva vaenlased, — on h a a k Koltšaki ja Denikini võitudele [26]."

Revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamise ülesanne tõstis esile kriminaalseadusandluse süstematiseerimise ja kodifitseerimise nõude. See küsimus kerkis üles juba 1918. a. lõpul, kui VI Ülevenemaaline Nõukogude Kongress vastu võttis määruse seaduste täpse täitmise kohta.

Kodusõja perioodi kestel püstitasid kohtupraktika ja seadusandlus mitu korda kriminaalseadusandluse süstematiseerimise ja kodifitseerimise küsimuse nii tema üld- kui ka eriosa ulatuses. Kriminaalõiguse normide süstematiseerimise ja kodifitseerimise vajaduse küsimus küpses täiesti juba kodusõja aastail. Kriminaalkoodeksi vajadust tundsid õigusemõistmise alal töötajad reaalselt juba ammu enne rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku perioodi algust.

Niiviisi muutus välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodi lõpul, kui sotsialistliku kriminaalõiguse normid olid juba loodud ja vahetute klassivõitluste kogemustel läbi proovitud, maailma esimese sotsialistliku riigi sotsialistliku kriminaalkoodeksi andmine aktuaalseks ülesandeks.

§ 28. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood.

I. Iseloomustades uut majanduspoliitikat, ütles seltsimees Stalin: „Nep on proletaarse riigi eriline poliitika, mis on arvestatud kapitalismi lubamisele juhtivate tippude proletaarse riigi käes olemisel, mis on arvestatud kapitalistlike ja sotsialistlike elementide võitlusele, on arvestatud sotsialistlike elementide osa kasvamisele kapitalistlike elementide kahjuks, arvestatud sotsialistlike elementide võidule kapitalistlike elementide üle, arvestatud klasside hävimisele, sotsialistliku majanduse vundamendi ehitamisele [27]."

Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku perioodil toimub k l a s s i v õ i t l u s e v o r m i d e m u u t u m i n e ja ühes sellega ka k u r i t e g u d e v o r m i j a i s e l o o m u m u u t u m i n e. See pidi esile kutsuma ka selle perioodi nõukogude kriminaalõiguse sisu muutumise. Nepi esimese perioodi

[26] L e n i n, Teosed, XXIV k., lk. 434.
[27] S t a l i n, Aruanne XIV kongr., „Lenin ja Stalin", III k., lk. 33.

revolutsioonilise seaduslikkuse iseloomustus anti seltsimees Stalini poolt, kes näitas, et „nepi esimese perioodi revolutsiooniline seaduslikkus pöördus oma teravikuga peamiselt sõjakommunismi äärmuste vastu, „seadusvastaste" konfiskeerimiste ja maksude vastu. Ta garanteeris eraperemehele, üksiktalunikule, kapitalistile nende vara säilimise nõukogude seaduste kõige valjema täitmise tingimusel nende poolt" [28].

Võitluses sotsialistliku riigiga läheb kontrrevolutsioon vaadeldaval perioodil üle võitluse varjatud vormidele. Levivad majanduslik kontrrevolutsioon, nepi „tegelaste" kõikvõimalikud kelmuslikud teod, teataval määral suurenevad ka sellised kuriteod nagu raiskamine, altkäemaks jt. Üldkriminaal-kuritegude alal on märgatav vara- ja isikuvastaste kuritegude mõnesugune kasvamine.

Maa rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle üleminekul kasvab revolutsioonilise seaduslikkuse tähtsus veel enam.

Lenini kiri seltsimees Stalinile „„Kahekordsest" allumisest ja seaduslikkusest", mis kirjutatud mais 1922. aastal, näitab selgelt nõukogude sotsialistliku seaduse osa ja tähtsust nõukogude riigis mitte üksnes nepi esimesel perioodil, vaid ka järgnevail sotsialistliku riigi arengu aastail. Lenini juhtmõtteid ühtsast revolutsioonilisest seaduslikkusest arendati seltsimees Stalini poolt reas esinemistes ja leidsid geniaalse kehastuse Stalini Konstitutsioonis.

Lenini õpetus revolutsioonilisest seaduslikkusest leidis seadusandliku väljenduse sotsialistlike koodeksite — tsiviil-, kriminaal-, protsessuaalsete jne. — avaldamises. Nõukogude vabariikide kriminaalkoodeksites leidsid süstematiseeritud kujul väljenduse sotsialistliku kriminaalõiguse normid.

VKTK määrusega pannakse 1. juunist 1922. a. kehtima Kriminaalkoodeks. Aastail 1922 ja 1923 avaldatakse rida dekreete Kriminaalkoodeksi arendamiseks või muutmiseks. Antakse rida dekreete, mis sätivad paranduslike tööde poliitikat ja mis hiljemini kodifitseeriti 1924. a. kehtestatud Paranduslike tööde koodeksisse.

Üleliidulise kriminaalseadusandluse loomine, mis esines kehastusena Lenini ideele ühtsast revolutsioonilisest seaduslikkusest, etendas eriliselt suurt osa selle perioodi sotsialistliku kriminaalõiguse arenemisel.

1924. a. kinnitatakse Liidu seadusandlike organite poolt „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused" [29] ja

---

28 Stalin, Leninismi küsimused, 10 tr., lk. 509.

29 Osnovnõje natšala ugolovnogo zakonodatelstva SSSR i sojuznõh respublik.

Sõjaväeliste kuritegude määrustik [30]. Need seadused esinesid nüüdsest peale liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alustena.

Peale nende seadusandlike põhiaktide annavad Liidu seadusandlikud organid rea teisi kriminaalõiguse ala käsitlevaid dekreete.

II. VNFSV Kriminaalkoodeks kinnitati VKTK IX koosseisu 3. istungjärgu poolt 26. mail 1922. a. ja pandi kehtima sama aasta 1. juunist. VNFSV KrK jõustumisest peale kaotasid kehtivuse kõik teised kriminaalõiguslikud normid, mis sättisid kriminaalkaristuse aluseid ja määrasid. 1922. aasta KrK pandi väheste muudatustega kehtima liiduvabariikide seadusandluse poolt nende territooriumidel.

VNFSV KrK avaldamine esineb suurima ajaloolise faktina. Esmakordselt avaldati nii sisult kui vormilt sotsialistlik kriminaalkoodeks, sisaldav normide kogumi, mis konsekventselt esitas ja ellu viis marksistlik-leninistliku õpetuse kuriteost ja karistusest. Ta formuleeris mitte üksnes sotsialistliku kriminaalõiguse üldprintsiibid, andis mitte üksnes kriminaalõiguse põhiinstituutide täpsed formulatsioonid, vaid lõi ka eriosa kokkukõlalise süsteemi kuritegude täpsete koosseisudega ja konkreetsete sanktsioonidega.

VKTK määruses „VNFSV Kriminaalkoodeksi kehtestamisest" [31] osutati, et see koodeks kehtestatakse „tööliste ja talupoegade riigi ja revolutsioonilise õiguskorra kaitsmiseks selle rikkujate ja ühiskonnaohtlike elementide vastu ning revolutsioonilise õigustunde kindlate aluste määramiseks".

Nende ülesannete teostamiseks määratles KrK kuriteo mõiste, karistuse ülesanded ning karistuse kohaldamise alused ja tingimused.

KrK-s on formuleeritud süü kriminaalvastutuse eeldusena, süüdluse vormid, on eristatud kuriteolise tegevuse arengu staadiumid, on määratud kuriteo osaliste vastutus jne., s. t. on antud arendatud kujul õpetus kuriteo koosseisust.

KrK oli üldistuseks kogemustest võitluses kuritegevusega proletaarse diktatuuri 1917.—1921. a. perioodi tingimustes. Ta võttis omaks Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni poolt kaasatoodud kriminaalõiguslikud ideed ja printsiibid.

Eriosa oli koostatud üldistusena juriidilistest normidest, mis sättisid võitlust kuritegudega kodusõja aastail.

Nii ei olnud KrK-l ei oma printsipiaalsetelt alustelt ega ka juriidilistelt üksikkonstruktsioonidelt midagi ühist kodanliku kriminaalõigusega, vaid ta oli proletaarse diktatuuri looming selle sõna tõelises mõttes.

---

30 Položenije o voinskih prestuplenijah.

31 O vvedenii v deistvije Ugolovnogo kodeksa RSFSR, VSKK 1922. a., nr. 15.

KrK rõhutas teravalt kriminaalõigusliku õigusemõistmise klassiloomust sotsialistlikus riigis. § 5 ütleb: „VNFSV Kriminaalkoodeksi ülesandeks on töörahva riigi õiguslik kaitse kuritegude ja ühiskonnaohtlike elementide vastu, ja seda kaitset teostab ta karistuse ja teiste sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise teel revolutsioonilise õiguskorra rikkujate suhtes." Seega proklameeriti esmakordselt kriminaalõiguse ajaloos kriminaalkoodeksis otseselt kriminaalõiguse klassiloomust.

KrK andis §-s 6 kuriteo arendatud materiaalse definitsiooni, mis põhijoontes kehtib ka praegu: „Kuriteoks tunnistatakse iga ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis ähvardab nõukogude korra aluseid ja kommunistlikule korrale ülemineku ajaks tööliste ja talupoegade võimuga seatud õiguskorda."

Lähtudes klassivõitluse konkreetseist tingimusist, sätib KrK § 10 esmakordselt nõukogude kriminaalõiguses analoogia-printsiibi. 1922. aasta KrK-s formuleeritud analoogia-printsiip etendas suurt osa sotsialistliku seaduslikkuse teostamisel. Analoogia rakendamine sel perioodil soodustas uute KrK-sse võetavate kuriteo koosseisude loomist ja järgnevat seadusandlikku kinnitamist.

1922. aasta KrK andis oma normides esmakordselt sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloos kuriteo koosseisu elementide ja kriminaalvastutuse juriidilise aluse täieliku määratelu.

Kriminaalvastutuse alused sättis koodeksi § 11, milles öeldakse, et kriminaalvastutusele alluvad ainult need isikud, kes ühiskonnaohtliku teo panid toime tahtlikult või ettevaatamatult. Nii käsitab Koodeks kriminaalvastutuse alusena süüd, kuigi ta seda otseselt ei nimeta. §-s 11 rõhutas KrK, et teo karistatavuse küsimus otsustub tahtliku või ettevaatamatu süü esinemisega või puudumisega. § 11 esines seega omamoodi „veelahkmena", mis eraldas kriminaalselt karistatavad teod karistamatuist tegudest.

Kokkukõlas Koodeksis arendatud õpetusega süüst otsustus küsimus süüdivusest ja süüdimatusest; isikute suhtes, kes on sooritanud ühiskonnaohtliku teo süüdimatuse seisundis, näeb KrK ette ainult meditsiinilise iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise võimaluse. Seega rõhutati veel liigne kord, et kriminaalkaristusi võib rakendada ainult süüdivate süüdlaste suhtes.

1922. a. KrK omistas suurt tähelepanu lõpetatud ja lõpetamata kuriteo eristamisele.

Katse karistatavust käsitles KrK põhimõtteliselt samuti kui lõpuleviidud kuriteo karistatavust. Kuid oleks ekslik arvata, et KrK nendel juhtudel loobus karistuse rangest individualiseerimisest: karistuse määramisel katse eest võis kohus arvestada kahju-

like tagajärgede puudumist või katsest tingitud tagajärgede vähest tähtsust ja vastavalt karistust kergendada. Nii asus KrK ka kuriteolise tegevuse arengustaadiumide küsimuses täiesti selgel karistuse individualiseerimise seisukohal.

1922. aasta KrK püstitas kõigi kuriteo osaliste kriminaalvastutuse printsiibi, arvates osaliste hulka nii täideviijad ise kui ka kihutajad ja kaasaaitajad, viimaste seas ka varjajad. Mitteteatamist kui võimaldamise vormi Koodeks üldosas ei käsitelnud.

Olles §-s 5 piiritelnud karistuse sihid sotsialistlikus riigis, määras 1922. aasta KrK §-s 8 ka karistuse ülesanded. „Karistust ja teisi sotsiaalse kaitse vahendeid kohaldatakse sihiga, et: a) üldiselt ära hoida uusi rikkumisi nii rikkujate kui ka teiste ebakindlate ühiskonnaliikmete poolt; b) kohandada rikkujaid ühiselu tingimustega, mõjutades neid paranduslike tööde abil; v) võtta kurjategijalt võimalus uute kuritegude toimepanemiseks."

1922. aasta KrK eristas karistusvahendeid sõna otseses mõttes ja sotsiaalse kaitse vahendeid. §-s 8 formuleeritud karistuse ülesanded piiritlevad kuritegude nii üld- kui ka spetsiaalset ärahoidu. §-s 26 rõhutati, et „olles kaitse vahendiks, peab karistus olema otstarbekohane ja samal ajal täielikult piinamise tunnusteta ning ei tohi tekitada kurjategijale kasutuid ja liigseid kannatusi".

1922. aasta KrK-s antud karistuse ülesannete kui ka tema iseloomu määratelu reprodutseeritakse mõningate täpsustustega formulatsioonis järgneva kriminaalseadusandluse poolt.

1922. aasta KrK andis tähtsa koha normidele, mis sättisid karistuse kohaldamise korda. KrK § 9 ütleb, et karistuse määramine kohtu poolt toimub tema sotsialistliku õigustunde järgi Kriminaalkoodeksi sätete arvestamisega.

§ 24 sättis kohtu poolt karistuse määramise korra: „karistuse määramisel arvestatakse nii kurjategija enese kui ka tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astet ja iseloomu. Selle tuvastamiseks uuritakse toimepandud kuriteo väliseid tingimusi, selgitatakse kurjategija isiksust, kuivõrd see ilmnes tema poolt toimepandud kuriteos ja selle motiivides ja kuivõrd seda on võimalik selgitada tema eluviiside ja mineviku alusel, ning tuvastatakse ka, kuivõrd antud aja ja koha tingimustes kuritegu ise rikub ühiskondliku julgeoleku aluseid."

1922. aasta KrK andis sotsialistliku kriminaalõiguse normide harmoonilise süsteemi ning arendas tervikulise õpetuse kriminaalseadusest, kuriteost ja karistusest.

Oma kehtivuse perioodil sai 1922. aasta KrK väga oluliste muudatuste osaliseks, mis olid tingitud mitte üksnes temas leiduvatest lünkadest, vaid ka kuritegude iseloomu ja liikide muutumistest seoses klassivõitluse vormide muutumisega.

VKTK IX koosseisu 4. istungjärgu poolt novembris 1922. a. vastuvõetud KrK muudatused ja täiendused riivasid üle 30 paragraafi ja muudatused ning täiendused, mis vastu võeti VKTK X koosseisu 2. istungjärgu poolt juulis 1923. a., isegi üle 50 paragraafi. VKTK sama istungjärk täiendas KrK eripeatükiga „Sugukondliku olustiku pärimustest tingitud kuriteod".

Kohtuotsuste täitmise ja karistuse teostamise küsimused omasid sotsialistlikus kriminaalõiguses olulist kohta ka enne KrK avaldamist. KrK avaldamine ja loosung „suuremat revolutsioonilist seaduslikkust" tingisid paranduslike tööde poliitika printsiipe ja teostamise korda käsitlevate juriidiliste normide süstematiseerimise ja kodifitseerimise vajaduse. Seoses sellega kinnitati VKTK XI koosseisu 2. istungjärgu poolt 16. oktoobril 1924. a. VNFSV Paranduslike tööde koodeks (VSKK 1924. a., nr. 86), mille ülesandeks § 1 kohaselt oli normide sättimine „kriminaalpoliitika põhimõtete teostamisest VNFSV territooriumil vabaduskaotuse ja vahi all pidamiseta sunduslike tööde sellekohase organiseerimise teel".

III. Lenini õpetus revolutsioonilisest seaduslikkusest, eriti tema juhtmõte ühtsa revolutsioonilise seaduslikkuse teostamise vajadusest sotsialistlikus riigis, peegeldus seadusandlikult kõigepealt VNFSV 1922. a. KrK-s ja seejärel ka teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksites. NSV Liidu moodustamisega ja 1924. a. Konstitutsiooni vastuvõtmisega esildati uus ülesanne, mis tulenes samast Lenini ühtsa revolutsioonilise seaduslikkuse nõudest, — ülesanne töötada välja üleliidulise kriminaalseadusandluse alused.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon määras, et NSV Liidu seadusandlike organite kompetentsi kuulub kriminaalõiguse alal Nõukogude Liidu kriminaalseadusandluse a l u s t e sättimine. Sellele vastavalt antakse NSVL seadusandlike organite poolt rida üleliidulisi kriminaalseadusi:

a) NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused [32];

b) Riiklike kuritegude määrustik [33];

v) Sõjaväeliste kuritegude määrustik [34];

g) üksikud seadused, mis sättisid mõningate kuritegude dispo-

[32] Osnovnõje natšala ugolovnogo zakonodatelstva Sojuza SSR i sojuznõh respublik.

[33] Položenije o prestuplenijah gossudarstvennõh.

[34] Položenije o voinskih prestuplenijah.

sitsioone ja sanktsioone, mille suhtes liiduvabariikides tuleb teostada ühtne kriminaalpoliitika (Põhialuste § 3).

Seega nägi NSVL Konstitutsioon ette vajaduse kindlustada kriminaalpoliitika ühtsust võitluses kuritegude kõige tähtsamate kategooriatega, kuid ka nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse üldprintsiipide sättimise seadusandlikus korras, printsiipide, mida tuleb teostada kõigis vabariiklikes kriminaalkoodeksites. Sellest nähtub, kui tähtis koht on üleliidulise ja vabariikliku kriminaalseadusandluse süsteemis „Põhialustel" kui kogu Liidule ühtsate sotsialistliku kriminaalõiguse printsiipide väljendajal, kui üleliidulise kriminaalkoodeksi loomise esimesel ja tingimata vajalisel eeldusel.

„Põhialuste" (LSKK 1924. a., nr. 24) sissejuhatavas osas olid nõukogude kriminaalseadusandluse ülesanded formuleeritud järgmiselt: „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse ülesandeks on töötava rahva riigi kohtulik-õiguslik kaitse ühiskonnaohtlike tegude vastu, mis õõnestavad töötava rahva võimu või rikuvad tema poolt seatud õiguskorda. See ülesanne teostatakse õiguserikkujate suhtes sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise teel korras, mis kindlaks määratakse NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega järgmistes paragraafides esitatud üldiste põhimõtete alusel".

„Põhialused" sisaldasid järgmised jaotused:

I jaotus — Kriminaalseadusandluse kehtivuse piirid.

II jaotus — Üldmäärused.

III jaotus — Sotsiaalse kaitse vahendid ja nende kohaldamine kohtu poolt.

IV jaotus — Süüdimõistetu tingimisi enne tähtaega kohtu poolt määratud sotsiaalse kaitse vahendist vabastamine.

Olult hõlmavad need neli jaotust kriminaalkoodeksi üldosa kogu sisu.

Andmata kuriteo mõiste definitsiooni, arendavad „Põhialused" siiski järjekindlalt kuriteo materiaalset käsitust; vähese tähtsusega, kuigi mõne kuriteo koosseisu tunnustele vastavate, kuid ühiskonnale mitteohtlike tegude jälitamisest loobumine, milline põhimõte esines VNFSV KrPK-s, viidi „Põhialuste" poolt (1929. a. redaktsioonis) materiaalsesse kriminaalõigusse.

„Põhialused" loobusid katse defineerimisest ja tema piiritlemisest kuriteole ettevalmistusest, samuti osavõtu definitsioonist, loetelles küll osaliste liigid. Selline sotsialistliku kriminaalõiguse mõningate tähtsate üldosa instituutide juriidilisest määratlemisest loobumine pole tingitud paratamatusest ja kuulub „Põhialuste" lünkade hulka. Käsitelles hädakaitset toovat „Põhialused" sellesse ins-

tituuti põhimõtteliselt uue sätte, mille kohaselt hädakaitset lubatakse mitte üksnes kodanikele ja nende õigustele suunatud rünnete vastu, vaid eelkõige rünnete vastu nõukogude võimule. Selline hädakaitse küsimuse lahendamine tulenes sotsialistliku õigustunde alustest. „Põhialused" määrasid §-s 8, et kriminaalvastutuse eluealine piir sätitakse liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt iseseisvalt. See säte muudeti 1935. a. 7. aprilli seadusega, mis tunduvalt kitsendas liiduvabariikide õigusi selles küsimuses.

Karistuse õpetusse tõid „Põhialused" olulisi muudatusi ja täiendusi. §-s 4 on esitatud karistuse („sotsiaalse kaitse vahendite") sihid: a) kuritegude ärahoid, b) ühiskonnaohtlikelt elementidelt võimaluse võtmine uute kuritegude toimepanemiseks, v) süüdimõistetute mõjutamine paranduslike tööde abil. § 4 teises lõikes, samuti kui eelnevais seadusandlikes aktideski, toonitatakse, et nõukogude kriminaalseadusandlus ei sea ülesandeks kättemaksu ja nuhtlemist ja et sotsiaalse kaitse vahendid peavad olema otstarbekohased, ei tohi taotella füüsilise kannatuse tekitamist süüdimõistetule ega tema inimväärikuse alandamist.

Loobudes lõplikult karistuse mõistest, tunnevad „Põhialused" ainult sotsiaalse kaitse vahendeid, mis jagunevad kolme liiki:

a) kohtulik-parandusliku iseloomuga vahendid;
b) meditsiinilise iseloomuga vahendid;
c) meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid.

„Põhialuste" loobumine karistuse mõistest ei tähendanud mingisuguseid printsipiaalseid muudatusi sotsialistlikus kriminaalõiguses. VNFSV 1922. a. KrK tarvitas terminit „sotsiaalse kaitse vahend" karistuse ja teiste sotsiaalse kaitse vahendite tähistamiseks. „Põhialused" ainult asendasid mõiste „karistus" mõistega „kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahend".

Selle, sotsialistliku riigi kriminaalrepressiooni sihti, sisu ja vormi mitteväljendava termini toomiseks nõukogude õigusse polnud mingisugust alust. Tuleb rõhutada, et Lenin ja Stalin, kõneldes karistusest, tarvitavad alati just seda terminit. 1936. aasta 8. augusti ja 1937. aasta 2. oktoobri seadused, mis muudavad ja täiendavad „Põhialuste" §-e 13 ja 18, kasutavad juba terminit „kriminaalkaristus".

Andes karistuste süsteemi, ei piirdunud „Põhialused" selles osas ainult kriminaalkoodeksite järgimisega, vaid sättisid ka mõningad uued karistuste liigid: töötava rahva vaenlaseks kuulutamise, asumisele saatmise sundasumisega teatud kohas. 1936. aastal võeti „Põhialustesse" säte, mille kohaselt vabaduskaotust võib

kanda mitte üksnes laagrites ja üldkinnipidamiskohtades, vaid ka türmides, kuhu tuleb paigutada kõige ohtlikumad kurjategijad.

„Põhialused" annavad süstemaatilisel kujul asjaolude loetelu, mis raskendavad või kergendavad kriminaalvastutust.

1924. a. avaldatud „Põhialused" on üleliiduliseks kriminaalseaduseks, mis kehtib praegu terve rea täienduste ja muudatustega.

§ 29. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood.

I. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest teostatud võitluse perioodil toimub klassivõitluse teravnemine.

Selgitades klassivõitluse teravnemise põhjusi 1928.—1929. aastal, osutas seltsimees Stalin linna ja maa kapitalistlikke elemente väljatõrjuvale sotsialistlikule pealetungile ja nende sotsialismi võidukäigule mitte järele anda soovivate elementide vastupanule.

„Ajaloos pole olnud veel niisuguseid juhtumeid, et surevad klassid vabatahtlikult lavalt lahkuksid. Ajaloos pole olnud veel niisuguseid juhtumeid, et surev kodanlus poleks kasutanud oma jõudude kõiki jäänuseid selleks, et kaitsta oma olemasolu [35]."

Analüüsides klassivõitluse vorme sel perioodil, tuleb peatuda neist kõige tähtsamail.

Sel perioodil ilmnes *osa kodanliku intelligentsi kahjurlus*. Šahtõ protsess näitas, kuidas kontrrevolutsiooni varjatud vorme kahjurluse näol teostati rea aastate jooksul kodanliku intelligentsi ühe osa poolt, kes oli seoses piiritaguse kontrrevolutsiooniga, endiste kapitalistidega.

„Šahtõ kahjurid olid lähedalt seotud ettevõtete endiste omanikega — Vene ja välismaa kapitalistidega ja välismaa sõjaluurega. Nende eesmärgiks oli nurja ajada sotsialistliku tööstuse kasv ja hõlbustada kapitalismi jaluleseadmist Nõukogude Liidus. Kahjurid korraldasid kaevanduste ebaõiget kasutamist, et vähendada söetoodangut. Nad rikkusid masinaid, ventilatsiooni, organiseerisid kaevandustes, tehastes ja elektrijaamades varisemisi, plahvatusi ja tulikahjusid. Kahjurid takistasid teadlikult tööliste ainelise olukorra parandamist, rikkusid nõukogude töökaitseseadusi.

Kahjurid võeti vastutusele. Kohus mõistis neile vastava karistuse [36]."

Seltsimees Stalin tähendas, et „kodanliku intelligentsi kahjurlus on üks kõige ohtlikumaid vastupanu vorme arenevale sotsialismile. Kahjurlus on seda ohtlikum, et ta on seotud rahvusvahe-

35 Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 257.
36 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 306.

lise kapitaliga. Kodanlik kahjurlus on selle kahtlematuks näitajaks, et kapitalistlikud elemendid pole veel kaugeltki relva käest pannud, et nad koguvad jõudu uuteks väljaastumisteks Nõukogude võimu vastu" [37].

Sotsialistlikule pealetungile osutatava vastupanu teise vormina esines riigi, kooperatiivide ja ametiühingute vara riisumine. Sellest kõneles seltsimees Stalin veel 1926. a.: „... Kui püütakse kinni spioon või reetur, siis ei tunne publiku pahameel piiri, ta nõuab mahalaskmist. Aga kui varas tegutseb kõikide silma all, riisudes riiklikku vara, siis piirdub ümbritsev publik ainult heatahtlike naljatlustega ja õlale patsutamisega. Seejuures on selge, et rahva vara riisuv ja rahvamajanduse huvisid õõnestav varas on sama spioon ja reetur, kui mitte halvem [38]."

Andes võitlusele riisumistega riigi-, kooperatiivi- ja ametiühingute organites erilise tähtsuse, arvates riisumist võrdseks raskeimate riiklike kuritegudega, juhtis seltsimees Stalin tähelepanu vajadusele kõrvuti repressioonidega „... tõsta tööliste ja talupoegade keskel sellist kampaaniat ja luua sellist moraalset atmosfääri, mis kõrvaldaks varguse võimaluse, mis teeks võimatuks varaste ja rahva vara riisujate, rõõmsate ja mitterõõmsate elu ja oleluse. Võitlus vargusega kui üks abinõudest meie kogumise kaitseks riisumise vastu — selline on ülesanne" [39].

Lõpuks on vaja märkida, et maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodi lõpul ilmnesid ka muud kulakliku vastupanu vormid Nõukogude võimu poolt tarvitatavate abinõude vastu: ühest küljest kõveneb kulakluse terroristlik tegevus, teisest küljest läheb kulaklus üle teistele võitluse vormidele. Kulaklus katsub saboteerida Nõukogude võimu poolt tarvitatavaid abinõusid. „Vastukaaluks kulakluse keeldumisele müüa viljaülejääke riigile kindla hinnaga, võtsid partei ja valitsus tarvitusele rea erakorralisi abinõusid kulakluse vastu. Rakendati kriminaalkoodeksi 107. paragrahv kulakutelt ja spekulantidelt viljaülejääkide konfiskeerimise kohta kohtu teel juhul, kui nad keelduvad müümast riigile neid ülejääke kindla hinnaga; tehti kehvtalurahvale rida kergendusi, mistõttu ta sai kulakutelt konfiskeeritud viljast 25 protsenti endale.

Erakorralistel abinõudel oli mõju: kehvtalurahvas ja kesktalupojad asusid otsustavale võitlusele kulakluse vastu, kulaklus isoleeriti, kulakluse ja spekulantide vastupanu murti [40]."

---

37 Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 243.
38 Stalin, Maj. olukorrast, „Lenin ja Stalin", lk. 65.
39 Stalin, Maj. olukorrast, „Lenin ja Stalin", lk. 65.
40 ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 306.

II. Üleliidulise kriminaalseadusandluse areng toimus maa sotsialistliku industrialiseerimise eest teostatava võitluse perioodil kahes suunas — kriminaalõiguse üldosa instituutide edasise kasvamise ja süvenemise alal ja veel suuremal määral eriosa normide edasise arenemise alal.

Liiduvalitsuse tähtsaimate seadusandlike, eriosa normide sättimist käsitlevate aktide hulka tuleb kõigepealt arvata Riiklike kuritegude määrustik (kontrrevolutsioonilistest ja NSV Liidule eriti ohtlikest valitsemiskorra-vastastest kuritegudest[41], LSKK 1927. a., nr. 12). See määrustik sättis liiduvabariikide kriminaalkoodeksitele kohuslikud normid, mis määrasid kindlaks kontrrevolutsiooniliste kuritegude ja NSVL-le eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude mõisted, mis moodustasid riiklike kuritegude süsteemi. Üleliidulise sotsialistliku kriminaalseadusandluse arengus etendas see Määrustik eriliselt suurt osa. Mitte vähema tähtsusega pole ka Sõjaväeliste kuritegude määrustik[42], mille teine redaktsioon kinnitati 27. juulil 1927. a. (LSKK 1927. a., nr. 50).

Peale nende kahe tähtsaima seadusandliku akti andis liiduvalitsus veel rea eriossa kuuluvaid kriminaalõiguslikke norme.

„Põhialuste" vastuvõtmisega olid liiduvabariigid kohustatud oma kriminaalkoodeksid ümber töötama nende kokkukõlla viimiseks „Põhialustega".

22. novembril 1926. a. kinnitatakse VKTK määrusega VNFSV KrK VKTK XII koosseisu 2. istungjärgu poolt vastuvõetud redaktsioonis. See koodeks jõustus 1. jaanuarist 1927. a. Tema nii üld- kui ka eriosas korduvalt tehtud muudatustega ja täiendustega kehtib ta ka praegu.

VNFSV 1926. a. KrK-s leiab edasiarendamist materiaalne käsitus kuriteost. KrK § 6 ja selle juurde kuuluv märkus arendasid põhimõtet, mille kohaselt kuriteoks ei või lugeda seda tegu, mis küll vormiliselt vastab eriosa mõne paragraafi tunnustele, kuid ilmse vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise tõttu ei osutu ühiskonnaohtlikuks. 1926. aasta KrK sättis kokkukõlas „Põhialuste" sätetega printsipiaalselt ühtlase vastutuse katse ja ettevalmistuse eest, millega ta oluliselt erineb 1922. aasta KrK-st. Kuid selle printsiibi viimine KrK-sse ei tähendanud mingil määral loobumist kuriteolise tegevuse staadiumide eristamisest.

Osavõtu küsimuses on 1926. aasta KrK-sse võetud erisäte mitteteatamise karistatavusest eriosas eriti ettenähtud juhtumitel.

41 Položenije o prestuplenijah gossudarstvennõh, kontrrevoljutsionnõh i ossobo dlja SSSR opasnõh prestuplenijah protiv porjadka upravlenija.
42 Položenije o voinskih prestuplenijah.

Karistuse küsimuses täienes 1926. aasta KrK niisuguse tähtsa instituudiga kui karistatuse aegumise instituut, mida ei tundnud eelmiste aastate seadusandlus.

Hiljemini muudeti ja täiendati 1926. a. KrK-t oluliselt. Tähtis osa nendest maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodil teostatud muudatustest oli tingitud vabariikide kriminaalõiguslike normide kokkukõlastamise vajadusest NSVL normidega. Ühtlasi võeti VNFSV KrK-sse ka mõningad novellid, mis olid tingitud vajadusest arendada või kõvendada võitlust uuesti tekkinud või kasvanud kuriteoliikidega.

Nõukogude kriminaalõiguse üldprintsiipide arenemises etendas suurt osa VNFSV VKTK ja RKN 1928. aasta 26. märtsi määrus „Karistuspoliitikast ja kinnipidamiskohtade olukorrast“ [43]. See määrus piiras lühiajalise vabaduskaotuse kohaldamist, tunnistas vajalikuks repressioonide täpsema diferentseerimise läbiviimise kohtupraktikas ja rea suurte defektide kõrvaldamise vabaduskaotuse teostamise asutiste olukorras, eriti klassijoone kõverdamise kõrvaldamise karistusmäärade teostamisel jne.

Lõpuks on vaja märkida NSVL KTK ja RKN määrust 6. novembrist 1929. a., mis põhjalikult reorganiseeris vabaduskaotuse teostamise asutised ning lõi nende asutiste uue süsteemi.

§ 30. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood.

I. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi alguses oli seltsimees Stalinil sotsialismi edusammude kokkuvõtmisel võimalus konstateerida: „ ... meie astusime juba sotsialismi perioodi, sest sotsialistlik sektor hoiab enda käes kogu rahvamajanduse kõik majanduslikud hoovad, kuigi sotsialistliku ühiskonna ehitamiseni ja klassivahede hävitamiseni on veel kauge maa [44].“

Juba partei XVII kongressil konstateeris seltsimees Stalin „ ... lõplikku võitu ... sotsialistliku majandussüsteemi tõusu alusel kapitalistliku süsteemi üle nii tööstuses kui ka põllumajanduses, sotsialistliku süsteemi muutumist kogu rahvamajanduse ainsaks süsteemiks, kapitalistlike elementide väljatõrjumist rahvamajanduse kõigist sfääridest“ [45].

Sotsialismi meie maal võidule viinud sotsialistliku ülesehitamise kasvav tõus möödus ägeda klassivõitluse olukorras. Kahjurlust,

[43] O karatelnoi politike i sostojanii mest zakljutšenija.
[44] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 432.
[45] Seals., lk. 570.

diversioone, terroristlikke akte, kulaklik-kapitalistlike elementide igasuguseid väljaastumisi toetas moraalselt ja materiaalselt, subsideeris ja finantseeris väljast piiritagune kontrrevolutsioon, kapitalistliku ümbritsuse agressiivne osa, kes oma palgaagentidena kasutas ära igasuguseid nõukogudevastaseid elemente, esmajoones trotskistlik-buhharinlikke reetureid ja bandiite.

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi alguses näitas seltsimees Stalin klassivõitluse peavormidele sel perioodil: „... meie töö rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise alal, mis rebib puruks kapitalismi majanduslikud sidemed ja pöörab pea peale kõik vana maailma jõud, ei või jätta esile kutsumata meeleheitlikku vastupanu nende jõudude poolt. Nagu teada, nii see ongi. Kodanliku intelligentsi tipu kuritahtlik kahjurlus meie tööstuse kõigis harudes, kulakluse metsik võitlus majapidamise kollektiivsete vormide vastu maal, Nõukogude võimu poolt rakendatavate abinõude sabotaaž aparaadi bürokraatlike elementide poolt, kes on klassivaenlase agentuuriks, — sellised on praegu meie maa väljasurevate klasside vastupanu peamised vormid [46]."

Väljasurevate kulaklik-kapitalistlike elementide vastupanu sotsialistlikule ülesehitamisele leidis toetust, oli organiseeritud ja juhitud trotskistlik-buhharinlike reeturite poolt kapitalistlike riikide ülesandel, nagu see tehti kindlaks rea kohtuprotsessidega.

Kui esimeseks suureks kohtuprotsessiks kahjurite üle oli Šahtõ asi, mis avastati märtsis 1928. a. ja arutati 18. maist kuni 5. juunini samal aastal, siis kuuluvad järgnevad protsessid juba järgmisse perioodi. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi kõige suuremate kahjurlusprotsesside hulka tuleb arvata: „Prompartija" asi (25. novembrist kuni 7. detsembrini 1930. a.) — vana tehnilise ala intelligentsi tippude kontrrevolutsioonilisest kahjurluse ja spionaaži organisatsioonist; kontrrevolutsioonilise kahjurliku menševistliku organisatsiooni asi (1.—9. märtsini 1930. a.); elektrijaamade kahjurite asi (12.—19. aprillini 1933. a.).

Need kolm suurimat kohtuprotsessi ja rida teisi protsesse näitasid ilmselt, et kodanliku intelligentsi tippude kahjurlust organiseeriti, suunati ja juhiti välismaiste interventsionistlike jõudude poolt, kes andsid kontrrevolutsionääridele kahjurluse, diversiooni ja spionaaži ülesanded.

Seltsimees Stalin ütles kahjurlusest: „Kahjurid on olemas ja saavad olema, kuni meil on klassid, kuni on olemas kapitalistlik

---

46 Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 386.

ümbritsus [47]." Seda mõtet rõhutab ja arendab seltsimees Stalin korduvalt, mobiliseerides meie valvsust võitluseks kahjurlusega.

Teiseks klassivõitluse põhivormiks on sel perioodil kulakluse metsik võitlus majapidamise kollektiivsete vormide vastu maal. „Kulaklus eksproprieeriti. Ta eksproprieeriti samuti, nagu 1918. aastal eksproprieeriti kapitalistid tööstuse alal, kuid ainult selle vahega, et kulakluse tootmisvahendid läksid seekord mitte riigi, vaid ühinenud talupoegade, kolhooside kätte.

See oli sügavaim revolutsiooniline pööre, hüpe ühiskonna vanast kvalitatiivsest olekust uude kvalitatiivsesse olekusse, mis oma tagajärgedelt võrdub revolutsioonilise pöördega 1917. aasta oktoobris [48]." Kulakud, nagu näitas seltsimees Stalin [49], panid toime selliseid kuritahtlikke akte, nagu kolhooside süütamine, kolhoositegelaste tapmine, külvi nurjaajamise katsed jne.

Kolmandaks klassivõitluse põhivormiks põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil oli Nõukogude võimu poolt rakendatavate vahendite sabotaaž riigiaparaadi bürokraatlike elementide poolt, kes esinesid vaenlase agentuurina. Kõneldes bürokratismi ohust, näitas seltsimees Stalin, et see oht seisneb selles, et bürokratism ei võimalda laialdaselt areneda meie maa loovatel jõududel, ei salli täitmise kontrolli, muudab konkreetse juhtimise kantseleilikkuseks. „Ülesanne seisneb selles, et purustada bürokratism meie asutisis ja organisatsioones, likvideerida bürokraatlikud „kombed" ja „tavad" ning puhastada teed meie korra reservide kasutamiseks, masside loova initsiatiivi ja isetegevuse arendamiseks [50]."

Sotsialismi võidukäik kutsus esile mitte üksnes klassivõitluse teravnemise, vaid tingis edaspidi ka selle vormide muutumise.

Sotsialismi vihased vaenlased, kes olid endid poetanud nõukogude organitesse, tundes oma jõuetust Nõukogude võimu avalikuks ründamiseks, katsuvad tegutseda „salakavalalt", vargsi, katsuvad teostada kahjurlus- ja diversiooniakte: ladude süütamisi, masinate purustamisi, kahjurlust ja sabotaaži kolhoosides ja sovhoosides, kariloomade vigastamist ja hävitamist jms.

„Kuid peaasi," ütles seltsimees Stalin, „ei ole selles. Peaasi nende endiste inimeste „tegevuses" seisneb selles, et nad organiseerivad riigi vara, kooperatiivi vara, kolhoosi omandi massilist vargust ja riisumist. Vargus ja riisumine vabrikutes ja tehastes, raudteesaa-

---

[47] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 461.
[48] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 319.
[49] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 342.
[50] Seals., lk. 402.

detiste vargus ja riisumine, vargus ja riisumine ladudes ja kaubanduslikes ettevõtteis, — eriti vargus ja riisumine sovhoosides ja kolhoosides, — selline on nende endiste inimeste „tegevuse" põhimine vorm. Nad nagu tunnevad klassi-instinktiga, et nõukogude majanduse aluseks on ühiskondlik omand, et just seda alust on tarvis kõigutada, et kahjustada Nõukogude võimu, — ja nad tõesti katsuvad kõigutada ühiskondlikku omandit massiliste varguste ja riisumiste organiseerimise teel [51]."

Vargust ja riisumist riiklikes ja ühiskondlikes asutisis ning ettevõtteis teostati trotskistlik-buhharinlike bandiitide juhtimisel ja otsesel osavõtul, kes katsusid kõigutada nõukogude korra alust — sotsialistlikku omandit.

Ründed sotsialistlikule omandile esinesid nõnda siis klassivaenuliste elementide jäänuste „tegevuse" põhivormina põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil.

Kuid sellega ei võinud ammenduda klassivõitluse vormid, eriti mitte järgnevail aastail. Oma ettekandes 1933. aastal esimese viisaastaku tulemustest näitas seltsimees Stalin klassivõitluse vormide edasist muutumist: „Tuleb silmas pidada, et Nõukogude riigi võimsuse kasv tugevdab surevate klasside viimaste jäänuste vastupanu. Just seepärast, et nad surevad ning elavad oma viimseid päevi, lähevad nad ühelt kallalehüppe vormilt teisele, rohkem teravaile kallalehüppe vormidele, apelleerides rahva mahajäänud kihtide poole ja mobiliseerides neid Nõukogude võimu vastu. Pole sellist rüvetust ja laimu, mida need endised inimesed ei puistaks Nõukogude võimu peale ja mille ümber nad ei katsuks mobiliseerida mahajäänud elemente. Sel pinnal võivad elustuda ja liikuma hakata sotsialistide-revolutsionääride, menševike, keskuse ja äärемaade kodanlike natsionalistide vanade kontrrevolutsiooniliste parteide purustatud grupid, võivad elustuda ja liikuma hakata trotskistidest ja parempoolsetest kallaklastest kontrrevolutsiooniliste opositsioonielementide killud [52]."

1. detsembril 1934. a. toimepandud kuulmatu roim — seltsimees S. M. Kirovi tapmine trotskistlik-buhharinlike bandiitide poolt, nende poolt ka rea koletislike elukallalekippumiste organiseerimine partei ja valitsuse juhtidele, spionaaž, kahjurlus, diversioonid jne. — need on need alatuimad kuriteod, mis toime pandi Trotski-Buhharini kriminaalbande poolt.

II. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil täieneb üleliiduline kriminaalseadusandlus määrusega,

[51] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 507—508.
[52] Seals., lk. 510.

millel on eriliselt suur tähtsus revolutsioonilise seaduslikkuse edasisel kindlustamisel — NSVL KTK ja RKN määrusega 25. juunist 1932. a. „Revolutsioonilisest seaduslikkusest" (LSKK 1932. a., nr. 50, art. 298). Näidates revolutsioonilise seaduslikkuse edasiseks tugevdamiseks rea konkreetseid vahendeid, rõhutavad NSVL KTK ja RKN selles määruses, et „... ülesanne kõige valjemalt järgida revolutsioonilist seaduslikkust kolhooside ja kolhoosnikute kogu massi suhtes esineb eriti tähtsa ülesandena tingimustes, kus töötava talurahva enamik on ühinenud kolhoosidesse".

Kui vaadeldaval perioodil sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa küsimustel on üleliidulises seadusandluses võrdlemisi väike koht, siis osutatakse võrratult suuremat tähelepanu uute üleliiduliste normide sättimisele, mis määravad kindlaks rea kuritegude koosseise. Nende normide andmine oli tingitud uute kuriteoliikide ilmumisest või nende vormide muutumisest.

Nii konstateerib liiduvalitsus 1930. aasta 16. jaanuari määrusega „Karja röövtapmise vastu võitlemise vahenditest" (LSKK 1930. a., nr. 6), et „reas kohtades toimub karja röövtapmine. See on üks kahjurluse viise kulakute poolt, kes sellega õõnestavad kollektiviseerimist ja takistavad põllumajanduse tõusu". Seoses sellega sätib määrus nendes tegudes süüdlaste kulakute vastutuse.

Seoses vajadusega tagada põllumajanduslike masinate kõige hoolikamat käsitsemist ja teostada võitlust kuriteoliselt lohaka suhtumisega neisse, annavad NSVL KTK ja RKN 13. veebruaril 1931. a. määruse „Vastutusest traktorite ja põllumajanduslike masinate lõhkumise ja rikkumise eest" (LSKK 1931. a., nr. 9, art. 104).

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil omistab sotsialistlik kriminaalseadusandlus eriti suurt tähelepanu võitlusele rünnetega sotsialistliku omandi vastu kui rahvavaenlaste „tegevuse" põhivormiga sel perioodil. See vastas seltsimees Stalini juhtmõttele, et „meie aja revolutsiooniline seaduslikkus on oma teravikuga suunatud mitte sõjakommunismi äärmuste vastu, mida ammu enam ei ole olemas, vaid varaste ja kahjurite vastu ühiskondlikus majanduses, huligaanide ja ühiskondliku omandi raiskajate vastu. Revolutsioonilise seaduslikkuse põhimine hool seisneb meie ajal järelikult ühiskondliku omandi kaitses, aga mitte milleski muus. Seepärast ongi võitlus ühiskondliku omandi kaitse eest, võitlus kõigi vahenditega ja kõigi abinõudega, mis Nõukogude võimu seadustega on meie käsutusse antud, partei üks põhimisi ülesandeid" [53].

[53] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 509.

Keskne koht selle perioodi seadusandluses on 1932. aasta 7. augusti ajaloolisel seadusel „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta" (LSKK 1932. a., nr. 62).

Pärast 1932. a. 7. augusti seaduse andmist pöördub üleliiduline kriminaalseadusandlus korduvalt küsimuste juurde, mis on seotud võitlusega sotsialistliku omandi riisumise vastu.

Võitluses spekulatsiooniga, mis on tihedalt seotud riisumistega, nagu sageli näitasid Lenin ja Stalin, etendas suurt osa NSVL KTK ja RKN määrus 22. augustist 1932. a. (LSKK 1932. a., nr. 65), mis anti „seetõttu, et viimasel ajal, vaatamata keelule, sagenesid spekulatsioonijuhtumid, eriti spekulatsioon massilise tarbimise kaupadega". See määrus sättis spekulatsiooni eest laagrisse paigutamise tähtajaga viiest aastast kuni kümne aastani ilma amnestia rakendamise õiguseta.

Vajadus otsustavalt ümber korraldada rekonstrueeritava transpordi tööd, põhjalikult parandada transpordil töödistsipliini ja likvideerida transpordi mahajäämist sotsialistliku majanduse teistest aladest, eriti likvideerida õnnetuste, avariide jne. fakte, tingis eriseaduse andmise, mis tugevdas võitlust kuritegudega transpordi alal (NSVL KTK ja RKN määrus 23. jaanuarist 1931. a. — LSKK 1931. a., nr. 4).

Üheks ülesandeks sotsialistliku tööstuse arendamises oli vabrikute ja tehaste poolt väljalastava produktsiooni kõrge kvaliteedi tagamine. NSVL KTK ja RKN määrus 8. detsembrist 1933. a. „Vastutusest halvakvaliteedilise produktsiooni väljalaskmise eest" (LSKK 1933. a., nr. 73) näitas, et halvakvaliteedilise ja mittekomplektilise toodangu väljalaskmist tuleb käsitella „raske riigivastase kuriteona". Trustide ja käitiste juhatajaid ning administratiiv-tehnilist personaali, kes on süüdi halvakvaliteedilise ja mittekomplektilise toodangu väljalaskmises, karistatakse vabaduskaotusega mitte alla viie aasta.

Tarbijale valesti mõõtmine ja kaalumine, mis toime pandud nõukogude kaubanduses töötajate poolt, on raske kuritegu, mis ründab nõukogude kaubanduse põhimõtteid ja rikub töötava rahva huvisid. Vaadeldes seda kuritegu kui tarbijalt varastamist ja Nõukogude riigi petmist, esitas NSVL KTK ja RKN määrus 25. juulist 1934. a. (LSKK 1934. a., nr. 41) paigutada liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse paragraaf, mis näeks neis kuritegudes süüdlaste suhtes ette vabaduskaotuse kuni kümne aastani.

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil täieneb üleliiduline kriminaalseadusandlus kolme eriti tähtsa seadusega.

NSVL KTK 1933. aasta 14. märtsi määrusega „Riigiasutistes ja -ettevõtetes teenijate vastutusest kahjurlike aktide eest" (LSKK 1933. a., nr. 19) esitati rakendada diversioonide, süütamiste, plahvatuste, masinseadiste rikkumise ja teiste kahjurluse liikide puhul eriti karme karistusi.

NSVL KTK määrusega 8. juunist 1934. a. (LSKK 1934. a., nr. 33) paigutatakse Riiklike kuritegude määrustikku § 1^1—1^4 vastutusest kodumaa reetmise eest. See ajalooline määrus rõhutab erilise jõuga nõukogude kodaniku ja eriti sõjaväeteenistuja püha kohust kaitsta oma sotsialistlikku isamaad. Kodumaa reetmine on kõige raskem roim.

Seaduse andmisel kodumaa reetmisest oli eriline tähtsus. Lenin ja Stalin juhtisid korduvalt tähelepanu sellele, et proletariaat peab kaitsma oma isamaad võimu haaramise momendist peale. Lenin ütles, et meie kaitseme oma isamaad sellest päevast peale, mil kukutasime oma kodanluse ja andsime vabaduse rõhutud rahvastele ning maa rahvale.

1. detsembril 1934. a. trotskistlik-buhharinliku bande poolt toimepandud seltsimees S. M. Kirovi kuritahtlik tapmine tegi tarvilikuks otsustavate võitlusvahendite rakendamise kuritahtlike terroristlike aktide vastu. Ühenduses sellega tuuakse kriminaalprotsessuaalsesse seadusandlusse NSVL KTK ja RKN 1. detsembri 1934. a. määrusega muudatused, mis tagavad löökide kiirust ja tabavust terroristide suhtes (LSKK 1934. a., nr. 74).

Peale loeteldud seaduste täieneb üleliiduline kriminaalseadusandlus põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil rea seadustega, mis täpsustasid ja täiendasid kriminaalkoodekseid normidega sõjaväelistest ja teistest NSVL kaitsevõimsust ründavatest kuritegudest, ja ka seadustega, mis jälitavad tuletõrje-eeskirjade, arvestusaruande distsipliini jne. rikkumisi.

Eraldi tuleb märkida 1933. a. avaldatud VNFSV Paranduslike tööde koodeksit.

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi kriminaalseadusandluse arengu uurimine näitab kogu selgusega, kuivõrd painduvalt ja kiiresti võttis nõukogude kriminaalseadus vastu partei ja seltsimees Stalini juhendid võitluse ülesannetest vastupanuga sotsialismi võidukäigule ning revolutsioonilise seaduslikkuse ülesannetest antud etapil.

III. Siis veel paljastamata rahvavaenlased, kes olid tunginud juhtivaile kohtadele kohtuala organites, katsusid oma kahjurlike teooriatega ja Kriminaalkoodeksi projektiga õõnestada sotsialistliku kriminaalõiguse aluseid ka teoreetilisel alal. Nad jutlustasid nihilistlikku suhtumist nõukogude kriminaalseadusse, töötasid

välja koodeksi projekte ilma täpsete kuriteo koosseisudeta ja ilma täpsete sanktsioonideta. Nad väitsid laimavalt, et nõukogude õigus pole sotsialistlik, vaid olevat kodanlik.

See kahjurlik tegevus paljastati hiljem ja rahvavaenlastele anti purustav hoop, mille tulemusena loodigi võimalus likvideerida kahjurluse tagajärjed õiguse rindel.

§ 31. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood.

I. Stalini Konstitutsioon tõstis uuele kõrgusele Lenini-Stalini õpetuse revolutsioonilisest seaduslikkusest ja sotsialistlikust kriminaalseadusest.

Oma aruandes NSV Liidu Konstitutsiooni projekti kohta ütles seltsimees Stalin: „Konstitutsioon on põhiseadus, ja ainult põhiseadus. Konstitutsioon ei eita, vaid eeldab tulevaste seadusandlike organite jooksvat seadusandlikku tööd. Konstitutsioon annab seesuguste organite tulevaseks seadusandlikuks tegevuseks juriidilise baasi [54]."

Sotsialismi võidu epohhil kasvab veel enam sotsialistliku seaduse osa ja tähtsus.

Seltsimees Stalini poolt esitatud nõue nõukogude seaduste stabiilsusest on käesoleval ajal sotsialistliku seaduslikkuse aluseks: „On vaja juba kord lõpp teha sellele olukorrale, kus seadusi annab mitte üks teatav organ, vaid terve rida organeid. Selline olukord on vastuolus seaduste stabiilsuse printsiibiga. Seaduste stabiilsust aga on meil praegu rohkem tarvis kui kunagi enne [55]."

Kriminaalõiguse alal leiab seaduste stabiilsuse nõue väljenduse Stalini Konstitutsioonis fikseeritud sättes NSV Liidu ühtsa kriminaalkoodeksi väljatöötamisest.

Maailma esimene ja ainus võitnud sotsialismi Konstitutsioon on nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse aluseks. Stalini Konstitutsiooni aluseks seatud printsiibid leiavad peegeldust ka nõukogude kriminaalõiguses.

NSVL Konstitutsiooni üldpõhimõtteist järeldub, et nõukogude kriminaalõigus on sotsialistliku riigi kriminaalõigus, on sotsialistlik kriminaalõigus, et ta ülesandeks on tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kaitse ja kindlustamine, et ta tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kriminaalõigusena on rajatud sotsialistliku demokratismi printsiipidele, et ründed NSV Liidule,

[54] Stalin, Konstitutsiooni projektist, lk. 31.
[55] Seals., lk. 39.

ründed NSV Liidu poliitilisele alusele, töötava rahva võimule on kõige raskemad kuriteod.

Konstitutsioonis esitatud NSVL ühiskonnastruktuuri majanduslikest aluseist järeldub edasi, et rünne sotsialistlikule majandussüsteemile ja sotsialistlikule omandile kui rünne NSVL majanduslikule alusele on raskeim kuritegu; et kodanike seadusega kaitstud isikliku omandi õiguse rikkumine, endiste majanduslike suhete restaureerimise katsed — erakapitalistliku majanduse taaselustamine, palgatud tööjõu ekspluateerimine, eriti põllumajanduses, NSV Liidus teostatud sotsialismi printsiibi „igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi" rikkumine — on kuriteod.

Stalini Konstitutsiooni X peatükk käsitleb kodanike põhiõigusi ja -kohuseid. Konstitutsiooni sellest osast tuleb kriminaalõiguse suhtes järeldada, et kriminaalseadusandluses peavad olema normid, mis kriminaalkorras jälitavad Konstitutsiooniga sätitud kodanike õiguste ja nõukogude seaduste rikkumisi.

Stalini Konstitutsioon annab §-des 130—134 selgekujulised formuleeringud, mis otseselt puutuvad sotsialistlikku kriminaalõigusse. Sättides sotsialistliku kriminaalõiguse põhiprintsiibid, annab Konstitutsioon avarad võimalused võitnud sotsialismi epohhi nõukogude kriminaalõiguse teoreetiliste küsimuste läbitöötamiseks.

Sotsialistliku ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni läbiviimise eest toimunud võitluse perioodil möödus klassivõitlus ägedais vormides.

Välismaiste luurete alatute palgasulaste — trotskistlik-buhharinlike bandiitide salakuulajalik, diversionistlik-terroristlik, õõnestav, kahjurlik ja reeturlik tegevus oli põhiliselt paljastatud ja purustatud.

Trotskistlik-buhharinlike bandede üle peetud protsessid avasid täielikult kriminaalbanditismi, spionaaži, kahjurluse, neetud trotskistlik-buhharinlike lurjuste reeturliku tegevuse olemuse ja meetodid.

Analüüsides klassivõitluse vorme vaadeldava perioodi lõpul, osutas seltsimees Stalin vajadusele „meeles pidada ja mitte kunagi unustada, et niikaua, kui on olemas kapitalistlik ümbritsus, — saavad olema ka kahjurid, diversandid, spioonid, terroristid, kes saadetakse välismaa riikide luureorganite poolt Nõukogude Liidu tagalasse, meeles pidada seda ja pidada võitlust nende seltsimeestega, kes alahindavad kapitalistliku ümbritsuse fakti tähendust, kes alahindavad kahjurluse jõude ja tähendust" [56].

---

[56] Stalin, Puudustest, lk. 20.

II. Sotsialistliku ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni läbiviimise eest toimunud võitluse perioodil rikastub üleliiduline kriminaalseadusandlus terve rea tähtsaimate kriminaalseadustega.

Kõigepealt tuleb märkida üldosa normide edasist arendamist. Võitluse tugevdamiseks kõige ohtlikumate kuritegudega võtavad NSVL KTK ja RKN 8. augustil 1936. a. vastu määruse „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" § 13 ja 18 täiendamise kohta (LSKK 1936. a., nr. 44). Vastavalt sellele määrusele võib kõige ohtlikumaid kurjategijaid mõista vabaduskaotusele kinnipidamise näol türmis.

NSVL KTK määrusega 2. oktoobrist 1937. a. (LSKK 1937. a., nr. 66) muudeti „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" § 18 selleks, et arendada võitlust spionaažiga, kahjurlusega, katsetega organiseerida plahvatusi, õnnetusi ja inimohvritega süütamisi ning teisi diversiooniakte. Loendatud kuriteoliikide suhtes sätiti vabaduskaotus tähtajaga kuni 25 aastat.

Alaealiste kuritegevuse kiirema likvideerimise eesmärgil sätiti NSVL KTK ja RKN määrusega 7. aprillist 1935. a. (LSKK 1935. a., nr. 19) kriminaalvastutus mõningate kuritegude eest 12-aastasest vanusest peale ja tõsteti eriti esile alaealiste kuritegude organiseerijate kriminaalvastutus. Kokkukõlas selle määrusega kaotati „Põhialuste" § 8.

Laste ulastumise ja järelevalvusetuse likvideerimisele on pühendatud NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 31. maist 1935. a. (LSKK 1935. a., nr. 32), mis märkis vastavate vahendite konkreetse süsteemi, eriti vahendid võitluse organiseerimiseks laste huligaansusega tänavail ja vanemate vastutuse suurendamise lapseealiste poolt sooritatud õiguserikkumiste eest.

Eriosa normid täienevad sel perioodil rea tähtsate määrustega. Kiire ja otsustava võitluse kindlustamiseks kahjurlus- ja diversiooniaktidega toodi NSVL KTK määrusega 14. septembrist 1937. a. (LSKK 1937. a., nr. 61) liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksitesse muudatused, mille kohaselt ei lubata kassatsioonikaebuste esitamist nimetatud kuritegude asjades, ja otsused, millega on mõistetud karistuse ülemmäär — mahalaskmine, täidetakse viivitamatult pärast süüdimõistetu armuandmispalve tagajärjeta jätmist.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste määrustik, kinnitatud NSVL KTK poolt 9. juulil 1937. a. (LSKK 1937. a., nr. 43), sisaldab kaks uut kuriteo koosseisu: NSVL kodaniku takistamine valimisõiguste teostamisel ja valimisdokumentide võltsimine ning teadvalt ebaõige häälte lugemine. Esimest neist kuritegudest karista-

takse vabaduskaotusega kuni kahe aastani, teist — vabaduskaotusega kuni kolme aastani.

Rea seadustega on sätitud uued kuriteo koosseisud või on muudetud kuriteo koosseise, mis sihitud maa majandusliku elu vastu.

Vaadeldaval perioodil üleliiduline seadusandlus, teostades seltsimees Stalini juhendeid inimese eest hoolitsemise kohta, pöörab tähelepanu võitlusele kuritegudega, mis on sihitud nõukogude kodaniku isiku vastu.

NSVL KTK ja RKN määrusega 29. märtsist 1935. a. „Huligaansusega võitlemise vahenditest" (LSKK 1935. a., nr. 18) sätitakse külmrelva loata valmistamise, hoidmise, edasiandmise ja kandmise karistatavus ja raskendatakse karistust kuritahtlike ulaklike tegude eest.

NSVL KTK ja RKN määrusega 29. juulist 1935. a. (LSKK 1935. a., nr. 41) sätitakse karistatavus eestkoste omakasu sihil kasutamise eest ja eestkoste all olevate laste järelevalveta ning ainelise abita jätmise eest.

Keskne koht liidu seadusandlike organite poolt vastuvõetud seaduste hulgas, mis näevad ette võitluse isikuvastaste kuritegudega, on NSVL KTK ja RKN määrusel 27. juunist 1936. a. „Abortide keelust, ainelise abi suurendamisest sünnitajaile, riikliku abistamise sisseseadmisest lasterikastele perekondadele, sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrgu laiendamisest, kriminaalkaristuse raskendamisest alimentide mittemaksmise eest ja mõningaist muudatusist seadusandluses lahutuste kohta" (LSKK 1936. a., nr. 34). See seadus, vastu võetud tema projekti üldrahvaliku arutuse tulemusena, oli Stalini hoole väljendajaks naise-ema ja laste eest.

III. Stalini Konstitutsioon, mis on kogu sotsialistliku seadusandluse juriidiline baas, on ka aluseks, millel areneb nõukogude sotsialistlik kriminaalõigusteadus.

Seltsimees Stalini õpetus nõukogude riigi kahest arengufaasist tõstab kõrgeimale astmele nõukogude kriminaalõigusteaduse. Tema ees kerkib määratu teadusliku tähtsusega ülesanne — sotsialismilt kommunismile järk-järgulise ülemineku perioodi kriminaalõiguse probleemide läbitöötamine.

TEINE OSA.

ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

VIII peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

§ 32. Nõukogude kriminaalseadus ja sotsialistlik õigustunne.

I. Nõukogude kriminaalseadus, mis väljendab kogu nõukogude rahva tahet, määrab kuriteoliste ja karistatavate tegude liigid ning karistuste liigid, ülesanded ja kohaldamise tingimused.

Juba Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest alates kaitseb nõukogude kriminaalseadus sotsialistlikku riiki, sotsialistlikku omandit, kodanike elu, tervist, väärikust ja õigusi ning kogu sotsialistlikku õiguskorda kuriteoliste rünnete vastu.

Kriminaalseadusel on oluline osa sotsialistliku korra kindlustamisel ja arendamisel.

Nõukogude kriminaalseadus, määrates kuriteolise ja karistatava tegevuse ulatuse, tagab ühtluse ja õigluse sotsialistliku kriminaalõigusemõistmise teostamisel. Kindlustades sotsialistlikku seaduslikkust, kasvatab kriminaalseadus kodanikke võitluseks kuritegudega ja nende ärahoidmiseks.

Euroopa eesmistes riikides kapitalismi ja kodanliku demokraatia võidu ja kindlustumise perioodil rajas kodanlus oma seaduslikkuse režiimi.

Kapitalismi üleminekuga imperialistlikku faasi, kapitalismi kõdunemise perioodil, variseb ka kodanlik seaduslikkus. Kõdunevale kapitalismile on koormaks kapitalismi õitsengu perioodil loodud seaduslikkus ja ta hävitab selle järjekindlalt. Kriminaalõiguse alal väljendub see protsess õiguslike garantiide üha suuremas kitsenda-

mises, venivate kuriteo koosseisude moodustamises, seaduse asendamises „suvaga", seadusse nihilistlikult suhtuva „vaba õiguse" kooli ilmumises jne.

Nõukogude seaduse, seejuures ka kriminaalseaduse osa ja tähtsus kasvasid eriti sotsialismi võidu Stalini Konstitutsiooni epohhil. Stalini Konstitutsioonis on ühe printsiibina fikseeritud seaduste stabiilsuse printsiip, s. o. nende püsivuse ja rikkumatuse printsiip. Stalini Konstitutsiooni terves reas tähtsamais paragraafides rõhutatakse nõukogude seaduse tugevust ja tähtsust (§-d 9, 10, 97, 98, 123, 125, 127, 128, 133 jt.). Kohtunikud alluvad sotsialistliku õigusemõistmise teostamisel üksnes seadusele.

Kodanike, eelkõige aga nõukogude õigusemõistmise alal töötajate ja teiste sotsialistliku seaduslikkuse valvele kutsutud ametiisikute üheks põhiliseks kohuseks on Konstitutsiooni järgimine ja sotsialistliku riigi seaduste täpne täitmine.

II. Ekspluataatorlike riikide kriminaalseadused väljendavad ekspluataatorlike klasside riiklikku tahet.

Võimule sammuva kodanluse ideoloogid, olles XVII ja XVIII saj. filosoofia mõju all ja jutlustades loodusõiguse ning ühiskonna ja riigi lepingulise tekkimise teooriaid, käsitasid seadust kodanike „üldtahte" produktina. Tõeliselt oli see „üldtahe" kodanluse tahe.

Kodanlike riikide kriminaalseadused kaitsevad rünnete vastu korda, mis on rajatud inimese ekspluateerimisele inimese poolt. Nad tunnistavad kuriteolisteks ja karistatavaiks sellised teod, mis on ohtlikud või kahjulikud kodanlusele ja mõisnikele, kodanlikule riigile ja selles olelevale õiguskorrale, mis vastab valitsevate klasside huvidele. Seejuures määrab nendes seadustes kuriteo raskuse ja karistusvahendite karmuse teo ohtlikkuse aste valitseva klassi suhtes.

III. Teatavate tegude kuriteolisust ja karistatavust sättivad kriminaalseaduse normid on kindlas vahekorras inimeste õigustundega, s. o. nende teadvuses oleva vastava kujutlusega.

Ekspluataatorlike riikide kriminaalseaduse normid, mille eesmärgiks on ekspluateerimissuhete kindlustamine ja kaitse, ei või kokkukõlas olla elanikkonna määratu enamiku õigustundega.

Engels kirjutas kodanlase ja proletaarlase suhtumisest kodanlike seaduste normidesse: „Muidugi, kodanlasele on seadus püha: sest ta on tema enese võimsuse vili ja on antud tema enese nõusolekul tema enda ja ta huvide kaitseks. Ta teab väga hästi, et kuigi mõni üksik seadus osutub temale kahjulikuks, siis on üldiselt seadusandlus suunatud tema huvide kaitsele. Ta teab kõigepealt, et seaduse pühadus, korra puutumatus, mis on seatud ühiskonna ühe osa aktiivse ja teise osa passiivse tahteavaldusega, on tema sotsiaalse

seisundi kõige kindlam tugi. Inglise kodanlasele on seadus püha sellepärast, et ta leiab temas, nagu oma jumalaski, iseend. Sellepärast ongi politseiniku kepil, mis ju olemuslikult on kodanlase kepp, temale nii hämmastavalt rahustav mõju. Kuid seda ei või kaugeltki öelda tööliste kohta. Tööline teab liiga hästi ja on seda kogemustes liiga sageli tunda saanud, et seadus on temale kodanluse poolt punutud piitsaks, ja seepärast on tal sellega tegu ainult siis, kui teda selleks sunnitakse... Töölised ei austa seadust, vaid ainult alistuvad temale, kui nad ei ole suutelised teda muutma. Seepärast on täiesti loomulik, et nad vähemalt teevad ettepaneku seaduse muutmiseks ja katsuvad kodanliku seaduse asemele seada proletaarset seadust [1]."

Hoopis teine vahekord on nõukogude seaduse ja töötava rahva õigustunde vahel. Nõukogude sotsialistlik seadus, mis arendab, organiseerib ja kindlustab töötavale rahvale soovitava ja kasuliku korra, ei või oma sisult olla mitteühtiv töötava rahva sotsialistliku õigustundega.

Nõukogude seadus oma sisult mitte üksnes ühtib sotsialistliku õigustundega, vaid avaldab töötava rahva sotsialistliku õigustunde edasisele kujundamisele ja arendamisele määratut mõju. Töötava rahva sotsialistliku õigustunde kasvamine soodustab omakorda meie sotsialistliku seadusandluse edasist arengut. Nii vastab sotsialistliku omandi riisujate karm karistatavus 1932. aasta 7. augusti seaduse alusel täielikult tööliste, kolhoosnikute ja nõukogude intelligentsi õigustundele, mille nõuetele tulidki vastu NSVL riigivõimu kõrgemad organid seda ajaloolist seadust andes.

Sotsialistlik seadus ja sotsialistlik õigustunne juba oma loomult ei või olla vastamisi seatavad. Sellist nõukogude seaduse ja sotsialistliku õigustunde vastastamist jutlustasid provokatsioonilise sihiga nüüd paljastatud rahvavaenlased selleks, et diskrediteerida ja nõrgestada sotsialistlikku seaduslikkust ning rajada ebaseaduslikkust ja omavoli.

Nõukogude võimu esimestel aastatel sättisid mõned seadusandlikud aktid, et kohus juhindub seadustest ja seaduste puudumise või lünklikkuse korral oma sotsialistlikust õigustundest.

Praegusel ajal, nõukogude rahva moraalse ja poliitilise ühtsuse kasvamisega, kommunistliku kasvatustöö määratu arendamisega tugevneb ja kasvab üha enam ka kogu nõukogude rahva sotsialistlik õigustunne, andes võtme nõukogude seaduste mõistmiseks ja õigeks rakendamiseks praktikas.

---

[1] Marx ja Engels, Teosed, III k., lk. 508—509.

§ 33. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandlus.

I. NSVL 1924. a. Konstitutsiooni kehtivuse ajal olid kriminaalseadusandluse juriidiliseks baasiks NSVL Konstitutsioon ja liiduvabariikide konstitutsioonid, kuni NSV Liidu kujundamiseni aga — liiduvabariikide konstitutsioonid.

Enne Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamist anti kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikke akte iseseisvalt iga nõukogude sotsialistliku vabariigi poolt. Kuid kriminaalõiguse ühtsus väljendus selles, et nõukogude kriminaalseadusandluse põhiprintsiibid olid ühtlased kõigis nõukogude vabariikides. VNFSV kriminaalseadusandlus esines teiste nõukogude vabariikide seadusandluse alusena, kes seda jäljendasid võrdlemisi väikeste, nende vabariikide iseärasustest tingitud muudatustega.

NSVL 1924. aasta Konstitutsioon andis NSV Liidu kõrgemate organite pädevusse „kohtukorralduse ja kohtupidamise aluste, kuid ka Liidu tsiviil- ja kriminaalseadusandluse aluste fikseerimise" (§ 1 punkt „p") ja „kogu NSV Liidu territooriumile ulatuva amnestiaõiguse" (sama paragraafi punkt „c").

Kokkukõlas nende NSVL Konstitutsiooni sätetega määras NSVL KTK II koosseisu 2. istungjärk konkreetselt NSV Liidu kompetentsi kriminaalseadusandluse alal, arvates siia „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste", riiklikke ja sõjaväelisi kuritegusid käsitlevate määrustike ja üksikute seadusandlike aktide andmise. Viimaste ülesandeks on näidata liiduvabariikidele kuritegude liigid ja alaliigid, mille suhtes NSV Liit peab vajalikuks ühtsa kriminaalpoliitika teatava suuna teostamist.

Osutatud seadusandlikud aktid moodustavadki need üleliidulised „kriminaalseadusandluse alused", millest kõneleb NSVL 1924. aasta Konstitutsioon.

Kõrvuti üleliidulise seadusandlusega säilis NSVL 1924. aasta Konstitutsiooni alusel ka liiduvabariikide kriminaalseadusandlus (kriminaalkoodeksid), mis aktsepteerisid üleliidulise seadusandluse määrused.

Stalini Konstitutsiooni § 14 punkt „h" alusel kuulub NSV Liidu kõrgemate võimuorganite ja riigivalitsemisorganite pädevusse Kriminaalkoodeksi andmine, mis seega saab üleliiduliseks koodeksiks. Veel enne Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmist sätiti 1936. a. 20. juuli seadusega, et kriminaalseadusandlus peab olema ühtne kogu NSVL ulatuses. Erandiks on amnestiat käsitlevad seadusandlikud aktid, mida liiduvabariikide kohtuorganite poolt süüdimõistetud isikute suhtes võivad teostada liiduvabarii-

kide kõrgemad võimuorganid (NSVL Konstitutsiooni § 60 punkt „g").

Kuni NSVL Konstitutsiooni § 14 punktis „h" sätitud Kriminaalkoodeksi kehtestamiseni kehtib põhijoontes NSVL 1924. aasta Konstitutsiooni alusel loodud kriminaalseadusandlus. See koosneb:

1) üleliidulisest kriminaalseadusandlusest,

2) liiduvabariikide kriminaalkoodeksitest ja teistest kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikest aktidest.

II. Üleliidulise kriminaalseadusandluse moodustavad järgnevalt loeteldud seadusandlikud aktid.

1. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused" võeti vastu NSVL KTK II koosseisu 2. istungjärgu poolt ja kinnitati ning kehtestati NSVL KTK määrusega 31. oktoobrist 1924. a. (LSKK 1924. a., nr. 24).

NSVL 1924. a. Konstitutsiooni § 19 kohaselt „kõik Kesktäitevkomitee poolt antud dekreedid, määrused ja korraldused on kohuslikud vahetuks täitmiseks kogu Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu territooriumil". Kuigi NSVL 1924. a. Konstitutsioon spetsiaalselt ei osutanud sellele, et üleliidulise seaduse ja vabariikliku seaduse erinevuse korral kohaldatakse üleliidulist seadust, tuletus see norm otseselt §-st 19. Seetõttu tuleb NSVL seadusandlike organite poolt antud seadusi kui kogu nõukogude rahva ühtsa riikliku tahte väljendeid kohaldada kogu NSVL territooriumil. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" kui ka teiste NSVL seadusandlike aktide suhtes on see printsiip eriliselt kinnitatud NSVL KTK ja RKN määruses 1. juunist 1927. a.

Kokkukõlas NSVL 1924. a. Konstitutsiooniga sätivad „Põhialused" nii NSV Liidu kui ka liiduvabariikide kriminaalseadusandluse piirid, sisaldavad kriminaalkoodeksi üldossa kuuluvaid kriminaalõiguslikke norme ja üksikuid eeskirju liiduvabariikidele mõningate üldosa normide andmise kohta.

2. Riiklike kuritegude määrustik, vastu võetud NSVL KTK poolt 25. veebruaril 1927. a., kehtib kogu NSVL territooriumil muudatustega, mis selles on tehtud järgnevail aastail NSVL seadusandlike organite poolt. Määrustiku paragraafid on kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse.

3. 1932. aasta 7. augusti seadus „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitsest ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamisest". 1932. a. 7. augusti seadus ei ole võetud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse, kuid kehtib ja rakendatakse iseseisva aktina kogu NSVL territooriumil.

4. Sõjaväeliste kuritegude määrustik avaldati esmakordselt 1924. a. Kehtiv Määrustik on antud 27. juulil 1927. a. Ta on kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse eri peatükina (VNFSV KrK eriosa IX peatükk).

5. Üksikud kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikud aktid on antud kokkukõlas „Põhialuste" §-ga 3, mis omistas NSVL KTK Presiidiumile õiguse vajaduse korral näidata liiduvabariikidele kuritegude liike ja alaliike, mille suhtes NSV Liit peab vajalikuks ühtsa kriminaalpoliitika teatava suuna teostamist. Need üleliidulised seadusandlikud aktid kodifitseeriti liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse, kas sõna-sõnalt või mõningate muudatustega, mis ei muutnud nende olemust.

Selliste aktide hulka kuulub eriti 1935. a. 7. aprilli seadus võitlusest kuritegevusega alaealiste keskel, üksikud paragraafid 1936. a. 27. juuni seadusest „Abortide keelust" ja rida teisi seadusi.

Neid üleliidulisi seadusandlikke akte võib neis sisalduvate kriminaalõiguslike normide iseloomu järgi eristada mitmesse liiki.

a) Seadusandlikud aktid, mis on kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse täielikult, üleliidulise seaduse sõna-sõnalise tekstina. Sellised on näit. NSVL KTK ja RKN määrus 7. augustist 1935. a., mis sõna-sõnalt on paigutatud VNFSV KrK paragraafina 75^4, 5. oktoobrist 1936. a., mis sõna-sõnalt on paigutatud VNFSV KrK §-na 84, ja terve rida teisi.

b) Seadusandlikud aktid, mis sisaldavad kriminaalõigusliku normi põhielemente, kuid ei sisalda paragraafi otsest teksti. Need seadused erinevad ülalosutatuist ainult sellega, et nad ei sisalda kriminaalkoodeksi paragraafi valmis teksti, kuid sisaldavad kogu tema sisu. Selline on näit. 1935. a. 7. aprilli seaduse norm, mis sätib vastutuse alaealiste kihutamise või ahvatlemise eest mitmesugustest kuritegudest osavõtmisele, samuti alaealiste sundimise eest tegutsemisele spekulatsiooniga, prostitutsiooniga, kerjamisega jms. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse on see seadus kodifitseeritud tarvilike redaktsiooniliste muudatustega (VNFSV KrK § 73^2).

c) Seadusandlikud aktid, mis sisaldavad juhendeid liiduvabariikidele teatavate kriminaalseaduste andmise kohta, kuid ei säti nende seaduste põhielemente. Selline on näit. NSVL KTK ja RKN 1932. a. 7. märtsi määrus „Võitluse kõvendamisest postisaadetiste riisumise ja kadumisega", millega liiduvabariikide valitsustele tehti ettepanek määrata karmim vastutus postisaadetiste riisumise ja kadumise eest. Sellistel juhtumitel peab kuritegevuse ja karistatavuse tingimused sättima liiduvabariikide seadusandlus.

d) NSVL seadusandlikud aktid, millega antakse juhendeid kriminaalõiguse kehtivate normide rakendamise suhtes, eriti kuriteoliste tegude kvalifitseerimise kohta kriminaalkoodeksi vastavate paragraafide järgi, kehtiva seaduse alusel kriminaalvastutuse sättimise kohta teatavate tegude eest. Nii sätib 1936. a. 7. aprilli „Määruse riiklikust tuletõrje järelevalvest" (LSKK 1936. a., nr. 18) § 14, et omavolilist enne tähtaega linna tuletõrje teenistusest lahkumist karistatakse VNFSV KrK § 111 järgi.

III. Kuid toodud seadusandlike aktidega ei ammendu NSVL kriminaalõiguslikke norme sisaldav seadusandlus.

Nõukogude kriminaalõiguse tähtsaimad alused sisalduvad NSVL, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses, mis vastu võeti NSVL Ülemnõukogu poolt 16. augustil 1938. a. Eriti tuleb tähelepanu juhtida §-le 2, mis kõneleb õigusemõistmise ülesannetest NSV Liidus, §-dele 3 ja 4, mis käsitlevad karistuse kohaldamise sihte, §-le 5, mis sätib need alused, millel teostub õigusemõistmine NSV Liidus.

Rea kriminaalõigusliku iseloomuga norme sisaldavad „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi alused" (eriti § 3, 6, 6^1). Mitmed teised NSVL seadusandlikud aktid sisaldavad norme, mis on otseses või kaudses seoses kriminaalõigusega. Sellised on NSVL Tollikoodeks, mis sisaldab kvalifitseeritud ja lihtsalakaubaveo määrangu, NSVL KTK määrus 17. augustist 1932. a. ühiskondlikest külakohtutest ja terve rida teisi seadusi.

Mõningad NSVL ja liiduvabariikide kriminaalseadused on antud kokkukõlas rahvusvaheliste konventsioonidega, millistega ühines NSVL. Võttes endale rahvusvahelise lepingu allakirjutamisel kohustuse anda teatud seadust, muudab või täiendab NSVL vastavalt oma seadusandlust.

Kehtivas VNFSV KrK-s tulenevad § 176 ja 184 Brüsseli konventsioonidest 23. septembrist 1910. a. laevade kokkupõrke ja abistamise ning päästmise kohta merel, VNFSV KrK § 80 põhineb Pariisi 1884. a. 14. märtsi konventsioonil mere-telegraafikaabli kaitsest. Nimetatud konventsioonid on 2. veebruaril 1926. a. NSVL RKN poolt kehtivaks tunnistatud ka NSVL suhtes.

VNFSV KrK § 86 lõige 2 tuleneb 1911. a. 7. juuli konventsioonist kotikute rahvusvahelise kaitse kohta. See konventsioon on NSVL RKN poolt kinnitatud 2. veebruaril 1926. a.

§-id 94, 193^{30}, 193^{31}, 183 (Punase Risti ja Punase Poolkuu märkide ebaseadusliku kasutamise osas) tulenevad Genfi 1906. a. 6. juuli ja Haagi 1907. a. 18. oktoobri konventsioonist haavatud ja haigete sõjaväelaste saatuse kergendamise kohta sõjaajal. Need konventsioonid on 16. juunil 1925. a. NSVL suhtes kehtivaks tunnistatud.

1935. a. 17. oktoobri seadus vastutusest pornograafiliste esemete valmistamise, hoidmise, reklaamimise ja nendega kauplemise eest (VNFSV KrK § 182^1) on antud kokkukõlas rahvusvahelise konventsiooniga 4. maist 1910. a. porno-

graafiliste teoste käibe ja nendega kauplemise tõkendamisest. Konventsioon on NSVL suhtes kehtivaks tunnistatud.

Rahvusvaheliste lepingute kriminaalvastutust käsitlevad sätted, mis kõnelevad kriminaalvastutusest teatavate tegude eest, ei ole loomulikult kriminaalseadused. Kuid mõningail juhtumeil nad omavad olulist tähtsust nende lepingutega kokkukõlas antud kriminaalseaduste õigeks mõistmiseks ja tõlgitsemiseks. Nii näit. on VNFSV KrK vastutust pornograafiliste teoste levitamise eest käsitleva § 182[1] mõistmiseks olulise tähtsusega karistatavaks tunnistatud tegude loetelu, mis on antud vastavas konventsioonis. Välismaa valuuta mõiste määratlemiseks, mille võltsimist karistatakse Riiklike kuritegude määrustiku § 8 järgi, on tarvis arvestada 20. aprillil 1929. a. Genfis allakirjutatud rahamärkide võltsimise vastast võitlust käsitleva rahvusvahelise konventsiooni art. 3 (LSKK, II jagu, 1932. a., nr. 6).

IV. Liiduvabariikide kehtiv kriminaalseadusandlus koosneb kriminaalkoodeksitest ja spetsiaalseist kriminaalseadusist.

Kriminaalkoodeksid on antud iseseisvalt iga liiduvabariigi poolt (peale Kazahhi ja Kirgiisi NSV [2]). Käesoleval ajal kehtivad järgmised kriminaalkoodeksid:

1) VNFSV KrK 1926. a. redaktsioonis, kehtestatud 1. jaanuarist 1927. a.; tema kehtivus levib ka Kazahhi ja Kirgiisi NSV territooriumile [3], kes Stalini Konstitutsiooni andmiseni kuulusid autonoomsete vabariikidena VNFSV koosseisu.

2) Ukraina NSV KrK 1927. a., kehtestatud 1. juulist 1927. a.

3) Valge-Vene NSV KrK 1928. a., kehtestatud 15. novembrist 1928. a.

4) Azerbaidžani NSV KrK 1927. a., kehtestatud 15. jaanuarist 1928. a.

5) Armeenia NSV KrK 1927. a., kehtestatud 1. novembrist 1927. a.

6) Gruusia NSV KrK 1928. a., kehtestatud 1. maist 1928. a.

7) Turkmeeni NSV KrK 1928. a., kehtestatud 1. veebruarist 1928. a.

8) Uzbeki NSV KrK 1926. a., kehtestatud 1. juulist 1926. a.

9) Tadžiki NSV KrK 1935. a., kehtestatud 15. juunist 1935. a.

Kriminaalkoodeksite paragraafe rakendatakse kohtute poolt vahetult, viitamata üleliidulisele seadusandlusele, välja arvatud juhtumid, kui üleliiduline seadus ei ole kodifitseeritud kriminaalkoo-

---

[2] Samuti Eesti, Läti, Leedu, Karjala-Soome ja Moldaavia NSV. Vast. toim.

[3] Eesti NSV territooriumil kehtib VNFSV KrK alates 16. XII 1940. Vast. toim.

deksisse (näiteks 1932. a. 7. augusti seadus), ja need juhtumid, kui esineb erinevus üleliidulise kriminaalseaduse ja liiduvabariigi kriminaalkoodeksi normi vahel.

Mõningad kriminaalõiguslikke norme sisaldavad seadusandlikud aktid ei ole kodifitseeritud kriminaalkoodeksitesse, näit. NSVL Ülemnõukogu valimise määrustiku § 111 ja 112 ning vastavad paragraafid Liiduvabariikide Ülemnõukogude valimiste määrustikust (välja arvatud UNSV KrK). Samuti ei ole kodifitseeritud näit. VNFSV Kriminaalkoodeksisse 1935. a. 17. juuli seaduse (LSKK 1935. a., nr. 45) normid vastutusest ebaseadusliku piirivööndisse sõitmise ja seal elamise kohta. Kriminaalvastutusele võtmisel ja süüdimõistmisel kuriteoliste tegude eest, mis on sätitud seadusega, mille kriminaalõiguslikud normid ei ole kodifitseeritud kriminaalkoodeksisse, tuleb teha viide otseselt sellele seadusele.

Kriminaalõigusliku iseloomuga norme sisaldavad ka liiduvabariikide kriminaalprotsessuaalsed ja parandusliku töö koodeksid.

§ 34. Kriminaalkoodeksite ehitus ja nende paragraafide struktuur.

I. Kõik liiduvabariikide kriminaalkoodeksid jagunevad kahte ossa: 1) üld- ja 2) eriosa.

Üldosas määratakse kriminaalseadusandluse ülesanded, sätitakse kriminaalkoodeksi kehtivuspiirid, antakse kuriteo mõiste määrang, sätitakse karistuse sihid, liigid ja kohaldamise tingimused, samuti ka karistuse kõrvaldamise ning karistatuse aegumise tingimused ja kord.

Üldosa paragraafid kehtivad üldreeglina kõigi eriosa paragraafide ja eriseaduste suhtes, mis sätivad konkreetsete tegude kuriteolisust ja karistatavust. Erandid sellest reeglist on sätitud kas üldosa või üksikutes eriosa paragraafides.

Eriosa sisaldab üksikute kuritegude määranguid ja karistuse liike ning määrasid iga kuriteo suhtes.

Kriminaalkoodeksi jagunemisel üld- ja eriosaks on sotsialistlikus riigis määratu põhimõtteline tähtsus. Selline koodeksi ehitus soodustab kindla seaduslikkuse ja kriminaal-õigusemõistmise õiget ja ühtlast teostamist.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosa on kokkukõlas „Kriminaalseadusandluse põhialuste" normidega.

Üleliiduline kriminaalseadusandlus ei korraldanud kriminaalkoodeksi eriosa jagunemist peatükkideks (välja arvatud riiklike ja sõjaväeliste kuritegude peatükid), vaid seda teostasid kriminaalkoodeksite andmisel vahetult liiduvabariikide seadusandlikud organid.

Antiikmaailma ja keskaja õigusallikad tundsid ainult konkreetsete kuritegude ja nende eest määratavate karistusliikide kirjeldusi, kusjuures üksikuid praeguse üldosa sätteid (süüdluse liikidest, vastutusest katse eest, osaliste vastutusest, vastutuse kõrvaldamisest hädakaitse puhul jne.) võeti tavaliselt üksikute kuriteoliikide karistatavust määravate sätete osisena. Kriminaalkoodeksi jagunemine üld- ja eriosaks omandab põhimõttelise tähtsuse Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajast. See jagunemine kehastas kodanliku kriminaalõiguse printsiipe: kriminaalvastutuse üldprintsiibid on esitatud üldosas, ammendavaks tunnistatud kuritegude loetelu — eriosas. Kriminaalseaduse jagunemise süsteem üld- ja eriosaks on omaks võetud kõigi kodanlike riikide seadusandluse poolt, välja arvatud Inglismaa.

II. Kriminaalkoodeks moodustab seadusandliku akti, mida iseloomustab sisemine ühtlus, temas sisalduvate normide vastastikune seos. Kriminaalkoodeksid koosnevad paragraafidest, mis sisaldavad seaduse üksikuid käske, mida tuleb vaadelda seoses teiste paragraafide sisuga. Üld- ja eriosa paragraafide struktuur on erinev.

Üldosa paragraafid sisaldavad kriminaalõiguse üldmõistete määranguid (näiteks tahtluse ja ettevaatamatuse, hädakaitse jne. definitsioonid), kirjeldavad üksikute karistusliikide sisu jne. Üldosas sätitakse kriminaalvastutuse üldtingimused.

Eriosa paragraafid (välja arvatud kolm paragraafi, mis sisaldavad üldmõisteid — kontrrevolutsioonilisest kuriteost, valitsemiskorra-vastastest kuritegudest ja sõjaväelistest kuritegudest) sätivad kuritegude konkreetseid liike ja karistusi nende eest: nad omavad dispositsiooni ja sanktsiooni.

Enamail juhtumeil ei eristata paragraafi osi mingite märkidega (näiteks VNFSV KrK §-d 61, 74, 128-a, 128-g), kuid mõnel juhul esinevad erilised märgid (näiteks VNFSV KrK § 162 punktid „a", „b", „v", „g", „d"). Ühe paragraafi üksikute osadega ei tule segada paragraafi, mis kannab sama numbrit, kuid mingi tähelise või arvulise märgiga (näit. VNFSV KrK §-d 73^1, 73^2, 154a, 164a). Nad sisaldavad iseseisva kuriteo-koosseisu, kuid et nad kehtestati pärast KrK andmist, siis on neile antud kogu eriosa paragraafide numeratsiooni segimineku vältimiseks KrK selle paragraafi number, millele nad oma sisult kõige enam lähenevad, ning eristav tunnus tähelise või arvulise märgi näol.

III. Dispositsiooniks nimetatakse paragraafi osa, mis sisaldab üksiku kuriteo koosseisu kirjelduse. Nii on VNFSV KrK § 161 dispositsiooniks sõnad „laim, s. t. teadvalt valede, teist isikut häbistavate väljamõeldiste levitamine".

Kuriteoliste tegude kvalifitseerimise nõudmine kriminaalkoodeksi vastavate paragraafide alusel on kriminaalasjade lahendamisel sotsialistliku seaduslikkuse teostamise kohuslikuks tingimuseks.

Dispositsioone on nelja liiki: 1) lihtne, 2) kirjeldav, 3) blanketne, 4) viiteline.

Lihtsaks nimetatakse dispositsiooni, mis sisaldab ainult kuriteolise teo nimetuse, määramata tema tunnuseid. Sellised on näit. VNFSV KrK § 136—139 dispositsioonid, mis, kõneldes tapmise karistatavusest, ei too selle kuriteo tunnuseid. Lihtsat dispositsiooni kasutatakse nõukogude seadusandluses harilikult neil juhtumeil, kui kuriteolise teo tunnused on küllalt selged ka ilma neid seaduses spetsiaalselt loetlemata.

Kirjeldavaks nimetatakse dispositsiooni, mis sätib kuriteolise teo tunnused. Selline on näit. VNFSV KrK § 109 dispositsioon, mis, sättides võimu või teenistusliku seisundi kuritarvituse karistatavust, selgitab, nimelt milliseid ametiisiku tegusid käsitatakse nimetatud kuritarvitusena.

Tuleb silmas pidada, et mitte ühtegi dispositsiooni kirjeldavas osas esitatud kuriteolise teo tunnust ei või ära jätta, kahjustamata seaduse täpset mõistmist või rakendamist.

Blanketseks nimetatakse dispositsiooni, milles seadusandja ei määratle kuriteolise teo olemust, vaid viitab teistele seadusandlikele aktidele või jälle valitsuse määrustele ja korraldustele, rahvakomissariaatide käskkirjadele ja instruktsioonidele ning kohalike võimuorganite määrustele. Selline on näit. VNFSV KrK § 105 dispositsioon, mis näeb ette kriminaalvastutuse kaubandust reguleerivate eeskirjade rikkumise eest.

Blanketset dispositsiooni sisaldava seaduse paragraafi kohaldamiseks on vajalik pöörduda määruste, instruktsioonide, käskkirjade või korralduste juurde, milliseid nimetab kriminaalkoodeksi vastav paragraaf.

Viiteliseks nimetatakse dispositsiooni, mis ei anna kuriteo ja tema tunnuste määrangut, vaid viitab kriminaalseaduse teisele paragraafile, kus see määrang on antud (näit. VNFSV KrK § 132). Viide kriminaalkoodeksi teise paragraafi dispositsioonile ainult asendab selle dispositsiooni kordumise ega moodusta seetõttu dispositsiooni iseseisvat liiki.

IV. Sanktsiooniks nimetatakse paragraafi seda osa, mis sätib konkreetse karistuse dispositsioonis näidatud kuriteo toimepanemise eest.

Sanktsioon sätib kriminaalkaristuse liigi ja määra. Eriosa paragraafi sanktsioon sätib üldreeglina põhikaristuse ja harvemini lisakaristuse (näit. konfiskeerimise).

Sanktsioonid jagunevad nõukogude kriminaalseadustes kahte liiki: 1) relatiivselt määratud ja 2) absoluutselt määratud.

Relatiivselt määratud sanktsioon sätib karistuse liigi ja tema ülem- ning alampiiri, andes kohtule võimaluse karistuse individualiseerimiseks sel teel, et, olenevalt süüdluse astmest ning arvestades raskendavaid ja kergendavaid asjaolusid, määrata täpne karistuse määr sanktsiooniga antud piirides.

Relatiivselt määratud sanktsiooni ei tule ära vahetada mittekindla kohtuotsusega. Mittekindla otsuse tegemisel kohus kas ei määra mingit tähtaega, otsustades näit. „türmi mõista" (absoluutselt määratlemata kohtuotsus), või jälle määrab karistuse ülem- või alampiiri või ka mõlemad piirid, näit. „allutada vabaduskaotusele tähtajaga kuni kümme aastat" või „kolmest kuni kümne aastani" (suhteliselt mittekindel kohtuotsus).

Nõukogude kriminaalõigus ei tunne pärast 1922. a. KrK andmist mittekindlaid kohtuotsuseid; kriminaalkoodeksi paragraafi relatiivselt määratud sanktsiooni piirides teeb nõukogude kohus täpselt määratud otsuse, näidates nii karistuse liigi kui ka määra või tähtaja.

Nõukogude kriminaalkoodekseis leidub järgmisi relatiivselt määratud sanktsioonide vorme:

a) Sanktsioon, mis sätib ainult kriminaalkaristuse ülempiiri. Sellised sanktsioonid on näit. VNFSV KrK §-des 74, 162 jt. Alamaks piiriks on sel juhul seaduses vastava kriminaalkaristuse liigi jaoks sätitud madalaim piir. Näit. kui sanktsioonis on ette nähtud paranduslikud tööd tähtajaga kuni üks aasta, siis on sanktsiooni alamaks piiriks üks päev, sest paranduslikke töid määratakse VNFSV KrK § 30 kohaselt tähtajaga ühest päevast kuni ühe aastani.

b) Sanktsioon, mis sätib ainult kriminaalkaristuse alampiiri. Sellised sanktsioonid on näit. VNFSV KrK §-des 73^2, 107 ja reas teistes. Seadus ei säti sel juhtumil sanktsiooni ülempiiri, kuid selleks on üldosas sätitud vastava kriminaalkaristuse liigi kõrgem piir (näit. vabaduskaotuse jaoks — 10 aastat, välja arvatud 1937. a. 2. oktoobri seaduses sätitud kuriteod, mille eest võib vabaduskaotust määrata tähtajaga kuni 25 aastat).

c) Sanktsioon, mis sätib karistuse nii alam- kui ka ülempiiri — „sellest kuni selleni". Selline on VNFSV KrK § 154-a 1. lõike sanktsioon.

Absoluutselt määratud sanktsiooniga sätib seadus mitte üksnes karistuse liigi, vaid ka kindla määra, kõrvaldades karistuse valiku võimaluse kohtu poolt. Nõukogude kriminaalkoodekseis leiduvad absoluutselt määratud sanktsioonid erandina (näit. VNFSV KrK § 58[1b]).

Osa sanktsioone sisaldab ainult põhikaristuse ühe teatava liigi, näit. VNFSV KrK § 116, mis sätib ainult vabaduskaotuse. Paljud sanktsioonid reserveerivad kohtule valiku võimaluse mitme karistusliigi vahel (nn. alternatiivne sanktsioon). Mõningail juhtumeil tuleb kõiki sellises sanktsioonis osutatud vahendeid käsitada raskuselt võrdsetena (VNFSV KrK § 112 lg. 2); teistel juhtumitel näeb alternatiivne sanktsioon ette ka raskema ja kergema karistuse liigi (näit. VNFSV KrK § 138 ja 139). Neil juhtumeil toimub valik selle või teise sanktsiooni vahel olenevalt raskendavate või kergendavate asjaolude esinemisest.

Real juhtumeil, sättides sanktsioonis karistuse liigi, määrab seadus, et raskendavate või kergendavate asjaolude esinemisel tuleb kohaldada teist karistuse liiki. Nii on VNFSV KrK § 59[3] järgi (banditism) põhikaristusena ette nähtud vabaduskaotus tähtajaga mitte alla 3 aasta; ainult eriti raskendavate asjaolude esinemisel võib kohus kohaldada karistuse ülemmäära — mahalaskmist, mis on sätitud samas paragraafis.

Mõnikord kannab sanktsioon viitelist iseloomu. Sisaldamata sätet karistuse liigi ja piiride kohta, viitab ta teisele paragraafile, mille sanktsiooni tulebki sellistel juhtudel kohaldada. Sellised on näit. VNFSV KrK §-d 58[3], 58[5], 58[8]. Viiteline sanktsioon näitab, et antud kuritegu esineb võrdohtlikuna kuriteoga, mis on sätitud viidatud paragraafis.

Feodaal-absolutistlikus korras olid karistused kuritegude eest ainult osaliselt seadusega sätitud ning olulist osa etendasid absoluutselt määramatud sanktsioonid. Sellised olid näit. mõningad Carolina sanktsioonid ja 1649. a. Uloženije sanktsioonid — „karistada, nagu valitseja käsib". Üldse olid kohtunikud karistuste määramisel seadusega vähe seotud. XVIII saj. võimule sammuva kodanluse ideoloogid astusid täie kategoorilisusega välja sellise korra vastu. Prantsuse kodanliku revolutsiooni 1791. a. kriminaalkoodeks sisaldas ainult absoluutselt määratud sanktsioone.

Võimu saavutanud kodanlusel polnud põhjust suhtuda sellise umbusuga kohtusse, mis oli muutunud tema käes oleva riigiaparaadi osaks. Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks rakendas rela-

tiivselt määratud sanktsioone, mille piirides kohus võis konkreetses asjas määrata karistuse oma suva kohaselt.

Kodanlikes kriminaalkoodekseis valitseb relatiivselt määratud sanktsioonide süsteem. Kuid mõningais seadusandlusis on üksikute kuritegude eest sätitud absoluutselt määratud sanktsioonid. Nii sättis näit. inglise kriminaalõigus absoluutselt määratud sanktsioonid mõningate riigireetmise liikide eest.

IX peatükk.

KRIMINAALSEADUSE AJALINE JA RUUMILINE KEHTIVUS.

§ 35. Kriminaalseaduse ajaline kehtivus.

I. Oluliseks küsimuseks iga seaduse analüüsil ja kohaldamisel on tema kehtivuse piiride tuvastamine. See kehtib täiel määral ka kriminaalseaduse suhtes: tuleb kindlaks määrata kriminaalseaduse ajaline ja ruumiline kehtivus.

Kriminaalseaduse ajalise kehtivuse piiride tuvastamine nõuab rea küsimuste analüüsi, mis on seotud tema jõustumise momendi, kehtivuse ajalise ulatuse, kehtivuse lõppemise momendi jne. selgitamisega.

Kriminaalseaduse ajalise kehtivuse piiride küsimus on materiaalõiguslik probleem ja oleks eelkõige pidanud lahendatama „Põhialustes". Kuid kehtivas õiguses lahendatakse ta „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi alustes", mille § 3 kohaselt karistuste kohaldamine kohtu poolt määratakse kriminaalseadustega, mis kehtivad kuriteo toimepanemise momendil. Seadused, mis kõrvaldavad antud teo suhtes karistuste kohaldamise või neid kergendavad, evivad tagasiulatuvat jõudu (vt. ka VNFSV KrPK § 2 lg. 1). Seoses sellega on oluline määrata kriminaalseaduse kehtivuse algmoment.

Kui kriminaalseaduses eneses on sätitud tema jõustumise moment, siis hakkab kriminaalseadus kehtima igal pool sellest momendist alates. Nii hakkas VNFSV 1926. a. KrK kehtima VKTK 1926. a. 22. novembri määruse alusel kogu VNFSV territooriumil alates 1. jaanuarist 1927. a.

Kui kriminaalseaduses ei leidu sätteid tema jõustumise aja suhtes, siis määrab tema jõustumise üksikutes kohtades selle ametliku väljaande numbri saamise moment, milles seadus on avaldatud;

kehtestatakse aga seadus telegraafi või raadio teel — telegrammi või raadiotelegrammi saamise moment. Seaduste jõustumise kord üksikutes kohtades on täpselt sätitud NSVL KTK ja RKN määruses 6. veebruarist 1925. a. (LSKK 1925. a., nr. 8, art. 75), mis täiendatud määrusega 1. juunist 1927. a. (LSKK 1927. a., nr. 32, art. 326).

II. Üldreeglina kehtib jõustunud kriminaalseadus pidevalt kuni kehtivuse kaotamiseni uue seaduse andmise tõttu. Kuid mõningail juhtumeil on seaduses eneses määratud, et tema kehtivus on piiratud kindla perioodiga, mida iseloomustab teatud asjaolude saabumine. Nii rakendatakse Sõjaväeliste kuritegude määrustiku üksikuid paragraafe ja paragraafide lõikeid ainult tegude suhtes, mis on toime pandud kas sõja- või rahuajal.

Kriminaalseadus kaotab kehtivuse järgmisil juhtumeil:

a) Tema tühistamise ehk kehtivuse lõpetamise korral seadusandliku aktiga. Nii on VKTK määrusega 24. maist 1922. a. VNFSV KrK kehtestamise kohta lõpetatud kõigi teiste normide kehtivus, mis enne KrK andmist sättisid kriminaalvastutuse aluseid ja piire.

b) Tema asendamise korral teise kriminaalseadusega. Nii lõpetas NSVL KTK ja RKN 1936. a. 27. juuni määrus „Abortide keelust" rea liiduvabariikide kriminaalkoodeksite paragraafide (VNFSV KrK § 140, § 158, lg. 2) kehtivuse, mille normid asendati seega 1936. a. 27. juuni määruse normidega.

Uues seaduses tavaliselt sätitakse, millised kehtivatest seadustest temaga asendatakse, kuid mõnel juhtumil on seda asendamist võimalik kindlaks määrata ainult vastavate seaduste sisu võrdlemisel. Üldreegli kohaselt asendab hilisem seadus varem antud samasisulise seaduse selles osas, milles ta sisaldab teissuguseid norme; üleliiduline seadus kaotab liiduvabariikide samasisuliste seaduste kehtivuse.

c) Seaduse kehtivuse tähtaja lõppemisel, kui seaduses on tähtaeg ette nähtud.

Mõnel juhtumil kaotab kriminaalseaduse norm oma tähenduse, kuivõrd teiste (mittekriminaalõiguslike) seaduste alusel lõpetasid oma kehtivuse institutsioonid, mida nende kriminaalõiguslike normidega kaitsti kuriteoliste rünnete vastu. Nii näit. kaotas aktsiisi ja patendimaksu kaotamise tõttu oma tähenduse VNFSV KrK § 100, mis käsitles aktsiisieeskirjade ja erilise patendimaksu eeskirjade rikkumist. Kuid sellised kriminaalseaduse normid säilitavad kuni tühistamiseni seadusega oma kehtivuse nende

tegude suhtes, mis on toime pandud varem; antud juhul eeskirjade rikkumiste suhtes, mis leidsid aset enne aktsiisi- ja patendimaksu tühistamist.

III. „Kriminaalkohtupidamise aluste" § 3 kohaselt omab kriminaalseadus mõnel juhtumil *tagasiulatuvat jõudu*, s. o. teda rakendatakse ka tegude suhtes, mis on toime pandud enne tema andmist.

Siin tuleb eristada kahte juhtumit:

a) Uus kriminaalseadus tühistab teo karistatavuse, mis allus kriminaalvastutusele endise seaduse järgi, või kergendab selle kuriteo suhtes ettenähtud karistust. Sel juhtumil omab seadus tagasiulatuvat jõudu, s. t. teod, mis uue seaduse järgi ei ole kuriteolised, ei allu kriminaaljälitamisele, kuigi nad olid toime pandud selle seaduse kehtivuse ajal, mis neid tegusid karistas; kui aga uus seadus kergendas nende tegude karistatavust, siis peavad kohtud kohaldama uue seaduse kergemaid sanktsioone.

See nõukogude seaduse põhimõte tuleneb nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ülesannetest. Karistus peab olema otstarbekohane, ta ei taotle kurjategijale kättemaksu eesmärki. Seepärast, kuivõrd uus seadus tunnistab teo mittekuriteoliseks, lakkab karistuse otstarbekohasus ja vajalikkus endise seaduse kehtivuse ajal selle teo sooritanu suhtes.

b) Uus seadus sätib uue teo karistatavuse või raskendab karistust kuriteo eest. Sel juhtumil määratakse üldreegli kohaselt, kokkukõlas „Kriminaalprotsessi aluste" §-ga 3, teo kuriteolisus ja karistatavus teo toimepanemise momendil kehtinud kriminaalseaduse järgi, s. t. tegu, mis seni ei olnud karistatav, ei allu kriminaaljälitamisele, kuna süüdlasele teo toimepanemises, mis uues seaduses allub raskemale karistusele kui endise seaduse järgi, kohaldatakse endise seadusega sätitud karistusi.

Väga harvul juhtumeil peab nõukogude seadusandlus erandina võimalikuks anda kuriteoliste tegude karmimat karistatavust sättivale kriminaalseadusele tagasiulatuv jõud. Seesugused erandid näidatakse spetsiaalselt iga kord seaduses, ja kohus rakendab sel juhtumil uut kriminaalseadust ka selles seaduses sätitud tegude suhtes, olgugi et nad olid toime pandud enne tema jõustumist. Nii anti 1922. a. 19. oktoobri seadusega tagasiulatuv jõud VNFSV 1922. a. KrK §-de 114 ja 114[1] uuele redaktsioonile, millega sätiti raskem karistus altkäemaksu võtmise eest. 1929. a. 21. novembri seadus ülejooksikutest töölisklassi ja talupoegade vaenlaste leeri on tagasiulatuva jõuga, kuivõrd see on sätitud seaduses eneses.

§ 36. Kriminaalseaduse ruumiline kehtivus.

I. Kriminaalseaduse ruumilise kehtivuse piiride määramisel tuleb küsimus liigitada järgmiselt:

1) nõukogude sotsialistliku kriminaalseaduse kehtivusest temas ettenähtud tegude suhtes, mis on toime pandud NSVL territooriumil;

2) tema kehtivusest kuriteoliste tegude suhtes, mis on toime pandud väljaspool Nõukogude Liidu piire; siia kuulub ka küsimus kurjategijate väljaandmisest.

II. Nõukogude seaduse kehtivus kuriteoliste tegude suhtes, mis on toime pandud NSVL territooriumil.

NSVL on suveräänne riik. Seepärast on tema seadustel, nende hulgas ka kriminaalseadustel, vastuvaidlematu jõud kõigi NSVL territooriumil olevate isikute suhtes, sõltumata sellest, kas nad on NSVL kodanikud, välismaalased või kodakondsuseta isikud. Kõiki NSVL territooriumil toimepandud kuritegusid karistatakse nõukogude kriminaalseaduste järgi. Erandid kriminaalseaduse kehtivusest eksterritoriaalsuse õigust kasutavate välismaalaste suhtes on sätitud Nõukogude Liidu seadusandlusega vaid vastastikkuse põhimõtete alusel.

NSVL territooriumiks on manner koos saarte ja sisemeredega ning nende ookeanide ja merede kaldaäärse vööga, mis piiravad meie kodumaa rannikuid (nn. territoriaalveed), ja õhuruum nende kohal. Nõukogude kriminaalseadustes sätitud teod loetakse toimepanduks NSVL territooriumil ka sel juhul, kui nad on toime pandud ulgumerel NSVL lipu all sõitval laeval; NSVL sõjalaeva meeskonda kuuluva isiku poolt toimepandud teod loetakse NSVL territooriumil toimepanduks ka sel juhul, kui nad on sooritatud nõukogude sõjalaeva seismise ajal välissadamas või tema sõidu ajal välisriigi rannavetes.

NSVL seadusandlike organite poolt antud kriminaalseadused kehtivad ühtlaselt kõigi nõukogude sotsialistlike liiduvabariikide territooriumidel (Stalini Konstitutsiooni § 19). Liiduvabariikide kriminaalseadused kehtivad ainult tegude suhtes, mis on toime pandud nende liiduvabariikide territooriumil.

NSVL territooriumil toimepandud kuritegude suhtes kriminaalseaduse rakendamise üldprintsiip on formuleeritud „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" §-s 1: „Kõik NSV Liidu territooriumil olevad isikud, välja arvatud eksterritoriaalsuse õigust kasutavad välismaa kodanikud, vastutavad nende poolt NSV Liidu territooriumil toimepandud kuritegude

eest kuriteo toimepanemise koha kriminaalseaduste alusel." Järelikult peavad kohtud teise liiduvabariigi territooriumil toimepandud kuritegude arutamisel rakendama selle vabariigi kriminaalkoodeksi vastavaid paragraafe.

Mõnel juhtumil piirab seadusandja kriminaalseaduse kehtivuse piirid kindla territooriumiga. Nii kehtib VNFSV KrK X peatükk, mis sisaldab sugukondliku olustiku pärimustest tingitud kuritegusid, KrK paragraafi 205 alusel mitte kogu VNFSV territooriumil, vaid ainult neis autonoomseis vabariikides, autonoomseis oblastites ja üksikuil VNFSV maa-aladel, mille territooriumidel vastavad kuriteod esinevad sugukondliku olustiku pärimustena.

Sõjaväeliste kuritegude määrustik piirab real juhtumeil üksikute paragraafide kehtivuspiire kindla maa-alaga. Nii kohaldatakse Määrustiku §-i 28 selles sätitud kuritegude kohta (röövimine, riisumine jne.), mis on toime pandud elanikkonna vastu sõjategevuse rajoonis.

Kuid selline kriminaalseaduse kehtivuspiiride piiramine on seaduses alati otseselt ette nähtud. Selliste erandite puudumisel loetakse üleliiduline kriminaalseadus kehtivaks kogu NSVL territooriumil ja liiduvabariigi kriminaalseadus — kogu antud liiduvabariigi territooriumil.

III. NSVL territooriumil asuvatest välismaalastest kõrvaldatakse nõukogude kriminaalseaduste kehtivuse alt ainult isikud, kes kasutavad, nagu sätib „Põhialuste" § 1, eksterritoriaalsuse (eraldmaisuse) õigust.

Eksterritoriaalsust kasutavad vastastikkuse alusel diplomaatlikud esindajad ja diplomaatlike esinduste liikmed, samuti kõigi nende isikute abikaasad ja alaealised lapsed.

Kõik nimetatud isikud kasutavad isiklikku puutumatust, mille alusel neid ei või kohtulikus või administratiivses korras vahistada ega kinni pidada. Kriminaalasjus nad ei allu NSVL kohtuasutiste jurisdiktsioonile. Erandiks on juhtumid, kui selleks on olemas vastava riigi valitsuse nõusolek. Tsiviilasjus alluvad osutatud isikud NSVL kohtute jurisdiktsioonile ainult piirides, mis on sätitud rahvusvahelise õigusega või lepingutega vastavate välisriikidega. Need isikud ei ole kohustatud tunnistust andma ja nende nõusolekul tunnistada ei ole nad kohustatud kohtusse ilmuma.

Eksterritoriaalsust kasutavate isikute ruumid (seejuures ka ruum, kus nemad ja nende perekonnad elavad) on puutumatud. Läbiotsimised ja võetused võivad neis toimuda ainult diplomaatliku esindaja palvel või nõusolekul, kusjuures läbiotsimisel peavad viibima prokuratuuri esindaja ja Välisasjade Rahvakomissariaadi esindaja (kui need antud kohas on olemas). Neid

ruume ei või kinni pitseerida. Eksterritoriaalsust kasutavail isikuil on kõik eksterritoriaalsusega seotud õigused kuni nende lahkumiseni välismaale (LSKK 1927. a., nr. 5, art. 48).

Erilepingute alusel võib eksterritoriaalsuse õigus olla omistatud isikuile, kes ei ole küll diplomaatlikud esindajad, kuid arvatakse nimetatud lepingutega viimastega võrdseks.

Peale diplomaatlike esindajate ja nendega võrdsustatud isikute kasutavad kriminaalvastutuse suhtes eksterritoriaalsust välismaa sõjalaeva meeskonda kuuluvad isikud, kui kuritegu on toime pandud selle laeva pardal laeva seismise ajal NSVL sadamas. On aga kuritegu toime pandud väljaspool laeva piire, näit. sadama territooriumil, siis vastutavad süüdlased nõukogude kriminaalseaduste järgi.

IV. Nõukogude Liidu kodanikud vastutavad nõukogude kriminaalseaduste järgi ka sel juhul, kui nad nõukogude kriminaalseaduses sätitud ühiskonnaohtliku teo panevad toime välisriigi territooriumil. See „Põhialuste" § 1 säte ei nõua selgitusi: tööliste ja talupoegade nõukogude sotsialistliku riigi kodanik on vastutav oma riigi ees kõigi oma tegude eest, ükskõik kus ta nad toime pani. Seega karistatakse näit. nõukogude kodanikku, kes välismaal astus kontrrevolutsioonilisse organisatsiooni, selle kuriteo eest nõukogude kohtu poolt nõukogude kriminaalkoodeksi vastavate paragraafide järgi.

Kuid on võimalikud juhtumid, kus nõukogude kodanik pani välismaal toime teo, mis on karistatav ka selle riigi kriminaalseaduste järgi, mille territooriumil ta oli toime pandud, ja kandis selle eest juba karistuse kuriteo toimepanemise koha seaduse järgi. See asjaolu ei kõrvalda kriminaalvastutust sotsialistliku riigi kohtu ees sama teo eest, kui ta on kuriteoline nõukogude seadusandluse järgi; kuid otsuse tegemisel võib arvestada, et süüdlane oli juba karistatud välismaal.

Et NSV Liidus kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni kehtib üheksa liiduvabariiklikku kriminaalkoodeksit, siis kerkib küsimus, millist neist rakendada juhtudel, kui kuritegu on NSV Liidu kodaniku poolt toime pandud välismaal. „Põhialused" lahendavad selle küsimuse nii: „... NSV Liidu kodanikud on ... vastutavad nende poolt välismaal toimepandud kuritegude eest tabamise või kohtu alla või uurimisele andmise koha seaduste järgi juhul, kui nad tabatakse NSV Liidu territooriumil." Seega rakendatakse selle liiduvabariigi kriminaalkoodeksit, mille territooriumil süüdlane on tabatud või alatud asja uurimist.

V. Kehtivas nõukogude kriminaalseadusandluses ei leidu, erinevalt VNFSV 1922. a. KrK-st, sätteid NSVL piiridesse saabuvate

välismaalaste vastutuse küsimusest nende poolt väljaspool NSVL piire toimepandud kuritegude eest. Kuid on ilmne, et selline vastutus võib esineda, kui ta on ette nähtud NSVL poolt teiste riikidega sõlmitud lepingutes. Nii võimaldab rahamärkide võltsimisega võitlemist käsitleva konventsiooni § 9 vastutusele võtta valerahade tegemise, levitamise jms. eest välismaalasi, kes on kuriteo toime pannud välismaal, kuid osutusid antud maal olevaiks, kui ainult selle viimase riigi seadusandlus võimaldab vastutusele võtmist välismaal toimepandud õiguserikkumiste eest.

Kokkukõlas osavõtu üldise õpetusega võib NSVL piirides toimepandud kuriteo eest kriminaalvastutusele alluda välismaalane, kes kuriteo toimepanemise momendil oli väljaspool NSVL piire, kui selle kuriteo osaline (organiseerija, kihutaja, kaasaaitaja).

Kui välismaalase poolt nõukogude kriminaalseadustes ettenähtud kuriteo toimepanemine on alatud NSVL piirides, kuid lõpetatud väljaspool selle piire, siis allub see välismaalane kriminaalvastutusele juhul, kui ta on NSVL territooriumil, sest et alatud kuritegu karistatakse nõukogude kriminaalseadusandluse järgi samadel alustel kui lõpuleviidutki.

VI. K u r j a t e g i j a v ä l j a a n d m i s e küsimus võib kerkida siis, kui väljaandmist nõudva riigi seaduste järgi kriminaalvastutusele alluv isik viibib teise riigi territooriumil. Väljaandmise või sellest keeldumise küsimus lahendatakse selle riigi pädevate riigivõimu organite poolt, kelle poole oli pöördutud väljaandmise palvega.

Lähtudes sotsialistliku õiguse põhiprintsiipidest, võib teha järgmised järeldused:

a) NSVL kodanikud ei kuulu väljaandmisele, sest „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" põhjal vastutavad nad nii NSVL piirides kui ka väljaspool selle piire toimepandud kuritegude eest nõukogude kriminaalseaduste alusel.

b) Väljaandmisele ei kuulu välisriikide kodanikud, kellele Konstitutsiooni § 129 alusel NSV Liit andis varjupaigaõiguse (vt. alamal).

c) Väljaandmisele ei kuulu need välisriikide kodanikud, kes panid nende väljaandmist nõudvas riigis toime teod, mis sotsialistliku riigi seisukohalt ei ole kuriteolised.

Väljaandmisele võivad kuuluda:

a) Isikud, kes aktiivselt soodustasid sõja ja agressiooni õhutamist, eelkõige terroristid ja diversandid, võltsdokumentide levitajad, kelle eesmärgiks on agressioonide provotseerimine jms. Teostades järjekindlalt rahupoliitikat ja võideldes aktiivselt agressiooniga, on Nõukogude Liit huvitatud sõjaõhutajate karistamisest.

Oma jutuajamises Roy Howard'iga ütles seltsimees Stalin: „Mis puutub meisse, siis ei kannataks meie kunagi oma territooriumil ühtki terroristi, ükskõik kelle vastu ta kavatsekski oma kuritegusid [1]."

b) NSVL osavõtul sõlmitud rahvusvahelistes lepingutes ettenähtud kuriteoliste tegude toimepanijad, kui nende üle ei saa kohut mõista NSVL kohtud.

Kurjategijate väljaandmine teostatakse kõigil juhtumeil vastastikkuse alusel ja väljaandmise küsimus otsustatakse riigi poolt suveräänselt.

VII. NSVL tunnustas juba Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesist päevist alates varjupaigaõigust isikuile, keda jälitati poliitiliste kuritegude eest. 1918. a. 28. (15.) märtsi dekreet (VSKK 1918. a., nr. 41) sättis: „Iga välismaalane, keda tema kodumaal jälitatakse poliitilise või religioosse korra kuritegude eest, kasutab Venemaale saabumise juhul siin varjupaigaõigust. Seesuguste isikute väljaandmine nende riikide nõudel, kelle alamaiks nad on, ei või toimuda."

Analoogiline paragraaf (21) paigutati ka VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni. VNFSV 1925. a. Konstitutsiooni (XIV Üleliidulisel nõukogude kongressil 1929. a. vastuvõetud redaktsioonis) § 12 järgi võimaldati „varjupaigaõigus kõigile välismaalastele, keda jälitatakse revolutsioonilis-vabastusliku tegevuse eest".

Stalini Konstitutsioon sätib jaos „Kodanikkude põhiõigused ja -kohused", et „NSVL annab varjupaigaõiguse välisriikide kodanikele, keda kiusatakse taga töörahva huvide kaitsmise, teadusliku tegevuse või rahvusliku vabadusvõitluse pärast" (§ 129).

Oma kodumaalt jälitamiste eest põgenenud poliitiliste ja usuliste kurjategijate varjupaigaõigus on instituut, mis on loodud kodanluse poolt, kui ta sammus võimule, võitles feodalismiga ja oli veel progressiivne klass. Prantsuse 1793. a. konstitutsiooni § 120 kindlustas Prantsusmaal varjupaiga kõigile „vabaduse asja eest pagendatuile". Samal ajal leidsid prantsuse emigrandid-monarhistid ja kontrrevolutsionäärid varjupaiga Euroopa feodaal-absolutistlikes riikides.

XIX sajandi esimesel poolel oli poliitiliste kurjategijate mitte-väljaandmine liberalismi programmilisi nõudmisi. Teiste riikide ees sammusid ses suhtes Inglismaa ja Šveits. Reaktsioonilis-monarhistlikud maad, eriti tsaari-Venemaa, Preisi ja Austria, esinesid kaua aega visalt poliitilisile kurjategijaile varjupaiga võimaldamise

[1] „Lenin ja Stalin", III k., lk. 663.

vastu. Olles 1867. a. sunnitud tunnustama poliitiliste kurjategijate mitteväljaandmise printsiipi, katsus tsaarivalitsus võimalust mööda seda printsiipi kaotada ning tunnustas 1911. a. avalikult nende väljaandmist.

Kodanluse liberaalne taktika poliitiliste kurjategijate väljaandmise küsimuses vahetus imperialismi epohhil reaktsioonilise taktikaga, ja kogu järgnevat epohhi iseloomustab revolutsionääride väljaandmise süstemaatiline laienemine ja varjupaigaõiguse piiramine.

§ 37. Kodanlikud teooriad ja seadusandlus kriminaalseaduse ruumilise kehtivuse küsimuses.

I. Kodanlikus kriminaalõigusteaduses on kriminaalseaduse ruumilise kehtivuse küsimuses neli põhilist teooriat, mille aluseks on järgmised printsiibid: 1) isikliku alluvuse, nimetatud ka natsionaalseks printsiibiks, 2) territoriaalne, 3) reaalne ja 4) kosmopoliitiline printsiip.

Järjekindlalt arendatud isikliku alluvuse printsiip lähtub sellest, et kriminaalseaduse kehtivus inimese suhtes määratakse viimase kodakondsusega. Nii vastutab teatava riigi kodanik oma riigi kriminaalseaduste järgi, sõltumata sellest, kas ta selle riigi seadustes ettenähtud teo on toime pannud riigi piirides, kelle kodanik ta on, või väljaspool neid.

Arendades isikliku alluvuse printsiipi tema loogiliste lõppjäreldusteni, tuleks tunnustada, et välisriikide kodanikud ei vastuta selle riigi kriminaalseaduste järgi, kelle territooriumil nad on kuriteo toime pannud, vaid neid tuleb karistada selle riigi seaduste järgi, kelle kodanikud nad on. Mõistagi pole see kokkukõlastatav suveräänse riigi põhimõtetega. Isikliku alluvuse printsiibi teenuslik osa kodanluse huvidele seisneb eriti selles, et tema „põhjendab" imperialistlike riikide alamate kõrvaldamise sõltuvates riikides kriminaalseaduste kehtivuse ja kohaliku jurisdiktsiooni alt.

Territoriaalne printsiip lähtub sellest, et kriminaalseadustel on vastuvaidlematu jõud ainult antud riigi territooriumil nende tegude suhtes, mis on selle riigi territooriumil ükskõik kelle poolt toime pandud, ega või laieneda tegudele, mis on toime pandud väljaspool riigi territooriumi piire, olgugi selle riigi kodanike poolt. Kriminaalseaduse kehtivuse territoriaalne printsiip oli dekreteeritud juba Seadusandliku Kogu poolt Prantsusmaal 1792. a.

Territoriaalse printsiibi järjekindel teostamine viib antud riigi kodanike karistamatuse tunnustamisele nende kuritegude eest, mis nende poolt on toime pandud välismaal, seejuures ka selliste nagu

riigireetmine jne. eest. Territoriaalse printsiibiga on vastuolus ka välisriikide poolt akrediteeritud diplomaatlike esindajate eksterritoriaalsus.

Reaalne printsiip lähtub sellest, et riigi karistusfunktsioonile ja seega ka tema kriminaalseaduste kehtivusele alluvad kõik teod, mis ründavad antud riigi või tema kodanike (alamate) seadusega kaitstud huvisid, sõltumata sellest, kas need kuriteod on toime pandud antud riigi kodaniku või välismaalase poolt, riigi piirides või väljaspool tema piire. Reaalne printsiip järjekindlalt arendatuna laiendab ääretult kriminaalseaduste kehtivuse piire, sest teise riigi kodanike väga arvukaid tegusid, mis on tema piirides toime pandud, võidakse näiteks naaberriigi poolt vaadelda tema seadusega kaitstavaid huvisid ründavaina.

Praktiliselt ei ole see printsiip kokkukõlastatav riigi suveräänsuse printsiibiga, sest ta tähendaks kriminaalkaristuse kohaldamise võimalust teise riigi kodanike suhtes, kes viibivad viimase territooriumil. Reaalne printsiip seisab kodanluse teenistuses, põhjendades imperialistlike riikide vahelesegamist teise riigi siseasjadesse ettekäändel, nagu oleks viimase kodanikud toime pannud agressiivse riigi huvisid ründavaid tegusid.

Kosmopoliitiline printsiip lähtub sellest, et kriminaalseadustega kaitstud õiguskord on kõigi riikide ühine hüve ja seetõttu peab iga riik selle hüve kaitsmiseks karistama kõiki kuritegusid, sõltumata sellest, millisel maal nad on toime pandud, kui aga süüdlane osutub antud riigi jurisdiktsiooni sfääris olevaks. Seda printsiipi arendavad kodanlikud teoreetikud seovad teda harilikult rea klauslitega, piirates näit. riigi karistusfunktsiooni välismaalase poolt väljaspool riigipiire toimepandud tegude suhtes ainult raskete kuritegudega või oma kodanike vastu toimepandud kuritegudega.

Kosmopoliitiline printsiip lähtub kõigi riikide suhtes ühise õiguskorra olemasolu teesist. Tegelikult ei saa kõnelda mingist kõigile kodanlikele riikidele ühtsast õiguskorrast ega varjata sügavat vastuolu kodanlike riikide vahel.

II. Kodanlike riikide kriminaalseadusandlus baseerub põhiliselt territoriaalsel printsiibil, kombineerides teda osaliselt teiste printsiipidega.

Kõige järjekindlamalt on territoriaalne printsiip läbi viidud Inglismaa ja USA kriminaalõiguses. Välismaal toimepandud kuritegudest laieneb nimetatud riikide kriminaalseaduste kehtivus ainult oma alamate poolt toimepandud reetmisele, tahtlikule tapmisele ja kahenaisepidamisele.

Prantsuse õiguse kohaselt ulatub Prantsuse kriminaalseaduste kehtivus nii Prantsuse territooriumil toimepandud kuriteolistele tegudele (erandiga välismaiste diplomaatlike esindajate suhtes) kui ka rasketele kuritegudele (*crime*) ja kuritegudele (*délit*), mis on Prantsuse kodanike poolt toime pandud välismaal, kusjuures kuritegude suhtes on vastutus antud ainult siis, kui nad on karistatavad kuriteo toimepanemise koha seaduste järgi. Välismaalased vastutavad väljaspool Prantsuse territooriumi toimepandud kuritegude eest ainult vähestel juhtudel (rünne Prantsusmaa julgeolekule, Prantsuse rahade ja pangatähtede ning mõningate muude väärtpaberite võltsimine).

III. Imperialistlikes riikides tehakse territoriaalsest printsiibist oluline erand, mis esineb kodanlike seadustega kinnistatud rahvusliku ikke väljendusena. Tunnistades rõhutud rahvusi ja rasse mitteüheõiguslikeks või õigusetuiks, ei laienda kapitalistlikud riigid neile asumaades üldreeglina oma kriminaalseaduste kehtivust, vaid loovad nende jaoks spetsiaalseid kriminaalseadusi, mille sihiks on koloniaalse rõhumise, orjuse ja röövimise kindlustamine ja tugevdamine. Seega kehtivad ühel territooriumil kaks kriminaalkoodeksit — üks kodanike jaoks, kes on täieõigusliku natsiooni liikmed, ja teine — rõhutute, mitteüheõiguslike jaoks.

Tsaari-Venemaal ei rakendatud olulist osa kriminaalseaduste sätteist nende ääremaade päriselanikkonna suhtes, kelle arengut vägivaldselt takistasid tsarism ja vene imperialistlik kodanlus koos kohalike rõhujatega (vürstid, hanid, bekid jne.). Nende ääremaade (Turkmenistan, Põhja-Kaukaasia, Kazahstan jne.) päriselanikkond allus kriminaalrepressioonile kas spetsiaalseaduste või arhailiste ja seejuures äärmiselt ebamääraste adaadi ja šariaadi normide alusel.

IV. Sõltuvais, poolkoloniaalses seisundis olevais mais teevad imperialistlikud riigid oma alamate suhtes erandeid kohalike seaduste kehtivusest. Vägivaldselt neile maile peale sundides mitteüheõiguslikke lepinguid, allutasid imperialistlikud riigid oma kodanikud neis mais toimepandud tegude eest oma kohtutele (konsulaarne jurisdiktsioon) ja oma maa seadustele, mitte laiendades neile selle maa, kus kuritegu toime pandud, kriminaal- ja kriminaal-protsessuaalset seadusandlust. Faktiliselt tähendab see kapitulatsioonide režiim välismaalaste kui imperialistlike riikide alamate karistamatust kõige kisendavamate kuritegude, seejuures ka spionaaži eest, mis on sõltuvais mais toime pandud, kui ainult need kuriteod ei riiva selle maa huvisid, kelle alam süüdlane on.

Tsaristlik Venemaa teostas mitteüheõiguslike lepingute alusel samasugust jurisdiktsiooni Iraanis, Türgimaal, Hiinas, mis olid sõltuvad maad, ja mõnel teisel maal.

Nõukogude võim, teostades kõrvalekaldumatult leninlik-stalinliku rahvuspoliitika kõikumatuid printsiipe, hülgas otsustavalt niisuguse korra ja tunnustas täiel määral nende riikide üheõiguslust ja suveräänsust, kelle suhtes tsaarivalitsus niisugust režiimi teostas. See printsiip proklameeriti Rahvakomissaride Nõu-

kogu pöördumises kõigi Venemaa ja Ida töötavate muhameedlaste poole 3. detsembrist (20. novembrist) 1917. a., mis oli kirjutatud seltsimees Stalini poolt, ja III ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt 25. (12.) jaanuaril 1918. a. vastuvõetud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis", mis oli kirjutatud V. I. Lenini poolt seltsimees Stalini lähimal osavõtul.

Türgimaaga 16. märtsil 1921. a. sõlmitud lepingus kinnistas Nõukogude valitsus juriidiliselt kapitulatsioonidest loobumist. Lepingu artikkel VII kõlab: „Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi valitsus, pidades kapitulatsioonide režiimi mittekokkukõlas olevaks iga maa vaba rahvusliku arenguga, samuti kui tema suveräänsete õiguste täieliku teostamisega, loeb kehtivuse kaotanuks ja tühistatuks igasugused teod ja õigused, mis evivad mingit suhtumist sellesse režiimi 2."

Analoogilised punktid sisalduvad ka Nõukogude valitsuse lepingutes Iraaniga, Hiinaga jt.

X peatükk.

KRIMINAALSEADUSE TÕLGENDAMINE.

§ 38. Kriminaalseaduse tõlgendamise tähtsus.

Kriminaalseaduse tõlgendamine, s. t. tema tõelise mõtte selgitamine, seadusandja kriminaalseaduses väljendatud tahte selgitamine, on vajalik seaduse iga uurimise või rakendamise puhul. Seaduse sõnastus võib seadusandja tahet väljendada mõnikord ebatäpselt, ebaselgelt või lünklikult. Selle tahte selgitamine moodustabki seaduste tõlgendamise ülesande.

Seaduse tõlgendamisel on kodanlikes riikides omapärane ajalugu. Võimule sammuva progressiivse kodanluse ideoloogid, eriti Montesquieu ja Beccaria, väljendusid otsustavalt kohtule seaduste tõlgendamise õiguse andmise vastu. Nad arvasid, et sel juhul seaduse käsud asendatakse kohtunike arvamustega, kohtunik asub seadusandja kohale ja seaduslikkuse asemel rakendatakse seega omavoli. Selline seisukoht seaduste tõlgendamise küsimuses oli tingitud kodanluse ideoloogide umbusust kodanluse huve pigistava feodaal-absolutistliku kohtu vastu.

Kodanluse võimuletulekuga levib teaduslik tõlgendamine ulatuslikult. Kriminaalseaduse tõlgendamise rohkearvulised kodanlikud teooriad on äärmiselt mitmekesised, kuid tõlgendamise eesmärk määratellakse nende enamiku poolt ühtlaselt: tõlgendamine peab tuvastama seadusandja tõelise tahte. Kuid kodanlikule teadusele on see ülesanne lahendamatu. Kodanlike riikide seadused kannavad nende vastuolude pitserit, mis lõhestavad kapitalistlikku ühiskonda. Seaduseprojekti vastuvõtmisel peetud võitlus peegeldub ka tema üksikuis sätetes. Neil tingimustel selgitada üksikjuh-

[2] VNFSV SKK, 1921. a., nr. 73, art. 598.

tumil seadusandja tahet on võimatu. Ja kui õnnestukski tuvastada seadusandja tahet seaduse andmise momendil, võib seaduse rakendamise ajal seadusandja tahe sel üksikjuhtumil teiseks osutuda.

Valitsev kodanlik teooria on seaduse tõlgendamiseks sunnitud pöörduma rea fiktsioonide poole. Selliseiks on: a) fiktsioon, et seadus on üldtahte väljend; b) fiktsioon ideaalsest, alati järjekindlast ja endale selgeid sihte seadvast seadusandjast; c) seaduste juriidilise täielikkuse fiktsioon. Lähtudes nendest fiktsioonidest, konstrueerivad kodanlikud juristid üldmõisteid formaal-loogilise meetodiga.

Nii ei ole seaduse tõlgendamisel kodanlikes mais objektiivset, teaduslikku baasi, vaid ta esineb iga tõlgendaja subjektiivse loomingu produktina. Kodanliku juristi poolt antav seaduse tõlgendus dikteeritakse kodanluse kui klassi huvide poolt, kuid klassi üksikud esindajad mõistavad neid huve üksikjuhtumeil erinevalt.

Katsed luua seaduse tõlgendamiseks objektiivseid kriteeriume lõppesid kodanlikele õpetlastele täieliku ebaõnnestumisega, sest selliseid kriteeriume ei saanud kodanlik teadus anda. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses oli mõjukas nn. „vabaõiguse" koolkond, kes asetab seaduse kohtuliku tõlgenduse võrdsele tasemele seadusega ja isegi seadusest kõrgemale. See koolkond on iseloomustav perioodile, mil kodanlus hakkab lõhkuma tema enda poolt õitsengu perioodil loodud seaduslikkust, mis kodanluse muutumisega reaktsiooniliseks klassiks sai talle koormavaks. Seaduse tõlgendamine muutub kodanlikes mais niiviisi kas seaduse teksti formaalseks analüüsiks või omavoliliste ja ilma objektiivse aluseta juriidiliste konstruktsioonide loomiseks.

Nõukogude seaduse, seejuures ka kriminaalseaduse tõlgendamine on rajatud teadusele — Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetusele. Marksistlik-leninistlik teadus ühiskonna arengu seadustest võimaldab õieti mõista seaduses väljendatud nõukogude seadusandja tahet.

Nõukogude seadus on kogu nõukogude rahva riikliku tahte tõeliseks väljenduseks ja kogu nõukogude seadusandlus on ühtne oma lähtealustes ning järjekindel. Kui üksikjuhtumeil seaduse tekst annab nõukogude seadusandja mõtte edasi ebaselgelt, mittetäielikult või ebatäpselt, siis on selle seadusnormi tõeline sisu alati tuvastatav, lähtudes marksismi-leninismi üldisist vaieldamatuist aluseist ja nõukogude seadusandluse kogu süsteemi analüüsist.

Üksik nõukogude seadus või seaduse paragraaf ei ole vaadeldav isoleeritud kategooriana. Iga seadus on kogu sotsialistliku ühiskonna ja riigi arendamisel ning kindlustamisel rakendatavate vahendite süsteemi üksikuks lüliks. Mingi nõukogude seaduse

tõlgendamisel on seepärast vaja vaadelda teda koostoimimisel partei ja sotsialistliku riigi teiste vahenditega, teiste seadustega, tuvastades nõukogude seadusandja poolt sellele seadusele omistatud eesmärgid.

§ 39. Kriminaalseaduse tõlgendamise liigid.

Nõukogude kriminaalseaduse tõlgendamist teostavad nii riigivõimu organid kui ka teaduslikud asutised ja üksikud kodanikud. Tuleb eristada kohuslikku jõudu omavat ja sellist jõudu mitteomavat tõlgendamist.

Võib eristada kolm kriminaalseaduse tõlgendamise liiki:

1) NSVL riigivõimu kõrgemate organite poolt antav tõlgendamine. Stalini Konstitutsiooni § 49 punkt „b" alusel NSVL Ülemnõukogu Presiidium „tõlgendab NSV Liidu kehtivaid seadusi". Selline, seal hulgas ka kriminaalseaduste tõlgendamine on kohuslik kõigile isikuile ja asutistele Nõukogude Liidus. Kuni NSVL Ülemnõukogu moodustamiseni teostas kriminaalseaduse kohusliku jõuga tõlgendamist sageli NSVL KTK Presiidium, 1936. aasta 20. juuli seaduseni aga ka liiduvabariikide riigivõimu kõrgemad organid vabariiklike seaduste suhtes. Selliseks üleliidulise seaduse tõlgendamise näiteks võib olla NSVL KTK määrus 9. aprillist 1937. a. (LSKK 1937. a., nr. 25, art. 99), millega NSVL KTK ja RKN määrust 5. oktoobrist 1936. a. „Kriminaalvastutusest raseduse motiivil naisisikute töölevõtmisest keeldumise ja neile töötasu vähendamise eest" on tõlgendatud selles mõttes, et 5. oktoobri määrus ei laiene neile juhtudele, kui rase naisisik töötas riiklikus asutises või ettevõttes vahetpidamatult alla kuue kuu või kui tema viimane töökatkestus oli üle ühe kuu.

2) Seaduse kohtulik tõlgendamine toimub seaduste rakendamisel kohtute poolt. Kriminaalseaduse tõlgendamine, mis antud kõrgemaastmeliste kohtute poolt kohtuotsuse muutmisel seaduse ebaõige rakendamise tõttu, on kohuslik asja teist korda arutavale kohtule, kuid ainult antud asja suhtes. Nõukogude kriminaalõigus ei tunnusta kohtuliku pretsedendi juriidilist tähendust. Seetõttu ei või mõne kohtu poolt konkreetse asja otsustusel antud seaduse tõlgendamine omada kohuslikku jõudu teiste asjade otsustamisel ei selle kohtu enda ega ka teiste kohtute suhtes.

Nüüd juba kehtivuse kaotanud NSVL Ülemkohtu 1929. a. määrustiku kehtivuse ajal kuulus NSVL Ülemkohtu pleenumile õigus anda seaduses kindlalt sätitud juhtudel kõigile isikuile ja asutistele kohuslikke seaduste seletusi; liiduvabariikide kohtukor-

ralduse määrustikega olid siis samalaadselt sätitud liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite õigused.

Kehtiva NSVL, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse järgi, mis on vastu võetud NSVL Ülemnõukogu poolt 16. augustil 1938. a., annab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum „... juhendeid kohtupraktikaliste küsimuste kohta lahenduste alusel, mis vastu võetud NSVL Ülemkohtu poolt läbivaadatud kohtuasjus" (§ 75).

On ilmne, et need juhendid, mis võivad käsitella ka seaduste õiget mõistmist, on kohtutele vastavate kriminaalasjade läbivaatamisel kohuslikud. Sellised juhendid anti NSVL Ülemkohtu pleenumi poolt 31. detsembril 1938. a. spekulatsiooni kohta käivate kriminaalasjade läbivaatamise küsimuses ning ka VNFSV KrK §-de 58^{7}, 58^{9}, 58^{14} rakendamise suhtes ja aprillis-mais 1939. a. huligaansuse kohta käivate asjade läbivaatamise küsimuses, aga ka NSVL RKN, ÜK(b)P KK ja ÜAÜKN 1938. aasta 28. detsembri määruse mitterakendamises süüdlaste asutiste ja ettevõtete juhatajate suhtes kuni üheaastase tähtajaga vabaduskaotuse kohaldamise võimaluse kohta.

3) Seaduse teaduslik tõlgendamine antakse teaduslike uurimisasutiste ja üksikute õpetlaste poolt. Seesugune on näit. õpperaamatuis ja seaduse kommentaarides antud seaduse tõlgendamine. Sel tõlgendusel, kui ta on õige, on oluline tähtsus nõukogude sotsialistliku õiguse teooria arengule ja seadust rakendavate organite praktilisele tööle, kuid arusaadavalt ei ole ta iseenesest kohuslik ei ühelegi isikule ega asutisele.

§ 40. Kriminaalseaduse teadusliku tõlgendamise võtted.

I. Seaduse teaduslikul tõlgendamisel tuleb kasutada mitmesuguseid võtteid ja vahendeid.

Selliste võtete ja vahendite hulka võib arvata: a) seaduse teksti tuvastamine, b) seaduse terminoloogia selgitamine, c) seaduse grammatiline analüüs, d) seaduse süstemaatiline analüüs, e) seaduse ajalooline analüüs.

Seaduse teksti tuvastamine tähendab selle seaduse leidmist, mis kehtib antud momendil või kehtis kuriteo toimepanemise momendil. Tavaliselt võib piirduda kriminaalkoodeksi tekstiga, kuid real juhtudel ei osutu see küllaldaseks ja tuleb pöörduda teiste seadusandlike aktide poole, mille analüüs osutub vajalikuks. Nagu eelnevalt näidatud, on liiduvabariigi kriminaalkoodeksi üleliidulisel kriminaalseadusel põhineva paragraafi rakendamisel mõnikord tarvis vahetult pöörduda üleliidulise seaduse teksti poole.

Seaduse täielikuks selgitamiseks tuleb mõnikord uurida teist seadusandlikku akti. Nii on VNFSV KrK §-de 59[9] ja 83 (salakaubavedu) järgi karistatavate tegude ulatuse selgitamiseks vajalik pöörduda Tollikoodeksi §-de 164, 165, 166 poole. Selleks, et määrata teadete ulatust, mis on oma sisu tõttu eriliselt hoitavaiks riiklikeks saladusiks (VNFSV KrK § 58[6]), on vajalik pöörduda NSVL RKN 1926. a. 27. aprilli määruse poole, mis sisaldab selliste teadete loetelu. Lõpuks on oluline seaduse algteksti tuvastamine.

Seaduse terminoloogia selgitamine on oluline seaduse mõtte mõistmiseks. Mõnikord kasutab seadus ühe mõiste väljendamiseks mitmesuguseid termineid. Seaduses antakse näit. teo tahtliku iseloomu määratlemine sageli sõnadega „tahtlikult", „teadvalt", „kavatsusega", „sihiga". Mõnikord sisaldavad sarnased terminid seadusandja mõtte mitmesuguseid varjundeid. Uurides kriminaalseaduse iga terminit ja võrreldes neid sarnanevate terminitega tuleb selgitada, kas seadusandja käsitas neid termineid identseina või sisustas ta igaühte neist erinevalt.

Seaduse grammatiline analüüs seisneb seaduse mõtte selgitamises seaduse teksti etümoloogilise ja süntaktilise analüüsi teel. Nii võib näit. VNFSV KrK § 6 märkuse rakendamisel kerkida küsimus, kas nõuab seadus kriminaaljälitamisest loobumiseks mõlema § 6 märkuses osutatud asjaolu — teo vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise — esinemist või on küllalt ühest neist. Ühendava sidesõna „ja" kasutamine seaduses näitab, et vajalik on mõlemate asjaolude kogum. Vastupidi näitab eraldava sidesõna „või" kasutamine §-s 109, et selle paragraafi rakendamiseks on küllalt ühe temas osutatud asjaolu esinemisest, s. t. kas omakasulik või muu isiklik huvi, või süstemaatilisus, või kahjulike tagajärgede tekkimine või isegi nende tekkimise võimalus, niivõrd kui see oli ametiisikule teada.

Seaduse süstemaatiline analüüs seisneb analüüsitava sätte võrdlemises seaduse teiste sätetega.

Süstemaatilisele analüüsile on suure tähtsusega ka seaduse analüüsitava paragraafi asukoht. Süstemaatilise analüüsi rakendamisel tuleb lähtuda kogu nõukogude kriminaalseadusandluse ühtsusest ja valjust järjekindlusest. Seetõttu lubab juba seaduse paragraafi kas ühte või teise kriminaalkoodeksi peatükki paigutamise fakt ise võrrelda teda sama peatüki sisult sugulaslike paragraafidega.

Süstemaatilisel tõlgendamisel tuleb sageli pöörduda mitte ainult kriminaalseadusandluse, vaid ka nõukogude sotsialistliku õiguse teiste alade seaduste poole. Nii tuleb näiteks juhtudel, kui seadus kõneleb rünnetest alaealistele, lapse-ealistele ja suguliselt mitteküp-

sedele naisisikutele, pöörduda kriminaalseaduse selgitamiseks Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksi poole.

Seaduse ajalooline analüüs seisneb seaduse aluseks olevate kaalutluste uurimises. Seaduse andmise või tema muutmise asjaolude uurimine võib mõnikord kaasa aidata tema mõttest arusaamisele ja tema rakendamise ulatuse selgitamisele.

II. Kitsendav ja laiendav tõlgendamine.

Oma ulatuselt võib kriminaalseaduse tõlgendamine olla kitsendav või laiendav. Kitsendaval tõlgendamisel antakse seadusele tema sõnasõnalisest mõttest kitsam, piiratum mõte. Vastupidi — laiendaval tõlgendamisel antakse seadusele tema sõnasõnalisest mõttest laiem mõte. Igal juhul on aga vajalik tuvastada seaduse tõeline mõte ja täiesti lubamatu on tema meelevaldne tõlgendamine.

Kitsendava tõlgendamise näiteks on VNFSV Ülemkohtu pleenumi seletus 28. märtsist 1930. a. rahatrahvi-karistuse lisavahendina kohaldamise küsimuses. VNFSV KrK § 23 järgi võib rahatrahvi kohaldada nii iseseisva kui ka lisakaristusena. Paragraafi sõnasõnalise mõtte kohaselt näib, nagu võiks rahatrahv lisakaristusena kohaldamisele tulla ka nende paragraafide alusel, mille sanktsioonides ta esineb alternatiivse karistusena, näit. VNFSV KrK §-s 90 (omavoli). Kuid selline § 23 mõistmine ei vasta seaduse mõttele. Sättides §-des 90 ja 91 ning reas teistes sanktsioonides alternatiivselt rahatrahvi või paranduslikud tööd, tunnustas nõukogude seadusandja sellega lubamatuks nende mõlemate vahendite üheaegse kohaldamise — ühte põhikaristusena ja teist lisakaristusena. Seepärast tuleb §-i 23 mõista kitsendavalt ses mõttes, et trahvi ei või kohaldada lisakaristusena, kui ta paragraafi sanktsioonis on märgitud põhikaristusena.

Seaduse laiendava tõlgendamise näitena võib tuua VNFSV Ülemkohtu pleenumi määruse 2. märtsist 1927. a., mille kohaselt tuleb eraisiku juures hoiul olevat riigi või ühiskondliku vara vargust vaadelda kui vargust riigiasutisest, kui varguse toimepanija oli teadlik, kellele vara kuulub.

KOLMAS OSA.

ÕPETUS KURITEOST.

XI peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KURITEOST.

§ 41. Kuriteo klassiloomus.

I. Kuritegu on valitseva klassi huvidele ohtlik tegu. Kuriteo klassiloomust võib jälgida ekspluataatorliku ühiskonna kriminaalõiguse kogu sajanditepikkuse ajaloo kestel.

Orjapidamisriikide kriminaalseadusandluses ei esinenud kaua aega karistatavana isegi selline raskeimaid kuritegusid orja isiku vastu nagu tema tapmine. Valitseva klassi seisukohalt oli ori mitte inimene, vaid asi, kõnelev riist. Seetõttu ei käsitanud rooma õigus kuriteona oma orja tapmist orjapidaja poolt. See oli oma vara õiguspärane hävitamine. Ühtlasi aga loeti raskeks kuriteoks orjapidaja huvide vähimgi rünne orja poolt. Kui ori tappis oma isanda, siis tõi see surmanuhtluse mitte ainult temale, vaid ka kõigile teistele tapetud orjapidaja orjadele, kuigi neil polnud toimepandud tapmisega midagi ühist. Orjade ülestõusud suruti orjapidamisriikide poolt koletu julmusega maha.

Feodaalriigis käsitati raske kuriteona mõisniku huvide vähimatki rikkumist pärisorjast talupoja poolt. Selline tegu, nagu küttimine mõisniku metsades, võis tuua talupojale surmanuhtluse. Talupoegade ülestõusud feodaalse ekspluateerimise vastu suruti feodaalriikide poolt julmalt maha.

Orjapidamis- ja feodaalriikide kriminaalseadusandlus teostas klasside ebavõrdsuse poliitikat, mis oli suunatud ekspluateerijate huvide varjamatule kaitsele. Kuigi kodanliku riigi kriminaalsea-

dusandlus kuulutas kõigi formaalset võrdsust seaduse ees, kaitseb ta tegelikult üksnes kodanluse kui valitseva klassi klassihuvisid. Üldkriminaalne kuritegevus on kodanlikes riikides üksikute protesti viljatu vorm kapitalistliku ekspluateerimise vastu. „Selle raevu esimeseks, jämedaimaks ja viljatuimaks vormiks oli kuritegu. Tööline elas viletsuses ja kehvuses ning nägi, et teised inimesed elavad paremini kui tema. Ta ei suutnud mõista, miks just tema, kes ühiskonna jaoks teeb rohkem kui rikas laiskleja, peab elama sellistes tingimustes [1]."

Üldkriminaalne kuritegevus on kodanlikes riikides kapitalistliku ühiskonna klassivastuolude produkt. Kapitalistlikule ühiskonnale omane kuritegevuse kasv iseloomustab klassivastuoludes lõhestuvat ühiskonda. Kapitalismi areng tähendab ühtlasi ka kapitalismi vastuolude kasvu: rikkuse kuhjumist kapitalistide kätte ja viletsuse kasvu töötava rahva laiades hulkades; kapitali varuarmee kasvu püsivalt töötute miljoniliste armeede näol. Seepärast on kuritegevuse tõus kapitalistlikule ühiskonnale iseloomustav. Professionaalse kuritegevuse tõus, mitmesuguste varavastaste ja raskemate isikuvastaste kuriteoliikide kasv on üldkriminaalse kuritegevuse peamisi iseloomulikke jooni kapitalistlikes maades. Sellele tuleb lisandada laste ja alaealiste kuritegevuse määratu tõus. „Pauperism kasvatab suurendatud kiirusega pauperismi. Kuid samal määral kui kasvab pauperism, kasvab ka k u r i t e g e v u s ja demoraliseerub rahva tõeline algallikas — n o o r u s," — kirjutasid Marx ja Engels 1848. a.[2], ning need sõnad on veel suuremal määral rakendatavad kaasaegse üldkriminaalse kuritegevuse iseloomustamiseks kapitalistlikes riikides.

Töörahva poolt puuduse, vaesuse ja töötaolu tagajärjel toimepandavate kuritegude kõrval tuleb tähelepanu juhtida ka kuritegudele, mis teostatakse kodanluse kui valitseva klassi enda esindajate poolt. Need kuriteod iseloomustavad teravalt kapitalistliku ühiskonna olemuses eneses peituvaid vastuolusid kogu tema anarhia, konkurentsi ja kasusaamise tagaajamisega.

Kuritegevuse arengu seaduspärasus kapitalistlikes maades kummutab täielikult kodanlike õpetlaste igasugused teooriad kuritegevuse „stabiilsusest" või isegi „langusest" kodanlikes riikides. Kuritegevuse pidev kasv ja eriti tema raskeimate liikide areng kummutavad kodanlike õpetlaste katsed põhjendada viljakat võitlust kuritegevusega mitmesuguste sotsiaalsete reformide teostamise teel olemasoleva kodanliku ühiskonna raamides.

---

[1] M a r x ja E n g e l s, Teosed, III k., lk. 496.
[2] M a r x ja E n g e l s, Teosed, VI k., lk. 351.

Kodanlikud „teoreetikud" ja kodanlik kriminaalseadusandlus käsitavad ühe kuriteoliigina töötavate rahvamasside organiseeritud võitlust kapitalistliku ühiskonna aluste vastu. „Poliitilisi" kuritegusid jälitatakse kodanlikes riikides halastamatu julmusega. Poliitilisi tegelasi-revolutsionääre, kes ennastsalgavalt võitlevad kogu inimkonna vabastamiseks kapitalismi ikke alt, käsitatakse kriminaalkurjategijatena.

II. Lenin õpetas, et pärast töölisklassi võitu ei lakka klassivõitlus, vaid jätkub uutes vormides. Ekspluataatorlikud klassid peavad lootusetut võitlust oma klassivalitsuse taastamiseks. See võitlus sisustab kontrrevolutsioonilised kuriteod. Mitmesugusel kujul osutab sotsialistlikule ehitustööle vastupanu ka väikekodanlik stiihia. Lenin näitas, et „... kodanlik ja väikekodanlik stiihia võitleb Nõukogude võimu vastu kahel viisil: ühest küljest, tegutsedes väljastpoolt, Savinkovide, Gotsovide, Gegetškoride, Kornilovite võtetega, vandenõude ja vastuhakkudega, nende räpase „ideoloogilise" peegeldusega, vale ja laimu saastaga kadettide, parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude ajakirjanduses; — teisest küljest tegutseb see stiihia seestpoolt, kasutades igasugust laostuvat elementi, igasugust nõrkust äraostmiseks, distsipliinipuuduse, ulakuse ja kaose suurendamiseks" [3].

Sotsialistliku riigi kriminaalõigus kaitseb töölisklassi ja kogu nõukogude rahva huvisid mitmesuguste ühiskonnaohtlike tegude — kuritegude vastu.

Kuriteod tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi aluste vastu väljendavad kaasajal kontrrevolutsioonilist vastupanu töölisklassi diktatuurile rahvavaenlaste — salakuulajate, kahjurite, diversantide ja mõrvarite poolt, keda saadavad NSV Liitu välismaised luureasutised. Kapitalistlik ümbrus on nende kuritegude allikas. Seltsimees Stalin ütles partei XVIII kongressi aruandekõnes ÜK(b)P KK töö üle: „Mis puutub meie armeesse, karistusorganeisse ja luuresse, siis on nad oma teravikuga pööratud mitte enam sisemaale, vaid temast väljapoole, väliste vaenlaste vastu" [4].

Töötava rahva poolt toimepandud ja sotsialistlikku õiguskorda mitmesugusel viisil rikkuvad kuriteod väljendavad töötava rahva mahajäänud kihtide teadvuses esinevate kapitalismi jäätmete ja väikekodanliku stiihia vastupanu sotsialistlikule ehitustööle. Võitlus selle vastupanuga omab määratut kultuurilis-kasvatuslikku tähtsust. Ta teostab töötava rahva kasvatamist sotsialistliku ühiskonna uuele distsipliinile.

---

[3] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 459—460.
[4] Stalin, Aruanne XVIII kongr., lk. 57.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon hävitas meie maal eraomandi tootmisvahendeile, likvideeris ekspluataatorlikud klassid, inimese ekspluateerimise inimese poolt ja rajas kõik eeldused meie rahva kõige laiemate masside materiaalse ja kultuurilise taseme edasiseks seninägemata tõusuks. See peab õõnestama kuritegevuse allikad meie maal. Siiski, senikaua kui püsib kapitalistlik ümbrus, saadab rahvusvaheline kodanlus meie juurde salakuulajaid, diversante, kahjureid ja mõrvareid oma alatule tööle, kasutades püüdlikult oma kuriteoliseks. tööks kapitalismi jäätmeid inimeste teadvuses.

§ 42. Kuriteo määrang.

I. Kuritegu on igasugune tegu (või tegevusetus), mis ründab valitseva klassi huvides seatud ühiskondlikke suhteid.

Sotsialistlikus ühiskonnas on kuritegu ründeks sotsialistlikele ühiskonnasuhetele. See määrang on selgelt väljendatud kehtivas õiguses. VNFSV KrK § 6 kohaselt „ühiskonnaohtlikuks loetakse iga tegu või tegevusetust, mis on sihitud Nõukogude korra vastu või mis rikub kommunistlikule korrale ülemineku ajaks tööliste ja talupoegade võimuga seatud õiguskorda".

Siin ilmneb selgelt kuriteo materiaalne käsitus teona, mis takistab tööliste ja talupoegade riiki uue, kommunistliku korra ülesehitamisel. Selles on kuriteo olemus.

Kui kuriteona esineb üksnes rünne, mis on ohtlik sotsialistlikule riigile või tema õiguskorrale, siis järeldub sellest, et kriminaalvastutusele võtmiseks ei ole küllalt teo toimepanemisest, mis vastab ainult formaalselt mõnele kuriteo koosseisule. Sotsialistlikus kriminaalõiguses on täiesti mõeldav olukord, kus tegu, mis formaalselt moodustab kuriteo koosseisu, ei esine kuriteona oma olemuselt ja järelikult ei too kaasa ka karistust. Selline olukord leidis ammu tunnustust nõukogude õiguses.

Juba „Juhtivad põhimõtted" (§ 16) sättisid: „Tingimuste kadudes, millistes teatav tegu või seda toimepannud isik esines antud korrale ohtlikuna, ei kuulu toimepanija karistamisele." VNFSV 1922. a. KrK ei tundnud sellist normi.

VNFSV VKTK XI koosseisu 2. istungjärk võttis 1924. a. oktoobris vastu järgmise määruse: „Teha Presiidiumile ülesandeks läbi töötada tähtsuseta kuritegude asjade enne kohtulikku arutamist otstarbekuse motiividel lõpetamise küsimus." Selle mää-

ruse täitmiseks lisandati VNFSV KrPK § 4-a, mille järgi prokuröril ja kohtul oli õigus „... loobuda kriminaaljälitamise algatamisest, samuti lõpetada menetlus kriminaalasjas neil juhtudel, kus kriminaalvastutusele võetud isiku tegu vastab küll vormiliselt Kriminaalkoodeksis ettenähtud kuriteo tunnustele, kuid mida ei saa tunnistada ühiskonnaohtlikuks (KrK § 6) oma väheolulisuse, oma tagajärgede vähese tähtsuse ja tühisuse tõttu, samuti siis, kui kriminaaljälitamise algatamine või asja edasine menetlus näib olevat ilmselt ebaotstarbekas".

Kuigi § 4-a lisandati KrPK-le, oli see olemuselt materiaalõiguslik norm, sest ta sättis sellise teo materiaalsed tunnused, mis küll kriminaalseaduses on ette nähtud, kuid ei ole ühiskonnaohtlik. Seepärast jäeti ta 1926. a. KrPK-st täiesti põhjendatult välja, kuid temas väljendatud põhimõte leidis täielikumat arendamist VNFSV 1926. a. KrK § 6 märkuses ja §-s 8.

§ 6 märkuse järgi „kuriteoks ei loeta tegu, mis küll vormiliselt vastab käesoleva koodeksi eriosa mõne paragraafi tunnustele, kuid ilmse vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise tõttu ei oma ühiskonnaohtlikku iseloomu".

KrK § 8 järgi „kui konkreetne tegu, mis selle toimepanemise hetkel vastavalt käesoleva koodeksi §-le 6 oli kuritegu, on uurimise või kohtus asja läbivaatamise ajaks kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu kas kriminaalseaduse muutmise või ainult sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise ainsa fakti tõttu, või kui toimepannud isikut ei saa enam asja uurimise või kohtus läbivaatamise ajal kohtu arvates tunnistada ühiskonnaohtlikuks, siis ei too see tegu kaasa sotsiaalse kaitse vahendi kohaldamist selle toimepanijale".

VNFSV KrK § 6 märkuses ja § 8 väljendatud põhimõte võeti üleliidulisse seadusandlusse: NSVL KTK ja RKN määrusega 1929. a. 13. oktoobrist täiendati 1924. a. „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalkohtupidamise aluseid" §-ga 6^1 (LSKK 1929. a., nr. 67, art. 626), mille järgi „kriminaaljälitamist võib lõpetada protsessi igasuguses staadiumis juhul, kui süüdistatava poolt toimepandud teod, kuigi formaalselt sisaldades ühiskonnaohtlike tegude tunnuseid, kuid nende vähese tähtsuse ja ohtlike tagajärgede puudumise või konkreetse sotsiaalpoliitilise olustiku tõttu ei oma ega või omada ühiskonnaohtlikku iseloomu".

Üheaegselt täiendati „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" §-i 34 järgmisesisulise teise lõikega: „Juhul, kui kohtu arvates süüdistatav asja läbivaatamise hetkel ei ole ühiskonnaohtlik, võib kohus, esitades kohtuotsuses vastavad

motiivid, tema suhtes üldse mitte kohaldada sotsiaalse kaitse vahendeid."

Ülaltoodud „NSVL kriminaalkohtupidamise aluste" § 6[1] põhjal katkestatakse kriminaaljälitamine, kui toimepandud teod, mis küll KrK normides ette nähtud, ei oma ilmse vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise tõttu ühiskonnaohtlikku iseloomu.

Seadus nõuab teo mitte-ühiskonnaohtlikuks tunnistamiseks mõlema tunnuse üheaegset esinemist: nii teo vähest tähtsust kui ka kahjulike tagajärgede puudumist. Ebaõnnestunud tapmiskatse puhul, kus kallaletungi ohvriks langenud isikule ei tekitatud isegi kehavigastust ja järelikult ei põhjustatud „mingeid kahjulikke tagajärgi", oleks tõesti sügavasti ebaõiglane kohaldada süüdlase suhtes „Kriminaalkohtupidamise aluste" § 6[1] sätteid (VNFSV KrK § 6 märkus). Isegi kahjulike tagajärgede puudumise korral ei või süülist rünnet elule käsitada vähetähtsa teona. Teiselt poolt hõlmavad „Aluste" § 6[1] ja VNFSV KrK § 6 märkus tingimata näiteks mõne rubla omastamise või varguse juhtumeid. KrK § 162 ettenähtud kuriteo koosseisu vaatekohalt on mõne rubla vargus formaalselt sama kuritegu kui mõne tuhande rubla vargus. Nõukogude kriminaalõigus ei või siiski rahulduda üksnes asja formaalse küljega. Süüdlase tegu, olles antud juhul küll formaalselt hõlmatud eriosa paragraafist, ei ole oma olemuselt KrK § 6 mõttes ohtlik. Seepärast ei ole ta materiaalselt kuritegu.

Teiseks kriminaaljälitamise katkestamise aluseks igas protsessi staadiumis on VNFSV KrK § 8 kohaselt seisund, kus kuritegu on „kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu ... ainult sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise tõttu".

Teist liiki juhud on ette nähtud eespooltoodud „NSV Liidu kriminaalseadusandluse põhialuste" §-s 34. See paragraaf käsitleb tegusid, mis ei ole ainult formaalselt KrK-s kuritegudena ette nähtud, vaid on ka materiaalselt ohtlikud. Karistuse kohaldamisest loobumise aluseks on siin süüdistatav isik ise, kes on lakanud olemast kohtus asja arutamise ajaks ühiskonnaohtlik.

VNFSV KrK § 8 näeb ette ainult juhud, kus kuriteona esinenud tegu on uurimise või kohtus arutamise ajaks „kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu ... kriminaalseaduse muutmise ... tõttu". Kui seadus muutus ses mõttes, et tegu lakkas olemast kuritegu kohtus arutamise ajaks, siis loomulikult peab kohus asja menetluse lõpetama.

Muidugi ei tohi asja menetluse lõpetamine seaduses sätitud alustel olla seoses nõukogude kodaniku isiklike õiguste vähendamisega.

Seetõttu ei lubata seaduse otsese osutuse kohaselt (VNFSV KrPK § 10) KrK § 6 märkust rakendada erasüüdistuse, s. t. peksu, solvamise ja laimu asjades. Selliste tegude ühiskonnaohtlikkus seisneb selles, et nad on sihitud kodaniku isiklike õiguste vastu, millede austamine on sotsialistliku õiguskorra üheks põhiliseks nõudeks.

II. Võimuletulnud kodanlus kuulutas formaalse demokraatia ideed, formaalset võrdsust ja vabadust, ideed, mis varjas tegelikku ebavõrdsust kapitalistlikes maades. Kriminaalõiguse alal väljendus formaalse demokraatia idee printsiibis „ei ole kuritegu ega karistust ilma seaduseta" — *nullum crimen, nulla poena sine lege* ja sellega tihedalt seotud kuriteo formaalses määrangus, s. t. kuriteo määratlemises teona, mis on karistuse ähvardusel seadusega keelatud.

Nii sättis revolutsioonieelne 1903. a. „Ugolovnoje uloženije", mis Lääne-Euroopa õigusest vene seadusandlusse palju üle võttis, §-s 1: „Kuriteoks loetakse tegu, mis selle kordasaatmise ajal oli karistuse ähvardusel seadusega keelatud."

Juba 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon" proklameeris: „Seadus peab sättima täpsed ja ilmselt vajalikud karistused. Kedagi ei või karistada muidu kui varem kinnitatud ja väljakuulutatud ning seaduslikult rakendatud seaduse alusel."

Just seetõttu, et kapitalistliku riigi süsteemis printsiip „ei ole kuritegu ega karistust ilma seaduseta" esineb formaalse kodanliku demokraatia peegeldusena, võtsid paljud riigid selle printsiibi oma konstitutsioonidesse.

Võitluses politseiriigi omavoliga etendas nimetatud printsiip progressiivset osa, püstitades võimu suvale kindlad seaduslikud piirid. Nagu kõik kodanliku demokraatia formelid, muutus ka see printsiip hiljem sageli formaalseks loosungiks, varjates mitmesuguste ühiskonnaklasside kodanike tegelikku ebavõrdsust kriminaalseaduse ees, kriminaalõiguse tegelikku rakendamist võitlusse revolutsioonilise liikumisega, kodanluse klassilist, kohtuta terrorit. Sellest hoolimata on printsiibi „*nullum crimen, nulla poena sine lege*" kindlustamine aktuaalseks ülesandeks võitluses kodanliku demokraatia aluste purustamise katsetega.

Määratelles kuritegu teona, mis toob kaasa karistuse, võimaldub kodanlikul seadusel ja teoorial käsitella kuritegu väljaspool konkreetset ajaloolist olustikku. Samuti võimaldab teo formaalne määratlemine kõrvale jätta tähtsaima sotsiaalse küsimuse — probleemi kuriteo klassiloomusest, probleemi kuriteost kui ühiskonna klassistruktuuri produktist.

§ 43. Analoogia.

Vastavalt „Põhialuste" (VNFSV KrK § 16) §-le 3 „Kui ühiskonnaohtlikud teod ei ole otseselt ette nähtud kriminaalseadusandluses, siis määratakse kohtu poolt nende tegude eest vastutuse alused ja piirid, samuti ka sotsiaalse kaitse vahendid analoogia alusel kriminaalkoodeksite nende paragraafidega, mis näevad ette tähtsuselt ja liigilt kõige sarnasemaid kuritegusid".

Seadus lubab „kõige sarnasemate" KrK paragraafide kohaldamist üksnes neil juhtudel, kui ühiskonnaohtlik tegu ei olnud seaduses otseselt ette nähtud. Oleks aga suureks eksituseks põhistada eriosa paragraafide rakendamist analoogia alusel üksnes sellega, et toimepandud tegu oli „kõige sarnasem" antud paragraafi koosseisuga: vahel võib see sarnasus otseselt tõendada just vastupidi seda, et seadus teadlikult ei näinud ette KrK-s analoogilist tegu. Üksnes tõeline sotsiaalohtlikkus (VNFSV KrK § 6 mõttes) õigustab analoogia rakendamist. Näitena võib viidata VNFSV KrK §-le 158, mis sätib vanemate kriminaalvastutuse kuritahtlikult lastele elatise mitteandmise eest. Kuigi juhud, kus lapsed keelduvad vanemaile materiaalset toetust andmast, on sarnased §-s 158 sätitud tegudega, ei ole neil juhtudel õige rakendada analoogia alusel §-i 158, sest seadus käsitab elatise mittemaksmise subjektidena just vanemaid. Selgituseks võib tuua veel teise näite — ettevaatamata tulikahju tekitamine. Seadus (VNFSV KrK § 175) näeb selgelt ja täpselt ette eraisikuile kuuluva vara t a h t l i k k u hävitamist või rikkumist. Seepärast ei või rakendada §-i 175 selle vara e t t e v a a t a m a t u rikkumise juhtudel, kuigi KrK-s puuduvad selliseid juhtumeid käsitlevad paragraafid.

Stalini Konstitutsiooni ajajärgul omandab sotsialistliku seaduslikkuse nõude silmaspidamine eriti suure tähtsuse. Ustavus sotsialistlikule seadusele on uurija, prokuröri ja kohtu põhiliseks kohuseks.

Seepärast on a n a l o o g i a k a s u t a m i n e v õ i m a l i k a i n u l t s e a d u s e g a m ä ä r a t u d p i i r i d e s. Muidugi ei või neil tingimustel käsitella analoogia kohta käivat § 16 eriosa ühiskonnaohtlike tegude „näitlikuks loeteluks" muundamise vahendina. Vastupidi, teissuguse käsituse puhul, seaduste süstemaatilisel „parandamisel" analoogia abil, asetab kohtunik end paratamatult seadusandja kohale.

Kapitalismi võidu ja ta kindlustamise perioodil tegi kodanlik kriminaalõiguse teooria printsiibist *„nullum crimen sine lege"* järelduse kriminaalkoodeksi eriosa ühe või teise paragraafi analoogia alusel rakendamise mittelubatavuse kohta.

Imperialismi ajastul hakkab kodanluse ja kodanlike kriminalistide suhtumine analoogiasse muutuma. Kodanlusel ei tarvitsenud karta, et kohtud rakendaksid analoogiat kodanluse vastu. Kuid ennesõjaaegne kodanlus ei söandanud siiski otsust langetada õigusliikest garantiidest avaliku loobumise kohta. Isegi sotsioloogid ei püstitanud avalikult „*nullum crimen sine lege*"-printsiibi kõrvaldamise nõuet. Kuid juba nõue tuua kriminaalõiguse süsteemi karistuse kõrval ka kindlustusvahendeid ja siis ka nende vahendite läbiviimine reas kodanlikes maades kõigutasid veel enne esimest imperialistlikku maailmasõda kodanliku demokraatia kriminaalõiguse üht põhiprintsiipidest.

Saksamaal sai kuriteo mõiste formaalset määrangut sisaldav 1870. a. Kriminaalkoodeksi § 2 1935. aasta 28. juuni seadusega järgmise sõnastuse: „Karistamisele kuulub see, kes paneb toime seadusega karistatavaks kuulutatud teo, või siis sellise teo, mis väärib karistust mõne seaduse põhilise mõtte, samuti ka rahva terve tunde kohaselt. Kui selle teo jaoks otseselt ei ole rakendatav kindel kriminaalseadus, siis kuulub tegu karistamisele selle seaduse järgi, mille põhimõte hõlmab seda tegu kõige paremini."

Ometi esinevad mõned kodanlikud kriminalistid veel nüüdki analoogia vastu. Nii suhtus analoogiasse eitavalt Rahvusvahelise Kriminaalõiguse Liidu 1937. a. Pariisi kongressi enamus.

§ 44. Kuriteo klassifitseerimine.

Iga kriminaalkoodeksi eriosa määrab erinevate kuritegude konkreetsed koosseisud: vargused, tapmised, võimule vastuhakkamine jms. Seadusandja peab seejuures loomulikult kinni kindlast süsteemist ja eristab delikte üksikute gruppide järgi — ründed riigi vastu, isiku, vara jne. vastu. Eriosa sellest grupeerimisest sõltumatult jaotavad kriminaalkoodeksite üldosad kuriteod samuti eri gruppidesse. Sel jaotusel on oma kindel praktiline eesmärk.

Iga koodeksi üldosa sisaldab sätteid, mida kohus peab rakendama eriosas kirjeldatud konkreetsete kuritegude hinnangul.

Mitte kasutades eri nimetusi, eristavad „Põhialused" ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksid ühiskonnaohtlike tegude kahte kategooriat: ühelt poolt „nõukogude korra aluste vastu" sihitud kuriteod, mis on tunnistatud kõige ohtlikumaiks, ja teiselt poolt — „kõik ülejäänud kuriteod" („Põhialused" § 2, VNFSV KrK § 46, Ukraina NSV KrK § 8). Esimesse, kõige ohtlikumate rünnete kategooriasse

kuuluvad kuriteod, millede suhtes karistus on määratud mitte alla teatavat piiri (näit. VNFSV KrK § 59[3] — vabaduskaotus mitte alla kolme aasta), teise kategooriasse — kuriteod, millede eest karistus on määratud mitte üle teatud piiri (§ 169 lg. 2 — vabaduskaotus tähtajaga kuni viie aastani).

Samuti ka aegumise tähtaegade määramisel lähtub KrK kuritegude eristamisest kolme gruppi, sõltuvalt karistuse raskusest (VNFSV KrK § 14).

Lõpuks esineb §-s 95 mõiste „raske kuritegu", mis raskendab vastutust, kui valekaebus on ühenduses süüdistamisega „raskes kuriteos", ja § 21 kohaselt rakendatakse mahalaskmist „kõige ohtlikumate kuriteoliikide vastu võitlemiseks, mis ohustavad Nõukogude võimu ja Nõukogude korra aluseid".

Kõigi nimetatud jaotustega ei seo sotsialistlik õigus siiski kodanlikus õiguses tuntud tagajärgi — nii ei ole kriminaalkoodeksis näit. osutust sellele, et ettevalmistust, katset või osavõttu käsitlevaid sätteid kohaldataks ainult mõne üksiku rünnete grupi suhtes. Sotsialistliku kriminaalõiguse süsteemis ei ole seega üksikute kuriteogruppide erinevus üldosa normide rakendamise kriteeriumiks.

Kodanlikus seadusandluses jaotatakse kõik kuriteolised teod koodeksi poolt tavaliselt kahte või kolme gruppi: kaksikjaotuse süsteem — rasked kuriteod ja kuriteod —, mida kasutab näiteks Itaalia koodeks; kolmikjaotuse süsteem, mida kasutab revolutsioonieelne 1903. a. Kriminaalseadustik (Ugolovnoje uloženije) ja Prantsuse koodeks.

Selle klassifitseerimise aluseks on tavaliselt ähvardava karistuse raskus kui formaalne tunnus. Nii käsitas 1903. a. Kriminaalseadustik raskete kuritegudena (saksa „*Verbrechen*", prantsuse „*crime*") surmanuhtluse, sunnitööga või asumisele saatmistega karistatavaid tegusid, kuritegudena (saksa „*Vergehen*", prantsuse „*délit*") — parandusmaja, türmi või kindlustusvangistusega karistatavaid ja üleastumistena (saksa „*Übertretung*", prantsuse „*contravention*") — trahvi või arestiga karistatavaid tegusid.

Tänu sellisele jaotusele oli võimalik 1903. a. Kriminaalseadustikus määrata näit. katse vastutuse puhul, et „raske kuriteo" katse on alati karistatav, „kuriteo" katse — eriti sätitud juhtudel, kuna „üleastumiste" puhul katse ei ole karistatav. Sel viisil reguleeriti katset käsitlevate sätete rakendamine eriosa üksikute koosseisude suhtes. Sama meetodit kasutas Kriminaalseadustik ka aegumise tähtaegade määramisel.

§ 45. Kuriteo koosseis.

Kuriteo koosseis on antud kuritegu moodustavate tunnuste (elementide) kogum.

Sotsialistlikus õiguses omab kuriteo koosseisu probleem erilist tähtsust, sest sotsialistliku seaduslikkuse põhimõtete teostamine on lahutamatult seotud nende konkreetsete sätete järgimisega, mille abil seadus määratleb iga kuriteo, tema koosseisu.

Nagu ülemal näidatud, võib sotsialistliku kriminaalõiguse süsteemis kuriteoks olla vaid ühiskonnaohtlik tegu (tegevusetus). Edasi on iga kuriteo tingimatuks omaduseks see, et ta on suunatud sotsialistliku õiguskorra vastu, tema õigusvastasus. Mõlemad tunnused — üldohtlikkus ja õigusvastasus — iseloomustavad kuriteo üldmõistet. Seepärast on nad iga kuriteo koosseisu alatisteks elementideks: kus need tunnused puuduvad, seal pole üldse kuritegu. Vastupidi on igas konkreetses kuriteos sisult muutuvaid koosseisu tunnuseid. Neid võib koondada neljaks põhielemendiks:

1) objekt, 2) objektiivne külg, 3) subjekt, 4) subjektiivne külg.

Igaüks neist elementidest nõuab iseseisvat käsitlust, sest ükskõik millise neist mitte-esinemisel puudub ka vastav kuritegu.

Kuriteo objekt. Kuritegu on rünne sotsialistlikele ühiskondlikele suhetele. Ses mõttes on NSV Liidus iga kuriteo objektiks sotsialistlikud suhted. Kuid iga kuriteogrupi ja iga konkreetse kuriteo koosseisus omab objekt individuaalseid jooni. Nii on ametialase kuriteo objektiks riiklike ja ühiskondlike ametiasutiste korrapärane tegevus, võimu diskrediteerimise objektiks — võimu autoriteet. Lõpuks omandab iga konkreetse kuriteo objekt asja arutamisel kohtus veel enam individualiseeritud jooni: Ivanovi tapmine, kasuka vargus, militsionäärile vastuhakkamine jne.

Objektiivne külg. Kuriteo objektiivse külje moodustab eelkõige tegu (või tegevusetus) ise tema konkreetses väljenduses. Nii sätib seadus võltsimist, riisumist, ülesostu ja edasimüüki jne. Õige analüüs ja teo kui konkreetse kuriteo koosseisu õige käsitus on seaduse õige rakendamise olulisemaid eeldusi.

Reas kuritegudes on koosseisu teiseks objektiivseks elemendiks resultaat, kuriteolise teo tagajärg (näit. ohvri surm noalöögi tagajärjel). Resultaadi tähendus koosseisu elemendina on kahesugune: teatud juhtudel on tagajärg koosseisu tingimatuks elemendiks, näit. VNFSV KrK § 150, mis käsitleb suguhaigusega nakatamist, teistel juhtudel — üksnes kuritegu kvalifitseerivaks elemendiks, näit. § 142 lg. 2, mille järgi surma saabumine raskendab vastutust raske kehavigastamise eest.

Koosseisu tingimatu elemendi moodustab ka kausaalne seos kuriteolise teo ja tagajärje vahel.

Samuti on teoviis koosseisu põhilisi objektiivseid elemente. Teatud juhtudel on ta koosseisu tingimatuks elemendiks; nii pole vargus mõeldav ilma vara salajase riisumiseta, kelmus — ilma petuseta jne. Teistel juhtudel on teoviis kuritegu kvalifitseerivaks elemendiks. Nii on tapmine kvalifitseeritud, kui ta teostatakse „paljude inimeste elule kardetaval või tapetule eriti piinaval viisil".

Reas eriosa paragraafides sätib seadus veel täiendavalt kuriteo koosseisu objektiivset külge. Siia kuuluvad aeg, koht ja teised kuriteo toimepanemise tingimused. Nii käsitleb VNFSV KrK § 58[10] lg. 2 kontrrevolutsioonilist agitatsiooni või propagandat „sõjaolukorras või kohtades, mis on kuulutatud sõjaseisukorda", ja § 76 — võimuesindajate avalikku solvamist nende „teenistuskohuste täitmisel".

Kuriteo subjektiks on süüdiv füüsiline isik. Üksikute kuriteoliste tegude konkreetsetes koosseisudes võidakse subjekti kirjeldada täiendavate tunnustega, mis piiritlevad antud kuriteoliigi eest vastutada võivate isikute ringi. Nii võib ametialase kuriteo subjektiks olla üksnes ametiisik, spekulatsiooni subjektiks VNFSV KrK § 107 järgi vastupidi aga ainult eraisik, ebamajanduslikkuse subjektiks ainult asutiste või ettevõtete „eesotsas" seisev isik jne. Neil juhtudel esineb teatavat liiki erisubjekt antud kuriteo koosseisu tingimatu elemendina: ei ole antud „eesotsas" seisev isik, puudub ka ebamajanduslikkuse koosseis jne. Teistel juhtudel on subjekti erilised tunnused koosseisus üksnes vastutust kvalifitseerivateks elementideks. Nii võib tapmine muutuda kvalifitseeritud kuriteoks, kui ta on toime pandud sõjaväelase poolt (§ 136 lg. 2), altkäemaks — kui ta subjektiks on vastutava positsiooniga ametiisik (§ 117 lg. 2).

Iga kuriteo subjektiivne külg peab sisaldama tingimata süüd — tahtlust või ettevaatamatust; kui tegu pandi toime mitte-tahtlikult ja mitte-ettevaatamatult, on antud juhus (*casus*), mis ei too kaasa kriminaalvastutust.

Mõne kuriteo koosseisu elemendiks võib olla kas tahtlus või ettevaatamatus; nii näit. on tapmine sooritatav kas tahtlikult või ettevaatamatult. Teiste kuritegude elemendiks võib vastupidi olla kas ainult tahtlus või ainult ettevaatamatus. Nii võib vargust, kelmust ja raiskamist toime panna üksnes tahtlikult; vastupidi — lohakus ja ebamajanduslikkus eeldavad ainult ettevaatamatut süüd.

Tahtlus või ettevaatamatus on iga kuriteo subjektiivset külge moodustavaks tingimatuks elemendiks. Kuid sellega ei ammendu veel iga konkreetse kuriteo subjektiivne külg. Nii on sagedasti kuritegude konkreetse koosseisu elemendiks samuti subjektiivsesse sfääri kuuluv, kuid tahtlusega mitteühtuv kuriteomotiiv.

Subjekti süü tuvastamine ei avasta veel, millistel ajedel on ühiskonnaohtlik tegu toime pandud. Nii ei kõnele tapmise tunnistamine tahtlikuks midagi sellest, kas ta pandi toime kättemaksuks, omakasuks, kiivusest jne.; siin on tegemist motiivide alaga.

Motiivi osa võib kuriteo koosseisu elemendina samuti kahesugune olla: ühel juhul on teatud, seaduses sätitud motiiv koosseisu tingimatuks elemendiks. Nii näit. on spekulatsiooni koosseis antud üksnes kasusaamise sihi kui subjektiivse tunnuse esinemisel; ei ole see element antud, puudub ka spekulatsiooni koosseis. Analoogilist osa etendab „omakasu siht" VNFSV KrK §-s 170 sätitud võltsimise ja §-s 171 ettenähtud esemete pettusliku muutmise puhul jt. Reas teistes kuritegudes on vastupidi motiiv ainult kvalifitseeritavaks elemendiks; nii on tapmine ja ametialane võltsimine alati kuriteod; kuid omakasu sihi esinemisel raskendatakse nende kuritegude eest karistust.

Konkreetsete kuritegude koosseisud võivad sisaldada ka muid subjektiivset sfääri iseloomustavaid elemente. Nii on VNFSV KrK §-s 138 ettenähtud privilegeeritud tapmise subjektiivse koosseisu elemendiks „hingelise erutuse seisund".

XII peatükk.

KURITEO OBJEKT.

§ 46. Kuriteo objekti mõiste.

Iga nõukogude kriminaalseadusandluses ettenähtud kuritegu moodustab ründe sotsialistlikele ühiskondlikele suhetele. Ses mõttes on NSV Liidus iga kuriteo objektiks sotsialistlikud ühiskondlikud suhted. See tees on selgelt väljendatud kehtivas nõukogude kriminaalseadusandluses. VNFSV KrK §-s 6 on otseselt näidatud ründe objektid kuriteo toimepanemisel. Kuritegu sisaldab endas rünnet Nõukogude korrale või kommunistlikule korrale ülemineku ajaks tööliste ja talupoegade võimuga seatud õiguskorrale.

VNFSV KrK-sse ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse võetud kõigile kuritegudele omast objekti (sotsialistlikud

suhted) tuleb nõukogude kriminaalseadusandluse kohaselt nimetada kuriteo *üldobjektiks*.

Kuid nõukogude kriminaalõiguse järgi ei lahenda kuriteo üldobjekti määramine veel kuriteo objekti õpetuse kogu probleemi. Terves reas kuritegudes, mis on nõukogude kriminaalseadusandluses ette nähtud, omab kuriteo objekt erilisi individuaalseid ja spetsiifilisi jooni. Nii näiteks kui ametialaste kuritegude puhul on ründe objektiks nõukogude riigiaparaadi õige ja normaalse tegevusega seoses olevad ühiskondlikud suhted, siis isikuvastaste kuritegude objektiks on sotsialistlikus tööliste ja talupoegade riigis isiku kaitsega seotud ühiskondlikud suhted. Niisiis, peale igas kuriteos leiduva ja VNFSV KrK § 6 osutatud ründe üldobjekti tuleb eristada ka ründe *eriobjekte*, mis on iseloomustavad ainult üksikuile kuritegude kategooriaile (isikuvastaste kuritegude objekt, ametialaste kuritegude objekt, kontrrevolutsiooniliste kuritegude objekt jne.).

Ründe eriobjekti selgitamine võimaldab mitmesuguseid kuritegusid iseseisvaiks eri gruppideks ühendada. Nii ühendatakse näit. sellised erinevad kuriteod, nagu tapmine, vägistamine, solvamine, laimamine, löömine ja peksmine, isikuvastaste kuritegude erigruppi isiku kui kõigile neile rünnetele omase ühtsa eriobjekti tõttu. Sellised kuriteod, nagu võimule vastuhakkamine, võimu solvamine, omavoli, ametialase isiku ametinimetuse omastamine jne., ühendatakse valitsemiskorravastaste kuritegude eri gruppi ainult seetõttu, et kõigile neile kuritegudele on omane ühtne eriobjekt — riigiaparaadi korrapärane tegevus.

Üldreeglina on kuritegude eriobjektide eristamisel otsustav tähtsus kriminaalkoodeksi eriosa süsteemi kujundamisel. Nii on VNFSV ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksites kontrrevolutsiooniliste kuritegude gruppi koondatud kõik ründed töölisklassi diktatuurile („tööliste ja talupoegade nõukogude ja nende poolt NSV Liidu Konstitutsiooni ning liiduvabariikide konstitutsioonide alusel valitud tööliste ja talupoegade valitsuste võim"); NSV Liidule eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude gruppi on koondatud ründed „NSV Liidu riigivalitsemise ja majandusliku võimsuse alustele"; isikuvastaste kuritegude peatükki on paigutatud kõik ründed isiku vastu jne.

VNFSV KrK eriosa üksikutes paragraafides, samuti teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksites on osa kuritegude puhul otseseid osutusi ründe eriobjektile. Nii sisaldab VNFSV KrK § 58[1] osutuse kontrrevolutsiooniliste kuritegude eriobjektile, VNFSV KrK § 59[1] sätib valitsemiskorra-vastaste kuritegude ja VNFSV KrK § 193[1] sõjaväeliste kuritegude eriobjekti.

Kuid vaatamata iseseisvasse gruppi koondatud mitmesuguste kuritegude ühtsale eriobjektile võivad need kuriteod olla kaugeltki mitte ühesuguselt ohtlikud. Kuigi näit. tapmisele ja laimamisele on omane ühtne ründe objekt — isik, on nad vastuvaidlematult oma ohtlikkuse astmelt täiesti erinevad. See erinevus tuleneb sageli erisustest *ründe vahetus objektis*. Tapmist kui rünnet isikule iseloomustab vahetu rünne inimese elule. Seega tuleb tapmise puhul eristada mitte ainult ründe eriobjekti — isikut, vaid ka ründe vahetut objekti — inimese elu. Ka solvamisega on antud rünne isiku vastu, kuid teisel kujul, nimelt ründena isiku au ja väärikuse vastu, kusjuures järelikult ründe vahetuks objektiks on isiku au ja väärikus. Kontrrevolutsiooniliste kuritegude puhul on ründe spetsiaalseks objektiks töölisklassi diktatuur. Iga kontrrevolutsiooniline kuritegu, olgu see siis kodumaa reetmine, diversioon või terroristlik akt vms., seisneb ründes töölisklassi diktatuurile. Kuid kontrrevolutsiooniliste kuritegude üksikute liikide erisusi tuleb samuti otsida ründe vahetus objektis. Kodumaa reetmisel on ründe vahetuks objektiks, nagu see ka seaduses otseselt on tähendatud, kas NSV Liidu sõjaline võimsus või tema riiklik sõltumatus või tema territooriumi puutumatus. Diversiooniakti puhul on ründe vahetuks objektiks kas raud- või muud teed ja teised liiklemisvahendid, või rahva sidevahendid, või ühiskondlikud laod või muud ehitised, või riiklik ja ühiskondlik vara. Terroristliku akti puhul on ründe vahetuks objektiks nõukogude võimu esindajad ning tööliste ja talupoegade revolutsiooniliste organisatsioonide tegelased.

Kuriteo kvalifitseerimisel on ründe vahetu objekti määramisel otsustav tähtsus.

Nii näit. on VNFSV KrK §-s 175 ettenähtud kuriteos (vara tahtlik hävitamine või rikkumine) ründe vahetuks objektiks ainult üksikuile isikuile kuuluv vara. Vastupidi on §-s 79 sätitud kuritegudele ründe vahetuks objektiks ainulikult riigi või ühiskonna vara.

Ründe vahetu objekti erilised omadused on osa kuritegude puhul sageli kuritegu raskendavaiks asjaoludeks. Nii näit. moodustab abitus seisundis viibiva isiku tapmine raskendavate asjaolude esinemise tõttu tapmise kvalifitseeritud koosseisu (VNFSV § 136).

Mõnede KrK eriosas ettenähtud kuritegude koosseisud eeldavad kahe vahetu ründeobjekti esinemist. Nii näit. on VNFSV KrK §-s 95 ettenähtud kuriteol (teadlik valekaebuse esitamine kohtulik-jälitusliku võimu organile) kaks vahetut ründeobjekti: esimene on kohtu- ja uurimisorganite korrapärane tegevus, sest

valekaebus on seotud nende organite tegevuse desorganiseerimisega, kuivõrd valekaebuse tagajärjel toimub kriminaaljälitamise algatamine süütute isikute suhtes; teiseks vahetuks objektiks on üksikisiku huvid, sest inimene võib valekaebuse tagajärjel asjata kohtuliku jälitamise alla sattuda. Teadliku valekaebuse puhul kahe ründe objekti esinemise tõttu osa kriminaalkoodekseid (VNFSV, Ukraina NSV jt.) paigutavad teadliku valekaebuse koosseisu valitsemiskorra-vastaste kuritegude peatükki, teised aga (Uzbeki NSV) — isikuvastaste kuritegude peatükki.

Seega on iga kuriteo koosseisu puhul oluline määrata ründe üldobjekt, eriobjekt ja vahetu objekt. Nii näit. on laimu puhul ründe üldobjektiks sotsialistlikud ühiskondlikud suhted, eriobjektiks — isik, vahetuks objektiks — isiku väärikus.

Kuriteo objektist tuleb eristada ründe vahetut eset, millisega ühenduses teatav kuritegu teostatakse. Nii näit. on spekulatsiooni esemeks (VNFSV KrK § 107) „põllumajandussaadused ja massiliselt tarvitatavad esemed", kuna spekulatsiooni objektiks on nõukogude kaubandus; valerahategemise objektiks (VNFSV KrK § 59[8]) on rahanduse ja krediidisüsteem, valerahategemise esemeks on aga nõukogude rahamärgid, välisvaluuta ja riiklikud väärtpaberid.

§ 47. Kuriteo objekti kodanlikud teooriad.

Kodanlik kriminaalõiguse teooria lahendab kuriteo objekti küsimuse mitmesuguselt. Kuid ka kõige mitmekesisemate vaatekohtade olemasolul ses küsimuses võib siiski üldjoontes eristada kahte põhimist vaadete suunda kuriteo objekti suhtes.

Esimest neist iseloomustab väide, et kuriteo objektiks on õigusnorm. See on nn. normatiivne teooria. Selle teooria kõige silmapaistvam esindaja on kodanlik kriminalist Binding. Ta asus seisukohal, et kuriteo objektiks on õigusnorm, mis kohustab teatavaist tegudest hoiduma („keeld") või teatavaid tegusid teostama („käsk").

Teised kodanlikud kriminalistid esitavad seda teooriat veidi muudetud kujul. Nii käsitas Tagantsev, lähtudes kuriteo määratlemisest ründena „õigusnormile ta reaalses oleluses", kuriteo objektina käsku või õigusnormi, mis on leidnud väljenduse tema poolt kaitstavas elulises huvis.

Kuriteo objekti normatiivne teooria, iseloomulik peamiselt klassikalise koolkonna kriminalistidele, on idealistlik teooria. Kuriteo käsitus normi rikkumisena ei ava kuriteo kui klassinähtuse tõelist loomust.

Iga kuritegu ründab valitseva klassi huvides seatud ja kaitstavaid ühiskondlikke suhteid. Kodanlikus riigis on kuritegu kodanluse kui valitseva klassi poolt seatud ühiskondlikke vahekordi ründav tegu. Kodanlik kriminaalõigus kaitseb kapitalistlikku eraomandit, ekspluateerimissüsteemi ja kogu kapitalistlikku korda kui niisugust. Kodanlikud juristid, kes käsitavad kuritegu ründena normile, tumestavad kuriteo klassiloomust ja kuriteo objekti klassilist olemust. Kujutlus kuriteost kui õigusnormi rikkumisest väljendab õiguslikku fetišismi, mis on iseloomustav kriminaalõiguse kodanlikule klassikalisele koolkonnale.

Teist põhisuunda iseloomustab väide, et kuriteo objektiks on „õigushüve". Nii arvab Liszt, et kuriteo objektina esineb õigushüve, käsitades seda õiguslikult kaitstud huvina.

Kui Liszt käsitab kuritegu ründena õiguslikult kaitstud huvile, siis lähtub ta eeldusest, et on olemas mingi kodanliku riigi kõigile klassidele ühine huvi. Seega varjab Liszt seda, et kuritegu kodanlikus riigis rikub mitte mingeid müütilisi üldhuve, vaid kodanluse kui valitseva klassi huve.

Nagu Liszt, nii ka kõik teised kuriteo objekti „õigushüvisena" käsitajad varjavad, et põhimiseks ja ainsaks huviks, mida kaitseb kodanliku kriminaalõiguse süsteem, on kodanluse klassihuvi, mis koondub kapitalistliku ekspluatatsiooni suhete süsteemi säilitamisele ja kindlustamisele.

Seega ei lahenda ükski kriminaalõiguse kodanlik teooria kuriteo objekti küsimust õigesti.

XIII peatükk.

KURITEO KOOSSEISU OBJEKTIIVNE KÜLG.

§ 48. Kuriteolise teo ühiskonnaohtlikkus ja õigusvastasus.

Kuritegu on oma objektiivsetelt omadustelt sotsialistliku riigi või sotsialistliku õiguskorra alustele ohtlik tegu või tegevusetus. Seepärast rikub iga ühiskonnaohtlik tegu ühtlasi ka teatavaid sotsialistliku õiguse nõudeid, s. t. on õigusvastane tegu. „Ühiskonnaohtlikkus" on kuriteo objektiivsete omaduste materiaalne iseloomustus, „õigusvastasus" aga — formaalne iseloomustus.

Kuid on võimalikud juhud, kus mõni ühiskonnaohtlik tegu ei vasta ühelegi kriminaalkoodeksi eriosas sätitud kuriteo koossei-

sule. Vaatamata sellele võib ta sotsialistliku õiguskorra aluste seisukohalt olla ühiskonnaohtlik. Nagu eespool märgitud, võimaldab kehtiv nõukogude seadusandlus sellistel juhtudel rakendada analoogiat.

On võimalikud ka sellised juhud, kus teatav tegu, sobides formaalselt küll mõne eriosas sätitud kuriteo koosseisu alla, ei osutu siiski ühiskonnaohtlikuks ja vaatamata formaalsele õigusvastasusele ei too seega kaasa ka kriminaalvastutust („Kriminaalkohtupidamise aluste" § 6[1], VNFSV KrK § 6 märkus).

Sotsialistlikus kriminaalõiguses on ühiskonnaohtlikkus iga kuriteo objektiivne omadus. Teo õigusvastasuse mõiste on tema ühiskonnaohtlikkuse juriidiline väljendus. „Põhialuste" § 34 lg. 2 ja „Kriminaalkohtupidamise aluste" § 6[1] omistavad otsustava tähtsuse teo ühiskonnaohtlikkuse mõistele kui kuriteo objektiivsele iseloomustusele.

Teatavate asjaolude esinemisel tegu, mis moodustab oma väliste tunnuste poolest küll mõne kuriteo koosseisu, ei ole tegelikult sotsiaalselt ohtlik ja seepärast ka mitte käsitatav kuriteolisena. Selliste teo ühiskonnaohtlikkust (õigusvastasust) kõrvaldavate asjaolude hulka kuuluvad: 1) hädakaitse, 2) hädaseisund, 3) kannatanu nõusolek, 4) ühiskonnakasulike professionaalsete funktsioonide teostamine, 5) kohusliku käsu täitmine, 6) oma õiguse teostamine.

Nõukogude kriminaalõigus näeb otseselt ette üksnes kahte esimest asjaolu (hädakaitse ja hädaseisund), mille esinemisel ei kohaldata üldse karistust kriminaalseadustes sätitud tegusid toimepannud isikute suhtes („Põhialuste" § 9).

§ 49. Kuriteoline tegu ja tegevusetus.

Kuritegu on oma objektiivsetelt omadustelt ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis on sihitud sotsialistliku korra või sotsialistlikus tööliste ja talupoegade riigis seatud õiguskorra vastu.

Isik ei ole vastutav, kui ta tegutseb füüsilise surve mõjul (ületamatu jõud). Neil tingimustel toimepandu ei ole käsitatav selle isiku teo või tegevusetusena. Seepärast ei ole tunnistaja kohtusse ilmumisest kõrvalehoidumise koosseisu, kui ta ei ilmunud raske haiguse tagajärjel; ei ole valmistusel olevast bandiitide rünnakust mitteteatamise koosseisu, kui kurjategijad olid võtnud isikult vabaduse selleks, et takistada võimuorganeile rünnakust tea-

tamast; ei ole vara rikkumise koosseisu selle isiku tegudes, keda teadvalt tõugati selleks, et ta kukkudes purustaks võõra vara; võõra vara rikkuja oli üksnes vahendiks teisele isikule ja see isik kannab ise kriminaalvastutust.

Neil juhtudel, kus kuritegu pandi isiku poolt toime psüühilise surve (ähvarduse) mõjul, toovad toimepandud teod üldreeglina kriminaalvastutuse. Psüühilise surve puhul kriminaalvastutus kõrvaldub üksnes siis, kui tegu tunnistatakse sooritatuks ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavas hädaseisundis. Selleks on vaja, et tõeliselt esineksid kõik need nõuded, millised seadus püstitab hädaseisundis toimepandud tegude eest vastutuse kõrvaldumiseks.

Inimese ühiskonnaohtlik käitumine võib väljenduda kas mõne aktiivse teo toimepanekus (kuriteoline tegu sõna kitsamas mõttes) või passiivses käitumises, hoidumises teatavate tegude toimepanemisest, milliseid subjekt antud juhul oli kohustatud toime panema (kuriteoline tegevusetus).

Kriminaalseadus võib käsitada kuriteolise tagajärjena (kuriteo objektiivse koosseisuna) kuriteolist tegu või tegevusetust ennast või nende tõttu tekkinud teatavaid kahjulikke tagajärgi.

Esmalt tuleb eristada kuriteod, mille objektiivse koosseisuna kriminaalseadus käsitab inimese poolt toimepandud tegevuse või tegevusetuse fakti kui niisugust, sõltumatult selle poolt välismaailmas tekitatud edasistest tagajärgedest (nn. formaalsed kuriteod; sellisteks on näit. suuline solvamine, abitusse seisundisse jätmine jne.); teiseks kuriteod, mille puhul kriminaalseadus nõuab kuriteo objektiivse koosseisu esinemiseks mitte ainult inimese tegu või tegevusetust, vaid ka kahjulike tagajärgede saabumist selle teo või tegevusetuse tagajärjel (nn. materiaalsed kuriteod, nagu näit. tapmine, kehavigastus, vargus, riisumine jne.).

Aktiivse teona toimepandud kuritegusid nimetatakse kuriteoliseks tegevuseks (*delictum commissionis*). Tegevusetusena toimepandud kuritegusid nimetatakse kuriteoliseks tegevusetuseks.

Tegevusetusena toimepandud kuritegude seas eristatakse kuriteod, mis avalduvad tegematuses ehk puhtas tegevusetuses (*delictum ommissionis*). Need esinevad ainult siis, kui seadus nõuab teatavate kindlate tegude toimepanemist, mille mittetoimepanemisega on antudki kuriteo koosseis. Sellised on näit. abi mitteosutamine, teatavate teatiste mitte-esitamine jne.

Tegevusetusena toimepandud kuritegude seas eristatakse lõpuks kuriteod, mis väljenduvad sega-tegevusetuses (*de-*

lictum commissionis per ommissionem). Näiteks kui ema ei toida oma last, kes seetõttu sureb nälga. Sega-tegevusetus võib esineda ainult siis, kui antud isikul lasus teatavatel asjaoludel kohustus takistada kuriteolise tagajärje saabumist.

§ 50. Kausaalne seos.

Antud isiku kriminaalvastutusele võtmiseks tema teo või tegevusetuse tagajärjena esinenud kuriteo toimepanemise eest tuleb tuvastada kausaalne seos tema teo (või tegevusetuse) ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel. Kausaalse seose küsimus ei kerki kuritegude toimepanemisel, kus karistatakse kuriteolist tegu ennast, olenematult sellega tekitatud tagajärgedest, kuna siin annab lõpetatud kuriteo koosseisu juba isiku tegu või tegevusetus kui niisugune.

Kausaalse seose küsimus on kriminaalõiguse teooria kõige keerukamaid probleeme. Kui ei ole kahtlusi kausaalse seose esinemises subjekti käitumise ja tema poolt vahetult tekitatud kuriteolise tagajärje vahel, tekivad arvukad vaidlused ja kahtlused siis, kui kausaalahel subjekti teo ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel keerustub sündmuste saabumisega, mis ei ole subjekti poolt vahetult põhjustatud.

Kodanlik kriminaalseadus ei määra, mida tuleb käsitada kuriteolise tagajärje põhjusena, ega sisalda kausaalse seose küsimuses tavaliselt mingeid erisätteid.

Kausaalse seose küsimus teo ja kuriteolise tagajärje vahel lahendatakse mitte kriminaalkoodeksi, vaid kohtupraktika ja kriminaalõiguse teooria poolt. Kausaalse seose esinemise või puudumise küsimus lahendatakse neil juhtudel kriminalistide poolt erinevalt, olenevalt nende üldistest filosoofilistest kausaalsuse mõiste käsitustest.

Kausaalsuse küsimuses on kaks põhilist, teineteisest diametraalselt erinevat vaadet: materialistlik ja idealistlik. Materialismi seisukohalt on kausaalsus väljaspool meid olelev objektiivne seos looduse või sotsiaalelu nähtuste vahel. Idealistlikult vaatekohalt kausaalsus välismaailma nähtuste vahel ei olele objektiivselt, väljaspool meie teadvust, vaid kausaalsus on tingimuslik seos nähtuste vahel, mis meie teadvusega on loodud selleks, et neis nähtustes orienteeruda.

„...Subjektivistlik joon kausaalsuse küsimuses," kirjutas Lenin, „looduse korra ja paratamatuse tuletamine mitte välisest objektiivsest maailmast, vaid teadvusest, mõistusest, loogikast jms., mitte ainult ei eemalda inimese mõistust loodusest, mitte ainult ei

sea esimest teisele vastu, vaid teeb looduse mõistuse o s a k s, selle asemel et lugeda mõistust osakeseks loodusest. Subjektivistlik joon kausaalsuse küsimuses on filosoofiline idealism... Looduse objektiivse seaduspärasuse ja selle seaduspärasuse ligikaudu õige peegelduse tunnustamine inimese peas on materialism" [1].

Inimese käsitused kausaalsusest peegeldavad objektiivset seost looduse ja ühiskonna nähtuste vahel; kuid nad peegeldavad seda seost vaid ligikaudu, lihtsustatult. „... inimese käsitus põhjusest ja tagajärjest lihtsustab alati mõningal määral loodusnähtuste objektiivset seost, peegeldades seda vaid ligikaudu, isoleerides kunstlikult ühe ühtsa maailmaprotsessi neid või teisi külgi..." [2]. Põhjus ja tagajärg on vaid isoleeritud momendid mateeria arengu üldises ahelas, välismaailma sündmuste vastastikuses aheldumises. Seepärast, nagu näitas F. Engels, on põhjus ja tagajärg mõisted, mis omavad tähendust ainult üksiknähtusele rakendamisel. Kõik looduse ja ühiskonna nähtused on kausaalselt tingitud. Kausaalsuseta nähtusi ei ole. Kuid sellele vaatamata tuleb kausaalselt tingitud nähtuste hulgas eristada paratamatuid ja juhuslikke nähtusi. Juhuslikud nähtused ei tulene paratamatusega eelnevaist sündmusist, kuigi nad ise on kausaalselt tingitud. Dialektilisele materialismile oleleb juhuslikkus välismaailma arenguprotsessis objektiivselt. Ta on Engelsi sõnade kohaselt „paratamatuse avaldumise täienduseks ja vormiks". Mehaaniline materialism kõigis oma varjundeis eitas juhuslikkuse objektiivset eksistentsi. Tema pooldajad käsitasid juhuslikkust ainult subjektiivse kategooriana, mingi nähtuse põhjuste mitteteadmisena. Selle käsituse metoodiliseks eelduseks oli kausaalsuse ja paratamatuse samastamine nende poolt.

Kausaalsuse materialistliku käsituse väljenduseks kriminaalõiguse teoorias on inimese käitumise tunnistamine toimunud kuriteolise tagajärje põhjuseks, kui see käitumine oli tõeliselt paratamatuks lüliks kuriteolise tagajärje tekkimisele viinud sündmuste arengus ja järelikult ilma temata antud kuriteoline tagajärg ei oleks võinudki saabuda (nn. „*conditio sine qua non*"-teooria).

Kausaalsuse idealistliku käsituse väljendusena esinevad kriminaalõiguse teoorias kõik need kausaalsuse teooriad, mis inimese käitumist käsitavad üksnes siis kuriteo põhjusena, kui ta sobib kunstliku kausaalsuse mõiste kui nähtuste-vahelise tingimusliku seose alla, mis on loodud meie teadvuse poolt üksnes selleks, et ümbritsevais nähtustes orienteeruda.

Kriminaalõiguses esinev kausaalsuse käsitus, mille kohaselt inimese käitumine on tekkinud kuriteolise tagajärje põhjuseks siis,

[1] L e n i n, Teosed, XIII k., lk. 127.
[2] Sealsamas, lk. 128.

kui käitumine oli tõeliselt paratamatuks lüliks kuriteolise tagajärje saabumisele viinud sündmuste ahelas, on kausaalsuse materialistlik käsitus. Kuid sellist kausaalsuse käsitust kaitsvad kriminalistid asuvad mehaanilise materialismi seisukohal. Nad samastavad kausaalsust ja paratamatust ega anna ruumi juhuslikkusele kui objektiivsele kategooriale.

Kausaalsuse kui *conditio sine qua non* käsituse seisukohalt on inimese teod kuriteolise tagajärje põhjuseks mitte ainult siis, kui tagajärg on kuriteo subjekti teoga vahetult esile kutsutud (näit. raske haava tekitamine, mille tagajärjel saabub inimese surm), vaid ka siis, kui tagajärg võis tekkida ainult eriliste, antud konkreetsel juhul asetleidnud tingimuste esinemisel. Need erilised tingimused võivad seisneda kas kuriteo vahetu objekti mõningais erilisis omadusis või teiste isikute või loodusjõudude vahelesegamises kausaalse seose arengusse. Esimest liiki „eriliste tingimuste" näitena võib tuua Ivanovi poolt kerge löögi andmist Petrovile, mis tõi kaasa viimase surma ainult tema poolt hiljuti põetud ajuhaiguse tõttu. Ivanovi teo ja Petrovi surma vahel on kausaalne seos, sest Ivanovi antud löök on Petrovi surma üks paratamatuid tingimusi. Kui poleks olnud lööki, ei oleks ka saabunud Petrovi surm. Teist liiki „eriliste tingimuste" näitena võivad olla sellised juhud, kus Sidorovi poolt tekitati kerge haav Aleksejevile, kes sureb sidumist teostava arsti hooletuse tõttu veremürgitusse või hukkub tulikahju ajal haiglas, kus ta viibib saadud haava ravimise otstarbel, jne. Ka neil juhtudel esineb kausaalne seos Sidorovi teo ja Aleksejevi surma vahel, sest Sidorovi poolt löödud haav on Aleksejevi surma üks paratamatuid tingimusi. Kui eeltoodud juhtudel ei oleks tekitatud haava, ei oleks saabunud ka Aleksejevi surm. Kausaalne seos inimese käitumise ja mingi tagajärje vahel puudub ainult siis, kui see tagajärg tekkis antud isiku käitumisest olenemata. Kausaalne seos katkeb, kui tagajärg tekib mitte antud kausaalse ahela tõttu, mille paratamatuks lüliks oli antud isiku käitumine, vaid teise, täiesti iseseisva kausaalse ahela tagajärjel, näit. kui Sidorovi poolt haavatud Aleksejev jääb koju ja hukkub öösel oma perekonnaga lae sisselangemisel. Aleksejevi surma kui tagajärje ja Sidorovi käitumise vahel ei ole kausaalset seost.

Mis on esitatud arutlustes õige ja mis ekslik? Toodud näidetes on õige kausaalse seose esinemise või puudumise tunnustamine isiku teo ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel. Ekslik on kausaalse seose tunnustamisel objektiivse erisuse ignoreerimine paratamatu ja juhusliku tagajärje vahel. Kuriteoline tagajärg on sooritatud teo paratamatu tagajärg siis, kui inimese surm saabus raske haava tekitamisest või kui inimese surm saabus suhteliselt kergest löögist,

kannatanu poolt hiljuti läbipõetud ajuhaiguse tõttu. Kuriteoline tagajärg on toimepandud teo juhuslik tagajärg siis, kui isikule tekitati kehavigastus, kuid ta sureb haava sidumist teostava arsti lohakusest tekitatud infektsiooni tõttu või hukkub tulikahju ajal haiglas.

Kuid kausaalse seose esinemise küsimuse lahendamine ei otsusta veel antud isiku kriminaalvastutuse küsimust tema teoga põhjustatud tagajärje eest. Süüdiva isiku kriminaalvastutuseks tuleb konstateerida peale objektiivse kausaalse seose esinemise tema käitumise ja tekkinud tagajärje vahel veel isiku subjektiivse suhte olemasolu tekitatud tagajärjega kas tahtluse või ettevaatamatuse kujul. Meie kriminaalseadusandlus ei tunne objektiivset süüksarvamist. Süüdiva isiku kriminaalvastutuseks toimepandud kuriteolise teo eest on juriidilise tähtsusega ainult see kausaalne seos, mida hõlmab või peab hõlmama subjekti ettenägemine.

Iga kuritegu on kuriteo koosseisu objektiivse ja subjektiivse külje teatav ühtsus. Juhtudel, kui kuriteoline tagajärg oli objektiivselt antud isiku teo paratamatuks tagajärjeks, võib kausaalne seos teo ja tekkinud tagajärje vahel isiku ettenägemisest hõlmatud olla või ka mitte olla.

Seepärast tuleb eeltoodud näites, kus surm järgnes löögile kannatanu poolt hiljuti läbipõetud ajuhaiguse olemasolul (paratamatu tagajärg), kriminaalvastutuse küsimust lahendada järgmiselt. Kui Ivanov, lüües Petrovile vastu pead, ei näinud ette ja ei pidanudki ette nägema tema surma saabumise võimalust, siis ei kanna ta Petrovi surma eest kriminaalvastutust. Kui Ivanov ei näinud küll ette, kuid asjaolude tõttu oleks pidanud ette nägema Petrovi surma tema poolt tekitatud löögist, siis kannab ta kriminaalvastutust ettevaatamatu tapmise eest. Kui Ivanov, teades Petrovi poolt läbipõetud haigusest, nägi ette surma tekkimise võimaluse sellisest löögist ja seda ise soovis või teadlikult laskis sündida, siis kannab ta kriminaalvastutust tahtliku tapmise eest. Selles näites aga, kus surm järgnes arsti lohakuse tõttu tekkinud veremürgitusest (juhuslik tagajärg), tuleb kriminaalvastutuse küsimus lahendada järgmiselt. Sidorov, tekitades tahtlikult või ettevaatamatult kerge kehavigastuse, ei näinud ega pidanud ette nägema arsti lohakat tegevust. Seetõttu kannab Sidorov kriminaalvastutust ainult kerge kehavigastuse tekitamise eest ning tema suhtes on Aleksejevi surm „*casus*". Arst vastutab iseseisvalt kas ettevaatamatu tapmise või, kui ta on ametiisik, oma teenistuskohustustesse lohaka suhtumise eest.

Tegevusetuse kui kuriteolise tagajärje põhjuse küsimus tuleb lahendada analoogiliselt sellele, kuidas lahendati teo kui tekkinud kuriteolise tagajärje põhjuse küsimus. Subjekti tegevusetus peab olema üks tagajärje tekkimise paratamatuid tingimusi. Kui tegevusetus ei oleks aset leidnud, siis ei oleks aset leidnud ka kuriteoline tagajärg, sest subjekti aktiivsete tegudega oleks pandud piir tagajärje tekkimisele viinud kausaalahela arengule. Seepärast võib kausaalse seose küsimus kerkida tegevusetuse ja tekkinud tagajärje vahel mitte ainult siis, kui subjekt võis toime panna aktiivseid tegusid tagajärje saabumise ärahoidmiseks, vaid ka siis, kui subjektil lasus peale selle veel teatavate asjaolude tõttu ka eriline kohustus aktiivseks käitumiseks. Kui subjektil ei lasu erilist kohustust teatavaks teoks, siis puudub ka vajadus kausaalse seose esinemise küsimuse püstitamiseks tema käitumise (tegevusetuse) ja tekkinud tagajärje vahel. Juhtudel, kui subjekt ei võinud toime panna vajalikke aktiivseid tegusid, ei ole kausaalset seost tema tegevusetuse ja tekkinud tagajärje vahel. Kriminaalvastutuseks on juriidilise tähtsusega ainult see kausaalne seos, mida hõlmab või peab hõlmama isiku ettenägemine. Seepärast on kriminaalvastutuseks isiku tegevusetusega tekitatud kuriteolise tagajärje eest vaja, et tegevusetuse ajal oleks antud isiku tahtlik või ettevaatamatu suhtumine saabuvasse tagajärge.

Seega tuleb tegevusetuse teel toimepandud kuriteo kriminaalvastutuse küsimuse otsustamisel lahendada järgmised küsimused: 1) kas antud isikul lasus antud juhul eriline kohustus aktiivseks tegevuseks, 2) kas esines nende tegude mittesooritamine kuriteolise tagajärje tekkimise ühe paratamatu tingimusena (objektiivne põhjuslik seos), 3) kas esines isikul tegevusetuse ajal tahtlus või ettevaatamatus tekkiva tagajärje suhtes (subjektiivne psüühiline seos — süü).

Kuriteolise tagajärje tekkimise ärahoidmisele sihitud aktiivsete tegude eriline kohustus võib tuleneda: a) seadusest (näit. vanemate kohustus hoolitseda laste eest); b) lepingu või teenistuse alusel endale võetud kohustustest (näit. rööpaseadja kohustus rööpaid seada või signaali anda, et ära hoida rongiõnnetuse võimalust); c) selliseist antud isiku eelnevaist tegudest, mis asetavad õiguslikult kaitstud huvid reaalsesse ohtu (näit. kõhukoopa avanud kirurgi kohustus viia lõikus lõpule; lõikuse katkestamine, mis kutsus esile haige surma, toob endaga kriminaalvastutuse tahtliku või ettevaatamatu tapmise eest).

Kausaalse seose tuvastamine isiku teo ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel on kuri-

teo koosseisu jaatamise eelduseks kõigi nende kuritegude puhul, kus seadus jälitab mitte tegu kui niisugust, vaid tema tagajärge. Juhtivad kohtuorganid on sellele korduvalt tähelepanu juhtinud. Nii ütleb VNFSV Ülemkohtu KrKK määrus 13. novembrist 1925. a.: „tekkinud objektiivseid tagajärgi võib ühe või teise teo toimepannud isikule süüks arvata üksnes sel juhul, kui tagajärjed olid tema tegude tulemuseks, s. t. juhul, kui teo ja tagajärje vahel on kausaalne seos, mille tuvastamine ongi eeluurimise ja kohtuliku uurimise tähtsaim ülesanne." Samasuguseid juhendeid anti reas konkreetseis asjus juhtivate kohtuorganite poolt ka järgnevail aastail. Nii näit. lõpetas NSVL Ülemkohtu veetranspordi kolleegium 1937. a. kuriteo koosseisu puudumise tõttu kod. I. süüdistusasja VNFSV KrK § 59[5] järgi seepärast, et kohtulik uurimine ei selgitanud kausaalse seose esinemist auriku „Dekabrist" kauakestva seisaku ja kod. I. juhtimisel teostatud halva remondi vahel. NSVL Ülemkohtu kohtutegevuse järelevalve kolleegium lõpetas 1936. a. kod. Z. süüdistusasja VNFSV KrK § 111 järgi kartulite mahalaadimisel ülesnäidatud lohakuse eest, sest et mahalaadimine jäi teostamata mitte kod. Z. tegude tõttu, kes enda poolt võttis tarvitusele kõik temast olenevad abinõud mahalaadimiseks, vaid hoopis teiste isikute tegude tulemusena.

Mõningail juhtudel käsitatakse iseseisva kuriteona isiku tegevusetust, kellel ei lasunud erilist kohustust teatava tagajärje ärahoidmisele sihitud aktiivsete tegude toimepanemiseks, muidugi tingimusel, kui subjekt oleks võinud tagajärje ära hoida, kuid ei teinud seda. Tema käitumist kvalifitseeritakse sel juhul puhta kuriteolise tegevusetusena. Subjekt vastutab mitte tekkinud tagajärje, vaid tegevusetuse fakti kui niisuguse eest. 1922. a. VNFSV KrK § 164 nägi ette „vastavatele asutistele või isikutele teise isiku elule ohtlikust seisundist mitteteatamise, viimasele abi mitteandmise, kui tal oli võimalik abistada ja kui selle tagajärjel tekkis surm või raske kehavigastus". Selle paragraafi kohaselt oli subjekt vastutav tegevusetuse fakti kui niisuguse ja mitte tekkinud tagajärje eest. Asjaolu, et paragraaf karistas seda tegevusetust ainult surma või raske kehavigastuse tekkimise puhul, oli ainult kriminaalvastutuse objektiivseks tingimuseks ülesnäidatud tegevusetuse eest. Sotsialistliku moraali seisukohalt oleks õige sättida juhtudeks, kus abistamist mõne isiku surma või kehavigastuse vältimiseks oleks võidud teostada ilma tõsise ohuta, kahju tekkimise ärahoidmiseks aktiivsete tegude toimepanemise erikohustus. Neil juhtudel nimetatud tegude

mitteteostamine peaks kaasa tooma kriminaalvastutuse nagu kuriteolise tagajärje tekitamise eest.

Ukraina NSV, Gruusia NSV, Turkmeeni NSV ja Uzbeki NSV kriminaalkoodeksites esineb analoogiliselt 1922. a. VNFSV KrK §-le 164 eriline kuriteo koosseis — abi mitteosutamine elule ohtlikus seisundis viibivale isikule.

XIV peatükk.

KURITEO SUBJEKT.

§ 51. Kuriteo subjekti mõiste.

I. Kuriteo subjektiks võib olla iga teatud vanuse saavutanud süüdiv füüsiline isik.

Kuriteo subjektiks võib olla ainult inimene. See näib olevat endastmõistetav, kuid nagu ajalugu näitab, käsitati vana- ja keskajal kuriteo subjektina mitte ainult inimest, vaid ka asju, loomi ja linde. Keskaeg tunneb kohtuprotsesse inimest haavanud härja ja sea vastu, põlde rüüstanud lendavate rohutirtsude, viljapuid hävitanud tõukude, jahutagavarasid hävitanud hiirte jne. vastu. 1474. a. mõisteti Baselis kukk tulesurma, keda süüdistati selles, nagu oleks ta „mittepuhaste jõududega" ühendusse astunult munenud muna. Venemaal mõisteti 1593. a. riigivastases kuriteos süüdi isegi kirikukell, millega löödi häirekella ülestõusu puhul Uglitši linnas. Mässulist kirikukella karistati piitsaga ja saadeti siis Siberisse Tobolski linna.

Kuriteo subjektiks võib olla ainult füüsiline isik. Kuriteo subjektiks ei saa olla juriidilised isikud. VNFSV KrK § 2—5 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragraafide kohaselt rakendatakse kriminaalkoodekseid NSVL kodanike ja välismaalaste, s. t. ainult füüsiliste isikute suhtes.

Mingi kuriteo toimepanemine juriidilise isiku esindajate poolt ei muuda juriidilist isikut kuriteo subjektiks. Sellistel juhtudel jäävad kuriteo subjektideks kuriteo teostanud üksikud füüsilised isikud. Nii näit. kontrahendile (kolhoosnikule või üksiktalunikule) kuuluva raha süstemaatiline mittemaksmine kokkuostu-organisatsiooni poolt ei too kriminaalvastutust kokkuostu-organisatsioonile kui juriidilisele isikule tervikuna, vaid ta üksikuile tööjõududele (füüsilistele isikutele), kes on vahetult süüdi raha väljamaksu viivitamises. VNFSV KrK eriosa mõnedes paragraafides rõhutatakse

eriti ainult füüsiliste isikute kriminaalvastutust. Nii määrab VNFSV KrK § 128-g, mis näeb ette igasuguste rahasurrogaatide väljalaskmisel asutiste, ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide (juriidiliste isikute) poolt kriminaalvastutuse nende asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide juhtide, s. t. ikkagi ainult füüsiliste isikute suhtes.

II. Juriidiliste isikute kui kuriteo subjektide küsimus lahendatakse kriminaalõiguse kodanlikus teoorias mõnikord teisiti. Nii arvasid Liszt ja teised, et kuriteo subjektiks võivad olla ka juriidilised isikud. Nad lähtusid sellest, et teovõime tingimused kriminaalõiguses on üldiselt samad kui tsiviilõiguses. „Kes võib sõlmida lepinguid," ütleb Liszt, „see võib sõlmida ka kelmuslikke ja liigkasuvõtlikke lepinguid."

Mõned kodanlikud kriminalistid arvavad, et karistustest on juriidilistele isikutele kohaldatavad surmanuhtlus juriidilise isiku laialisaatmise või sulgemisena, vabaduskaotus pagenduse, väljasaatmise või teatud kohas viibimise keelu näol, lõpuks mitmesuguste õiguste kaotus, varalised karistused ja otsuse avaldamine.

Pärast imperialistlikku sõda kasvas kodanlike kriminalistide arv, kes pooldavad juriidiliste isikute tunnistamist kuriteo subjektideks. 1920. a. avaldas rumeenia professor Pella teose, milles ta nõudis kriminaalrepressiooni kõhklematut kohaldamist mitte ainult ametiühingulise liikumise juhtide, vaid ka ühingute eneste suhtes. Kriminaalõiguse rahvusvahelise ühingu Bukaresti kongressil 1929. a. seati spetsiaalselt üles juriidiliste isikute kriminaalvastutavuse küsimus. Kongress püstitas nõude, et kriminaalseadusandlusse võetaks normid kuriteoliselt seadust rikkuvate juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kohta.

Kuid mitte ainult teoorias, vaid ka kodanlikus seadusandluses leiab juriidiliste isikute kui kuriteo subjektide küsimus positiivse lahenduse. Nii võisid revolutsioonieelses vene kriminaalseadusandluses kuriteo subjektina figureerida ka juriidilised isikud. 1845. a. „Uloženije o nakazanijah" § 530, määrates 1. lõikes juutide karistatavuse juudi soost sõjaväelase varjamise eest, sätib 2. lõikes: „Peale selle nõutakse sisse sellelt juudi seltsilt, kus varjas end juudi soost väejooksik, igaühe pealt mitte üle kolmesaja rubla."

Saksa kriminaalseadusandlus võimaldas veel XIX sajandil rea maksukuritegude puhul juriidiliste isikute kriminaalvastutust.

Kodanlikus kriminaalseadusandluses saab pärastsõjaaegse imperialismi epohhil juriidiliste isikute kriminaalvastutuse küsimus edasise arengu osaliseks.

§ 52. Süüdimatus.

I. Kuriteo subjektiks võib olla ainult süüdiv isik. Süüdivaks loetakse isik, kes on võimeline oma tegudest aru saama ja neid juhtima. Isikud aga, kes seda võimet ei oma, on süüdimatud. Kui mingeid kuritegusid toimepannud süüdivate isikute suhtes kohaldatakse kriminaalkaristusi, siis ühiskonnaohtlikke tegusid toimepannud süüdimatute isikute suhtes kohaldatakse meditsiinilise iseloomuga vahendeid.

Et kuriteo subjektiks võivad olla ainult süüdivad isikud, siis mainitakse kriminaalseadusandluses spetsiaalselt kõiki neid tingimusi, mille esinemine kõrvaldab süüdivuse.

Nõukogude kriminaalseadusandluses formuleeriti süüdimatuse tingimused esmakordselt 1919. aasta „Juhtivais põhimõtteis". „Juhtivad põhimõtted" käsitasid süüdimatuina kahte isikute kategooriat: a) vaimuhaigeid, samuti isikuid, kes viibisid kuriteo toimepanemise ajal sellises seisundis, kus nad ei suutnud endile oma tegudest aru anda; b) isikuid, kes ei kannata küll vaimuhaiguse all, kuid joobnud oleku või tugeva hingelise erutuse (afekti) mõjul ei anna endile aru nende poolt toimepandavaist tegudest. Nii oli „Juhtivate põhimõtete" poolt süüdimatuks tunnistatud isikute ring väga avar.

1922. a. VNFSV KrK § 17 kohaselt ei olnud karistatavad need isikud, kes panid kuriteo toime kroonilise vaimuhaiguse või vaimutegevuse ajutise rikke seisundis või üldse niisuguses seisundis, kus toimepanija ei suutnud endale oma tegudest aru anda, samuti isikud, kes küll tegutsesid vaimse tasakaalu seisundis, kuid kohtuotsuse tegemise või täideviimise ajaks on jäänud vaimuhaigeks. Selliste isikute suhtes võidi kohaldada ainult meditsiinilise iseloomuga vahendeid. Selle paragraafi toime ei laienenud isikuile, kes kuriteo toimepanemiseks endid ise joobnud olekusse asetasid.

Nii oli 1922. a. VNFSV KrK järgi võimalik süüdimatute hulka arvata isikuid, kes polnud küll vaimuhaiged, kuid olid kuriteo toimepanemise hetkel sellises seisundis (isegi mitte haiguslikus), kus nad ei suutnud endile oma tegudest aru anda. Ainsa erandi tegi 1922. a. KrK üksnes nende isikute suhtes, kes endid kuriteo toimepanemiseks ise joobnud olekusse asetasid, — neid tunnistati süüdivaiks. Need isikud aga, kes teostasid kuriteo küll joobnud olekus, milline aga ei olnud tekitatud spetsiaalselt kuriteo toimepanemiseks, ei allunud kriminaalvastutusele, kui nad ei võinud endile oma tegudest aru anda.

Teissugune lahendus antakse süüdimatuse küsimusele 1924. a. „Põhialuste" §-s 7. Kokkukõlas selle sättega on formuleeritud

1926. a. VNFSV KrK § 11: „Kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid ei või kohaldada isikuile, kes on kuriteo toime pannud kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke või muus haiguslikus seisundis, kui need isikud ei suutnud endile aru anda oma tegudest või neid juhtida, samuti ka mitte isikuile, kes küll tegutsesid vaimse tasakaalu seisundis, kuid kohtuotsuse tegemise ajaks on jäänud vaimuhaigeks.

Neile isikuile võidakse kohaldada ainult meditsiinilise iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid."

VNFSV KrK § 11 kasutab süüdimatuse mõiste sättimiseks kahte kriteeriumi: meditsiinilist ja juriidilist. *Meditsiinilise kriteeriumi* moodustab krooniline vaimuhaiguse seisund või vaimutegevuse ajutine rike või muu haiguslik seisund; *juriidilise kriteeriumi* — võimetus endale oma tegudest aru anda või neid juhtida. Seejuures nõuab seadus isiku süüdimatuks tunnistamiseks, et tema käitumine vastaks samaaegselt mõlemale kriteeriumile. Nii näit. ei jätku ainuüksi kroonilise vaimuhaiguse või vaimutegevuse ajutise rikke esinemisest selleks, et isik tunnistataks süüdimatuks. On vaja, et haigus või vaimutegevuse rike oleksid saavutanud sellise astme, et isik ei suudaks endale oma tegudest aru anda või neid juhtida.

Kroonilisteks vaimuhaigusteks loetakse skisofreenia, langetõbi, progressiivne paralüüs, maniakaal-depressiivne psühhoos jne. Vaimutegevuse ajutise rikkena käsitatakse patoloogilise afekti seisundit, reaktiivseid seisundeid, patoloogilist joobumust jne.

„Põhialuste" § 7, samuti ka VNFSV KrK § 11 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragraafid lahendavad mitte ainult süüdimatuse küsimuse, vaid näevad ette ka karistuste mittekohaldamise isikuile, kes kuriteo toime panid süüdivas olekus, kuid haigestusid psüühiliselt uurimis- või kohtuliku menetluse ajal. Need juhud ei evi olemuselt mingit suhet süüdimatuse küsimusega, sest kuritegu pannakse siin toime süüdiva isiku poolt, kes haigestub psüühiliselt alles pärast kuriteo toimepanemist. Selliste isikute küsimus korraldatakse kriminaalprotsessuaalsetes koodeksites. Süüalusel psüühilise häire tekkimisel pärast kuriteo toimepanemist peatatakse kriminaalasja menetlus kuni süüaluse paranemiseni (VNFSV KrPK § 202), süüalune ise aga saadetakse psühhiaatrilisse ravilasse. Süüdistatava paranemisel uuendatakse menetlus ja süüalune kuulub süüdlaseks tunnistamise korral karistamisele. Kui paranemist ei järgnenud, lähetatakse asi kohtusse lõpetamiseks (VNFSV KrPK § 322). Kohus määrab sel juhul ühe VNFSV KrK §-s 24 sätitud meditsiinilise iseloomuga sotsiaalse kaitse vahenditest.

Kuriteo sooritanud isiku süüdimatuse küsimuse lahendamisel peab kohus (VNFSV KrPK § 63) välja kutsuma kohtu-psühhiaatrilise eksperdi, kes annab arvamuse süüaluse psüühilise seisundi kohta. Kuid tuleb silmas pidada, et eksperdi arvamus süüaluse psüühilise seisundi kohta ei ole kohtule siduv, vaid allub nagu iga teinegi tõend kohtulikule tõendite hindamisele (VNFSV KrPK § 298). Tõsi küll, eksperdi arvamusega mittenõustumisel peab kohus oma otsuses või erimääruses ekspertiisiga mittenõustumist üksikasjaliselt põhistama. Samasugune ekspertiisi menetlus on sätitud ka meditsiinilise iseloomuga vahendite määramisel isikuile, kes haigestusid psüühiliselt pärast kuriteo toimepanemist (uurimise ajal).

Eraldi tuleb käsitella nende isikute süüdimatuse küsimust, kes panid kuriteo toime joobnud olekus. „Põhialused" ei sisalda mingeid otseseid osutusi selles küsimuses. Kuid VNFSV KrK sätib spetsiaalselt joobnud olekus kuriteo toimepannud isikute süüdivuse küsimust. Nii ei laiene VNFSV KrK § 11 märkuse kohaselt selle paragraafi toime isikuile, kes on kuriteo toime pannud joobnud olekus. Üldreeglina loetakse seega kuriteo joobnud olekus toimepannud isik süüdivaks ja kriminaalselt vastutavaks. Üksnes juhtudel, kui joobnud olek omandab psüühilise haiguse iseloomu (näit. deliirium, patoloogiline joobumus jne.), käsitatakse sellises seisundis kuriteo toimepannud isikut süüdimatuna. Kuid mitte kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksid ei lahenda süüdivuse küsimust joobnud oleku korral ühesuguselt. Nii on Ukraina NSV KrK järgi isikud, kes panid kuriteo toime joobnud olekus, süüdivad üksnes siis, kui nad endid kuriteo toimepanemiseks teadvalt joobnud olekusse asetasid. Neil juhtudel aga, kui selline teadlik enese joobnud olekusse asetamine puudus ja kui joobnud olek jõudis astmeni, milles kuriteo toimepannu ei võinud endale oma tegudest aru anda ja neid juhtida, kõrvaldub ka Ukraina KrK järgi süüdivus.

II. Kodanlik kriminaalseadusandlus ei lahenda süüdimatuse küsimust ühtlaselt.

Nii sätib kehtiv Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks süüdimatuse mõistet järgmiselt: „Ei ole ei rasket kuritegu ega kuritegu, kui süüdistatav viibis oma teo (s. t. kuriteolise teo) toimepanemise ajal hullumeelsuse *(démence)* seisundis." „*Démence*'ina" käsitab seadus sellist psüühiliste võimete muutust, mis endaga kaasa toob intellekti ja tahte täieliku kaotuse. Need isikud, keda tunnistatakse kuriteo toimepannuks „*démence*'i" seisundis, mõistetakse õigeks.

Kui süüdimatuse tõttu kohtu poolt õigeksmõistetu osutub eksperdi arvamuse kohaselt ühiskonnale ohtlikuks, siis lähetatakse tema küsimus 1838. a. hullumeelsete kohta antud seaduse alusel administratiivvõimudele otsustamiseks. Kohus ise ei või süüdimatute suhtes mingeid vahendeid kohaldada. Hullumeelsete kohta käiv 1838. a. seadus annab politseile õiguse paigutada süüdimatuid erilistesse raviasutistesse. Sellisesse asutisse paigutatud süüdimatu võib seal väga kaua viibida. Hoolimata arstide-psühhiaatrite soodsatest tõenditest võib prefekt keelduda

teda vabastamast. Hullumeelsete kohta käiv 1838. a. seadus võtab psüühiliselt haigelt õiguslikud garantiid ja võimaldab kuritarvitusi politsei poolt.

Ennerevolutsiooniaegse vene „Uloženije o nakazanijah" kohaselt „sündimise poolest hullu või nõdrameelse poolt toimepandud kuritegu või üleastumist ei arvata talle süüks, kui pole kahtlust selles, et hull või vaimuhaige oma seisundi tõttu ei võinud nimetatud ajal omada kujutlust oma teo seadusvastasusest ja teo enese omadusest" (§ 95). Samal alusel ei arvatud süüks ka neid kuritegusid ja üleastumisi, mis sooritati haige poolt täpselt tõendatud meeltesegaduse hoos või täielikus meelemärkusetuses (§ 96). Peale eelnimetatute sisaldab Uloženije o nakazanijah veel terve rea paragraafe, mis käsitlesid üksikuid süüdimatuse juhtumeid (kurttummad, kuutõvesus jms.). Vastukaaluks Uloženije o nakazanijah'ile sisaldas 1903. a. Ugolovnoje uloženije üldsätte, mis sisaldas ka süüdimatuse üldise kriteeriumi ja kokkusurutud üldistatud loetelu süüdimatuse seisundeist.

1930. a. Itaalia kriminaalseadustik tunneb kahte süüdimatuse liiki: süüdimatus kui „hingeliste võimete täieline kaotus" ja vähenenud süüdivus kui „hingeliste võimete osaline kaotus". Täielikult süüdimatuks tunnistatud süüalused kuuluvad õigeksmõistmisele, kuid nende suhtes kohaldatakse tingimata „kindlustusvahendeid" nn. „kohtulikkusse manikoomiasse" interneerimisena. Selles asutises viibimise minimaalsed tähtajad on määratud toimepandud kuriteo raskusest sõltuvalt kas 10, 5 või 2 aastat. Nii peab haige, kuigi ta paraneb enne tähtaega, kohtulikusse manikoomiasse jääma. Psüühiliselt haigete interneerimine võib muutuda eluaegseks. Manikoomiast väljalaskmise küsimus otsustatakse kohtuniku poolt ainuisikuliselt. Vähenenult süüdivaks tunnistatud isikute suhtes kohaldatakse lisaks karistusele veel kindlustusvahendeid interneerimisena „ravi- ja järelevalveasutisse". See interneerimine võib kesta pikemat aega.

§ 53. Alaealisus.

I. Kuriteo subjektina ei ole käsitatav iga füüsiline isik, vaid ainult teatava vanuse saavutanud isik. Lapseealised isikud, kui mittesuutelised oma tegusid juhtima ja endile oma tegudest aru andma, ei saa olla kuriteo subjektiks. Vanus, mille saavutamisel füüsiline isik võib olla kuriteo subjektiks, sätitakse kriminaalseadusandlusega. Nõukogude kriminaalõiguses ei lahendatud kuriteo subjekti vajaliku vanuse küsimust alati ühtlaselt.

1918. a. antud esimene nõukogude võimu dekreet alaealiste vastutusest määras, et „mõlemast soost alaealiste, vanusega kuni 17 aastat, ühiskonnaohtlike tegude hulgas märgitud asjad kuuluvad alaealiste komisjoni pädevusse". Selle dekreedi kohaselt ei kandnud 17. eluaastat mittesaavutanud isikud kriminaalvastutust ega olnud kuriteo subjektid.

„Juhtivad põhimõtted" sättisid §-s 13, et „alaealised kuni 14. eluaastani ei allu kohtule ega karistusele. Nende suhtes kohaldatakse üksnes kasvatuslikke (kohandamise) vahendeid. Samu vahendeid kohaldatakse ka üleminekuealiste isikute — 14—18-aastaste suhtes, kes tegutsesid arusaamiseta". „Juhtivad põhimõtted" tõid seega tunduvaid muudatusi kuriteo subjekti vanuse küsimusse, võrreldes

eespooltoodud nõukogude võimu esimese dekreediga alaealiste kohta. „Juhtivate põhimõtete" kohaselt ei võinud ühelgi juhul kuriteo subjektiks olla alla 14-aastased isikud. Isikud aga 14.—18. eluaastas, kui nad panid ühiskonnaohtliku teo toime „arusaamisega" allusid kriminaalvastutusele ja võisid seega olla kuriteo subjektiks.

VNFSV 1922. a. KrK § 18 kohaselt ei allunud kuni 14-aastased alaealised üldse kriminaalvastutusele, kuna alaealised 14.—16. eluaastani võisid, olenevalt alaealiste asjade komisjoni suvast alluda kriminaalvastutusele. Alaealised 16—18 aasta vanuses allusid kriminaalvastutusele süüdivuse üldalustel.

„Põhialused" sisaldasid üksnes üldisi sätteid lapseealiste ja alaealiste kohta. „Põhialuste" § 8 kohaselt tuli lapseealistele kohuslikult kohaldada meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid, alaealistele aga ainult juhtudel, kui vastavad organid tunnistasid mittevõimalikuks kohaldada neile kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid. Kõigil teistel juhtudel otsustati meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendite kohaldamine kohtu poolt. Seega jätsid „Põhialused" lapseealisuse ja alaealisuse vanuse sättimise liiduvabariikide hooleks.

VNFSV 1926. a. KrK kõrvaldas oma kehtivuse esimestel aastatel täielikult kuni 14-aastaste alaealiste kriminaalvastutuse (§ 12). 14—16-aastaste alaealiste suhtes andis koodeks alaealiste asjade komisjonile õiguse kohaldada kas meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendeid või anda selliste alaealiste asjad üle kohtuorganeile. Alaealised 16—18 aasta vanuses allusid kriminaalvastutusele. VNFSV 1926. a. KrK § 50 kohaselt kuulus vabaduskaotuse või sunduslike tööde määramisel alaealisele karistustähtaeg kohuslikule lühendamisele: 14—16-aastastele poole võrra, 16—18-aastastele aga kolmandiku võrra sellest tähtajast, mis oleks kohtu poolt määratud kuriteo eest juhul, kui selle toimepanijana oleks esinenud täisealine.

1929. a. teostati uued muudatused alaealiste kriminaalvastutuse küsimuses. VNFSV VKTK ja RKN 1929. a. 30. oktoobri määruse (VSKK 1929. a., nr. 82) alusel ei kohaldata alaealiste suhtes 14—16 aasta vanuses üldse kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid, nende asjad ei kuulu üleandmisele kohtuorganeile, vaid lahendatakse alaealiste asjade komisjonide poolt. Vastavalt sellele muudeti ka VNFSV KrK §-i 12.

NSVL KTK ja RKN 1935. a. 7. aprilli määrusega (LSKK 1935. a., nr. 19) teostati selles küsimuses põhilised muudatused. „Kuritegevuse kiireimaks likvideerimiseks alaealiste keskel NSVL KTK ja RKN määravad: 1) Alaealisi alates 12 aasta vanusest, kes

on süüdi varguste toimepanemises, vägivallateos, kehavigastuste või vigastuste tekitamises, tapmises või tapmiskatses, võtta kriminaalkohtulikule vastutusele kõigi kriminaalkaristuste kohaldamisega."

Määrus muutis ära „Põhialuste" § 8. Vastavalt sellele muudeti VNFSV KrK §-i 12 ja tühistati § 50.

Seoses 1935. a. 7. aprilli seadusega tuleb lahendada kuriteo subjekti vanusliku tunnuse küsimust järgmiselt. Reeglina võib kehtivas nõukogude kriminaalseadusandluses kuriteo subjektiks olla ainult 16-aastase vanuse saavutanud isik. Ainult selliste kuritegude, nagu vargus, tapmine, kehavigastus, vigastus ja igasugused muud vägivallateod isiku vastu, subjektiks võivad olla ka isikud, kes on saavutanud 12. eluaasta. Kohtupraktikas ilmnes 1935. a. 7. aprilli seaduse suhtes kallak laiendavaks tõlgenduseks. Nii hakkasid kohtud 12. eluaastasse jõudnud isikuid ka teiste kuritegude eest kriminaalvastutusele võtma, nagu näiteks huligaansuse jm. eest. Seaduse sellise laiendava tõlgenduse vältimiseks selgitas NSV Liidu Ülemkohtu 52. pleenum, et kuritegude loetelu, millede järgi võib 1935. a. 7. aprilli seaduse alusel alaealisi 12—16 aasta vanuses vastutusele võtta, ei tule laiendavalt tõlgendada ja seepärast ei või nimetatud vanuses alaealisi kriminaalvastutusele võtta kuritegude teiste liikide eest; nende suhtes kohaldatakse kasvatuslikke vahendeid, mis sätitud VNFSV KrK §-s 25 ning teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragraafides.

1935. a. 7. aprilli seaduse laiendava tõlgenduse mittelubatavusele osutasid ka NSV Liidu Prokuröri 1935. a. 4. juuli tsirkulaar nr. 68/1 ja NSV Liidu Ülemkohtu ning Prokuratuuri direktiivkiri nr. 36/71 21. juulist 1935. a. 12—16 aasta vanuste alaealiste kriminaalvastutusele võtmise võimaluse määrab 1935. a. 7. aprilli seaduses loeteldud kuritegude tunnuste esinemine nende tegudes, olenemata sellest, millise KrK paragraafi põhjal nende tegusid kvalifitseeritakse. Samale seisukohale asus ka NSV Liidu Ülemkohtu 58. pleenum.

II. Vene revolutsioonieelse õiguse järgi (Uloženije o nakazanijah § 137) „lapsed, kes on alla kümne aasta vanad, ei allu kohtulikule jälitamisele ja seadustes määratud karistusele". Lapsed üle 10 aasta vanuses võisid vastutada kriminaalkorras ja seega olla kuriteo subjektideks. Tõsi küll, Uloženije o nakazanijah tegi reservatsiooni selle kohta, et alaealised 10—17 aasta vanuses, keda kohtu poolt tunnistati kuriteo sooritanuks „arusaamiseta", antakse vastutava järelevalve alla kas vanemaile või teistele usaldusväärseile isikuile. Kuid see reservatsioon kinnitab, et revolutsioonieelne seadusandlus eeldas kuritegude „arusaamisega" sooritamise võimalust 10 aasta vanuste laste poolt.

Inglismaal algas 1908. a. „lasteseaduse" järgi lapseealiste kriminaal-

vastutus 7. eluaastaga. Uue, 1933. a. antud lapse- ja alaealiste seadusega määratakse lapseealiste kriminaalvastutavus 8. eluaastast alates.

Kehtivas inglise õiguses on alaealiste õiguserikkujate „mõjutamise vahendite" süsteem äärmiselt keerukas. 1933. a. seaduse kohaselt ei kohaldata surmanuhtlust isikuile, kes pole saavutanud 18-a. vanust. Kuid surmanuhtluse asemel mõistab kohus selliseid isikuid vabaduskaotusele „tähtajaga tema kõrguse äranägemisel" — tegelikult siseministri äranägemisel, selle ministri poolt määratud kohtades ja tingimustes. Alaealisi 14.—17. eluaastani võib mõista vangi, kui kohus leiab, et alaealine on „niivõrd kangekaelse iseloomuga või niivõrd rikutud, et teda ei või paigutada varjupaika". Teistest karistusvahenditest, mida inglise õiguse järgi võib alaealistele mõista, tuleb eriti peatuda ihunuhtlustel. Kehtiva õiguse järgi võib ihunuhtlust määrata üle 14 aasta vanustele meessoost isikutele rea eristatuutides sätitud kuritegude eest. Peale selle on kohtul õigus määrata mistahes kuriteo eest muu karistuse asemel kuus vitsahoopi ka isikuile, kes pole jõudnud 14. eluaastasse. Kuid peksu (ihunuhtlust) ei kohaldata ainuüksi kohtu poolt, vaid ta on ka üks distsiplinaarvahendeid alaealiste mõjutamisel, keda kohtud saadavad (siseministri poolt) „heakskiidetud" koolidesse.

Prantsuse alaealisi käsitleva seadusandluse aluseks on 1912. a. „seadus lastekohtutest ja järelevalvest", osaliselt täiendatud ja muudetud 1921. a. 22. veebruari seadusega. Nende seadustega määratakse alaealiste vastutus kõigis kuritegudes 13. eluaastast peale.

Kui tunnistatakse, et alaealine 13—16 aasta vanuses tegutses „arusaamisega", siis määratakse karistus järgmiselt: kui ta oleks allunud surmanuhtlusele või tähtajata sunnitööle, siis mõistetakse ta vangi tähtajaga 10 kuni 20 aastani; kui ta oleks allunud tähtaegsele sunnitööle või parandusmajas kinnipidamisele, siis mõistetakse ta vangi tähtajaga 20 kuust kuni 10 aastani esimesel korral ja kuni 5 aastani teisel korral; kõigil juhtudel võib talle keelata elamisõigust teatud kohtades kestusega 5 kuni 10 aastani; kui ta oleks allunud kodanikuõiguste kaotusele või pagendusele, karistatakse teda kinnipidamisega vanglas tähtajaga ühest aastast kuni viie aastani.

Saksamaal sätiti võitlust alaealiste kuritegevusega 1923. a. 27. veebruari lastekohtute seadusega. Selle seaduse § 2 ütles, et karistusele ei allu need, kes sooritasid kuriteo alla 14-aastases vanuses. Isikud 14—18 aasta vanuses aga allusid kriminaalvastutusele ja nende asju lahendati lastekohtuis. Surmanuhtluse ja sunnitöö asemel kohaldati 14—18-aastastele alaealistele kinnipidamist vanglas tähtajaga ühest aastast kuni 10 aastani.

1934. a. 24. aprilli seadusega tühistati poliitiliste asjade suhtes kõik alaealistele 1923. a. seadusega määratud soodustused. Alaealiste süüdistusasjad poliitilistes kuritegudes võeti lastekohtutelt ära.

1933. a. 24. novembri „seadus ohtlike harjumus-kurjategijate vastu" võimaldab harjumus-kurjategijate kategooriasse viia ka alaealisi ning annab sellega õiguse kohaldada alaealiste suhtes kõiki temas sätitud karistusi ja kindlustusvahendeid.

§ 54. Kuriteo erisubjektid.

Üldreeglina võib kuriteo subjektiks olla iga süüdiv füüsiline isik, kes on saavutanud nõukogude kriminaalõiguses sätitud vanuse. Sellelt seisukohalt võivad kuriteo subjektiks olla niihästi NSVL kodanikud kui ka välismaalased. Sellele osutab otseselt VNFSV KrK, mille § 2 ja 3 käsitlevad kuriteo subjekte, kes on NSVL kodanikud, § 4 ja 5 näevad aga kuriteo subjektidena ette ka välismaalasi. Kuid reas nõukogude seadusandluses ettenähtud kuritegudes võivad kuriteo subjektideks olla ainult NSV kodanikud. Nii võib seaduses kodumaa reetmisest (VNFSV KrK

§ 58 [1a] —58 [1g]) ettenähtud kuritegudes kuriteo subjektiks olla ainult NSVL kodanik. Täpselt samuti võivad VNFSV KrK § 84-a sätitud kuriteo (NSVL kodanike poolt tehtud leiutiste esitamine välismaal) subjektideks olla ainult NSVL kodanikud.

Terves reas nõukogude kriminaalseadusandluses sätitud kuritegudes võivad kuriteo subjektiks olla ainult isikud, kes teostavad teatavat tööd nõukogude riiklikes asutistes või kannavad erilisi kohustusi nõukogude riigi ees. Nii näit. võib VNFSV KrK §-des 109—121 sätitud kuritegude (ametialased kuriteod) vahetuks täideviijaks olla ainult isik, kes täidab teatavat ametit nõukogude riiklikus asutises või nõukogude ühiskondlikes organisatsioonides (VNFSV KrK § 109 märkus). Täpselt samuti võivad Sõjaväeliste kuritegude määrustikus ettenähtud kuritegude subjektiks (täideviijaks) olla ainult sõjaväelased või TTPA ja MSL teenistuskohuslikud reservlased või nendega võrrutatud isikud (VNFSV KrK § 193[1] märkus).

Üksikute ametialaste ja sõjaväeliste kuritegude koosseisude esinemiseks on vajalik, et subjekt kuuluks ametialaste isikute või sõjaväelaste erikategooriasse. Nii näit. võib VNFSV KrK § 114 sätitud kuriteo (õigusemõistmisele mittevastava otsuse tegemine) subjektiks olla ainult kohtunik või rahvakaasistuja. Sõjaväeliste kuritegude määrustiku §-s 17 ettenähtud kuriteo (TTPA juhtiva koosseisu ametialased kuriteod) koosseisuks on vajalik subjekti kuuluvus TTPA juhtivasse koosseisu.

Võib tuua veel terve rea teisi näiteid, mis tõendavad, et teatavate kuritegude subjektiks ei või olla iga isik, vaid ainult spetsiaalne isik. Nii võivad VNFSV KrK § 128-a kohaselt kuriteo (halvakvaliteedilise produktsiooni väljalaskmine) subjektiks olla üksnes trustide juhatajad, ettevõtete direktorid ja administratiiv-tehnilisse personaali kuuluvad isikud. Selle kuriteo subjektiks ei saa olla tehase, vabriku või ettevõtte tööline. VNFSV KrK § 128-v sätitud kuriteo (valemõõtmine ja -kaalumine) subjektiks võivad olla üksnes riiklike magasinide, poodide, kioskite, söögimajade, einelaudade jne. töötajad.

Terves reas nõukogude kriminaalseadusandluses sätitud kuritegudes võivad kuriteo subjektiks olla teataval kutsealal töötavad isikud. Nii näit. võib VNFSV KrK § 157 lg. 2 sätitud kuriteo subjektiks (meditsiinilise praktikaga tegeleva isiku poolt meditsiinilise abi andmisest keeldumine) olla meditsiinilise praktikaga tegelev isik, § 140 lg. 1 sätitud kuriteos (abordi tegemine arsti poolt) — üksnes arst.

Mõnede kuritegude subjektiks võivad olla üksnes isikud, kel seaduse alusel on teiste isikute suhtes erilisi kohustusi. Nii näiteks

võivad VNFSV KrK § 158 ettenähtud kuriteo (alimentide mittemaksmine) subjektiks olla ainult vanemad või teised alimente maksma kohustatud isikud, VNFSV KrK § 156 ettenähtud kuriteo (ohtu jätmine) subjektiks aga on üksnes see isik, kel lasub erilise hoole kohustus abitusse seisundisse jäetu suhtes.

Reas kuritegudes võivad subjektiks olla üksnes isikud, kel seaduse alusel on võimuorganite suhtes teatavad kohustused: tunnistaja, ekspert VNFSV KrK § 92 järgi, maksumaksja — VNFSV KrK § 60 järgi jne.

XV peatükk.

KURITEO KOOSSEISU SUBJEKTIIVNE KÜLG.

§ 55. Süü kriminaalvastutuse tingimusena.

I. Selleks, et tunnistada süüdivat isikut kuriteo eest kriminaalselt vastutavaks, ei jätku tuvastamisest, et kuritegu sooritati antud isiku poolt. On vaja tuvastada veel antud isiku süü selle kuriteo toimepanemises.

Süü on tahtluse või ettevaatamatuse kujul esinev isiku psüühiline suhe tema poolt toimepandud teoga. See on kuriteo koosseisu subjektiivne külg. Psüühilise seose puudumine subjekti ja kuriteo vahel tähendab ka kuriteo koosseisu puudumist isiku teos.

Nõue, et kriminaalvastutus olgu lubatav üksnes individuaalse süü esinemise korral, oli kodanluse ideoloogide poolt võitluses feodaalse riigiga esiletõstetud progressiivseid kodanlik-õiguslikke nõudeid. Feodaalse riigi seadusandlus ja kohtupraktika tundsid laialdaselt niihästi objektiivset süüksarvamist, s. t. ilma süüta vastutust tekitatud tagajärje eest, kui ka kollektiivset vastutust — elanikkonna suurte gruppide või üksikute kogukondade ja asunduste vastutust üksiku isiku poolt toimepandud kuriteo eest. 1789. a. inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni § 9 kuulutas üldise printsiibina, et „igaühte eeldatakse mittesüüdlaseks, kuni teda ei ole kohtu poolt süüdlaseks tunnistatud". Kuid kodanlik-demokraatlikud põhimõtted kannatavad praktikas alati paljude kitsenduste all. Kodanlik seadusandlus ja kohtupraktika, kõnelemata administratiiv-politseilisest praktikast, kohaldavad tegelikult sageli karistust sõltumatult igasugusest individuaalsest süüst puhtobjektiivse süüksarvamise korras. Oma karistus-poliitika teostamisel asumaades haaravad imperialistlikud riigid sageli kollektiivse

vastutuse järele, eriti asumaade rahvaste rahvusliku vabastusvõitluse mahasurumiseks.

Kodanlik filosoofia ja kriminaalõigusteadus omistasid palju tähelepanu süü eest kriminaalvastutuse põhistamisele. Selle küsimuse lahendus anti kas indeterminismi alusel, s. t. inimese ei millestki sõltuva vaba tahte olemasolu tunnustamisega, või determinismi alusel, s. t. inimese tahte kausaalse sõltuvuse tunnustamisega ümbritsevas maailmas valitsevast välisest paratamatusest.

Klassikaliseks näiteks kriminaalvastutuse põhistamisele vaba tahte põhimõttel on Kant'i kriminaalõiguslik teooria. Eitades teoreetilise mõistuse alal vaba tahte mõistet kui ümbritseva maailma tunnetuse alustega ühendamatut mõistet, taastas Kant praktilise mõistuse alal, otsustuse alal inimese olemapidavast käitumisest täies ulatuses vaba tahte mõiste kõlblusseaduse enese kui kategoorilise imperatiivi olemasoluks hädavajaliku eeldusena. Seepärast pidas Kant võimalikuks vaadelda inimest üheaegselt „ilmumina" (ta empiiriline iseloom) ja „asjana iseeneses" (ta aprioorne iseloom). Inimene, vaadelduna „ilmumina", meie meelelistele tajudele kättesaadava olendina, allub oma käitumises kausaalsusseadusele, nagu iga „ilmumgi". Inimene, vaadelduna „asjana iseeneses", ei saa olla meie tunnetuse objektiks, ta ei allu oma käitumises kausaalsusseadusele, ta juhindub ainult oma vabast tahtest. Sel juhul inimese vaba tahte olemasolu, s. t. kõigist empiirilise maailma mõjudest sõltumatu tegutsemise võimaluse tunnustamine on Kant'ile kriminaalvastutuse eelduseks. Süüksarvamine tähendas Kant'ile tunnustada antud isik tema poolt toimepandud kuriteo vabaks põhjuseks *(causa libera)*.

Determinismi pinnal andsid süü ja vastutuse põhistuse XVIII saj. prantsuse materialistid. Nii arvas näiteks Holbach, et inimeste teod ei ole kunagi vabad; nad on nende temperamendi, eelarvamuste, õnne tõepäraste või väärade käsituste, kasvatuse mõjul kujunenud vaadete, eeskuju ja igapäevase kogemuse paratamatud järeldused. Tema arvates pannakse kuritegusid toime ainult seepärast, et „kõik aitab selleks kaasa, et teha inimesi kuriteolisteks ja pahelisteks — nende usundilised veendumused, nende valitsused, nende kasvatus, nende poolt tähelepandavad eeskujud". Kuid inimese tegude sõltuvuse tunnustamine mitte ainult ei kõrvalda kriminaalvastutuse mõtet, vaid vastupidi annab mõistliku aluse toimepandud kuriteo eest karistuse kohaldamiseks: karistus võib inimesi mõjutada teatud tegusid toime panema ja teistest hoiduma. Karistus võib inimese tahet modifitseerida. Mingit tegu kellelegi süüks

arvata tähendab omistada talle selle toimepanemist; süüksarvamine leiab aset sellest hoolimata, et inimese käitumine oli põhjuslikult tingitud. Kuid karistus osutub õiglaseks ainult siis, kui ta hoiab ära ühiskonnale tõeliselt kahjulike tegude toimepanemist.

Omapärase käsitluse kriminaalvastutusest andis oma teostes A. Feuerbach. Tahtevabadus võis tema seisukohalt esineda ainult puhtsisemise moraalse süüksarvamise alusena. Ta on kohaldatav ainult moraalsete kohustuste intelligiibsele maailmale, kus kokkukõlas kategoorilise imperatiivi nõuetega vaadeldakse inimest ennastmäärava olendina. A. Feuerbachi seisukohalt on vabaduse mõiste kriminaalõigusele ilma igasuguse tähenduseta. Seadusandlusele ja kohtule on inimene meie teoreetilise mõistuse tunnetuse objektiks, seepärast laieneb temale, nagu ka kõigile teistele loodusnähtustele kausaalseaduse toime. Seepärast seab A. Feuerbach kriminaalõiguse ja kriminaalvastutuse determinismlikule alusele, lähenedes seega prantsuse materialistidele. Kuriteo toimepanemise põhjusi näeb A. Feuerbach antud isiku kasvatuse iseloomus, tema looduslikus organisatsioonis, ta kujutlusi määravates välistes asjaoludes jne. Kriminaalkaristus peab kodanikke ähvardavalt mõjutama selleks, et luua neis vastumotiive kuriteo toimepanemise ajedele. Karistus peab psühholoogiliselt determineerima isiku tahet seaduse nõuetest kinni pidada. Karistus ei suudaks oma ülesandeid teostada inimeste suhtes, kes on omaenese käitumise vabaks põhjuseks. Oma sammude eest võivad kriminaalselt vastutada ainult need isikud, kel leidub teatavaid psüühilisi võimeid, mis lubavad teostada psühholoogilise sunni, s. o. karistuse ülesandeid. Kriminaalvastutus eeldab mõistuse olemasolu seaduse tunnetamiseks, otsustusvõime olemasolu toimepandud teo subsumeerimiseks kriminaalseadusele ja kuriteo toimepanemisele suunatud tahtevõimet. Seepärast A. Feuerbachile seisnes süü mittetahtmises alistuda õiguse nõuetele, kriminaalseaduse karistusähvarduse olemasolust hoolimata. See süü võib väljenduda niihästi tahtluse kui ettevaatamatuse kujul.

Kriminalistide-antropoloogide ja osalt kriminalistide-sotsioloogide poolt determinismi seisukohalt antav kriminaalvastutuse põhistus seisnes vajalikkuses kaitsta ühiskonda sotsiaalselt ohtliku isiku eest. E. Ferri nn. „sotsiaalse vastutuse" teooria seisnes selles, et kuna inimene elab ühiskonnas, siis peab ta tingimata vastutama ühiskonnaohtlike tegude toimepanemise eest; seejuures langes ära igasugune vahetegemine süüdivate ja süüdimatute isikute vahel, sest nii ühtede kui teiste käitumine on ühiskonnaohtlik.

Kodanlikus kriminaalõiguse õpetuses leidub ka teooriaid, mis kriminaalvastutuse põhistamiseks ühendavad eklektiliselt determi-

nismi ja indeterminismi seisukohad. See on prantsuse kriminalistide keskel eriliselt levinud nn. tahte suhtelise vabaduse teooria. Selle teooria pooldajad tunnustavad inimese käitumise sõltuvust, kuid mitte täielikku. Nad arvavad, et teatavais piirides jääb inimese tahe ikkagi determineerimatuks, vabaks. Kriminaalvastutust põhjendavad nad suhteliselt vaba tahtega.

II. Marksistlik-leninistlik teooria lahendab tahtevabaduse küsimuse põhimõtteliselt erinevalt indeterministlikest õpetusist, mehaanilisest materialismist ja eklektilisist teooriaist, mis püüavad ühendada endas vastandlikke maailmavaateid. Marksismi suhtumine tahtevabadusse on väljendatud ammendava selgusega järgmistes F. Engelsi sõnades: „... Vabadus ei seisne kujuteldavas sõltumatuses loodusseadustest, vaid nende seaduste tunnetamises ja võimaluses neid seepärast plaanikindlalt teatavateks eesmärkideks kasutada. See on õige niihästi välise looduse seaduste kui ka nende suhtes, mis reguleerivad inimese enda füüsilist ja psüühilist elu, — kahte liiki seaduste kohta, mida võime üksteisest eraldada vahest ainult mõttes, kuid mitte tegelikkuses. Seepärast ei tähenda tahtevabadus midagi muud kui võimet teha asjatundlikke otsuseid. Järelikult, mida v a b a m on mõne inimese arvamus teatud probleemi suhtes, seda suurema p a r a t a m a t u s e g a kujundub selle arvamuse sisu; ja vastupidi, teadmatusest tulenev ebakindlus, mis valib nagu isetahteliselt paljude erinevate ja vastukäivate lahenduste vahel, tõendab just sellega oma vabadusetust, oma alluvust tegelikkuse objektile, mida ta just oleks pidanud enesele allutama. Järelikult seisneb vabadus loodusliku paratamatuse tunnetamisele rajatud valitsemises enda ja välise looduse üle; tähendab, ta on ajaloolise arengu vajalikuks produktiks. Esimesed, loomariigist eraldunud inimesed olid kõiges olulises samuti mittevabad kui loomad ise; kuid iga samm edasi kultuuriteel oli sammuks vabaduse poole [1].“

Nii ei eita marksism vaba tahet, kuid ainult tema seletab seda teaduslikult kui inimese võimet tegutseda asjatundlikult. „Determinism mitte ainult ei eelda fatalismi, vaid vastupidi nimelt annabki pinna targaks tegutsemiseks,“ kirjutas Lenin [2]. Idealistliku filosoofia tavaline kujutlus tahtevabadusest on ideoloogiliselt moonutatud käsitus inimese sellest võimest. Artiklis „Surmanuhtlus“ kirjutas K. Marx: „Kas ei tähenda see enesepetmist, kui indiviidi asemele tema tõeliste motiividega, tema poolt kogetava sotsiaalse keskkonna mitmepalgelise mõjutusega seatakse „vaba tahte“

---

1 M a r x ja E n g e l s, Teosed, XIV k., lk. 114.
2 L e n i n, Teosed, I k., lk. 292.

abstraktsioon, asendades kogu inimese ühega inimese paljudest omadustest [3]."

Asjatundlikult tegutseda suutev isik etendab aktiivset osa välismaailma muutmises, kuigi see tegevus on määratud seda suurema paratamatusega ja seda vähem on selles juhuslikkuse elemente, mida vabam on inimese arvamus antud konkreetses küsimuses. Inimese võime tegutseda asjatundlikult kutsub esile inimese vastutuse toimepandud tegude eest, määrab tema süü toimepandud teo eest. Mida suurema asjatundlikkusega inimene tegutseb, seda vastutavam on ta toimepandud tegude eest, seda suurem on ka tema süü põhjustatud tagajärje suhtes.

Seepärast kirjutas V. I. Lenin: „Determinismi idee, püstitades inimese tegude paratamatuse, hüljates mõttetu luulendi tahtevabadusest, ei hävita põrmugi ei mõistust, ei inimese südametunnistust ega ta tegude hinnangut. Hoopis vastupidi, ainult deterministliku vaate juures ongi võimalik vali ja õige hinnang, mitte aga milletahes veeretamine vabale tahtele [4]."

Meie edu kasvamisega kultuurilise revolutsiooni teostamisel kasvab meie rahva kõige laiemate masside kultuursus ja teadlikkus. Ühes sellega kasvavad ka üksiku isiku vastutuse teadvus oma sammude eest ja sotsialistliku riigi nõuded tema suhtes. Sotsialistliku kriminaalõiguse suhtes omab erilist tähtsust individuaalne vastutus, üksiku isiku individuaalne süü tema poolt toimepandud kuriteolise teo eest.

Oma avaldustes kriminaalõiguse küsimuste kohta kasutas Lenin korduvalt süü mõistet kui individuaalse vastutuse eeldust. Süüdluse mõistet kasutavad ka nõukogude võimu esimesed dekreedid kriminaalõiguse alal. Süü indeterministliku käsituse eitamine sotsialistliku kriminaalõiguse poolt ei tähenda ei isiku individuaalse süüdluse ega süüdluse vormide erisuste eitamist.

1919. aasta „Juhtivad põhimõtted" rõhutasid §-s 10 sotsialistliku kriminaalõiguse loobumist süü indeterministlikust käsitusest ja sellega ühendatud vaatest karistusele kui kättemaksuaktile: „Karistuse valikul tuleb silmas pidada, et kuritegu kutsutakse klassiühiskonnas esile nende ühiskondlike suhete laadist, milles kurjategija elab. Seepärast ei ole karistus kättemaks „süü" eest, ei ole „süü lunastamine". Tahtevabadusel põhineva süü ja karistuse-kättemaksu eitamine „Juhtivates põhimõtetes" ei tähendanud muidugi ei isiku individuaalse vastutuse eitamist nõukogude õiguse poolt, ei tema süüdluse vormide erinevuse hindamise eitamist

---

3 Marx ja Engels, Teosed, IX k., lk. 88—89.
4 Lenin, Teosed, I k., lk. 77.

ega erinevust kuriteo tahtliku ja ettevaatamatu toimepanemise vahel. Siiski ei olnud „Juhtivate põhimõtete" sõnastus küllaldaselt selge.

Tahtluse ja ettevaatamatuse säte sisaldus „Juhtivate põhimõtete" § 12 punktides „v" ja „z". „Juhtivad põhimõtted" esitasid kohtule võtta karistuse määramisel igal konkreetsel juhul arvesse rida kuriteo toimepanemise tingimusi. Selle paragraafi punkt „v" esitas kohtule eristada, „kas tegu on toime pandud tekitatud kahjust teadlik olles või rumalusest ja ebateadlikkusest", punkt „z" aga — „kas teo toimepanija juures on avastatud ettekavatsus, julmus, õelus, kurikavalus, kavalus või on tegu sooritatud ägedusest, kergemeelsusest, hooletusest". „Juhtivad põhimõtted" ei avanud vahetult tahtluse ja ettevaatamatuse kui kriminaalvastutuse tingimuste sisu. Toimepandud kuriteo subjektiivset külge käsitlesid ka „Juhtivate põhimõtete" § 12 punktid „a" ja „b" seoses kuriteo toimepannud isiku tahtluse konkreetse sisuga. Punkt „a" esitas kohtule arvestada, „kas kuritegu on toime pandud varakasse klassi kuuluva isiku poolt sihiga ennistada, säilitada või omandada mingit omandiõigusega seoses olevat eesõigust", punkt „b" aga — „kas tegu on toime pandud rõhujate klassi võimu ennistamise või teo toimepanija isiklikes huvides".

Kui „Juhtivad põhimõtted" lahendasid süü probleemi niihästi ebaselgesti kui ka ebatäielikult, siis 1922. a. VNFSV KrK seevastu andis §-s 11 selge määrangu tahtluse ja ettevaatamatuse kui kriminaalvastutuse vajalike tingimuste mõistetele.

Samuti esitavad „Põhialused" §-s 6 karistuse kohaldamise vajaliku tingimusena süü olemasolu kas tahtluse või ettevaatamatuse kujul: „Kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendid kohaldatakse üksnes nende isikute suhtes, kes: a) tegutsedes tahtlikult, nägid ette oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtlikku iseloomu, soovisid neid tagajärgi või teadvalt lasksid neid saabuda, või b) tegutsedes ettevaatamatult, oma tegude tagajärgi ette ei näinud, olgugi et nad neid pidid ette nägema, või kergemeelselt lootsid seesuguseid tagajärgi ära hoida."

1926. a. VNFSV KrK taastab §-s 10 mõnede redaktsiooniliste muudatustega „Põhialustes" toodud sätte. Selle „Põhialuste" sätte reprodutseerivad ka kõigi teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid.

Niisiis võib ühiskonnaohtliku teo toimepannud isiku suhtes kohaldada karistust üksnes tahtliku süü või ettevaatamatu süü olemasolu korral.

Nõukogude kriminaalõigus põhineb individuaalse vastutuse, individuaalse süü printsiibil. Süüdluse vormide (tahtluse ja ettevaatamatuse) range eristamine kuritegude toimepanekul teostatakse sotsialistliku seadusandluse poolt kogu täpsusega.

§ 56. Süüdluse vormid.

I. Selleks, et avada kuriteo koosseisu subjektiivse külje sisu, on vaja selgitada, mida tuleb paigutada „tahtluse" ja „ettevaatamatuse" mõisteisse. Eespooltoodud „Põhialuste" §-st 6 järeldub, et nõukogude kriminaalõiguse järgi iseloomustavad tahtlust kaks momenti: a) oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtliku iseloomu ettenägemine (teadlikkus) ja b) kuriteo subjekti suhtumise laad oma tegude ettenähtud tagajärgedesse: nende soovimine või teadvalt saabuda laskmine.

Oma tegude tagajärgede ettenägemine, ühendatud nende saabumise soovimisega, annab otsese tahtluse sisu. Näiteks Kuznetsov, soovides tappa Borissovit, tulistab teda revolvrist. Kuznetsov nägi ette, et ta teo (tulistamise) tagajärjeks võib olla Borissovi surm, ja ta soovis toimepandud teoga seda saavutada. Seepärast omab Kuznetsovi psüühiline suhtumine tema poolt põhjustatud tagajärjesse (Borissovi surm) otsese tahtluse kuju.

Oma tegude tagajärgede ettenägemine, ühendatud ainult nende teadvalt saabuda laskmisega, annab kaudse ehk eventuaalse tahtluse sisu. Näiteks Fedorov, eesmärgil saada kätte kindlustuspreemiat suvila eest, süütab selle öösel, teades seejuures, et selles ööbib vanaeideke Nekrassova, kes võib tules hukkuda; Nekrassova hukkub tulikahju ajal. Fedorov nägi ette, et ta teo tagajärjeks võib olla Nekrassova surm; vahetult ta seda ei soovinud, kuid teadvalt laskis sel saabuda. Seepärast omab Fedorovi psüühiline suhtumine põhjustatud tagajärjesse (Nekrassova surm) antud juhul eventuaalse tahtluse kuju.

Seega on tahtlik süü võimalik kahel kujul: otsese tahtluse ja eventuaalse tahtluse kujul.

Oma tegutsemise tagajärgede ettenägemine on üheks elemendiks tahtluse mõlemale kujule. Oma tegutsemise tagajärgede ettenägemine võib avalduda kas nende saabumise paratamatuse ettenägemises või nende saabumise tõenäolisuse, võimalikkuse ettenägemises. Seepärast esineb tapmise tahtlus niihästi siis, kui tapja laseb oma ohvrile lähedalt lasu meelekohta, nähes ette tema surma möödapääsematust, kui ka siis, kui lask eesmärgil

surmata inimest sooritatakse tunduvast kaugusest ja tabamise võimalused on üksnes tõenäolised.

Tahtlust iseloomustab oma tegude tagajärgede ettenägemine. Seepärast tekib küsimus, kas on vaja ette näha oma tegude kõiki tagajärgi, või kui mitte kõiki, siis nimelt milliseid, et antud juhul tunnistada tahtliku kuriteo esinemist.

Tahtluse olemasoluks on vaja ette näha (teada) kõiki neid faktilisi asjaolusid, mis moodustavad antud konkreetse kuriteo objektiivse koosseisu. Nii näiteks on tahtluse olemasoluks varguse puhul nõutav teadlikkus sellest, et toimepandavate tegudega teostatakse riisumist, et riisutakse võõrast asja, et riisumine teostatakse salaja. Kuriteo koosseisu mittekuuluvate tagajärgede ettenägemine või mitte-ettenägemine ei oma antud juhul kuriteo tahtliku toimepanemise esinemise või puudumise küsimuse lahendamisel mingit tähtsust.

Kõigi antud kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvate faktiliste asjaolude kui toimepandavate tegude tagajärgede ettenägemine sisaldab endas ühtlasi ka kausaalse seose arengu ettenägemise toimepandud tegude ja saabuvate kuriteoliste tagajärgede vahel. Tahtluse olemasoluks on küllalt, et kausaalse seose arengu ettenägemine esineks üksnes üldistes, olulistes joontes. Nii näiteks ei nõuta tapmise tahtlikuks tunnistamisel, et tapja oleks ette näinud, et oma ohvrit tulistades ta riivab unetuiksoont, millest järgnebki surm, nagu see tegelikkuses sündis, vaid küllalt on üldisest ettenägemisest, et toimepandud tegu (lask) võib põhjustada surma. Teo ja saabuva kuriteolise tagajärje vahelise kausaalseose arenemise ettenägemisega erineb tahtlus mingi tagajärje saabumise lihtsast soovist või lootusest sellele. Et mõnede kuritegude juures seadus ei piiritle tegu ja sellega tekitatud tagajärge, siis peab neis kuritegudes ettenägemine kui tahtluse element hõlmama üksnes toimepandava teo neid faktilisi iseärasusi, mis kuuluvad antud kuriteo objektiivsesse koosseisu. Näiteks on suulise solvamise puhul vaja teadmist (ettenägemist), et kellegi aadressil öeldud sõna on haavav; ohtu jätmise puhul on vaja teadmist, et abita jäetav isik: 1) viibib elule ohtlikus seisundis, 2) abitu oleku tõttu ei evi endaalalhoiu võimalust ja et 3) teda mahajätnu oli kohustatud sellise isiku eest hoolitsema.

Tahtluse elemendina ei esine teadmine toimepandud teo ühiskonnaohtlikkusest (õigusvastasuse teadmine). Tahtluse määratlemisel „Põhialuste" §-s 6 mainitav oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtliku iseloomu ettenägemine ei ole kokkukõlastatud ettevaatamatuse mõiste määranguga.

Ettevaatamatuse määratlemisel samas paragraafis öeldakse, et selle elemendiks on „oma tegude tagajärgede" mitte-ettenägemine. Seadus ei ütle, et ettevaatamatuse olemasoluks on nõutav „oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtliku iseloomu" mitte-ettenägemine. Seega ei kõrvalda oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtliku iseloomu mitte-ettenägemine tahtlust nende tegude tagajärgede eneste ettenägemise esinemise korral, s. t. toimepandud tegude sotsiaalse ohtlikkuse teadmine ei ole tahtluse olulisi elemente. Seepärast järgib nõukogude õigus põhimõtet, et ei saa end vabandada tegude ühiskonnaohtlikkuse mitteteadmisega. Neil juhtudel, kus ühiskonnaohtliku teo sooritanud isikul real objektiivseil põhjusil puudub tõeliselt teadmine toimepandu ühiskonnaohtlikkusest, peab kohus seda asjaolu arvestama.

Tahtluse teiseks koostiselemendiks on süüdlase isiku suhtumine oma tegude ettenähtud tagajärgedesse kas nende soovimise või teadlikult saabuda laskmise kujul. Olenevalt sellest, kuidas kuriteo subjekt suhtub ettenähtud kuriteolisse tagajärjesse, omandab tahtlik süü kas otsese tahtluse või eventuaalse tahtluse kuju.

Otsese tahtluse puhul avaldub süüdlase isiku suhtumine oma tegude ettenähtud tagajärjesse selle saabumise soovimises. Saavutatud kuriteoline tagajärg on kas ainus süüdlase poolt taoteldav siht (näiteks tapmine kättemaksuks) või ükskõik millise muu sihi saavutamiseks vajalik vahend (näiteks tapmine sihiga varjata teise kuriteo jälgi).

Eventuaalse tahtluse puhul avaldub süüdlase isiku suhtumine oma tegude ettenähtud tagajärjesse viimase saabumise otsese soovi puudumises, kuid siiski teadvalt saabuda laskmises. Sellega erineb eventuaalne tahtlus otsesest.

Oma tegude tagajärgede saabumise otsese soovimise puudumine avaldub kas ükskõikses suhtumises neisse tagajärgedesse või isegi nende saabumise mittesoovimises.

Kuriteolise tagajärje teadvalt saabuda laskmine on antud siis, kui subjekt ei looda teatavale asjaolule (olgu need siis ta enda teod või teiste isikute teod või loodusjõud), mis tema arvates peab ära hoidma ettenähtud kuriteolisi tagajärgi. Seepärast esineb ettenähtud tagajärgede teadvalt saabuda laskmine ka siis, kui isik, mitte soovides nende saabumist, lootis üksnes „õnnele", „õnnelikule juhusele", tänu millele ettenähtud kuriteoline tagajärg ei teki.

II. Ettevaatamatus võib avalduda kahel kujul: kuriteolises kergemeelsuses (*luxuria*) ja hooletuses (*negligentia*).

VNFSV KrK § 10 lg. 2 p. „b" järgi seisneb kergemeelsus oma teo tagajärgede ettenägemises, ühendatud kergemeelse lootusega neid ära hoida. Kergemeelsust iseloomustab: a) oma teo tagajärgede ettenägemine ja b) nende teadvalt saabuda laskmise puudumine kergemeelse lootuse tõttu neid ära hoida. Näiteks näeb insener Ivanov ette väärtusliku aparatuuri riknemise võimalust keemilise katse tegemisel, ei võta aga kõiki vajalikke ettevaatusabinõusid tarvitusele, lootes kergemeelselt, et tema poolt juba tarvitusele võetud abinõudest on küllalt kahju ärahoidmiseks. Kuid neist abinõudest ei olnud küllalt ja kahju tekkis. Insener Ivanovi psüühiline suhtumine tekitatud tagajärjesse (aparatuuri riknemine) väljendub kergemeelsuses.

Oma teo tagajärgede ettenägemisega läheneb kergemeelsus tahtlusele. Kergemeelsuse puhul on ettenägemisel kõik need tunnused, mis tal on tahtluse konstitutiivse elemendina. Ettenägemise kui kergemeelsuse elemendi iseärasus, erinevalt ettenägemisest kui tahtluse elemendist, seisneb selles, et oma teo tagajärgede saabumise ettenägemine võib tahtluse puhul esineda kas nende paratamatuse või üksnes nende tõenäosuse ettenägemisena, kuna kergemeelsuse juures ta võib seisneda vaid nende tõenäosuse ettenägemises, sest ainult sel tingimusel võib esineda kergemeelne lootus vältida antud konkreetsel juhul ettenähtud tagajärje tekkimine.

Ettenähtud tagajärgede teadvalt saabuda laskmise puudumisega erineb kergemeelsus eventuaalsest tahtlusest. Ei saa olla juttugi ettenähtud tagajärgede teadvalt saabuda laskmisest, kui kurjategija teadvalt loodab ära hoida ettenähtud tagajärgede saabumise. Lootus vältida oma teo ettenähtud tagajärgi eeldab teatava asjaolu või asjaolude grupi arvestamist sellisena, mis süüdlase arvates peab kõrvaldama ettenähtud tagajärgede tekkimise võimaluse. Sellise asjaoluna võib esineda kas isiku osavus, ta leidlikkus otsustaval minutil jne., või teiste isikute teod või loodusjõudude tegevus. Lootus vältida kuriteoliste tagajärgede tekkimist, arvestades kergemeelselt mitte teatavat asjaolu, vaid ainult oma „õnne", ei kõrvalda, nagu me ülemal juba selgitasime, kuriteoliste tagajärgede teadvalt saabuda laskmist, mistõttu selline lootus on käsitatav mitte kergemeelsusena, vaid eventuaalse tahtlusena.

§ 10. lg. 1 p. „b" järgi seisneb hooletus oma teo tagajärgede mitte-ettenägemises, milliseid süüdlane antud tingimustes pidi ette nägema. Näiteks jätab keegi metsa mitte täiesti kustutatud lõkke, mis tõusvast tuulest suurenedes tekitab tulikahju. Kuigi subjekt siin

ei näinud oma teo tagajärge (tulikahju) ette, pidi ta seda, ettevaatlikum olles, ette nägema. Seepärast väljendub ta psüühiline suhtumine tekitatud tagajärjesse hooletuse kujul.

Hooletust iseloomustab kaks momenti: 1) eitav — oma teo tagajärgede ettenägemise puudumine ja 2) jaatav — selliste tingimuste olemasolu, millised annavad võimaluse tunnistada, et subjekt oma teo tagajärgi pidi ette nägema. Esimese momendiga eraldatakse hooletus tahtlusest (otsesest või eventuaalsest) ja kergemeelsusest. Teise momendiga eraldatakse hooletus lihtsast „juhusest" (*casus*), mille eest isik ei kanna üldse kriminaalvastutust.

Küsimus, kas subjekt pidi või ei pidanud tekitatud tagajärje saabumise võimalust ette nägema, on fakti küsimus (*questio facti*). Seda võib lahendada üksnes sündmuse kogu konkreetse olukorra, niihästi isiku subjektiivsete omaduste kui ka objektiivsete asjaolude hindamise teel. Nõutava ettenägelikkuse mõõdupuuks on ettenägelikkus, mida sellistel juhtudel nõutakse kutsereeglite, antud isikute ringis kehtivate tavade jne. poolt. Isiku suhtes, kes omab eriteadmisi, kõrget arengutaset, on see norm teissugune kui isiku suhtes, kes on põhjustanud sama tagajärje, kuid ei oma selliseid teadmisi või sellist teadlikkust.

VNFSV Ülemkohtu KrKK 1929. a. aruanne asjadest § 128 järgi seadis diferentseeritult küsimuse ettevaatamatu süü käsitusest ebamajanduslikkuse puhul: „Ebamajanduslikkus kogenematuse tagajärjena ei vabasta ühelgi juhul teatava ning nõutava kvalifikatsiooniga ametialaseid isikuid vastutusest. Nende isikute suhtes tuleb kogenematusest tingitud ebamajanduslikkust vaadelda kuriteolise kergemeelsuse pinnal. Teiste ametisikute (eriti kõrgendust saanud tööliste) suhtes tuleb kogenematust pidada vastutust kõrvaldavaks asjaoluks üksnes neil juhtudel, kui tõendatakse, et ametiisikul ei olnud võimalust omandada tema poolt teostatavas tööprotsessis vajalikke kogemusi ja teadmusi."

Hooletuse esinemiseks on vajalik konstateerida, et subjekt tingimustes, kus ta oleks pidanud ette nägema, ei näinud ette oma tegutsemise neid tegelikke tagajärgi, mis moodustavad antud konkreetse kuriteo objektiivse koosseisu, või ei näinud ette kausaalse seose üldist arengut oma teo ja saabunud tagajärje vahel. Mingisuguste muude asjaolude mitte-ettenägemine ei oma mingit juriidilist tähtsust.

Eitav vastus küsimusele, kas subjekt oleks pidanud oma tegevuse tagajärgede tekkimise

võimalust ette nägema, toob kaasa tunnustuse, et subjekti teos puudub süü ning esineb „juhus", mille eest ta ei allu kriminaalvastutusele. Seega on „juhus" mingi „kuriteolise" tagajärje põhjustamine isiku poolt sellistel asjaoludel, kus ta ei näinud ja ei pidanudki selle tagajärje tekkimist ette nägema. Juhusena, mille eest isik ei allu kriminaalvastutusele, tuleb käsitada näiteks surmamist järgmistel asjaoludel: näitemängu sündmustiku kohaselt peab üks näitlejaist teist tulistama; etenduse korraldaja laadis eksikombel revolvri, millest tuli tulistada, mitte pauk-, vaid kuulpadruniga; näitleja tulistab temale antud revolvrist, mitte eeldades, et see on laetud, ja tapab oma seltsimehe. Tapnu ei allu kriminaalvastutusele seepärast, et ta ei näinud ette ning antud asjaoludel ei pidanudki ette nägema seda, et tema teost järgneb teise isiku surm. VNFSV Ülemkohtu KrKK 1938. a. ei leidnud ettevaatamatu tapmise koosseisu ja tunnistas seega lihtsa juhuse olemasolu selles, et kodanik I., tulles vastsündinud lapsega saunast, libises majja astumisel ja kukkus koos lapsega, kes seejuures põrkas peaga vastu müüri ja suri järgneval päeval sellest hoobist saadud vigastuse tõttu.

III. Kuna VNFSV KrK § 10 järgi kohaldatakse karistust ainult selle suhtes, kes tegutses tahtlikult või ettevaatamatult, siis ükski kuritegu ei või alluda objektiivsele süüksarvamisele, s. t. ei ole kriminaalvastutust, kui isiku tegudes ei esine tahtlust ega ettevaatamatust. Nõukogude kriminaalõigus ei tunne objektiivset süüksarvamist ka neil juhtudel, kus toimepandud kuriteo faktilised tagajärjed esinevad KrK eriosa järgi asjaoludena, mis teevad antud kuriteo enam ühiskonnaohtlikuks (kvalifitseerituks). Nii näiteks on tahtlikku rasket kehavigastust kvalifitseerivaks asjaoluks VNFSV KrK § 142 lg. 2 järgi kannatanu surm kehavigastuse tagajärjel. Selle paragraafi sõnasõnaline käsitus võib anda alust järeldusele, et siin suureneb vastutus sõltumatult mingist subjekti psüühilisest suhtumisest tagajärjesse, mis kvalifitseerib antud kuritegu. Kuna aga VNFSV KrK § 10 kõrvaldab objektiivse süüksarvamise võimaluse, siis tuleb järeldada, et karistuse suurendamine seoses sooritatud teo objektiivse tagajärjega (kannatanu surm) on võimalik üksnes süüdlase ettevaatamatuse tuvastamisel tema teo tagajärje — raskete kehavigastuste läbi põhjustatud surma suhtes. Eeltoodud näites psüühilise suhtumuse tuvastamine tahtlusena muudab kuriteo kvalifikatsiooni, muundades teda kvalifitseeritud raskest kehavigastusest tahtlikuks tapmiseks.

IV. Kuid mitte kõik kuriteod pole sooritatavad nii tahtlikult kui ka ettevaatamatult. Tahtlikult on sooritatav enamik kuritegusid, ettevaatamatult ei ole sooritatavad paljud kuriteod, millede koosseis on kujundatud selliselt, et ta kõrvaldab nende ettevaatamatu toimepanemise võimaluse. Näiteks võib kontrrevolutsioonilisi kuritegusid sooritada ainult tahtlikult. Kõik kuriteod, millede koosseisulise elemendina esineb spetsiaalne siht (näiteks kasusaamise siht kelmuse, omastamise juures), on sooritatavad üksnes otsese tahtlusega. Kõik kuriteod, millede koosseisulise elemendina esineb teo teadlikkus („teadvalt toimepanijale"), kõrvaldavad nende ettevaatamatu toimepanemise võimaluse, jne. KrK teeb eriosas vahet mõnede kuritegude puhul nende tahtliku või ettevaatamatu toimepanemise karistatavuse suhtes (näiteks tapmine, kehavigastus). Neil juhtudel, kus eriosas seda vahetegu ei ole, võib vastava kuriteo puhul arvestada süüdluse kuju erisust üksnes antud kuritegu käsitlevate eriosa paragraafide karistussanktsioonide raamides.

Süüdluse ühe vormi — tahtluse või ettevaatamatuse — tuvastamine isiku tegudes on vajalik tingimus süüdiva isiku kriminaalvastutusele tema poolt sooritatud kuriteo eest. Nende tingimuste puudumisel ei ole isiku tegudes kuriteo koosseisu. Kuid tahtluse selle või teise kuju, ettevaatamatuse selle või teise kuju esinemine subjekti tegudes ei otsusta ette ära tema kriminaalvastutuse iseloomu ja ulatuse küsimust. See määratakse KrK eriosa vastavate paragraafide sanktsioonide raames, olenevalt niihästi kurjategija enese kui ka tema poolt toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomust. Tahtluse või ettevaatamatuse esinemine isiku tegudes on muude võrdsete tingimuste eeldusel kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse eri astme näitaja. Toimepandud kuriteo subjektiivse külje see erisus tuleb kohtu poolt alati arvesse võtta karistuse määramisel nende kuritegude eest, mis on sooritatavad nii tahtlikult kui ka ettevaatamatult. Sellega seletub ka see, et KrK eriosas toob kuriteo ettevaatamata toimepanek real juhtumeil kaasa vähem karmi karistuse. Kuid tahtluse või ettevaatamatuse see või teine kuju ei tõenda alati erinevust kurjategija ühiskonnaohtlikkuse astmes. Üldreeglina võib tuvastus, et isiku psüühiline suhtumine tekitatud kuriteolisse tagajärge seisnes eventuaalses tahtluses, tunnistada tema vähemat ühiskonnaohtlikkust, võrreldes otsese tahtlusega tegutsenud isikuga. Kuid mõnikord võib see näidata kurjategija erilist egoismi, tema hoolimatust ja ükskõiksust õiguslikult kaitstud huvide vastu. Täpselt samuti ei tõenda ka hooletus igakord tingimata seda, et kurjategija on vähem ohtlik kui kergemeelsuse esinemisel tema tegudes. Seepärast kriminaalseadustik tavaliselt ei

sea ei eri- ega üldosas karistusmäära kohuslikku kergendamist seosesse tahtluse ühe või teise kuju või ettevaatamatuse ühe või teise kuju tuvastamisega isiku tegudes.

§ 57. Eksituse mõju süüdluse vormile.

Küsimus kuriteo subjekti eksituse mõjust süüdluse vormile ei leia nõukogude kriminaalseadusandluses otsest lahendust.

Eksitus on isiku väärkujutlus toimepandavate tegude tõelistest juriidilistest või faktilistest tagajärgedest. Seega võib eksitus esineda kahel kujul: juriidilise eksitusena (*error juris*) ja faktilise eksitusena (*error facti*).

Kuriteo subjekti juriidiline eksitus võib seisneda ekslikus kujutluses toimepandavate tegude kuriteolisusest või mittekuriteolisusest või ekslikus kujutluses toimepandud kuriteo eest määratava karistuse iseloomust.

a) Juriidiline eksitus, mis seisneb selles, et kriminaalkoodeksi vaatekohalt ükskõiksetena esinevaid tegusid toimepanev subjekt peab neid kuriteolisteks, moodustab nn. „näiliku kuriteo", s. t. kuriteo, mis oleleb üksnes teo sooritanud isiku kujutluses. Sotsiaalse ohtlikkuse momendi puudumise tõttu toimepandud tegudes ei või neid sooritanud isiku veendumus nende kuriteolisuses muuta kriminaalkoodeksi üldist ükskõikset suhtumist toimepandud tegudesse.

b) Juriidiline eksitus, mis seisneb isiku ekslikus kujutluses toimepandud tegude mittekuriteolisusest, sel ajal kui need tõeliselt on ühiskonnaohtlikud, ei mõjusta isiku süüdluse vorme.

Sotsialistlik kriminaalõigus lähtub kuriteo materiaalsest mõistest. Kuritegu käsitatakse mitte ainult normi rikkumisena, vaid ka sotsiaalselt ohtliku teona. Seepärast seisneb juriidilise eksituse küsimus nõukogude kriminaalõiguse süsteemis küsimuses, milline tähendus on kuriteo sooritanud isiku eksitusel oma teo ühiskonnaohtlikus iseloomus. Selline eksitus ei kõrvalda tahtlust isiku tegudes. Teo ühiskonnaohtlikkuse teadmine ei kuulu ettenägemise kui tahtluse elemendi koosseisu. Seepärast ei avalda isiku süüdluse vormile mõju subjekti ekslik kujutlus toimepandavate tegude mittekuriteolisusest. Nagu ülemal öeldud, järgib nõukogude kriminaalõigus põhimõtet: ei saa end vabandada toimepandud teo sotsiaalse ohtlikkuse mitteteadmisega. Kõik öeldu ei tähenda seda, et teo sotsiaalse ohtlikkuse mitteteadmine ei avalda mõju kriminaalvastutusele. See ei kõrvalda tahtlikku süüd, kuid seda tuleb

silmas pidada karistuse määramisel, eriti kui see oli esile kutsutud heausulise eksitusega.

c) Subjekti eksitus karistusmäära suhtes, mida võidakse toimepandud kuriteo eest määrata, ei mõjuta karistatavust. Karistusmäär ei kuulu nende asjaolude hulka, millised peavad olema hõlmatud subjekti ettenägemisest kui tahtliku süü elemendist.

Faktiline eksitus seisneb isiku ekslikus kujutluses oma tegude faktilisest iseloomust ja faktilistest tagajärgedest. Tahtliku tegevuse juures seisneb kuriteo ettenägemine subjekti poolt: 1) antud konkreetse kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvate faktiliste asjaolude ettenägemises ja 2) subjekti teo ja saabunud tagajärje vahel kausaalse seose arengu ettenägemises. Faktiline eksitus võib seepärast olla: 1) eksituseks antud kuriteo objektiivset koosseisu moodustavates faktilistes asjaoludes, või 2) eksituseks kausaalse seose arengus subjekti teo ja saabunud kuriteolise tagajärje vahel (eksitus kausaalsuses).

a) Faktiline eksitus antud kuriteo objektiivse koosseisu põhimomentides võib seisneda mingi kuriteo koosseisu objektiivsete elementide puudumise või nende esinemise ekslikus eeldamises.

Näitena kuriteo koosseisu objektiivsete elementide puudumise ekslikust eeldamisest siis, kui nad tõeliselt on olemas, võib olla valeraha edasiandmise puhul mitteteadmine, et raha on vale, tapmise puhul — et lask teostatakse elusasse inimesesse. Et neil juhtudel kuriteo subjekt ei näe ette selliseid asjaolusid, mis on antud kuriteo objektiivse koosseisu põhimomentideks (subjekt ei ole teadlik, et ta annab edasi valeraha, tapab inimese), siis ei saa ta tegutsemist käsitada tahtlikuna. Seda võib lugeda üksnes ettevaatamatuks tegutsemiseks, kui asjaoludest selgub, et subjekt oleks pidanud nimetatud fakte ette nägema. Sel juhul tuleb toimepandud tegu käsitada nagu ettevaatamatut kuritegu, kui on üldse võimalik antud kuriteo ettevaatamatu toimepanemine. Kui subjekt antud tingimustes ei pidanud antud kuriteo objektiivset koosseisu moodustavaid faktilisi asjaolusid ette nägema, siis on toimepandu „juhus", mille eest subjekt ei kanna kriminaalvastutust. Seepärast ei leidnud VNFSV Ülemkohtu KrKK oma 1924. a. 25. oktoobri määruses kod. L. asjas kuriteo koosseisu katsetes anda hoiukassasse 5-tšervontsilist vale-pangatähte, kuna andja ise oli viidud eksitusse ega teadnud, et pangatäht oli vale. 1927. aastal ei leidnud VNFSV Ülemkohtu KrKK § 77 ettenähtud kuriteo koosseisu (ametiisiku ametinimetuse omavoliline omastamine ühenduses Nõukogude võimu diskrediteerimisega või sel alusel mingi ühiskonnaohtliku teo toimepanemisega) kodanikkude S. ja N. tegudes, kes

pidasid esitatud dokumentidel põhineva eksituse tõttu kodanikku L. rahvakohtunikuks ja võtsid tema poolt omavoliliselt korraldatud kohtuprotsessist rahvakaasistujatena osa.

Faktilise eksituse näideteks, mis seisnevad kuriteo koosseisu objektiivsete elementide esinemise ekslikus eeldamises siis, kui neid tegelikkuses ei olegi, võib õige raha valerahana edasiandmisel olla ekslik kujutlus, et raha on vale, laiba tulistamisel elusa inimese asemel ekslik kujutlus, et lask teostati elusasse inimesse, jne. Kõigil neil juhtudel sisaldab isiku tegutsemise subjektiivne külg nende asjaolude ettenägemise, mis kuuluvad vastava kuriteo objektiivsesse külge. Seepärast säilitab isiku tegevus faktilisele eksitusele vaatamata kõik tahtliku kuriteolise tegevuse tunnused. Kuid nimetatud tegevuse vastutuse küsimus tuleb lahendada seoses sellega, kuidas lahendatakse vastutuse küsimus kuriteo kõlbmata katse eest (vaata alamal).

b) Faktiline eksitus antud kuritegu kvalifitseerivas objektiivses asjaolus võib samuti seisneda kas nende objektiivsete asjaolude puudumise või nende esinemise ekslikus eelduses.

Kriminaalvastutuse küsimust antud kuritegu kvalifitseerivate asjaolude puudumise eksliku eelduse puhul tuleb lahendada järgmiselt.

Et nõukogude kriminaalõiguse järgi vastutab subjekt siis, kui ta tegutses tahtlikult või ettevaatamatult, siis jätkub kvalifitseerivate asjaolude süüksarvamiseks subjekti psüühilise suhtumise olemasolust neisse, olgugi ettevaatamatuse kujul. Seepärast arvatakse neis kuritegudes, mis on sooritatavad nii tahtlikult kui ettevaatamatult, need kvalifitseerivad asjaolud, milliseid subjekt ette ei näinud, kuid oleks pidanud ette nägema, temale ettevaatamatuks süüks. Neil juhtudel aga, kui kuritegu on sooritatav ainult tahtlikult, langeb ära võimalus arvata talle neid kvalifitseeritavaid asjaolusid ettevaatamatuks süüks. Kogu kuritegu tuleb vaadelda kui tahtlikult toimepandut, ilma kvalifitseerivate asjaolude olemasoluta.

Seepärast VNFSV Ülemkohtu KrKK ei leidnud oma 1925. a. 9. jaanuari määrusega kod. A. asjas kvalifitseeritud vargust rahvahariduse osakonnale kuuluvate hobuste varguses, sest „otsusega ei ole tuvastatud, kas oli teada, et hobused kuulusid riiklikule asutisele." VNFSV Ülemkohtu pleenumi 1927. a. 2. märtsi määrus tunnistas, et erakortereis või eraisikute juures hoiul oleva riikliku või ühiskondliku vara vargust tuleb käsitada kui riikliku vara vargust juhtudel, kui varguse toimepannud isik oli teadlik selle vara kuuluvusest riiklikule või ühiskondlikule organisatsioonile. Siit järeldub, et riikliku või ühiskondliku vara vargust neil juhtudel,

kus esineb ekslik eeldus, et riisutav vara kuulub eraisikule, ei või vaadelda riikliku vara vargusena.

Subjekti ekslikku kujutlust kuritegu kvalifitseerivate asjaolude olemasolust, milliseid tegelikkuses ei ole, tuleb käsitada katse eest vastutust sättivate eeskirjade järgi.

c) Kuriteo subjekti eksitus antud kuriteo koosseisu mittekuuluvate faktiliste asjaolude suhtes ei avalda mingit mõju süüdluse vormile. Olulisel määral kuulub sellise eksituse hulka ka niinimetatud eksitus objektis (*error in objecto*). Andrejev, tahtes tappa Borissovit, peab Vassiljevit ekslikult Borissoviks ja tapab ta; selline eksitus ei või kõrvaldada tahtlikku süüd, sest tahtluse olemasoluks tapmise juures on vaja kujutlust, et toimepandavaist tegudest võib järgneda inimese surm; tapmise kui kuriteo koosseisule on niihästi Borissovi elu kui ka Vassiljevi elu juriidiliselt samaväärne objekt. Teissuguse iseloomu omandab eksitus objektis siis, kui eeldatav kuriteo objekt ja see, kelle suhtes see tegelikkuses teostati, ei esine juriidiliselt samaväärsetena. Ekslikult võimu esindajaks peetud isiku tapmisel terroristi poolt esineb terroristliku akti katse ja tahtliku tapmise ideaalkonkurents.

Väliselt kujult on eksitusele objektis lähedaselt sarnased niinimetatud *aberratio ictus*'e juhud — kuriteolise tagajärje tekitamine teise objekti suhtes, kuid mitte seepärast, et kuriteo subjekt seda ekslikult peaks oma kujutlusele vastavaks, vaid mingite muude tema tahtest mittesõltuvate asjaolude tõttu. Aleksejev, tahtes tappa Petrovi, tulistab teda, kuid Petrov põikub aegsasti kõrvale ja kuul tabab tema asemel möödaminevat Ivanovi.

Aberratio ictus'e juhtudel on teissugune juriidiline tähendus kui *error in objecto*'l. Eeltoodud näites on meil Petrovi tahtliku tapmise katse ja Ivanovi ettevaatamatu tapmise konkurents, eeldusel, et subjekt pidi antud konkreetses olukorras ette nägema selle tagajärje tekkimise võimalust, või siis ainult Petrovi tapmise katse, kui subjekt ei pidanud ette nägema tekitatud tagajärje saabumise võimalust.

Eksitus kausaalsuses seisneb subjekti ebaõiges kujutluses kausaalsest seosest toimepandud teo ja saabunud kuriteolise tagajärje vahel. Selline eksitus ei kõrvalda üldse toimepandud tegude tahtlust, sest kuriteolise teo toimepanemisel näeb subjekt ette niihästi kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvaid faktilisi asjaolusid kui ka kausaalse seose teatavat arengut, mis peab viima antud kuriteolise tagajärje tekkimisele. Eksitus kausaalsuses võib kõrvaldada kuriteolise tagajärje süüksarvamise lõpetatud tahtliku kuriteona. Selleks peab ta seisnema sellises mittevastavuses kau-

saalse seose tegeliku ja eeldatava arengu vahel, mida ei hõlma kausaalse seose arengu üldine ettenägemine. Sellisel juhul esineb kriminaalvastutus kuriteo katse eest.

§ 58. Süüdluse vormid ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses.

Vanaaja õigusallikad omistasid vähe tähelepanu toimepandud kuriteo subjektiivsele küljele. Nad asusid suurel määral objektiivse süüksarvamise seisukohal, — kahju põhjustamine nii tahtlikult, ettevaatamatult kui ka juhuslikult lõi erakättemaksu õiguse, tõi kaasa kahju heastamise või trahvi maksmise või muu karistuse. „Russkaja Pravda" määras prodaža ja vira mitte sõltuvalt süü iseloomust, vaid objektiivseist tingimusist — tekitatud kahjust, kannatanu seisusest jne. „Kuid kes tapab vürsti mehe ... see maksab 80 grivnat, kes aga ljudini, see 40 grivnat". Kuid oleks ebaõige väita, et „Russkaja Pravda" üldse ei pööranud tähelepanu kuriteo subjektiivsele küljele. Reas üksikuis sätteis võttis ta seda arvesse: vastutus tapmise eest röövimise puhul oli valjum kui tapmise eest relvastatud tapluses, s. t. tüli puhul; ostleja pidi maksma hobuse kaotsimineku eest, kui ta ei viinud teda õue ega sidunud sinna kinni, kuhu käskis isand, kuid nende tingimuste täitmisel ei kandnud ostleja vastutust, jne. 1649. a. Uloženije reas üksikuis sätetes eristati kahju tahtlikku, ettevaatamatut ja juhuslikku tekitamist. Tahtliku tegevuse märgistamiseks kasutas Uloženije selliseid väljendusi, nagu tahtlus, kavalus, meelega tegu, vargus. Ettevaatamatust nimetas Uloženije hooletuseks, laiskuseks. Juhuslikke tegusid nimetati Uloženije's kavalusetuiks või jumala tahtmisel toimepanduiks. Mitte alati ei pidanud Uloženije sellest terminoloogiast kinni: mõnikord nimetas ta ettevaatamatut tegu ka kavalusetuks. Uloženije loobus jälitamast juhuslikke tegusid, kuigi ta segas mõnedel juhtudel juhuslikkuse ettevaatamatusega ära ja määras tema eest karistuse. Hooletusest toimepandud tegude eest määrati peale heastamise tavaliselt ka veel trahv. Peeter I Sõjaväe ustaav eristas üksikuis sätetes tahtlikult, ettevaatamatult ja juhuslikult toimepandud kuritegusid, kuigi ta ei viinud neid eristusi veel küllalt täpselt läbi. Ettevaatamatuid kuritegusid nimetas ustaav mittetahtlikeks, hooletuiks, mõnikord ka tahtmatuiks, süütuiks. See ebajärjekindlus terminoloogias võis endaga kaasa tuua ettevaatamatute ja juhuslikkude tegude ärasegamise. Mitte meelega, s. t. juhuslikud teod ei toonud kaasa kriminaalvastutust: juhuslikult ettesattuva inimese tapmist märklauda laskva soldati poolt luges ustaav „täiesti mittetahtlikuks ja mitte meelega tapmiseks, mille juures ei leidu mingit süüd". Teatud juhtudel segas ustaav ära tahtliku ja ettevaatamatu süü. 1845. a. Uloženije o nakazanijah eristas kuriteo tahtlikku ja mittetahtlikku toimepanemist; tahtlikkude kuritegude seas eristas Uloženije kuritegusid, mis on toime pandud ette läbimõeldud kavatsusega ja ilma selleta; juhuslikult tekitatud kahju ei toonud Uloženije erisätte põhjal endaga kaasa kriminaalvastutust. Uloženije o nakazanijah ei sisaldanud tahtluse ja ettevaatamatuse mõistete määrangut. 1903. a. Ugolovnoje uloženije andis üldosas tahtliku ja ettevaatamatu süü määrangu; raskeid kuritegusid karistati üksnes tahtliku süü olemasolul, kuritegusid karistati ainult tahtliku süü olemasolul, kuid seaduses eriti näidatud juhtudel ka ettevaatamatu süü olemasolul, üleastumisi karistati mitte ainult tahtliku süü, vaid ka ettevaatamatu süü olemasolul, välja arvatud seaduses eriti näidatud juhud.

Paljud kodanlikud kriminaalkoodeksid ei sisalda üldosas erisätteid tahtluse ja ettevaatamatuse kohta. Nii näiteks ei sisalda prantsuse kriminaalkoodeksi üldosa mingeid tahtluse või ettevaatamatuse kohta käivaid norme. Kuid koodeksi eriosas viitab seadus vahetult terves reas kuritegudes, kuigi kaugeltki mitte kõigis, toimepandava kuriteo subjektiivse külje iseloomule. Tahtluse ja ettevaatamatuse mõiste ning üldised sätted vastutuse korra kohta tahtlikkude ja ettevaatamatute kuritegude puhul töötatakse läbi kriminaalõiguse teooria ja kohtupraktika poolt. Üldtunnustatuks loetakse, et subjektiivsest küljest eeldavad „raske kuritegu" ja „kuritegu" üldreeglina tahtlust. „Raske kuri-

teo" või „kuriteo" ettevaatamatul sooritamisel võib kriminaalvastutus aset leida kas siis, kui seadus seda eriliselt mainib, või siis, kui see tuleneb vastavate tegude eest ettenähtud karistusähvarduse mõttest. „Üleastumise" toimepanemisel leiab aset vastutus tahtliku tegutsemise eest üksnes neil juhtudel, kui seaduses seda eriliselt mainitakse.

Ka Saksa 1871. a. kriminaalkoodeks ei sisalda üldosas erisätteid tahtlusest ja ettevaatamatusest. Koodeksi § 59 sisaldab üksnes sätte selle kohta, et „kui keegi karistatava teo toimepanemisel ei olnud teadlik kuriteo koosseisu kuuluvate või selle karistatavust raskendavate asjaolude esinemisest, siis ei ole need asjaolud temale süüks arvatavad; karistamisel ettevaatamatult toimepandud teo eest rakendatakse seda sätet üksnes niivõrd, kui see mitteteadmine ise ei ole esile kutsutud ettevaatamatusest".

II. Tahtluse ja ettevaatamatuse täpsete määrangute puudumine paljudes kodanlikes kriminaalkoodekseis avab kohtu suvale laia omavoli süüdluse liigi määramisel konkreetsete kuritegude koosseisudes. See on üks paljudest teedest, mille kaudu kohtupraktikas toimub tegelik üleastumine kodanliku seadusandluse poolt proklameeritud printsiibist: „ei ole kuritegu ega karistust ilma seaduseta". Nende määrangute puudumine võimaldab kodanlikule kohtupraktikale tegelikult paljudel juhtudel hõlpsasti asuda objektiivset süüksarvamist, s. t. vastutust ka subjektiivse süüdluseta tekitatud tagajärje eest jaatavale seisukohale.

Tahtluse käsituse ja ta erinemise küsimuses ettevaatamatusest kestis kriminaalõiguse kodanlikus teoorias pikki aastaid võitlus kahe teooria, nimelt tahte- ja kujutlusteooria vahel. Tahte teooria arvestas tahtliku kuriteolise teo tagajärgedena üksnes neid teo tagajärgi, milliseid isik soovis saavutada. Kujutlusteooria arvestas tahtliku kuriteolise teo tagajärgedena kõiki neid teo tagajärgi, milliseid isik kujutas endale võimalikena.

Kodanliku kriminaalõiguse teooria vaidlustel tahtluse mõiste ümber oli oma objektiivselt tähenduselt täiesti kindel poliitiline mõte. Kujutlusteooria piiritles tahtliku kuriteolise tegutsemise mahtu laiemalt. Sellega suunas see teooria kodanlike riikide kohtupraktikat repressioonide laiendamise ja tugevdamise sihis. Tal oli reaktsiooniline poliitiline mõte. Tahteteooria andis tahtlikule kuriteole kitsamad piirid. Sellega see teooria piiritles kitsamalt ka kodanliku riigi karistustegevuse mahtu kehtiva kriminaalseadusandluse rakendamise protsessis.

Tahtluse eristamine otseseks ja eventuaalseks kujunes kodanlikus teoorias alles XIX sajandil. Kaudse tahtluse mõistet käsitatakse kriminaalõiguse kaasaegses teoorias identsena eventuaalse tahtlusega. XIX saj. alguses kuni A. Feuerbachi teoste ilmumiseni käsitati kaudse tahtlusena (*dolus indirectus*) neid juhtumeid, kus tekitatud kuriteoline tagajärg ületas kurjategija poolt mingi tahtliku kuriteo toimepanemisel märgitud piirid. Näiteks juhtumis, kus tahtlus oli sihitud löökide tekitamisele, kuid viimased tõid

kaasa kannatanu surma, nähti tahtliku tapmise toimepanemist kaudse tahtlusega. Selline kaudse tahtluse mõiste lubas tahtliku süü eest vastutuse sildi all teostada sisuliselt vastutust tagajärje ettevaatamatu tekitamise eest või koguni selle tagajärje objektiivset süüksarvamist. Selles avaldusid need normid, mis valitsesid veel feodaalses kriminaalõiguses. Kuni kodanliku revolutsioonini tunnistati prantsuse õiguses üldreeglina seda, et kuriteos süüdiolev isik kannab vastutust kuriteo kõigi tagajärgede eest, olgugi et nad ei vastagi ta kavatsusele — *qui in re illicita versatur, tenetur etiam pro casu.* A. Feuerbach kaitses seisukorda, et vastutus peab olema kokkukõlas isiku individuaalse süüdlusega. See oli feodaalse kohtuvõimu omavoli vastu sihitud progressiivseid kodanlik-õiguslikke nõudeid. Kaitstes süülise vastutuse printsiipi, astus A. Feuerbach täie otsustavusega välja kaudse tahtluse oleleva mõiste vastu. Ta tõendas õigesti, et siin ei või näha lõpptagajärje tahtlikku tekitamist, vaid äärmisel juhul võib rääkida üksnes süüdluse segavormi olemasolust: otsesest tahtlusest (*dolus*), mis on suunatud esimese kuriteo toimepanemisele, ja ettevaatamatusest (*culpa*) saabunud tagajärje suhtes. A. Feuerbachi kriitika löökide all langeb *dolus indirectus*'e vana õpetus. Järk-järgult luuakse uus kaudse ehk eventuaalse tahtluse mõiste, mis hõlmab üksnes selliste tagajärgede tahtlikuks süüks arvamise, milliseid neid põhjustanud isik nägi ette vaid võimalikena.

Vastutust ettevaatamatuse eest põhistati kodanlikus teoorias mitmeti. Kriminaalvastutuse alust ettevaatamatuse puhul nägi A. Feuerbach kohustuse olla ettevaatlik ja mitte tekitada kahju kriminaalseadusega kaitstud huvidele tahtlikus rikkumises. Sel teel õigustas A. Feuerbach karistuse kohaldamise võimalust siin oma psühholoogilise sunni teooria vaatekohalt. Teised kriminalistid nägid vastutuse alust ettevaatamatuse puhul kaitstud huvide tahtlikult ohtu asetamises; kolmandad — kurjategija isiku ohtlikkuse ilmnemises jne.

XVI peatükk.

TEO ÜHISKONNAOHTLIKKUST KÕRVALDAVAD ASJAOLUD.

§ 59. Hädakaitse.

I. Hädakaitse on õiguspärane kaitse ühiskonnaohtliku ründe vastu mingi kahju tekitamise teel ründajale. Hädakaitse-seisund kõrvaldab isiku poolt ses seisundis toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse. Häda-

kaitse on sihitud ühiskonnaohtlikkude tegude vastu, mistõttu ta esinebki mitte ühiskonnaohtliku, vaid vastupidi, ühiskonnakasuliku ja õiguspärase teona. Kodanike keelamine kaitsta end ähvardavate kuritegude vastu ainult äärmiselt hõlbustaks kurjategijal kuriteo toimepanemist.

Meil mainivad hädakaitset esmakordselt „Juhtivad põhimõtted". „Juhtivad põhimõtted" käsitasid hädakaitsena üksnes teatud tingimustel ründaja isiku suhtes teostatud vägivalda.

Üldisema hädakaitse mõiste andis VNFSV 1922. a. KrK § 19: „Karistusele ei allu kriminaalselt karistatav tegu, mis pandi toime hädakaitsel kaitsja või teiste isikute isiku või õiguste ebaseadusliku ründamise vastu, kui sealjuures ei ületatud hädakaitse piire." 1922. aasta KrK tunnustas, et hädakaitse-akt võib avalduda mitte ainult vägivallas ründaja isiku kallal, vaid ka muude tegude toimepanemises tema suhtes, mis hädakaitse tingimuste puududes oleksid olnud karistatavad (näiteks ründaja vara kahjustamine). 1922. a. KrK piiras hädakaitse ala üksnes kaitsja või teiste isikute isiku ja õiguste kaitsmisega.

„Põhialused" tunnustasid hädakaitse lubatavust ka nõukogude võimu kaitsmisel. § 9 ütleb: „Sotsiaalse kaitse vahendeid ei kohaldata üldse isikuile, kes on toime pannud kriminaalseadustes ettenähtud tegusid, kui kohus tunnistab, et need teod on toime pandud hädakaitse-seisundis Nõukogude võimu või kaitsja enese või teise inimese isiku või õiguste vastu sihitud ründe vastu, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire." Samuti lahendavad küsimuse ka 1926. a. VNFSV KrK § 13 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavad paragraafid.

Hädakaitse kõrvaldab toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse, kui ta vastab reale nii ründesse kui ka kaitsesse puutuvaile tingimustele. Nende tingimuste esinemisel on toime pandud kaitseakt õiguspärane ega või endaga kaasa tuua karistuse kohaldamist.

II. Rünne on mõne õiguslikult kaitstava huvi vahetu rikkumise ähvardus. R ü n d e s s e puutuvad hädakaitse õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) R ü n n e p e a b o m a o b j e k t i i v s e t e l t t u n n u s t e l t o l e m a ü h i s k o n n a o h t l i k (õigusvastane). Sotsiaalselt ohtlik rünne ei pea olema tingimata selline, mis toob endaga kaasa karistuse kohaldamise. Ta peab olema objektiivselt ühiskonnaohtlik. On võimalikud juhud, kus selline rünne ei too endaga kaasa karistuse kohaldamist mõningail subjektiivseil põhjusil.

Hädakaitse ei ole lubatav huvide rikkumise õiguspärase ähvarduse vastu. Hädakaitse ei ole lubatav kohusliku käsu põhjal rakendatava vabaduskaotuse vastu, tegude vastu, millega teostatakse

distsiplinaarvõimu, hädakaitse-akti vastu jne., sest kõik need teod ei ole ei ühiskonnaohtlikud ega õigusvastased, vaid on õiguspärased. Kuid hädakaitse on lubatav ametiisikute ilmselt kuriteoliste tegude vastu.

b) Rünne peab olema kaasaegne. Rünne on ainult siis kaasaegne, kui ta teostamine juba algas või kui selle algus on vahetult oodata, s. t. kui nõukogude võimu või isiku huvid või isikute õigused on asetatud reaalsesse ohtu. Ainult arvatava ründe vastu ei ole kaitse lubatav. Kaitse ei ole lubatav ka juba lõpetatud ründe vastu. Kahju tekitamine ründajale pärast ründe lõpetamist on teatud tingimustel kaitse piiride ületamine ega kõrvalda toimepandud teo ühiskonnaohtlikkust.

Mitte kaitseaktina, vaid oma juriidilistelt tagajärgedelt sellega ainult võrdsustatuna esineb kurjategija kinnipidamisele sihitud tegu, kui ta ei ületa selleks vajalikke piire. VNFSV 1922. aasta KrK üldosa ei sisaldanud mingeid sätteid nende tegude juriidilise tähenduse kohta. Kuid eriosas, küsimuses hädakaitse piiride ületamisest, mille tagajärjeks oli ründaja surm (§ 145) või raske kehavigastus (§152), arvas 1922. a. KrK neile võrdseks kuriteo kohalt tabatud kurjategijale surma või raske kehavigastuse põhjustamise tema kinnipidamiseks vajalike abinõude ületamisel. Seetõttu on näit. tabatud varga kinnisidumine tema põgenemise takistamiseks sellelt seisukohalt õiguspärane tegu, aga tema läbipeksmine — mitteõiguspärane, kuriteoline tegu, sest on ilmne, et see ei esine tema kinnipidamiseks vajaliku abinõuna. 1926. aasta KrK ei sisalda ei üld- ega eriosas mingeid sätteid selles küsimuses. Siiski tuleb hädakaitsega võrdsustada kahju tekitamist kurjategijale tema kinnipidamisel. Kurjategijale kinnipidamisel mingi kahju tekitamise lubatavuse piiride küsimus tuleb lahendada analoogiliselt õiguspärase kaitse lubatavuse piiride küsimusega hädakaitse puhul.

c) Rünne peab olema tõeline. Hädakaitse-seisundis toimepandud teod kõrvaldavad ainult siis toimepandu ühiskonnaohtlikkuse, kui rünne oli reaalne, tõelisuses ja mitte ainult subjekti kujutluses olelev. Kui tõelisuses puudus igasugune oht ühiskonnaohtliku teo teostamiseks, siis on ründe esinemise ekslikul kujutlusel toimepandud kaitseakt objektiivselt mitte ainult mitte-ühiskonnakasulik, vaid ühiskondlikult kahjulik tegu. Näilise ründe tagasitõrjumiseks toimepandud tegusid (nn. näiline hädakaitse) tuleb isiku süüdluse selgitamiseks vaadelda juriidilise või faktilise eksituse tähendust käsitlevate üldreeglite alusel. Ainult sellise faktilise eksituse esinemisel, mis kõrvaldab isiku teo nii tahtluse kui ettevaatamatuse, puudub kriminaalvastutus ka näilise hädakaitse puhul toimepandud tegude eest.

III. Kaitsesse puutuvad hädakaitse-akti õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Kaitse peab olema toime pandud ründaja huvidele mingi kahju tekitamise teel. Ta ei või olla sihitud kolmandate isikute vastu. Ükskõik milliste huvide kaitse kahju tekitamise teel mitte ründajale, vaid kolmandaile isikuile, ei moodusta hädakaitse-akti ja tuleb lahendada hädaseisundi reeglite kohaselt. Kahju võib tekitada ka ta varalistele huvidele.

b) Kaitse on lubatud nii oma kui ka teiste, nii individuaalsetele kui ka kollektiivsetele õiguslikult kaitstavatele huvidele suunatud ründe tagasitõrjumiseks. Kodanlikkude kriminaalkoodeksite hädakaitse sätted arvestavad ainult kaitsja enda või teiste individuaalsete huvide (isik ja vara) kaitset. Hädakaitse-õiguse piiramine ainult kodaniku individuaalsete huvide (isik ja vara) kaitsega vastas kodanliku õiguse individualistlikule ideoloogiale, sellele omase erahuvide terava vastuseadmisega avalikele huvidele. Üksikisikut ei segatud avalike huvide kaitsesse. Nende kaitse oli riigivõimu enda asi.

1922. a. VNFSV KrK lubas hädakaitset ainult rünnete puhul „kaitsja enda või teiste isikute isikule ja õigustele" (§ 49). Selle sätte otstarbekohasus tekitas kahtlusi. Kogu sotsialistliku ühiskonna huvide kaitse ei ole vähem tähtis üksikisiku huvide kaitsest. Meil ei ole antagonismi isiku huvide ja kollektiivi huvide vahel. Tunnistades õiguspäraseks akti, mis on suunatud individuaalsete huvide rikkumise vältimisele kallaletungijale kahju tekitamise teel, tuleb seda enam tunnistada õiguspäraseks akt, mis on suunatud kogu kollektiivi huvide rikkumise vältimisele teatava kahju tekitamise abil neid huvisid ründavale isikule (näit. osavõtt mingi kontrrevolutsioonilise ründe tagasitõrjumisest). Sotsialistliku riigi huvide kaitse võimaldamine hädakaitse kaudu on ka olulise kasvatusliku tähtsusega. Sellist kaitset lubav norm viib arusaamisele, et sotsialistliku riigi huvide kaitse ei ole töötava rahva üksikule liikmele midagi temasse mittepuutuvat. Ta tugevdab töötava rahva solidaarsust võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidusaavutuste kaitseks ja aitab kaasa väikekodanliku ideoloogia väljajuurimisele. Seetõttu osutub „Põhialuste" seisukoht vaadeldavas küsimuses põhimõtteliselt õigeks, võimaldades §-s 9 hädakaitse-aktiga kaitsta ka kollektiivseid huve. Seega võib kehtiva nõukogude kriminaalseadusandluse kohaselt hädakaitse abil kaitsta nii omi kui ka võõraid huvisid, nii individuaalseid kui ka kogu sotsialistliku riigi („Nõukogude võim") huvisid.

c) Kaitse ei või ületada vajalikkuse piire. Õiguspärase kaitse piiride määramiseks ei anna seadus mingeid juhendeid.

Kriminaalõiguse kodanlik teooria määrab hädakaitse-akti õiguspärasuse suhtes üldreeglina, et kaitse intensiivsus peab vastama ründe intensiivsusele. Kaitseakti õiguspärasuseks ei nõuta kaitstava ja rünnatava hüvise proportsionaalsust. Ühelt poolt võib seetõttu tähtsusetut hüve kaitsta kõige äärmisemate vahenditega, kui ta ei olnud kaitstav antud ründe vastu teiste kaitsevahenditega. Teiselt poolt aga on hädakaitse ületamine antud ka väärtuslikuma hüve (näiteks elu) kaitsmisel, kui esineb võimalus ründe tagasitõrjumiseks kerge löögiga, kuid kaitsja kasutas tulirelva.

Meie kriminaalseadusandlus ei sisalda sätteid hädakaitse piiride määramise printsiibi kohta, kuid kaitse intensiivsuse vastavuse nõue ründe intensiivsusele ei või olla aktsepteeritav ilma igasuguste kitsendusteta meie kriminaalkoodeksi hädakaitse-sätete analüüsimisel. Ilmse mittevastavuse juhud kaitsel tekitatud kahju suuruse ja kaitstava hüve tähtsuse vahel võivad esineda peamiselt vähemäärtuslike varaliste hüvede kaitsmisel ründajale tõsise kahju tekitamisega, näit. aias puu otsast õuna võtta püüdva poisi tapmine, kuigi see oli antud juhul ainus vahend kahju vältimiseks. Sellise kaitse lubatavus kodanlikus kriminaalõiguses, mis ühe kodanliku kriminalisti tunnustuse järgi esitab siin „tapjate moraali", on seletatav ainult kogu kodanlikku õigust läbiva jämedalt individualistliku eraomaniku ideoloogiaga, mis seab üle kõige oma omandi ja isikliku „mina" huvid. Säärase „kaitse" mittelubatavus sellistel juhtudel sotsialistliku õigusteadvuse seisukohalt on ilmne. Sotsialistlikule kriminaalõigusele on niisugusel juhul antud mitte „kaitse", vaid kvalifitseeritud tapmine.

Sotsialistlikus kriminaalõiguses tuleb kaitseõiguse sellise mittelubatava kasutamise piirid tõmmata avaramalt. Sotsialistlikus kriminaalõiguses peab hädakaitse piirid määrama nii ründe intensiivsuse kui kaitstava huvi iseloomu alusel. Eelkõige määrab kaitseks vajalikud vahendid ründe enese intensiivsus. Kui kõigi tingimuste kohaselt oli võimalik end ründe vastu kaitsta suhteliselt kergemate vahenditega, on antud vajalikkuse piiride ületamine, kui ründajale tekitatakse raske kehavigastus või ta surmatakse. Kuid ei saa nõuda, et ründajale tekitatud kahju oleks kohuslikult alati väiksem sellest kahjust, mida ründaja poolt oleks võidud tekitada. Hädakaitse piiride ületamine on antud, kui esineb ilmne ebaproportsionaalsus kaitstava huvi ja ründajale tekitatud kahju vahel. Kasutatud kaitsevahendite hädavajalikkuse küsimus otsustatakse kohtu poolt kõigi konkreetsete tingimuste alusel.

IV. Hädakaitse piiride ületamine (k a i t s e e k s t s e s s) võib olla kahesugune: 1) ebaproportsionaalsus toimepandud kaitse ja teostunud ründe iseloomu vahel, 2) kaitse mittekaasaegsus — kaitseaktide teostamine enne ründe algmomenti või alles pärast ründe lõpetamist või ründest loobumist, kui need aktid ei olnud tingitud kurjategija kinnipidamise vajadusest. Kaitse piiride ületamine on ühiskonnaohtlik, õigusvastane tegu. Kaitse piiride ületamisel ründajale tekitatud kahju tuleb käsitada üldistel alustel nagu vastava kuriteo toimepanemist. Surma põhjustamises avalduv kaitse piiride ületamine on privilegeeritud tapmine (VNFSV KrK § 139), mis toob kaasa suhteliselt kergema karistuse kohaldamise. Toimepandud tapmise kvalifitseerimiseks selle paragraafi järgi on vaja, et ta vahetult järgneks toimepandud ründele, kui see, kes end kaitses, oli veel täielikult ründe mõju all. Kurjategija tapmist pärast toimepandud rünnet, kui ründe ohver oli juba täiesti teadlik ähvardava ohu puudumisest, tuleb käsitada mitte tapmisena hädakaitse piiride ületamisel, vaid, olenevalt konkreetseist asjaoludest, kas lihttapmisena või tapmisena afektis või isegi kvalifitseeritud tapmisena. Ründaja suhtes omakohtu teostamist üksikisiku poolt tuleb üldreeglina käsitada NSVL Ülemkohtu pleenumi 1933. a. 23. oktoobri määruse kohaselt kvalifitseeritud tapmisena KrK § 136 põhjal. Kaitse piiride ületamisel ründajale mingi muu kahju tekitamise korral peab asjaolu, et kuritegu oli ainult kaitse ekstsessi tulemuseks, esinema suhteliselt kergema karistuse kohaldamise alusena. Mõnel juhul võib kaitse ekstsess olla karistuse kergendamise aluseks VNFSV KrK § 51 korras.

Oma 1928. a. 20. oktoobri määruses käsitas VNFSV Ülemkohtu KrKK hädakaitse piiride ületamisena järgnevat juhtu. Kod. E., kaitstes end temale kallaletungiva kod. R. vastu, lõi talle kiviga pähe, millest R. kukkus lumme. Pärast seda haaras kod. E. läheduses leiduva kirve ja lõi sellega kod. R-i kaks korda. Kod. R. suri tekitatud vigastustest. Oma määruses näitas KrKK täiesti õieti, et „kuivõrd kannatanu kukkus kivilöögist ja süüdistatavat ei ähvardanud vahetu oht, toimusid kirvelöögid juba hädakaitse piiride ületamisena ja tegu tuleb kvalifitseerida KrK § 139 järgi“ (tapmine hädakaitse piiride ületamisel).

VNFSV Ülemkohtu KrKK ei käsitanud hädakaitse piiride ületamisena ja tunnistas õiguspäraseks kaitseks ühe huligaani tapmist nugadega relvastatud purjus huligaanide poolt, kes jälitasid vendi K.; huligaani tapmine pandi toime vendade K. poolt pärast seda, kui oli ühele vendadest tekitatud juba noahaav näkku („Sudebnaja praktika“ nr. 3, 1929. a.).

V. Juriidilist ja faktilist eksitust hädakaitse puhul tuleb vaadelda eksituse mõju subjekti tahtlusele käsitlevate üldreeglite alusel.

Kaitse juures on juriidilise ja faktilise eksituse erijuhtudeks näilise hädakaitse juhud, s. t. kaitse, mis on isiku poolt teostatud temale suunatud õigusvastase ründe esinemise ekslikul eeldusel. Juriidilisest eksitusest tingitud näiline hädakaitse seisneb selles, et isik satub eksitusse temale suunatud tegude õiguspärasuse suhtes, pidades neid õigusvastaseks ründeks (näit. keegi arvab ekslikult, et miilits ei ole kohtu vastava otsuse põhjal õigustatud teda korterist välja tõstma, ja kaitseb end tema tegevuse vastu). Neil juhtudel ei kõrvalda juriidiline eksitus käitumise õigusvastasust ega mõjuta süüdluse vormi. Isik vastutab tahtlikult toimepandud kuriteo eest (meie näites — võimuorganeile tahtliku vastutegutsemise eest). Faktilisest eksitusest tingitud näiline hädakaitse seisneb selles, et isik eeldab ekslikult, nagu toimuks rünne, mida tegelikult aga ei olnud. Näilise hädakaitse seisundis faktilise eksituse tagajärjel toimepandud tegu, mitte kaotades objektiivset ühiskonnaohtlikkust, ei ole siiski tahtlik. Ta võib olla kas ettevaatamatu, kui subjekt pidi ette nägema, et tegelikkuses rünnet ei toimu, või lihtsalt „juhus", mille eest subjekt ei vastuta, kui ta antud tingimustes ei pidanudki ette nägema, et tegelikult rünne ei toimu.

Ülemkohtu KrKK 1926. a. 14. mai määrus ei leidnud kuriteo koosseisu kodanik D. käitumises, kes, pidades temale „käed üles" käskivaid kriminaaljälituse agente bandiitideks, tulistas vastuseks laskudele viimaste poolt, haavates ühte agentidest.

VI. Kaitse provotseerimine. Kui rünne oli provotseeritud kaitsva isiku poolt teadvalt selleks, et kaitse sildi all ründajaga arveid õiendada, siis tuleb sellist tegu käsitella mitte hädakaitse reeglite alusel, vaid üldalustel nagu tahtliku kuriteo toimepanemise ühtsa kuriteolise kava osa.

§ 60. Hädakaitse ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses.

I. Hädakaitset käsitlevaid sätteid kohtame juba vanades õigusallikates, kuigi nad seal segunevad kättemaksu või tapmise õigust käsitlevate sätetega. Vene õigusallikais esines sellekohaseid sätteid juba Olegi lepingus kreeklastega. „Russkaja Pravda" lubas varast tappa „koera pähe". Üksikasjalisi hädakaitset käsitlevaid sätteid, kuigi väga kasuistlikul kujul, sisaldas 1649. a. Uloženije. Peeter I Sõjaväe ustaav lubas „vajalikku kaitsmist" elu ja tervise kaitseks: „Kes teostab otsest kaitse-vastupanu oma elu ja tervise kaitseks ja tapab selle, kes teda selleks sundis, on igasugusest karistusest vabastatud." Kaitse õiguspärasuseks nõudis Sõjaväe ustaav, et esineks tõeline oht isiku ründamiseks, lubades siiski end kaitsta, ära ootamata esimest lööki, „sest sellise esimese löögi läbi võib juhtuda nii, et ka vastu panna täiesti unustab". 1845. a. Uloženije o nakazanijah lubas hädakaitset, kui kohaliku või lähima ülemuskonna kaitse poole pöördumise võimatuse korral rünnati kaitsja elu, tervist või vabadust, või kui rünne teostati varga või röövli poolt või kui ründaja tungis vägi-

valdselt kaitsja elamusse. Hädakaitset tunnistati ka juhul, kui mingi vara riisumisel või kahjustamisel tabatud kurjategija pani alatud riisumise või kahjustamise takistamisel jõuga vastu tema kinnipidamisele. Uloženije o nakazanijah kohustas kaitsjat viibimata teatama naaberelanikele ning esimesel võimalusel ka lähimale ülemuskonnale oma hädakaitse kõik asjaolud ja tagajärjed (§ 107). Hädakaitseks tunnistati ka naise kaitse ta neitsilikkust ja au vägivaldselt ründaja vastu (§ 108). Kõigil nimetatud juhtudel lubati hädakaitse-vahendeid kasutada mitte ainult oma isiklikuks kaitseks, vaid ka teiste samas seisundis viibivate kaitseks (§ 109). 1903. a. Ugolovnoje uloženije andis §-s 45 hädakaitse üldistatud mõiste formuleeringu. Ta sättis, et „kuriteoliseks ei loeta tegu, mis on toime pandud hädakaitsel kaitsja enese või teise isiku isiklike või varaliste hüvede vastu sihitud seadusvastase ründe vastu".

II. Kodanlik kriminaalõigus ei sisalda alati hädakaitse üldsätteid.

1810. a. Prantsuse kriminaalkoodeks ei sisalda üldosas hädakaitse sätteid. Ta reguleerib hädakaitse küsimust, käsitelles tapmist ja kehavigastusi, s. t. selliseid isikuvastaseid ründeid, mille puhul hädakaitse-akt kõige sagedamini esineb. Prantsuse kriminaalkoodeks sätib §-s 328: „Ei ole rasket kuritegu ega kuritegu, kui surmamine, haavad või löögid olid esile kutsutud iseenda või teiste isikute seadusliku hädakaitse esinemisest." Peale selle käsitatakse § 329 kohaselt samuti seadusliku hädakaitsena surma, haavade või löökide tekitamist 1) selleks, et tagasi tõrjuda öösi maja või eluruumi sissetungimise, üle aia ronimise ja aia või müüri sissemurdmise katseid, 2) selleks, et end kaitsta röövimise ja vägivaldse varguse vastu. Selles sättes väljendub Prantsuse kriminaalkoodeksile omane eraomandi kõvendatud kaitse.

Inglise kriminaalseadusandluses puudub hädakaitse üldmõiste. Vastutust hädakaitse eest sätitakse üksikuis seadusis. Teatud juhtudel ei too hädakaitse-seisundis toimepandud tapmine kaasa kriminaalvastutust. Ründaja surmamine on lubatav kõigi *„felony"* (tapmine, vägistamine, röövimine, elamusse tungimine, süütamine jne.) iseloomu kandvate vägivaldsete rünnete tõkendamiseks. Tahtliku tapmise, tänaval või majas röövimise, röövimise sihiga elamusse sissetungimise vastu on kaitse lubatud mitte ainult kannataja, vaid ka teiste isikute poolt. Surmamine kaitsel on lubatav ainult neil juhtudel, kui rünnet ei saadud kergemate abinõudega tõkendada. Seadus ei käsita kaitse õiguspärasuse eeldusena nimetatud kuritegude vastu asjaolu, et kaitsjal oli võimatu end päästa põgenemisega. Teiste vägivaldsete rünnete puhul on surmamine lubatav ainult iseenda ja kitsa lähemate omaste ringi kaitseks. Tapmine peab seejuures esinema ainsa hädaohust pääsemise vahendina, ründe mõnel teisel teel vältimise (näit. enda päästmine põgenemisega) võimatuse korral ei ole toimepandud tapmine õiguspärane. Kaitse, mis ei seisne ründaja tapmises või talle raske kehavigastuse tekitamises, on lubatav kaitsja isiku vastu sihitud igasuguse õigusvastase ründe korral.

III. Hädakaitse õiguse põhistuse küsimus köitis juba ammu kriminaalõiguse teooria tähelepanu. Loodusõiguse teooria käsitas hädakaitset inimese kaasasündinud õigusena (Hugo Grotius, Puffendorf). Sellega taastas see teooria juba rooma juristide poolt väljendatud seisukohti. Viimaste keskel valitsenud hädakaitse käsitus väljendus Cicero kuulsas aforismis, et hädakaitse on mitte kirjutatud, vaid kaasasündinud seadus — *non scripta, sed nata lex.* Rousseau nägi hädakaitse instituudis inimese tagasipöördumist tema looduslikule kaitseõigusele, mis kuulus talle enneriiklikus ühiskonnas ja mille ta ühiskondliku leppe kohaselt ainult loovutas riigile.

Klassikalise saksa filosoofia mõju all olev kriminaalõiguse kodanlik teooria sidus hädakaitse põhistuse vastava filosoofi filosoo-

filise süsteemiga. Fichte järglased õigustasid kaitsel toimepandud tegude mittekaristatavust kaitse võimaluse puudumisega riigivõimu poolt. Hegeli pooldajaile põhines hädakaitse õiguspärasus sellel, et ta nagu karistuski demonstreeris kuriteo kui õiguse eitamise tühisust ja tugevdas sellega õiguse valitsemist. Mõned neist käsitasid hädakaitset seetõttu mitte ainult kaitsja õigusena, vaid ka kohusena. Kaasaegses kodanlikus kriminaalõiguslikus kirjanduses põhistatakse hädakaitset tavaliselt mitmesuguste utilitaarsete kaalutlustega.

§ 61. Hädaseisund.

I. Hädaseisund on isiku selline seisund, kus ta seadusega kaitstavaid huvisid ähvardava ohu saab vältida ainult mingi väliselt iseloomult kuriteolise (hädakaitse tunnuseid mittesisaldava) teo toimepanemise teel. Hädaseisundi juhud on seega kahe õiguslikult kaitstud huvi kokkupõrkeks, kus ühe säilitamine on võimalik ainult teise rikkumise teel. Sellised juhud on väga mitmekesised: kolhoosnik murrab naabri aita sisse, et saada ämbrit tekkinud tulikahju kustutamiseks, arst ei ilmu eksperdina kohtusse, sest ta peab samal ajal teostama edasilükkamatu lõikuse, keegi annab surmamise ähvardusel bandiitidele mitte ainult oma, vaid ka temale usaldatud võõra vara, jne.

Mingi huvi kaitse teise rikkumise kaudu ei kõrvalda alati toimepandud teo ühiskonnaohtlikkust. Sellistel juhtudel kõrvaldub toimepandu kuriteolisus ainult rea tingimuste esinemisel, mis iseloomustavad tegu ühiskonnale mitteohtlikuna.

Sotsialistlikus kriminaalõiguses lahendati hädaseisundi küsimus VNFSV 1922. a. KrK §-s 20: „Karistusele ei allu kriminaalselt karistatav tegu, mis on toime pandud enda või teise isiku elu, tervise või muu isikliku või varalise hüve päästmiseks ohust, milline antud tingimustel ei olnud kõrvaldatav teiste vahenditega, kui sel puhul tekitatud kahju on vähem tähtis võrreldes päästetud hüvega."

Tingimusi, mille esinemisel hädaseisundis toimepandud akt ei too kaasa karistuse kohaldamist, s. t. ei ole ühiskonnaohtlik, sätivad „Põhialused" §-s 9 järgmiselt: „Sotsiaalse kaitse vahendeid ei kohaldata, kui need (kriminaalseaduste poolt ettenähtud. — Autor) teod pandi toime ohu kõrvaldamiseks, mis antud asjaoludel ei olnud kõrvaldatav muude vahenditega, kui seejuures tekitatud kahju on vähem tähtis võrreldes ärahoitud kahjuga."

1926. a. VNFSV KrK § 13 kodifitseerib selle „Põhialuste" sätte.

Kehtiv sotsialistlik õigus käsitab hädaseisundi rakendamise ulatust laiemalt kui 1922. a. KrK. Kehtivas õiguses võib hädaseisund toimepandud teo kuriteolisust kõrvaldada mitte ainult enda või võõra elu, tervise või muu isikliku või varalise hüve päästmisel, vaid ka igasuguste teiste seadusega kaitstavate individuaalsete ja kollektiivsete huvide päästmisel.

Hädaseisundi õiguspärasuse tingimused sotsialistlikus seadusandluses puudutavad nii ähvardavat ohtu kui ka kaitset selle vastu.

II. Ähvardavasse ohtu puutuvad hädaseisundi õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Ohu allikas võib olla kõige mitmekesisem: inimese tegu (näit. rünne isikule), stiihilised loodusjõud (näit. uputus) jne. Kui ohu allikaks on inimese tegu, on sellena käsitatav ainult õigusvastane tegu. Seetõttu ei või hädaseisund esineda kaitse teostamisel ametiisikute õiguspärase tegevuse vastu, või õiguspärase hädakaitse vastu jne. Õigusvastase ründe korral on ründajale kahju tekitamine hädakaitse, kuid kaitse teostamine kahju tekitamise teel kolmandaile isikuile on hädaseisundi-akt.

b) Oht peab olema kaasaegne. Ainult selline oht tekitab seadusega kaitstud huvide kokkupõrke, mille juures ühe säilitamine on võimalik ainult teise rikkumise teel. Nii tulevane kui ka juba möödunud oht ei või põhistada hädaseisundit. Juhtudel, kui isikul lasus erikohustus võidelda antud hädaohuga, ei või selle ohu esinemine muidugi konstitueerida hädaseisundit nende isiklikkude huvide päästmiseks, milledega riskeerimiseks oli antud isik selle ohuga võitlemisel kohustatud. Seetõttu ei ole tuletõrjujal õigus kõrvale hoiduda tulekustutamisest, toetudes sellele, et see oli ainuke vahend vältida kindlasti võimalikke põletusi tulekustutamise ajal. Sõjaväelane paneb toime raske kuriteo kodumaa reetmisena, kui ta lahkub võitluse ajal lahinguväljalt selleks, et vältida ohtu.

c) Oht peab olema tõeline, s. t. reaalselt esinev ja mitte näiline. Näiline oht ei kõrvalda toimepandud teo objektiivset ühiskonnaohtlikkust ja seega ka toimepandud teo õigusvastasust. Näilise ohu esinemisel võõrast huvi rikkunud isiku kriminaalvastutust tuleb otsustada üldreeglite kohaselt faktilise eksituse mõjust süüdluse vormile.

III. Kaitsesse puutuvad hädaseisundi õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Hädaseisundi-akt võib olla toime pandud ükskõik millise oma või võõra individuaalse või kollektiivse huvi kaitseks. Hädaseisundi-akti kaudu võib kaitsta elu, tervist, kehalist puutumatust,

isiku väärikust, isiklikku vabadust, vara jne. Hädaseisundi-aktiga võib kaitsta igasuguseid kollektiivseid huve. Näiteks võib toetuda hädaseisundile siis, kui mingi avaliku kohustuse täitmisel (näit. kohustus ilmuda eksperdina kohtusse) on rikutud vähemtähtsaid era- või avalikke huve.

b) Hädaseisund kõrvaldab toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse üksnes neil juhtudel, kui ähvardav oht ei olnud kõrvaldatav mingite muude vahenditega. Seda hädaseisundi õiguspärasuse tingimust rõhutatakse seetõttu, et hädaseisundi puhul kantakse oht ühelt seadusega kaitstavalt huvilt teisele, samasugust seaduse kaitset kasutavale huvile. Seesugune päästevahend ei ole ühiskonnaohtlik ainult siis, kui ta on antud hüve päästmise viimseks, ainsaks vahendiks (hädaseisund). Seepärast, kui ohtu on võimalik vältida teiste vahenditega (näit. põgenemisega või hädakaitse-akti toimepanemisega), siis ei kõrvaldu neil tingimusil toimepandud hädaseisundi-akti ühiskonnaohtlikkus. Sellega erineb hädaseisund hädakaitsest. Hädaseisundi selle tingimuse nõue leidis selge väljenduse „Põhialuste" §-s 9. Ohu vältimiseks toimepandud teoga ei kaasne karistuse kohaldamine, kui oht „antud asjaoludel ei olnud kõrvaldatav muude vahenditega".

c) Hädaseisund kõrvaldab toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse ainult juhul, kui selle teoga tekitatud kahju on välditud kahjust väiksem. Kaitstava ja rikutava hüve proportsionaalsuse nõue hädaseisundi puhul on tingitud sellest, et tegu võib objektiivsest küljest mitte-ühiskonnaohtlikuks tunnistada ainult siis, kui hädaseisundis teostatakse suurema kahju ärahoidmine väiksema kahju tekitamise teel. Küsimus, millised hüved olid enam- ja millised vähemväärtuslikud, tuleb lahendada igal üksikjuhul kogu sündmuse konkreetse olukorra kohaselt. Individuaalsete huvide kaitseks võib kahjustada vähemtähtsaid avalikke või individuaalseid huve, samuti nagu kollektiivsete huvide kaitseks võib rikkuda vähemtähtsaid individuaalseid või kollektiivseid huve.

Kuna sotsialistlik kriminaalõigus nõuab kõigil juhtudel, et hädaseisundi puhul tekitatud kahju oleks vähem tähtis, võrreldes välditud kahjuga, siis järelikult ühe huvi kaitse teise samaväärse huvi kahjustamisega ei kõrvalda toimepandud teo ühiskonnaohtlikkust; näiteks vara päästmine võõra vara samaväärse kahjustamisega, ühe elu päästmine teise hukkumise arvel. Neil juhtudel on võimalik üksnes karistuse kergendamine VNFSV KrK § 51 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragraafide alusel.

Nõukogude kriminaalõigus ei luba oma elu ohust päästmist

teise isiku hukkumise arvel. Selline ohu ülekandmine endalt teistele isikutele on teravas vastuolus sotsialistliku moraaliga. Nõukogude seadus kasvatab NSVL kodanikes solidaarsuse ja vastastikuse abistamise tunnet. Ta ergutab isikliku sangarluse avaldusi ja võitleb toore egoismi nähtustega. Seepärast esineb teise inimese surmamine tapmisena, olgugi et see oli oma elu mingist ohust päästmiseks ainus vahend. Oma elu päästmist teise isiku elu arvel käsitab meie seadusandlus kuriteona.

Et hädaseisundi-akt on õiguspärane tegu, siis hädakaitse tema vastu ei ole lubatav. Näiteks paadimees, kelle paat võetakse uppuja päästmiseks, ei või toetuda hädakaitsele mingi kahju tekitamisel ilma tema sellekohase nõusolekuta paadi võtnud isikuile.

§ 62. Hädaseisund ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses.

I. Hädaseisundi üksikuid juhtumeid käsitlevaid sätteid tundsid juba vanad õigusallikad. Vene õigusallikaist leidub üksikuid hädaseisundit käsitlevaid sätteid 1649. a. Uloženije's ja Peeter I Sõjaväe ustaavis. 1649. a. Uloženije käsitas võõraste loomade hukkamist enda kaitsmisel nende vastu mittekaristatavana, kui see teostati „käsitsivõitluses ja mitte püssist". Võõra vara hävitamist, kui seda „nõuab hädavajalikkus", käsitas Sõjaväe ustaav mittekaristatavana. Peale selle tuli Sõjaväe ustaavi kohaselt karistus „vähendada või täiesti ära jätta", kui keegi „äärmises näljahädas varastab söödavat, joodavat või muud". 1845. a. Uloženije o nakazanijah käsitles hädaseisundi küsimust koos *vis absoluta*'ga. Hädaseisundi üldmõiste andis 1903. a. Ugolovnoje uloženije: „Kuriteoks ei loeta tegu, mis toime pandud enese või teise inimese elu päästmiseks hädaohust, mis tekkis ähvarduse, seadusvastase sundimise või muu põhjuse läbi ja mida samal ajal ei saadud kõrvaldada muude abinõudega. Samuti ei loeta kuriteoks tegu, mis toime pandud enese või teise inimese tervise, vabaduse, sugulise puhtuse või muude isiklikkude või varaliste hüvede päästmiseks hädaohust, mis tekkis ähvarduse või seadusvastase sundimise või muu põhjuse läbi ja mida samal ajal ei saadud kõrvaldada muude abinõudega, kui seejuures teo toimepanijal oli küllalt põhjust pidada tema poolt sünnitatavat kahju vähetähtsaks, võrreldes kaitstava hüvega. Nimetatud määrused ei kehti neil juhtudel, kus süüteoks loetakse hädaohu eest kõrvalehoidumine ise."

II. Kaasaegne kodanlik kriminaalseadusandlus ei sisalda alati hädaseisundit käsitlevaid üldsätteid. Nii ei tunne Prantsuse kriminaalkoodeks hädaseisundi üldmõistet. Kriminaalõiguse teooria ja kohtupraktika viivad hädaseisundi juhud koodeksi § 64 alla, mis süüdimatuse kõrval käsitleb ka *vis absoluta*'t. „Ei ole ei rasket kuritegu ega kuritegu, kui süüdistatav oma tegude toimepanemise ajal oli tugeva hingelise erutuse seisundis või kui teda selleks sunniti jõuga, millele ta ei saanud vastu panna."

Kodanlikus seadusandluses kasutatakse hädaseisundi instituuti sagedasti sõjalis-politseilise surve õigustamiseks töötava rahva vastu.

III. Hädaseisundi põhistamise küsimuse lahendas kodanlik kriminaalõiguse teooria mitmesuguselt. Loodusõiguse teooria põhistas teda kas toetudes endaalalhoiu-instinktile (näit. laevahukul kahe päästmist otsiva isiku elu kollisiooni puhul) või elualalhoiuks tarvilike vahendite saamisele enneriikliku seisundi varaühisuslikkuse tõttu (vargus näljase poolt). Kant arvas, et hädaseisund ei või õiguspärastada seda, mis on kuriteoline. Kuid kahe elu kollisiooni

puhul toimepandud tapmist käsitas ta mittekaristatavana, sest karistuse-ähvardus ei suuda siin tapmist ära hoida: ähvardav karistus ei saa kunagi elu kaotamise hirmust suurem olla. Kokkukõlas oma psühholoogilise sunni teooriaga arvas Feuerbach, et hädaseisund kõrvaldab seepärast toimepandud teo süüksarvamise võimaluse, et isik, olgugi et ta oli teadlik seda tegu keelavast kriminaalseadusest, ei võinud antud tingimustes selle kohaselt käituda. Fichte õigustas hädaseisundis toimepandud tegusid sellega, et kollisioonis olevate õiguste üheaegse säilimise võimatuse tõttu kõrvaldub neil tingimusil õiguse ülemvõim üldse. Hegel tunnustas hädaõiguse esinemist, „kui elu on ülimas ohus ja selle päästmine põrkab kokku omandiga, mis on kaitstud teise isiku õiguse poolt". Ta arvas seepärast, et „elul kui eesmärkide kogumil on õigus abstraktse õiguse vastu. Kui teda näiteks võib alal hoida tüki leiva varastamise abil, siis hävitatakse sellega küll teise inimese omandit, kuid oleks ülekohtune käsitada seda üleastumist hariliku vargusena" [1].

Kaasaegsete kodanlike kohtute praktika, hoolimata massilise töötaolu esinemisest, ei luba nälja sunnil toimepandud varguse õigustamist hädaseisundiga. Eraomandi puutumatuse huvi on neile nälga sureva töötu elust kallim. Silmakirjalikult asuvad nad seisukohal, et siin ei ole hädaseisundit.

Hädaseisundis toimepandud tegude õiguspärasuse või karistamatuse põhistamisel kasutab kaasaegne kodanlik teooria kas subjektiivset kriteeriumi (hädaseisundis teo toimepannud isiku eriline psüühiline seisund) või objektiivset kriteeriumi (väärtuslikuma hüve päästmine vähemväärtusliku kulul — nn. vähima pahe teooria).

§ 63. Teised teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud.

I. Kannatanu nõusolek on teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldav asjaolu rünnete puhul neile õigustele ja huvidele, mis on kannatanu vabas käsutuses. Kannatanu nõusoleku esinemine muudab toimepandud akti objektiivselt mitte-ühiskonnaohtlikuks, õiguspäraseks. Kannatanu nõusoleku kui teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldava asjaolu küsimus ei ole meie seadusandluses otseselt sätitud. Siiski peab tunnistama, et kannatanu nõusolek võib tegude õigusvastasuse kõrvaldada ainult järgmiste tingimuste esinemisel:

a) Kui nõusolek on antud nende õiguste ja huvide ründeks, mis on nõusoleku andnud isiku vabas käsutuses. Teatud tingimustel on sellisteks ainult varaõigused ja isiku huvid.

---

[1] Hegel, Teoste kogu, VII k., lk. 146.

b) Kui nõusolek on antud kannatanu isiklike või varaliste huvide vaba käsutuse piirides. Mis puutub elusse, siis kannatanu nõusolek ei kõrvalda tema elule toimepandud ründe ühiskonnaohtlikkust. Kannatanu nõusoleku tunnistamine toimepandud teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavaks asjaoluks surmamise puhul on vastuolus kogu ühiskonna huvidega. Ta õõnestab üksikisiku arusaamist teise isiku elu puutumatusest. VNFSV 1922. aasta KrK tahtlikku tapmist käsitleva § 143 algredaktsioon asus selles küsimuses teisel seisukohal. Selle paragraafi märkus käsitas mittekuriteolisena tapmist, mis oli toime pandud kaastundest või tapetu tungival palvel. Kuid praktika tõestas kiiresti sellise normi ühiskonnakahjulikkust ja ta tühistati.

Rünnete puhul üksikisiku käsutuses seisvaile varalistele hüvedele ei ole kannatanu nõusolekul alati sama juriidiline tähtsus. Kannatanu nõusolek võib tähtsust omada ainult antud isikule kuuluva varalise õiguse ulatuses. Seetõttu kõrvaldab teatud asja võõrandamise õigust omava kannatanu nõusolek selle asja hävitamiseks võimaluse vara hävitamise koosseisu esinemiseks. Kuid kannatanu nõusolek ta isiklikus omanduses oleva vara suhtes selliste tegude toimepanemiseks, mida tal eneselgi polnud seaduse alusel õigus teostada, ei kõrvalda toimepandud tegude kuriteolisust.

c) Kui antud nõusolekuga toimepandud teo kaudu ei taoteldud mingeid ühiskonnakahjulikke sihte.

Isikuvastaste rünnete korral võib seda selgitada kas toimepandavate tegude üldise iseloomu või kriminaalseaduse erisätte alusel. Toimepandavate tegude üldise iseloomu tõttu kõrvaldab kannatanu nõusolek kehavigastuse tekitamiseks teo ühiskonnaohtlikkuse, kui see näiteks on toime pandud teadusliku katse sihiga. Kriminaalseaduste erisätete alusel ei kõrvalda kannatanu nõusolek isikuvastaste rünnete korral teo õigusvastasust, näiteks ema nõusolekul toimepandud loote hävitamisel. Töötajale tema nõusolekulgi selliste tingimuste seadmine, millede tõttu ta kaotas või võis kaotada oma töövõime, ei või kõrvaldada teo kuriteolisust seetõttu, et sotsialistlik õigus tunnistab selliste tegude ühiskondlikku kahjulikkust töötajate tervisele.

Rünnete korral üksikisikute käsutuses seisvatele varalistele hüvedele ei oma kannatanu nõusolek võõra vara ühiskonnaohtlikul kahjustamisel või liigkasuvõtmisel juriidilist tähtsust, sest need teod, kuigi nad on toime pandud kannatanu nõusolekul, on ikkagi ühiskonnaohtlikud.

d) Kui antud nõusolek oli tõeline. Nõusolek on tõeline ainult siis, kui seda andis süüdiv ja teovõimne isik või tema seaduslik esindaja esindatava huvides; kui see anti vabatahtlikult ja mitte

pettuse või füüsilise või psüühilise vägivalla survel (esimene näiteks kelmuse puhul, teine — avaliku varguse, röövimise, vägistamise puhul); ja kui lõpuks nõusolek anti vastava teo toimepaneku eel või ajal, mitte aga pärast selle toimepanemist. Pärast kuriteo toimepanemist antud nõusolek ei kõrvalda toimepandu kuriteolisust. Nõusolek võib väljendatud olla nii suuliselt või kirjalikult kui ka konkludentsete tegudega.

Kõik subjekti poolt toimepandu, mis ületab temale antud nõusoleku piirid, on ühiskonnaohtlik ja lahendatakse üldreeglite kohaselt nagu iga muu ilma õigusvastasust kõrvaldavate asjaoludeta toimepandud kuritegu.

II. Professionaalsete funktsioonide täitmine. Ühiskonnakasulikkude professionaalsete funktsioonide täitmine võib sagedasti võtta sellise kuju, mis oma välistelt tunnustelt moodustab mõne kuriteo koosseisu; näiteks hamba väljatõmbamine hambaarsti poolt — kerge kehavigastuse, jala amputeerimine kirurgi poolt — raske kehavigastuse jne. Kui kutseliste funktsioonide täitmine toimub antud kutsele kohaste vahenditega, siis selle tegevuse sotsiaalne kasulikkus kõrvaldab toimepandu õigusvastasuse. Seetõttu arsti tegutsemine, kes ühiskonnakasuliku eesmärgi saavutamiseks tekitab väliselt kujult kehavigastusi, ei moodusta kuriteo koosseisu. Kõigil neil juhtudel aga, kus kutseliste funktsioonide täitmist ei teostata mitte ühiskonnakasulikkude, vaid mingisuguste sotsiaalselt kahjulikkude sihtidega, ei kõrvaldu toimepandu kuriteolisus. Näiteks ei kõrvalda arsti poolt mitte patsiendi haigusseisundi tõttu, vaid sõjaväeteenistuskohusest kõrvalehoidumisele kaasaaitamiseks teostatav kirurgiline operatsioon arsti teo ühiskonnaohtlikku iseloomu. Kui patsiendi tervisele tekitati kahju arsti faktilise eksitusega, nende faktiliste asjaolude ebaõige hinnangu tõttu, millistel oleks tulnud tarvitada teatavaid vahendeid, siis vastutab arst kahju ettevaatamatu tekitamise eest neil juhtudel, kui ta antud tingimuste kohaselt oleks pidanud seda ette nägema. Kui arst on ametialane isik, võib ekslik arstimine kaasa tuua tema kriminaalvastutusele võtmise lohaka suhtumise eest oma teenistuskohustustesse.

Tavaliselt nõutakse arstlike funktsioonide teostamisel ka patsiendi nõusolekut. Patsiendi nõusolekut ei nõuta neil juhtudel, kui seda ei või saada haige erilise seisundi tõttu, arstiteadus aga dikteerib ähvardava ohu vältimiseks vastavate vahendite viibimatu tarvituselevõtu.

Eriti suurt praktilist tähtsust omab haige nõusolek operatsiooni puhul. Kehtiva seadusandluse järgi (VKTK ja VNFSV RKN dekreet „Meditsiiniliste töötajate professionaalsest tööst ja õigus-

test" — VSKK 1924. a., nr. 88, art. 892) tuleb täisealiste suhtes teostada kirurgilist lõikust „haige nõusolekul, aga alla 16-aastaste isikute või vaimuhaigete suhtes — vanemate või hooldaja nõusolekul". Inimese elu või tähtsate organite päästmiseks hädatarvilikke ja edasilükkamatuid operatsioone võib konsultatsiooni alusel teiste arstidega teostada ilma vanemate või hooldajate nõusolekuta siis, kui viimastelt ei saa seda küsida ilma lõikuse hilinemise riskita. Samasugune operatsioon on lubatav ilma haige nõusolekuta, kui ta viibib teadvusetus seisundis. Kui ka konsultatsioon on seotud hilinemise riskiga, on arstile jäetud õigus operatsiooni üle iseseisvalt otsustada, teatades sellest öö-päeva jooksul tervishoiuosakonnale.

III. Kohusliku käsu täitmine alluva poolt on alluva poolt toimepandud teo õigusvastasust kõrvaldav asjaolu. Alluvale on kohuslik ainult ülema seaduslik käsk. Seaduslik on käsk, mis: 1) on antud vastava ülema poolt oma alluvale, 2) ei ületa käsuandja pädevuse piire, 3) sisult ei käsi midagi ilmselt kuriteolist, ja lõpuks 4) arvestades antud asjaomast vormi, kui seadus käsule nõuab vastavat vormi. Kohusliku käsu käsitus õigusvastasust kõrvaldava asjaoluna ei ole KrK-s vahetult reguleeritud.

Käsu kohuslikkuse küsimus omab erilist tähtsust sõjaväeteenistuse alal; seetõttu on ta vahetult reguleeritud TTPA siseteenistuse ustaavis (Ustav vnutrennei službõ RKKA), mille § 6 sätib käsu seaduslikkuse tingimused. Sõjaväelane on kohustatud vastuvaidlematult täitma kõiki ülema käske peale ilmselt kuriteoliste. Saades ilmselt kuriteolise käsu, on alluv, jättes selle täitmata, kohustatud sellest viibimatult ette kandma kõrgemale komandörile ja sõjaväe komissarile. Kuriteolise käskuse andnud ülemus ja selle täitnud alluv vastutavad seaduse järgi. TTPA ajutise distsiplinaarmäärustiku (Vremennõi distsiplinarnõi ustav RKKA) § 5 ütleb: Ülem vastutab üksi tema poolt antud käskude, käskuste ja korralduste eest. Nõukogude võimu ja ülemate vastu sihitud käskude, käskuste ja korralduste andmise ja täitmise eest vastutavad nii käsuandja kui käsutäitja."

Ebaseaduslik käsk ei ole alluvale täitmiseks kohuslik. Täites ebaseadusliku käsu paneb alluv toime objektiivselt ühiskonnaohtliku teo. Kui alluv oli teadlik täidetava käsu ebaseaduslikkusest, siis arvatakse toimepandud teod talle tahtlusena süüks; ülema käsu täitmise korras teo toimepanemise fakt ise, kui see näitab teda sotsiaalselt vähem ohtlikuna, võib esineda vaid määratava karistuse suurust mõjutava asjaoluna. Kui alluv faktilise eksituse tõttu ei olnud teadlik antud käsu kuriteolisusest (näiteks eksikombel peab antud isikut oma ülemaks), siis toimepandu kui objektiivsest kül-

jest ühiskonnaohtlik tegu võib, olenevalt eksituse iseloomust, olla süüks arvatav ettevaatamatusena või esineda isegi lihtsa „juhusena".

Mis puutub ilmselt kuriteolise sisuga käsu täitmisse, siis ei saa käsu selge, kõigile ja igaühele ilmse kuriteolisuse tõttu kerkida isiku eksituse küsimus temale antud käsu seaduslikkuse suhtes.

IV. Oma õiguse teostamine seadusega lubatud piirides esineb ka toimepandud teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldava asjaoluna, kuigi õiguse teostamine oma välistelt tunnustelt vastab mõnesuguse kuriteo koosseisu tunnustele. Oma õiguse teostamine, mis ületab seadusega lubatud piirid, ei ole õiguspärane ja kuulub arutamisele üldreeglite kohaselt nagu iga teine ühiskonnaohtlik käitumine. Oma õiguse teostamine mitte sel kujul, nagu see on lubatud seadusega, võib moodustada kuriteo erikoosseisu (näiteks omavoli). Küsimust, kas antud konkreetsel juhul on tegemist oma õiguste teostamisega, mis kõrvaldab toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse, võib otsustada üksnes pärast seda, kui on kindlaks tehtud, millises ulatuses ja vormis kehtiv seadusandlus lubab antud õigust teostada.

XVII peatükk.

KURITEOLISE TEGEVUSE ARENGU STAADIUMID.

§ 64. Kuriteolise tegevuse arengu staadiumi mõiste.

Tahtliku kuriteo toimepanemise protsessis võib eristada järgmisi staadiume: tahtluse avaldumine, kuriteo ettevalmistus, kuriteo katse ja lõpuleviidud kuritegu.

Kriminaalvastutuse küsimus kuriteo ettevalmistuse, katse ja lõpuleviidud kuriteo suhtes leidis lahenduse „Juhtivais põhimõtteis".

„Juhtivate põhimõtete" järgi olid karistatavad nii kuriteo ettevalmistus kui katse. Seejuures ei võinud ainult kuriteo ettevalmistuse või katse toimepanemine iseendast karistust kergendada; repressiooni määra tingis kurjategija enese ohtlikkuse aste.

Kuriteolise tegevuse arengu staadiumide küsimuse sättis VNFSV 1922. aasta KrK järgmiselt:

„Kuriteo ettevalmistuseks loetakse riistade ja vahendite otsimist, omandamist või kohastamist ning kuriteo toimepanemise tingimuste loomist.

Kuriteo ettevalmistust karistatakse ainult sel juhul, kui ta iseendast on karistatav tegu" (§ 12).

„Kuriteo katseks loetakse kuriteo toimepanemisele sihitud tegu, kui toimepanija ei teostanud kõike seda, mis tema kavatsuse täideviimiseks vajalik oli, või kui, vaatamata kõige tema poolt vajalikuks peetu teostamisele, kuriteo tagajärg ei saabunud temast mitteolenevail põhjusil" (§13).

„Kuriteo katset karistatakse nagu toimepandud kuritegu, kusjuures katse kahjulikkude tagajärgede puudumist või vähest tähtsust võib kohus arvestada karistuse määramisel; katset aga, mis jäi lõpule viimata katsetanu enese ajendil, karistatakse kui seda kuritegu, mis on tema poolt tegelikult toime pandud" (§ 14).

Erinevalt „Juhtivaist põhimõtteist" tunnistas 1922. aasta KrK kuriteo ettevalmistuse üldreeglina mittekaristatavaks. Ta tõi kaasa kriminaalvastutuse üksnes neil juhtudel, kui kuriteo toimepanemise ettevalmistavad teod ise sisaldasid juba teise, lõpuleviidud kuriteo koosseisu. Kuid juba VKTK 1923. aasta istungjärgul muudeti 1922. aasta KrK § 12 redaktsiooni ja kohtule anti õigus kohaldada kuriteole ettevalmistanud isiku suhtes juhul, kui ta tunnistatakse sotsiaalselt ohtlikuks, KrK § 46 ettenähtud sotsiaalse kaitse vahendeid, s. t. väljasaatmist, keeldu teenida mõnel ametikohal või tegutseda mõnel tegevus- või tööndusalal.

Kuriteolise tegevuse arengu staadiumide küsimuse kohta öeldakse „Põhialuste" §-s 11: „Kui alatud kuritegu ei ole lõpule viidud, s. t. kui kuriteoline tagajärg mõnesugusel põhjusel ei tekkinud, siis arvestab kohus antud kuriteoliigi eest kriminaalseaduses ettenähtud sotsiaalse kaitse vahendi valikul kuriteo toimepannud isiku ohtlikkuse ja kuriteolise kavatsuse teostamise astet." See paragraaf võib tekitada arvamust, nagu peaks ta silmas üksnes kuriteo katset („alatud kuritegu"). Siiski taheti selle sõnastusega hõlmata nii kuriteo ettevalmistust kui ka katset.

„Põhialused" ei kasuta termineid „katse" ja „ettevalmistus". Erinevalt „Juhtivaist põhimõtteist" esitavad nad kohtule arvestada karistuse määramisel mitte ainult kurjategija ohtlikkuse, vaid ka kuriteolise kavatsuse teostamise astet. Järelikult annavad „Põhialused" kohtu poolt karistusmäära valikul tähtsuse kuriteolise tegevuse arengu teatud staadiumile, vaatamata sellele, et nad tunnistavad lubatavaks kriminaalvastutusele võtmise mitte ainult kuriteo katse, vaid ka ettevalmistuse eest.

Vastavalt „Põhialustele" tunnistas VNFSV 1926. aasta KrK üldreeglina karistatavaks mitte ainult katse, vaid ka kuriteo toimepanemise ettevalmistuse. Selles seisneb 1926. aasta KrK oluline erinevus 1922. aasta KrK-st kuriteolise tegevuse arengu staadiumide sättimise küsimuses.

1926. aasta VNFSV KrK sätib kuriteolise tegevuse arengu staadiumi küsimuse §-s 19:

„Kuriteo katset, samuti kuritegu ettevalmistavaid tegusid, mis avalduvad riistade ja vahendite otsimises ja kohastamises ning kuriteo toimepanemise tingimuste loomises, jälitatakse nagu toimepandud kuritegu, kusjuures kohus kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendite valikul peab arvestama katse või ettevalmistuse toimepannud isiku ohtlikkust, kuriteo valmistatuse määra ja kuriteo tagajärgede saabumise lähedust, samuti ka põhjusi, millede mõjul kuritegu jäi lõpule viimata.

Kui kuritegu jäi toime panemata seda toime panna kavatsenud isiku vabatahtliku loobumise tõttu, siis määrab kohus vastava sotsiaalse kaitse vahendi nende tegude eest, mis olid katse teostaja või ettevalmistaja poolt tegelikult toime pandud."

Ukraina NSV KrK, nagu VNFSV KrK-ki, nähes ette karistuse mitte ainult kuriteo katse, vaid ka ettevalmistuse eest, määratleb mitte ainult kuriteo ettevalmistuse, vaid ka katse mõiste.

Ukraina NSV KrK § 16 järgi käsitatakse kuriteo katsena kuriteo toimepanemisele sihitud tegu, kui selle toimepanija ei viinud oma kavatsust täide kas seetõttu, et ta ei teostanud kõike seda, mida pidas oma kavatsuse täideviimiseks vajalikuks, või seetõttu, et vaatamata kõige tema poolt vajalikuks peetu teostamisele kuriteoline resultaat ei saabunud temast olenematuil põhjusil.

Gruusia NSV ja Valge-Vene NSV kriminaalkoodeksites on kuriteo ettevalmistus ja katse ühendatud „alatud kuriteo" üldmõistesse.

Meie kriminaalseadus jätab kohtule õiguse kohaldada karistust kuritegu ettevalmistavate tegude eest, kuid see ei tähenda, et kohus peaks karistust kohaldama alati, iga ettevalmistava teo eest. Ainult neil juhtudel, kui toimepandud ettevalmistavad teod on tõeliselt ühiskonnaohtlikud, võivad nad esineda kriminaalvastutusele võtmise alusena. Seepärast peavad ettevalmistavad teod enesega kaasa tooma kriminaalvastutuse üksnes siis, kui nad on ohtlikud sotsialistliku riigi ja sotsialistliku ülesehitustöö huvidele või üksikute kodanikkude õigustele ja huvidele. Kohtupraktikas võetakse ettevalmistavate tegude eest kriminaalvastutusele võrdlemisi harvadel juhtudel. Mõnel juhul on kuriteo toimepanemist ettevalmistavad teod eriosas ette nähtud iseseisvate kuritegudena (näiteks kontrrevolutsiooniliste kuritegude alal — VNFSV KrK § 58^{11}).

VNFSV KrK § 19 kõneleb üksnes kuriteo ettevalmistusest ja katsest. Kuriteo lõpetamise momendist ei ütle ta midagi.

Kuritegu esineb lõpuleviiduna siis, kui subjekti poolt toimepandud tegu sisaldab endas antud kuriteo koosseisu kõik tunnu-

sed. Lõpuleviidud kuriteo esinemise küsimus lahendatakse seega sõltuvalt antud kuriteo koosseisu kirjeldusest kriminaalkoodeksi eriosas. Kuritegu võib osutuda lõpuleviiduks mitte ainult siis, kui antud objektile on tekitatud mingi kahju, vaid ka siis, kui see objekt on asetatud vaid kahju tekitamise ohtu. Sellest hetkest peale võib kriminaalseadus tunnistada lõpuleviidud kuriteo koosseisu olemasolu. Nii esineb näiteks VNFSV KrK § 133 lg. 3 järgi lõpuleviidud kuriteona töötaja teadvalt asetamine mitte ainult seesugustesse töötingimustesse, milledes ta kaotas oma töövõime, vaid ka seesugustesse, milledes ta võis oma töövõime kaotada.

Kuriteo lõpuleviimise hetke ülekandmisega sellesse staadiumi kuriteolise tegevuse arengus, milles kuritegu ei saavutanud olemuselt veel täit lõpuleviimist, luuakse kuriteo „kärbitud" koosseisud. Sellel seadustehnilisel võttel on suur tähtsus neis kriminaalkoodekseis, kus kuriteo ettevalmistus ei too üldse kaasa kriminaalvastutust, katse puhul aga nähakse ette karistuse kohuslik kergendamine. „Kärbitud" koosseisu loomisega, kus kuriteo lõpetamise hetk on sisuliselt üle viidud katse staadiumi, osutub võimalikuks: 1) kõrvaldada kriminaalvastutuse kohuslikku kergendamist kuriteo katse eest, sest seda katset vaadeldakse lõpuleviidud kuriteona, 2) vaadelda kuriteo katsena seda staadiumi kuriteolise tegevuse arengus (ettevalmistust), milline üldreeglina muude kuritegude toimepanemisel ei too kaasa kriminaalvastutust. „Kärbitud" koosseisu abil võib lõpuleviidud kuriteona käsitada ka ettevalmistavaid tegusid. Nõukogude kriminaalõigusele ei oma kuriteo „kärbitud" koosseisude loomine seesugust tähtsust, sest meie kriminaalseadus mitte ainult ei tunne karistuse kohuslikku vähendamist katse eest, vaid lubab kuriteo toimepanemisena vaadelda ka kuriteo ettevalmistust.

§ 65. Tahtluse avaldumine.

Tahtluse avaldumine (puhas tahtlus) on tema väline avaldamine suuliselt, kirjalikult või muul viisil. Tahtluse avaldumine on kuriteolise tegevuse arengustaadiume, mis üldreeglina ei too kaasa kriminaalvastutust. Tahtluse avaldamine kurjategija poolt võib tuua kriminaalvastutuse siis, kui ta ise moodustab kuriteo koosseisu.

Tahtluse avaldumise eriliigiks on ähvardus. Üldreeglina ei moodusta kuriteo toimepanemise ähvardus kuriteo koosseisu; 1922. aasta KrK vastuvõtmisel lükkas VNFSV VKTK tagasi paragraafi, mis nägi ette ähvarduse eest kriminaalvastutuse. Alles 1929. a. 25. märtsil VKTK poolt vastuvõetud KrK eritäiendusega loodi teatud

ulatuses kriminaalvastutus kuriteo toimepanemise ähvarduse eest. See täiendus on KrK-sse võetud §-na 73[1], mis käsitleb ametiisikute või ühiskondlikkude töötajate ähvardamist tapmisega, vara hävitamisega või vägivalla tarvitamisega, kui seda tehakse nende teenistusliku või ühiskondliku tegevuse katkestamise või selle iseloomu muutmise sihil ähvardaja huvides. Selle paragraafi kehtestamise tingis vajadus kõvendada ühiskondlikkude töötajate ja nõukogude võimu esindajate kaitset klassivaenuliste elementide rünnete vastu.

1932. aasta 7. augusti seadus riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivsete varade kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta käsitleb kolmandas osas spetsiaalselt riikliku kuriteona muuseas ähvarduse kasutamist või selle kasutamise propageerimist kolhoosnikute suhtes, sihiga sundida viimaseid kolhoosist lahkumisele, seejuures kolhoosi vägivaldse hävitamise eesmärgil.

Ainult Turkmeeni NSV KrK käsitleb isikuvastaste kuritegude peatükis erikuriteona ähvardust kedagi surmata või teostada muid vägivallategusid, kui seejuures on antud küllaldane alus karta ähvarduse täideviimist.

§ 66. Ettevalmistus ja katse.

I. Kuriteo ettevalmistus seisneb kuriteo toimepanemiseks riistade ja vahendite otsimises või kohastamises ning kuriteo toimepanemise tingimuste loomises (VNFSV KrK § 19). Nii tuleb ettevalmistusena käsitada ka niisuguseid tegusid, nagu näit. tapmiseks kirve hankimine, koha järeleuurimine, kust võiks varguse toimepanemiseks majja tungida, kuriteo osaliste otsimine, varitsemisele minek jne.

VNFSV KrK nimetab §-s 19 ettevalmistuse kõrval kuriteolise tegevuse arengu erilise staadiumina ka kuriteo katset, kuid ei anna katse mõiste määrangut. Et VNFSV KrK käsitab kuriteo toimepanemiseks riistade ja vahendite kohastamist ettevalmistusena, siis VNFSV KrK seisukohalt on katse vahetult kuriteo toimepanemisele suunatud tegu. Nii sätib katset ka Ukraina NSV KrK. Seega on kuriteo katse antud siis, kui tappa kavatsev isik tõstab löögiks noa või sihib püssist või kui varastada kavatsev isik sirutab käe eseme poole või tungib suletud ruumi, kus asetseb asi, jne.

Katse võib olla lõpetatud või lõpetamata. Lõpetamata on selline katse, mille puhul isik ei teostanud veel kõike seda, mida ta oma kavatsuse täideviimiseks vajalikuks pidas. Lõpetatud

on niisugune katse, mille puhul isik teostas kõik selle, mida ta oma kavatsuse täideviimiseks vajalikuks pidas, kuid millegipärast tagajärg ikkagi ei saabunud. Seda erinevat kuriteolise kavatsuse teostamise astet tuleb arvestada toimepandud katse eest karistuse valikul.

Kuriteo ettevalmistus ja katse ei või esineda kõigi kuritegude puhul. Nende mõistete rakendamise ulatus on piiratud nii kuriteo koosseisu kindlate subjektiivsete elementidega kui ka tema objektiivsete omadustega.

a) Ettevalmistuse ja katse mõiste rakendamise piiramine subjektiivsete elementidega. Ettevalmistusest ja katsest ei saa olla juttugi ettevaatamatute kuritegude puhul. Ettevalmistus ja katse on tahtliku kuriteo arengustaadiumid. Kuriteo jätkamisest vabatahtliku loobumise korral kõneleb kriminaalkoodeks kuritegu toime panna kavatsenud isikuist. Järelikult arvestab ta tahtlikku tegevust.

b) Ettevalmistuse ja katse mõiste tarvitamise piiramine kuriteo objektiivsete omadustega. Ettevalmistus ja katse ei ole võimalikud kuritegude puhul, mis on toime pandud puhta tegevusetusena. Neil juhtudel on kriminaalõiguslikult täiesti ebaoluline, milline oli subjekti käitumine selle hetkeni, millal ta nõutavat tegu toime ei pannud. Välja arvatud äsja nimetatud juhud, on ettevalmistus ja katse võimalikud kõigi kuritegude puhul, mis pannakse toime nii aktiivse teo kui ka tegevusetuse teel.

II. Kriminaalvastutus ettevalmistuse ja katse eest. Enamik kodanlikke kriminaalkoodekseid sisaldab karistuse kohuslikku kergendamist käsitlevaid sätteid kuriteo katse eest, võrreldes lõpuleviidud kuriteo eest koodeksis ettenähtud karistusega. Erandiks selles suhtes on ainult Prantsuse kriminaalkoodeks. Karistuse kohuslikku kergendamist katse eest põhjendatakse tavaliselt kättetasu põhimõttega: kui toimepandu ei ole täielik, siis ei ole täielik ka karistus. Oma hirmutava mõjuga taotleb karistus kurjategija tagasihoidmist vastava kuriteo toimepanemisele sihitud tegevusest. Katse staadium on viimne hetk, kus karistuse kohaldamise ähvardus võib veel esineda kuriteo toimepanemise vastumotiivina. Karistuse kohuslik kergendamine kuriteo katse korral võib ainult karistuse motiveerivat jõudu nõrgendada. Lõpuks ei vähenda asjaolu, et kurjategija ei suutnud oma tahtlust täiesti realiseerida, mitte alati tema sotsiaalse ohtlikkuse astet. Näiteks jääb tapja ühtmoodi sotsiaalselt ohtlikuks, kas ta tabas oma ohvrit või löödi tal tulistamise hetkel teise isiku poolt revolver käest, mille tagajärjel toimus vaid tapmise katse. Kuid kuriteolise tagajärje

mittesaabumine võib iseloomustada ka kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse vähemat astet, kui ta osutab kurjategija vähemalé osavusele, visadusele, ettenägelikkusele jne.

Üldreeglina ei tunne meie kriminaalõigus karistuse kergendamist kuriteolise eeltegevuse eest ja nii katset kui ettevalmistust jälitatakse nagu toimepandud kuritegu. Kuriteolise eeltegevuse eest määratava karistuse valikul peab kohus arvestama katse või ettevalmistuse toimepannud isiku ohtlikkust, kuriteo valmistatuse määra ja kuriteo tagajärgede saabumise lähedust, samuti ka põhjusi, millede mõjul kuritegu jäi lõpule viimata. Nimetatud momentide alusel määrab kohus karistuse toimepandud kuriteo ettevalmistuse või katse eest KrK eriosas vastava kuriteo puhul sätitud sanktsiooni piirides. Tavaliselt määrab kohus nende eest väiksema karistuse kui lõpuleviidud kuriteo eest.

Kuriteoline eeltegevus võib tuua kriminaalvastutuse kõigi kuritegude puhul, kus ta võib faktiliselt aset leida. Kuid kuritegude puhul, mis ei ole tõsiselt sotsiaalselt ohtlikud, võib kuriteolise eeltegevuse kriminaaljälitamisest loobumine toimuda VNFSV KrK § 6 märkuse alusel. Sellist tegevust võib tunnistada ühiskonnaohtliku iseloomu kaotanuks.

§ 67. Vabatahtlik loobumine.

Kuriteolise eeltegevuse eest kriminaalvastutust kõrvaldavaks asjaoluks on vabatahtlik loobumine.

Vabatahtlik loobumine on alatud kuriteolise eeltegevuse jätkamisest loobumine, olles teadlik tema lõpulèviimise tegelikust võimalusest. Vabatahtlik loobumine puudub, kui kurjategija loobub kuriteolise eeltegevuse jätkamisest, olles veendunud selle lõpuleviimise tegelikus võimatuses, näiteks siis, kui varas loobub varguse katsest seetõttu, et tal ei läinud korda lukku lahti murda. Vabatahtliku loobumise korral määrab kohus karistuse nende tegude eest, mis katse teostaja või ettevalmistaja poolt olid tegelikult toime pandud (VNFSV KrK § 19). Nii võib vabatahtliku loobumise korral esineda kriminaalvastutus teostatud ettevalmistuse või katse eest ainult siis, kui kuriteo ettevalmistuse või katsega teostati mõne teise, lõpuleviidud kuriteo koosseis. Selle tingimuse puudumisel ei kanna ettevalmistusest või katsest vabatahtlikult loobunud isik üldse kriminaalvastutust. Seepärast võib ukse sissemurdmisega teostatud varguse toimepanemise katsest vabatahtlik loobumine kaasa tuua kriminaalvastutuse vara kahjustamise eest; vabatahtlikult jäetud vägistamise katse võib kaasa tuua vastutuse vägivalla

eest isiku vastu; vabatahtlikult jäetud mürgitamise ettevalmistus võib kaasa tuua kriminaalvastutusele võtmise kangete mürkainete hoidmise eest jne.

Vabatahtliku loobumise tunnistamine asjaoluks, mis kõrvaldab kriminaalvastutuse toimepandud kuriteolise eeltegevuse eest, on tingitud järgmisist kaalutlusist. Esiteks võib võimalus loobuda ilma kriminaalvastutusele võtmise kartuseta kuriteo toimepanemiseks juba alatud katsest või ettevalmistusest mõjutada seda toimepanevat isikut katkestama alatud kuriteolist tegevust. Kurjategijale on kuriteolise tegevuse arengu selles staadiumis ikkagi veel tee tagasiastumiseks avatud. Seega luuakse võimalus mõningail juhtudel kuriteo toimepanemist ära hoida. Teiseks tunnistab vabatahtlikult jäetud katse isiku kuriteolise meeleolu muutumisest. See osutab kriminaalõigusliku sunni kohaldamist nõudva sotsiaalse ohtlikkuse puudumisele.

Motiivid, mis subjekti mõjutasid alatud ettevalmistava kuriteolise tegevuse jätkamisest loobumisele, võivad olla kõige mitmekesisemad. Tähtis on, et ta oleks, teadlikuna selle jätkamise võimalusest, alatud kuriteolise tegevuse jätkamisest täielikult loobunud. Kuriteolise eeltegevuse kriminaalvastutuse kõrvaldumiseks on vajalik, et oleks antud jätkamisest loobumine, mitte aga alatud kuriteolise tegevuse arengu katkestamine. Seetõttu ei või siis, kui subjekt katkestab katse mõneks ajaks selleks, et teostada seda soodsamail tingimusil, sellist katkestamist käsitada subjekti kriminaalvastutust kõrvaldava kuriteo jätkamisest loobumisena. Näiteks ei või varast, kes aru saab, et ta kaasatoodud instrumendi abil suudab vaid suure vaevaga tulekindla rahakapi lahti murda, käsitada katsest vabatahtlikult loobununa, kui ta alatud sissemurdmise katkestab selleks, et kohale tuua teisi riistu.

Vabatahtlik loobumine on mõeldav igasuguse kuriteoks ettevalmistuse puhul, kuid ta peab avalduma isiku passiivses käitumises, nimelt hoidumises kuriteolise eeltegevuse edasisest jätkamisest. Seejuures võib esineda mõne aktiivse teo toimepanemine (näit. kuriteo riistade hävitamine), kuid üldreeglina ei ole see vabatahtlikuks loobumiseks kohuslik. Kohuslikuks võib see osutuda ainult neil juhtudel, kus ettevalmistus seisneb kuriteo toimepanemisele kihutamises või kaasaaitamises.

Kuriteo katsest vabatahtlik loobumine on mõeldav kõigil neil juhtudel, kus subjekt veel säilitab valitsemise edasiste tegude toimepanemise üle või omab veel võimalust oma tegude tagajärgede saabumist takistada. Katse puhul võib vabatahtlik loobumine väljenduda nii passiivses kui aktiivses käitumises. Ses suhtes tuleb

eristada lõpetamata ja lõpetatud katset. Lõpetamata katse puhul avaldub vabatahtlik loobumine, nagu ettevalmistuse puhulgi, passiivses käitumises — hoidumises kuriteolise tagajärje saabumiseks vajalikkude edasiste tegude toimepanemisest (tõstes käe löömiseks, langetab ta selle ega tekita teisele isikule mingit kahju).

Vabatahtlik loobumine ei või esineda igal lõpetatud katse juhul, vaid ainult siis, kui kõigi kuriteo sooritamiseks vajalikkude tegude toimepanemise ja kuriteolise tagajärje tegeliku saabumise vahel on kausaalse seose arengus veel enam-vähem tunduv vahemik. Neil juhtudel peab vabatahtlik loobumine väljenduma kuriteolise tagajärje vältimisele sihitud aktiivseis tegudes, nagu näiteks: mürgitaja annab oma ohvrile vastumürki või kutsub õigeaegselt arsti. Kodanlik kriminaalõigus vaatleb vabatahtlikku loobumist lõpetatud katse puhul tavaliselt „tegelikku kahetsemist" käsitlevais erisätteis, kusjuures neil juhtudel esitatakse veel nõue, et kuriteolise tagajärje saabumise ärahoidmine oleks teostatud enne, kui toimepandud lõpetatud katse saab teistele isikutele teatavaks, sest arvatakse nagu tuvastatuks, et viimasel juhul isik ei loobunud katsest vabatahtlikult. Meie kriminaalkoodeks ei sisalda seda klauslit. Seepärast ei tohi vabatahtlikult jäetud katse kriminaalvastutust kaasa tuua ka pärast seda, kui keegi on sellest teada saanud. Kuriteolise resultaadi ärahoiule sihitud, kuid tulemusteta jäänud tegevus ei kõrvalda kriminaalvastutust. Ta võib esineda üksnes asjaoluna, mis tõendab kuriteo toimepannud isiku väiksemat sotsiaalset ohtlikkust. Kohus võib seda karistuse määramisel arvestada. Neil lõpetatud katse juhtudel, kus pole enam üldse võimalust kuriteolise tagajärje edaspidiseks saabumiseks (näiteks kui mõni rahvavaenlane tulistas kontrrevolutsioonilisel eesmärgil maa-asula nõukogu esimeest ja laskis mööda), ei või kerkida ka vabatahtliku loobumise küsimus.

Sellise lõpetatud katse puhul võib aset leida mitte vabatahtlik loobumine kuriteolise tegevuse lõpuleviimisest, vaid vabatahtlik loobumine uue katse kordamisest, kui selleks kordamiseks oli võimalus. Katse kordamisest loobumine ei kõrvalda kriminaalvastutust toimepandud katse eest. Kohus võib seda karistuse raskuse määramisel arvestada üksnes asjaoluna, mis tõendab kurjategija väiksemat sotsiaalset ohtlikkust.

§ 68. Kõlbmatu katse.

VNFSV KrK §-s 19 ei ole käsiteldud kriminaalvastutuse küsimust kõlbmatu kuriteolise eeltegevuse eest. Kõlbmatu katse võib olla kas katse kõlbmatute vahenditega või katse kõlbmatule objektile.

Katse kõlbmatute vahenditega on katse, kus subjekt kasutab kuriteolise tagajärje saavutamiseks vahendeid, mis oma objektiivseilt omadusilt pole suutelised soovitud tagajärge esile kutsuma; näiteks katse mürgitada inimest suhkruga, tulistamine tapmise kavatsusega püssist, milles oli tühi laeng, jne.

Katse kõlbmatule objektile on katse, kus subjekti tegu on sihitud kas antud hetkel puuduvale objektile või, kuigi olemasolevale, siis selliseid omadusi evivale, mille tõttu katse tema suhtes pole kuriteo lõpetamise staadiumini viidav; näiteks lask laipa, mida peeti elavaks inimeseks, katse varastada taskust, mis oli tühi, jne.

Nõukogude kriminaalõiguse seisukohalt ei kutsu kõlbmatu katse eest kriminaalvastutuse küsimus erilisi raskusi esile. Suuremal enamikul juhtudel tunnistab selline kuriteoline eeltegevus kurjategija sotsiaalset ohtlikkust samuti kui iga teinegi kuriteoline eeltegevus. Ainult mõnel juhul võib kõlbmatut katset tunnistada sotsiaalselt mitteohtlikuks. See võib toimuda kuriteolise eeltegevuse puhul kõlbmatute vahenditega, mis olid valitud ilmse ebausu ja rumaluse tõttu.

§ 69. Kuriteolise tegevuse arengu staadiumid ekspluataatorlike maade kriminaalõiguses.

Kuriteolise tegevuse arengu üksikute staadiumide karistatavuse küsimus lahendati vanades õigusallikates üksikute kuritegude suhtes vaid juhult juhule. Ettevalmistuse ja katse üldistatud mõiste antakse esmakordselt keskaegses itaalia õigusteaduses. Siin mõisteti termini *„conatus"* all lõpuleviimata kuriteolist tegevust. Termini *„conatus remotus"* all mõisteti ettevalmistavaid tegusid, erinevalt mõisteist *„conatus proximus"* ehk *„conatus proprinquus"*, mille alla sisuliselt viidi kuriteo katse. Ettevalmistavate tegude karistatavuse küsimus kutsus juba siis kriminalistide keskel ägedaid vaidlusi esile. Feodaalse ja feodaal-absolutistliku riigi kriminaalseadusandlus ähvardas karistusega mitte üksnes katse ja ettevalmistuse, vaid sageli ka puhta tahtluse avaldamise eest.

Vene õigusallikaist esineb juba „Russkaja Pravdas" üksikuid sätteid ettevalmistuse ja katse karistatavuse kohta: „kui lööb mõõgaga ja ei löö surnuks, siis kolm grivenit prodaža't", „kui tõmbab mõõga välja ja ei löö, siis griven kun'i". 1649. aasta Uloženije eristab kuriteolise tegevuse arengu üksikuid staadiume real konkreetseil juhtudel. Puhast tahtlust toime panna „...valitseja tervisele kurja tegu" karistati surmanuhtlusega; orja puhast tahtlust tappa oma isand karistati võrdselt tapmiskatsega. Real juhtudel nägi Uloženije iseseisvate kuritegudena ette üksikuid ettevalmistavate tegude ja kuriteo katse juhtumeid. Tapmiskatset, millele kaasnes vaid haavade tekitamine, karistati Uloženije poolt palju kergemini kui lõpetatud tapmist: „aga kui haavab, kuid ei surma, siis määrata temale ilma armu heitmata karistus turuplatsil (kuid mitte surmanuhtlus) ja pista kuuks ajaks türmi". Peeter I Sõjaväe ustaav karistas paljast tahtlust toime panna riiklikku kuritegu nagu lõpuleviidud kuritegu. Ustaav ei tundnud üldistatud sätteid ettevalmistuse ja katse kohta, kuid nägi neid ette üksikjuhtudel. Üldreeglina karistati katset nagu lõpuleviidud kuritegu, kuigi mõnikord tehti sellest reeglist ka erandeid. Nii „varast, kui ta tabati või ära

aeti või segas teda keegi, nii et ei viinud midagi kaasa, tuleb kadalipuga ka kergemini karistada". Üldistatud sätteid kuriteolise tegevuse staadiumest sisaldab 1885. a. Uloženije o nakazanijah. Seal olid antud puhta tahtluse, ettevalmistuse, katse ja lõpuleviidud kuriteo mõisted. Temas oli tunduval määral säilinud feodaalse kriminaalõiguse igandeid. Uloženije o nakazanijah ei sisaldanud üldreeglit puhta tahtluse karistamatuse kohta, kuid sättis selle karistatavuse erijuhud. Kuriteo ettevalmistuse eest langes süüdlane karistuse alla mitte üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel, vaid ka neil juhtudel, mil kuriteo toimepanemise vahendite muretsemine oli seotud ohtlikkusega üksikuile isikuile või kogu ühiskonnale või kui ettevalmistamiseks tarvitatavad vahendid olid seadusvastased. Katse eest kergendati karistust, võrreldes lõpuleviidud kuriteoga. 1903. aasta Ugolovnoje uloženije karistas ettevalmistust üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel; raske kuriteo katse oli alati karistatav, muude kuritegude katsed olid karistatavad ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel, üleastumise katse ei olnud karistatav.

Prantsuse kriminaalkoodeks võrrutab karistatavuse poolest katse lõpuleviidud kuriteoga. Katse eest kriminaalvastutuse küsimuse lahendab ta järgmiselt: „Iga raske kuriteo katse, milles avaldus täideviimise algus, loetakse võrdseks kuriteo enesega, kui katse katkestati või ebaõnnestus ainult süüdlase tahtest mitteolenevail asjaoludel." Kuriteo katse toob kriminaalvastutuse üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel. Prantsuse kriminaalõiguse mõiste katsest kui täideviimise algusest omandati kriminaalõiguse kodanliku teooria poolt ja võeti paljudesse kodanlikkudesse kriminaalkoodeksitesse. Enamik kodanlikest kriminaalkoodekseist näeb ette ettevalmistuse kriminaalõigusliku karistamatuse ja katse karistatavuse. Kuid vastupidiselt Prantsuse kriminaalkoodeksile sätib enamik kodanlikke koodekseid karistuse kohusliku kergendamise katse eest, võrreldes lõpuleviidud kuriteo karistatavusega.

Ettevalmistuse karistamatust põhistatakse kodanlikus kriminaalõiguse teoorias mitmesuguste kaalutlustega. Esiteks sellega, et mitte alati ei saa ettevalmistuse järgi kindlaks teha kurjategija juures kuriteo toimepanemisele sihitud vastava tahtluse olemasolu (näiteks võib kirves olla ostetud puude lõhkumiseks ja mitte tapmiseks). Teiseks sellega, et üldreeglina ei anna ettevalmistus ka neil juhtudel, kus ta tõendab küll subjekti juures teatava tahtluse esinemist, siiski tunnistust sellest, et subjekti kavatsus kuriteo toimepanemiseks oli jõudnud kõikumatu otsustavuseni. Millekski ettevalmistamise ja selle tegeliku teostamise vahel on pikk maa. Need motiivid, mis osutusid küllaldaseks selleks, et inimene mingeid ettevalmistavaid tegusid toime pani, võivad osutuda kuriteo enese toimepanemiseks mitteküllaldaseks. Lõpuks, kolmandaks ei ole ettevalmistus karistatav seepärast, et ta objektiivsest küljest ei moodusta iseendast veel ähvardust õiguse poolt kaitstud huvidele, ta ei aseta neid huvisid ohtu.

Nõue, et kuriteoline tegevus oleks üldreeglina karistatav alates alles katse staadiumist, proklameeriti kodanlikest kriminaalseadusandlusist esmakordselt Prantsuse kriminaalseadusandluses, mis kehastas kodanliku revolutsiooni poliitilisi nõudeid kriminaal-repressiooni alal. See oli seoses sellega, et kriminaalseadusandluses läbi viidi üks 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis" proklameeritud kodanlik-demokraatlikest põhinõudeist: kodanikku võib karistada üksnes kindla kuriteolise teo eest. Kriminaalvastutus tekib vaid kuriteo toimepanemise eest või siis, kui on tegemist kas või kuriteo täideviimise algusega (katsega). Ainult katse karistatavuse tunnistamisega loodi kodanliku riigi karistusvõimule formaalselt kindlaksmääratud piirid. Iga tegevus, mis ei olnud veel kuriteo täideviimise alguseks, kuulus kriminaalseadusega mittekeelatud alale.

Kodanlikule formaalsele demokraatiale on iseloomustav see, et pidulikult väljakuulutatud formaalsed printsiibid kannatavad kitsenduste all ja praktikas rikutakse neid süstemaatiliselt alati, kui see on ekspluataatorite klassihuvide kaitsmiseks vajalik. Kui kodanluse klassihuvide vahetuks kaitseks on nõutav repressiooni kõvendamine, siis sätivad kõik kodanlikud kriminaalkoodeksid ka kuriteo ettevalmistuse karistatavuse. Riiklike kuritegude ettevalmistus toob kodanlikus kriminaalõiguses kaasa kriminaalvastutuse. Seal, kus kodanluse

klassihuvisid ähvardab vahetu oht, teeb kodanlik kriminaalõigus ekspluateeritavate jaoks otsekohe „erandid vabadusest". Kriminaalkoodeksid loovad erilisi kuriteo kärbitud koosseise selleks, et käsitada kodanlikule korrale ohtlikke kuriteoks ettevalmistavaid tegusid iseseisvate lõpetatud kuritegudena. Kodanliku kohtu kohtupraktika, tõlgendades omavoliliselt seda, mida lugeda täideviimise alguseks, karistab katse karistamise sildi all tegelikult kuriteo ettevalmistust.

II. Kodanlikus kriminaalõiguse teoorias on arvukaid lahkarvamusi selle kohta, kuidas piiritella ettevalmistust ja katset. Püüetena määratella katse mõistet teo objektiivsete omaduste alusel esinevad mitmesugused katse objektiivsed teooriad. Nii käsitavad nende teooriate mõned pooldajad katsena kuriteo koosseisu osalist teostamist, teised määratlevad katset antud kuriteo koosseisu kuuluvate tegude toimepanemise algusena, kolmandad käsitavad katsena õigushüve ründamise algust, kogu kuriteolise tegevuse arengu staadiumi sellest hetkest alates, kus õiguslik hüve ohtu satub, jne. Paljud kriminalistid püüdsid eristada katset ettevalmistusest kurjategija ohtlikkust tõendavate subjektiivsete tunnuste alusel. Need püüded sisustavad arvukaid katse subjektiivseid teooriaid. Mõned nende teooriate pooldajad käsitavad katsena tegu, mis iseenesest, ilma mingi edasise uurimiseta, annab tunnistust kuriteolise tahtluse olemasolust, teised — tegu, mis objektiveerib kuriteolist tahet, kolmandad — subjekti ohtlikkust tõendavaid tegusid jne. Lõpuks on olemas terve rida katse segateooriaid, mis kombineerivad objektiivsete ja subjektiivsete teooriate elemente.

Oleks ekslik kodanlike kriminalistide vaidlusi katse mõiste üle üksnes juriidiliseks skolastikaks pidada. Neil on täiesti kindel poliitiline mõte. Katse subjektiivsed teooriad laiendasid kuriteolise eeltegevuse karistatavuse ulatust. Nad soovitasid praktikale karistada katsena ka paljusid ettevalmistavaid tegusid. Sellega õigustasid nad repressiooni kõvendamist kodanliku kohtupraktika poolt ja nende formaalsete õiguslikkude garantiide rikkumist, milliseid kodanlik seadus andis riigi karistustegevuse piiride sättimisel. Katse subjektiivseil teooriail oli seepärast reaktsiooniline poliitiline mõte. Tõmmates kitsamaks nende tegude ulatust, mida võis viia kuriteo katse alla, püüdsid katse objektiivsed teooriad vaadeldavas küsimuses kohtupraktikat hoida kodanliku seaduslikkuse piirides.

Vaatamata sellele, et tegelikult nii seadusandluses kui ka kohtupraktikas rikuti proklameeritud printsiipi karistada kuriteolist tegevust üksnes katse staadiumist alates, oli sel kodanliku kriminaalõiguse juhisel feodaal-mõisnikulise riigi kriminaalseadusandlusega võrreldes progressiivne tähendus.

OSAVÕTT.

§ 70. Osavõtu mõiste.

Kuritegu võib olla toime pandud kas ühe isiku tegevuse või kahe ja rohkema isiku teataval viisil seotud tegevuse tagajärjel. Viimased juhud loovad vajaduse püstitada erinormid ja kriminaalvastutuse erikord osavõtu puhuks.

Osavõtt võib eelkõige avalduda selles, et kõik isikud võtavad osa nende tegude vahetust toimepanemisest, milledega teostatakse antud kuriteo koosseis. See on nn. kaassüüdlus. Näit. kolm huligaani tungivad tänaval möödamineja kallale ja igaüks neist tekitab talle noaga kehavigastusi, millede tagajärjeks on kannatanu töövõime tunduv kaotus. Kriminaalvastutuse küsimus sellise osavõtu puhul ei tekita mingeid raskusi, see lahendatakse üldiste aluste kohaselt kõigi osaliste suhtes. Osavõtt sõna kitsamas mõttes on antud, kui ülesanded üksikute osaliste vahel on jaotatud: ühelt poolt käitumine, millega vahetult teostatakse antud kuriteo koosseis (täideviimine), ja teiselt poolt käitumine, millega vahetult ei teostata antud kuriteo koosseisu (kaasaaitamine ja kihutamine). Näit. Andrejev kallutab Borissovit Vassiljevi tapmisele, lubades talle Grigorjevi kaudu tapmiseks relva muretseda. Viimane annab Borissovile relva tapmise toimepanemiseks ja Borissov tapab Vassiljevi. Andrejev on tapmisele kihutaja, Borissov — selle täideviija, Grigorjev — kaasaaitaja. Osavõtu puhul sõna kitsamas mõttes esineb kriminaalvastutuse erikord ja termin „osavõtt" märgib tavaliselt just seda osavõtu vormi.

Nõukogude kriminaalõiguses on osavõtt kahe või rohkema isiku tahtlik ühine osavõtmine tahtliku kuriteo toimepanemisest.

Üldisi norme kriminaalvastutuse korra kohta kuriteost osavõtu eest leidub nõukogude kriminaalseadusandluses esmakordselt „Juhtivais põhimõtteis". Osavõttu käsitlevad sätted esinesid selle V jaos (§ 21—24). „Juhtivate põhimõtete" § 21 formuleeris osavõtu eest vastutuse üldprintsiibi: „grupi isikute poolt (salk, jõuk, rahvahulk) ühiselt toimepandud tegude eest karistatakse nii täideviijaid kui ka kihutajaid ja kaasaaitajaid. Karistuse raskuse määrab mitte osavõtu, vaid kurjategija ja tema poolt toimepandud teo ohtlikkuse aste". §-des 22, 23 ja 24 antakse täideviija, kihutaja ja kaasaaitaja mõiste. Täideviijana käsitatakse isikut, kes võtab osa kuriteo täideviimisest, milles see ka seisneks

(§ 22). Kihutajana käsitatakse isikut, kes kallutab kuriteo toimepanemisele (§ 23), kaasaaitajana — isikut, kes kuriteo täideviimisest vahenditult mitte osa võttes selle täideviimisele kaasa aitab sõna või teoga, nõuannetega, juhatusega, takistuste kõrvaldamisega, kurjategija või kuriteo varjamisega või võimaldamisega, s. t. kuriteo toimepanemise mittetakistamisega (§ 24). Seega käsitasid „Juhtivad põhimõtted" kaasaaitamisena mitte ainult varjamist, vaid ka võimaldamist.

Teravnenud klassivõitluse oludes tuli repressiooni rakendada mitte ainult kuritegudest, seejuures esmajoones revolutsiooni vastu sihitud kuritegudest osavõtjate suhtes, vaid ka nende suhtes, kes ei takistanud, s. t. võimaldasid kuritegude toimepanemist. Osaliste mitmesuguste liikide eristus oli „Juhtivate põhimõtete" kohaselt ainult üheks kurjategija ohtlikkuse astet iseloomustavaks asjaoluks. „Juhtivad põhimõtted" rõhutasid eriti, et karistuse raskust ei määra mitte isiku osavõtu aste kuriteo toimepanemisest, vaid kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse aste.

VNFSV 1922. a. KrK formuleeris §-s 15 osavõtu eest vastutuse üldprintsiibi: „Kuriteo eest karistatakse nii täideviijaid kui ka kihutajaid ja kaasaaitajaid. Iga osalise karistus määratakse nii osavõtu astme kui ka kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astme järgi." Erinevalt „Juhtivaist põhimõtteist" esitas 1922. a. KrK kohtuile määrata karistus olenevalt mitte ainult kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astmest, vaid ka kuriteost osavõtu astmest. 1922. a. KrK § 16 andis täideviija, kihutaja ja kaasaaitaja mõiste definitsioonid: „Täideviijaina käsitatakse isikuid, kes kuriteo täideviimisest vahetult osa võtavad, milles see ka seisneks. Kihutajaina käsitatakse isikuid, kes kallutasid kuriteo toimepanemisele. Kaasaaitajaina käsitatakse isikuid, kes kuriteo täideviimist nõuannetega, juhatustega, takistuste kõrvaldamisega, kurjategija või kuriteo jälgede varjamisega abistasid."

Erinevalt „Juhtivatest põhimõtetest" ei käsitanud 1922. a. KrK kaasaaitajatena ka võimaldajaid, s. t. kuriteo toimepanemist mittetakistajaid. 1922. a. KrK kohaselt võimaldamine kas üldse ei toonud kaasa karistust või teda jälitati mõningail juhtudel erikuriteona (võimutegevusetus, lohakas suhtumine teenistuslikesse kohustustesse, kontrrevolutsioonilistest kuritegudest mitteteatamine). Pärast ekspluateerivate klasside relvastatud vastupanu purustamist ja üleminekut rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle kadus vajadus võimaldajate üldiseks kriminaalvastutuseks osalistena.

„P õ h i a l u s e d" sisaldavad osavõtu küsimuses ainult ühe paragraafi, mis sätib osavõtu eest vastutuse üldpõhimõtte: „Sotsiaalse kaitse vahendeid kohaldatakse kõigi osaliste suhtes (kihutajad, täi-

deviijad, kaasaaitajad), olenevalt nii nende sotsiaalse ohtlikkuse astmest kui ka kuriteost osavõtmise astmest" (§ 12). „Põhialused" ei andnud kihutaja, täideviija ja kaasaaitaja mõiste definitsioone, jättes need küsimused seega liiduvabariikide kriminaalkoodeksite lahendada.

VNFSV 1926. a. KrK lahendab osavõtu eest vastutuse küsimuse §-des 17 ja 18. Täideviijate, kihutajate ja kaasaaitajate mõiste antakse §-s 17: „Kohtulik-paranduslíku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid kohaldatakse ühteviisi nii kuriteo toimepanijatele — täideviijatele kui ka nende osalistele — kihutajatele ja kaasaaitajatele.

Kihutajaiks loetakse isikuid, kes kallutasid kuritegu toime panema.

Kaasaaitajaiks loetakse isikuid, kes kaasa aitasid nõuannetega, juhatustega, kuriteo toimepanemise vahendite muretsemisega ja takistuste kõrvaldamisega kuriteo teostamisele või kurjategija või kuriteo jälgede varjamisele."

Osavõtu eest vastutuse üldpõhimõtte formuleerib § 18 lg. 1: „Kohtulik-paranduslíku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid määratakse igale osalisele olenevalt nii kuriteost osavõtu ulatusest kui ka kuriteo ja sellest osavõtnud isiku ohtlikkusest."

§ 18 lg. 2 sätib kriminaalvastutuse küsimuse mitteteatamise eest: „Toimepandud või valmistusel olevast kuriteost mitteteatamine toob kaasa kohtulik-paranduslíku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise ainult käesolevas koodeksis eriti ettenähtud juhtudel."

Kontrrevolutsiooniliste elementide vastupanu põhimisi vorme moodustas viimaseil aastail vandeseltslike organisatsioonide tegevus, kes oma ülesandeks seadsid meie maal sotsialistliku korra kukutamise ja kapitalistliku korra restaureerimise. Kodumaa reetmine, NSVL kaotuse ettevalmistus, kahjurlus, diversioonid, terroristlikud aktid partei ja valitsuse juhtide vastu esinesid nende rahvavaenlaste kuriteoliste organisatsioonide tegevuse sisuna. Kuriteo osalistest on sellistel juhtudel eriti ohtlikud kuriteo organisaatorid. Kuriteo organisaatori mõiste ei mahu osaliste endise jaotuse raamidesse nende eristamisel kihutajaiks, kaasaaitajaiks ja täideviijaiks. Organisaatorite tegevus erineb kvalitatiivselt nimetatud osavõtu liikidest. Kuid temas võib kuriteo organisaatorite üldise tegevuse ühe elemendina sisalduda iga osavõtu liik.

Seltsimees Stalin näitas juba 1933. a. ÜK(b)P KK ja KKK jaanuarikuu pleenumil peetud aruandes esimese viisaastaku tulemus-

test sellele purustatud klassivaenlaste kontrrevolutsioonilise tegevuse küljele. Seltsimees Stalin ütles, et purustatud klassivaenlased „organiseerivad sabotaaži", „organiseerivad kahjurlust kolhoosides, sovhoosides... organiseerivad riikliku vara, kooperatiivse vara ja kolhooside omandi massilist vargust ja riisumist... Riisumiste organiseerimisel kasutavad nad ära kolhoosnikute kui eilsete üksiktalupoegade, kuid nüüdsete kolhoosiliikmete eraomandlikke harjumusi ja traditsioone" [1].

§ 71. Osaliste liigid.

Määrates osavõtu eest kriminaalvastutuse erikorra, arvestab nõukogude kriminaalseadusandlus ainult osavõttu sõna kitsamas mõttes, s. t. osavõttu, mille puhul eristatakse täideviijaid, kaasaaitajaid ja kihutajaid.

Nagu juba tähendatud, on osavõtt kahe või rohkema isiku tahtlik ühine osavõtmine tahtliku kuriteo toimepanemisest.

Tahtlik kihutamine või kaasaaitamine ettevaatamatult toimepandud kuriteole ei moodusta seetõttu osavõttu, on aga käsitatav kihutaja ja kaasaaitaja poolt kuriteo iseseisva toimepanemisena. Ivanov kallutab Petrovi oma vaenlast Žukovi püssist tulistama ja kinnitab, et püss ei ole laetud ning lask võib Žukovi ainult ehmatada. Petrov tulistab ja tapab Žukovi. Tahtluse puudumise tõttu täideviija Petrovi juures tuleb nii Ivanovi kui Petrovi vastutus määrata üldiste aluste kohaselt. Ivanov vastutab lõpetatud tahtliku tapmise eest, Petrov aga ettevaatamatu tapmise eest, kui ta antud tingimustes pidi ette nägema, et püss oli laetud; ta ei allu üldse kriminaalvastutusele, kui ta ei pidanud seda ette nägema. Ettevaatamatu kihutamine või kaasaaitamine tahtlikult toimepandud teole ei too kriminaalvastutust kuriteost osavõtu eest.

Süüdimatu isiku (vaimuhaige või lapse) kihutaja või kaasaaitaja varguse toimepanemisel vastutab mitte vargusele kihutamise või kaasaaitamise eest, vaid varguse enese eest, sest süüdimatu täideviija oli kihutaja või kaasaaitaja käes ainult vahendiks. Mitmesugustes kuritegudes (1935. a. 7. aprilli seadus, VNFSV KrK § 73[2]) toob alaealiste kihutamine või kaasaaitamine kaasa sama kriminaalvastutuse kui iseseisva kuriteo eest.

Üldreeglina nõukogude kriminaalõigus ei tunne karistuse kohuslikku kergendamist kuriteo üksikuile osalistele. Sellegi tõttu peab kohus karistuse määramisel arvestama iga osalise osavõtu astet antud kuriteost. Seega on kuriteo osaliste üksikute liikide erista-

[1] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 507—508.

mine ka vahetu praktilise tähtsusega. Tavaliselt määrab kohus vähemtähtsatele kaasaaitajaile kergema karistuse kui peasüüdlastele.

II. Nõukogude kriminaalõigus käsitab täideviijatena isikuid, kes kuriteo toime panid. Täideviija mõistesse kuuluvad kõik selle teo täideviimisest vahetult osavõtnud isikud, millega teostati antud kuriteo koosseis. Seetõttu on tapmise puhul täideviijaks näiteks nii isikud, kes vahetult tapmise toime panevad, kui ka need, kes ohvril sel ajal kätest kinni hoiavad, kui teine talle surmava hoobi lööb, ja need, kes kuriteo ajal teiste tegevust ainult juhindavad. Täideviija poolt toimepandud kuritegu määrab ka teiste osaliste kriminaalvastutuse. Üldreeglina vastutavad teised osalised sama KrK paragraafi alusel kui täideviija. Täideviija poolt toimepandud kuritegu peab olema tahtlik, sest osavõtu mõiste on rakendatav ainult tahtliku kuriteo puhul.

III. Kihutajaina käsitatakse isikuid, kes kallutasid kuriteo toimepanemisele.

Isiku käitumise käsitamiseks kihutamisena on vaja, et see vastaks nii objektiivselt kui subjektiivselt reale tingimustele.

a) Objektiivselt seisneb kihutamine teises isikus otsustuse esilekutsumises toime panna teatud kuritegu. Sellega seatakse kausaalne seos kihutaja tegevuse ja täideviija poolt toimepandud kuriteo vahel.

Vahendid, mida kihutaja kasutab, võivad olla kõige mitmekesisemad: palve, veenmine, äraostmine, ähvardus, märgid jne.

b) Subjektiivselt on kihutamine alati tahtlik tegevus. Nagu iga teine kuriteo subjekt, peab kihutaja tahtluse esinemiseks ette nägema esiteks kõik need tegelikud asjaolud, mis moodustavad toimepandava kuriteo objektiivse koosseisu, ja teiseks kausaalse seose üldise arengu oma käitumise ja saabuva kuriteolise tagajärje vahel. Esimese asjaolu tõttu peab kihutamine olema sihitud teatud konkreetsele kuriteole (tapmine, vargus, röövimine jne.). Teise asjaolu tõttu peab kihutaja tahtlus sisaldama teadmise, et ta käitumine võib kihutatavas isikus esile kutsuda kindla tahte vastav kuritegu toime panna. Kihutaja tahtlus võib olla kas otsene, kui ta soovib kuriteolise tagajärje tekkimist, või eventuaalne, kui ta teadvalt laseb sellel tekkida.

Kihutaja võetakse kriminaalvastutusele osavõtu eest sellest kuriteost, mille pani toime täideviija. Kihutaja nagu ka iga teise osalise karistus määratakse olenevalt kuriteost osavõtu, kihutaja sotsiaalse ohtlikkuse ja täideviija poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astmest. Seetõttu määratakse kihutajale karistus selle kuriteo sankt-

siooni piirides, mille pani toime täideviija. Kohtu poolt kihutajale määratud konkreetne karistus võib olla täideviija karistusest kas kõrgem, madalam või sellega võrdne.

Kihutamine toob üksnes neil juhtudel kaasa kriminaalvastutuse VNFSV KrK § 17 ja täideviijale kohaldatavate paragraafide järgi, kui täideviija pani toime teo, mille eest teda võib kriminaalvastutusele võtta, s. t. pani toime kuriteo ettevalmistuse, katse või lõpetatud kuriteo. Kui täideviija tegudes puudus kuriteo koosseis või kui ta ei pannud mingeid tegusid toime, siis ei või kihutaja tegevust kvalifitseerida kuriteost osavõtu sätete alusel. Sellist ebaõnnestunud kihutamist („kihutamise katse") võib iseseisvalt käsitada kuriteo ettevalmistusena. VNFSV 1922. a. KrK kehtivuse ajal, kui ettevalmistus üldreeglina ei olnud seotud kriminaalvastutusega, ei võinud ka ebaõnnestunud kihutamine kaasa tuua kriminaalvastutust, välja arvatud juhud, kui ta sisaldas iseseisva lõpetatud kuriteo koosseisu (näit. kontrrevolutsioonilise propaganda ja agitatsiooni puhul). Teisiti tuleb ebaõnnestunud kihutamise kriminaalvastutuse küsimus lahendada 1926. a. KrK üldosa normide alusel. Ebaõnnestunud kihutamine võib 1926. a. KrK kohaselt kaasa tuua kriminaalvastutuse seetõttu, et ettevalmistus on koodeksis seotud kriminaalvastutusega. Ebaõnnestunud kihutamist võib alati käsitada „kuriteo toimepanemise tingimuste loomisena", s. t. kuriteo ettevalmistusena. Seega võib ebaõnnestunud kihutamine kaasa tuua kriminaalvastutuse mitte KrK § 17 ja 18 alusel, vaid § 19 järgi.

Ebaõnnestunud kihutamine kontrrevolutsioonilistele kuritegudele ja rahvusliku või usulise vaenu õhutamisele on haaratud iseseisvatest kuritegude koosseisudest, mis sätitud VNFSV KrK § 58^{10} (kontrrevolutsiooniline propaganda ja agitatsioon) ja § 59^{7} (propaganda ja agitatsioon, mis sihitud rahvusliku või usulise vaenu või tüli õhutamisele).

IV. Kaasaaitajad on isikud, kes aitavad kaasa nõuannetega, juhatustega, kuriteo toimepanemise vahendite muretsemisega ja takistuste kõrvaldamisega kuriteo täideviimisele või kurjategija või kuriteo jälgede varjamisele. Isiku käitumise käsitamiseks kaasaaitamisena on vaja, et see vastaks reale teo objektiivseid ja subjektiivseid omadusi iseloomustavaile tingimusile.

a) Objektiivsest küljest avaldub kaasaaitamine kuriteo täideviimisele või varjamisele kaasaaitamises. Mõistega „kaasaaitamine" hõlmatakse VNFSV KrK-s objektiivsest küljest: 1) kaasaaitamine sõna kitsamas mõttes (kuriteo täideviimisele kaasaaitamine) ja 2) kuriteo

varjamine (kurjategija ja kuriteo jälgede varjamisele kaasaaitamine).

Kaasaaitajat sõna kitsamas mõttes eristab täideviijast kuriteo täideviimisest vahetult mitteosavõtmine. Kuriteole kaasaaitamine toimub kas kuriteolise tegevuse arengu varemas staadiumis või kuriteo täideviimisel, kuid ilma mingi vahetu osavõtuta tegude toimepanemisest, millega vastav kuritegu teostati. Kihutajaist eristuvad kaasaaitajad sellega, et nende abi kuriteo täideviimisele ei seisne täideviija kallutamises kuriteo toimepanemisele. Kaasaaitaja abi kuriteo täideviimisele võib avalduda mitmesugusel kujul. See võib olla füüsiline kaasaaitamine (kuriteo riistade andmine kurjategijale, takistuste kõrvaldamine kuriteo toimepanemiseks jne.) või intellektuaalne kaasaaitamine (nõuannete, juhatuste andmine, kuidas kuritegu paremini toime panna, jne.).

Kaasaaitamine sõna kitsamas mõttes eeldab abistamist kuriteo täideviimiseks. Seetõttu peab ta olema toime pandud kuni kuriteo lõpetamiseni. Kitsamas mõttes kaasaaitamise esinemiseks on vaja konstateerida kausaalset seost kaasaaitaja tegevuse ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel. Ainult siis võib ütelda, et kaasaaitamine abistab kuriteo täideviimist.

V a r j a m i n e võib avalduda kas kurjategija varjamisele kaasaaitamises (näit. talle peidupaiga andmine) või kuriteo jälgede varjamises (näit. vargusega saadud asjade peitmine). Varjamine seisneb aktiivseis tegudes, millega ta eristub mitteteatamisest. Varjamine pannakse toime pärast seda, kui kuritegu on lõpetatud. Seetõttu ei ole ta antud kuriteo toimepanemiseks vajalikke tingimusi. Ukraina NSV KrK § 19 järgi „kurjategija ja kuriteo jälgede varjamine, mis ei ole kuriteo täideviimisele kaasaaitamiseks, toob kaasa sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise üksnes käesolevas koodeksis eriti näidatud juhtudel". Ta toob kaasa kriminaalvastutuse üksnes neil juhtudel, kui kohus võib määrata varjatava kuriteo eest karistusena vabaduskaotuse üle ühe aasta või kui selle eest seaduses on sätitud vabaduskaotus mitte alla kuue kuu. Selline varjamine toob kaasa vabaduskaotuse tähtajaga kuni üks aasta. Vähem raskete kuritegude suhtes ei too varjamine kriminaalvastutust. Gruusia NSV KrK-s esineb varjamine, milleks lubadust ei olnud antud, iseseisva kuriteo koosseisuna; karistusena on ette nähtud vabaduskaotus tähtajaga kuni viis aastat.

b) S u b j e k t i i v s e l t p e a b k a a s a a i t a j a t e g e v u s o l e m a t a h t l i k. Kaasaaitaja sõna kitsamas mõttes peab tahtluse esinemiseks ette nägema esiteks kõiki neid faktilisi asjaolusid, mis moodustavad täideviija poolt toimepandava kuriteo objektiivse koosseisu, ja teiseks kausaalse seose esinemise tema enda teo ja

kuriteo täideviija poolt toimepandava kuriteo vahel. Esimese asjaolu tõttu peab kaasaaitamine osavõtu liigina seisnema teatud kuriteo täideviimisele kaasaaitamises. Seetõttu ei saa näiteks tapmisele kaasaaitajana käsitada isikut, kes andis sissemurdmiseks tulekindlasse kappi raudkangi täideviijale, kes hiljem pani sama kangiga toime tapmise. Teise asjaolu tõttu peab kaasaaitaja tahtlus sisaldama teadmise, et ta tegu on üheks tingimuseks, mis aitab kaasa kuriteo täideviimisele. Kaasaaitaja tahtlus võib olla otsene (kui ta soovib kuriteolise tagajärje tekkimist) või eventuaalne (kui ta teadvalt laseb sellel tekkida).

Varjamise puhul on käitumise subjektiivne külg erinev, olenevalt sellest, kas varjamine oli täideviijale ette lubatud või mitte.

Ette lubatud varjamise puhul on subjektiivne külg samasugune kui kaasaaitamise puhul sõna kitsamas mõttes.

Ka ette mitte lubatud varjamise puhul tuleb tuvastada tahtlus varjaja tegudes, mis sihitud teatud kuriteo varjamisele. Selline varjaja peab tahtluse esinemiseks ette nägema: 1) seda, et ta kaasa aitab kurjategija või kuriteo jälgede varjamisele, ja 2) seda, missugust kuritegu ta varjab. Varjajat, kes ei ole ka üldjoonteski teadlik sellest, missuguse kuriteo vastav kurjategija toime pani, ei või võtta kriminaalvastutusele kaasaaitajana selle kurjategija poolt toimepandud kuriteos. Isik võib vastutada ainult selle kuriteo varjamise eest, mille varjamise teadmine kuulus tema tahtlusesse.

c) Kaasaaitajad võetakse kriminaalvastutusele sellest kuriteost osavõtu eest, mille pani toime täideviija. Nõukogude kriminaalõigus ei tunne karistuse kohuslikku kergendamist kaasaaitamise eest. Kaasaaitajale määratakse karistus neis piirides, mis on sätitud eriosas täideviija poolt toimepandud kuriteo eest. Kohus arvestab nii subjektiivset momenti — kaasaaitaja sotsiaalse ohtlikkuse astet, kui ka objektiivset momenti — kaasaaitamise konkreetset tähendust kuriteo toimepanemisele („osavõtu aste" — VNFSV KrK § 18) ja täideviija poolt toimepandud kuriteo sotsiaalset ohtlikkust. Mõned eriosa paragraafid näevad karistuse kohusliku kergendamise ette kaasaaitajaile, keda käsitatakse sotsiaalselt vähemohtlikena, võrreldes teiste kuriteo osalistega (näit. massilistest korratustest osavõttu käsitlev VNFSV KrK § 59[2]).

Ebaõnnestunud kaasaaitamise puhul („kaasaaitamise katse"), s. t. kui täideviija ei sooritanud midagi kuriteolist, vastutab kaasaaitaja üksnes kuriteole ettevalmistuse eest VNFSV KrK § 19 järgi. 1922. aasta VNFSV KrK järgi, mis ei sättinud kriminaalvastutust ettevalmistuse eest, ei võinud ebaõnnestunud kaasaaitamine esineda kriminaalvastutusele võtmise alusena.

V. Kihutajad ja kaasaaitajad on vastutavad selle kuriteo eest, mille pani toime täideviija. Seepärast tuleb kõigile teistele osalistele (kihutajatele ja kaasaaitajatele) kriminaalvastutusena süüks arvata kõik need kuriteo toimepanemise tingimustesse kuuluvad objektiivsed asjaolud, mis kvalifitseerivad (või privilegeerivad) toimepandud kuritegu, muidugi tingimusel, et osalised neid otsese või eventuaalse tahtluse elementidena ette nägid. Nii vastutavad näiteks siis, kui täideviija paneb toime varguse tehniliste vahendite tarvitamisega (VNFSV KrK § 162 punkt „v"), ka kihutajad ja kaasaaitajad § 162 punkt „v" alusel.

Mis puutub täideviija enese isiku kohta käivaisse asjaoludesse, siis nende süüksarvamise küsimust osalistele ei lahendata igakord ühtmoodi. Neil juhtudel, kui täideviija enese isiku kohta käivad asjaolud iseloomustavad ühtlasi tema poolt toimepandud kuriteo sotsiaalse ohtlikkuse suuremat või väiksemat astet, on nad süüks arvatavad ka teistele osalistele niivõrd, kuivõrd viimased neid ajaolusid ette nägid. Seepärast toob näiteks osavõtt omakasu sihiga tapmisest, kus subjektiivne moment — tapmise motiiv — tunnistab toimepandud kuriteo erilist sotsiaalset ohtlikkust, kaasa kihutaja ja kaasaaitaja kriminaalvastutuse omakasu sihiga tapmise eest, kuigi viimased tegutsesid ilma omakasu motiivita. Kuid teistele osalistele ei tule süüks arvata neid isiklikke asjaolusid, mis iseloomustavad üksnes antud konkreetse kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse astet ega mõjuta üldse toimepandud teo sotsiaalset ohtlikkust. Nii ei mõjuta teiste osaliste vastutust näiteks täideviija poolt toimepandud teiskordne tapmine, millist kuritegu tuleb kvalifitseerida VNFSV KrK § 136 punkt „b" järgi, sest sel on puhtisiklik tähendus; ema poolt oma vastsündinud lapse tapmist kohe või varsti pärast sünnitamist käsitatakse Ukraina NSV KrK järgi privilegeeritud tapmisena, kuid sellisele tapmisele kaasaaitamist või kihutamist ei tule vaadelda osavõtuna privilegeeritud tapmisest. Mis puutub üksikute kihutajate või kaasaaitajatega seoses esinevaisse isiklikesse asjaoludesse, siis mõjutavad nad üksnes selle osalise karistuse raskust, kellesse nad otseselt puutuvad.

Täideviija ekstsessiks nimetatakse selle toimepanemist täideviija poolt, mida üksiku osalise ettenägemine ei hõlmanud. Täideviija ekstsessi ei või süüks arvata osalistele, sest iga osalise vastutavus eeldab tema juures tahtluse olemasolu toimepandud kuriteo suhtes. Seepärast võib kihutaja või kaasaaitaja varguses vastutada üksnes varguse eest, kuigi täideviija pani võõra vara riisumisel toime ka tapmise, kuivõrd viimast muidugi ei hõlma kihutaja või kaasaaitaja ettenägemine.

Kodanlikus kriminaalõiguse teoorias on kahtlusi tekitavaks küsimus, kas kuritegudest, millede toimepanemine eeldab täideviija erilisi omadusi, on võimalik isikute osavõtt, kel neid omadusi ei ole. Eriti vaieldavaks osutub küsimus, kas on võimalik eraisikute osavõtt ametialastest kuritegudest.

Ametialastest kuritegudest osavõtu võimaluse eitamine põhineb sellel, et ametialase kuriteo toimepanemine on iseendast erilise õigusliku kohustuse (teenistuskohuse) rikkumine, mis lasub üksnes kindlal ametiisikute ringil ja mitte muudel kodanikkudel. Seepärast ei või mitteametiisikute osavõtt ametialasest kuriteost tuua kriminaalvastutust, sest nende poolt ei ole mingit „teenistuskohuse" rikkumist.

Sotsialistlikus õiguses ei ole need kaalutlused üldse arvestatavad. Sotsialistliku riigiaparaadi ametiisikutel lasub eriline teenistuslik kohus. See on kohus suhtuda seoses nende kätte usaldatud teenistusliku kohustustega ausalt ja hoolikalt sotsialistliku riigi ja sotsialistliku omandi huvidesse, on kohus tähelepanelikult suhtuda töötava rahva vajadustesse ja nõuetesse. Sotsialistliku riigiaparaadi ametiisikute eriline teenistuslik kohus on üldise kohuse väljendus erilistes töötingimustes. See üldine kohus lasub igal NSVL kodanikul ja on sätitud Stalini Konstitutsioonis: „NSV Liidu iga kodanik on kohustatud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsioonist kinni pidama, seadusi täitma, töödistsipliini pidama, ausalt ühiskondlikesse kohustesse suhtuma ja sotsialistliku ühiselu reegleid austama" (§ 130). Kui ametiisik paneb toime mingi ametialase kuriteo, siis rikub ta seega muidugi oma teenistuslikku kohust. Kuid ka eraisik rikub oma ühiskondlikku kohust ja paneb toime ühiskonnaohtliku teo, kui ta selles ametiisikut abistab või kihutab teda ametialase kuriteo toimepanemisele.

Eraisikute kriminaalvastutuse küsimus ametialasest kuriteost osavõtu eest ei vaja meie õiguses erikäsitlust, võrreldes osavõtuga teistest kuritegudest. Meie kassatsiooni praktika täiesti õieti jaatab eraisikute osavõtu võimalust ametialastest kuritegudest. Sõjaväeliste kuritegude alal sisaldab meie seadusandlus spetsiaalse sätte ka eraisikute osavõtu võimaluse kohta neist kuritegudest (VNFSV KrK § 193[1] märkus 2).

Täideviija vabatahtlik loobumine alatud kuriteo lõpuleviimisest võib VNFSV KrK § 19 järgi kriminaalvastutuse kaasa tuua üksnes selle kuriteo eest, mis oli tegelikult toime pandud. Et täideviija poolt toimepandud kuritegu arvatakse süüks ka osalistele, siis võiks järeldada, et sel korral, kui täideviija alatud kuriteo jätkamisest vabatahtlikult loobub, vastutavad osalised samuti üksnes täideviija poolt tegelikult toimepandu eest. Kuid meie

kehtiva kriminaalseadusandluse kohaselt oleks selline järeldus ekslik. Sel juhul võib üksikuid osalisi kriminaalvastutusele võtta KrK § 19 korras kuriteo toimepanemise ettevalmistuse eest.

Mis puutub üksiku kihutaja või kaasaaitaja vabatahtlikusse loobumisse, siis tuleb § 19 laiendada ka osalise vabatahtlikule loobumisele, kuigi Kriminaalkoodeks sellest spetsiaalselt ei kõnele. Kõik kaalutlused katse ettevalmistamisest loobumise kriminaalpoliitilise otstarbekuse kohta on täiesti kohaldatavad ka üksiku osalise käitumise suhtes. Kihutaja vabatahtlik loobumine peab alati avalduma mingis aktiivses käitumises, mis on sihitud kihutamisega esilekutsutud kuriteolise tagajärje ärahoidmisele. Kaasaaitaja vabatahtlik loobumine võib avalduda kas tegevusetuses, s. o. nende tegude mittetoimepanemises, mida ta lubas toime panna, või aktiivses käitumises, mis on sihitud selle tagajärje ärahoidmisele, mille saabumist soodustas tema tegevus. Kui kaasaaitaja või kihutaja vabatahtliku loobumise tagajärjel kuriteolise tagajärje ära hoidis, siis ei kanna osaline täideviija poolt toimepandud kuriteo eest kriminaalvastutust, kuigi ärahoid oli teostatud siis, kui täideviija tegevus oli jõudnud ettevalmistuseni või katseni. Neil juhtudel, kui kihutajal või kaasaaitajal ei õnnestunud kuriteolisi tagajärgi ära hoida, kannab ta kriminaalvastutust täideviija poolt toimepandud kuriteo eest. Karistuse raskuse valikul võib kohus sotsiaalse ohtlikkuse vähema astme iseloomustusena arvesse võtta tema pingutusi, mis olid sihitud kuriteolise tagajärje ärahoidmisele.

Mõnes eriosa paragraafis tõstab VNFSV KrK esile osaliste eelneva kokkuleppe momendi kuriteo koosseisu kvalifitseeriva asjaoluna (§ 62, 107). Real juhtudel käsitellakse mitme isiku poolt kuriteo toimepanemiseks toimunud kokkuleppe fakti ennast iseseisva kuriteona, kuigi see organisatsioon ei ole veel ühtegi kuritegu toime pannud. Seda tehakse silmas pidades nende kuritegude erilist sotsiaalset ohtlikkust, millede toimepanemise antud organisatsioon endale ülesandeks seadis. Sellisteks juhtudeks on VNFSV KrK §-s 58^{11} ettenähtud osavõtt kontrrevolutsioonilistest organisatsioonidest ja banditism, s. t. §-s 59^{3} ettenähtud relvastatud jõukude organiseerimine ning osavõtt neist.

VI. Erilist käsitlemist vajab kuriteoliste vandeseltslike organisatsioonide liikmete kriminaalvastutuse küsimus nende organisatsioonide poolt toimepandud kuritegude eest.

Nagu näitasid NSVL Ülemkohtus arutusel olnud vandeseltslike kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide protsessid ja eriti nõukogudevastase „parempoolse trotskistliku bloki" protsess (1938. a. märtsis), taotlevad kontrrevolutsioonilised jõud võitluseks või-

duletulnud sotsialismi vastu organiseeritud ühinemist. Konspiratiivseteks muutunud vandeseltslikud organisatsioonid, kes panevad toime mitmesuguseid kontrrevolutsioonilisi kuritegusid (kodumaa reetmine, diversioonid, terroristlikud aktid, kahjurlus jne.), kujunevad kontrrevolutsioooni üheks põhimiseks vormiks.

Seesuguste kuriteoliste organisatsioonide organisaatorid ja juhtijad kannavad eriti karmi vastutust jõugu poolt toimepandud kuritegude kogumi eest. Selleks vastutuseks ei ole üldse nõutav eelneva kokkuleppe esinemist organisaatorite ja organisatsiooni juhtijate ning organisatsiooni kõigi liikmete vahel ega see, et organisaator või juht oleks teadlik olnud antud isiku kuuluvusest kuriteolisse organisatsiooni ja tema poolt ettevalmistatud või toimepandud konkreetseist kuritegudest. Vastutus selliste kuritegude eest ei tähenda nende objektiivset süüksarvamist organisaatoritele ja juhtijatele; nende toimepanemine on objektiivses kausaalses seoses kuriteolise jõugu organisaatorite ja juhtijate tegevusega, ja selliste kuritegude toimepanemise võimalus hõlmatakse antud kuriteolise kontrrevolutsioonilise organisatsiooni organisaatorite ja juhtijate üldisest kuriteolisest tahtlusest. Nii on olemas kõik vajalikud tingimused nende individuaalseks vastutuseks kontrrevolutsioonilise organisatsiooni poolt toimepandud kuritegude eest.

VNFSV KrK § 59[2] järgi määratakse massiliste korratuste organiseerijatele ja juhtijatele, kui nende korratustega kaasnesid rüüstamised, raudteede või muude liiklus- ja sidevahendite purustamised, tapmised, süütamised ja muud sarnased teod, samasugune karistus kui kõigile osalistele, kes ülaltähendatud kuritegusid toime panid.

Mingi kuriteolise organisatsiooni või jõugu lihtosalised kannavad vastutust kõigi nende kuritegude eest, mis on toime pandud antud kuriteolise organisatsiooni poolt, kuivõrd nende kui kuriteolise organisatsiooni või jõugu teadlike osavõtjate tahtlus oli sihitud seda liiki kuritegude toimepanemisele, olgugi et nad antud konkreetsest kuriteost osa ei võtnud ega teadnud midagi kuriteo toimepannud isikust või tema kuriteolisest tegevusest. Isiku teadlik ühinemine kuriteolise organisatsiooniga või jõuguga määrab ka tema vastutuse organisatsiooni kogu tegevuse eest. Organisatsiooni või jõugu üksikute osaliste teod on nende kuriteolise tahtluse realiseerimine antud kuriteolise organisatsiooni kaudu. Kuid organisatsiooni või jõugu iga osalise individuaalse vastutuse kindlaksmääramisel peab kohus arvesse võtma osalise osavõtu astet

kuriteolisest organisatsioonist ja viimase poolt toimepandud kuritegudest. Selle väljenduseks, et organisatsiooni iga osaline vastutab organisatsiooni poolt toimepandud kuritegude eest, on VNFSV KrK § 58^{11}, mille kohaselt karistus osavõtu eest kontrrevolutsioonilisest organisatsioonist tuleb määrata paragraafide järgi, mis näevad ette seda kontrrevolutsioonilist kuritegu, mille toimepanemine oli antud kontrrevolutsioonilise organisatsiooni ülesandeks.

§ 72. Soodustamine.

Osavõtu mõiste nõuab, et iga osalise tegevus esineks sel või teisel viisil kaasategutsemisena kuriteo toimepanemisele täideviija poolt. Tegevust, mis on seoses kuriteo toimepanemisega, kuid ei esine kuriteo toimepanemisele kaasategutsemisena, nimetatakse soodustamiseks. Soodustamine võib avalduda varjamise, võimaldamise ja mitteteatamise kujul.

Nagu juba eespool nägime, käsitleb VNFSV KrK kurjategija ja kuriteo varjamist mitte soodustamisena, vaid osavõtuna (kaasaaitamisena). Teissugusel seisukohal on selles küsimuses Ukraina ja Gruusia NSV KrK-d. Varjamist, mis ei esinenud kaasategutsemisena kuriteo toimepanemisele (ette mittelubatud varjamine), ei käsitle nad osavõtuna.

„Põhialused" ei ütle midagi mitteteatamise kohta. VNFSV KrK ei pea mitteteatamist kuriteost osavõtuks. KrK §-s 18 öeldakse, et toimepandud või valmistusel olevast kuriteost mitteteatamine toob kaasa karistuse kohaldamise ainult koodeksis eriti ettenähtud juhtudel. Need juhud esinevad §-s $58^{1ᵍ}$, mis näeb ette kodumaa reetmisest mitteteatamise, §-s 58^{12}, mis näeb ette kontrrevolutsioonilisest kuriteost mitteteatamise, ja §-s 59^{13}, mis näeb ette eriti ohtlikest valitsemiskorra-vastastest kuritegudest (massilised rahutused, banditism, rahamärkide võltsimine) mitteteatamise. Kriminaalkoodeks käsitleb neil juhtudel mitteteatamist iseseisva kuriteona. Üksnes neil juhtudel lasub kodanikel spetsiaalne kohustus teatada võimudele valmistuselolevast või toimepandud kuriteost. 1932. aasta 7. augusti seaduses ettenähtud sotsialistliku omandi riisumisest mitteteatamist kvalifitseeritakse VNFSV Ülemkohtu presiidiumi 1933. aasta 27. juuni määruse kohaselt KrK § 58^{12} järgi, sest sotsialistliku omandi riisumine on nõukogude korra aluste vastu sihitud kuritegu.

Mitteteatamine ei ole kuriteost osavõtt (kaasaaitamine) seepärast, et ta ei ole toimepandud kuriteo üheks põhjuseks. Mitteteatamine saab toimepandud kuriteoga kausaalses seoses olla üksnes neil juhtudel, kui täideviijale oli ette antud vastav lubadus. Sel korral tuleb teda käsitada osavõtuna kuriteo toimepanemisest kaa-

saaitamise kujul. Mitteteatamine, mis üldreeglina ei too kaasa kriminaalvastutust, puutub lähedalt kokku varjamisega, mis VNFSV KrK järgi toob alati kaasa kriminaalvastutuse. Seepärast on tarvis näidata tunnus, mille järgi võib piiritella kumbagi mõistet.

Mitteteatamine erineb varjamisest sellega, et ta on puhas tegevusetus — valmistuselolevast või toimepandud kuriteost võimudele mitteteatamine. Varjamine eeldab aga alati aktiivset käitumist (kurjategijale peidukoha andmist, kuriteo jälgede hävitamist, kuriteoga omandatud vara peitmist jne.).

Kui mitteteatamise on toime pannud ametiisik, kelle kohuseks on toimepandud kuriteost teatamine, siis vastutab ta kriminaalselt võimutegevusetuse eest (VNFSV KrK § 111), kui mitteteatamine ei sisalda endas muud iseseisvat kuritegu (näiteks VNFSV KrK § 58^{12}).

Võimaldamine on kuriteo toimepanemise mittetakistamine neil juhtudel, kui võimaldaja võis seda takistada või kuriteo ärahoidmiseks mingeid vahendeid tarvitusele võtta. VNFSV KrK ei sisalda ühtki spetsiaalset sätet võimaldamise kohta.

Üldreeglina ei ole võimaldamine ka mitte kuriteost osavõtt, sest ta ei ole üks vajalikke põhjusi kuriteo toimepanemisel täideviija poolt. Nende asjaolude tõttu ei too ta kaasa kriminaalvastutust. Täideviijale ette lubatud võimaldamine on kausaalses seoses tema poolt toimepandud kuriteoga. Seepärast on siin olemas osavõtt kuriteo toimepanemisest kaasaaitamise kujul. Kontrrevolutsioonilise kuritegude puhul on täideviijale ette mittelubatud võimaldamine hõlmatud mitteteatamise mõistest. Kuriteo toimepanemise võimaldamine vastavate ametiisikute poolt on käsitatav võimutegevusetusena (VNFSV KrK § 111). Kuid neil juhtudel, kui ametiisik, rikkudes oma teenistuslikke kohustusi, võimaldab oma kuriteolise tahtluse teostamiseks ükskõik millise kuriteo toimepanemist mõne isiku poolt, ei ole kogu ta käitumine enam kuriteo võimaldamine, vaid on selle toimepanemine teiste isikute tegude kaudu. Seesugune „võimaldaja" peab kriminaalvastutust kandma mitte kuriteo toimepanemise võimaldamise eest, vaid iseseisva kuriteo toimepanemise eest selle täideviijana. Ametiisik, kelle kohustuste hulka kuulub kontrrevolutsioonilise kuriteo ärahoid, on sisuliselt ise kontrrevolutsioonilise kuriteo toimepanija, kui ta teadvalt võimaldab kontrrevolutsionääril selle plaanide teostamist.

1919. a. „Juhtivad põhimõtted" käsitlesid võimaldamist kuriteo kaasaaitamise liigina.

Altkäemaksu vastu toimuva pingelise võitluse perioodil (1922. a.) võeti VNFSV 1922. aasta Krk-sse spetsiaalne säte

(§ 114-a), mis käsitles altkäemaksu võimaldamist iseseisva kuriteona — „abinõude mitterakendamine altkäemaksu vastu". 1926. a. VNFSV KrK ei näe ette seesugust kuritegu.

§ 73. Osavõtt ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses.

I. Osavõtu eest vastutamise korra kohta leidub üksikuid sätteid juba vanades õigusallikates. „Russkaja Pravda" sättis, et varguse korral vastutab iga osaline võrdsel määral: „kui keegi varastab tallist või laudast loomi, maksku ta siis, kui on üksi, 3 grivenit ja 30 kun'i; kui neid (vargaid) on mitu, maksku igaüks 3 grivenit ja 30 kun'i". 1649. a. Uloženije määras reas konkreetseis sätteis peasüüdlaste (suuremad kihutajad, vargad) ja kaasaaitajate vastutuse. Kuriteo täideviijaid karistas Uloženije tavaliselt karmimalt kui kaasaaitajaid, kuriteo toimepanemisele kihutajaid — tavaliselt võrdselt täideviijatega. Nii karistati tapmise täideviijat surmanuhtlusega, kaasaaitajaid aga piitsaga ja asumisele saatmisega „kuhu valitseja käsib"; tapmisele kihutaja karistuseks oli surmanuhtlus — „kes tapmisele õpetas ja kes tappis, kumbagi tuleb karistada surmaga". Üksikuis sätteis tundis Uloženije ka vastutust varjamise, mitteteatamise ja võimaldamise eest. Varjajad allusid sageli samale karistusele kui täideviijadki: röövlite varjajaid karistati samuti nagu röövleid endid. Riiklikest kuritegudest mitteteatamist karistati nagu kuriteo toimepanemist ennast; reast kuritegudest mitteteatamist karistati rahatrahviga, kuid teiste kuritegude puhul tuli mitteteatajat karistada „nagu valitseja käsib". Võimaldajaid, kes nägid vargaid, kuid ei püüdnud neid kinni, „kui neid oli võimalik kinni püüda", karistati rahatrahviga; seda, kes kuulis appihüüet ega läinud appi, karistati „halastamatult piitsaga". Vastutuse määramisel konkreetsete kuritegude eest nägi Peeter I Sõjaväe ustaav reas üksikuis sätteis ette ühtlase karistuse täideviijale, kaasaaitajale, kihutajale ja kuritegu soodustavale isikuile. Nii määras Sõjaväe ustaav varguse puhul, et „igaühte karistatakse nii, nagu oleks ta toime pannud kogu varguse"; tapmise puhul määras ta, et „nagu tapjat ennast, nii tuleb karistada ka muid, kes tapmisele kas nõuandega või teoga tõeliselt kaasa aitasid"; kihutajat tapmisele „tuleb nagu tapjat ennast karistada surmaga ja nimelt tal pea maha lüüa". Reas ukaasides sättis Peeter I varjamise ja mitteteatamise eest samasuguse karistuse nagu kuriteo toimepanemise eest. Nii käskis 1719. aasta 30. oktoobri ukaas „...karistada erisuguste hukkamistega ilma ühegi halastuseta" vargaid ja röövleid; ühes sellega sättis see ukaas, et „...need inimesed, kes varjavad seesuguseid vargaid või annavad neile peidukoha, või neist, samuti ka neist, kellede juures nad peidus on, teavad, kuid ei anna sellest aegsasti teada, tunnistada samasugusteks varasteks...". 1845. a. Uloženije o nakazanijah sisaldas üldistatud sätteid vastutuse kohta osavõtu eest, kuigi äärmiselt kasuistlikul kujul. Ta eristas osavõttu ühes eelneva kokkuleppega ja ilma selleta. Viimases eristas ta peasüüdlasi ja osalisi. Eelneva kokkuleppe alusel toimunud osavõtu juures eristas ta algatajaid, kaastegijaid, kihutajaid ja kaasaaitajaid. Peegeldades veel feodaalsele kriminaalseadusandlusele omaseid jooni, sättis Uloženije o nakazanijah laiapiirilise vastutuse kuriteo soodustamise — võimaldamise, varjamise ja mitteteatamise eest. Nende tegude eest vastutati nagu seesuguse kaasaaitamise eest, mis ei olnud kuriteo toimepanemiseks vajalik. 1903. aasta Ugolovnoje uloženije sättis vastutuse osavõtu eest üldistel alustel kodanliku kriminaalseadusandlusega.

II. Kodanlik kriminaalseadusandlus vastutusest osavõtu eest, samuti kodanliku kriminaalõiguse osavõtu teooria on päritud Prantsuse 1810. aasta kriminaalkoodeksist. See koodeks peegeldas kodanluse ajalooliselt progressiivseid kriminaalõiguslikke nõudeid, mida kodanlus esildas võitluses feodaal-absolutistliku riigiga.

Revolutsioonieelse Prantsusmaa kriminaalseadusandlusele ja kohtupraktikale oli nagu iga teisegi feodaalse riigi seadusandlusele iseloomustav laiapiiriline kriminaalvastutus osavõtu eest. Prantsuse feodaalne kriminaal-

õigus käsitas osalistena neid, kes osa võtsid kuriteo toimepanemisest või abistasid selle toimepanemist, neid, kes kohustasid kuritegu toime panema, kes veensid või tegid ülesandeks kuriteo toimepanemise, neid, kes ühinesid kuriteoga pärast selle toimepanemist kas selle heakskiitmisega või selle eest tasu saamisega, või saagi jagamisest või varjamisest osavõtmisega, või kurjategija põgenemise või varjamise soodustamisega, või talle peidukoha andmisega, lõpuks samuti neid, kes ei takistanud kuriteo toimepanemist või ei teatanud sellest võimudele.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks käsitleb vastutust kuriteo toimepanemise eest mitme isiku osavõtul §-des 59—61. Kuriteo osalised on karistatavad samuti kui täideviijad, välja arvatud seaduses eriti ettenähtud juhud. Erinevalt teistest kodanlikest kriminaalkoodeksitest ei tunne Prantsuse kriminaalkoodeks karistuse kohuslikku kergendamist kuriteo osaliste suhtes. Kihutajaks loetakse seda, kes õhutas kuriteo toimepanemisele või jagas selleks õpetusi. Kriminaalkoodeks annab §-s 60 kuriteole kihutamise vahendite loetelu, mida peetakse ammendavaks: kingid, lubadused, ähvardused, seisundi või võimu kuritarvitamised, kuriteolised sepitsused ja kavalus. Osalistena (kaasaaitajatena) käsitatakse neid, kes muretsesid relva, riistad või mingid muud vahendid, mida kasutati kuriteo toimepanemiseks, teades sealjuures, et neid kasutatakse selleks otstarbeks. Osaliseks (kaasaaitajaks) loetakse ka seda isikut, kes teadvalt aitas või oli kaasas täideviijaga tegude toimepanemisel, mis ette valmistasid või kergendasid kuriteo toimepanemist, või kuriteo enese toimepanemisel. See ei välista koodeksis eriti ettenähtud vastutust vandeseltsist osavõtu või rünnetele õhutamise eest riigi sisemise või välise julgeoleku vastu, olenematult sellest, kas sealjuures tegelikult teostati eelosutatud tegudega taoteldavad kuriteod. Lõpuks käsitles Prantsuse kriminaalkoodeks kuriteo osalistena ka neid, kes tavaliselt annavad ulualuse, kokkutuleku-koha või vara isikuile, kes tegelevad röövimistega, vägivaldsete rünnetega riigi julgeolekule, ühiskondlikule rahule, isikule või varale, teades nende kuriteolisest käitumisest (§ 66).

Prantsuse kriminaalkoodeksi sätted osavõtu kohta olid eeskujuks teiste kodanlikkude riikide kriminaalseadusandlusele eesrindlikes maades kapitalismi võidu ja kindlustumise perioodil. Erinevalt Prantsuse kriminaalkoodeksist tunneb enamik kodanlikke kriminaalkoodekseid karistuse kohuslikku kergendamist kaasaaitajaile, võrreldes täideviijale määratava karistusega.

III. Prantsuse kriminaalkoodeks oli aluseks klassikalise kodanliku osavõtuteooria arengule. Selle teooria põhiväited on järgmised:

a) Objektiivsest küljest peab iga osalise tegevus olema kausaalses seoses tekitatud kuriteolise tagajärjega. Seepärast ei ole osavõtu mõistest hõlmatud nn. „soodustamine" (mitteteatamine, võimaldamine ja varjamine), mis ei ole toimepandud kuriteoga kausaalses seoses.

Inglise kriminaalõigus eristab osaliste kolme kategooriat: 1) esimese või teise astme peasüüdlasi, s. t. täideviijaid ja isikuid, kes kuriteo toimepanemisele vahetult kaasa aitasid, 2) osalisi kuni kuriteo toimepanemiseni, kellena esinevad kihutajad ja kaasaaitajad, 3) osalisi pärast kuriteo toimepanemist, kellena esinevad kuriteo varjajad.

b) Subjektiivsest küljest eeldab mitme isiku osavõtt ühe kuriteo toimepanemisest „ühise süü" olemasolu, mis on tekkinud kõigi kuriteo osaliste väljendatud või vaikiva nõusolekuga. See võib aset leida üksnes siis, kui nii täideviija kui ka osalised tegutsevad tahtlikult. See loob kõigi osaliste solidaarse vas-

tutuse ühe ühise kuriteo eest, ükskõik milles nende tegevus üksikult oleks avaldunudki.

c) Osavõtu aktsessoorne[2] loomus. Et osavõtt on ühe kuriteo toimepanemine mitme isiku osavõtul, siis ei ole iga osalise tegevusel üksikult iseseisvat tähendust. Osalise käitumise kriminaalõigusliku tähenduse määrab täiesti kuriteo iseloom, mille toimepanemisest ta osa võttis. Täideviija (või täideviijate) poolt toimepandud kuritegu arvatakse süüks igale osalisele. Kui täideviija pani toime lõpuleviidud kuriteo, siis vastutavad ka osalised lõpuleviidud kuriteo eest. Kui ta pani toime üksnes katse, siis vastutab ka iga osaline ainult katse eest. Kui täideviija tegevus ei saavutanud kuriteolise tegevuse arengus sellist staadiumi, millele järgneb kriminaalvastutus, siis ei järgne kriminaalvastutust ka osaliste poolt toimepandud tegudele. Kui täideviija tegevus ei sisalda õigusvastasuse elementi (näit. kannatanu nõusoleku tõttu, mis anti vabatahtlikult kuriteo toimepanemise hetkel), siis ei esine õigusvastasena ka osaliste kogu tegevus. Selline vaade üksiku osalise (kihutaja ja kaasaaitaja) teole, nagu millelegi üksnes täiendavale, täideviija tegudele lisanduvale ja seepärast viimase tegude iseloomust tervikuliselt sõltuvale, moodustabki selle, mida nimetatakse osavõtu aktsessoorseks loomuseks.

d) Vahendlik põhjustamine. Neil juhtudel, kui täideviija poolt toimepandud kuritegu ei ole talle tahtlikuks süüks arvatav, tuleb tema poolt põhjustatud kuriteoline tagajärg süüks arvata tahtlikult tegutsenud kihutajale ja kaasaaitajale, kuid mitte osavõtu, vaid üldreeglite alusel (vahendlik põhjustamine ehk vahenlik süüdlus).

e) Karistuse määramisel üksikuile osalistele tuleb kaasaaitajaile kohuslikult määrata kergem karistus, võrreldes täideviijat ähvardava karistuse määraga (erandiks on Prantsuse seadusandlus).

Enamikus kodanlikes kriminaalkoodekseis on need kriminalistide-klassikute osavõtu-õpetuse põhimised momendid aluseks kriminaalvastutuse sättimisel osavõtu eest.

Kodanliku õiguse süsteemis on osavõtu instituut kodanliku riigi repressiooni üldise õigusliku kujunduse oluline osa. Osavõtt sellisena, nagu ta esineb kaasaegseis kriminaalkoodekseis, kujuneb esmakordselt Prantsuse revolutsiooni ajastu kriminaalseadusandluses — 1791. a. kriminaalkoodeksis. Seejärel võttis selle omaks ka 1810. a. kriminaalkoodeks.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksi osavõttu käsitlevad nor-

[2] aktsessoorne — iseseisvusetu, lisanduv.

mid piirasid rangelt niihästi vastutavate osaliste ringi kui ka selle vastutuse piire. Kuriteo osaliste vastutusele võtmise võimaluse vajalikuks eelduseks on kuriteo või kuriteo katse toimepanemine täideviija poolt. Revolutsioonieelse Prantsusmaa „vana režiimi" kriminaalseadusandlus ja kohtupraktika võtsid kuriteost osavõtu eest vastutusele laialdase ringi isikuid, toimepandava kuriteo võimaldajaid, isikuid, kes kuritegu pärast selle toimepanemist ülistasid või heaks kiitsid, jne.

Osavõttu reguleerivate uute normide sättimisega seadusandluses teostati eelkõige kodaniku isikliku vabaduse „õiguslikku garantiid". Osavõtu instituudiga anti kodanikkude suhtumises kuriteosse, mille on toime pannud teine isik, kuriteolise tegevuse piiritlemine mittekuriteolisest. Asendades „vana režiimi" kohtu poolt praktiseeritava kriminaalvastutusele võtmise, kus toimepandud kuriteo eest vastutasid kõik isikud, kes olid nii või teisiti sellega seotud, kujundab Prantsuse revolutsiooni kriminaalseadusandlus väga kitsalt kuriteo osaliste ringi (kihutajad ja kaasaaitajad), kes vastutavad täideviija poolt toimepandud kuriteo eest samuti kui vahetud täideviijad. Isikute kogu tegevus, mis ei ole hõlmatud sellest mõistest, ei või endaga kaasa tuua kriminaalvastutust toimepandud kuriteo eest. Seega määras osavõtu instituut kodanikkude vaba tegevuse ulatuse ja riigivõimu vahelesegamise piirid kodanikkude-vahelistesse suhetesse. Nii näiteks nähakse Prantsuse kriminaalkoodeksi §-s 60 täpselt ette need tingimused, millede olemasolul võib aset leida kriminaalvastutus kihutamise eest. Järelikult kuulub iga muu kuriteole „õhutamine", mis pole seaduses ette nähtud, kodaniku vaba tegevuse alale.

Neis prantsuse kriminaalõiguse rangelt piiriteldud sätetes kihutamise mõistest, mis erinesid preisi maaõiguse laialivalguvast ebamäärasusest, nägi F. Engels Prantsuse kodanliku revolutsiooni sotsiaalsete võitude ühte väljendust juriidilisel alal [3].

Osavõtu aktsessoorne loomus, mille tõttu kihutajad ja kaasaaitajad vastutavad üksnes siis, kui täideviija pani toime mingi kuriteolise käitumise (kuriteo või kuriteo katse), on 1789. aastal väljakuulutatud „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" kodanlik-demokraatlike printsiipide otsene teostamine riigi repressiooni-organisatsioonis: kodanikku võib karistada üksnes kindla kuriteolise teo eest.

Kodanlik kriminaalseadusandlus võttis omaks osavõtu aktsessoorse loomuse alustele rajatud osaliste vastutavuse struktuuri.

---

[3] Vt. Marx ja Engels, Teosed, XIV k., lk. 109.

Selles avaldus Prantsuse revolutsiooni poolt väljakuulutatud kodanlik-demokraatlike aluste vastuvõtt repressiooni-organisatsioonis.

Formaal-demokraatlike printsiipide väljakuulutamisele kaasneb kodanlikus kriminaalseadusandluses alati terve rida kitsendusi, mis tegelikult hävitavad nende printsiipide tähenduse ekspluateeritavatele klassidele. Sama esineb ka vastutuse reguleerimisel osavõtu eest. Riiklike kuritegudega võitlemise alal taganevad kodanlikud kriminaalkoodeksid üksmeelselt neist järeldusist, mida tuleb teha osavõtu aktsessoorse loomuse tunnustamisest. Kriminaalkoodeksi eriosas näevad nad kuriteo erikoosseisuna ette kehtiva poliitilise korra ründele kihutamise fakti ennast, seadustele või võimu korraldustele mittealistumisele üleskutsumise fakti ennast, kuigi sellega ei kaasnenud kuritegude toimepanemist kihutatavate isikute poolt.

Kriminaalvastutuse küsimuses osavõtu eest väljendavad kodanlikud kriminalistid-sotsioloogid imperialistliku kodanluse reaktsioonilisi taotlusi: kodanlik-demokraatlike garantiide purustamist kriminaalvastutuse alal osavõtu eest. Nad astuvad välja osavõtu kui eri instituudi tarvilikkuse ja tema aktsessoorse loomuse vastu. Osavõtu aktsessoorne loomus seab kihutaja ja kaasaaitaja kriminaalvastutuse sõltuvusse teise isiku — täideviija — käitumisest. Kihutaja või kaasaaitaja avaldavad oma ohtlikkust omaenese käitumisega; teiste isikute — täideviijate — käitumine on nende ohtlikkuse astme iseloomustuseks kõrvalise tähtsusega asjaolu. Osavõtu aktsessoorne loomus viib sotsiaalselt ohtlikkude kihutajate ja kaasaaitajate mittevastutavusele neil juhtudel, kui täideviija ei pannud toime midagi kuriteolist. Seepärast on nende seisukohalt otstarbekas vaadelda iga osalise tegevust eraldi üldistel alustel: täideviijate tegevust kuriteo vahetu toimepanemisena, kihutajate ja kaasaaitajate tegevust kuriteo katse toimepanemisena. Seejuures tuleb igaühe tegevuses kindlaks teha need tingimused, mis on vajalikud iga süüdiva kurjategija kriminaalvastutuseks. Nii on osavõtu puhul tegemist nii mitme üksiku kuriteoga, kuipalju on üksikuid kurjategijaid.

Need ettepanekud tähendasid juriidiliselt osavõtu instituudi täielikku likvideerimist, poliitiliselt aga tähendasid nad kodanlik-demokraatliku repressiooni-organisatsiooni vormi murdmist osavõtu eest kriminaalvastutusele võtmise küsimuses. Need ettepanekud tähendasid ühes sellega ka kodanliku riigi repressiooni tugevnemist.

NELJAS OSA.

ÕPETUS KARISTUSEST.

XIX peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KARISTUSEST.

§ 74. Karistuse mõiste.

Karistus on kuriteo kõrval kriminaalõiguse põhimisi mõisteid.

Kui kuritegu on lähtefaktiks, mille alusel teostatakse kriminaalõigusemõistmist, on karistus see lõpetav akt, milles leiab oma viimse väljenduse toimepandud kuriteoga seoses olev kohtutegevus. Karistuses väljendub nõukogude kohtu ülesanne karistada kurjategijaid, neid parandada ja ümber kasvatada (NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 3).

Karistuse olemuse ja ülesannete analüüs mitmesugustes ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides näitab, et iga valitsev klass võitleb karistuse abil oma huvide rikkumise vastu. Selles mõttes ütleb Marx, et „... karistus ei ole midagi muud kui ühiskonna omakaitse vahend ta olemasolu tingimuste igasuguse rikkumise vastu“ [1].

Karistusel on kindel klassiloomuline sisu — antud ühiskondliku korra huvide kaitse; järelikult muutub ühiskondliku korra muutumisega ka karistuse sisu, muutub ka klassi-tähendus.

Kodanlikud kriminalistid, varjates kriminaalõiguse klassi-iseloomu, piirduvad mitte ainult kuriteo, vaid ka karistuse formaalse defineerimisega. Nii defineerib näiteks tuntud saksa kriminalist Liszt karistust kui „pahet, mida kriminaalkohtunik kohaldab kurjategijale kuriteo eest eesmärgiga väljendada teo ja tegija suhtes ühiskondlikku hukkamõistu“ [2]. Vene kriminalist Žižilenko defi-

[1] Marx ja Engels, Teosed, IX k., lk. 89.
[2] Liszt, lk. 349.

neeris karistust kui „mittelubatud teo õiguslikku tagajärge, mis seisneb tungimises süüaluse õiguslikkude hüvede sfääri ja väljendab seega tema poolt toimepandud teo hinnangut“ [3]. Sellised definitsioonid ei anna täit kujutlust karistuse tegelikust sisust kodanlikus kriminaalõiguses, ta klassi-iseloomust, ta sisulisest erinevusest orjapidamise või feodaalse kriminaalõiguse karistusest ühelt ja karistusest sotsialistlikus kriminaalõiguses teiselt poolt.

Kodanlikus kriminaalõiguses on karistuse eesmärgiks võitlus rünnete vastu, mis on suunatud valitseva kodanluse huvides seatud ühiskondlikele suhetele. Sotsialistlikus kriminaalõiguses on karistuse ülesandeks võitlus rünnete vastu, mis on suunatud sotsialistlikele ühiskondlikele suhetele.

Kui töölisklass võimule tulles sisse seab karistused, mis väliselt meenutavad kodanliku kriminaalõiguse omi, on need karistused sisu poolest, kvalitatiivselt teised karistused, mis on muudetud proletaarse riigi vajadustele vastavalt. Lenin ütles: „Kui revolutsiooniline klass peab võitlust varakate klasside vastu, kes osutavad vastupanu, siis peab ta selle vastupanu maha suruma; ja meie surume maha varakate vastupanu kõigi nende abinõudega, milledega nad rõhusid proletariaati, — muid abinõusid pole leiutatud [4].“

Töölisklass annab tema poolt kohaldatavatele karistustele hoopis teise, uue sisu, mis on muudetud sotsialistliku riigi vajaduste kohaselt. Karistuste eesmärgiks sotsialistlikus kriminaalõiguses on varakate klasside vastupanu mahasurumine, kuna samad karistused kodanlikus ühiskonnas taotlevad vastupidist ülesannet — töötava rahva masside vastupanu mahasurumist. Kui kodanlikkudes riikides suunatakse karistusi harvadel juhtudel küll ka valitseva klassi esindajate vastu, siis tehakse seda kodanluse kui klassi terviku huvides. Nõukogude kriminaalkohtu karistusi suunatakse teise isikute ringi vastu.

„Proletariaadi diktatuuri põhiline erinevus teiste klasside diktatuurist — mõisnike diktatuurist keskajal, kodanluse diktatuurist kõigis tsiviliseeritud kapitalistlikkudes maades,“ kirjutas Lenin, „seisneb selles, et mõisnike ja kodanluse diktatuur oli elanikkonna tohutu enamiku, nimelt töötava rahva vastupanu vägivaldne mahasurumine. Vastupidi, proletariaadi diktatuur on ekspluateerijate, s. o. elanikkonna tühise vähemiku, mõisnikkude ja kapitalistide vastupanu vägivaldne mahasurumine [5].“ Mis puutub aga „sulidesse, söödikutesse, huligaanidesse“, kelledele samuti kohaldatakse karistusi, siis säilitab nende suhtes kogu oma jõu Lenini mõte:

[3] Žižilenko, lk. 248.
[4] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 110.
[5] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 13.

„Rikkad ja sulid, need on sama medali kaks poolt[6]...", kuivõrd asi puutub nende poolt toimepandud kuritegudesse, on need väikekodanliku anarhilisuse ja kapitalismi jäänuste tulemus elanikkonna mahajäänud kihtide teadvuses.

Täielikus kokkukõlas sellega ütleb NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus, et seaduses sätitud karistusvahendeid kohaldatakse „kodumaa reetjatele, kahjuritele, sotsialistliku omandi riisujatele ja teistele rahvavaenlastele, samuti ka röövijatele, varastele, huligaanidele ja muudele kurjategijatele" (§ 4).

§ 75. Karistuse ülesanded NSVL-s.

Töölisklassi diktatuur eeldab halastamatu mahasurumise teostamist kukutatud klasside vastupanu suhtes. „Diktatuur," ütleb Lenin, „on riigivõim, mis toetub vahetult *vägivallale*[7]."

Ent Lenin õpetas ühtlasi, et töölisklassi diktatuuri olemus „... ei ole ainult vägivallas... ja mitte peamiselt vägivallas. Ta peamine olemus on töötava rahva eesmise väesalga, ta avangardi, ta ainsa juhi, proletariaadi organiseerituses ja distsiplineerituses"[8]. Seltsimees Stalin näitas, et „ei ole õigust neil seltsimeestel, kes kinnitavad, et proletariaadi diktatuuri mõiste ammendub vägivalla mõistega. Proletariaadi diktatuur ei ole ainult *vägivald*, vaid on ka mitteproletaarsete klasside *juhtimine* töötava rahva masside poolt, ka sotsialistliku majanduse *ehitustöö*, milline majandus on kõrgetüübilisem ja suurema tööviljakusega kui kapitalistlik majandus"[9]. Lenin ja Stalin lõid õpetuse karistuse kaksainsast ülesandest, mis ühendab dialektiliselt karistuse kaht külge — mahasurumise ja kasvatuse ülesannet. Artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" kavandis kirjutas Lenin: „Meil on vaja riiki, meil on vaja sundi. Proletaarse riigi organiks, mis teostab seda sundi, peavad olema nõukogude kohtud. Ja neil lasub elanikkonna töödistsipliinile kasvatamise tohutu ülesanne[10]." ÜK(b)P programm, mis vastu võeti partei VIII kongressil 18.—23. märtsini 1919. a., määras karistuse põhimõttelised iseärasused nõukogude kriminaalõiguses kokkukõlas leninliku õpetusega karistuse kaksainsast ülesandest.

Täie selgusega püstitas programm vaenulikkude klasside vastupanu mahasurumise ülesande. „Nõukogude riik," öeldakse pro-

[6] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 164.
[7] Lenin, Teosed, XIX k., lk. 315.
[8] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 314.
[9] Stalin, Leninismi küsimused, 9. tr., lk. 163—164.
[10] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.

grammis, „on juba oma olemuselt sihitud ekspluateerijate vastupanu mahasurumisele." Kõrvuti sellega kõneleb programm karistuse teisest küljest — tema kasvatuslikust osast.

Lenini ja Stalini osutused karistuse kaksainsusest said ka nõukogude kriminaalseadusandluse alusteks. Kõige selgemini on see kaksainus ülesanne väljendatud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses. „Nõukogude kohus," ütleb § 3, „kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine. Kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSVL kodanikke kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausalt suhtumise ja sotsialistliku kooselu juhiseist lugupidamise vaimus."

Kuid sotsialistliku riigi arenguga võib muutuda karistuse kahe ülesande suhe.

Seltsimees Stalin kirjutas: „Proletariaadi diktatuuril on oma perioodid, oma erivormid, mitmesugused töömeetodid. Kodusõja perioodil torkab eriti silma diktatuuri vägivaldne külg. Kuid sellest ei järgne sugugi, et kodusõja perioodil ei toimu mingit ülesehitustööd. Ilma ülesehitava tööta ei ole võimalik kodusõda pidada. Sotsialistliku ülesehitustöö perioodil torkavad vastupidi eriti silma diktatuuri rahulik, organisatoorne kultuuriline töö, revolutsiooniline seaduslikkus jne. Kuid ka sellest ei järgne sugugi, et diktatuuri vägivaldne külg langeks ära või võiks ülesehitustöö sel perioodil ära langeda. Mahasurumise organid, sõjavägi ja muud organisatsioonid on vajalikud samuti nüüd, ehitustöö momendil, kui kodusõja perioodil. Ilma nende organite olemasoluta ei ole mingil moel võimalik diktatuuri ülesehitustöö kindlustamine. Ei tohi unustada, et revolutsioon võitis seni ainult ühel maal. Ei tohi unustada, et kuni on kapitalistlik ümbritsus, on ka interventsiooni oht kõigi sellest ohust tulenevate tagajärgedega [11]."

Oma ajaloolises aruandes partei XVIII kongressil näitas seltsimees Stalin, et sotsialistliku riigi üks kahest põhimisest funktsioonist seisneb sotsialistliku ülesehitustöö esimeses faasis (Oktoobrirevolutsioonist ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni) kukutatud klasside sõjaväelises mahasurumises siseriigis. Meie riigiorganite majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik töö ei saanud selles faasis tõsise arengu osaliseks.

---

[11] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 113.

Teises faasis (linna ja maa kapitalistlike elementide likvideerimisest kuni sotsialistliku majandussüsteemi täieliku võiduni ja uue Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni) kadus siseriiklik sõjaväelise mahasurumise funktsioon. Selle funktsiooni asemele ilmus sotsialistliku omandi kaitse funktsioon rahva hüve varaste ja riisujate vastu. „Nüüd seisneb meie riigi põhimine ülesanne," ütleb seltsimees Stalin, „siseriiklikus rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistusorganeisse ja luuresse, siis ei ole nende teravik pööratud enam sissepoole, vaid väljapoole riiki, välisvaenlaste vastu [12]." Muidugi ei tähenda kasvatusliku ülesande esikohale nihutamine sugugi seda, et kurjategijate karistamise ülesanne oleks ära langenud.

Seltsimees Stalini ajaloolise väärtusega juhtmõtted sotsialistliku riigi funktsioonide muutumise kohta selle arengu mitmesugustes faasides püstitavad kriminaalkaristuse ülesannete küsimuse uuelt seisukohalt. Kui halastamatu mahasurumise ülesanne säilib kogu leppimatusega rahvavaenlaste, välismaa luureagentide poolt toimepandavate kuritegude suhtes, siis karistamise ülesanne jääb püsima muude kuritegude suhtes, kuid ühes sellega tõuseb esikohale kurjategija parandamise ja sotsialistliku ühiskonna distsipliinile kasvatamise ülesanne.

Käsitelles karistuse ülesandeid sotsialistlikus kriminaalõiguses, tuleb peatuda ka teisel momendil, mis sotsialistlikku kriminaalõigust printsipiaalselt eristab kodanlikust kriminaalõigusest. Ta avaldub selles, et NSV Liidus ei sea karistus oma eesmärgiks inimese väärikust alandada ja kurjategijale ülearuseid kannatusi tekitada. See nõukogude humanismi printsiip formuleeriti VNFSV 1922. a. KrK §-s 26. Ta võeti vastu ka 1924. a. „Põhialuste" ja kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

L e n i n i ja S t a l i n i juhtmõtted vägivalla osast proletaarses revolutsioonis ja sotsialismi ülesehitustöös on juhtivaks ja otsustavaks karistuse osa ja ülesannete määramisel.

Trotskistlikud reeturid ja bandiidid jutlustasid paljast vägivallast suhtumises talupoegkonda, moonutasid revolutsioonilise vägivalla osa ja tähendust, ei tunnustanud nõukogude õiguse organiseerivat osa ja diskrediteerisid igati revolutsioonilist seaduslikkust.

Repressiooni osast sotsialistlikus pealetungis andis seltsimees Stalin ammendavalt selged juhendid: „Repressioon on pealetungi vajalik element, kuid abistav — ja mitte peaelement. Meie kaasaegsete tingimuste juures seisneb sotsialismi pealetungi peamine

[12] S t a l i n, Aruanne ÜK(b)P XVIII kongr., lk. 57.

ülesanne meie tööstuse, samuti sovhooside ja kolhooside arengu tempo kõvendamises, linna ja maa kapitalistlike elementide majandusliku väljatõrjumise tempo kõvendamises, masside mobiliseerimises sotsialistliku ülesehitustöö ümber, masside mobiliseerimises kapitalismi vastu. Te võite areteerida ja välja saata kümneid ja sadu tuhandeid kulakuid, aga kui te samal ajal ei tee kõike vajalikku selleks, et kiirendada majanduse uute vormide ülesehitust, et asendada vanu kapitalistlikke vorme uutega, et õõnestada ja likvideerida maa kapitalistlike elementide majanduslikku olemasolu ja arengu tootmisallikaid — siis kulaklus ikkagi taaselustub ja kasvab [13]."

Need seltsimees Stalini juhendid määravad täie selgusega, et kriminaalrepressioon on pealetungi, ehkki abistav, kuid siiski vajalik element.

Selge näide kriminaalrepressiooni aktiivsest revolutsioonilisest osast tuuakse „ÜK(b)P ajaloo lühikursuses". Käsitelles pealetungi kulaklusele pärast partei XV kongressi, näitab „Lühikursus", et järgides selle kongressi direktiive „... asus partei otsustavale pealetungile kulakluse vastu. Oma pealetungis teostas partei loosungit: pidada otsustavat võitlust kulakluse vastu, kindlasti toetudes kehvtalurahvale ja kindlustades liitu kesktalurahvaga. Vastukaaluks kulakluse keeldumisele müüa viljaülejääke riigile kindla hinnaga võtsid partei ja valitsus tarvitusele rea erakorralisi abinõusid kulakluse vastu. Rakendati kriminaalkoodeksi 107. paragrahv kulakutelt ja spekulantidelt viljaülejääkide konfiskeerimise kohta kohtu teel juhul, kui nad keelduvad müümast riigile neid ülejääke kindla hinnaga; tehti kehvtalurahvale rida kergendusi, mistõttu ta sai kulakutelt konfiskeeritud viljast 25% endale.

Erakorralistel abinõudel oli mõju: kehvtalurahvas ja kesktalupojad asusid otsustavale võitlusele kulakluse vastu, kulaklus isoleeriti, kulakluse ja spekulantide vastupanu murti. 1928. aasta lõpuks olid Nõukogude riigil juba küllaldased viljatagavarad ja kollektiviseerimisliikumine jätkas arengut kindlamate sammudega [14]."

§ 76. Karistused ja sotsiaalse kaitse vahendid.

ÜK(b)P programm, arvukad Lenini ja Stalini juhendid ja revolutsiooni esimeste aastate sotsialistliku kriminaalõiguse seadusandlikud aktid kasutasid terminit „karistus", kuid nii Lenin kui Stalin ei tarvita kunagi terminit „sotsiaalse kaitse vahendid".

---

[13] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 390.
[14] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 305—306.

Selle võõra terminoloogia võttis tarvitusele VNFSV 1922. a. KrK, milles kõneldakse „karistustest või teistest sotsiaalse kaitse vahenditest". 1924. a. „Põhialused" loobusid kahesugusest terminoloogiast ja asendasid selle ainsa terminiga — „sotsiaalse kaitse vahendid". „Põhialuste" eeskujul jäeti termin „karistus" kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksitest täiesti välja ja asendati terminiga „sotsiaalse kaitse vahendid". Mõned kriminalistid-teoreetikud kuulutasid termini „karistus" nõukogude õigustundele võõraks, põhjendusega, nagu oleks „karistus" ideoloogiliselt seotud kujutlusega „kättetasust".

„Sotsiaalse kaitse vahendi" mõiste toomine meie kriminaalseadusandlusse tähendas mitte ainult ebaõnnestunud terminoloogiat, vaid tõi kaasa ka sotsialistlikule õigusele võõraid ja kahjulikke kujutlusi. Sotsiaalse kaitse vahendid ei ole seotud süüga, vaid sotsioloogilisele koolkonnale omase nn. „ohtliku seisundiga". Nõukogude kriminaalõigus lähtub aga karistuse määramisel just kurjategija süüst, määrates karistusi süü astmele vastavalt.

Edasi, nagu nähtub juba nimetusest enesest, kannavad sotsiaalse kaitse vahendid kaitse iseloomu, on iseloomult ainult kaitsevahendid seaduse rikkumise vastu. Ometi kuulub karistusele nõukogude kriminaalõiguses aktiivne osa.

„Sotsiaalse kaitse vahendi" mõiste tõttu segati lõppeks süüdivaile täisealisile isikuile kohaldatav karistus vahenditega, mida kohaldatakse süüdimatuile ja alaealistele ja milledel ei ole midagi ühist kriminaalkaristusega. „Põhialustes" ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksites käsitatakse sotsiaalse kaitse vahenditena nii kohtulik-parandusliku iseloomuga vahendeid (s. t. päriskaristusi) kui ka meditsiinilise ning meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendeid. Sotsialistlik kriminaalõigus ei luba karistada ei süüdimatuid ega alaealisi kuni teatud vanuseni. Neile kohaldatavad vahendid ei ole karistused, vaid põhimõtteliselt teised, karistusest erinevad vahendid.

Alles pärast seda, kui 1934. a. 8. juuni seaduses vastutusest kodumaa reetmise eest ja seejärel ka reas teistes seadustes ilmus termin „karistus", omandas see lihtne ja kõigile arusaadav sõna kriminaalõiguse teoorias ja kohtupraktikas uuesti kodanikuõigused.

Muidugi ei tule „karistuse" termini ennistamise faktist järeldada, et karistus nõukogude kriminaalõiguses ühtib karistusega kodanlikus õiguses. Printsipiaalne klassipoliitiline erinevus karistuse kui kättetasu, karistuse kui kättemaksu, karistuse kui ekspluateeritavate mahasurumise vahendi vahel kodanlikus kriminaalõiguses ja karistuse vahel nõukogude õiguses jääb täiesti kehtima.

Sotsialistlikus kriminaalõiguses ei ole võimalik generaalpreventsiooni lahutada septsiaalsest. Igal kriminaalkaristuse kohaldamise juhul teostatakse üheaegselt nii süüdimõistetu karistamise kui kasvatamise ülesandeid ja koos sellega ka kogu töötava rahva distsipliinile kasvatamise ülesannet. Nad ei ole teineteisega vastuolus, vaid saadavad alatiselt teineteist. Spetsiaalpreventsiooni seisukohalt raskemad karistused (näiteks vabaduskaotus võrreldes rahatrahviga) on samal ajal efektiivsemad ka generaalpreventsiooni vaatekohalt. Kõrvuti kurjategija suhtes sundvahendite kohaldamisega teostab nõukogude õigusemõistmine, vastavalt Lenini õpetusele, tohutut ülesannet „kasvatada elanikkonda töödistsipliinile“ [15]. Survevahendite kohaldamine kurjategijaile-klassivaenlasile mõjub ühtlasi hirmutavalt teistele klassivaenlastele. Karistuse kohaldamine töötava rahva ridadest pärit kurjategijaile, mis avaldab kasvatavat mõju süüdimõistetule, mõjub kasvatavalt ühtlasi ka kogu töötavale rahvale.

Generaal- ja spetsiaalpreventsiooni ülesannete ühendamine sotsialistlikus kriminaalõiguses väljendati ka seadusandluses. Nii määravad „Põhialused“ §-s 4, et „sotsiaalse kaitse vahendeid kohaldatakse eesmärgil: a) ära hoida kuritegusid; b) võtta ühiskonnaohtlikelt elementidelt uute kuritegude toimepanemise võimalus, c) mõjutada süüdimõistetuid parandusliku tööga“. Samasisulised paragraafid on ka kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksites.

§ 77. Karistuse individualiseerimine.

Karistuse individualiseerimine tähendab karistuse määramist igal üksikjuhul vastavalt kurjategija süü astmele, võttes arvesse tema individuaalset ühiskonnaohtlikkust ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkust.

Karistuse individualiseerimine on nõukogude õigusemõistmise tähtsamaid printsiipe. Repressiooni individualiseerimise vali läbiviimine on tingitud ka nõukogude humanismi nõuetest.

Lenin juhtis tähelepanu vajadusele määrata karistus vastavalt süü astmele. Kontrrevolutsionääride ja saboteerijate vastu võitlemise dekreedi projektis kirjutas Lenin: „... karistatakse rahatrahviga kuni 5000 rublani iga kõrvalepõiklemise eest, türmiga kuni ühe aastani või frondile saatmisega, arvestades süü astet [16].“ „Suurema süü korral,“ kirjutas Lenin teisal, „on

[15] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.
[16] Sealsamas, lk. 129 (autori sõrendus).

vajalik ametist tagandamine, kohtu alla andmine, demonstratiivsete kujukate protsesside korraldamine KohtuRK kaudu [17]."

Sotsialistlik kriminaalseadusandlus nägi juba revolustiooni esimestest aastatest alates ette karistuse individualiseerimise vajaduse. Kehtiv sotsialistlik kriminaalõigus on täielikult ehitatud vastutuse individualiseerimise printsiibile. Üldreeglina on kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite eriosa paragraafide sanktsioonid konstrueeritud printsiibil, mis määrab piiri, millest madalamat, või piiri, millest kõrgemat karistust kohus ei või määrata („Põhialuste" § 2). Nn. absoluutselt määratud sanktsioonid esinevad sotsialistlikus kriminaalõiguses ainult erandina üksikute raskemate kuritegude puhul.

Terve rida norme, millede eesmärgiks on karistust individualiseerida, on kehtestatud „Põhialustes" ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosas. Nii loetlevad „Põhialuste" § 31 ja 32 nn. raskendavad ja kergendavad asjaolud, millede esinemisest sõltuvalt kohaldatakse kas „karmim vahend" või „kergem vahend".

Karistuse individualiseerimist väljendab kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksites omaks võetud „Põhialuste" säte, mille kohaselt, kui kohtu arvates kuriteos esinevate asjaolude tõttu on otstarbekohane määrata karistus alla seaduse vastavas paragraafis ettenähtud alammäära või üle minna teisele, vähem raskele karistusele, mis ei ole ette nähtud selles paragraafis, on seesugune kergendamine lubatud, kui otsuses tuuakse vastavad motiivid („Põhialuste" § 34).

Vastutuse individualiseerimise printsiip dikteerib ka kohtuile tingimisi süüdimõistmise rakendamise õiguse andmise, samuti kohtuotsuse täitmisel — enne tähtaega tingimisi vabastamise õiguse andmise („Põhialuste § 36 ja 38) [18].

§ 78. Karistus kodanlikus kriminaalõiguses.

Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini õpetuses riigist ja õigusest on avastatud karistuse klassiloomus valitseva klassi kaitsevahendina kõigi tegude vastu, mis on suunatud tema ülemvõimu ja tema poolt seatud ühiskondlike suhete korra vastu. Kõigis ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides, alates orjapidamisühiskonnaga ja lõpetades kaasaegse imperialistliku riigiga, oli karistus töötava rahva poolt rõhumise ja ekspluateerimise režiimile osutatud vastupanu mahasurumise vahendiks, võimulolevate klasside valitsemise säilitamise vahendiks.

---

[17] VIII Leninski sbornik, lk. 81.

[18] Enne tähtaega tingimisi vabastamine on ära muudetud. Vt. VNFSV Kriminaalkoodeks. Ametlik tõlge. ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, Tallinn, 1940, § 56—57.

Kodanluse võimu säilitamise seisukohalt omasid ühiskondliku võimu „asjaliste lisandite" seas, milledest kirjutas Engels ja mis koosnevad „türmidest ja igasuguseist sunniasutisist", karistuse kohaldamise ja täideviimise organid tähtsuselt ja tähenduselt alati esimesi kohti. Kapitalismi mitmesuguseil arenguastmeil oli karistus alati rõhutute ja ekspluateeritavate masside vastupanu mahasurumise ja nende vägivaldse alistamise vahendiks kapitalistliku ekspluatatsiooni muutuvaile süsteemidele.

Nii näiteks nn. kapitali esialgse kuhjumise ajastul „püüti, toetudes neile koletislikele terroristlikele seadustele (Marx kõneleb siinkohal verisest ekspropriieritute-vastasest seadusandlusest alates XV saj. lõpust. — A u t o r), õpetada palgatöö distsipliinile piitsa, häbimärkide ja piinamiste abil maa elanikkonda, kes oli vägivaldselt maast ilma jäetud, välja aetud, suurel hulgal hulkureiks muutunud" [19].

Märksa hilisemal ajastul, kui kodanlus oli juba võimul, „vaba" kapitalismi ajastul, ajab kodanlus türmist väljalastu tüütava parandamisega sellisesse olukorda, kus ta „. . . vagaselt nagu lammas töötab kapitalistidele vabrikumüüride vahel, mõisades, kaevandustes, raudteedel, veeteedel jne., aitab neid kasumi ammutamisel ja, minnes näljase kõhuga läbi kartulivälja, ei söanda sealt võtta ühtki mugulat [20]".

Imperialismi ajastul, kui „rõhutud klassidele ja proletariaadile nende eesotsas" täiesti selgub „nende lepitamatu vaenulikkus k o g u kodanliku ühiskonna vastu", tekib, nagu näitab Lenin, „kõigil kodanlikel parteidel, nende seas ka kõige demokraatlikumail ja „revolutsioonilis-demokraatlikumail", vajadus kõvendada repressiooni revolutsioonilise proletariaadi vastu, kindlustada repressiooni aparaati, s. t. sedasama riigimasinat" [21].

Kaasaegsed „. . . kapitalistlike maade valitsevad klassid hävitavad püüdlikult või viivad ei millelegi parlamentarismi ja kodanliku demokraatia viimsed jäänused, mida töölisklass võiks kasutada võitluses rõhujate vastu, ajavad kommunistliku partei põranda alla ja lähevad avalikult üle oma diktatuuri säilitamise terroristlikele meetodeile" [22].

Karistuse küsimus oli ja on alati kodanliku kriminaalõiguse teooria keskseid küsimusi. Kodanlike kriminalistide vaidlused selles küsimuses peegeldavad filosoofiliste ja poliitiliste suundade erinevust kodanlikus leeris.

---

[19] M a r x ja E n g e l s, Teosed, XVII k., lk. 806.
[20] M a r x ja E n g e l s, Teosed, V k., lk. 179.
[21] L e n i n, Teosed, XXI k., lk. 389—390.
[22] S t a l i n, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 544—545.

Kapitalismi kõdunemise ja lagunemisega ning kodanliku riigi tegevuse kõvenemisega töötava rahva masside revolutsioonilise liikumise mahasurumisel metropolides ja revolutsioonilis-vabastusliku võitluse kasvu tõkestamisel asumaades omandab kodanlikus kriminaalõigusteaduses järjest suurema tähtsuse repressiooni organiseerimise küsimus. Kodanluse enese suhtumine mitmesugustesse kriminaalõiguse koolkondadesse olenes sellest, kuivõrd see või teine koolkond rahuldas kodanluse vajadusi repressiooni organiseerimise alal. Kriminaalõiguse kodanlikkude koolkondade ajalugu on põhimiselt kriminaalrepressiooni ülesannete ja vormi muutumise teoreetilise põhjenduse ajalugu kapitalismi arengu ja languse mitmesugustel etappidel.

Mitmesuguste karistuse teooriate tohutu hulga juures valmistab nende klassifitseerimine teatavaid raskusi. Nende teooriate kõige levinumaid ja kujukamaid jaotusi on jaotus absoluutseiks ja relatiivseiks.

Karistuse absoluutseiks teooriaiks nimetatakse neid teooriaid, mis näevad karistamise põhjust mingis absoluutses printsiibis (absoluudis), millele inimkond justkui alistuks, olenematult ükskõik millistest utilitaarsetest, praktilistest eesmärkidest või huvidest. Nende teooriate kohaselt on kurjategija karistamise aluseks ainuüksi see asjaolu, et ta on toime pannud kuriteo ja seega rikkunud absoluutset printsiipi (*punitur, quia peccatum est*). Nende teooriate järgi on karistus ise eesmärk. Ta on kuriteo paratamatu järeldus ja tema teostamine on inimkonna kõrgeim seadus. Karistust tuleb teostada igal tingimusel. *Fiat justitia, pereat mundus* (toimugu õigusemõistmine, hukkugu kas või maailm) — selline on formel, milleni jõuavad lõpuni järjekindlad absoluutsete teooriate pooldajad.

Absoluutsete teooriate küllaltki suurest hulgast tuleb eelkõige märkida nn. teoloogilisi teooriaid. Nende hulka kuuluvad esmajärjekorras karistuse religioossed (kanoonilised) teooriad. Kuriteoline tegu on patt, on jumala tahte rikkumine, mis lubab ainult ühte lepitusvahendit jumalaga — karistust. Patt ei või jääda lunastamata, seepärast nõuab kuritegu kui patune tegu igal tingimusel patuse karistamist. Karistuse aluseks on ainuüksi patu tegemine, s. t. kuritegu. Siit järeldati: karistust ei või käsitada pahe tekitamisena kurjategijaile, sest ta viib viimase tagasi kiriku rüppe. Nii näiteks ehitab Stahl õiguskorra jumala tahtele kui igasuguse õiguse allikale. Õiguskord peegeldab jumala korda. Riiklik õigusemõistmine on ainult jumala õigusemõistmise vorme. Karistuse alus peitub jumala tahtes, selle tahte rikkumise lunastamise vajaduses.

Karistuse teoloogilised teooriad arenesid feodalismi ajastul. Nad olid kutsutud kaitsma feodaalset riiki ja kiriku huve.

Karistuse absoluutse teooria püstitas ka K a n t. Karistust kohaldatakse Kant'i järgi — *quia peccatum est*. Kriminaalseadus moodustab kategoorilise imperatiivi. Karistuse ainus ülesanne on õigluse teostamine, ilma milleta pole mõeldav riigi olemasolu. Karistuse põhjendamine mingite utilitaarsete, praktiliste ülesannetega oleks vastuolus kategoorilise imperatiivi nõuetega, teeks kurjategija vahendiks eesmärgi saavutamisel, kuna inimene kui mõistuslik olevus, kes on varustatud tahtevabadusega, võib olla ainult eesmärgiks iseeneses. Õiglus on kõrgeim ja absoluutne väärtus. Seepärast peaks inimkond, kuigi ta teaks, et ta homme hukkub, täna karistama kõiki kurjategijaid, sest muidu ei oleks rikutud õiglus ennistatud.

Karistuse absoluutsete teooriate hulka kuulub ka H e g e l i teooria. Hegelile on kuritegu õiguse eitamine, karistus aga eitamise eitamine, s. t. õiguse ennistamine. Karistus ei saa põhineda ei ühiskonna kaitse ülesandel, tulevaste kuritegude ärahoidmisel või kurjategija parandamisel. Karistuse ainsaks ülesandeks on kuriteo toimepanemisega rikutud õiguse ennistamine.

K a r i s t u s e r e l a t i i v s e d t e o o r i a d käsitavad karistuse alusena, vastupidi absoluutseile, mitte mingit absoluutset printsiipi, vaid teatavaid utilitaarseid, praktilisi eesmärke. Relatiivsete teooriate kohaselt rakendatakse karistust mitte seetõttu, et on toime pandud kuritegu, vaid selleks, et vältida uute kuritegude toimepanemist (*punitur, ne peccetur*). Üksikute relatiivsete teooriate vahel oli vaidlus ühelt poolt uute kuritegude ärahoiu ülesande teostamise meetodi pärast (hirmutamise meetod, parandamise meetod) ja teiselt poolt selle isikute ringi pärast, kelle suhtes ärahoiu ülesannet teostatakse, s. t. kas kurjategijate eneste või teiste isikute suhtes.

Hirmutamise ja parandamise pooldajate vaadete erinevus tuleneb põhimiselt selle või teise suuna esindajate poliitilisist lähtekohtadest. Põhimiselt on hirmutamise pooldajaiks kodanlikkude kriminalistide reaktsioonilise tiiva esindajad, parandamise pooldajaiks — liberaalsete voolude esindajad.

Parandamise ülesande püstitamine väljendab kodanluse liberaalset taktikat. Kodanlikes maades oli selle taktika väljenduseks eriti vabaduskaotuse kandmise progressiivse süsteemi rakendamine.

Hirmutamise teooriatega ei tule ära vahetada nn. p s ü h h o l o o g i l i s e s u n n i t e o o r i a t, mille autoriks on A. Feuerbach. Selle teooria järgi peab riik inimesi kuriteole tõukavate motiivide vastu seadma teisi, tõhusamaid motiive, mis oleksid

suutelised kuriteole valmistujat kuriteo toimepanemisest ära hoidma. Pahe, mis ähvardab kurjategijat kuriteo toimepanemise eest, peab olema suurem kui kaotus, mis ootab isikut kuriteo toimepanemisest loobumisel. Ühele meelelisele ajele seatakse vastu teised, tugevamad. Karistuse ähvardus ise peab kuriteo ära hoidma. Karistused ei tohi olla karmimad, kui on vajalik isiku vastavast kuriteost ärahoidmiseks.

Vahe generaalpreventsiooni ja spetsiaalpreventsiooni teooriate vahel seisneb selles, et esimesed taotlevad kriminaalrepressiooni organiseerida nii, et see hoiaks tagasi kuriteo toimepanemisest mitte kurjategijat ennast (viimane on nende teooriate esindajate arvates kuriteo juba niikuinii toime pannud), vaid teisi isikuid, kuna teised arvavad, et karistuse ülesanne on ära hoida korduvate kuritegude toimepanemist antud kurjategija poolt.

Generaalpreventsiooni teooriad ei ole sugugi identsed hirmutamise teooriatega. Kõik hirmutamise teooriad taotlevad küll üldpreventsiooni ülesande teostamist. Kuid on selliseid generaalpreventsiooni teooriaid, mis ei asu hirmutamise seisukohal (näiteks psüühilise sunni teooria).

Täpselt samuti on oluline vahe spetsiaalpreventsiooni ja kurjategija parandamise teooria vahel. Mõistagi taotlevad parandamise teooriad spetsiaalpreventsiooni eesmärki. Kuid on selliseid spetsiaalpreventsiooni teooriaid, mis soovitavad preventsiooni ülesannet teostada teiste meetoditega (näiteks kahjutuks tegemisega, kurjategija ärahirmutamisega jne.).

Reaktsioonilised teooriad kriminaalõiguses esinevad sageli spetsiaalpreventsiooni teooriatena, sellal kui formaal-demokraatiat väljendavad teooriad võtavad generaalpreventsiooni teooriate kuju.

Reaktsiooniline sotsioloogiline koolkond asus karistuse küsimuses spetsiaalpreventsiooni seisukohal (parandusvõimeliste kurjategijate parandamine, parandust mittevajavate kurjategijate hirmutamine ja parandusvõimetute kurjategijate kahjutuks tegemine).

Nii generaalpreventsiooni kui ka spetsiaalpreventsiooni teooriate viga seisneb nende metafüüsilisuses, lahtirebituses konkreetseist tingimusist ja karistuse klassiolemusest, kriminaalrepressiooni poliitilise sisu kastreerimises.

Klassikalise koolkonna üks põhiteese, mis väljendas kodanlik-demokraatlikke nõudeid kriminaalõiguse alal, oli õpetus karistuse raskuse vastavusest kuriteole. See tees karistuse proportsionaalsusest kuriteo raskusega väljendas printsiipi kõigi formaalsest võrdsusest seaduse ees.

Üleminekul imperialismile, reaktsiooni pealetungil kogu rindel ei võinud kodanlus enam rahulduda karistussüsteemiga, mille kohaselt karistused olid proportsionaalsed kuriteo raskusega. Kodanlus vajas arveõienduseks oma klassivaenlasega ja võitluseks professionaalse kuritegevusega repressiooni kõvendamist, mida ei olnud võimalik teostada klassikalise koolkonna raamides. Antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna ilmumine pidigi rahuldama kodanluse vajadust repressiooni kõvendamise järele.

Vaidluses klassikutega kaitses sotsioloogiline koolkond karistuste asemel, mis olid seoses kuriteoga ja proportsionaalsed kuriteo raskusega, kindlustusvahendeid, mis oleksid kohaldatavad karistuse asemel ja määratavad mitte vastavalt kuriteo raskusele, vaid kokkukõlas tegija sotsiaalse ohtlikkusega. Sotsioloogide ja klassikute vaidlus selles küsimuses oli mitte ainult juriidiline ja teoreetiline. See oli eelkõige vaidlus kodanluse leeri kahe poliitilise voolu vahel — kodanliku demokraatia printsiipide kaitsjate ja kodanluse reaktsiooniliste kihtide huvide esindajate vahel, kellest viimased ei peatunud repressiooni äärmise kõvendamise taotlustes formaalse demokraatia põhimisist teesidest loobumise ees. Kuriteo raskusega proportsionaalsete karistuste süsteem sidus kohtuid, sest ta võttis neilt repressiooni kohaldamise võimaluse konkreetse kuriteo mittetoimepannute suhtes, repressiooni raskus aga piirdus kuriteo raskusega. Reaktsioonilise sotsioloogilise koolkonna ettepanekud vabastasid kodanluse käed võitluseks revolutsioonilise liikumisega ja tulid sel kombel tema huvidele vastu.

Sotsioloogidele on kuritegu ainult sotsiaalse ohtlikkuse sümptoom, ainult üks võimalikke ajendeid vajalike vahendite kohaldamiseks kurjategijale, millede ülesandeks ei ole karistamine, vaid kurjategija ohtlikkuse kõrvaldamine ja tema poolt uute kuritegude toimepanemise vältimine. Nagu näha, ei nõuta nende vahendite kohaldamiseks, et isik tingimata oleks kuriteo toime pannud. Kindlustusvahendite kohaldamisel võib olla küllaldaseks aluseks isiku ohtliku seisundi ilmnemine ükskõik mil viisil (näiteks hulkurlus, alkoholism).

Klassikute ja sotsioloogide vaidlus seisnes formaalselt selles, kas karistatakse kuritegu või kurjategijat. Klassikud väitsid, et karistatakse kuritegu, sotsioloogid aga, et karistatakse mitte tegu, vaid tegijat. Kuid selle formaalse vaidluse taga peitus võitlus kodanluse leeri kahe poliitilise suuna — kodanlik-demokraatlike printsiipide pooldajate ja imperialismi-ajastu reaktsioonilise kodanluse esindajate — vahel. Kui aga asi läks revolutsioonilise liikumise mahasurumisel praktiliste vahendite teostamiseni, siis paljastasid mõlemad suunad oma printsiibitust ja jõudsid kompromissile,

mille kohaselt säilitatakse proportsionaalsete karistuste süsteem, kuid selle kõrval kohaldatakse karistatule ka kindlustusvahendeid. Et aga kindlustusvahendid olemuselt ei erine millegagi karistustest, siis oli kahe koolkonna kompromissi tagajärjeks repressiooni uus kõvendamine.

XX peatükk.

KARISTUSTE SÜSTEEM JA LIIGID.

§ 79. Karistuste süsteem.

I. Feodalismi-ajastu kriminaalõigus tema omavoli ja õigusetuse süsteemiga paistis repressioonide alal silma ebamäärasusega, meelevaldsusega ja kindla süsteemi puudumisega. Tolle ajastu kriminaalseadusandluse allikad ei sisaldanud karistuste ammendavat loendit ja kuigi nad ka sisaldasid osutusi üksikuile karistusliikidele, kohaldati praktikas ikkagi laialdaselt karistusi, mis ei olnud selleaegseis kriminaalseadusis ette nähtud.

Kui kodanlus oli võimule sammumas ja püstitas oma kriminaalõiguslikus programmis seaduslikkuse nõude, siis käsitas ta seaduslikkuse ühe avaldusena kriminaalõiguses kindla karistussüsteemi kehtestamist. Kodanlus püstitas nõude — ei ole muid karistusi kui need, mis on seaduses ette nähtud.

Seepärast on võimuletulnud kodanluse esimeses, s. o. Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeksis, juba kindel karistuste loend. Selle koodeksi § 1 ütles: „Karistused, mida vandekohus võib süüdlasiks tunnistatud kohtualuseile kohaldada, on: surmanuhtlus, sunnitöö, kinnipidamine parandusmajas, üksikkinnipidamine, vabaduskaotus, asumisele saatmine, kodanikuõiguste kaotus, häbiposti asetamine."

Napoleoni 1810. a. kriminaalkoodeks sisaldas täielikumalt arendatud karistussüsteemi. Selle koodeksi järgi jagunesid kõik karistused kriminaalseiks, paranduslikeks ja politseilisteks. Kriminaalkaristused jagunesid omakorda nuhtlevaiks ning häbistavaiks karistusiks või ainult häbistavaiks karistusiks.

Kõik kodanlikud kriminaalkoodeksid, mis anti pärast Napoleoni koodeksit, sisaldasid karistuste loendi ehk nn. „karistusredeli". Kõik need loendid paistsid silma oma äärmise keerukusega ja ainult spetsialistid oskasid neis orienteeruda. Silmapaistev oma äärmiselt keerukuselt oli ka 1845. a. tsaristliku „Uloženije o nakazanijah" „karistusredel". Selle redeli iseloomustuseks jätkub

näitest, et karistused jagunesid seal üld- ja erikaristusteks: üldkaristused jagunesid pea-, lisa- ja asendavaiks karistusiks; peakaristused omakorda jagunesid kriminaalseiks ja paranduslikeks; erikaristused jagunesid erikaristusteks kitsamas mõttes ja erakordseiks karistusiks.

Pärast esimest imperialistlikku sõda avaldatud kriminaalkoodeksid on veel keerulisema karistussüsteemiga, kehtestades karistuste kõrval nn. kindlustusvahendid, mis oma olemuselt on samuti karistused, kuid määratavad ainult mittekindlaks või suhteliselt mittekindlaks tähtajaks.

Kuigi kodanlikud kriminalistid püüavad tõendada, et kapitalistlikes maades moodustab karistusredel seaduslikkuse garantii kohtute poolt kriminaalrepressiooni kohaldamisel, ei hoia karistussüsteemi esinemine kodanlust omavolist karistuse kohaldamisel.

II. Hoopis teise iseloomuga on nõukogude kriminaalseadustega sätitud karistussüsteem ehk loend. Nõukogude kriminaalkoodekseis täpselt määratud, ühelegi omavolilisele muutmisele allumatu, iga karistuse jaoks kindlalt ettenähtud raamidega karistussüsteem on kriminaalõiguses sotsialistliku seaduslikkuse, seaduste stabiilsuse ja karistuspoliitika ühtsuse väljenduseks. Karistuste täpse loendi esinemine sotsialistlikus kriminaalõiguses on isikuõiguste kaitse seisukohalt suure tähtsusega ja annab NSVL kodanikele tõelise garantii, et neile ei kohaldata karistusi, mis ei ole liigilt ega raskuselt ette nähtud.

Kriminaalõigusemõistmisele NSVL-s on karistussüsteemil tohutu tähtsus. Ühelt poolt võimaldab ta kohtul karistust valida vastavalt süü astmele. Teiselt poolt viib ta kohtu tegevuse kriminaalrepressiooni kohaldamise alal valjult piiratud raamidesse. Ta on sotsialistliku demokratismi väljendusi kriminaalõiguses.

VNFSV 1922. a. Kriminaalkoodeks kui esimene sotsialistlik kriminaalkoodeks sisaldas karistuste ja teiste sotsiaalse kaitse vahendite täpse loendi. Selle koodeksi § 32 kohaselt kuulusid karistuste hulka: „a) VNFSV piiridest pagendamine tähtajaga või tähtajata; b) vabaduskaotus valju eraldamisega või ilma selleta; v) sunduslikud tööd ilma vahi all kinnipidamiseta; g) tingimisi süüdimõistmine; d) vara konfiskeerimine — täielik või osaline; e) rahatrahv; ž) õiguste kaotus; z) ametist vallandamine; i) ühiskondlik laitus; k) tekitatud kahju heastamise kohustus." Sotsiaalse kaitse vahenditena, mis asendavad kohtu otsusel karistusi või järgnevad neile, esinesid 1922. a. KrK-s: „a) paigutamine asutisse mõistuslike ja moraalsete defektidega isikute jaoks; b) sundravi; v) keeld teenida teataval ametikohal või tegutseda teataval tegevus- või tööndusalal; g) teatud kohast eemaldamine."

„Põhialused" teevad „sotsiaalse kaitse vahendite" süsteemi keerulisemaks, diferentseerides mitmesuguseid vahendeid ja jaotades kogu vahendite süsteemi kolme kategooriasse: kohtulik-parandusliku iseloomuga, meditsiinilise iseloomuga ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid (§ 5).

Kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid (karistusi) kohaldatakse „Põhialuste" järgi isikuile, kes tegutsesid tahtlikult või ettevaatamatult. Nende vahendite hulka kuuluvad § 13 kehtiva sõnastuse kohaselt: a) töötava rahva vaenlaseks kuulutamine ühes NSVL kodakondsuse kaotamisega ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega; b) vabaduskaotus NSVL kaugemais maakohtades asuvais paranduslikes töölaagreis; v) vabaduskaotus üldkinnipidamiskohtades; g) sunduslikud tööd ilma vabaduskaotuseta; d) õiguste kaotus; e) NSVL piiridest teatavaks tähtajaks väljasaatmine; ž) asumisele saatmine; z) väljasaatmine; i) ametist vallandamine; k) keeld teenida teataval ametikohal või tegutseda mõnel tegevus- või tööndusalal; l) ühiskondlik laitus; m) vara konfiskeerimine; n) rahatrahv; o) hoiatus.

Sellele karistuste loendile tuleb lisandada veel mahalaskmine, mis kuni tema täieliku kaotamiseni on karistuste ülemmäärana lubatav võitluseks kõige raskemate kuriteo liikidega, mis ohustavad nõukogude võimu ja nõukogude korra aluseid. Sellele loendile tuleb lisandada ka need karistusvahendid, mis on määratud liidu seadustega, nagu väljaspool seadust olevaks kuulutamine (NSVL KTK 1929. a. 21. novembri määrus) ja türmi paigutamine (NSVL KTK ja RKN 1936. a. 8. augusti määrus).

Meditsiinilise iseloomuga vahendeid kohaldatakse „Põhialuste" järgi isikuile, kes panid kuriteo toime süüdimatuse seisundis või kuigi süüdivalt, kuid kes kohtuotsuse tegemise ajaks on jäänud vaimuhaigeks. Meditsiinilise iseloomuga karistusvahendite hulka kuuluvad sundravi ja raviasutisse paigutamine ühes eraldamisega.

Meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendeid võib kohaldada alaealistele, kui kohus teataval konkreetsel juhul tunnistab kriminaalkaristuse kohaldamise mitteotstarbekaks.

„Põhialustes" määratud karistusvahendite loend ei olnud ammendav. § 13 märkus 2 kohaselt oli liiduvabariikidel õigus kehtestada ka muid karistusi vastavalt „Põhialustele" ja NSVL kriminaalseadusandluse üldistele printsiipidele.

VNFSV 1926. a. KrK ja teiste liiduvabariikide koodeksid taastasid täielikult „Põhialuste" karistussüsteemi. Nad jagasid samuti kõik vahendid kolme rühma: kohtulik-parandusliku, meditsiinilise ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid. Ainus täiendus, mis tehti kohtulik-parandusliku iseloomuga vahendite loendis

VNFSV KrK-s ja teiste liiduvabariikide koodekseis, seisneb tekitatud kahju heastamise kohustuse sissetoomises (VNFSV KrK § 20 p. „n").

Karistusvahendeid võib kohaldada kas iseseisvalt, ainsa ehk peavahendina või lisandatult teisele peavahendile.

Sellelt seisukohalt eristatakse kahte karistuste kategooriat: a) karistused, mida võib määrata ainult peakaristusena; sellised on töötava rahva vaenlaseks kuulutamine ühes selle tagajärgedega, väljaspool seadust olevaks kuulutamine, mahalaskmine, vabaduskaotus (kõigis selle vormides), asumisele saatmine ühes paranduslike töödega ja paranduslikud tööd; b) karistused, mida võib määrata iseseisvate vahenditena, kuid mida võib liita ka lisavahenditena karistuse peavahenditega; nende karistuste hulka kuuluvad: poliitiliste ja üksikute tsiviilõiguste kaotus, NSVL piiridest teatavaks ajaks väljasaatmine, asumisele saatmine, väljasaatmine, ametist vallandamine, keeld tegutseda mõnel tegevus- või tööndusalal, ühiskondlik laitus, vara konfiskeerimine, rahatrahv, kohustus tekitatud kahju heastada. Valge-Vene NSV KrK järgi kuulub nende vahendite hulka, mida võib määrata ainult peavahendina, ka hoiatus.

Kõik liiduvabariikide kriminaalkoodeksid näevad ette, et kohus võib vara konfiskeerimist karistuse lisavahendina määrata ainult koodeksis eriti ettenähtud juhtudel. Ukraina NSV KrK ja Uzbeki NSV KrK järgi kehtib see ka rahatrahvi kohta.

Lõpuks võib VNFSV KrK kohaselt hoiatust määrata ainult õigeksmõistva kohtuotsuse korral; nimelt kui kohus leiab, et õigeksmõistetu käitumine annab siiski alust kartuseks, et ta võib tulevikus kuriteo toime panna.

§ 80. Mahalaskmine.

I. Töölisklassi diktatuuri suhtumine surmanuhtlusesse järeldub konsekventselt marksistlik-leninistlikust õpetusest revolutsioonilise terrori kohta. Marx kirjutas juba 1848. a.: „ . . . on olemas ainult üks vahend selleks, et l ü h e n d a d a, lihtsustada ja lokaliseerida vana ühiskonna verejanulist agooniat ja uue ühiskonna veriseid sünnitusvalusid, ainult üks vahend — r e v o l u t s i o o n i l i n e t e r r o r[1]."

Lenin kirjutas: „ . . . õigeks väiteks surmanuhtluse vastu võib tunnistada ainult selle kohaldamist töötava rahva m a s s i d e l e ekspluateerijate poolt ekspluatatsiooni säilitamise huvides. Ilma surmanuhtluseta e k s p l u a t a a t o r i t e (s. t. mõisnike ja kapi-

[1] M a r x ja E n g e l s, Teosed, VI k., lk. 497.

talistide) suhtes tuleb vaevalt toime ükskõik milline revolutsiooniline valitsus [2]."

Rõhutades korduvalt, et terror on meile kodanluse poolt peale sunnitud, ütles Lenin: „Oleks naeruväärne ja mõttetu loobuda terrorist ja mahasurumisest mõisnike ja kapitalistide ning nende sabassõrkijate suhtes, kes müüvad Venemaa välismaa „liitlaslikele" imperialistidele. Oleks komöödia püüda neid „veenda" ja üldse „psühholoogiliselt mõjutada" [3]."

Just selletõttu kirjutas Lenin sms Kurskile seoses VNFSV 1922. a. KrK projekti koostamisega: „Põhimõte, loodan, on selge, vaatamata kõigile mustandi puudusile: tõsta avalikult esile printsipiaalne ja poliitiliselt õiglane (ning mitte ainult juriidiliselt kitsas) väide, mis motiveerib terrori o l e m u s t j a õ i g u s t u s t, tema vajalikkust, tema piire.

Kohus ei pea terrorit kõrvaldama; seda lubada oleks enesepete või pettus, vaid terrorit tuleb põhjendada ja seaduspärastada printsipiaalselt, selgelt, valeta ja ilustusteta. Teda tuleb formuleerida võimalikult avaralt, sest tema tegeliku kitsama või laiema kohaldamise tingimused püstitab ainult revolutsiooniline õigustunne ja revolutsiooniline südametunnistus [4]."

Pärast võimu haaramist osutasid bolševikud oma vaenlaste suhtes pehmust. „Menševikud," ütles seltsimees Stalin, „jätkasid legaalset eksistentsi ja andsid välja oma ajalehte. Samuti jätkasid es-er'id legaalset eksisteerimist ja omasid oma ajalehte... Kui kindral Krasnov organiseeris kontrrevolutsioonilise sõjakäigu Leningradile ja sattus meie kätte, oleksime sõjaaja tingimuste kohaselt võinud teda vähemalt vangis hoida, veel enam, me oleksime pidanud ta maha laskma. Kuid me laskmime ta vabaks „ausõna peale". Ja mis siis? Varsti selgus, et seesugune pehmus ainult õõnestab nõukogude võimu kindlust. Me tegime vea, osutades töölisklassi vaenlaste suhtes sellist pehmust. Kui me oleksime seda viga korranud, siis oleksime töölisklassi suhtes kuriteo toime pannud... Ja see sai peatselt täiesti selgeks. Väga ruttu selgus, et mida pehmemalt me oma vaenlastesse suhtume, seda suuremat vastupanu need vaenlased osutavad... Me mõistsime kogemusest, et nende vaenlastega võib toime tulla ainult sel juhul, kui nende suhtes rakendada kõige halastamatumat mahasurumise poliitikat [5]."

Alles KohtuRK määrus 16. juunist 1918. a. märkis, et „vahendite valikul võitluses kontrrevolutsiooniga, sabotaažiga jms.

[2] L e n i n, Teosed, XXI k., lk. 173.
[3] L e n i n, Teosed, XXIII k., lk. 293—294.
[4] L e n i n, Teosed, XXVII k., lk. 296.
[5] S t a l i n, Vestlus Emil Ludwig'iga.

ei ole revolutsioonilised tribunaalid seotud mingite kitsendustega". Pärast „pahempoolsete" es-er'ide mässu, Uritski ja Volodarski tapmist ja menševikkude, es-er'ide ja „pahempoolsete kommunistide" poolt organiseeritud Lenini tapmise katset määras VNFSV RKN tuntud 1918. a. 5. septembri dekreedis punasest terrorist (VSKK 1918, nr. 65): „... et antud olukorras on otsene vajadus kindlustada tagalat terrori abil ... et mahalaskmisele kuuluvad kõik isikud, kes on seoses valgekaartlaste organisatsioonidega, vandenõudega ja mässudega..."

Kuid juba 1920. a. algul võimaldas poliitiline olukord karistuse ülemmäära kohaldamist kaotada. VTšK algatusel 1920. a. 17. jaanuaril antud VNFSV VKTK ja RKN määruses öeldi: „Kontrrevolutsiooni purustamine väljas- ja seespool, kontrrevolutsionääride ja bandiitide kõige suuremate salaorganisatsioonide hävitamine ja sellega saavutatud nõukogude võimu kindlustumine annab käesoleval ajal tööliste ja talupoegade valitsusele võimaluse loobuda karistuse ülemmäära, s. t. mahalaskmise kohaldamisest nõukogude võimu vaenlaste suhtes [6]."

Relvastatud vahelesegamise katsete uuendamine interventide poolt ja nende poolt valgekaardi mässuliste kindralite aineline toetamine sundisid nõukogude võimu uuesti mahalaskmist tarvitusele võtma. VNFSV 1922. a. KrK ei paigutanud mahalaskmist karistuste loendisse, kuid püstitas §-s 33 tingimuse, et Ülemkohtu, kubermangukohtute ja kõigi tribunaalide kategooriate menetluses olevais asjus kohaldatakse kuni äramuutmiseni mahalaskmist neil juhtudel, kus koodeksi paragraafides on ette nähtud karistuse ülemmäär.

„Põhialustes", nagu ka VNFSV 1922. a. KrK-s (§ 13), ei ole mahalaskmist karistuste loendisse võetud, kuid § 13 märkuses 2 määratakse, et „võitluseks raskeimate kuriteoliikidega, mis ähvardavad nõukogude võimu ja nõukogude korra aluseid, on ajutiselt, kuni selle täieliku äramuutmiseni NSV Liidu Kesktäitevkomitee poolt, sotsiaalse kaitse vahendi ülemmäärana lubatud kohaldada mahalaskmist". Nagu sellest sõnastusest nähtub, on „Põhialustes" mahalaskmise kohaldamise ulatust tugevasti vähendatud. Peale selle ei ole mahalaskmine lubatud isikute suhtes, kes ei ole saanud 18 aastat vanaks, ja rasedate naisisikute suhtes. Seda karistust ei või kohaldada rahvakohus.

VNFSV 1926. a. KrK, Gruusia NSV KrK ja Uzbeki NSV KrK reprodutseerivad „Põhialuste" sõnastuse mahalaskmise kohta, täiendades seda juhisega, et mahalaskmist kohaldatakse „töötava

[6] VSKK 1920, nr. 4—5.

rahva riigi erakorralise kaitsevahendina". Kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksites säilitatakse ka reegel mitte kohaldada mahalaskmist alla 18 aastat vanadele alaealistele ja rasedatele naisisikutele.

Pärast kodusõja lõppu vähendati mahalaskmise kohaldamise ulatust süstemaatiliselt. VNFSV 1922. a. KrK lubas mahalaskmist kohaldada mitte ainult kontrrevolutsiooniliste, vaid ka paljude muude kuritegude puhul, nagu altkäemaksu andmine, altkäemaksu vahendamine, raskendavail asjaoludel altkäemaksu võtmisele mõnesuguse kaastegevuse osutamine või selle vastu vahendite mittetarvituselevõtmine (§ 114-a), altkäemaksu provotseerimine (§ 115) jm. VNFSV 1926. a. KrK vähendas nende paragraafide arvu, mis karistusena ette nägid mahalaskmise.

NSVL KTK manifest Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva puhul (LSKK 1927, nr. 61) vähendas mahalaskmise kohaldamise ulatust veelgi, tehes ettepaneku „kehtivais liiduvabariikide kriminaalkoodekseis kõrvaldada kõigis asjades peale riiklikkude, sõjaväeliste ja relvastatud röövimise kuriteoasjade surmanuhtluse kohaldamine sotsiaalse kaitse ülemmäärana".

Nagu praktika näitas, võtab purustatud klasside kapitalistliku ümbritsuse poolt toidetud ja toetatud jäänuste vastupanu teravnemine ja välismaa luureorganite trotskistlik-buhharinlikkude agentide kuritahtlik tegevus selliseid ägedaid ja alatuid vorme, et need tingivad vajaduse kohaldada mahalaskmist kõige ohtlikumaile kurjategijaile — rahvavaenlasile.

NSV Liidu KTK 1937. a. 2. oktoobri määrus on aktiks, mis annab tunnistust sellest, et nõukogude riik igal tingimusel taotleb võimaluse piirides mahalaskmise kohaldamise vähendamist.

II. Ekspluataatorlike riikide kriminaalseadusandluses ja praktikas oli surmanuhtlusel alati silmapaistev koht. Nii feodalismi- kui ka kapitali esialgse kuhjumise ajastul, kõnelemata orjapidamisriikidest, mõistis „verine seadusandlus" hukkamisele sadu tuhandeid ekspluateeritavaid, kes ekspluateerimisele ja õigusetusele mingil viisil vastupanu osutasid. Hispaanias põletas „püha inkvisitsioon" tuleriidal üle 35 000 inimese. Karl V kohtud hukkasid Madalmaades Sarpi arvestusel 50 000, Hugo Grotiuse arvestusel kuni 100 000 ketserit. Saksa jurist ning kohtunik Carpzow hooples, et ta oma kohtutegevuse kestel on teinud kuni 20 000 surmaotsust. Inglismaal hukati Henry VIII (1509—1547) ajal 72 000, Elisabethi (1558—1603) ajal aga üle 89 000 inimese [7].

Keskajal ja XVIII sajandini loendati üle 20 surmanuhtluse liigi, nagu õlis, viinas või vees keetmine, rattale tõmbamine, neljakskiskumine, tükkideks lõikamine, ristilöömine, tuleriidal põletamine, elusalt mahamatmine, naha mahanülgimine, soolte väljakiskumine, metalli valamine kõrisse jne.

Venemaal mainitakse surmanuhtlust esmakordselt Dvinski sudnaja gramota's 1397. a., kuigi teda rakendati palju varem. 1497. a. Sudebniku järgi määrati surmanuhtlust 9, tsaari sudebniku järgi juba 15 juhul. 1649. a. Uloženije nägi surmanuhtluse ette 54, 1716. a. Sõjaväe ustaav peaaegu 200 juhul.

[7] Tagantsev, lk. 1431—1433.

1662. a. hukati Kolomeni mässust osavõtu eest ligi 2000 inimest. Vaskraha võltsimise eest „hukati neil aastail, kui need rahad käibel olid", Kotošihhini tõenduse järgi enam kui 7000 inimest. Streletside mässust osavõtu eest hukati 1698. a. umbes 2000 inimest.

Säilitades formaalselt surmanuhtluse ainult mõne riikliku kuriteo eest, rakendas tsaristlik seadusandlus surmanuhtlust tegelikult õige laialdaselt, andes asjad sõjakohtule ja kasutades Kõvendatud ja erakordse kaitse määrustikku, mis laiendas sõjaväljakohtute tegevuse sfääri. Ainult ajavahemikul 1905.—1909. aastani hukati umbes 6000 revolutsioonitegelast.

Mis puutub kodanlike riikide kaasaegsesse seadusandlusse, siis surmanuhtlus pärast selle ajutist liberaal-demokraatlikku kaotamist siin-seal mitte ainult ennistatakse kõikjal, vaid tema kohaldamise ulatus laieneb järjest. Muide, kuidas kasvakski kohtu poolt surmamõistetute arv, moodustab see 1—2% mittekohtulikul arveõiendusel tapetuist. Valge terrori statistika kõneleb kümneist ja sadadest tuhandetest proletaarlastest, kes igal aastal tapetakse ilma igasuguse kohtuta.

§ 81. Töötava rahva vaenlaseks ja väljaspool seadust olevaks kuulutamine.

I. Lenini poolt koostatud ja 11. detsembril (28. novembril) 1917. a. allakirjutatud Revolutsioonivastase kodusõja juhtide areteerimise dekreedis (VSKK 1917, nr. 5) kuulutati kadettide partei rahvavaenlaste parteiks. Rahvavaenlasteks kuulutati Lenini poolt 8. mail 1918. a. koostatud „Toitlustamis-diktatuuri dekreedi põhimääruste" järgi „ . . . viljaomanikud, kel on viljaülejääke ja kes e i v e a n e i d ä r a jaamadesse, kogumiskohtadesse ja viljamagasinidesse . . ." [8]. Viimasel juhul soovitas Lenin rahvavaenlasteks kuulutatuile määrata türmi mitte alla 10 aasta ühes kogu vara konfiskeerimisega ja kogukonnast jäädavalt väljasaatmisega. See Lenini juhtmõte reprodutseeriti täpselt VKTK dekreedis „Toitlustamise Rahvakomissarile erakorraliste volituste andmisest võitluseks viljatagavarasid varjava ja nendega spekuleeriva külakodanlusega" (VSKK 1918, nr. 35).

VNFSV 1922. a. KrK ei kasutanud terminit „rahvavaenlaseks kuulutamine", kuid nimetas karistuste hulgas tähtajalist või tähtajata pagendamist VNFSV piiridest (§ 32). „Põhialused" ühendasid „töötava rahva vaenlaseks kuulutamise" VNFSV 1922. a. KrK-s ettenähtud tagajärgedega. „Põhialuste" § 13 punkt „a" kõneleb „töötava rahva vaenlaseks kuulutamisest, ühes NSV Liidu kodakondsuse kaotamisega ja NSV Liidu piiridest jäädava pagendamisega". „Põhialused" sättisid, et töötava rahva vaenlaseks kuulutamist ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamist kohaldatakse ainult isikuile, kes on süüdi mõistetud nõukogude korra aluseid ähvardavas kuriteos. Kohtuotsusega NSVL piiridest pagendatud isiku omavolilise tagasipöördumise korral, samuti ka juhul,

[8] L e n i n, Teosed, XXX k., lk. 382.

kui pagendamise otsust ei ole võimalik faktiliselt täide viia, kohaldab kohus teist karistust, kuid mitte alla vabaduskaotuse viieks aastaks.

Selle karistuse võtsid omaks liiduvabariikide kriminaalkoodeksid. VNFSV 1926. a. KrK §-s 20 antud karistuste loendis on esimeseks karistuseks „töötava rahva vaenlaseks kuulutamine, ühes NSVL kodakondsuse kaotamisega ning sundusliku NSVL piiridest pagendamisega". Seda karistust võib 1926. a. KrK § 27 järgi kohaldada ainult tähtajata. Kodakondsuse kaotust käsitleb NSVL Ülemnõukogu 2. sessioonil vastuvõetud NSVL kodakondsuse seadus. Selle seaduse § 7 kohaselt võib kodakondsuse kaotus aset leida „üksnes iga juhu kohta eraldi antud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi ukaasi põhjal" või „kohtu otsusega" — seaduses ettenähtud juhtudel".

Kohtupraktikas ei leidu peaaegu üldse NSVL piiridest pagendamist, sest kohaldamisel kontrrevolutsioonilistele elementidele osutuks see mittetõhusaks ja kannaks nende kuriteolise tegevuse ainult teise kohta.

II. Pagendamine oli tuntud juba vana-aja õiguses. Rooma õiguses esines ta karistuse kandmise asemel isamaalt vabatahtliku lahkumisena (*exilium*) või Roomast pagendamisena (*relegatio*). Vana-Kreeka tundis kolme pagenduse kuju: kriminaalset (pagendamine igaveseks), poliitilist (ostrakism), mida kohaldas mitte kohus, vaid rahvas nende isikute suhtes, kelle kasvav varandus oleks võinud riigile ohtlikuks saada, ning preventiivset (ajutist väljasaatmist). Vana-germaani õiguses avaldus pagendamine niinimetatud „lindpriiuses" (*Friedlosigkeit*), mis oli siiski lähedasem „väljaspool seadust olevaks kuulutamisele".

Kaasaegseist kapitalistlike maade kriminaalkoodekseist tunneb pagendamist prantsuse *Code pénal*, kus see vahend (*bannissement*) on ette nähtud mõnede poliitiliste kuritegude eest. Prantsuse 1886. a. 22. juuni seadus nägi Prantsusmaalt pagendamise ette Prantsusmaad valitsenud perekondade peade ja nende otseste järeltulijate suhtes.

III. Väljaspool seadust olevaks kuulutamist „Põhialused" ega liiduvabariikide kriminaalkoodeksid karistusena ei tunne.

See vahend võeti tarvitusele 1929. a. 21. novembri seadusega „Nende välismaal viibivate ametiisikute — NSV Liidu kodanike väljaspool seadust olevaks kuulutamisest, kes on üle jooksnud töölisklassi ja talupoegade vaenlaste laagrisse ja keelduvad tagasi tulemast NSV Liitu" (LSKK 1929, nr. 75, art. 732).

Selle seaduse kohaselt käsitatakse ülejooksmisena töölisklassi ja talupoegade vaenlaste laagrisse ja kvalifitseeritakse reetmisena NSV Liidu kodaniku — välismaal tegutseva NSV Liidu riigiasutise või -ettevõtte ametiisiku — keeldumist pöörduda riigivõimu organi kutsel tagasi NSVL piiridesse.

Isikud, kes keelduvad tagasi pöördumast NSV Liitu, kuulutatakse väljaspool seadust olevaks. Väljaspool seadust olevaks

kuulutamine toob endaga süüdimõistetu kogu vara konfiskeerimise ja tema mahalaskmise 24 tundi pärast ta isiku kindlakstegemist. Väljaspool seadust olevaks kuulutamine määratakse NSV Liidu Ülemkohtu otsusega.

§ 82. Vabaduskaotus.

I. Nõukogude sotsialistlikus kriminaalõiguses on vabaduskaotus karistuseks, mis ühendab endas kaks ülesannet: karistuse ja kasvatuse ülesande.

ÜK(b)P programm käsitleb ülesandena karistamise alal vabaduskaotuse asendamist kohusliku tööga ühes vabaduse säilitamisega ja vanglate asendamist kasvatuslike asutistega. Kuid ülesanne asendada vanglad tulevikus kasvatuslike asutistega ei vähenda sugugi vabaduskaotuse kui karistuse tähtsust sotsialistliku õigusemõistmise organite käes kaasajal.

Juba kõige esimestes Lenini poolt allakirjutatud nõukogude valitsuse dekreetides esineb vabaduskaotus nii tõkkeabinõuna kurjategija põgenemise võimaluse kõrvaldamiseks uurimise ja kohtu eest kui ka karistusena. „Süüdlasi hooletuses, tagavarade, aruannete jms. varjamises karistatakse kogu vara konfiskeerimisega ja türmiga kuni 5 aastani" — kirjutas Lenin Tööliskontrolli seaduse projektis 8.—13. novembril (26.—31. oktoobril 1917. a.) [9].

Kirjas Kurskile kirjutas Lenin 8. mail 1918. a.: „On vaja k o h e, demonstratiivse kiirusega, esitada seaduseelnõu, et karistused altkäemaksu eest (liigkasuvõtmine, äraost, altkäemaksule vahendamine jms. jne.) peavad olema m i t t e a l l a kümmet aastat türmi ning peale selle kümmet aastat sunduslikke töid [10]."

Nõukogude võimu esimestes dekreetides mainitakse karistuste seas tähtajalist vabaduskaotust ja vabaduskaotust kindla tähtajata, kuni teatud sündmuse saabumiseni. Kohtuotsus kindla tähtajata, kuni teatud sündmuse saabumiseni, peegeldas revolutsiooni esimeste aastate kohtupraktikat, mil kohtud tegid sageli otsuseid näiteks sellisel kujul: „paigutada türmi kuni kodusõja lõpuni" jms. Tolle perioodi praktika tundis otsuseid, mis määrasid vabaduskaotuse tähtajaga kuni 10, 15 ja rohkem aastat.

25. märtsil 1921. a. järgnes dekreet, mis nägi ette vabaduskaotuse ülempiirina 5 aastat. Viieaastane tähtaeg oli ette nähtud ka 1922. a. KrK eelnõus, kuid VKTK sessioon, kus eelnõu läbi vaadati, lükkas selle ilmselt mitteküllaldase tähtaja tagasi ja määras vabaduskaotuse maksimumi kindlaks 10 aastale. Nii madalat

[9] L e n i n, Teosed, XII k., lk. 25.
[10] VIII Leninski sbornik, lk. 8.

vabaduskaotuse maksimumi ei tunne ükski kodanlik kriminaalkoodeks.

Algul oli vabaduskaotuse minimaaltähtaeg 1922. a. KrK-s määratud 6 kuule. VKTK 1923. a. 7. juuli määrusega lühendati seda tähtaega ühe kuuni, kuid VKTK XI koosseisu 2. sessioonil viidi see alla seitsmele päevale. Vabaduskaotuse nii madala minimaaltähtaja sättimine tulenes asjaolust, et tol ajal olid organiseerimata paranduslikud (sunduslikud) tööd ilma vabaduskaotuseta.

Määrates vabaduskaotuse maksimumi 10 aastale, läksid „Põhialused" vaikides mööda vabaduskaotuse minimaaltähtajast, jättes selle määramise seega liiduvabariikide suvaks. Kuid minimaaltähtaja õigel määramisel esines ka edaspidi palju raskusi, ja see tähtaeg ei ole liiduvabariikide kriminaalkoodekseis ühtlane. Ukraina NSV, Valge-Vene NSV ja Azerbaidžani NSV kriminaalkoodeksid ei säti vabaduskaotuse minimaaltähtaega, Armeenia NSV KrK näeb vabaduskaotuse minimaaltähtajaks ette ühe päeva, Gruusia NSV KrK — ühe kuu, Uzbeki NSV KrK — kolm kuud. VNFSV 1926. a. KrK sättis vabaduskaotuse minimaaltähtajaks ühe päeva.

Kauakestev võitlus kohtute poolt lühiajalise vabaduskaotuse kohaldamise vastu lõppes VNFSV 1926. a. KrK § 20 lg. 1 muutmisega 20. mail 1930. a. ja vabaduskaotuse minimaaltähtaja kindlaksmääramisega ühele aastale (VSKK 1930. a., nr. 26, art. 344). Kuid see muutmine ei peegeldunud VNFSV KrK eriosa paragraafides, mis säilitasid real juhtudel sanktsioonina vabaduskaotuse tähtajaga alla ühe aasta. Neil juhtudel ei ole vabaduskaotuse kohaldamine vastavalt VNFSV KrK §-le 20 teostatav, vaid kohus peab sellistel juhtudel kohaldama mitte vabaduskaotust, vaid paranduslikke töid.

Erandina kehtivast üldreeglist tunnistas NSVL Ülemkohtu pleenum 4. mail 1939. a. otstarbekaks vabaduskaotust tähtajaga alla ühe aasta kohaldada ettevõtete ja asutiste juhatajate suhtes töödistsipliini kindlustamisest kõrvalepõiklemise asjades.

1930. a. tuli muutmisele ka vabaduskaotuse jaotamine kahte liiki: karmi isoleerimisega ja ilma karmi isoleerimiseta, mis esines 1922. a. KrK-s, olles kinnitatud „Põhialustes" ja püsinud VNFSV 1926. a. KrK-s ning teiste liiduvabariikide kriminaalkoodekseis.

Vabaduskaotus ühes karmi isoleerimisega, mida kanti erilistes kinnistes asutistes ja režiimilt karmimates tingimustes, oli klassivõõrast keskkonnast pärinevate kurjategijate ja kõige raskemaid kuritegusid toimepannud isikute jaoks määratud karistus.

Endiste kinniste vabaduskaotusasutiste asemele paranduslikkude tööde kolooniate ja laagrite asutamisega ei olnud ühendatav

karmi isoleerimisega seotud vabaduskaotuse säilitamine. Seoses sellega muudeti 6. novembril 1929. a. „Põhialuste" § 18, mille uue sõnastuse järgi vabaduskaotus kuni kolme aastani kantakse üldkinnipidamiskohtades, vabaduskaotus kolmeks aastaks või üle selle — paranduslike tööde laagrites (LSKK 1929. a., nr. 72, art. 681). Ühenduses sellega kõrvaldati KrK-st karmi isoleerimise nimetus.

Rahvavaenlaste, trotskistlik-buhharinlike agentide ja välismaa luureorganite palgaliste, kahjurite, diversantide ja spioonide roimad tekitasid vajaduse kõvendada võitlust spionaažiga, kahjurlusega, plahvatuste, katastroofide ja inimohvritega süütamiste organiseerimise katsetega ning muude roimadega. Selle sihiga ja kohtule nende kuritegude eest mitte ainult karistuse ülemmäära, vaid ka pikemaaegse vabaduskaotuse valiku võimaldamiseks määras NSVL KTK 2. oktoobril 1937. a. „Põhialuste" § 18 muutmisena vabaduskaotuse ülemmääraks kriminaalkaristusena 25 aastat.

II. Kinnipidamisasutiste süsteem on sätitud kriminaalseadusandluses ja paranduslike tööde seadusandluses. „Põhialused" annavad kõigi kinnipidamisasutiste põhijaotuse üldkinnipidamiskohtadeks ja paranduslike tööde laagriteks. Üldkinnipidamiskohtade üksikud tüübid ja neisse paigutatute kinnipidamise kord on ette nähtud liiduvabariikide paranduslike tööde koodeksites.

NSVL KTK ja RKN 1936. a. 8. augusti määrusega on kehtestatud uus vabaduskaotuse vorm — türm, mis on kohaldatav kõige raskemate kuritegude eest süüdimõistetute suhtes.

VNFSV-s olid kinnipidamiskohad kuni 1922. a. VNFSV KohtuRK juhtida. 1922. a. anti nad üle VNFSV SaRK juhtimisele. SaRK-de juhtimisel olid ka teiste liiduvabariikide kinnipidamisasutised. Pärast endiste SaRK-de likvideerimist 15. detsembril 1930. a. anti kinnipidamisasutised, paranduslikkude töödega asumisele saatmise ja paranduslike tööde organisatsioon KohtuRK juhtimisele. Paranduslike tööde laagrid organiseeriti asutised NSVL SaRK juhtimisele.

NSVL KTK ja RKN 1934. a. 27. oktoobri määrusega anti kõik liiduvabariikide KohtuRK-de süsteemis olevad paranduslike tööde asutised NSVL SaRK juhtimisele.

Vastavalt sotsialistliku kriminaalõiguse üldseisukohtadele ei või töö ja režiimi organisatsioon üheski paranduslike tööde asutises kaasa tuua ei füüsiliste kannatuste tekitamist ega inimväärikuse alandamist (VNFSV KrK § 9, VNFSV PTK § 7).

Teostades vabaduskaotusele kui karistusele omaseid sunni ülesandeid, ühendab nõukogude paranduslike tööde asutiste režiim need ülesandega kasvatada süüdimõistetuid sotsialistliku ühiskonna distsipliinile.

III. Hoopis teistele printsiipidele rajatakse kodanluse vanglapoliitika.

Vabaduskaotuse klassiloomus kodanlikes maades selgitati Marxi poolt tuntud artiklis „Brüsseli vanglakongress". Selles artiklis iseloomustas Marx kodanlikes vanglais tarvitatavat süsteemi „tüütamisega parandamise süsteemina". Marx näitab, et vabaduskaotuse kui karistuse arengu tõeline põhjus kodanlikes maades seisneb selles, et kodanlusele oli ta õitseajal palju kasulikum kurjategijaid mitte hävitada või füüsiliselt vigaseks teha, nagu seda tehti feodalismi ajal, vaid säilitada nende elu, kuid neid vanglas niivõrd „tüüdata", et nad muutuksid vabadusse pääsedes alistuvaks, protesti- ja vastupanuvõimetuks töötajõuks ja suurendaksid töötute armeed, kes on valmis igasuguseil tingimusil töötama.

„Tüütamisega parandamise süsteemi juures," kirjutas Marx, „omab filantroop-kodanlane seda kasu, et vanglast väljalastu töötab vagaselt nagu lammas kapitalistile vabrikumüüride vahel, mõisades, kaevandustes, raudteedel, veeteedel jne., aitab kaasa kasumi ammutamisele ja, minnes tühja kõhuga läbi kartuli-välja, ei söanda sealt võtta ühtki mugulat. Sellises seisundis on ta filantroobile palju kasulikum kui siis, kui tal oleks pea maha raiutud. On vaja ainult filantroopide leiutatud üksikkinnipidamise ja sundusliku vaikimise türmides kõigi maade miljonid varatud eeltoodud viisil ümber kasvatada, kui kõik läheb kõige eeskujulikumalt selles maailmadest parimas. Ühest küljest — viisakalt, pingutusteta, rahus ja puhkuses elu nautivad filantroobid ja kapitalistid; nende südameis — inimarmastuse ammendamatu tagavara; teisest küljest — täiesti paranenud või peatselt paranevad töölised, kes loevad oma rõõmuks ja auks nende härrade rahakoti jaoks töötamist kartuli ja soola eest [11]."

Imperialismi-epohhil, ajastul, mil toimub klassivastuolude suurejooneline kasv, revolutsioonilise liikumise võimas tõus tööliskassis, püsiva töötute reservarmee kujunemine ja kapitali pealetung tööliskassile, seab kõdunev kapitalism oma vanglaile juba hoopis teised ülesanded ja nimelt — kinnipeetavad moraalselt ja füüsiliselt vigaseks teha ning hävitada. Vangla muutub „kuivaks giljotiiniks" või „surmanuhtluseks ajatamisega".

See protsess „tüütamisega parandamisest" (Marx) kuni kinnipeetavate füüsilise hävitamiseni peegeldas kodanluse vanglasüsteemi arengut.

XIX saj. algul USA-s loodud ja kõigis kodanlikes maades laialdaselt omaks võetud nn. Pennsylvania süsteem (USA osariigi Pennsylvania järgi) seadis oma ülesandeks selle „tüütamisega parandamise", millest kirjutas Marx. Pennsylvania süsteemil ehitatud vanglad olid karmid üksikkinnipidamisasutised, mis peegeldasid kveekerite religioosse, variserliku sekti kui Pennsylvania süsteemi loojate silmakirjalikke väiteid, et „...kurjategija on kahetseja, vangla aga on kahetsemise koht (*pénitentiaires*), kahetsemisele virgutamise vahendiks aga on arestandi jätmine endaga üksi" [12].

Selle süsteemi kohta ütles Marx: „...inimese isoleerimine välismaailmast ja vägivaldne süüvitamine sügavasse hingelisse üksindusse, juriidilise karistuse ühendamine teoloogilise piinamisega omandab lõpetatud, täiusliku väljenduse üksikkinnipidamise süsteemis [13]."

Isegi tolle ajastu kodanluse vaatekohalt osutus Pennsylvania süsteemi eitavaks küljeks see asjaolu, et paljuaastane viibimine üksikkongis, töövõimaluseta ja ainsa raamatu — piibliga, hävitas kinnipeetavate füüsilisi ja hingelisi jõude sedavõrd, et nad muutusid invaliididekeks, kapitalistlikule ekspluateerimisele kõlbmatuks. Engels, nimetades üksikkinnipidamist „loomastumiseks üksinduses", kirjutas, et „üksinduses kinnipeetu kaotab mõistuse; pärast kolmekuist tegutsemist pidi Londoni eeskujulik vangla Bedlami üle andma kolm vaimuhaigeks jäänut, kõnelemata religioossest meeltesegadusest, mida tavaliselt peetakse normaalseisundiks" [14].

---

[11] Marx ja Engels, Teosed, V k., lk. 179.
[12] Tagantsev, lk. 1539.
[13] Marx ja Engels, Teosed, III k., lk. 218.
[14] Marx ja Engels, Teosed, II k., lk. 386—387.

Püüe vältida neid tööstusliku kapitalismi ajastu kodanluse huvidele kahjulikke üksikkinnipidamise tagajärgi ja kasutada ühtlasi kinnipeetavate töö piiramatu ekspluateerimise võimalust rajas Pennsylvania süsteemi vanglate kõrvale teise, niisama barbaarse, nn. Auburn'i süsteemi (Auburni linna järgi USA-s). Auburni süsteemil ehitatud vanglais töötavad kinnipeetavad päeval koos töökodades, ülejäänud aja aga veedavad oma üksikkongides. Auburni süsteemi vanglais püsis täielikult Pennsylvania süsteemis omaksvõetud vaikimise süsteem. Viimane viidi Auburni süsteemi vanglais läbi niivõrd järjekindlalt, et isegi vangla hoovi sõitvate vankrite rattaile tõmmati nahkkate üle. Kool ja kirik esinesid neis vanglais üksikkabiinidena, mis ei võimaldanud kinnipeetavail üksteisele ühtki sõna öelda; administratsioon kandis sammude kõla vältimiseks pehmeid jalanõusid jne. Auburni süsteemi kindlaiks lisandeiks on sunduslik religioosne mõjutamine ja halastamatud kehalised karistused.

Pennsylvania ja Auburni vanglasüsteem on mitmesugusel kujul ja kombinatsioonides seni kapitalistlike maade vanglasüsteemide aluseks.

Kuid imperialismi-ajastul, mil karistuspoliitika põhimiseks ülesandeks kujunes võitlus revolutsioonilise liikumisega ja mil kodanlus kroonilise töötaolu ja töötute püsiva reservarmee olemasolu tõttu lakkas huvi tundmast kinnipeetavate proletaarlaste tööjõu vastu, seab ta oma vanglate ülesandeks kinnipeetavate füüsilise hävitamise või äärmisel juhul kinnipeetavate vigastekstegemise, nende muutmise füüsiliselt vastupanuvõimetuiks invaliidideks.

See eesmärk saavutatakse kõige julmemate distsiplinaarsete mõjutusvahenditega, pimedate, niiskete ja mustade kongidega, vastiku ja mitteküllaldase toiduga, arstiabi mitteandmisega ja süstemaatiliste legaalsete või illegaalsete, kuid vaikivalt legaliseeritud piinamiste ja peksmistega.

Esimesel pilgul isegi „liberaalsetena" tunduvad kodanluse vanglapoliitika vahendid omandavad tegelikkuses reaktsioonilise iseloomu ja muutuvad kinnipeetavate piinamise lisavahendeiks. See on täiel määral kehtiv ka nn. progressiivse süsteemi ja enne tähtaega tingimisi vabastamise kohta.

Progressiivne süsteem tekkis XIX saj. esimesel poolel Austraaliasse asumisele saatmise teostamisel. Ta seisneb selles, et kinnipeetavad viiakse üle ühest kategooriast teise vastavalt nende „paranemisele" (selliseid kategooriaid on 3—5), kusjuures üleviimisega igasse kõrgemasse kategooriasse nagu suureneks privileegide hulk, kergeneks režiim ja saabuks enne tähtaega vabanemise võimalus. Tegelikult on kõrgemais kategooriais olevaile kinnipeetavaile antavad soodustused äärmiselt tühised ega suuda kodanlike vanglate barbaarset režiimi vähimalgi määral kergendada. Veel enam, kodanlikes vanglais muutub ka progressiivne süsteem faktiliselt kinnipeetavate mahasurumise ja piinamise lisavahendiks, sest selle süsteemi abil hoitakse kinnipeetavaid alatise pinge ja kartuse seisundis, et neid üle ei viida kõrgemasse kategooriasse või kas või kõige tühisema üleastumise korral või isegi ilma igasuguse üleastumiseta viiakse madalamasse kategooriasse tagasi. See käib ka enne tähtaega tingimisi vabastamise kohta, mida kodanlike vanglate praktikas kohaldatakse tähtsuseta määral.

Poliitilistele kinnipeetavatele tähendab see süsteem tegelikult nende seisukorra veel suuremat halvenemist, sest kui „parandamatud" jäetakse nad madalamasse kategooriasse kuni karistuse ärakandmiseni ega vabastata kunagi enne tähtaega.

§ 83. Asumisele saatmine.

I. Asumisele saatmiseks nimetatakse süüdimõistetu eemaldamist teatud kohast ühes tema sundasumisega teises kohas kohtuotsuses määratud tähtajani.

Asumisele saatmine erineb väljasaatmisest (vaata § 84) sellega, et asumisele saatmise puhul saadetakse karistatu sundasumisele te-

male määratud kindlasse kohta, ilma õiguseta sellest kohast kuni asumisele saatmise tähtaja lõppemiseni lahkuda; väljasaatmise puhul keelatakse aga süüdimõistetul määratud tähtaja kestel elada teatud kohas või teatud kohtades, kusjuures tal on vaba elamisõigus kõigis teistes kohtades. Mõlemale vahendile on ühine see, et neile mõistetud saadetakse teatud kohast sunduslikult välja.

NSVL-s hakati asumisele saatmist kohaldama võrdlemisi hilja. VNFSV 1922. a. KrK ei tunne asumisele saatmist. Asumisele saatmist rakendatakse meil esmakordselt administratiivkorras kohaldatava vahendina. Nii tuleb administratiivkorras asumisele saatmine kohaldamisele 1922. a. isikute suhtes, kes olid „... osalised kontrrevolutsioonilistes kuritegudes..." (VSKK 1922. a., nr.51, art. 646).

Instruktsioonis administratiivkorras väljasaatmist käsitleva VKTK määruse rakendamise kohta (VSKK 1923. a., nr. 8, art. 108) kõneldakse ka nende isikute administratiivkorras asumisele saatmisest (kõne on siin väljasaatmisest teatavasse kohta, s. t. asumisele saatmisest), kellede viibimine antud kohas näib nende tegevuse, mineviku või seose tõttu kuriteolise keskkonnaga revolutsioonilise korra kaitse vaatekohalt ohtlik olevat.

„Põhialused" käsitlesid karistusena „liiduvabariigi piiridest või teatavaist kohtadest väljasaatmist, ühes sundasumisega teistes kohtades või ilma selleta või keeluga elada teatavais kohtades või ilma selleta". Teiste sõnadega, „Põhialused" tõid sisse asumisele saatmise ja väljasaatmise (§ 13 p. „ž").

„Põhialuste" § 13 punkt „ž" sõnastus taastati ilma mingite muudatusteta VNFSV 1926. a. KrK §-s 20 p. „ž". Asumisele saatmise ülempiiriks määrati viis aastat. Asumisele saatmist võidi kohaldada üksnes nende kuriteo toimepannud isikute suhtes, kes olid vastutusele võetud seaduses ettenähtud kuriteo eest ja kelle jätmise antud kohta kohus tunnistas ühiskonnaohtlikuks.

Kohtute poolt leidis see karistus vähest kohaldamist põhjusel, et asumisele saatmise kohaldamise ulatus oli VNFSV 1926. a. KrK-s piiratud ja paljud asumisele saatmise organiseerimisega ühenduses olevad küsimused olid lahendamata.

Sotsialistliku ülesehitustöö edust ja pealetungist kapitalistlikele elementidele esilekutsutud klassivõitluse teravnemine sundis asumisele saatmist laiemalt kohaldama, eriti klassivaenulikkude ja deklasseerunud elementide suhtes. Selleks oli vaja asumisele saatmise määramisega ja teostamisega seotud küsimusi lahendada seadusandlikus korras. Selle eesmärgiga anti VNFSV-s 1930. a. 10. jaanuari seadus.

1930. a. 10. jaanuari seadus „Kohtuotsusel kohaldatavast väljasaatmisest ja asumisele saatmisest" (VSKK 1930. a., nr. 5) eristab

kahte asumisele saatmise liiki: asumisele saatmist teatud kohta (lihtne asumisele saatmine) ja asumisele saatmist teatud kohta ühenduses paranduslike töödega.

Lihtne asumisele saatmine erineb asumisele saatmisest ühes paranduslike töödega selle poolest, et esimese puhul piirdub karistus süüdimõistetu sundasumisega teatud kohas, kuna teise puhul lisandub sellele süüdimõistetu kohustus töötada mitte omal valikul, vaid asumisele saatmist teostavate organite juhendite järgi seadusega selle süüdimõistetute kategooria jaoks ettenähtud tingimustel.

Lihtne ja paranduslike töödega ühendatud asumisele saatmine määratakse tähtajaga 3 kuni 10 aastani kuritegude eest, mis on loeteldud VNFSV KrK §-s 36.

1930. a. 10. jaanuari seaduse järgi kohaldatakse lihtsat asumisele saatmist kas peakaristusena või ühendatult vabaduskaotusega lisakaristusena. Peakaristusena kohaldatakse seda asumisele saatmise liiki juhtudel, kui kohus tunnistab, et süüdimõistetu ühiskonnaohtlikkust võib ilma vabaduskaotuse kohaldamiseta kõrvaldada tema sundasumisega teatud kohas alatise järelevalve all. Lihtsat asumisele saatmist kohaldatakse lisakaristusena juhtudel, kui süüdimõistetu suurenenud ühiskonnaohtlikkus nõuab tema suhtes kindlat järelevalvet ka pärast kohtuotsusega määratud vabaduskaotuse kandmist.

Lihtsat asumisele saatmist kandev süüdimõistetu võib endale ükskõik millise tegevusala valida ja tema õigused on piiratud ainult niivõrd, kuivõrd see on määratud kohtuotsuses (õiguste kaotus, keeld tegutseda mõnel tegevusalal jm.).

Paranduslike töödega ühendatud asumisele saatmist võib määrata üksnes peakaristusena. Teda kohaldatakse samadele isikutele ja samadel alustel kui lihtsat asumisele saatmistki juhtudel, kui kohus tunnistab otstarbekohaseks mõjutada süüdimõistetut parandusliku tööga.

1933. a. lõpetati kohtute poolt lihtsa asumisele saatmise kohaldamine.

Asumisele saatmist ei või kohaldada isikuile, kes ei ole 16 aastat vanaks saanud.

Põgenemisel sundasumiskohast või teel sinna asendatakse asumisele saatmine vabaduskaotusega samaks tähtajaks (VNFSV KrK § 82).

NSVL-s on asumisele saatmine printsipiaalselt teise iseloomuga kui kapitalistlikes maades. Nagu vabaduskaotuski, on asumisele saatmine NSVL-s ühendatud sundusliku distsipliinile kasvatamisega. Samal ajal on asumisele saatmine kapitalistlikes maades paljas klassivägivalla vahend, mis on sihitud selle kandmisele mõiste-

tute füüsilisele hävitamisele. Kapitalistlikes maades ei kaota asumisele saatmine seda oma iseloomu ka neil juhtudel, kui ta on ühendatud asumisele saadetute tööjõu kasutamisega. Neil juhtudel muutub töö asumisele saadetute kõige julmema piinamise lisavahendiks.

II. Nüüdisaegseist kapitalistlikest maadest hakati asumisele saatmist esmakordselt kohaldama Inglismaal. 1597. a. statuudi järgi tuleb „hulkureid, kerjuseid ja üldse ohtlikke lurjuseid" asumisele saata „meretagustesse valdustesse". XVII saj. algul saatis Inglismaa prostituute Virginia (USA) osariiki, vahetades neid tubaka vastu. Hiljem hakati sinnasamasse asumisele saatma vargaid, hulkureid, samuti ka poliitilisi ja religioosseid kurjategijaid. Kuid pärast 1766. a. Ameerika iseseisvussõja lõppu katkes asumisele saatmine Ameerikasse.

Asumisele saatmine uuendus Inglismaal XIX saj. algul, pärast Austraalia avastamist Cook'i poolt. Seal kasutati asumisele saadetute tööd koloniseerimise otstarbeks ja asumisele saadetute tööga hõlbustus teatud määral vaba elanikkonna ümberasumise võimalus Austraaliasse. Austraalia sundasumisel valitsenud asumisele saadetute kõige julmem ekspluateerimine, üle jõu käiv mittetasutav töö, nälgiv elu, haigused ja liiderlikkus andsid Engelsile põhjust Austraaliasse asumisele saatmist iseloomustada „loomastamisena ühiskonnas". Engels kirjutas Austraalia sundasumise kohta: „Raske on välja mõelda julmemaid ja madalamaid karistusi, et seaduse ohvreid süstemaatilise järjekindlusega nii kehaliselt, hingeliselt kui moraalselt hukutada ja neid looma seisundist madalamale suruda. Väljasaadetud kurjategija satub sellisesse vastiku loomalikkuse demoraliseerivasse kuristikku, et ka parim loomus peab kuue kuu jooksul langema; kel peaks tekkima tahe lugeda pealtnägijate aruandeid New South Wales'i või Norfolk Island'i kohta, see nõustub minuga, et kõik eespool öeldu ei ole kaugeltki veel võrreldav tegelikkusega [15]."

Austraalia kodanluse protestide tagajärjel lõpetati 1868. a. asumisele saatmine Austraaliasse.

Prantsusmaal olid asumisele saatmise mitmesugused vormid tuntud juba keskajal. 1791. a. kriminaalkoodeksis mainitakse karistusvahendite seas asumisele saatmist (*déportation*). Laiaulatuslikult kohaldas Prantsuse kodanlus asumisele saatmist pärast 1848. a. juuliülestõusu. „1848. a. revolutsioon," kirjutas Marx, „hävitades surmanuhtluse poliitiliste kuritegude eest, asendas selle asumisele saatmisega. Louis Bonaparte ei julgenud vähemalt avalikult giljotiini ennistada. Versailles' mõisnike kogul, kes ei söandanud isegi vihjata, et pariislased on tema silmis mitte mässulised, vaid röövlid, tuli oma kättemaksus Pariisile esialgu piirduda Dufaure'i uute asumisele saatmise seadustega [16]." Pärast Pariisi kommuuni langemist saadeti mõni tuhat kommunaari Kaledooniasse, kus enamik neist väljakannatamatu kliima, palavikkude ja ebainimliku režiimi tõttu hukkus.

Tänapäeval teostatakse Prantsusmaal asumisele saatmist 1871. a. seaduse alusel teatud retsidivistide kategooriate suhtes (niinimetatud relegatsioon). Õudsed režiimi tingimused sundasumise kohas Guayanas, asumisele saadetute loomalik ekspluateerimine, väljakannatamatu kliima, massiline haigestumine ja suremus andsid põhjust nimetada asumisele saatmist Guayanasse „kuivaks giljotiiniks".

Itaalia teostas asumisele saatmist Lipari ja Ponza saartele.

Väga laialdaselt kohaldas asumisele saatmist ka tsaristlik Venemaa. Kõige kaugematesse kohtadesse asumisele saatmine sai osaks eriti revolutsionääridele.

Tsaristlikul Venemaal ei suutnud kümneid miljoneid rublasid ja kümneid tuhandeid inimelusid maksma läinud asumisele saatmine õigustada neid üles-

[15] Marx ja Engels, Teosed, II k., lk. 386.
[16] Marx, Valitud teosed, II k., lk. 402.

andeid, mis talle Siberi koloniseerimise alal seati. Siberisse saadetud kriminaalkurjategijad põgenesid massiliselt tagasi Kesk-Venemaale või muutusid kutselisteks kurjategijateks. Asumisele saatmise ebaõnnestumist oli sunnitud tunnistama ka tsaarivalitsus. Sellest hoolimata ei tühistanud tsarism asumisele saatmist täielikult ja see püsis sundasumisele saatmisena tsaarirežiimi viimsete päevadeni.

§ 84. Väljasaatmine.

Väljasaatmiseks nimetatakse süüdimõistetu eemaldamist antud maakoha piiridest.

Esmakordselt mainitakse väljasaatmist 1917. a. instruktsioonis revolutsioonilistele tribunaalidele, kus juba kõneldakse „eemaldamisest pealinnadest, üksikuist maakohtadest või Venemaa piiridest". Nii nähakse siin juba ette kaks väljasaatmise vormi, mis on püsinud sellest ajast peale: antud maakohast väljasaatmine ja väljasaatmine välismaale.

29. augustil 1921. a. kehtestati välismaalaste administratiivkorras väljasaatmine välismaale, „kellede eluviis, tegevus ja käitumine tunnistatakse sobimatuks Tööliste ja Talupoegade Riigi printsiipidega ja elulaadiga" (VSKK 1921, a., nr. 62). Väljasaatmist mainitakse ka VNFSV 1922. a. KrK-s. Siin nimetatakse seda „eemaldamiseks teatud maakohast" (§ 46 punkt „g"). Seda vahendit kohaldati isikuile, kes olid kohtu poolt oma kuriteolise tegevuse või seose tõttu antud maakoha kuriteolise keskkonnaga ühiskonnaohtlikuks tunnistatud. Seda määrati tähtajaga kuni 3 aastani (§ 49).

„Põhialused" seadsid sisse väljasaatmise liiduvabariigi piiridest või üksikuist maakohtadest isikute suhtes, kes on tunnistatud ohtlikuks oma kuriteolise tegevuse või seose tõttu antud maakoha kuriteolise keskusega. Vastavalt „Põhialustele" (§ 22) võib kohus prokuratuuri organite ettepanekul väljasaatmist kohaldada niihästi olenematult vastava kuriteo toimepanemise eest kohtulikule vastutusele võtmisest kui ka sellest, et esitatud isikud olid vastutusele võetud vastava kuriteo toimepanemise eest ja kohtulikult õigeks mõistetud, kuid sotsiaalselt ohtlikuks tunnistatud. Väljasaatmise korra sättimise jätsid „Põhialused" liiduvabariikide seadusandluse hooleks.

VNFSV 1926. a. KrK näeb karistuste hulgas ette VNFSV piiridest või teatavaist kohtadest väljasaatmist ilma sundasumiseta teistes kohtades, keeluga elada teatavates kohtades või ilma sellise keeluta. Kõigil juhtudel on väljasaatmise tähtaeg 1 aastast kuni 5 aastani (§ 35 lg. 2).

VKTK 1930. a. 10. jaanuari määrus reguleerib „väljasaatmist kohast, kus antud isik elab, ühes keeluga elada teatud kohtades või ilma selleta", s. t. väljasaatmist kahel kujul: a) keeld elada süüdi-

mõistetu elukohas ilma ühegi kitsenduseta uue elukoha valikul ja b) keeld elada süüdimõistetu elukohas teatud kitsendustega uue elukoha valikul, ja nimelt keeld teatud kohtadesse elama asuda.

Väljasaatmist võib 1930. a. 10. jaanuari seaduse järgi määrata pea- või lisakaristusena, mõlemal juhul — tähtajaga 1 kuni 5 aastani.

Kohtuil tuleb väljasaatmist kohaldada ainult neil juhtudel, kui süüdimõistetu jätmine sellesse keskusse, kus ta elas, on ühiskonnaohtlik, s. t. võib soodustada tema poolt korduvat kuriteo toimepanemist.

Väljasaatmist ühes keeluga elada teistes kohtades tuleb kohaldada neil juhtudel, kui süüdimõistetu viibimine teatud kohtades (näiteks suurtes linnades) võib soodustada uute kuritegude toimepanemist süüdimõistetu poolt.

VNFSV piiridest või antud kohast väljasaatmist ei saa kohaldada kummalgi kujul alla 16 aasta vanustele isikutele (VNFSV KrK § 35).

„Põhialused" käsitlevad karistuste hulgas ka „NSV Liidu piiridest tähtajaliselt eemaldamist" (§ 13), s. t. NSVL-st väljasaatmist. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid võtsid selle vahendi karistuste loendisse, kuid praktikas ei kohaldata teda peaaegu üldse.

Väljasaadetu omavolilist tagasipöördumist elamiseks keelatud kohtadesse karistatakse väljasaatmise asendamisega vabaduskaotusega või asumisele saatmisega samaks tähtajaks, kusjuures asumisele saatmine võib asendada väljasaatmist ainult sel juhul, kui väljasaatmine on määratud tähtajaga mitte alla kolme aastat (VNFSV 1926. a. KrK § 82).

§ 85. Paranduslikud tööd.

Nõukogude kriminaalõiguse iseärasuste seas, mis teda põhimõtteliselt eristavad kapitalistlike maade kriminaalõigusest, omab tähtsat kohta laialdane vabaduskaotusega mitteseotud karistuste kohaldamine. Vähemtähtsate kuritegude puhul kohaldavad kohtud teisi vahendeid, peamiselt paranduslikke töid ilma vabaduskaotuseta [17], mis on ratsionaalsemaid karistusi ja real juhtudel kohased asendama vabaduskaotust, nagu ütleb ka ÜK(b)P programm.

Terves reas avaldusis soovitas Lenin sunduslikkude tööde (endine terminoloogia) kohaldamist. Dekreedi „Rahvamajanduse

[17] Kuni 1933. a. kandis see vahend „sunduslike tööde" nimetust. VNFSV 1933. a. Paranduslike tööde koodeksis sai ta nimetuseks „paranduslikud tööd". Seda nimetust hakati 1935. a. peale kohaldama ka NSV Liidu seadusandluses. Liidu seadusandluse üksikuis aktides on säilinud vana termin „sunduslikud tööd".

sotsialiseerimisest" projektis kirjutas ta: „Sama karistuse (konfiskeerimise. — Autor) kui ka türmi paigutamise või frondile ja sunduslikele töödele saatmise alla langevad kõik käesoleva seaduse mittetäitjad, saboteerijad ja streikivad ametnikud ...[18]"

Paranduslikke töid nimetatakse juba esimestes kriminaalõiguslikkudes aktides: 1917. a. 19. detsembri Instruktsioonis revolutsioonilistele tribunaalidele, 1918. a. 20. juuni dekreedis „Kohtust", 1918. a. 20. augusti „Ajutises instruktsioonis vabaduskaotusest" jt.

1922. a. KrK jaotas paranduslikud tööd erialasteks töödeks, mille puhul süüdimõistetu jätkas töötamist oma kutsealal tariifiastmelt madalama tasu eest, kohuslike ületunnitöödega ja üleviimisega teise asutisse või ettevõttesse või teise maakohta, ja mittekvalifitseeritud kehaliseks tööks. Paranduslike tööde vormi küsimuse pidi otsustama kohus. Tööde tähtaeg oli seitsmest päevast kuni ühe aastani.

„Põhialused" säilitasid selle vahendi, määrates §-s 19, et sunduslike (paranduslike) tööde iseloom ja organisatsioon, samuti ka nende asendamise kord vabaduskaotusega sätitakse liiduvabariikide seadusandluses.

Edaspidi hargnes paranduslike tööde reguleerimine kahes suunas: kriminaalseadusandlikus suunas (selle vahendi tähtaja, isikute ringi, kellede suhtes seda kohaldatakse, selle vahendi määramisele kaasnevate tagajärgede, rahatrahvi paranduslike töödega asendamise korra jm. sättimine) ja paranduslike tööde seadusandluse suunas (paranduslike tööde vormide, selle vahendi määranud kohtuotsuste täitmise ja paranduslike tööde teiste karistustega asendamise korra kindlaksmääramine).

VNFSV Paranduslike tööde koodeksi § 5 sätib, et „Paranduslikku tööga mõjutamise peamiseks vahendiks on kõigi süüdimõistetute suhtes, kellele pole vajalik kohaldada isoleerimist, paranduslikud tööd ilma vabaduskaotuseta. Nende tööde ülesanne on sunduslikku tööga kasvatus distsipliinile".

Kuid paranduslikud tööd mõjutavad selle vahendi kandmisele mõistetuid vajalikult ainult sel juhul, kui neid kohaldatakse kõrgemate kohtuorganite poolt selles küsimuses antud juhtnööride kohaselt. Nii näiteks tuleb paranduslikke töid väljaspool töökohta kohaldada töötava rahva hulka kuuluvate isikute suhtes neil juhtudel, kui kohus toimepandud kuriteo ja selle toimepannud isikute ühiskonnaohtlikkuse astme tõttu tunnistab võimatuks piirdumise ühiskondliku mõjutamise vahenditega või paranduslike töödega töökohas (VNFSV Ülemkohtu presiidiumi määrus 3. maist

[18] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 141.

1932. a.). Edasi oleks teravalt ebaõige kohaldada paranduslikke töid töökohas isikuile, kes on süüdi tunnistatud raiskamises ja riisumises, olenematult toimepandud raiskamiste ja riisumiste summast (VNFSV Ülemkohtu presiidiumi määrus 13. juunist 1934. a.). Paranduslikke töid ei tohi kohaldada töövõimetuile ja alalise elukohata isikuile (VNFSV Ülemkohtu presiidiumi määrus 3. maist 1932. a.). Samuti ei ole otstarbekohane paranduslikke töid kohaldada isikuile, kel ei ole kindlat tegevusala, samuti kurjategijateretsidivistide suhtes (VNFSV KohtuRK ringkiri nr. 44 1933. a.).

Ajutistele või hooajatöölistele võib kohus määrata paranduslikke töid palkamiskohas ainult tingimusel, kui paranduslike tööde tähtaeg ei ületa süüdimõistetu hooaja- või ajutisel tööl viibimise aega, mis on üle jäänud kohtuotsuse täitmise ajaks (VNFSV Ülemkohtu presiidiumi määrus 3. oktoobrist 1934. a.).

Paranduslike tööde teostamise korda ja nende vorme muudeti mitmel korral. Käesoleval ajal kehtivad järgmised eeskirjad:

1. Paranduslikele töödele saatmise kord. Paranduslikele töödele saadetakse isikud, kellele need tööd on määratud:

a) kohtuotsusega,

b) administratiivorgani määrusega,

c) vaatluskomisjoni määrusega enne tähtaega vabastamise korras (VNFSV PTK § 8).

2. Paranduslike tööde tähtaeg. Paranduslikud tööd määratakse kohtu poolt tähtajaga ühest päevast kuni ühe aastani („Põhialuste" § 19, VNFSV 1926. a. KrK § 30). Administratiivkorras võib seda vahendit määrata tähtajaga kuni üks kuu.

NSVL RKN 1937. a. 29. juuni määrus „Teravilja seemnete parandamise vahendeist" (LSKK 1937. a., nr. 40) nägi ette, et teravilja seemnete kasutamise eest muudeks otstarveteks peale külvi on võimalik kohaldada sunduslikke töid tähtajaga kuni 2 aastat, sordiseemne segamise eest mittesordiseemnega aga kuni 3 aastat.

3. Paranduslike tööde vormid. Paranduslike tööde seadusandlus määrab järgmised selle vahendi vormid:

a) paranduslikud tööd tähtajaga kuni 6 kuud, mis on määratud alalisel tööl olevaile isikuile; need tööd sooritatakse tavaliselt alalises töökohas, kuid erandjuhtudel võib kohus määrata, et isik tuleb saata paranduslike tööde organite poolt organiseeritud töödele;

b) paranduslikud tööd, mis on määratud tähtajaga üle 6 kuu alalisel tööl olevaile isikuile; need sooritatakse vastavalt kohtuotsusele kas alalises töökohas või paranduslike tööde organite poolt organiseeritud töödel;

c) kolhoosnikutele määratud paranduslikud tööd; juhul, kui see karistus on määratud tähtajaga kuni 6 kuud, kantakse ta süüdimõistetute poolt oma kolhoosides, kuid kuuekuulise ja pikema tähtajaga — töödel väljaspool kolhoosi paranduslike tööde organite äranägemisel; üksikuil juhtudel on kohus õigustatud sellest korrast erandeid tegema;

d) paranduslikud tööd, mis on määratud isikuile, kes kohtuotsuse või administratiivorgani määruse tegemise ajal ei olnud alalisel tööl; need isikud saadetakse karistust kandma paranduslike tööde organite poolt organiseeritud töödele (VNFSV PTK § 9).

4. Kinnipidamine paranduslikel töil olevate isikute töötasust. Isikute töötasust, kes on paranduslikel töil oma alalises töökohas, peetakse osa kinni kohtuotsusega määratud ulatuses, kuid mitte üle 25%.

Kolhoosnikute töötasust, kes kannavad paranduslikke töid kolhoosides, mille liikmeks nad on, peetakse osa kinni kohtuotsusega määratud ulatuses, kuid mitte üle 25% nende tuludest, mis hinnatud töönormipäevades (VNFSV PTK § 20).

5. Paranduslike tööde kandmise kord väljaspool teenistuskohta. Paranduslike tööde sooritamist väljaspool teenistuskohta reguleerib VNFSV 1933. a. Paranduslike tööde koodeks. Seda liiki paranduslikke töid täidavad:

a) süüdimõistetud tähtajaga mitte üle ühe kuu — elukohas või mitte üle 10 kilomeetri kaugusel sellest;

b) tähtajaga üle ühe kuu kuni kolme kuuni, viimane kaasa arvatud, — rajooni piirides;

c) tähtajaga üle kolme kuu kuni kuue kuuni, viimane kaasa arvatud, — krai (oblasti), autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti piirides;

d) tähtajaga üle kuue kuu — krai (oblasti), autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti piirides, kuid vajaduse korral ka väljaspool nende piire (§ 15).

Rasedaid ja imetavaid naisi ei või saata paranduslikele töödele väljapoole nende elukohta. VNFSV Tööseaduste koodeksis ettenähtud aja kestel enne kui ka pärast sünnitust ei või neid üldse töödele saata ja neil on kõik selles koodeksis rasedatele ja imetavatele naistele ettenähtud soodustused (VNFSV PTK § 18).

Isikud, kes kannavad paranduslikke töid paranduslike tööde organite poolt organiseeritavatel töödel, võrrutatakse tasu, samuti ka toidu ja varustuse suhtes (neil juhtudel, kui neile antakse toitu ja varustust) vabaduskaotuskohtades kinnipeetavate isikutega (VNFSV PTK § 21).

Paranduslikke töid väljaspool oma alalist teenistuskohta täitma kohustatud isikuid ei võeta arvele, kui nad on kaotanud oma töövõimest üle 50%; sel juhul, samuti ka juhul, kui nad kaotasid üle 50% töövõimest paranduslikel töödel viibimise ajal, esitab paranduslikke töid teostav organ neid töid määranud organeile (kohtule või administratiivorganile) küsimuse tööde asendamisest mõne muu vahendiga (VNFSV PTK § 14).

6. Paranduslike tööde mittekohaldamine sõjaväelastele. Vastavalt „Põhialuste" §-le 19[1] ei kohaldata vabaduskaotuseta paranduslikke töid sõjaväelastele, kes kuuluvad Tööliste ja Talupoegade Punaarmee juhtiva kaadri kõrgemasse, keskmisse, vanemasse ja üleajateenistuslikku nooremasse koosseisu, samuti ka sõjaväelastele, kes kuuluvad Tööliste ja Talupoegade Punaarmee rivikaadri koosseisu ja ajateenistuslikku juhtiva kaadri nooremasse koosseisu.

7. Eelvangistuse aja arvestamine. Paranduslikele töödele mõistetud isikuile arvestatakse eelvangistuses veedetud aeg nii, et kolm paranduslike tööde päeva arvatakse võrdseks ühepäevase vabaduskaotusega (VNFSV KrK § 29, lg. 3.).

8. Paranduslike tööde asendamine teiste karistustega. Paranduslikest töödest süstemaatilise kõrvalehoidumise korral algatavad paranduslike tööde organid otsuse või määruse teinud organite ees taotlust paranduslike tööde asendamiseks teise vahendiga (VNFSV PTK § 26, lg. 3).

9. Paranduslike tööde kandmise tagajärjed. Paranduslike tööde kandmise aega ei arvata ka sel korral, kui süüdimõistetu kandis neid alalises töökohas, üldise tööstaaži ega ka kvalifikatsiooni määramise aluseks oleva staaži hulka, samuti ka mitte tööstaaži hulka, mis NSVL ja VNFSV seaduste järgi annab õiguse pensionile ja muudele soodustustele ning eesõigustele (teenistustasude lisatasud väljateenitud aastate eest, lisapuhkused jne.). Teenistustasude lisatasusid väljateenitud aastate eest paranduslikel töödel olemise ajal ei maksta (NSVL KTK ja RKN 1935. a. 28. mai määrus — LSKK 1935. a., nr. 30, art. 135; VNFSV 1926. a. KrK § 30 1935. a. 20. augusti redaktsioonis).

Alalises töökohas paranduslike tööde kandmise aega ei arvestata korralist puhkust õigustava tähtaja hulka ja paranduslikel töödel viibimise ajal ei anta korralisi puhkusi (VNFSV Ülemkohtu seletus 26. veebruarist 1931. a.).

§ 86. Õiguste kaotus.

Nõukogude kriminaalõigus ei tunne nõndanimetatud „kodanlikku surma", s. t. kõigi kodanikuõiguste eluaegset kaotust. Ta

võimaldab ainult teatud seaduses ettenähtud õiguste kaotust ja sealjuures tähtajaga mitte üle 5 aasta.

Nõukogude seadusandlusele oli õiguste kaotus sel või teisel kujul tuntud juba revolutsiooni esimesist aastaist. Nii kõneles „Nõukogude Vabariigi kodanikuõiguste kaotusest" 26./13. aprillil 1918. a. avaldatud VKTK dekreet.

„Põhialuste" § 20 kehtiv sõnastus (13. veebruarist 1930. a.) sätib, et õiguste kaotus seisneb järgmiste õiguste kaotuses: a) aktiivne ja passiivne valimisõigus, b) õigus olla valitavais ameteis ühiskondlikes organisatsioonides, v) õigus olla mõnedes riiklikes ameteis, g) õigus kanda aunimetusi, d) vanemlikud õigused, e) õigus pensionile, mida antakse sotsiaalkindlustuse ja riikliku kindlustuse korras.

Õiguste kaotust võib määrata nii kõigi ülalloeteldud õiguste kui ka neist ainult üksikute ulatuses.

Õiguste kaotust võidakse määrata niihästi lisa- kui ka peakaristusena. Kuivõrd VNFSV ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid ei näe üheski eriosa paragraafis ette õiguste kaotust peakaristusena, võib teda sellisena kohaldada ainult VNFSV KrK § 51 korras. Lisakaristusena ei või õiguste kaotust kohaldada igal juhul. VNFSV KrK § 34 juhisest, mille kohaselt kohus peab õiguste kaotuse küsimust kaaluma iga kord, kui ta süüdlasele mõistab vabaduskaotuse tähtajaga üle ühe aasta, tuleb järeldada, et kergema karistusmäära mõistmise korral ei ole õiguste kaotus kohaldatav. Vastavalt VNFSV KrK § 34 lg. 3 otsesele juhisele ei või õiguste kaotust ühendada tingimisi süüdimõistmisega ega ühiskondliku laitusega. Kui õiguste kaotus määratakse lisakaristusena, siis kestab ta kogu vabaduskaotuse kandmise aja ja veel pärast seda kohtu poolt määratud tähtaja jooksul.

Eriti tähtsaks osutus õiguste kaotuse küsimus pärast Stalini Konstitutsiooni andmist. Andes valimisõigused kõigile NSVL kodanikele, sõltumatult nende raassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, asukohast, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisundist ja möödunud tegevusest, omistas Stalini Konstitutsioon valimisõigustele niivõrd kõrge ja väärika tähenduse, et nende õiguste kaotus on NSVL kodanikule suurimaks kaotuseks. Ühes sellega ei luba NSVL valimisõiguste kõrge tähendus, et neid õigusi kasutaksid isikud, kes ei ole nende väärilised või ei ole suutelised neid teostama.

Seetõttu määras Stalini Konstitutsioon, et valimised töötava rahva saadikute nõukogudesse on üldised ja neist osavõtu õigusest jäävad ilma ainult vaimuhaiged ja kohtu poolt valimisõiguste kaotusele mõistetud isikud. Seega lasub kohtutel suure vastutu-

sega ülesanne — püstitada alati, kui seda seaduses nõutakse, õiguste kaotuse küsimus ja otsustada see kõige hoolikamalt.

Kinnipidamiskohtades, ehkki ilma õiguste kaotuseta, karistust kandvaid isikuid, samuti ka uurimise ja vahi all olevaid isikuid ei võeta NSVL KTK 1937. a. 16. oktoobri määruse kohaselt valimisnimekirjadesse.

Vanemlikkuse õiguste kaotust võib määrata ainult juhtudel, kui kohus on kindlaks teinud nende õiguste kuritarvituse süüdimõistetu poolt, pensioni- ja toetusõiguste kaotust aga ainult NSVL ja liiduvabariikide seadusandluses eriti ettenähtud juhtudel.

Kuritegude kategooriad, millede puhul kohus võib määrata süüdimõistetutele pensioni- ja toetusõiguste kaotuse, on ette nähtud NSVL RKN 1930. a. 31. mai (LSKK 1931. a., nr. 11), NSVL KTK ja RKN 1930. a. 2. septembri (LSKK 1930. a., nr. 81) ja NSVL KTK ja RKN 1931. a. 21. veebruari määrustes.

Õiguste kaotuse korral peab kohus tegema NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile esitise süüdimõistetult ära võtta NSVL ordenid.

§ 87. Ametist vallandamine, keeld ametikohal teenida või tegevus- või tööndusalal tegutseda.

Ühest küljest näevad „Põhialused" karistuste seas ette ametist vallandamise, teisest küljest mingil ametikohal teenimise või mingil tegevus- või tööndusalal tegutsemise keelu (§ 13 p. „z" ja „i").

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid võtsid need mõlemad vahendid omaks, kuid tegid neis mõned muudatused. Nii seadsid VNFSV KrK ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid sisse ametist vallandamise, millele võib kaasneda keeld teenida mõnel ametialal tähtajaga mitte üle viie aasta.

Kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksid näevad samuti ette mõnel tegevus- või tööndusalal tegutsemise keelu.

Esimene ettenähtud vahendeist määratakse tähtajaga kuni viis aastat juhtudel, kui toimepandud kuriteo iseloomu tõttu ei näi olevat otstarbekohane süüdimõistetu jätmine eelmisele ametikohale edasi või lubada tal analoogilist tööd teha. Teist vahendit kohaldab kohus tähtajaga mitte üle viie aasta, kui ta kuritarvituste tõttu, mis süüdimõistetu poolt viimase kutse- või tööndusalal on toime pandud, tunnistab võimatuks lubada süüdimõistetul nendel aladel edasi tegutseda.

Kõiki eespooltoodud karistusi võib kohaldada nii iseseisva kui ka lisakaristusena. Üksikuil juhtudel on need karistused ette nähtud Kriminaalkoodeksi eriosa paragraafide sanktsioonides (näiteks VNFSV KrK § 171).

§ 88. Vara konfiskeerimine.

I. „Põhialused" (§ 25) ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksid määratlevad vara konfiskeerimist süüdimõistetu kogu vara või kohtu poolt täpselt määratud vara, mis on süüdimõistetu isiklik omand või temale kuuluv osa ühisomandist, sundusliku ja tasuta võõrandamisena riigi kasuks.

Kriminaalkaristuse vahendina hakati konfiskeerimist kohaldama Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest peale. Lenin kirjutas juba enne 1917. a. oktoobrit: „... me ei lahku kaineima praktilise arvestuse pinnalt, kui ütleme: kogu kapitalistide klass osutab kõige visamat vastupanu, kuid see vastupanu murtakse kogu elanikkonna organiseerimisega Nõukogudesse, kusjuures mõistagi tuleb kõige visamaid ja mittealistuvamaid kapitaliste karistada kogu vara konfiskeerimisega ja türmiga [19] ..."

„Põhialuste" § 25 järgi võib vara konfiskeerimist kohaldada üksnes seaduses täpselt loeteldud juhtudel.

Konfiskeerimine on lubatav niihästi pea- kui ka lisakaristusena. Seda võib kohaldada üksnes seaduses täpselt loeteldud juhtudel. Lisakaristusena võib konfiskeerimist kohaldada üksnes juhtudel, kui see on ette nähtud kriminaalkoodeksi selle paragraafi sanktsioonis, mille järgi kohtualune on süüdi mõistetud.

Vara konfiskeerimise otsuse tegemisel kohtu poolt peab otsuses olema tähendatud, kas konfiskeeritakse kogu vara või osa sellest. Viimasel juhul peab olema täpselt määratud, milline osa varast konfiskeeritakse, s. t. peab olema näidatud, just milline konkreetne vara kuulub konfiskeerimisele, ja üksikud konfiskeerimisele kuuluvad esemed peavad olema täpselt loeteldud. Kohtuotsuses ei ole lubatav ainult konfiskeeritava vara väärtuse määramine, sest see ei tähendaks enam konfiskeerimist, vaid rahatrahvi. Seaduses („Põhialuste" § 25 [1]) on loeteldud vara, mis ei kuulu konfiskeerimisele.

„Põhialused" (§ 26) sätivad, et vara konfiskeerimisel ei vastuta riik vara koormavate võlgade ja kohustuste eest, kui need tekkisid pärast vara alalhoidmiseks abinõude tarvituselevõtmist uurimis- või kohtuorganite poolt ja seejuures ilma nende organite nõusolekuta. Mis puutub aga rahuldamisele kuuluvatesse nõuetesse, siis vastutab riik ainult aktiva, s. t. konfiskeeritud vara piirides.

Vara konfiskeerimise otsuse äramuutmise ja asja lõpetamise korral tuleb konfiskeeritud vara natuuras endisele omanikule tagasi anda. Kui vara müüdi oksjonil, siis maksetakse omandajale

[19] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 264.

tagasi see summa, mis ta selle vara eest maksis, ja vara antakse tagasi endisele omanikule. Üksikjuhtudel, kui vara ei õle võimalik natuuras tagasi anda, peab vara endine omanik saama kooperatiivse või riikliku kaubanduse hindade alusel selle vara tegeliku väärtuse (VNFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 16. juulist 1930. a.).

Meie seadusandlus näeb ette konfiskeerimise eriliigi (nn. spetsiaalse konfiskeerimise) ja nimelt kuriteoriistade konfiskeerimise (VNFSV KrPK § 223). Spetsiaalseks konfiskeerimiseks on ka kriminaalkoodekseis ettenähtud kuriteoesemete, nagu näiteks tulirelva, lõhkeainete või mürskude jne. konfiskeerimine.

II. Printsipiaalselt teissuguse iseloomuga kui NSVL-s on konfiskeerimine kapitalistlikes maades. Kodanluse suhtumine sellesse karistusvahendisse on seletatav kahe vastuolulise seisukohaga: konfiskeerimise ühendamatus eraomandi puutumatuse printsiibiga ja püüe kasutada konfiskeerimist mahasurumise vahendina revolutsiooniliste tegelaste suhtes.

Esimene neist seisukohtadest sundis Prantsuse revolutsiooni kriminaalseadusandlust 1790. a. üldist konfiskeerimist tühistama. 1810. a. *Code pénal*'i poolt uuesti kehtestatud, tühistati ta Prantsusmaal lõplikult 1830. a. seadusega. Pikka aega tundsid kapitalistlike riikide kriminaalkoodeksid ainult spetsiaalset konfiskeerimist, s. t. kuriteoriistade konfiskeerimist.

Kuid revolutsioonilise liikumise võimas kasv kapitalistlikes maades sundis kodanlust uute mahasurumisvahendite otsinguil vara konfiskeerimist uuesti rakendama. Pärast esimest imperialistlikku sõda mitmes riigis antud erakordsed seadused sättisid konfiskeerimise karistusena poliitiliste kuritegude eest.

Laialt kohaldatakse konfiskeerimist asumaades. Konfiskeerimise abil eksproprieeritakse pärismaalaste maad, et maata jäänud isikuid proletaarlasiks muuta või neid tagasi poolorjalikku seisundisse viia.

§ 89. Rahatrahv.

Rahatrahv on süüdimõistetu suhtes määratav rahaline sissenõudmine. Olles sihitud varale, läheneb see karistus seega konfiskeerimisele. Kuid rahatrahv erineb konfiskeerimisest sellega, et ta on sihitud mitte süüdimõistetu kindlale varale, nagu konfiskeerimine, vaid ta määratakse vastavalt süüdimõistetu varalisele seisundile.

Juba 1917. a. soovitas Lenin karistusvahendina rahatrahvi. Märkmetes F. E. Dzeržinskile tegi ta ettepaneku „rikkasse klassi kuuluvaid" isikuid ja teenistujaid, kes on süüdi oma tulude ja tegevuse üle teatiste mitteesitamises või valeandmete esitamises, karistada „olenevalt süü astmest ... rahatrahviga kuni 5000 rublani iga kõrvalepõiklemise eest, türmiga kuni 1 aastani või frondile saatmisega" [20].

1922. a. KrK püstitas reegli, mis rahatrahvi nõukogude kriminaalõiguses printsipiaalselt eristab rahatrahvist kodanlikes seadusandlusis. Viimastes on rahatrahv selleks abinõuks, mis kodanluse

[20] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 129.

esindajaid, kui nad erandjuhtudel on kohtulikule vastutusele võetud, vabastab faktiliselt karistusest, kuna nad rahatrahvi tasuvad ilma igasuguse vaevata, ja selle karistuse kohaldamine tähendab tegelikult nende täielikku karistamatust. Ühes sellega muudab kõigi kapitalistlike maade kriminaalseadusandlustes lubatud rahatrahvi asendamine tema tasumata jätmise korral vabaduskaotusega rahatrahvi survevahendiks varatute vastu, kel pole võimalik trahvi tasuda ja kes on seepärast sunnitud selle asemel kandma kinnipidamiskaristust.

Sel puhul kirjutas Engels: „... Rikaste soosimine on seaduses väljendatud samuti mittekahemõtteliselt. Sellal kui kõiki tähtsaid kuritegusid karistatakse raskeimate karistustega, karistatakse peaaegu kõiki teisejärgulisi üleastumisi rahatrahvidega, mis muidugi on ühesugused nii vaestele kui rikastele. Viimaseid koormavad nad vähe või üldse mitte, kuna aga vaesed üheksal juhul kümnest ei suuda rahatrahvi tasuda ja siis saadetakse nad ilma pikemata „*default of payment*'i" (mittemaksmise) tõttu mõneks kuuks „jalaveskile [21]" (s. t. türmi, kus neid sunnitakse mõttetule tööle niinimetatud „tallamisrattal"). •

NSVL-s ei või rahatrahvi ühelgi juhul asendada vabaduskaotusega. „Põhialused" (§ 27) sisaldavad kategoorilise juhise, et „rahatrahvi asendamine vabaduskaotusega ja vabaduskaotuse asendamine rahatrahviga ei ole lubatud". See säte on iseloomustav sotsialistlikule seadusele, sest et lubamine asendada rahatrahv vabaduskaotusega ja vastupidi annaks loomulikult jõukaile inimestele võimaluse vabaduskaotusest vabaneda ja tooks kõigil juhtudel kaasa vabaduskaotuse isikuile, kes ei suuda rahatrahvi tasuda. See säte on omaks võetud kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

Rahatrahvi võib selle mittemaksmise puhul asendada üksnes paranduslike töödega. Asendamise kord sätitakse liiduvabariikide seadusandluses. VNFSV ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite järgi võib kohus rahatrahvi selle tasumata jätmise korral asendada paranduslike töödega vahekorras 100 rubla — üks kuu paranduslikke töid (§ 42). Ainult Valge-Vene NSV KrK lubab rahatrahvi asendamist paranduslike töödega, kusjuures üks päev töid vastab ühepäevasele keskmisele teenistustasule antud kohas (§ 45). Mõistagi ei või rahatrahvi asemel määratavate paranduslikkude tööde tähtaeg ületada üht aastat, ükskõik kui suur rahatrahv olekski.

---

[21] Marx ja Engels, Teosed, II k., lk. 387—388.

„Põhialused" sättisid ühtlasi, et rahatrahv määratakse vastavalt süüdimõistetu varalisele seisundile.

Rahatrahv määratakse kas kindlas summas või sõltuvalt mingi vara väärtusest, näiteks ebaseaduslikult saadud, rikutud või hävitatud metsa kümnekordses väärtuses (VNFSV KrK § 85, lg. 2) või elamispinna müügi ja ostu korral kokkulepitud maksu viiekordses määras (VNFSV KrK § 98).

Rahatrahvi võib määrata niihästi pea- kui ka lisakaristusena. Kui rahatrahv määratakse lisakaristusena, siis oleneb tema suuruse määramine kohtu suvast, kuid ka sel juhul tuleb silmas pidada rahatrahvi vastavust süüdimõistetu varalisele seisundile.

§ 90. Tekitatud kahju heastamise kohustus.

Kahju heastamise kohustus seisneb selles, et süüdimõistetut ennast kohustatakse tema poolt toimepandud õiguserikkumise või kannatanule tekitatud kahju tagajärgi kõrvaldama.

Tsiviilhagi rahuldamisest erineb kahju heastamisele kohustamine sellega, et esimene on puht-tsiviilõiguslik abinõu, kuigi mõnikord seotud ka kuriteolise tegevusega, kuid ta ei jälgi ühtki neist ülesandeist, mis seatakse kriminaalkaristusele. Kahju heastamise kohustus aga on karistus, mis sisaldab kõik viimase elemendid ja on sundusliku kasvatuse abinõu. Kahju heastamine ei ole lubatud raha maksmise kujul teotuse, solvamise, laimamise jne. eest. Suur tähtsus, mida Stalini Konstitutsioon omistab NSVL kodaniku isiku kaitsele, ei ole muidugi kokkukõlastatav nõukogude kodaniku väärikuse ja au rikkumise moraalse kahju hindamisega rahas.

Nõukogude seadusandluses ilmub tekitatud kahju heastamise kohustus varakult. Ta sisaldub juba VNFSV 1922. a. KrK-s, kuid seda karistust ei tunne „Põhialused". „Põhialustega" liiduvabariikidele jäetud õiguse alusel sättida peale „Põhialuste" §-s 13 ettenähtute ka teisi karistusi on kahju heastamise kohustus ette nähtud VNFSV, Gruusia, Azerbaidžani ja Tadžiki NSV kriminaalkoodeksites.

Tekitatud kahju heastamise kohustust võib määrata nii peakui ka lisakaristusena.

Kahju heastamise kohustus on peakaristusena ette nähtud VNFSV KrK §-s 112 lg. 2, lisakaristusena aga VNFSV KrK §-s 163. Seega ei ole muidugi välistatud võimalus kohaldada seda karistust pea- või lisakaristusena muudel juhtudel, kusjuures peavahendina võib teda määrata üksnes VNFSV KrK § 51 korras.

§ 91. Ühiskondlik laitus. Hoiatus.

I. Ühiskondlik laitus seisneb kohtu nimel süüdimõistetule avalikult väljendatavas hukkamõistus.

See karistus, olles tuntud juba 1922. a. KrK-le, on silmapaistev oma selgesti rõhutatud kasvatusliku iseloomuga; ta avaldub avalikus hukkamõistus, mis on väljendatud kohtu poolt tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi nimel.

Praktikas ei kasuta kohtud seda vahendit küllaldaselt. Karistuse kasvatusliku tähenduse kõvenemisega peab tema tähtsus kasvama. Ühiskondlik laitus peab omandama suure praktilise tähtsuse ÜK(b)P XVIII kongressi otsuse ja seltsimees Stalini juhtmõtte valguses, mille ta esitas oma ajaloolises ettekandes ja mille järgi meie riigi põhimine ülesanne seisneb nüüd rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös.

Ühiskondlikku laitust võib määrata nii pea- kui ka lisakaristusena. Kahel juhul näeb VNFSV KrK eriosa ette ühiskondliku laituse peakaristusena (abort — § 140-b ja solvamine — § 159). Muudel juhtudel võib ühiskondlikku laitust määrata peakaristusena ainult VNFSV KrK § 51 korras.

II. Hoiatusel on nõukogude kriminaalõiguses eriline seisund. Olles esmakordselt rakendatud 1924. a. „Põhialustes" (§ 28), kohaldatakse seda vahendit mitte süüaluse süüdimõistmise, vaid ainult tema õigeksmõistmise korral, kui kohus õigeksmõistva otsuse tegemisel leiab, et kohtualuse käitumine annab alust kartuseks, et ta võib tulevikus kuriteo toime panna.

§ 92. Kodanlike kriminaalkoodeksite karistused, mis on tundmatud sotsialistlikule seadusandlusele.

Kodanlik kriminaalseadusandlus, olles sihitud peamiselt töötava rahva vastu, seades oma ülesandeks ainuüksi mahasurumise ja kättetasu ning taotelles süüdimõistetuile maksimaalsete füüsiliste ja moraalsete kannatuste tekitamist, lõi ja jätkab järjest uute piinavate ja häbistavate karistuste loomist.

Eriti visalt püsis ihunuhtlus tsaristlikul Venemaal. Piitsad, „kassid" ja kadalipud tühistati alles 1863. a. Kõigil kohtutel (peale rahukohtute) oli kuni 1885. a. õigus asendada vabaduskaotust vitsadega isikute suhtes, kes ei kasutanud ihunuhtlusest vabastatuse privileegi. Vitsade kohaldamine Sõjaväe ustaavi põhjal, Asumisele saadetute ustaavi järgi karistamine kuni 100 piitsahoobiga ja nn. „koduse parandusvahendi" kohaldamine alaealistele säilis kuni tsaarirežiimi kõige viimsete päevadeni.

Ihunuhtlusel oli kõigis kodanlikes maades selgesti väljendatud klassiiseloom.

Varem kapitalistlikes maades ulatuslikult kohaldatud ihunuhtlus ei ole tänapäevanigi veel oma aega üle elanud.

Nii võib Inglismaal täisealistele meesisikutele mõista ihunuhtluse („üheksasabaline kass" või „kasevitsad"), kui nad on süüdi mõistetud teatud kuritegudes (kuriteos valitseja vastu, kupeldamises, röövimises raskendavail asjaoludel jm.). Poisslastele kuni 14 aasta vanuseni võib karistusena mõista kuni kuus kasevitsa hoopi iga kuriteo eest, mida jälitatakse süüdistusakti alusel.

XXI peatükk.

MEDITSIINILISE JA MEDITSIINILIS-PEDAGOOGILISE ISELOOMUGA VAHENDID.

§ 93. Üldmõiste.

„Põhialused" ja tema järgi ka liiduvabariikide kriminaalkoodeksid näevad kohtulik-paranduslikku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendite kõrval ette ka meditsiinilise ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeid.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksite meditsiinilise iseloomuga vahendite hulka kuuluvad: a) sundravi; b) raviasutisse paigutamine ühes eraldamisega. Meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid on: a) alaealise andmine vanemate, lapsendajate, eestkostjate, hooldajate või sugulaste hooldamisele ja b) paigutamine spetsiaalsesse ravimis-kasvatusasutisse.

Kui „Põhialustes" ja kriminaalkoodeksites kohtulik-paranduslikku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahenditena käsitatavad vahendid on karistused, siis lahendatakse meditsiinilis-pedagoogilise ja meditsiinilise iseloomuga vahendite juriidiline loomus teisiti.

Need vahendid erinevad põhimõtteliselt karistustest. Nende põhimine ülesanne on kasvatus ja ravi, mis teostatakse spetsiaalseis ravimis- ja kasvatusasutistes. Neid (välja arvatud sundravi) kohaldatakse isikuile, keda kohus ei ole nende tegude eest kriminaalseaduste põhjal vastutavaks tunnistanud. Haiged ja alaealised on need kaks isikute kategooriat, kellele need vahendid on määratud.

§ 94. Meditsiinilise iseloomuga vahendid.

Kohus võib määrata sundravi nii kurjategija süüdimatust põhjustava vaimuhaiguse kui ka füüsilise haiguse esinemisel, kui see on vajalik selleks, et ära hoida kurjategija poolt uute, haiguse esinemisega seoses olevate kuritegude toimepanemist (näiteks suguhaigus isikul, kes on teist selle haigusega juba nakatanud — VNFSV KrK § 150).

Vaimuhaigete sundravi võib määrata juhtudel: a) kui isik pani teo toime psüühilise häire seisundis ja on asja kohtuliku aruta-

mise ajal psüühiliselt haige; b) kui isik jäi vaimuhaigeks pärast kuriteo toimepanemist ja on asja kohtuliku arutamise ajal psüühiliselt haige; c) kui isik jäi vaimuhaigeks karistuse kandmise ajal.

On võimalikud juhud, kus teo toimepannud vaimuhaige isik osutub ühiskonnaohtlikuks, sest ta võib haiguslikus seisundis uusi ohtlikke tegusid toime panna. Neil juhtudel võib kohus sellise isiku põgenemise ja tema poolt teiskordse teo toimepanemise ärahoidmiseks selle isiku määrata paigutamisele raviasutisse ühes eraldamisega.

Sundravi ühes või ilma eraldamiseta võidakse määrata ainult kohtuotsusega; vastavalt VNFSV KohtuRK 1933. a. 17. veebruari instruktsioonile ei või juurdlus- ega prokuratuuriorganid määrata sundravi kohaldamist süüalusele või anda raviasutistele oma nõusolekut sundravi kohaldamiseks süüalusele.

Meditsiinilise iseloomuga vahendeid, mis ei ole ühendatud eraldamisega, võib kohus määrata nii iseseisvalt kui ka karistusele täiendavalt. Meditsiinilise iseloomuga vahendeid ühes eraldamisega ei või aga määrata lisavahendina karistusele.

§ 95. Meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid.

Meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendeid võib kohaldada ainult alaealistele. Need vahendid seisnevad alaealise andmises vanemate, lapsendajate, eestkostjate, hooldajate või sugulaste hooldamisele, kui neil on võimalik alaealist ülal pidada, või muude isikute ja asutiste hooldamisele, või tema paigutamises spetsiaalsesse ravimis-kasvatusasutisse.

Kuni 1935. a. 7. aprilli seaduse „Vahendeist võitluseks kuritegevusega alaealiste keskel" andmiseni oli „Põhialuste" § 8 järgi meditsiinilis-pedagoogiliste vahendite kohaldamine kohuslik kuriteo toimepannud lapseealistele, alaealiste suhtes aga seati see sõltuvaks vastavate organite otsusest (alaealiste asjade komisjon, mis likvideeriti pärast 1935. a. 7. aprilli seaduse andmist). Vastavalt sellele tegid liiduvabariikide kriminaalkoodeksid (välja arvatud VNFSV KrK) vahet vanuse vahel kuni 14. eluaastani (meditsiinilis-pedagoogiliste vahendite kohuslik kohaldamine) ja 14. kuni 16. eluaastani (kas meditsiinilis-pedagoogiliste või karistusvahendite kohaldamine, sõltuvalt vastavate organite otsusest). VNFSV KrK määras meditsiinilis-pedagoogiliste vahendite kohusliku kohaldamise alaealiste suhtes kuni 16 a. vanuseni.

1935. a. 7. aprilli seadus tühistas „Põhialuste" §-i 8. Seega ei olnud kohtule enam kohuslik kriminaalselt vastutavate alaealiste

(s. t. alaealiste, alates 12. eluaastast) suhtes meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendite kohaldamine.

Kuid see ei tähenda, et pärast 1935. a. 7. aprilli seaduse andmist kohtud ei või alaealistele meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendeid kohaldada. „Põhialuste" § 29 ei ole tühistatud ja kehtib täielikult, ja tema kohaselt võib kohus juhul, kui ta antud korral karistuse kohaldamist otstarbekohaseks ei tunnista, kohaldada meditsiinilis-pedagoogilise ja meditsiinilise iseloomuga vahendeid, kui neid ei ole enne kohut kohaldanud vastavad organid.

XXII peatükk.

KARISTUSE MÄÄRAMINE.

§ 96. Karistuse määramise üldreeglid.

Otsuse tegemine on nõukogude kriminaalkohtu tegevuses tähtsaimaks momendiks. „Otsus," öeldakse VNFSV KrPK §-s 23 p-s 9, „tähendab kohtu poolt kohtuistungil kohtualuse süü või süütuse küsimuses tehtud lahendit."

Kodaniku süütuks tunnistamise korral teeb kohus õigeksmõistva otsuse, mis täidetakse kohe pärast selle kuulutamist.

Keerulisem on nõukogude kohtu ülesanne siis, kui ta süüaluse süüdlaseks tunnistab. „Nõukogude kohus," öeldakse NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse §-s 3, „kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine." Seetõttu peab nõukogude kohus karistuse määramisel alati meeles pidama eesmärke, millised ta peab saavutama. Karistuse liigi ja määra valik oleneb sellest, millist eesmärki tuleb antud kurjategija suhtes taotella. VNFSV KrK sisaldab põhiprintsiibid, milledest kohus peab karistuse määramisel juhinduma.

Selle paragraafi (§ 45. — Tõlk.) kohaselt peab kohus süüdimõistetuile karistuse määramisel aluseks võtma: a) koodeksi üldosa eeskirjad; b) eriosa selles paragraafis tähendatud piirid, milles antud kuritegu on ette nähtud, ja v) omaenese sotsialistliku õigustunde, lähtudes seejuures toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkusest, asjas olevaist asjaoludest ja kuriteo toimepanija isiksusest. Samasugust normi sisaldavad ka teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid. Ukraina, Uzbeki, Valge-Vene ja Gruusia NSV koodeksid eelistasid sõna-sõnalt edasi anda „Põhialuste" §-s 30 esinev säte,

mis kirjutab ette karistuse määramisel arvestada „... kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astet ja iseloomu, kurjategija isiksust, kuriteo motiive, samuti ka seda, kuivõrd kuritegu ise on antud koha ja aja tingimustes ühiskonnaohtlik."

Sotsialistliku seaduslikkuse eest võitlemise tingimustes on karistuse määramisel eriti oluline tähtsus üldosal. Üldosale mittekülllaldase tähelepanu osutamine kohtu poolt võib praktikas nõukogude õigusemõistmise ülesannete rikkumisele viia.

Kuriteo ettevalmistuse või katse eest karistuse määramisel tuleb kriminaalkoodeksi üldosa vastavate sätete kohaselt valida karistus, arvestades mitte ainult kurjategija ohtlikkust, vaid ka tema kuriteolise kavatsuse teostamise astet. Kriminaalkoodeksi üldosa kohaselt tuleb kohaldada karistust osaliste suhtes mitte ainult nende sotsiaalsele ohtlikkusele, vaid ka nende kuriteost osavõtu astmele vastavalt. Oleks teravalt ebaõige karistada sama karistusega kuriteo organiseerijat ja selle teisejärgulist osalist.

Nõukogude kohus võib määrata ainult seaduses ettenähtud karistusi. Kohtukorralduse seadus kõneleb „seaduses ettenähtud karistuste kohaldamisest" (§ 4) kohtute poolt. Kohus kohaldab antud kuriteo eest koodeksi eriosas ettenähtud karistuse. Sidudes teatud kuriteoga teatud karistuse, hindab seadus sellega mitmesuguste kuritegude ohtlikkuse astet nõukogude õiguskorrale.

Tavaliselt on sanktsioonides näidatud ainult põhikaristus. Mõnikord nähakse eriosas peakaristuse kõrval ette ka lisakaristus, kuid real juhtudel on kohtul üldosa alusel õigus liita peakaristusega ka lisakaristust, mida ei ole eriosa paragraafis ette nähtud.

VNFSV KrK järgi (§ 45 punkt „b") tuleb kohtul karistuse määramisel aluseks võtta „selles eriosa paragraafis tähendatud piirid, milles on ette nähtud antud kuritegu". Piiride all tuleb mõista karistuse maksimumi ja miinimumi. Kui antud kuriteo eest on maksimaalseks karistuseks vabaduskaotus 10 aastaks, siis ei või kohus määrata vabaduskaotust üle selle tähtaja või üle minna mahalaskmisele. Kui sanktsioonis on ette nähtud ainult paranduslikud tööd, ei ole kohtul õigust kohaldada vabaduskaotust. Kui sanktsioon on alternatiivne, siis on kohus õigustatud valima ühte või teist karistuse liiki. Üldreeglina on sanktsioonid nõukogude kriminaalkoodeksis määratud relatiivselt, jättes kohtule küllalt suure avaruse karistuse määramisel.

Ühes sellega on nõukogude kriminaalõiguses ette nähtud rida juhtumeid, kus kohus ei või seaduse otsese sätte tõttu antud kuriteo eest määrata kriminaalkoodeksi eriosas ettenähtud karistuse maksimumi. Need on karistuse kohusliku kergendamise juhud.

Nii ei või „Põhialuste" § 13, lg. 3, märkus 2 kohaselt „mahalaskmist kohaldada 18. eluaastasse mittejõudnuile ega rasedatele naisisikutele."

Teine karistuse kohusliku kergendamise juhtum on ette nähtud „Põhialuste" §-s 10 märkuses 2: kontrrevolutsioonilise kuriteo puhul aegumise mittekohaldamise korral ei või tema eest määrata mahalaskmist, välja arvatud Riiklikkude kuritegude määrustiku §-s 13 ettenähtud kuriteod (VNFSV KrK § 58[13]).

Lõpuks, „Põhialuste" § 18 lg. 4 (VNFSV KrK § 29) kohaselt „eelvangistuse aeg, samuti vahi all oldud aeg otsuse kuulutamise hetkest kuni otsuse jõustumiseni arvatakse kohuslikult kohtu poolt määratud vabaduskaotuse tähtaja hulka". Teiste karistuste puhul on eelvangistuse aja arvestamine meie õiguse järgi fakultatiivne. Samas §-s 18 jätavad „Põhialused" kohtuile õiguse selliste karistuste määramise korral, nagu paranduslikud tööd, õiguste kaotus, NSVL piiridest tähtajaline väljasaatmine, väljasaatmine liiduvabariigi või teatud koha piiridest, ametist vallandamine, keeld tegutseda mõnel ameti- või muul tegevusalal, ühiskondlik laitus ja vara konfiskeerimine, „... arvesse võtta eelvangistuse aeg kuni kohtuliku asjaarutamiseni". „Põhialuste" kohaselt sätitakse eelvangistuse aja arvestamise kord liiduvabariikide seadusandlusega.

Kõik liiduvabariikide kriminaalkoodeksid jätavad kohtule õiguse arvestada eelvangistuse aega ja vastavalt sellele kergendada tema poolt valitud karistust või isegi loobuda karistuse määramisest (VNFSV KrK § 29, lg. 2).

Alternatiivsete sanktsioonide ja eriosas ettenähtud avarate raamide tõttu karistuse miinimumi ja maksimumi vahel on nõukogude kohtule antud suured võimalused individuaalseks lähenemiseks igale konkreetsele kuriteole ja igale konkreetsele kurjategijale. Peale selle on kohtule jäetud õigus kergendavate asjaolude esinemisel määrata karistus alla eriosa paragraafis näidatud miinimumi.

Juba VNFSV 1922. a. KrK andis kohtule õiguse alandada karistust alla antud paragraafis ettenähtud miinimumi ja minna isegi üle teisele, vähem raskele karistusele. Sellise karistuse vähendamise tingimuseks seadis seadus „erakordsete asjaolude" esinemise (§ 28). Sama tingimuse säilitas ka 1926. a. KrK.

„Põhialused" loobusid asjaolude erakordsuse nõudest. § 34 kohaselt võib juhul, kui kohtu arvates asjaolude tõttu otstarbekohaseks osutub karistust määrata alla alampiiri, mis on ette nähtud eriosa vastavas paragraafis, või üle minna teisele, vähem raskele karistusele, mis ei ole ette nähtud selles paragraafis, lubada seda alandamist või üleminekut vastavate motiivide toomisega otsuses.

Karistuse kergendamine peab olema kohtu poolt tingimata motiveeritud. See „Põhialuste" nõue on reprodutseeritud kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

Jättes kohtule karistuse valikul avara võimaluse, andes talle õiguse teatud, seaduses ettenähtud tingimustel üle minna karistuse kergendamisel isegi eriosa paragraafide sanktsioonides sätitud piiridest, annab nõukogude seadus sellega kohtule süüd raskendavate või kergendavate asjaolude näitliku loendiga rea mitte ainult üldise, vaid ka konkreetse iseloomuga direktiive, mida kohus peab karistuse valikul aluseks võtma.

§ 97. Süüd raskendavad või kergendavad asjaolud.

I. „Põhialused" annavad §-des 31 ja 32 nende asjaolude näitliku loendi, mis raskendavad või kergendavad kuriteo toimepanija süüdlust.

Süüd ja karistust raskendavaiks asjaoludeks loetakse „Põhialuste" § 31 (VNFSV KrK § 47) kohaselt järgnevad:

a) Kuriteo toimepanemine kodanluse võimu ennistamise sihil. Neil sihtidel toimepandud kuriteod on raskeimad kuriteod ja neid toimepannud isikud on rahvavaenlased.

b) Kuriteo toimepanek, mis küll ei ole vahetult suunatud nõukogude riigi või töötava rahva huvide vastu, mis aga oma objektiivsete tagajärgedega võib neid huve kahjustada.

Vastutuse suurenemine võib sel juhul aset leida siis, kui ohtlike tagajärgede saabumist või nende saabumise võimalust võib arvata tahtlikuks või ettevaatamatuks süüks.

v) Kuriteo toimepanemine grupiga või jõuguga. Seadus ei anna nende mõistete määrangut. Nii grupi kui jõugu võivad moodustada kas või ainult kaks isikut. Jõuk moodustab püsiva organisatsiooni. Jõuguga kuriteo toimepanemise arvamine süüd raskendavaks asjaoluks on täiesti arusaadav. Üldreeglina hõlbustab mitme isiku ühendatud tegevus kuriteo toimepanemist. Kuid sellest ei järgne siiski, et kõik grupi või jõugu osalised oleksid ühetaoliselt süüdlased. Mõned neist võivad tegutseda näiteks ähvarduse või sunni mõjul, mida seadus käsitab süüd kergendava asjaoluna.

g) Kuriteo toimepanemine kasusaamise sihil või muudel madalatel ajedel. Eriti tähtis on kasusaamise käsitamine madalate ajede liigina. Kasusaamise siht on kapitalismi jäänuseid inimeste teadvuses. Täiesti mõistetav on, et sotsialistlik õigus tembeldab kasusaamise motiivi madalaks.

Täiesti põhjendatult viis meie praktika madalate motiivide hulka ka huligaanlikud ajed. Madalate ajede hulka tuleb lugeda armukadedust ja kättemaksu.

d) Kuriteo toimepanemine isikute suhtes, kes alluvad kuriteo toimepanijale või on tema hooldamisel, või kes on eriti abitus seisundis oma ea või muude tingimuste tõttu.

e) Kuriteo toimepanemine erilise julmusega, vägivallaga või kavalusega.

Kuriteo teiskordsuse või esmakordsuse küsimust vaadeldakse karistuse määramist mõjutava asjaoluna §-s 101.

II. Süüd ja karistust kergendavad asjaolud on vastavalt „Põhialuste" §-le 32 (VNFSV KrK § 48) järgmised:

a) Kuriteo toimepanemine hädakaitse piiride ületamisel. Nõukogude kriminaalkoodeksite eriosas nähakse kergemat liiki tapmisena ette „tapmist, mis oli hädakaitse piiride ületamise tagajärjeks" (VNFSV KrK § 139). Kuid koodeksid ei käsitle privilegeerituna kehavigastust, mis oli hädakaitse piiride ületamise tagajärjeks. Selle juhtumi suhtes näiteks võibki kohaldada § 32 punkti „a".

b) Kuriteo toimepanemine esimest korda. Seda sätet ei tule mõista sõna-sõnalt ses mõttes, et ükskõik millise kuriteo esmakordne toimepanemine on süüd kergendav asjaolu. Ühelgi juhul ei või § 32 punkti „b" kohaldada näiteks selliste kuritegude suhtes nagu tapmine või vägistamine, kõnelemata veel raskemaist kuritegudest.

v) Kuriteo toimepanemine motiividel, milledes puuduvad kasusaamine või ükskõik millised muud madalad ajed.

g) Kuriteo toimepanemine ähvarduse, sundimise või teenistusliku või majandusliku sõltuvuse mõjul. Kuigi seadus ei määra ähvarduse või sundimise iseloomu, on ikkagi selge, et nii ähvardus kui sundimine peavad olema küllalt tõsised, et neid võidaks arvestada süüd kergendava asjaoluna. Eriti väärtuslik on, et seadus osutab spetsiaalselt teenistuslikule sõltuvusele kui kergendavale asjaolule. Kasutades oma teenistuslikku seisundit võib ülemus saavutada oma alluva soovitud kuriteolise käitumise ka ilma otsese ähvarduse või sundimiseta. Selle seisundi ärakasutamist ametialase isiku poolt tuleb igal juhul käsitada süüd raskendava asjaoluna.

d) Kuriteo toimepanemine tugeva hingelise erutuse mõjul. Seda asjaolu ei tule mõista ses mõttes, et igasugune hingeline erutus kergendab süüd. Nõukogude kriminaal-

koodeksid karistavad tapmist kergemini ainult sel juhul, kui tapja hingeline erutus oli esile kutsutud vägivalla või raske solvamisega kannatanu poolt (VNFSV KrK § 138). Hingeline erutus, kuivõrd ta on süüd kergendavaks asjaoluks, peab olema esile kutsutud kaaluvaist põhjustest — provotseerimisega, vägivalla tarvitamisega isiku kallal kannatanu poolt jms.

e) Kuriteo toimepanemine nälja või puuduse seisundis või raskete isiklikkude või perekondlikkude tingimuste kokkusattumise mõjul. Praegusel ajal, töötaolu likvideerimisega NSVL-s, ei või üldreeglina arvestada ka viidet puudusele.

ž) Kuriteo toimepanemine harimatuse, ebateadlikkuse või asjaolude juhusliku kokkusattumise tõttu. Võidu saavutanud sotsialismi tingimustes, kus üldise ja poliitilise hariduse osalised on tõeliselt kõik rahvamassid, esinevad kohtupraktikas harimatus ja ebateadlikkus harva süüd kergendava asjaoluna. Pigemini võivad esineda kuriteo toimepanemise juhud oskamatusest, näiteks ametialaste kuritegude puhul. Süüdlane võis tööle rakendatud olla ilma küllaldase ettevalmistuseta ja jäetud ilma vastava juhatuseta.

z) Viimase süüd kergendava asjaoluna mainitakse kuriteo toimepanemist alaealise isiku või raseda naisisiku poolt. Kuid karistuse määramisel alaealistele peab kohus endale esmajoones seadma paranduslik-kasvatuslikud ülesanded ja need võivad nõuda alaealise kauemaaegset vastavas kasvatusasutises viibimist. Seetõttu ei saa karistust alaealistele mehaaniliselt kergendada kõigil juhtudel, seda enam, et sellise kergendamise kohuslikkus tühistati 1935. a. 7. aprilli seadusega.

III. Nimetatud asjaolud iseloomustavad konkreetse kurjategija süüdluse suuremat või väiksemat astet. Enamik seda liiki asjaolusid kuulub kuriteo subjektiivse külje juurde. See on täiesti arusaadav. Kuriteo objekti tähendust on „Põhialustes" arvestatud kõigi kuritegude põhimõttelisel jaotamisel kahte kategooriasse: nõukogude korra aluste vastu sihitud kuriteod ja kõik ülejäänud kuriteod (VNFSV KrK § 46, lg. 2). Edasi on erinevus objektis kriteeriumiks eriosa jaotamisel vastavaisse peatükkidesse ja viimaste osadesse. Eriosas arvestatakse samuti ka kuriteo objektiivset külge ja subjekti iseärasusi. Tunduvalt raskem on üksikute kuritegude puhul ette näha seesuguseid momente nagu toimepanemise motiivid. Kättemaksust võib näiteks tappa, kehavigastust tekitada, laimata, vara hävitada. Kasusaamise motiivid võivad tõugata mitte ainult varavastaste, vaid ka ametialaste ja isikuvastaste kuritegude toime-

panemisele. Üksikjuhtudel näevad nõukogude kriminaalkoodeksid kuriteo koosseisu elemendina ette kindla motiivi, kuid teevad seda erandina (näiteks tapmine madalaist ajedest). Kuid kohtul on alati tähtis selgitada kuriteo motiivid, sest see annab talle võimaluse endale igakülgselt selgitada kurjategija süüdluse aste.

„Põhialuste" §-des 31 ja 32 toodud süüd raskendavate või kergendavate asjaolude loend ei ole ammendav. Kohtupraktikas võib esineda ka teisi asjaolusid, mis karistuse määramisel mõju avaldavad. Nii võivad puhtsüdamlik ülestunnistus ja kahetsus või tekitatud kahju tasumine enne kohtulikku asjaarutust mõjutada karistuse kergendamist. Kohus võib mõningail juhtudel, näiteks ametialaste kuritegude puhul, arvestada, et kuriteo toimepannud isik on üldiselt hea töötaja, aktivist või, vastupidi, looder, kes tööst kõrvale hiilib või suhtub oma kohustustesse ainult vormiliselt, jms.

„Põhialuste" §-d 31 ja 32 on väheste redaktsiooniliste muudatustega reprodutseeritud kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodekseis.

Tunnistades mõne kergendava asjaolu esinemist võib kohus alternatiivse sanktsiooni puhul valida mitte ainult kergema karistusmäära, peatuda mitte üksnes paragraafis antud karistuse alampiiril, vaid ta võib „Põhialuste" § 34 (VNFSV KrK § 51) alusel määrata ka allpool seda piiri oleva karistuse või isegi üle minna teisele, vähem raskele karistusliigile. „Põhialuste" §-s 31 sätitud raskendavate asjaolude esinemisel võib kohus valida raskema karistusmäära ainult antud kuriteo eest eriosas ettenähtud sanktsiooni piirides. Nii võib kohus peatuda vabaduskaotusel, kui sanktsioonis on alternatiivselt ette nähtud paranduslikud tööd või vabaduskaotus. Paranduslike tööde või vabaduskaotuse tähtaja valikul võib kohus peatuda sanktsioonis määratud maksimumil. Kuid kohtul ei ole õigust seda maksimumi ületada või üle minna raskemale karistusele. Nõukogude kriminaalõigus on seega karistuse kergendamise küsimuses kohtule laialdased õigused andnud, karistuse raskendamisel aga tema suva kitsendanud.

Kõneldes süüd kergendavaist või raskendavaist asjaoludest tuleb silmas pidada, et mõne koosseisu kirjeldamisel kasutab seadus tema elementidena mõnda „Põhialuste" §-des 31 ja 32 loeteldud asjaoludest. Nii on vägivalla moment üldse vägivaldse riisumise või röövimise vajalikuks tunnuseks, jõugu esinemine on iseloomustav banditismile. Ühed või teised asjaolud kvalifitseerivad mõnikord kuriteo põhikoosseisu, näiteks madalad ajed tapmist, või vastupidi, privilegeerivad seda, näiteks hädakaitse ületamine tapmise puhul jne. Niivõrd kui seadus juba ise arvestas mõnda asjaolu,

on ilmne, et konkreetsel juhul ei tule seda karistuse määramisel arvestada.

Määrates mingi kuriteo eest karistuse näeb Riiklikkude kuritegude määrustik real juhtudel ette, et kergendavate asjaolude esinemisel kergeneb karistus teatava piirini (selle tüübi kohaselt on koostatud näiteks Riiklikkude kuritegude määrustiku § 2, VNFSV KrK § 58^2 sanktsioon), või jälle sätib seadus, olles ette näinud karistuse, et raskendavail asjaoludel (mõnikord eriti-raskendavail asjaoludel) karistus raskeneb teatava piirini (näiteks Riiklikkude kuritegude määrustiku § 4, VNFSV KrK § 58^4 sanktsioon). Väga sageli esineb viide raskendavaile või kergendavaile asjaoludele ka Sõjaväeliste kuritegude määrustikus. Teda pole peaaegu koodeksite eriosa teistes peatükkides.

Erilise tähtsusega on viide kergendavatele asjaoludele sõjaväelisi kuritegusid käsitlevates paragraafides, sest tegu võib kergendavate asjaolude esinemisel osutuda distsiplinaarüleastumiseks ja küsimus seisneb järelikult mitte karistuse kergendamises, vaid üleminekus distsiplinaarkaristusele.

Nagu rida teisigi koodekseid, näeb ka VNFSV 1926. a. KrK ette (§ 45), et karistuse määramine toimub kohtu organite poolt nende sotsialistliku õigustunde alusel, silmas pidades juhtivaid põhimõtteid ja koodeksi paragraafe.

§ 98. Karistuse määramise üldreeglid kodanlikus kriminaalõiguses.

P r a n t s u s m a a ennerevolutsioonilises õiguses valitses printsiip: „karistused määratakse selles kuningriigis meelevaldselt". See printsiip võimaldas kohtul üldse karistada tegusid, mis polnud seaduses kuritegudena ette nähtud, ja omal suval valida karistusi kuninglikkude ordonnantsidega sätitud või kohtupraktikas väljakujunenud karistuse arsenalist. Karistuse seisusliku ebavõrdsuse printsiip oli karistuse määramisel teiseks tähtsaks printsiibiks, mis iseloomustas prantsuse ennerevolutsioonilist õigust.

Võimu saavutanud prantsuse kodanlus kuulutas 1790. a. 21. jaanuari dekreediga, et „ühte ja sama liiki kuriteod alluvad ühesugustele karistustele, vaatamata süüdlaste seisusele ja varandusele". 1810. a. koodeks sättis relatiivselt määratud sanktsioonide süsteemi. Koodeksis avaldusid kartused kohtuliku omavoli esinemise suhtes. Kriminaalvastutusest vabastamist ja karistuse kergendamist võimaldati seetõttu koodeksi § 65 kohaselt ainult seaduses ettenähtud juhtudel. Koodeks võimaldas karistuse kergendamist alla antud kuriteo eest ettenähtud alampiiri ainult „kuritegude" puhul ja siiski tingimusel, et tekitatud kahju ei ületanud 25 franki. Seesuguseks

kergendamiseks oli nõutav, et kohus tunnistaks „kergendavate asjaolude" esinemist. Sellist kergendamist ei võimaldanud koodeks „raskete kuritegude" suhtes, sest neil juhtudel oleks tulnud ühelt karistusliigilt üle minna teisele, kuid seda ei lugenud koodeksi koostajad lubatavaks.

Praktika näitas, et vandekohtunikud eelistasid real juhtudel anda süüdlase suhtes õigeksmõistev verdikt ainult seepärast, et neid mitte allutada seaduses ettenähtud karistuse kogu raskusele. Seetõttu puudutas 1838. a. koodeksi reform ka „kergendavate asjaolude" küsimust. Nende esinemise tunnustamine anti kõigi raskete kuritegude puhul vandekohtunikkudele, kõigi kuritegude ja üleastumiste puhul — kohtule enesele. Raskete kuritegude puhul kergenes karistus kohuslikult ühe või kahe astme võrra. Nii võis surmanuhtluselt üle minna eluaegsele või tähtajalisele sunnitööle, tähtajata sunnitöölt — tähtajalisele või parandusmajale jne. Kuritegude puhul oli karistuse kergendamise võimalus veel suurem: vanglalt võis kohus üle minna rahatrahvile.

Koodeks ei määra, milles seisnevad süüd kergendavad asjaolud. Prantsuse teooria on arvamisel, et seesugune süsteem on kõige otstarbekohasem, sest kõiki asjaolusid, mis võivad mõjutada karistuse kergendamist, on võimatu ette näha.

Koodeks ei tunne ka üldisi süüd raskendavaid asjaolusid peale retsidiivi. Üksikute kuritegude puhul sätitakse eriosas konkreetsed süüd raskendavad asjaolud, näiteks varguse puhul sissemurdmine, tapmise puhul ettekavatsus. Samasugusest süsteemist peavad kinni ka teised kodanlikud koodeksid.

Repressiooni kõvendamise eesmärgil näeb Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks üldosas ette „üldised raskendavad asjaolud". Kümnes punktis loetellakse asjaolud, mis raskendavad kuritegu, kuivõrd need ei ole tema koosseisu elementideks või spetsiaalseteks raskendavateks asjaoludeks. Seesuguste asjaolude hulka on arvatud kuriteo toimepanemine madalatel või tühistel ajedel, varavastastes kuritegudes tunduva varalise kahju tekitamine, käitumise vägivaldne viis või julmuse väljendamine jne. Ühe raskendava asjaolu esinemisel raskeneb karistus ühe kolmandiku võrra, mitme asjaolu esinemisel ei või raskenemine ületada antud teo eest seaduses ettenähtud kolmekordset maksimumi ega üldse ületada 30 aastat parandusmaja, 5 aastat aresti jne. Kuues punktis näeb koodeks ette ka „üldised kergendavad asjaolud". Nende hulgas figureerib muuseas ka seesugune asjaolu kui kuriteo toimepanemine salga õhutusel, „kuivõrd see ei olnud seaduse või võimu poolt keelatud koosolek või kogunemine, ja süüdlane ei ole harjumuslik või professionaalne kurjategija või kurjategija kalduvuselt".

§ 99. Karistuse määramine kuritegude konkurentsi puhul.

I. Kui süüdlane paneb toime mitte ühe, vaid mitu kuritegu, siis on meil olemas nn. kuritegude konkurentsi juhtum. Kui ühe teoga teostatakse mitme kuriteo koosseis, siis nimetatakse seesugust konkurentsi ideaalseks, kui aga iga tegu moodustab eri kuriteo, siis nimetatakse konkurentsi reaalseks.

1919. a. „Juhtivad põhimõtted" ei sisaldanud kuritegude konkurentsi küsimuses ühtegi sätet.

„Põhialused" ühendavad §-s 33 ideaal- ja reaalkonkurentsi määrangud: „Kui süüaluse poolt toimepandud teos sisalduvad mitme kuriteo tunnused, samuti juhul, kui süüalune on juba enne kohtuotsuse tegemist toime pannud kaks või rohkem kuritegu, siis määratakse sotsiaalse kaitse vahendid selle kuriteo järgi, mis toob endaga kaasa karmima vahendi."

Ideaalkonkurentsi puhul sisalduvad süüdlase ühes teos, nagu öeldakse „Põhialuste" §-s 33, „mitme kuriteo tunnused". Sisult on meil tegemist ühe kuriteoga, kuid mõtteliselt, idees (millest ka nimetus), võime ta liigestada mitmeks kuriteoks, millest igaüks sisaldab kriminaalkoodeksi mõnes üksikus paragraafis ettenähtud koosseisu tunnuseid. Kuritegude ideaalkonkurentsi ilmnemise juhud võivad olla väga mitmesugused. Vägistamise tagajärjel nakatab vägistaja naisisiku suguhaigusega; siin on ühtaegu olemas VNFSV KrK §-des 153 ja 150 ettenähtud kuritegude tunnused. Ühe lasuga tapab süüdlane oma vaenlase ja haavab ettevaatamatult kõrvalist isikut. Nende juhtude suhtes on kohaldatav „Põhialuste" § 33, mille kohaselt tuleb karistus määrata selle kuriteo järgi, mis toob kaasa raskema vastutuse.

Reaalkonkurentsina käsitatakse juhtumeid, kus süüdlane paneb mitme teoga toime mitu kuritegu, milledest ta ühegi eest ei ole veel süüdi mõistetud. „Põhialuste" §-s 33 antakse just selline reaalkonkurentsi mõiste, kuigi lühemas redaktsioonis. Süüdlane võib näiteks toime panna varguse ja osutada siis tabamisel võimule vastupanu või tappa vara valdaja, kes tema kuriteo kohalt tabas.

Reaalkonkurentsi puhul moodustab süüdlase iga tegu eri kuriteo, mis on ette nähtud eri paragraafides. „Põhialuste" § 33 sätib, et seesuguse kuritegude konkurentsi puhul tuleb samuti nagu ideaalkonkurentsi puhul karistus määrata selle kuriteo kohaselt, mis toob endaga raskema vastutuse. Lisakaristuste küsimust tuleb otsustada samuti nagu ideaalkonkurentsi puhul.

Suurem osa liiduvabariikide kriminaalkoodekseid lahendab vastutuse küsimuse vastavalt „Põhialustele" nii ideaal- kui ka reaalkonkurentsi puhul ühesuguselt. VNFSV KrK annab §-s 49 järgmise sätte: „Kui süüdistatava poolt toimepandud tegu sisaldab mitme kuriteo tunnuseid, samuti ka juhul, kui süüdistatav on toime pannud mitu kuritegu, milledes otsust ei ole veel tehtud, siis kohus, määrates iga kuriteo eest eraldi vastava sotsiaalse kaitse vahendi, määrab viimase lõplikult paragraafi järgi, milles on ette nähtud kõige raskem toimepandud kuritegudest ja kõige raskem sotsiaalse kaitse vahend." Ukraina NSV KrK (§ 45) kohaldab vastupidi „Põhialustele" konkurentsi üldreeglit ainult neil juhtudel, kui süüdlane on toime pannud mitu kuritegu, milledes otsust ei ole veel tehtud või ei ole asutud tehtud otsuse täitmisele.

Liiduvabariikide ülemkohtute juhtivais eeskirjades tekitas lahkarvamusi küsimus, millises korras tuleb teha otsused kuritegude konkurentsi puhul. NSVL Ülemkohtu pleenum andis seda silmas pidades 4. märtsil 1929. a. „Põhialuste" § 33 seletuse. See seletus on kuritegude konkurentsi küsimusest ja neil juhtudel karistuse määramise korrast arusaamiseks põhimõttelise tähtsusega.

Ülemkohtu seletuses on juhtivaks põhimõtteks see, et nii kuritegude ideaal- kui ka reaalkonkurents annab tunnistust kurjategija suuremast süüdlusest, mida tuleb karistuse määramisel ka arvestada.

Nõukogude koodeksid peale Ukraina ja Tadžiki NSV kriminaalkoodeksite kirjutavad kohtule ette määrata kuritegude konkurentsi puhul enne karistus iga kuriteo eest (VNFSV KrK § 49). See säte osutub väga tähtsaks, sest ta kohustab kohut hoolikalt kaaluma kurjategija süüdlust igas kuriteos ja kõigis tema asjaoludes. Ülemkohtu seletus ei nõua karistuse määramise tingimusena konkurentsi puhul eelnevat karistuse määramist iga kuriteo eest.

Kui keegi tunnistatakse süüdlaseks tapmises (VNFSV KrK § 136) ja vägistamises (§ 153 lg. 1), siis määrab kohus vastavalt NSVL Ülemkohtu seletusele karistuse § 136 järgi, mis näeb ette kõige kõrgema sanktsiooni — kuni 10 aastat. Seejuures võib kohus, kuigi ta enne määras karistuse iga kuriteo eest üksikult (näiteks 8 aastat esimese ja 5 aastat teise eest), lõpptulemusena määrata, arvestades Ülemkohtu seletust, nii 9 kui ka 10 aastat. Kuid ta võib määrata ka 8 aastat, sest karistuse suurendamine kõige karmima sanktsiooni piirides on kohtu õiguseks, aga mitte kohuseks. Nii „Põhialused" kui ka NSVL Ülemkohtu seletus ei nõustu kuriteo

konkurentsi juhtudel karistuse määramise mehaanilise käsitlusega.

Seletuses on edasi näidatud, et konkurentsi puhul on kohtul karistuse määramisel õigus liita peakaristusega ükskõik millist lisakaristust, mis on ette nähtud konkurentsi kuuluvaid kuritegusid kvalifitseerivais teistes paragraafides.

Lõppeks määrab seletus, et konkurentsi reegleid tuleb kohaldada ainult neil juhtudel, kui „ühegi konkurentsi kuuluva kuriteo suhtes ei ole veel eraldi otsust tehtud ja kui kohus järelikult vaatab asja sisuliselt läbi kõigi kuritegude suhtes, mis konkurentsi kuuluvad".

Ei „Põhialused" ega eeltoodud seletus ei sisalda ühtegi juhist selle kohta, kuidas tuleb kohtul toimida juhtudel, kui ühe või mitme kuriteo suhtes on otsus juba tehtud ja pärast seda ilmneb, et süüdlane on pannud toime ühe või mitu kuritegu enne, kui tehti otsus juba läbiarutatud asjades. Seesuguseid juhtumeid käsitlevad vabariikide protsessuaalseadused. Nii sätib VNFSV KrPK § 465, et otsuse teeb see kohus, kes on teinud hilisema otsuse, kusjuures juhul, kui eelneva jõustunud otsusega oli määratud raskem karistus, loetakse hilisem otsus eelneva otsusega kaetuks. Tuleb tunnistada, et samasugust absorptsiooni korda tuleb kohaldada ka juhul, kui raskem karistus on tehtud hilisema otsusega.

VNFSV KrPK § 465 kõneleb jõustunud otsusest. Võib järeldada, et siis, kui eelnev otsus ei ole jõustunud, tuleb kohaldada KrK § 49 ettenähtud korda.

Liidu seadusandluses pole ette nähtud küsimust, kuidas tuleb kohtul toimida, kui süüdlane on toime pannud kuriteo siis, kui juba on asutud otsuse täitmisele, kuid karistus ei ole selle järgi veel täielikult ära kantud. Ukraina NSV KrK kirjutab ette määrata neil juhtudel karistus uue kuriteo eest iseseisvalt, kuid sellise arvestusega, et esimese kuriteo eest määratud karistuse kandmata osa ja karistus uue kuriteo eest ei ületaks kokku koodeksis antud kuriteo eest ettenähtud karistuse piiri (§ 45 lg. 2). Analoogiline säte leidub Valge-Vene NSV ja Gruusia NSV kriminaalkoodeksis. VNFSV ja Uzbeki NSV KrK ei sisalda selle küsimuse kohta ühtegi sätet. VNFSV Ülemkohus omistas seletusega 16. detsembrist 1933. a. kohtule õiguse liita uus karistus täielikult või osaliselt eelneva otsusega määratud karistusega või kohaldada uues asjas määratud karistust, arvates temasse sisse eelmise karistuse.

II. Kuritegude konkurentsist tuleb eristada juhtumeid, kus ühe kuriteona tuleb käsitada mitut tegu, millest igaüks üksikult võetuna moodustab kuriteo koosseisu. Siia kuuluvad nn. liit-, vältavad ja jätkuvad kuriteod.

Liitkuriteod on kuriteod, mis koosnevad tegudest, millest igaüks omaette nähakse kriminaalseaduses ette iseseisva kuriteona. Nii näiteks koosneb vägivallaga riisumine (VNFSV KrK § 165 lg. 2) kahest kuriteost — avalikust vargusest (§ 165 lg. 1) ja vägivallast isiku kallal (§ 146 või § 143). Massilised korratused tunnistatakse kvalifitseerituks, kui nendega kaasnevad rüüstamised, raudteede või muude liiklus- ja sidevahendite purustamised, tapmised, süütamised ja muud sarnased teod (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 16 lg. 1, VNFSV KrK § 59^2 lg. 1). Seesugustest korratustest osavõtnud isikud, sealhulgas ka need, kes ülalnimetatud üksikud kuriteod toime panid, kuuluvad vastutusele võtmisele § 59^2 lg. 1 järgi, aga mitte paragraafide järgi, mis ette näevad selliseid kuritegusid, nagu vara rikkumine või hävitamine, tapmine jms.

NSVL Ülemkohtu 23. pleenumi määrangu kohaselt 4. märtsist 1929. a. tunnistatakse vältavaks kuriteoks sellised, mida teostatakse pidevalt kestva aja jooksul, näiteks kelleltki ebaseaduslik vabaduse võtmine (VNFSV KrK § 147). Kuritegu on lõpetatud, kui kannatanult vabaduse võtmine süüdlase poolt on aset leidnud, kuid ta vältab niikaua, kuni see kuriteoline seisund ei ole lõpetatud. Vältava kuriteo näiteks on ka tegelikku sõjaväeteenistusse kutsumisest kõrvalehoidumine (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 18, VNFSV KrK § 59^4). Kuritegu vältab niikaua, kuni kõrvalehoiduja ei ilmu ise või ei tabata teda võimuorganite poolt.

Jätkuvad kuriteod on kuriteod, mis koosnevad kahest või rohkemast identsest kuriteolisest aktist, mis moodustavad ühe ning sama koosseisu ja on suunatud sama kuriteolise eesmärgi saavutamisele. Jätkuva kuriteo näidetena toob ülalnimetatud NSVL Ülemkohtu seletus raiskamise, mis on toime pandud usaldatud raha väikeste summade omastamisena pikema aja jooksul, ja kontrrevolutsioonilise sabotaaži, mis väljendub teatud kohuste korduvas täitmata jätmises või nende tahtlikus lohakas täitmises. Jätkuva kuriteo alguseks tuleb lugeda esimese teo, näiteks esimese raiskamise või sabotaažiakti toimepanemist, lõpuks — viimast kuriteolist akti.

Jätkuvat kuritegu käsitatakse ühe kuriteona, süüdlane vastutab ühe kuriteo, mitte aga kuritegude konkurentsi eest. Kuriteo ühtsuse tunnustamine sel juhul on fakti küsimus. Nii võib kuritegude konkurentsist kõnelda siis, kui üheliigilised kuriteolised aktid, näiteks usaldatud raha raiskamine, on üksteisest eraldatud väga suurte ajavahemikkudega. Isik, kes on raiskamise toime pannud küll lühikese aja jooksul, kuid mitmes asutises, vastutab kuritegude konkurentsi alusel.

§ 100. Kuritegude konkurentsi küsimus kodanlikus kriminaalõiguses.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks ei näe üldse ette ideaalkonkurentsi. Teooria ja praktika on arvamisel, et seda liiki konkurentsi puhul tuleb kohaldada seaduse seda paragraafi, mis näeb ette raskema karistuse. Revolutsioonieelne vene kriminaalseadusandlus ei sisaldanud ideaalkonkurentsi küsimuses ühtegi sätet. Suurem osa kodanlikke koodekseid näeb spetsiaalselt ette ideaalkonkurentsi juhtusid, määrates sel puhul kohaldamisele kõige raskemat karistust ettenägeva paragraafi.

Küsimuses, kuidas määrata karistust reaalkonkurentsi puhul, esineb kodanlikus kriminaalseadusandluses kolm süsteemi: absorptsiooni, kumulatsiooni ja asperatsiooni süsteem.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks peab üldreeglina kinni absorptsiooni süsteemist. Raskem raske kuriteo või kuriteo eest määratud karistus absorbeerib kergema raske kuriteo või kuriteo eest määratud karistuse. Absorptsiooni printsiipi ei rakendata lisakaristuste suhtes. Saksa 1871. a. kriminaalkoodeksis rakendatakse üldreeglina asperatsiooni printsiipi, s. o. kõige raskema karistuse suurendamist kuni maksimaalse piirini. 1845. a. Uloženije o nakazanijah pidas kinni absorptsiooni printsiibist, 1903. a. Ugolovnoje uloženije — absorptsiooni süsteemist kõige raskema karistuse fakultatiivse suurendamisega kuni seaduses selle karistusliigi suhtes ettenähtud ülempiirini, kusjuures kohus ei võinud ületada kõikide karistuste summat, mis oli määratud kõigi toimepandud kuritegude eest.

Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks katkestas karistuse määramise küsimuses kuritegude konkurentsi puhul järsult sidemed kodanliku seadusandluse traditsiooniliste süsteemidega. Põhiprintsiibiks on kumulatsiooni süsteem. Seal, kus karistuste iseloom liitmist ei võimalda, peab kohus määrama kvalitatiivselt raskema karistuse. Nii määratakse surmanuhtlus kahe kuriteo toimepanemise eest, millest kumbki toob kaasa eluaegse sunnitöö. Kaks sanktsiooni, millest igaüks sisaldab maksimaalse tähtaegse vabaduskaotuse (24 aastat), annavad eluaegse sunnitöö. Kui kuriteod toovad endaga tähtaegse vabaduskaotuse alla 24 aasta, siis määratakse üks karistus tähtajaga, mis võrdub kõigi nende karistuste summaga, mis oleks tulnud määrata üksikute kuritegude eest. See „summa" võib olla viis korda kõrgem kui üksiku kuriteo eest määratav kõige raskem karistus ja ulatub parandusmaja puhul 30 aastani ning aresti puhul 6 aastani. Lisakaristused mitte ainult liituvad peakaristustega, vaid summeeritakse, samuti õiguste kaotuse tähtajad.

Itaalia koodeks näeb erilise karistatavuse ette ka jätkuva kuriteo eest. Kuigi mitmesuguseid rikkumisi vaadeldakse ühtsa kuriteolise tegevusena, suurendatakse kõige raskema kuriteo eest ettenähtud karistust selle kolmekordse määrani.

§ 101. Karistuse kohaldamine kuritegude toimepanemise puhul teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena.

I. 1919. a. „Juhtivad põhimõtted" ja VNFSV 1922. a. KrK kirjutasid kohtule ette arvestada karistuse määramisel seda, kas kuritegu on toime pandud „professionaalse kurjategija (retsidivisti) poolt või esmakordselt". Kuid ei „Juhtivad põhimõtted" ega 1922. a. KrK ei andnud retsidiivi mõiste täpsemat määrangut.

„Põhialused" (§ 31 p. „g" 1929. a. redaktsioonis) ei tunne termineid „retsidivist" ja „professionaalne kurjategija". Nad vastastavad kuriteo teiskordse toimepanemise tema esmakordsele toime-

panemisele. Ühes sellega sisaldavad „Põhialused" väga põhimõttelise sätte: teiskordne toimepanemine on oluline ainult sel juhul, kui uus kuritegu on toime pandud enne tähtaegade möödumist, millega kustub karistatus, või enne aegumise lõppemist. Seega ei saa enam lugeda vastutust raskendavaks asjaoluks uue kuriteo toimepanemist pärast nimetatud tähtaegade lõppemist.

Osutades teiskordsele toimepanemisele kui süüd suurendavale asjaolule, sätivad „Põhialused" samas: „Kuid siinjuures on kohtul õigus, olenevalt esimese kuriteo iseloomust, mitte omistada sellele raskendavat tähendust".

„Põhialuste" säte on reprodutseeritud kõikide liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosas.

Samaliigilise kuriteo teiskordsest toimepanemisest kui kvalifitseerivast asjaolust kõneldakse peale selle reas eriosa paragraafides. Nii käsitleb VNFSV KrK teiskordset toimepanemist maksustamisele või arvestamisele kuuluvate esemete varjamise või nende koguse ebaõige näitamise puhul (§ 62 lg. 2), sõjaväeteenistuskohuslaste ja sõjaväelaste kohta seatud arvestuseeskirjade rikkumise puhul (§ 64 lg. 2), huligaansuse puhul (§ 74 lg. 2). Teiskordne toimepanemine kvalifitseerib vargust (§ 162 p. „b"), avalikku vargust (§ 165 lg. 2), röövimist (§ 167 lg. 2) ja teisi kuritegusid.

Teiskordsuse tunnustamiseks ei nõuta eelnevat süüdimõistmist ja karistuse kandmist.

Peale teiskordse toimepanemise mainitakse vabariikide koodeksite eriosas üksikuid kuritegusid kvalifitseeriva asjaoluna ka kuriteo korduvat toimepanemist. Nii loetakse VNFSV KrK-s kvalifitseerituks riiklikele ettevõtetele kuuluva vara korduv tahtlik rikkumine või hävitamine (§ 79 lg. 2), korduv altkäemaksu saamine (§ 117 lg. 2), korduv varguste toimepanemine (§ 162 p-d „v", „g", „d").

Korduvuse all tuleb mõista kuriteo toimepanemist mitte alla kolme korra, kusjuures ei nõuta eelnevat süüdimõistmist ja karistuse kandmist.

Üksikute kuritegude puhul käsitleb nõukogude kriminaalseadusandlus nende toimepanemist äritsemisena. See tunnus kas esineb kuriteo koosseisu hädavajaliku elemendina, näiteks rahamärkide võltsimine või võltsitud rahamärkide käibelelaskmine äritsemisena (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 22, VNSV KrK § 59[8]), või jälle kvalifitseerib põhikoosseisu, näiteks kodupuskari valmistamise ja hoidmise puhul (VNFSV KrK § 102 lg. 1), teadvalt varastatu ostmisel (§ 164 lg. 2), liigkasuvõtmisel (§ 173 lg. 2).

Seadus ei anna „äritsemise" mõiste määrangut. Võrreldes teda mõistetega „teiskordne" ja „korduv" võib järeldada, et äritsemisele on iseloomustav kuriteo toimepanemise esinemine süüdlase kindla pea- või olgugi kõrvalise tegevusalana, kuid sellisena, mis toob talle teatud sissetulekut. Kuritegude toimepanemine on süüdlasele mingisuguseks elukutseks. Äritsemise tunnustamiseks ei nõuta eelnevat karistatust — see tunnus võib olla kohtu poolt tuvastatud ka siis, kui süüdlane langeb kohtu alla esmakordselt.

Mõningail juhtudel, kui eriosas nähakse ette kuriteo teiskordne, korduv või äritsemisena toimepanemine, antakse kohtule õigus liita peakaristusega lisakaristus asumisele saatmisena kuni 5 aastani. Seda liiki juhud on täpselt ette nähtud VNFSV KrK §-s 36 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavates paragraafides.

Nõukogude kriminaalõigusele on võõras karistuse kohusliku raskendamise printsiip juhul, kui süüdlane on kuriteo toime pannud pärast teise kuriteo eest karistuse ärakandmist. Isegi mitmekordse karistatuse puhul ei ole kohus kohustatud, vaid ainult õigustatud selliste kuritegude eest nagu vargus määrama lisakaristuse asumisele saatmisena kuni 5 aastani.

II. Kodanlikkude seadusandluste retsidiivi käsitlevad sätted erinevad järsult nõukogude kriminaalõiguse omadest kuriteo toimepanemise kohta teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena.

Retsidiivi mõiste sisu on üksikuis seadusandlusis kaunis erinev. Mõned neist, nagu näiteks revolutsioonieelne vene seadusandlus, käsitasid retsidiivina kuriteo kordamist pärast karistuse kandmist. Teised, nagu näiteks Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks, ei nõua karistuse kandmist.

Sätted retsidiivi kohta sisalduvad koodeksite üldosas, välja arvatud Saksa 1871. a. koodeks (kuni 1933. a. seaduseni), mis nägi retsidiivi ette varguse, röövimise ja mõningate teiste kuritegude puhul.

Eristatakse üld- ja eriretsidiivi. Esimese all mõistetakse üldse uue kuriteo, eriretsidiivi all — identse või samaliigilise kuriteo toimepanemist. Retsidiivi esinemiseks nõutakse uue kuriteo toimepanemist teatud tähtaja jooksul pärast süüdimõistmist või karistuse kandmist.

Retsidiivi kohta käiv seadusandlus taotleb repressiooni kõvendamise eesmärki peamiselt varavastaste kuritegude ja esmajoones varguse puhul.

Seoses kuritegevuse, eriti professionaalse, järsu kasvamisega imperialismi-epohhil, tõsteti kodanliku kriminaalõiguse teooria antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna poolt üles tavaliste karistusvahendite puudulikkuse küsimus võitluses professionaalse ja harjumusliku kuritegevusega. Repressiooni kõvendamine retsidiivi puhul kulges imperialismi-epohhil nii „kindlustusvahendite" sisseseadmise kui ka karistuse kõvendamise joont mööda.

Kindlustusvahendeid käsitlevad seadusandlused kõvendavad samaaegselt karistusi nende juhtude jaoks, mis ei ole haaratud professionaalse või harjumusliku kuriteo mõistest. Tüüpiliseks on selles suhtes Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks. Juba esimene süüdimõistmine ükskõik millistes kuritegudes on seotud raskete tagajärgedega: kas või üksainus kord kunagi süüdi mõistetud isiku suhtes ei saa kohaldada tingimisi süüdimõistmist isegi pärast karistuse kustutamist; isik, kes on pärast esimest süüdimõistmist toime pannud ükskõik millise kuriteo,

loetakse retsidivistiks, ja karistus uue kuriteo eest suureneb ühe kuuendiku kuni poole võrra. Teise retsidiivi korral suureneb karistus uue kuriteo eest ühe kolmandiku kuni kahe kolmandiku võrra. Retsidiivi käsitlevaid sätteid täiendatakse sätetega professionaalsete, harjumuslikkude ning kalduvuslikkude kurjategijate kohta. Samale seisukohale asus ka Saksa 1933. a. seadus professionaalsete kurjategijate kohta.

XXIII peatükk.

TINGIMISI SÜÜDIMÕISTMINE. TINGIMISI VABASTAMINE.

§ 102. Tingimisi süüdimõistmine.

I. Nõukogude kohtud hakkasid juba kõige esimesist päevist peale pärast Suurt sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ulatuslikult kohaldama tingimisi süüdimõistmist. Seda rõhutatakse ka ÜK(b)P programmis. „Karistuse alal," öeldakse programmis, „... teostasid kohtud põhjaliku muutmise karistuses, kohaldades laiaulatuslikult tingimisi süüdimõistmist."

Termin „tingimisi süüdimõistmine" juurdus kindlalt nõukogude õiguses, kuigi ta ei ole päris täpne. Süüdimõistmine ise on tingimusteta. Tuvastades süüdluse ja määrates vastava karistuse, lükkab kohus selle karistuse täitmise tingimisi edasi.

„Juhtivad põhimõtted" pühendasid spetsiaalselt tingimisi süüdimõistmisele eri, VII jao (§ 26). Kuid tingimisi süüdimõistmine oli asetatud kaunis kitsastesse raamidesse. Ta oli lubatud ainult esmakordselt süüdimõistetud isikute suhtes, „eriti raskete asjaolude kokkusattumisel tema elus", tingimusel, et „süüdimõistetu ohtlikkus ühiselule ei nõua tema viivitamatut eraldamist". Tingimisi süüdimõistmist käsitati kohtu määrusena süüdimõistva otsuse mittetäitmise kohta kuni süüdimõistetu poolt identse või samaliigilise kuriteo toimepanemiseni. Sellise kuriteo kordumisel täideti esialgne otsus. „Juhtivad põhimõtted" ei näinud ette mingit katseaega.

VNFSV 1922. a. KrK säilitas põhimiselt tingimisi süüdimõistmise kohaldamise kitsendava iseloomu. Ühes sellega lisas ta, et seda kohaldatakse vabaduskaotuse mõistmise korral, sättis katseaja — kolmest kuni kümne aastani — ja keelas tingimisi süüdimõistmise, kui kohus pidas vajalikuks määrata süüalusele õiguste kaotus. Varalised lisakaristused kuulusid täitmisele, kuigi peakaristus oli määratud tingimisi. Tingimisi süüdimõistmise tühistamisel liitus esimene karistus teisega, kuid nii, et vabaduskaotuse tähtaeg kokku ei võinud ületada kümmet aastat.

Kehtiva nõukogude õiguse järgi („Põhialuste" §-d 36 ja 37, VNFSV KrK §-d 53 ja 54) tingimisi süüdimõistmine on kohtu määrus vabaduskaotust või sunduslikke töid mõistnud otsuse mittetäitmise kohta, tingimusel, et süüdimõistetu katseaja jooksul ei pane toime uut, vähemalt niisama rasket kuritegu.

„Põhialused" laiendasid tingimisi süüdimõistmise rakendamise võimalusi, lubades kohtul seda kohaldada, kuigi süüdlane ei pannud kuritegu toime esimest korda. Võivad esineda ka seesugused juhud, kus antud isiku poolt teist või isegi kolmandat korda kuriteo toimepanemine ei kõnele veel vajadusest rakendada tema suhtes vabaduskaotust või paranduslikke töid. Kui kohus veendub, et süüdimõistetu ühiskonnaohtlikkuse aste seda ei nõua, võib ta teha tingimisi süüdimõistmise määruse. Süüdlase ühiskonnaohtlikkus võib seisneda nii süüdlase isiklikes kui ka tema poolt toimepandud kuriteo omadustes.

Seadus seab tingimisi süüdimõistmise sõltuvusse mitte karistuse raskusest, millega seadus antud kuriteo eest ähvardab, vaid karistuse raskusest, mille kohus süüdlasele mõistab. Kohus ei või tingimisi mõista mingit teist karistust peale vabaduskaotuse ja paranduslike tööde.

„Põhialused" ei käsitle lisakaristuste küsimust, mis võivad kaasneda tingimisi määratud peakaristusele, ega piira tingimisi süüdimõistmise kohaldamist mingi tingimisi määratud karistuse raskusega.

VNFSV KrK (§ 53 märkus) nagu rida teisigi vabariiklikke kriminaalkoodekseid sätib, et vabaduskaotusega või paranduslike töödega lisakaristusena ühendatud rahaline sissenõudmine täidetakse üldistel alustel, olenemata sellest, et peakaristus on määratud tingimisi.

VNFSV KrK järgi ei ole tingimisi süüdimõistmine ühendatav samaaegse õiguste kaotuse kohaldamisega (§ 34).

„Põhialused" nõuavad lõpuks, et kohus määraks tingimisi süüdimõistmise otsust tehes katseaja. „Põhialuste" kohaselt võib selle tähtaeg olla ühest aastast kümne aastani. Selle sätte reprodutseerivad sõna-sõnalt VNFSV KrK ja suurem osa teiste vabariikide koodekseid. Ukraina ja Valge-Vene KrK konkretiseerisid neid tähtaegu: kui otsusega on määratud paranduslikud tööd või vabaduskaotus kuni ühe aastani, määratakse katseaeg ühest aastast kuni kolme aastani, vabaduskaotuse määramisel tähtajaga üle aasta — kolmest aastast kuni kümne aastani.

Liiduvabariigid ei kasutanud neile „Põhialustes" reserveeritud õigust määrata tingimisi süüdimõistmise kohaldamise tingimused.

Ainsaks põhjuseks tühistada tingimisi süüdimõistmist on süüdlase poolt katseaja kestel „uue, vähemalt niisama raske kuriteo" toimepanemine. Suurem osa liiduvabariikide kriminaalkoodekseid reprodutseerib „Põhialuste" formeli. Uzbeki NSV KrK kõneleb katseaja kestel „uue, vähemalt niisama raske või samaliigilise või identse kuriteo" mittetoimepanemisest.

Seadus ei määra, mida tuleb mõista vähemalt niisama raske kuriteo all. Kuriteo raskuse võivad määrata kas antud kuriteo eest seaduses ettenähtud sanktsiooni maksimum või kohtu poolt konkreetses asjas määratud karistus.

Vähemalt niisama raske kuriteo all tuleb mõista niisugust uut kuritegu, mille eest kohus mõistis vähemalt niisama raske karistuse kui see, mis määrati tingimisi süüdimõistmisel. Konkreetselt määratud karistuses väljendub kurjategija konkreetne süü ja sotsiaalne ohtlikkus nii esimese kui ka teise kuriteo puhul, ning arvestades mõlemat kuritegu võib kohus õigemini hinnata mõlema kuriteo puhul avaldunud kurjategija isiksust kui võrreldes paragraafide sanktsioone, mille alusel tingimisi süüdimõistetu oli kohtu all, uue kuriteo eest ettenähtud paragraafide sanktsioonidega.

Süüdlase poolt katseaja jooksul uue, vähemalt niisama raske kuriteo toimepanemise tagajärjed seisnevad järgnevas. Eelmine otsus ei tule sugugi mehaaniliselt täitmisele. Kohtust oleneb määrata süüdlasele karistus ainult uue kuriteo eest. Kohus võib uue karistusega täielikult või osaliselt ühendada ka vana karistuse, tingimusel, et karistus tervikuna ei ületaks karistusmäära maksimumi, s. t. kümmet aastat vabaduskaotust või ühte aastat parandusliikke töid.

Tingimisi süüdimõistetu poolt katseaja kestel vähemalt niisama raske kuriteo mittetoimepanemisel ei täideta otsust karistuse osas üldse ja tingimisi süüdimõistetut ei loeta karistatuks.

Nõukogude kriminaalõigus tunneb tingimisi süüdimõistmise eriliiki sõjaväelaste suhtes sõja ajal. NSVL KTK ja RKN 1928. a. 23. mai määrusega kehtestatud „Põhialuste" § 19^2 kohaselt võib otsuse teinud kohtu määrusega edasi lükata sõjaväelase sõja ajal ilma õiguste kaotuseta vabaduskaotusele mõistnud kohtuotsuse täitmist sõjategevuse lõpuni tingimusega, et süüdimõistetu saadetakse tegevväkke. Sõjaväelasi, kes tegevväe koosseisus on osutunud vapraiks NSV Liidu kaitsjaiks, võib vastava sõjaväeülemuse ettepanekul otsuse teinud kohtu määrusega mõistetud karistusest vabastada. Täieliku vabastamise asemel võib kohus karistuse asendada kergema karistusega.

Tingimisi süüdimõistmine õigustas ennast nõukogude kriminaalõiguses täielikult. Tingimisi süüdimõistmise laia kohaldamise võimalus vastab täielikult nõukogude kriminaalõiguse vaimule. Paljudele kuriteo toimepannud isikuile on väga tõsiseks karistuseks juba kohtualuste pingil viibimine, seda enam veel kohtu poolt süüdimõistva otsuse tegemine. Karistuse enese ärakandmine ei annaks real juhtudel süüdimõistetu ümberkasvatamise või hirmutamise mõttes midagi juurde. Kuid kohus ei või mitte alati arvestada spetsiaalpreventsiooni eesmärke. Tingimisi süüdimõistmist ei või nõukogude kohus kohaldada mitte kõigi kuritegude ja mitte kõigi kurjategijate suhtes. Igal juhul on ta lubamatu raske kuriteo toimepannud isikute suhtes.

II. K o d a n l i k e s m a i s hakati tingimisi süüdimõistmist esmakordselt kohaldama Inglismaal möödunud sajandi 40-ndaist aastaist alates enne selle igasugust seadusandlikku reguleerimist. Mõned kohtunikud, toetudes vanaaegsele nn. „üldõigusel" põhinevale „käenduse" instituudile, lükkasid karistuse kohaldamise edasi, kui süüdlane kohustus teatud aja jooksul korralikult käituma. Tunnistades antud isiku süüdlaseks, võis kohus seejuures karistuse enese määramise edasi lükata, olenevalt süüdlase edasisest käitumisest. See kohtupraktika tunnustati 1789. a. summaarse justiitsi seadusega. Peaaegu samaaegselt kehtestati 70-ndate aastate seadustega ühes USA osariigis (Massachusetts'is) nn. „katse süsteem", peamiselt alaealiste suhtes. Selle olemus seisnes selles, et kohus lükkas karistamise kohta otsuse tegemise edasi, andes süüdlase kohtu juures olevate eriliste hooldajate valve alla. Massachusettsi eeskujule järgnesid kiiresti ka teised USA osariigid. Ameerika praktika mõjul arenes ka inglise õigus, mis kaasajal reguleerib tingimisi süüdimõistmise küsimusi 1907. a. seadusega. I n g l i s e - a m e e r i k a süsteemi iseärasus seisneb selles, et edasi lükatakse mitte määratud karistus, vaid karistuse määramine ise, summaarse justiitsi kohtutes aga isegi süüdimõistva otsuse tegemine. Katsealuse võib seada erilise hooldaja järelevalve alla. Katseaeg ei ole reeglipäraselt eriti pikk: järelevalve kestab tavaliselt mõne kuu, harva aasta või rohkem. Tingimisi süüdimõistmine taotleb nii Inglismaal kui ka Ameerikas eesmärki hoida vanglaga tutvumast peamiselt võrdlemisi tähtsuseta raskusega kuriteo esmakordselt toimepannuid. USA-s kasutatakse seda instituuti kohtu poolt sageli, sest seal arvestati juba ammu. et hooldaja kulud on tunduvalt väiksemad kui süüdimõistetu vangis kinnipidamise kulud. Kuid reas osariikides muutub hooldaja järelevalve lihtsaks formaalsuseks ja katsealuse poolt hooldajale teatud tähtaegadel enese kohta kirjalikkude teadete saatmiseks.

Tingimisi süüdimõistmise sisseseadmine Lääne-Euroopa mandril toimus Inglise-Ameerika praktika mõjul. Selle instituudi teoreetiline põhistamine oli kodanluse liberaalse taktika väljenduseks. Tingimisi süüdimõistmise kohaldamine oli määratud „juhuslikkude kurjategijate" jaoks.

P r a n t s u s m a a l on tingimisi süüdimõistmine ette nähtud 1891. a. seadusega. Teda võib kohaldada, kui süüdlane ei olnud enne seda mõistetud vangi või veel raskema karistuse kandmisele. Tingimisi võib olla otsus, millega mõistetakse vangla (vanglas kinnipidamise miinimum — viis aastat) või rahatrahv. Seaduses on määratud viieaastane katseaeg. Kui süüdimõistetu selle tähtaja jooksul ei pane toime kuritegu, mille eest talle oleks määratud vangla või veel raskem karistus, siis loetakse otsus kustutatuks ja nagu mitte olemasolnuks. Tingimisi süüdimõistetu suhtes ei näe seadus ette mingit järelevalvet.

Prantsuse eeskujule järgnes veel enne esimest imperialistlikku maailmasõda rida Euroopa riike: Itaalia, Hispaania, mõned Šveitsi kantonid jt.

Jälgides prantsuse süsteemi seadis suurem osa Lääne-Euroopa maid sisse tingimisi süüdimõistmise. Ennesõjaaegsel S a k s a m a a l seisis valitsev bürokraatia üldse selle instituudi sisseseadmise vastu ja mõningais Saksa osariikides

oli kehtestatud ainult surrogaat tingimisi armuandmise näol. Kohtuministeeriumi suval võis otsuse täitmist edasi lükata tingimusel, et süüdimõistetu kaunis pika aja kestel hästi käituks. Õnnelikul juhul tühistati kohtuotsus „monarhi armuandmise" korras. Pärast maailmasõda reserveeriti tingimisi armuandmise õigus kohtule. Viimaseil aastail kitsendati tingimisi süüdimõistmise kohaldamist Saksamaal.

Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks lubab „tingimisi karistuse edasilükkamist" esmakordselt kuriteo toimepannud isiku suhtes ainult vabaduskaotusele mõistmise korral tähtajaga mitte üle ühe aasta.

Revolutsioonieelsel Venemaal tõsteti nõudmine tingimisi süüdimõistmise sisseseadmiseks juba möödunud sajandi 80-ndail aastail. Pärast 1905. a. revolutsiooni muutub see nõudmine laiade ühiskondlikkude ringide ühisvaraks ja isegi enamikus parempoolsete kodanlaste ja mõisnikkude parteide esindajaist koosnev III Riigiduuma oli sunnitud pärast kaheaastast arutamist tingimisi süüdimõistmise eelnõu vastu võtma. Kuid eelnõu sai Riiginõukogus otsustavate vastuvaidluste osaliseks ja kukkus läbi.

§ 103. Tingimisi enne tähtaega vabastamine [1].

Nõukogude kriminaalõigus tunneb tähtaegse karistuse kandmisest tingimisi enne tähtaega vabastamise kohaldamist.

VNFSV 1922. a. KrK reglementeeris üksikasjaliselt enne tähtaega tingimisi vabastamise. Enne tähtaega tingimisi vabastamist võis kohaldada isikute suhtes, kes kandsid vabaduskaotust või sunduslikke töid, kui nende juures „avaldus paranemine". Enne tähtaega vabastamine ei võinud toimuda enne poole karistuse tähtaja kandmist ja väljendus kas karistusest vabastamises või vabaduskaotuse asendamises sunduslike töödega. Vabastatu poolt kandmata karistuse aja jooksul uue identse või samaliigilise kuriteo toimepanemisel liitus karistuse kandmata osa karistusega uue kuriteo eest, kusjuures kandmisele kuuluv vabaduskaotuse üldtähtaeg ei võinud ületada kümmet aastat (§-d 52—55).

„Põhialused" reguleerivad enne tähtaega tingimisi vabastamise küsimust §-des 38 ja 39. § 38 kõlab viimases redaktsioonis (6. novembrist 1929. a.): „Isikute suhtes, kellele on mõistetud tähtajalised sotsiaalse kaitse vahendid ja kelle juures avaldub paranemine, võidakse kohaldada enne tähtaega tingimisi vabastamist pärast mitte alla ühe kolmandiku kohtu poolt määratud sotsiaalse kaitse vahendi tähtaja kandmist.

Enne tähtaega tingimisi vabastamine väljendub kas sotsiaalse kaitse vahendi edasisest kandmisest vabastamises või kohtu poolt määratud sotsiaalse kaitse vahendi asendamises kergema vahendiga.

Paranduslike tööde laagrites vabaduskaotust kandvatele kohal-

[1] Tingimisi enne tähtaega vabastamine on ära muudetud. Vt. VNFSV Kriminaalkoodeks muudatustega kuni 15. novembrini 1940. Ametlik tõlge. ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, Tallinn 1940, § 56.

datakse enne tähtaega tingimisi vabastamist süüdimõistetu antud laagri rajooni asumisele üleviimisena kandmata jäänud vabaduskaotuse tähtajaks.

Enne tähtaega tingimisi vabastamise kohaldamise kord määratakse NSV Liidu kohtuasutiste poolt süüdimõistetud isikute suhtes NSV Liidu seadusandlusega ja liiduvabariikide kohtuasutiste poolt süüdimõistetud isikute suhtes — liiduvabariikide seadusandlusega.

Paranduslike tööde laagrites vabaduskaotust kandvate isikute suhtes tingimisi vabastamise kord reguleeritakse nende laagrite seadusega."

§ 38 põhimised sätted on reprodutseeritud VNFSV KrK § 56 lõigetes 1—3 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragraafides.

„Põhialused" seavad enne tähtaega vabastamise tingimuseks mitte alla ühe kolmandiku karistuse kandmise. Liiduvabariikide seadusandlus on õigustatud seda miinimumi tõstma.

Nii sätib VNFSV KrPK §-s 458, et enne tähtaega tingimisi vabastamine võib toimuda vabaduskaotusele või paranduslikele töödele mõistetute suhtes mitte enne poole karistuse tähtaja kandmist, välja arvatud raske parandamatu haiguse või vaimuhaiguse juhud, mil enne tähtaega tingimisi vabastamist võib kohaldada ka enne karistuse poole tähtaja möödumist.

„Põhialused" ja selle järel ka vabariiklikud kriminaalkoodeksid seavad enne tähtaega vabastamise tingimuseks „paranemise avaldumise".

Enne tähtaega tingimisi vabastamine võib avalduda kas määratud karistusest vabastamises või raskema karistuse asendamises kergemaga, näiteks vabaduskaotuse asendamises paranduslike töödega. Peakaristusest vabastamine ei too iseenesest kaasa lisakaristusest vabastamist. NSVL Ülemkohus seletas 1936. a., et küsimuse kerkimisel, kas on vajadust ära võtta või lühendada õiguste kaotuse tähtaega, tuleb see iseseisvalt otsustada, olenemata enne tähtaega peakaristusest tingimisi vabastamise küsimusest.

Karistus loetakse kustunuks, kui enne tähtaega tingimisi vabastatu karistuse kandmata tähtaja jooksul ei pane toime uut, vähemalt niisama rasket kuritegu. Teisi lisatingimusi nõukogude kriminaalõigus ei sea. Mõistet „vähemalt niisama raske kuritegu" tuleb mõista samas mõttes, nagu see oli selgitatud ülal tingimisi süüdimõistmise küsimuse käsitlemisel.

Enne tähtaega vabastamine on tingimuslik. Kui enne tähtaega tingimisi vabastatu paneb karistuse kandmata tähtaja jooksul toime uue, vähemalt niisama raske kuriteo, siis liitub „Põhialuste" § 39 kohaselt karistuse kandmata osa uue kuriteo eest kohtu poolt määratud karistusega. Vabaduskaotuse üldtähtaeg ei tohi seejuures ületada kümmet aastat.

XXVI peatükk.

KARISTUSE MITTEKOHALDAMINE.

§ 104. Üldmõiste.

Teatavail tingimusil võib süüdimõistva otsusega määratud karistus täitmata jääda (tingimisi süüdimõistmine) või kuigi täidetakse, siis ei kanta seda täielikult (enne tähtaega vabastamine). Rööbiti sellega annab nõukogude kriminaalseadusandlus kohtule õiguse ning mõnikord asetab talle ka kohustuse karistuse määramisest üldse loobuda, vaatamata kurjategija kindlakstehtud süüdlusele. Karistuse määramist kõrvaldavate asjaolude hulka kuuluvad: aegumine ja sotsiaalpoliitilise olukorra muutumine või kurjategija ühiskonnaohtlikkuse puudumine.

Seoses karistust kõrvaldavate asjaoludega tuleb vaadelda nõukogude seadusandlust, mis käsitleb kandmata või osaliselt kantud karistuse kustutamist kui ka kuriteo eest süüdimõistmise kõigi tagajärgede kustumise tingimusi. Siit järeldub vajadus peatuda ka amnestial ja armuandmisel ning karistatuse kustumisel.

§ 105. Aegumine.

I. Aegumise puhul arvestab seadus juhtumeid, mil kuriteo toimepanemise või karistuse määramise hetkest on möödunud teatud, seaduses kindlaksmääratud tähtaeg, mille jooksul antud asjas ei olnud tehtud otsust või tehtud süüdimõistev otsus ei olnud täide viidud (VNFSV KrK § 14).

Nii eristab nõukogude kriminaalõigus kahte aegumise liiki: kriminaaljälitamise aegumine ja süüdimõistva otsuse täitmise aegumine.

Teine aegumise liik ei ole muidugi asjaoluks, mis kõrvaldaks karistuse määramise. Karistus on antud juhul määratud, ta jääb

ainult täitmata. Mõlemat liiki aegumise instituudi sisseseadmine nõukogude kriminaalõiguses põhineb ühesugusel kaalutlusel, ja nimelt mitteotstarbekusel kohaldada toimepanija suhtes karistust pärast teatud tähtaja möödumist kuriteo toimepanemisest.

Aegumise küsimus on tihedalt seotud täpsete tähtaegade sättimisega seaduses eneses, millede möödumisel ei või algatada kriminaaljälitamist ega täita tehtud süüdimõistvat otsust.

VNFSV 1922. a. KrK määras §-s 21, et karistust ei kohaldata, kui kuriteo toimepanemise ajast, mille eest seadus kõrgema karistusena näeb ette vabaduskaotuse üle ühe aasta, on möödunud mitte alla viie aasta või kui kergema kuriteo toimepanemise ajast on möödunud mitte alla kolme aasta. Aegumise kohaldamise tingimuseks oli, et selle aja jooksul ei olnud antud asjas menetlust ja et süüdlane ei pannud selle aja jooksul toime ühtegi teist kuritegu. Aegumise tähtajad kahekordistusid, kui kuriteo toimepannud isik end varjas või mõnel muul teel kohtust ja uurimisest kõrvale hoidus (§-d 21 ja 22). Nii nägi 1922. a. KrK ette ainult kriminaaljälitamise aegumise.

Kehtivas nõukogude seadusandluses on aegumise küsimus reguleeritud „Põhialuste" §-s 10 (1927. a. redaktsioonis). Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid (VNFSV KrK §-d 14 ja 15) reprodutseerivad täielikult selle „Põhialuste" sätte.

„Põhialused" tunnevad peale jälitamise aegumise ka süüdimõistva otsuse täitmise aegumist (karistuse aegumist). § 10 lg. 3 kohaselt „süüdimõistvat otsust ei täideta üldse, kui seda ei ole täide viidud kümne aasta jooksul, arvates otsuse tegemise päevast". Karistuse määral ei ole seejuures mingit tähtsust. Seadus ei sea mingeid aegumise kohaldamise tingimusi peale tähtaja.

Diferentseeruvad ainult kriminaaljälitamise aegumise tähtajad. „Põhialused" jagavad kuriteod kolme kategooriasse: kuritegude suhtes karistusega üle viie aasta vabaduskaotust (seega ka mahalaskmise karistusega) nähakse aegumisena ette 10 aastat (§ 10 p. „a"), karistuse ülemmäära puhul kuni viis aastat vabaduskaotust — 5 aastat (p. „b"), maksimumiga kuni üks aasta vabaduskaotust või kergema karistuse puhul — 3 aastat (p. „v").

Kõneldes karistusest peab seadus silmas antud kuriteo eest sanktsioonis ettenähtud karistuse kõrgemat piiri. Nii loetakse siis, kui kuritegu karistatakse vabaduskaotusega kuni 10 aastat, aegumist sellest tähtajast lähtudes. Alternatiivse sanktsiooni puhul arvestatakse raskemat liiki karistust.

„Põhialused" võimaldavad liiduvabariikidel punktides „b" ja „v" nimetatud juhtudel aegumise tähtaegu üksikute kuritegude suhtes lühendada (§ 10 märkus 1).

Mõned vabariiklikud kriminaalkoodeksid kasutasid seda õigust. Nii määrab Tadžiki NSV KrK kuritegude suhtes, mis toovad kaasa vabaduskaotusest kergema karistuse, aegumisena 2 aastat. VNFSV KrK (§ 14 märkus) ja teised vabariiklikud koodeksid näevad ette, et KrK-s kindlaksmääratud aegumistähtajad ei laiene tegudele, mida koodeksi kohaselt jälitatakse administratiivkorras, ja et administratiivkaristuste määramine võib toimuda ainult ühe kuu jooksul, arvates teo toimepanemise päevast.

„Põhialused" seavad kriminaaljälitamise aegumise kohaldamiseks kaks tingimust. Nimetatud tähtaegade kestel vastava asja suhtes: 1) ei tohi olla „mingisugust menetlust või uurimist" ja 2) süüdlase poolt ei tohi olla toime pandud „teist samaliigilist või vähemalt niisama rasket kuritegu".

Seaduse sätet — „ei tohi olla mingisugust menetlust või uurimist" — ei saa mõista täht-tähelt. Välja arvatud juhud, mil kannatanu ei teata kuriteost, algatatakse üldreeglina enam-vähem tõsise kuriteo puhul vastavate organite poolt alati menetlus, ja järelikult ei võiks aegumist kunagi kohaldada. Seadus ise ütleb, et „aegumine katkeb, kui kuriteo toimepannud isik vastava tähtaja jooksul ... end uurimise ja kohtu eest varjab". Järelikult tuleb „menetlust asja kohta" mõista selles mõttes, et teatud isik on süüdistatavana vastutusele võetud. Seesugune menetlus „katkestab" aegumise, kui kurjategija „end uurimise ja kohtu eest varjab". Süüdistatava mitteleidmise korral menetlus peatatakse (VNFSV KrPK §-d 202, 203). Aegumise tähtaegade arvamine algab neil juhtudel, nagu nimetab seadus, „peatatud menetluse uuendamise päevast".

Aegumine katkeb samuti teise samaliigilise või vähemalt niisama raske kuriteo toimepanemise puhul. Seaduse säte, et mitte iga kuriteo toimepanemine ei katkesta aegumist, on täiesti arusaadav. Kui keegi paneb toime tapmise ja sooritab siis selle kuriteo aegumisaja jooksul väikese varguse, siis ei iseloomusta uus kuritegu isikut eriti ohtlikuna, kes ei vääriks tema suhtes aegumise kohaldamist. Lugu on teine, kui kurjategija paneb toime teise tapmise või osutub pärast tapmist süüdlaseks raske kehavigastuse tekitamises jms. Mõiste „vähemalt niisama raske kuritegu" on selgitatud ülalpool.

Katkestatud aegumine algab uuesti teise kuriteo toimepanemise päevast.

Jälitamise aegumise üldreegleist teeb nõukogude kriminaalõigus erandi kontrrevolutsiooniliste kuritegude suhtes. Aegumise kohaldamine nende kuritegude suhtes jäetakse igal konkreetsel juhul kohtu suvaks. Kui aga kohus ei pea võimalikuks kohaldada aegumist, siis asendatakse mahalask-

mise määramisel viimane kohuslikult töötava rahva vaenlaseks kuulutamisega, ühes liiduvabariigi ja sellega ühtlasi NSVL kodakondsuse kaotamisega ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega, või vabaduskaotusega tähtajaga mitte alla kahe aasta (§ 10 märkus 2). Mitte ainult aegumise kohaldamise, vaid ka mahalaskmise asendamise küsimus (§ 10 märkus 3) jäetakse kohtu suvaks isikute suhtes, kes on kriminaalvastutusele võetud aktiivsete tegude ja aktiivse võitluse eest töölisklassi vastu tsaristliku korra ajal jne. (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 13, VNFSV KrK § 58^{13}).

Kuriteo mõiste käsitlemisel nõukogude kriminaalõiguses näidati „Põhialuste" § 34 lg. 2 ja „Kriminaalkohtupidamise aluste" § 6^{1} (VNFSV KrK § 8) ajalooline tekkimine ja anti nende nõukogude kriminaalõiguse põhimõtteliste sätete hinnang. Siin on vaja ainult osutada, et seesuguste sätete esinemine, mis täiesti puuduvad kodanlikus õiguses, kujutab kogu aegumise instituuti hoopis uues valguses. Karistuse kustumine aegumise tõttu on seotud kindlate, seaduses täpselt sätitud tähtaegadega. Kuid kohus ei ole seotud ühegi tähtajaga karistuse kohaldamisest loobumisel sellest tingitult, et muutunud sotsiaalpoliitilise olukorra tõttu lakkas isiku tegu olemast ühiskonnaohtlik, või seetõttu, et isik ise muutus niivõrd, et lakkas olemast ühiskonnaohtlik.

Nii täiendavad „Põhialuste" § 34 lg. 2 ja „Kriminaalkohtupidamise aluste" § 6^{1} oluliselt aegumist käsitlevaid eeskirju.

II. Kodanlik õigus tunneb nii kriminaaljälitamise aegumist kui ka süüdimõistva otsuse täitmise aegumist. Prantsuse seadusandluses reguleeritakse aegumise küsimusi kriminaalprotsessi koodeksis. Kriminaaljälitamise aegumise jaoks on ette nähtud lühemad tähtajad kui teist liiki aegumise jaoks. Teooria seletab seda sätet sellega, et kohtuliku arutuse puudumisel on kuritegu endale tõmmanud ühiskonna väiksema tähelepanu. Seadus näeb ette järgmised jälitamise aegumise tähtajad: raskete kuritegude jaoks — 10 aastat, kuritegude jaoks — 5 aastat ja üleastumiste jaoks — 1 aasta. Karistuse aegumiseks on määratud vastavalt: 20, 5 ja 2 aastat. Karistuse aegumise määramisel ei arvestata mitte seaduse sanktsiooni, vaid kohtu poolt määratud karistust. 1871. a. Saksa koodeksis on jälitamise ja karistuse aegumise jaoks ette nähtud diferentseeritumad tähtajad. Nii ei ole jälitamise aegumine raskete kuritegude puhul ühtlane nagu Prantsusmaal, vaid määratakse kindlaks 20, 15 ja 10 aastale, olenevalt seaduses ühe või teise kuriteo eest ettenähtud karistuse raskusest. Karistuse aegumise maksimaalne tähtaeg on määratud 30-le aastale kuritegude suhtes, mis on karistatavad surmanuhtlusega või eluaegse sunnitööga või kindlusvangistusega. Inglismaal võib kriminaaljälitamist algatada erandina mõne kuriteo suhtes ainult enne teatud tähtaja möödumist. Nii peab riigireetmise asjades (peale rünnete kuninga elule) süüdistusakt kinnitatud olema enne kolme aasta möödumist, arvates kuriteo toimepanemise ajast. Summaarses korras jälitatavate kuritegude puhul peab süüdistus olema kohtule esitatud 6 kuu jooksul kuriteo toimepanemise päevast arvates. Üldreeglina aga inglise õigus aegumist ei tunne. 1845. a. Uloženije o nakazanijah tundis ainult jälitamise aegumist. Aegumise kehte alt kõrvaldati riiklikud kuriteod ja isatapmine. 20 aasta möödumisel asendati surmanuhtlus ja sunnitöö sundasumisega. Teiste kuritegude suhtes

olid aegumise tähtajad 10 aastast kuni 6 kuuni. 1903. a. Ugolovnoje uloženije nägi ette kolm aegumise liiki: a) jälitamise aegumine, b) süüdimõistmise aegumine ja v) karistuse aegumine. Jälitamise aegumiseks olid ette nähtud tähtajad 15 aastast kuni 1 aastani. Süüdimõistmise ja karistuse aegumisel kahekordistusid tähtajad. Aegumine kõrvaldati rünnete asjus valitseva keisri, keisrinna ja troonipärija elule, tervisele ja puutumatusele. Neil juhtudel asendati 15 aasta möödumisel surmanuhtlus ja sunnitöö sundasumisega.

§ 106. Amnestia ja armuandmine.

Kohtu poolt määratud karistust võivad tühistada või kergendada ainult nõukogude võimu kõrgemad organid. See võib aset leida üksiku süüdimõistetu suhtes, ja siis kõneleme armuandmisest, või ulatuda määramatule süüdimõistetute hulgale. Teisel juhul kõneleme amnestiast.

Vastavalt NSVL Konstitutsiooni §-le 14 punkt „č" kuulub NSVL võimkonda tema kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite näol üleliiduliste amnestiaaktide andmine. Armuandmise õigust teostab NSVL Ülemnõukogu Presiidium (§ 49 p. „ž"). Liiduvabariikide ülemnõukogud kasutavad amnestia ja armuandmise õigust liiduvabariikide kohtuorganite poolt süüdimõistetud kodanikkude suhtes (§ 59 ja § 60 p. „g").

Üldreeglina võib armuandmine toimuda iga kurjategija suhtes, kes on süüdi mõistetud ükskõik millise kuriteo eest. Erandina keelab seadus edaspidi armuandmise kohaldamise teatud kuritegude suhtes. Nii keelas 1932. a. 7. augusti seadus amnestia (armuandmise) kohaldamise selle seaduse alusel süüdimõistetud isikute suhtes, 1934. a. 1. detsembri seadus määras, et terroristlike aktide asjus ei võimaldata armuandmise palvete esitamist.

Armuandmine võib avalduda kohtu poolt määratud karistuse kergendamises, näiteks mahalaskmise asendamises vabaduskaotusega, karistuse tähtaja lühendamises või karistusest ja isegi tema tagajärgedest — karistatusest — täielikus vabastamises.

Amnestiat rakendati nõukogude võimu poolt kaunis sageli. Suuremalt osalt anti seda Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva või teiste mälestusväärsete sündmuste auks, näiteks NSVL loomise tähistamiseks, nõukogude võimu kümneaastase, Punaarmee kahekümneaastase kestuse tähistamiseks. Amnestia avaldub karistusest vabastamises, kui see ei ületa amnestias määratud tähtaega, või pikemate karistustähtaegade lühendamises.

Nii vabastati Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva puhul antud amnestiaga karistusest kõik tähtajaga kuni kuueks kuuks vabaduskaotusele mõistetud isikud, töötava rahva hulgast aga kuni ühe aastani vabaduskaotusele mõistetud isikud. Pikemateks tähtaegadeks süüdimõistetud töötava

rahva hulka kuuluvad isikud kuulusid vabastamisele poole karistustähtaja kandmisel. Real juhtudel määratakse amnestiaaktides enestes, et amnestia ei laiene mõningaile süüdimõistetute kategooriatele, näiteks kontrrevolutsiooniliste kuritegude või omakasu ajedel toimepandud ametialaste kuritegude eest süüdimõistetuile jms.

Võimule sammuva kodanluse ideoloogid olid armuandmise õiguse vastu teravalt meelestatud selle õiguse kuritarvitamise tõttu vana režiimi juures. Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeks keelas kategooriliselt armuandmise aktide andmise, olgugi karistuse kergendamiseks. Napoleoni ajal ennistati see õigus. Prantsusmaal kuulub käesoleval ajal armuandmise õigus vabariigi presidendile. Amnestia kui üldtähendusega akt antakse seadusandlikus korras. Nii armuandmise õigus kui ka amnestia on tuntud ka teistes kodanlikes riikides.

§ 107. Karistatuse kustumine.

I. Süüdlane võib karistuse ära kanda, kohus võib, tunnistades ta süüdi, tema karistusest vabastada, kuid ikka loetakse antud isik „karistatuks". Karistatuse kustutamise, tema kustumise küsimus lahendati esmakordselt VNFSV 1925. a. 9. veebruari seaduses. Tingimisi süüdimõistetu poolt katseaja jooksul kuriteo mittetoimepanemise korral tunnistati kohtuotsus jõu kaotanuks ja tingimisi süüdimõistetu mittekaristatuks. Peale selle tunnistati mittekaristatuks ka vabaduskaotusega tähtajaga mitte üle kuue kuu või mõne teise kergema karistusega karistatud isik, kui ta kolme aasta jooksul, arvates otsuse jõustumise päevast, ei pane toime mõnda muud kuritegu, ja vabaduskaotusega tähtajaga üle kuue kuu, kuid mitte üle kolme aasta karistatud isik, kui ta kuue aasta jooksul toime ei pane kuritegu.

Sellist põhimõttelist küsimust nagu karistatuse küsimus tuli lahendada vaid üleliidulises korras, mida tehtigi 1927. aastal. NSVL KTK 1927. a. 25. veebruari määrusega täiendati „Põhialuseid" §-ga 10^1. Vastavalt sellele paragraafile tunnistatakse karistamatuks: a) kohtulikult õigeksmõistetud isikud, b) tingimisi süüdimõistetud isikud, kes kohtu poolt määratud katseaja jooksul ei pannud toime uut kuritegu, ja v) isikud, kellele oli mõistetud vabaduskaotus tähtajaga mitte üle kuue kuu või iga teine kergem karistus ja kes kolme aasta jooksul, arvates karistuse kandmise päevast, ei pannud toime uut kuritegu, ning isikud, kellele oli mõistetud vabaduskaotus tähtajaga üle kuue kuu, kuid mitte üle kolme aasta, kui nad kuue aasta jooksul ei pannud toime uut kuritegu.

Tähtajaga üle kolme aasta vabaduskaotusele mõistetud isikute karistatus võib kustuda vaid amnestia või armuandmise korras.

„Põhialuste § 10^1 p. „b" ja p. „v" võrdlemisest nähtub, et karistatuse kustumine saabub tingimisi süüdimõistmise korral kii-

remini kui juhtudel, mil karistus kantakse. Nii võib tingimisi kaheks aastaks vabaduskaotusele katseajaga kolm aastat süüdimõistetu suhtes karistatuse kustumine saabuda kolme aasta pärast, kuna üheks aastaks vabaduskaotusele mõistetud ja karistuse kandnud isiku suhtes võib karistatuse kustumine saabuda alles kuue aasta möödumisel, arvates karistuse kandmise päevast. Karistatuse kustumise privilegeeritud eeldustega tõstab seadus tingimisi süüdimõistmise instituudi väärtust. Liidu seadusandlus nõuab karistatuse kustumiseks, et süüdimõistetu teatud tähtaja jooksul ei paneks toime uut kuritegu. VNFSV KrK (§ 55) ja Tadžiki NSV KrK (§ 49) nõuavad karistatuse kustumiseks uue, vähemalt niisama raske kuriteo mittetoimepanemist. Selline tingimuste pehmendamine on vastuolus liidu seadusega.

Kohtupraktikas üleskerkinud küsimus selle kohta, millisest tähtajast hakkab lugema karistatuse kustumine, on selgitatud NSVL Ülemkohtu poolt 1929. a. Lähtudes sellest, et seadus kõneleb „kantud" karistusest, näitas Ülemkohus, et seadus peab silmas tegelikult kantud karistust, mitte aga esialgselt kohtu poolt määratud karistust. Enne tähtaega tingimisi vabastamise korral, mis seisneb kas määratud karistuse kandmisest vabastamises või selle asendamises kergemaga (vabaduskaotuse asendamises paranduslikkude töödega), tuleb arvata karistatust kustutavaid tähtaegu enne tähtaega vabastamise päevast või kergema karistuse kandmise päevast. Ülemkohus näitas edasi, et samal alusel tuleb arvata karistatuse kustumise tähtaegu ka amnestia korral. Arvesse tuleb võtta seda karistusmäära, mis on arvestatud lõpptulemusena pärast karistustähtaja lühendamist amnestiaga.

Ühegi tähtajaga pole seotud karistatuse kustumine (kustutamine) armuandmise või amnestia puhul. Nii kustutab Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva tähistamise amnestia karistatuse töötava rahva hulka kuuluvate isikute suhtes, kes on esmakordselt süüdi mõistetud ja amnestiaakti andmise päevaks peakaristuse kandnud, või enne tähtaega vabastatud, või tingimisi süüdi mõistetud, või mõistetud paranduslikele töödele. NSVL KTK ja RKN määrusega 29. juulist 1935. a. „Kolhoosnikute karistatuse kustutamisest" on kustutatud kolhoosnikute karistatus, kellele on mõistetud vabaduskaotus tähtajaga mitte üle 5 aasta või muud kergemad karistused ja kes enne selle määruse andmist on neile määratud karistuse kandnud või enne tähtaega vabastatud.

Karistatuse kustumise küsimusega tuleb kokku puutuda isiklikkude ankeetide täitmisel. Karistatuse kustumise või kustutamise mõte seisneb selles, et inimest ei loeta juriidiliselt karista-

tuks. Seadus („Põhialuste" § 10^1) ei jäta mingit kahtlust, et teatud tingimuste täitmisel saabub karistatuse kustumine automaatselt. Seadus ei näe ette lisatingimusena teatise saamist karistatuse kustumise kohta. NSVL KohtuRK käskkiri 1937. a. nr. 34 näitas, et isikud, kes on „Põhialuste" § 10^1 alusel tunnistatud karistatust mitteomavaks, samuti isikud, kelle karistatus on kustutatud armuandmise või amnestia korras, omavad õigust vastata ankeetides eelmise karistatuse kohta „ei ole karistatud". Nimetatud isikuid ei saa sellise vastuse andmise eest mingisugusele vastutusele võtta.

II. Kodanlikus õiguses on karistatuse kustumise instituut tuntud rehabilitatsiooni nime all. Armuandmise õiguse tagasilükanud Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeksisse võeti sisse rehabilitatsioon. Õiguste ennistamist võis saada 10 aastat pärast vabaduskaotusena mõistetud karistuse kandmist. Kui kommuuni generaalnõukogu liikmete enamik oli kinnisel hääletusel „atestatsiooni" andmise poolt, siis läksid kommuuni esindajad koos rehabiliteeritavaga kohtusse, kus kohtu esimees, pöördudes rehabiliteeritava poole, kuulutas pärast süüdimõistva otsuse ettelugemist: „Atestatsiooni ja meie palve kohaselt kustutavad seadus ja kohus teie kuriteo märgi." Tolle aja keeles nimetati seda tseremooniat „tsiviilseks ristimiseks". 1808. a. kriminaalprotsessi koodeksis nähti rehabilitatsiooni instituut ette täidesaatva võimu aktina. Oluliselt muudeti instituuti 1885. a. seadusega. Kuni selleni andis kohus ainult oma seisukoha süüdimõistetu palve suhtes, rehabilitasioon ise aga olenes täidesaatva võimu peast. 1885. a. seadusc alusel otsustatakse rehabilitatsioon kohtu enda poolt. Rehabilitatsiooni tingimused on — 5 aasta möödumine kriminaalkaristuste kandmisest või neist vabastamisest, 3 aasta möödumine paranduslikest karistusist. Retsidivistide suhtes kahekordistati tähtajad.

Vene revolutsioonieelne õigus ei tundnud rehabilitatsiooni kuni Ugolovnoje uloženije'ni. Õiguste ennistamine oli võimalik ainult „monarhi armuandmise" korras. 1903. a. Uloženije koostajad nägid ette õiguste ennistamise „kohtu kaudu", tähtaegade möödumisel: sunnitööle või sundasumisele mõistetute suhtes — 10 aastat pärast asumiselt vabanemist, parandusmajja mõistetute suhtes 10 ja vangi mõistetute suhtes 5 aastat pärast kinnipidamisest vabanemist. Seejuures tuleb tähendada, et „kodanikuõigused" üldse ei allunud ennistamisele.

Lühendid.

KK — Keskkomitee.
KrK — Kriminaalkoodeks.
KrKK — Kriminaalkassatsiooni Kolleegium.
KrPK — Kriminaalprotsessi koodeks.
KTK — Kesktäitevkomitee.
LSKK — NSV Liidu Tööliste ja Talupoegade Valitsuse Seaduste ja Korralduste Kogu.
MSL — Mere-sõjalaevastik.
OGPU — Objedenennoje Gossudarstvennoje Polititšeskoje Upravlenije (Ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus).
PTK — Paranduslikkude tööde koodeks.
RK — Rahvakomissariaat.
RKKA — Rabotše-Krestjanskaja Krasnaja Armija, vt. TTPA.
RKN — Rahvakomissaride Nõukogu.
RSFSR — Rossiiskaja Sovetskaja Federativnaja Sotsialistitšeskaja Respublika, vt. VNFSV.
SKK — vt. VSKK.
S.-R. Partei — Sotsialistide-revolutsionääride partei.
SSSR — Sojuz Sovetskih Sotsialistitšeskih Respublik (= NSVL).
TTPA — Tööliste ja Talupoegade Punaarmee.
UNSV — Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
VKTK — Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.
VNFSV — Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.
VSDT Partei — Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei.
VSKK — VNFSV Tööliste ja Talupoegade Valitsuse Seaduste ja Korralduste Kogu.
ÜAÜKN — Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu.
ÜK(b)P — Üleliiduline Kommunistlik (bolševikkude) Partei.

Kirjanduse loetelu

tsiteerimisel tarvitatud lühenditega.

„Bolševik" 1932, nr. 8 = „Большевик" 1932 г., № 8.
Engels, Anti-Dühring = Энгельс, Анти-Дюринг.
Engels, Eessõna Marxi raamatule „Kodusõda Prantsusmaal" = Энгельс, Предисловие к книге Маркса „Гражданская война во Франции", 1934 г.
Engels, Ludwig Feuerbach = Энгельс, Людвиг Фейербах, 1931 г.
Engels, Talurahva sõda Saksamaal = Энгельс, Крестьянская война в Германии, 1931 г.
Hegel, Teoste kogu = Гегель, Собрание сочинений.
Hegel, Õiguse filosoofia = Гегель, Философия права, Сочинения, 1934 г.
Koguteos = „К изучению истории", Сборник, 1937 г.
Lenin ja Stalin = Ленин и Сталин, Избранные произведения, 1917 г. Партиздат, 1937 г.
„Lenin ja Stalin" = „Ленин и Сталин", Сборник.
VIII Leninski sbornik = VIII Ленинский сборник.
Lenin, Teosed = Ленин, Сочинения.
Liszt = Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 1927.
Marx ja Engels, Saksa ideoloogia = Маркс и Энгельс, Немецкая идеология, 1935 г.
Marx ja Engels, Teosed = Маркс и Энгельс, Сочинения.
Marx ja Engels, Tööliskласsi olukord Inglismaal = Маркс и Энгельс, Положение рабочего класса в Англии. Соч., т. III.
Marx, Kodusõda Prantsusmaal = Маркс, Гражданская война во Франции, 1934 г.
Marx, Valitud teosed = К. Маркс, Изб. сочинения, т. II.
Molotov, Kolmas viisaastak = Молотов, Третий пятилетний план развития народного хозяйства СССР. Госполитиздат, 1939 г.
Pariisi Kommuuni protokollid = Протоколы Парижской Коммуны.
Radištšev = Радищев, Полное собр. соч.
Stalin, Aruanne XIV kongr., „Lenin ja Stalin", III k. = Сталин, Политический отчет ЦК XIV с'езду ВКП(б), сб. „Ленин и Сталин", 1936, т. III.
Stalin, Aruanne XVIII kongressil = Сталин, Отчетный доклад на XVIII с'езде партии о работе ЦК ВКП(б). Госполитиздат, 1939 г.
Stalin, Kirov, Ždanov = Сталин, Киров, Жданов, Замечания о конспекте учебника новой истории в сборнике „К изучению истории", 1937 г.
Stalin, Konstitutsiooni projektist = Сталин, Доклад о проекте Конституции СССР. Партиздат, 1936 г.
Stalin, Kõnelus E. Ludwig'iga, „Lenin ja Stalin", III = Сталин, Беседа с немецким писателем Эмилем Людвигом, Сборник „Ленин и Сталин", 1936 г., т. III.
Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr. = Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 10, ТИПЛ.
Stalin, Maj. olukorrast, „Lenin ja Stalin" = Сталин, О хозяйственном положение Советского Союза. Сб. „Ленин и Сталин". Партиздат, 1936 г.

Stalin, Puudustest = Сталин, О недостатках партийной работы и о мерах ликвидации троцкистских и иных двуришников. Партиздат, 1938 г.
Šestakov = Краткий курс истории СССР, под редакцией Шестакова, 1937 г.
Žižilenko = А. Жижиленко, Наказание, 1914 г.
Tagantsev = Таганцев, Лекции по уголовному праву, Общая часть, вып. IV, 1892 г.
VNFSV Kriminaalkoodeks muudatustega kuni 15. novembrini 1940. Ametlik tõlge. ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, Tallinn 1940.
ÜK(b)P ajaloo lühikursus = Краткий курс истории ВКП(б). (Paginatsioon eestikeelse väljaande järgi.)

Sisukord.

SISSEJUHATUS.

Lk.

§ 1. Kriminaalõigusteaduse objekt ja süsteem 5
§ 2. Sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa kursuse süsteem 14

ESIMENE OSA. KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU.

A. EKSPLUATAATORLIKE RIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

I ptk. Orjapidamisriikide kriminaalõigus.

§ 3. Kriminaalõiguse tekkimine 17
§ 4. Orjapidamisriikide kriminaalõiguse iseärasused 18
§ 5. Üksikute orjapidamisriikide kriminaalõigus 20

II ptk. Feodaalriikide kriminaalõigus.

§ 6. Feodaalriikide kriminaalõiguse iseärasused 24
§ 7. Varase feodalismi kriminaalõigus 25
§ 8. Arenenud feodalismi kriminaalõigus 26
§ 9. Kapitali esialgse kuhjumise ja feodaalse korra lagunemise perioodi kriminaalõigus 29

III ptk. Kodanlike riikide kriminaalõigus.

§ 10. Kapitalismi võidu ja kindlustumise perioodi kriminaalõigus . . . 32
§ 11. Kapitalismi languse ja „vaba" kapitalismi imperialismiks ümberkujunemise perioodi kriminaalõigus 37
§ 12. Pärastsõjaaegse kapitalismi perioodi kriminaalseadusandlus . . . 44

IV ptk. Ennerevolutsiooniaegse Venemaa kriminaalõiguse ajalugu.

§ 13. Venemaa vanimad õigusallikad 45
§ 14. Rahvusliku Suur-Vene riigi kujunemise ja kindlustamise perioodi õigusallikad 48
§ 15. Peeter I kriminaalseadusandlus 54
§ 16. Katariina „Nakaz". Katariina II seadusandlus 57
§ 17. 1832. a. Svod zakonov ja 1845. ja 1885. a. Uloženije o nakazanijah 58
§ 18. 1903. a. Ugolovnoje uloženije 61
§ 19. Ajutise Valitsuse kriminaalseadusandlus 63

V ptk. Kriminaalõiguslike õpetuste ajalugu.

§ 20. Klassikaline koolkond 65
§ 21. Antropoloogiline koolkond 82

Lk.
§ 22. Sotsioloogiline koolkond 84
§ 23. Kriminaalõiguse kodanlikud teooriad pärastsõjaaegse kapitalismi perioodil 89

B. SOTSIALISTLIK KRIMINAALÕIGUS.

VI ptk. **Pariisi Kommuuni kriminaalõigus 1871. a.**
§ 24. Pariisi Kommuuni kriminaalõiguse põhijooned 91

VII ptk. **Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu põhietapid.**
§ 25. Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu ajaloo periodiseerimine 95
§ 26. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood . . 98
§ 27. Välismaise interventsiooni ja kodusõja periood 105
§ 28. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood 115
§ 29. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood 123
§ 30. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood 126
§ 31. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood 133

TEINE OSA. ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

VIII ptk. **Üldine õpetus kriminaalseadusest.**
§ 32. Nõukogude kriminaalseadus ja sotsialistlik õigustunne 137
§ 33. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandlus 140
§ 34. Kriminaalkoodeksite ehitus ja nende paragraafide struktuur . . . 145

IX ptk. **Kriminaalseaduse ajaline ja ruumiline kehtivus.**
§ 35. Kriminaalseaduse ajaline kehtivus 150
§ 36. Kriminaalseaduse ruumiline kehtivus 153
§ 37. Kodanlikud teooriad ja seadusandlus kriminaalseaduse ruumilise kehtivuse küsimuses 158

X ptk. **Kriminaalseaduse tõlgendamine.**
§ 38. Kriminaalseaduse tõlgendamise tähtsus 161
§ 39. Kriminaalseaduse tõlgendamise liigid 163
§ 40. Kriminaalseaduse teadusliku tõlgendamise võtted 164

KOLMAS OSA. ÕPETUS KURITEOST.

XI ptk. **Üldine õpetus kuriteost.**
§ 41. Kuriteo klassiloomus 167
§ 42. Kuriteo määrang 170
§ 43. Analoogia 174
§ 44. Kuriteo klassifitseerimine 175
§ 45. Kuriteo koosseis 177

XII ptk. **Kuriteo objekt.**
§ 46. Kuriteo objekti mõiste 179
§ 47. Kuriteo objekti kodanlikud teooriad 182

XIII ptk. **Kuriteo koosseisu objektiivne külg.**

Lk.

§ 48. Kuriteolise teo ühiskonnaohtlikkus ja õigusvastasus 183
§ 49. Kuriteoline tegu ja tegevusetus 184
§ 50. Kausaalne seos 186

XIV ptk. **Kuriteo subjekt.**

§ 51. Kuriteo subjekti mõiste 192
§ 52. Süüdimatus 194
§ 53. Alaealisus 197
§ 54. Kuriteo erisubjektid 200

XV ptk. **Kuriteo koosseisu subjektiivne külg.**

§ 55. Süü kriminaalvastutuse tingimusena 202
§ 56. Süüdluse vormid 208
§ 57. Eksituse mõju süüdluse vormile 215
§ 58. Süüdluse vormid ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses . . . 219

XVI ptk. **Teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud.**

§ 59. Hädakaitse 221
§ 60. Hädakaitse ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses 227
§ 61. Hädaseisund 229
§ 62. Hädaseisund ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses 232
§ 63. Teised teo ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud 233

XVII ptk. **Kuriteolise tegevuse arengu staadiumid.**

§ 64. Kuriteolise tegevuse arengu staadiumi mõiste 237
§ 65. Tahtluse avaldumine 240
§ 66. Ettevalmistus ja katse 241
§ 67. Vabatahtlik loobumine 243
§ 68. Kõlbmatu katse 245
§ 69. Kuriteolise tegevuse arengu staadiumid ekspluataatorlike maade kriminaalõiguses 246

XVIII ptk. **Osavõtt.**

§ 70. Osavõtu mõiste 249
§ 71. Osaliste liigid 252
§ 72. Soodustamine 261
§ 73. Osavõtt ekspluataatorlike riikide kriminaalõiguses 263

NELJAS OSA. ÕPETUS KARISTUSEST.

XIX ptk. **Üldine õpetus karistusest.**

§ 74. Karistuse mõiste 268
§ 75. Karistuse ülesanded NSVL-s 270
§ 76. Karistused ja sotsiaalse kaitse vahendid 273
§ 77. Karistuse individualiseerimine 275
§ 78. Karistus kodanlikus kriminaalõiguses 276

XX ptk. **Karistuste süsteem ja liigid.**

§ 79. Karistuse süsteem 282
§ 80. Mahalaskmine 285
§ 81. Töötava rahva vaenlaseks ja väljaspool seadust olevaks kuulutamine 289

Lk.
§ 82. Vabaduse kaotus 291
§ 83. Asumisele saatmine 295
§ 84. Väljasaatmine 299
§ 85. Paranduslikud tööd 300
§ 86. Õiguste kaotus 304
§ 87. Ametist vallandamine, keeld ametikohal teenida või tegevus- või tööndusalal tegutseda 306
§ 88. Vara konfiskeerimine 307
§ 89. Rahatrahv 308
§ 90. Tekitatud kahju heastamise kohustus 310
§ 91. Ühiskondlik laitus. Hoiatus 311
§ 92. Kodanlike kriminaalkoodeksite karistused, mis on tundmatud sotsialistlikule seadusandlusele 311

XXI ptk. **Meditsiinilise ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid.**

§ 93. Üldmõiste 312
§ 94. Meditsiinilise iseloomuga vahendid 312
§ 95. Meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid 313

XXII ptk. **Karistuse määramine.**

§ 96. Karistuse määramise üldreeglid 314
§ 97. Süüd raskendavad või kergendavad asjaolud 317
§ 98. Karistuse määramise üldreeglid kodanlikus kriminaalõiguses . . 321
§ 99. Karistuse määramine kuritegude konkurentsi puhul 323
§ 100. Kuritegude konkurentsi küsimus kodanlikus kriminaalõiguses . . 327
§ 101. Karistuse kohaldamine kuritegude toimepanemise puhul teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena 327

XXIII ptk. **Tingimisi süüdimõistmine. Tingimisi vabastamine.**

§ 102. Tingimisi süüdimõistmine 330
§ 103. Tingimisi enne tähtaega vabastamine 334

XXIV ptk. **Karistuse mittekohaldamine.**

§ 104. Üldmõiste 336
§ 105. Aegumine 336
§ 106. Amnestia ja armuandmine 340
§ 107. Karistuse kustumine 341

E 8

HIND 13 RBL.